НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Випуск
7

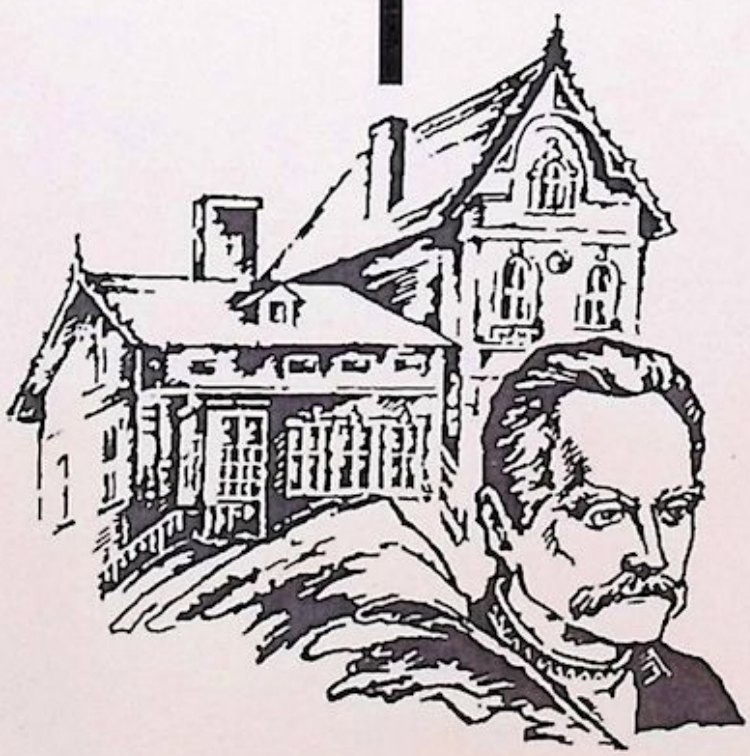

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

ЛЬВІВСЬКИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ
МУЗЕЙ ІВАНА ФРАНКА

НАУКОВИЙ ВІСНИК

МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА
У ЛЬВОВІ

Бібліотека

Випуск 7

Львів
КАМЕНЯР
2007

УДК 821:069.02
ББК 83.3(2УКР)л6
Н34

У черговому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" публікуються наукові статті й дослідження працівників музею та науковців інших установ. Продовжується публікація листів до Івана Франка.

Друкується за ухвалою Науково-методичної ради Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка

Редакційна колегія:
доктор філологічних наук, професор **Р. Гром'як**,
доктор філологічних наук, професор **І. Денисюк**,
доктор філологічних наук, професор **М. Ільницький**,
доктор філологічних наук, професор **Т. Салига**,
доктор філологічних наук, професор **Л. Сеник**

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства
Ор 0574

Відповідальний за випуск
Петро Зозуляк

Видання випущено за фінансової підтримки Львівської обласної ради за Обласною програмою розвитку інформаційного простору Львівщини на 2007 рік

ISBN 978-966-607-040-4

© Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка, 2007
© Зеновія Юськів, художнє оформлення, 2000

ЗМІСТ

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ "Про заходи шодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка" 5

Роман Горак
ДИСКУСІЯ, ЯКА НЕ ВІДБУЛАСЯ 7

Роман Горак
ДОВГОПОЛЕ 36

Роман Горак
ТОЙ, ХТО МАВ ЧЕСТЬ ГОСТИТИ ФРАНКА 55

Роман Горак
АРХІВ, ЯКИЙ ВВАЖАЛИ ВТРАЧЕНИМ 61

Роман Горак
ЩОБИ КУТИ НЕ МИНУТИ... 66

Роман Горак, Іван Горак
ДИСЕРТАЦІЯ 77

Яким Горак
ПОЕМА ІВАНА ФРАНКА "ПОХОРОН" У ВИКОНАННІ СВЯТОСЛАВА МАКСИМЧУКА 139

Яким Горак
АВТОГРАФИ УКРАЇНСЬКИХ МУЗИКАНТІВ У ФОНДОВІЙ ДОБІРЦІ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ 161

СПОГАДИ СОФІЇ ТА ВОЛОДИМИРА ДУТКІВ 173

Катерина Зозуляк
"ВИСОКОПОВАЖАНИЙ ОТЧЕ ДОБРОДІЮ!" 188

Катерина Зозуляк
СПРАВЖНІЙ ГЕРОЙ СІРОЇ ЩОДЕННОЇ ПРАЦІ ДЛЯ НАРОДУ 198

Віолетта Чернієнко
ЛИСТИ ЯРОСЛАВА ОКУНЕВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА 204

Марія Войціцька
ІВАН ФРАНКО ТА ОЛЕКСАНДР ПИПІН 224

Олександра Старак
ВЗАЄМИНИ СЕВЕРИНА ДАНИЛОВИЧА З ІВАНОМ ФРАНКОМ 233

Ольга Рикмас
"ДАВАЙТЕ НАМ ЕНЕРГІЮ І ВІРУ В СЕБЕ..." 250

Іван Горак, Ольга Звір
ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА КОБРИНА ДО ІВАНА ФРАНКА 256

Марія Оркуш
ПОЧАТОК 266

Іван Горак
КУЗНЯ МОРОЗА 272

Валентина Кухар
ІВАН КУРОВЕЦЬ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ФРАНКОВОГО СПОДВИЖНИКА 276

Роман Горак, Валентина Кухар, Людмила Кухар
ІЛАРІЙ КАРБУЛИЦЬКИЙ: ФРАНКІВСЬКИЙ ШТРИХ ДО БІОГРАФІЇ 286

Віра Бонь
ПОВЕРНЕННЯ ДО РІДНОГО ДОМУ 304

Зиновія Стець
ЖИВИЙ У ПАМ'ЯТІ НАРОДНІЙ 323

Іван Горак, Роман Горак
ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ ІВАНОВІ ФРАНКУ НА ЛЬВІВЩИНІ 342

Ольга Глібовицька
ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ ІВАНОВІ ФРАНКУ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ 350

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ 360

Петро Зозуляк
ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2006-й рік 361

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка

З метою створення умов для більш глибокого вивчення та дальшої популяризації літературної, публіцистичної, наукової спадщини видатного українського мислителя, письменника вченого і громадсько-політичного діяча Івана Франка, зважаючи на його визначний внесок у становлення української нації,

Постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

1) вжити в установленому порядку заходів щодо встановлення Державної премії України імені Івана Франка за видатні заслуги у галузях літератури, науки, політології, філософії, а також у перекладацькій та інформаційній діяльності, популяризації творчості Івана Франка за межами України;

2) започаткувати щорічне всеукраїнське літературно-мистецьке свято "Я син народу, що вгору йде";

3) спільно з Національною академією наук України вжити заходів щодо:

підготовки та видання протягом 2007–2013 років академічного зібрання творів Івана Франка у ста томах;

підготовки до друку та видання до 160-річчя від дня народження Івана Франка персональної енциклопедії "Іван Франко";

видання протягом 2006–2009 років повної бібліографії та наукової біографії Івана Франка;

видання вибраних творів Івана Франка у трьох томах англійською, німецькою, польською та російською мовами;

4) разом із Київською та Харківською міськими державними адміністраціями опрацювати, питання щодо спорудження протягом 2006–2008 років пам'ятника Івану Франку в м. Харкові та пам'ятника Івану Франку, у вигляді повнофігурної композиції, у м. Києві;

5) разом із Київською міською державною адміністрацією розглянути питання щодо створення у м. Києві літературно-меморіального музею Івана Франка;

6) опрацювати питання щодо надання в установленому порядку статусу національного Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка, Державному історико-культурному заповіднику "Нагуєвичі" та внести відповідні пропозиції, вжити невідкладно додаткових заходів щодо збереження музейного зібрання, ремонту та охорони приміщень зазначених закладів культури;

7) привести свої рішення у відповідність із цим Указом.

2. Львівській обласній державній адміністрації опрацювати питання щодо створення у м. Львові Музею літератури.

3. Міністерству закордонних справ України, Міністерству культури і туризму України разом із Національною академією наук України вжити заходів щодо увічнення пам'яті Івана Франка в державах, в яких він перебував, у разі потреби внести на розгляд Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції.

4. Державному комітету телебачення та радіомовлення України забезпечити широке висвітлення заходів, передбачених цим Указом.

Президент України
В. ЮЩЕНКО

м. Київ
27 серпня 2006 року
№ 727/2006

РОМАН ГОРАК

ДИСКУСІЯ, ЯКА НЕ ВІДБУЛАСЯ

"Люба мамочко! – повідомляла Леся Українка маму про свій приїзд до Львова листом від 23 жовтня за новим стилем 1902 року. – *Оце ледве вибрала часинку, щоб написати, а то все то люди, то так що-небудь – бігти куди абощо. Приїхала, звісно, зовсім добре, нічого мені не вкрали і ніяких случаїв не було".* Варто перервати цитування цього листа і пояснити, чому в перших рядках цього листа Леся Українка вважала за потрібне повідомити маму, що з нею все в порядку і нічого в неї не вкрали. Тодішня щоденна львівська преса буквально рясніла повідомленнями про крадіжки на львівському залізничному двірці, особливо у пасажирів, які приїздили з Росії. Не можна надивуватись винахідливості тодішніх "Міських" та "Адаських", їх вмінню піддурити приїжджих у Львів. На щастя, з Лесею Українкою все було в порядку, і вона про це поспішила повідомити маму.

Через декілька рядків розповідає матері, що взнала у когось там адресу М. Кривинюка у Празі, і пояснює, що таки до нього не поїде, бо досить "воно вбік", але от сьогодні вона виїжджає до Відня, і коли там все піде "так само хутко і дешево", то все-таки до Праги заїде, бо швидким поїздом туди їхати всього шість годин. Відразу повідомляє: *"Була у О[льги] Ф[едорівни] (гроші віддала). Далеко дуже той дім. Аж, аж за містом. Місце гарне і хата нічого собі (я, звісно, суджу по виду, а чи практично збудовано, того не знаю), вони вже там живуть (ul. Poninskiego, 4), ледви устроїлись, в хатах там дуже порожньо. О[льга Ф[едорівна] не те, щоб слаба, але й не робить враження здорової, і говорити з нею дуже трудно через її дражливість і несподіване стрибання з теми на тему. З її чоловіком ми говорили чимало, все в границях гречності, ні до чого, звісно, не договорились. Запевняє, що, незважаючи на критику д е т а л і в, він зостається все таким самим прихильником, як і раніше... Нехай і так, але й на тутешніх людей його виступи останні роблять таке саме враження, як на нас. Ну, та про се потім, тепер дуже не маю часу. Я не простудилась і не втомилась, взагалі маюся добре."* [1, 11, 365].

З листа до сестри Ольги Косач, писаного на Львівському вокзалі наступного дня, 24 жовтня за н. ст., в час очікування поїзда на Відень, відомо, що приїхала вона до Львова позавчора, тобто 22 жовтня за н. ст.,

чи 8 жовтня за ст. ст. о третій годині, і сьогодні тим самим поїздом о третій їде на Відень, де має намір пробути два-три дні та ще заскочити до Праги. Очевидно, що їде до Кривенюка, адресу якого роздобула у Львові. Наступного листа Леся Українка написала до рідних вже із Сан-Ремо 2 листопада за н. ст. 1902 року з вілли "Наталія", що належала Садовським, "якоїсь", як писала, родини, де описала всю подорож, згадавши, між іншим, і Львів. *"Як я писала зі Львова, так і виїхала,* – повідомляла вона, – *пробувши один тільки цілий день і дві ночі. Там було холодно і сніг ішов, отже, хотілося скоріш утікати, тим більше, що справ не було багато"* [1, 11, 366]. Додала в тому листі, що бачила Богдана Комарова, сина українського бібліографа Михайла Комарова.

Значно ширшу інформацію про перебування Лесі Українки у Львові можна почерпнути з листа до сестри Ольги, писаного із Сан-Ремо 4 листопада. *"У Львові було холодно, та хоч ясно, там я пробула всього один цілий день (а то ще вечір по приїзді і ранок перед виїздом), там справилась хутко, бо там все близько при купі. Жила у діда, – він досі не може примиритись, що ти не хотіла спинитись у нього, як приїздила. Я надіюсь перетягти знов на його сторону дядину, а добрі приятелі таки чимало попсували їх відносини. Я ж думаю, що нам у львівські сварки нема рації встрявати, бо то здебільшого навіть не принципіальні, так собі "бабські" сперечки. Я трималася "межипартійного" становища, через те усіх бачила і з усіма говорила"* [1, 11, 368]. В наступних листах, яких було написано чимало, до теми перебування у Львові Леся Українка більше не поверталась. Лише 23 грудня за н. ст. із Сан-Ремо, куди втекла від зими 1902/1903 року, написала Іванові Франку короткого інформаційного листа про прибуття до цього містечка, але теми розмови з ним у Львові не порушувала. *"Відсилаю Вам з подякою позичені книжки,* – *писала,* – *бо вже користала з них, саме оце закінчила статтю про Конопніцьку для "Мира Божьего" (ad panet et aquat робота)"* [1, 11, 373]. Леся Українка повідомляла також, що її стривожив настрій віршів з циклу "З дневника" і вона мала намір "щось" йому з того приводу написати, але дала спокій, бо, "може, Вам і не дуже потрібні мої "відгуки"..." Стосувалось це публікації на сторінках листопадового номера "Літературно-наукового вісника" двох віршів Івана Франка: "Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє" та "Як голова болить", які згодом він включив до збірки "Semper Tiro", що вийшла 1906 року.

Стаття Лесі Українки про Марію Конопницьку та переклад чотирьох її віршів не була прийнята редакцією "Мира Божьего"... Однак сумнівно, що вона їхала до Львова для того, щоб позичити саме у Франка книжку з віршами Марії Конопницької, тим більше, що могла її взяти в Михайла Павлика, у котрого ночувала дві ночі та котрого в листах для конспірації називає "дідом". Це й все, що відомо про ту загадкову поїздку Лесі Українки до Львова, хоч на перший погляд тут все зрозуміло. Іван Франко тільки збудував нову хату на Софіївці, про що знали у Києві і

навіть допомагали Ользі Франко із вибором проекту. Вона хотіла побудувати таку саму хату, як у Києві мав Володимир Антонович, і свого добилась. Хата у Львові стала копією київської. Поселились Франки в неї десь у десятих числах жовтня, оскільки тільки 10 жовтня спеціальна комісія приймала будинок від будівельників та господаря згідно з дозволеним та затвердженим нею планом. Леся Українка була першою гостею з Великої України в Івана Франка. Хата та містилась на окраїні Львова в так званому районі Софіївки, якраз за Стрийським парком. Район був ще не впорядкований, але активно забудовувався приватними віллами та будинками громадського користування. Атмосферу, яка насправді панувала в хаті Франків, дуже точно відображає згаданий вірш "Опівніч. Глухо...". Виявилось, що хату неможливо було напалити, через шпари дув вітер, а тому через деякий час прибудовано дерев'яну веранду.

Судячи із попереднього листування, жодних поважних справ у Лесі Українки на той час у Львові не було. Вона навіть обминула Львів, коли цього року поверталась із Сан-Ремо, тобто передача грошей була другорядною справою, а не головною метою поїздки Лесі Українки до Львова. Звичайно, що не була вона головною метою й в час повернення назад. Не хотіла "підскочити" на день-два до Львова в жовтні 1902 року й Ольга Кобилянська, яку Леся Українка запрошувала на зустріч. Можна здогадуватись, що мала якусь справу Леся Українка в Львові саме до Івана Франка і що ця справа, судячи із листа до сестри Ольги, була не вельми приємна і для неї, і для нього, Івана Франка.

Назвати щирими і вельми приязними стосунки Лесі Українки й Івана Франка після дискусії, викликаної статтею письменниці "Не так тії вороги, як добрії люди", і відповіді на неї Івана Франка статтею "Коли не по конях, так хоч по оглоблях", назвати не можна. В обох на серцях осів якийсь біль від непорозуміння і впертості не поступитись своїми поглядами, хоч цю дискусію Леся Українка назве опісля епізодом "непорозуміння між своїми". Не відомо, кого в тому ж листі Леся Українка називає "добрими приятелями", які попсули стосунки між дядиною та ним. У листах про ці стосунки ні слова, хоч Леся Українка обіцяла після того, як добереться в Сан-Ремо, зупинитись на цьому більш детально. Хоча давня суперечка між Іваном Франком та Лесею Українкою в 1896–1897 роках закінчилась і кожен залишився при своїй думці, однак, чи вона могла бути причиною їх зустрічі 1902 року. Та й навряд, щоб ці суперечки Леся Українка могла назвати "бабськими". Сумнівно й те, що Леся Українка їхала до Львова, аби передати Ользі Франко невідомо від кого гроші. Хоч можна припустити, що це були гроші від родини з Києва, з якою Косачі жили в дружніх стосунках. Крім того, киян дуже цікавило, що насправді сталось з дружиною Івана Франка і якого "роду" в неї хвороба, про яку вони знали з розпачливих листів Івана Франка до швагра Єлисея Трегубова та його дружини Антоніни

Трегубової з родини Хоружинських, добрих знайомих Лесі Українки та її матері. Тому й не дивно, чому в згаданому листі на самому початку з'явилась фраза: *"О[льга Ф[едорівна] не те, щоб слаба, але й не робить враження здорової і говорити з нею дуже трудно, через її дражливість і несподіване стрибання з теми на тему"*. Однак навряд, щоб тільки через це Леся Українка мусила 1902 року їхати до Львова і мати доволі неприємну й обтяжливу зустріч з Іваном Франком.

Ольга Косач-Кривинюк у своєму дослідженні "Леся Українка. Хронологія життя і творчості" (Нью-Йорк, 1970. – с. 636), торкаючись цієї проблеми, присвячує їй буквально два рядки тексту: *"29 жовтня Леся приїхала до Львова. Була у Франків, їй передала гроші, з ним говорила про його виступи проти Михайла Драгоманова"*. На основі чого Ольга Косач зробила висновок, що в час цього приїзду до Львова Леся Українка мала розмову з Іваном Франком стосовно Михайла Драгоманова, невідомо. Можливо на це її навели рядки зі щойно цитованого листа: *"З її чоловіком, – тобто Іваном Франком, чоловіком Ольги Федорівни, – Ольги Федорівни Франко ми говорили чимало, все в границях ґречності, ні до чого, звісно, не договорились. Заневняє, що, незважаючи на критику д е т а л і в, він зостається все таким самим прихильником, як і раніше... Нехай і так, але й на тутешніх людей його виступи останні роблять таке саме враження, як на нас"*.

Жодних прилюдних виступів Івана Франка супроти Михайла Драгоманова на той час не було. Останнім публічним виступом Івана Франка про Михайла Драгоманова було віче з нагоди 30-річного ювілею його наукової діяльності, яке відбулось 16 грудня 1894 року в залі львівської ратуші. На цих святкуваннях Іван Франко мав основне слово про Михайла Драгоманова, яке опубліковане у № 10–11 "Народу". Оцінюючи роль Михайла Петровича, Іван Франко тоді зазначав: *"Він нам показав, що наша любов до простого хлопа, власне, мусить бути підвалиною нашої роботи, що знання народного життя ми мусимо розширювати і збагачувати, а не забувати"*. *Іван Франко наголошував, що саме М. Драгоманов "навчив нас по-іншому дивитися на нашу історію і бачити в цій історії головним не царів, а народ, його працю, ріст освіти і громадське життя"*. *Додавав при цьому, що "у нас ім'я Драгоманова для многих ще є мов страполох, а для вшанування його праці явились тут – хто? Громадка селян і молодіжі. Та я думаю, що се так і повинно було статися, що се натуральний виплив його праці і його ідей. Драгоманов не дбав ніколи о те, щоб його любила широка юрба інтеліґенції, бо він ніколи не підхлібував її зіпсутому смакові, її лінивству і трусливості. Він завсігди обертався радше до молодіжі, а головна ціль його думок і змагань був простий народ, його просвіта і піддвигнення. І коли нині власне ті дві громадки шанують його працю, то се знак, що та праця не пропала марно"*. Суголосними з думками Івана Франка на той час були й думки Михайла Павлика.

Відгукнувся Іван Франко і на смерть Михайла Драгоманова, яка сталась 20 червня 1895 року. Некролог про М. Драгоманова Іван Франко опублікував у своєму журналі "Житя і Слово" за липень-серпень 1895 року. *"Зберегти пам'ять великого покійника,* – писав у ньому Іван Франко, – *використати для народного поступу всі ті семена широких і здорових думок, які розсипані в его писаннях, – отсе велика задача товаришів і почитателів М. П. Драгоманова. Над его могилою повинні умовкнути ті суперечки, перекори та урази, котрих покійник за життя був не раз і причиною, і жертвою. Чим швидше наша суспільність, а особливо наша інтеліґенція дійде до спокійного розбору, до позитивного використання його багатої духовної спадщини, тим ліпше для неї".* Франко зазначив, що для цього найперше потрібно видати його твори в повному обсязі, котрі *"дадуть про нього повний і безсторонній суд".* Пройшло майже чотири роки, як побажання Каменяра почало втілюватись у життя. Проте не ним самим, а ревним зберігачем пам'яті М. Драгоманова М. Павликом, який серед інших праць покійного М. Драгоманова підготував і видав його листування із багатьма політиками та діячами української культури.

Поки йшло накопичення фактів, аби об'єктивно оцінити спадок М. Драгоманова і його роль у нашій історії, ніхто не збирався писати узагальнюючих статей з оцінкою його діяльності, в тому числі й політичної. Було й без того зрозуміло, що це могло відбутися тільки після видання повного зібрання його спадщини. Однак до цього моменту аж ніяк не міг дочекатись М. Павлик. 13 липня 1901 року він виступив на вечорі пам'яті М. Драгоманова з нагоди 60-річчя від його народження. Відтак виголошений з цієї нагоди реферат М. Павлик оформив у вигляді брошури і запропонував видати її під заголовком Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Однак керівництво Товариства, ознайомившись із змістом цієї брошури, відмовилось її видавати. Проте невдовзі М. Павлик видав її у серії "Бібліотеки для суспільних наук" у Чернівцях. Несприйняття ідей М. Драгоманова М. Павлик бачив у тому, що *"українські націоналісти не могли помиритися з такими поглядами Драгоманова і розуміли змагання його так, що він буцімто не признає прав української нації та підпирає на Україні російство. До сего прийшло і те, що Драгоманов дійсно не вважав Шевченка за ідеал поета-громадянина і навіть гостро критикував його не лише за форму, але й за зміст його творів – тенденційних, які українські націоналісти брали за програмові для розвою Русі-України, тим часом як, на думку Драгоманова, власне тоті твори Шевченка – найслабші і найменше придатні на провід нації, бо нема в них ясних, постійних опрограмованих ідей. А зате є вузький націоналізм або навмисно дурненький хлопізм зі "своєю мудрістю" і т. п.".*

Річ навіть не в тому, як дивився на творчість Тараса Шевченка М. Драгоманов. Як зазначає М. Павлик, він вперше у свої працях відверто напав на так званих націоналістів, під якими розумів тих, хто стоїть

за повне незалежне становище від Росії. Головну причину "непорозумінь" отих "націоналістів" з М. Драгомановим він бачив у неправильному розумінні так званого "русофільства" М. Драгоманова. З подальшого виходило, що націоналісти це русофільство поєднювали з тим, що Драгоманов був палким українським патріотом і вважав, що Україна може дійти до повної самостійності тільки через федеративний устрій Росії.

Іван Франко зрозумів у чий бік і через що був скерований камінь М. Павлика, який ще перед тим назвав його, Івана Франка, "політичним трупом" і картав за вихід з Радикальної партії та її розвал, а також за вступ в Націонал-демократичну партію, яку І. Франко також невдовзі покинув. Все, що зміг сказати М. Павлик стосовно поведінки Івана Франка, він вже висловив. Однак була ще одна публікація, на тему якої М. Павлик ще не виступав на сторінках преси. Це була стаття Івана Франка "Поза межами можливого", надрукована в десятій книзі "Літературно-наукового вісника" 1900 року. Вона була результатом дискусії в галицькому суспільстві стосовно доцільності лозунгу суверенності й незалежності української державності, який підняла молодь на чолі з М. Міхновським. Ця праця окреслила абсолютно чітку позицію, на якій стояв теперішній творець Радикальної партії Іван Франко і учасник першого соціалістичного процесу в Галичині. Окрім того, ця праця була першою ластівкою критичного ставлення Івана Франка до так званого вчення Михайла Драгоманова, яке викликало зневіру в українців в боротьбі за свій ідеал незалежності. *"Бо ж пригадаймо,* – писав Іван Франко [2, 45, 282], – *що головною характеристикою політичних поглядів Драгоманова в його київському періоді було переконання про конечність міститися українству – і політично, і літературно – під одним дахом з російством. Українська література – популярна, для домашнього вжитку; все, що понад те, повинні українці за приміром Гоголя і Костомарова писати по-російськи, наповняючи здобутками свойого духа спільну всеросійську скарбівню. Ті самі думки пробував Драгоманов з властивою йому силою і категоричністю ширити і в Галичині, та тут вони зустріли рішучий відпір, навіть з боку таких прихильних до Др[агомано]ва людей, як В. Навроцький".* Не змінився М. Драгоманов й тоді, коли російські власті виштовхали його з Росії і примусили на чужині шукати захисту. Він у своїх чисельних етнографічних працях писав про значення і становище українського народу як самостійної нації в розвитку духовних зв'язків між північчю і півднем, сходом і заходом, але для нього всюди українці були лише південними росіянами і такими мали залишатись назавжди. Український сепаратизм від Росії видавався йому немислимою річчю, і він воював з цією думкою до кінця свого життя. *"Глибока і сильна віра,* – писав з цього приводу Іван Франко [2, 45, 283], – *в західноєвропейські ідеали, соціальні рівності і політичну волю заслонювала перед його очима ідеал*

національної самостійності, ідеал, що не тільки вміщує в собі оба попередні, але один тільки може дати їм поле до повного розвою. І, навпаки, не маючи в душі сього національного ідеалу, найкращі українські сили тонули в общеросійськім морі, а ті, що лишилися на своїм ґрунті, попадали в зневіру і апатію. Для нас тепер не підлягає сумнівові, що брак віри в національний ідеал, продуманий до крайніх консеквенцій також на політичнім полі, був головною трагедією в житті Драгоманова, був причиною безплодності його політичних змагань"...

Після цих слів Іван Франко назвав безплідною теорію Маркса та його прихильників і сказав слова, які поклали край його попереднім політичним змаганням: ***"Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би широкими "вселюдськими" фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації"*** [2, 45, 284].

Варто зауважити, що фактично ця стаття не підводила риску в суперечці між Лесею Українкою, а лише продовжувала її, точніше – виводила на інший рівень, який диктувався вже тими історичними обставинами, в які входила українська спільнота обох частин розірваної імперіями України.

Проте ці слова про Михайла Драгоманова Михайло Павлик сприйняв як образу честі свого вчителя і не міг на них не відреагувати, попередньо намагаючись дістати підтримку найперше від вдови покійного М. Драгоманова Людмили Михайлівни, а також від Олени Пчілки та Лесі Українки. З Людмилою Михайлівною на початках нічого не виходило, і Михайло Павлик під час приїзду скерував свою увагу на Лесю Українку, яка до того ж у нього і зупинилась, що чітко видно із її листа до сестри Ольги: "Жила у діда, – він досі не може примиритись, що ти не хотіла спинитись у нього, як приїздила. Я надіюсь перетягти знов на його сторону дядину, а то добрі приятелі таки чимало попсували їх відносини. Я ж думаю, що нам у львівські сварки нема рації встрявати, бо то здебільшого навіть не принципіальні, так собі "бабські" сперечки. Я трималася "межипартійного" становища, через те усіх бачила і з усіма говорила".

Іван Франко не вважав за потрібне саме зараз розпочинати черговий раунд суперечки із Михайлом Павликом, намагався уникати її та відтягнути на пізніший час, який, проте, не стояв на місці. Великі зміни, на які заносилось у Росії, примусили Івана Франка знову взятись за перо. 1903 року на сторінках тижневика "Поступ", який виходив у Коломиї, з'являється його стаття "Що таке поступ?", яка цього ж року вийшла окремою брошурою.

Дев'ята глава цієї статті була присвячена анархізму, який лежав у основі федералістичного устрою Михайла Драгоманова, розвиненого ним у "Переднім слові до "Громади" та в брошурі "Вільна спілка". *"Нема що й казати,* – писав Іван Франко, – *що якби усі люди були високоосвіченими, добросердними, здоровими на дусі й на тілі, то такий устрій*

міг би бути для них добрий. Він, певно, й лишиться ідеалом людського громадського устрою на пізні віки і, як усякий ідеал, ніколи не буде вповні осягнений. Та тепер, коли маємо діло з людьми темними, здеморалізованими і в величезнім розмірі хворими тілом і духом (найбільша часть тих навіть не знає про свою хоробу і вдає з себе здоровісіньких, а іноді такі хорі робляться проводирями народу, високими урядниками та органами власті), – такий устрій попросту неможливий, не простояв би ані одної днини, і якби яким чудом заведено його, скінчився б величезною замішаниною і загальним безладдям" [2, 45, 333]. Як свідчення того, що федералістичний устрій сам собою не мусить вести до добра, а може вести тільки до великого лиха, Іван Франко привів для прикладу устрій старої Польщі, головною основою якого була шляхетська вільність і рівність, де кожен шляхтич у своїх добрах був найстаршим паном і не визнавав над собою жодної влади. *"А проте сей устрій,* – писав Іван Франко, – *допровадив не лише до повного поневолення селян, але також до упадку міст, до повного безправства між самою шляхтою і нарешті до того, що Польщу, без скарбу, без війська, безвладну, розірвали між собою сусідні держави. Конституція 3 мая, навіть якби була введена в життя, не була би багато помогла, бо не змінювала анархічних основ державного устрою".*

Еволюція поглядів Івана Франка стосовно М. Драгоманова більш, ніж очевидна. Вона йшла від захоплення і сповідування його ідей, котрі й привели молодого Франка до вивчення наукового комунізму та сприйняття марксистських ідей щодо критики капіталізму в економічнім плані (саме ці розділи переклав 24-річний Іван Франко в "Капіталі" Маркса) до критичного осмислення соціалістичних доктрин та гострого, якщо не абсолютного, заперечення засобів і методів їх реалізації.

1902 рік, тобто той рік, коли Леся Українка приїхала до Львова і мала зустріч з Франком та розмовляла про М. Драгоманова. Вона ще стояла на позиціях М. Драгоманова. Іван Франко перебував у тій стадії власної еволюції, коли, гостро критикуючи М. Драгоманова, з такою ж безпощадністю він ставився і до себе та відходив від впливу того, хто свого часу дуже багато зробив для Галичини й для молодих галичан, яких тягнув, як признавався Каменяр, за вуха.

1906 року в Івана Франка цілком викристалізувалась власна думка про Михайла Драгоманова, особливо з погляду корисності та шкідливості його вчення для української ідеї. Публікації Івана Франка 1906 року про Михайла Драгоманова дають повну відповідь на ті питання, яких він торкнувся у розмові з Лесею Українкою 1902 року, коли вона приїхала спеціально для цього до Львова. Саме 1906 року, 15 липня, Іван Франко виступив перед студентською молоддю з рефератом, який був надрукований цього ж року в серпневій книзі "Літературно-наукового вісника", а також виявив, чи намагався виявити саму ідеологічну основу, на якій трималося вчення Драгоманова. Він зазначає, що

ця основа була мішаниною двох ідейних кіл, не злучених в одну вищу, органічну цілість: коло поступових європейських ідей і коло спеціально російського хлопофільства, яке було основою соціалізму Драгоманова. До цього соціалізму він дійшов не так, як Маркс та Енгельс, котрі вивчали життя робітників, шляхом вивчення хлопської нужди та кривди, якій хотів зарадити: винайти такий суспільний лад, в якім би ця кривда була зведена до мінімуму. Розглянувши всі складові сторони світогляду М. Драгоманова та конструкцію його ідей, І. Франко зробив рішучий присуд його поглядам, зазначивши, що "в його духовнім арсеналі не було поняття нації як чогось органічного, історично конечного, нерозривного і вищого над усяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою не опертою на ній автономією", а все, що виходить поза рамки нації Іван Франко назвав не більше і не менше, як фарисейством.

"Драгоманов як людина, – писав Іван Франко, – *не промовляє нічим до сучасного покоління; Драгоманов як учений, як політик і мислитель не перестав і досі промовляти до нас, і його голос знаходить собі широку луну, особливо в сучасній Росії, де оклики і політичні програми, для яких він працював і за які боровся перед десятьма літами, тільки тепер стали на черзі політичних змагань, головно заходами російських українців, які бажають показати в Драгоманові свідомого українського націонала і європейського політика.*

Ім'я Драгоманова перестало бути страхополохом на політичних дітей. На нього покликуються навіть такі, що за його життя при звуці того імені діставали корчів ненависті. Надійшла пора для усесторонньої, об'єктивної оцінки його значення і його ідей. Особливо у нас, у Галичині, де його особистий вплив мав найбільше значення, настав час довести до того, аби се ім'я перестало бути, з одного боку, синонімом усякої політичної та соціальної деструкції, а з другого боку – якоюсь нетикальною догмою, виразом найвищої мудрості, що не зносить критик, випередила свій вік і без ніяких поправок може служити путевідною звіздою для необмеженого числа дальших поколінь" [2, 45, 423].

Для тлумачення поглядів та поведінки М. Драгоманова Іван Франко в цій праці, на відміну від передмови до публікації першого тому листів до нього, вирішив вдатися до перевіреного історичного методу, тобто показати особу М. Драгоманова на тлі часу й місця діяльності, оцінити його погляди у зв'язку з ідеями та поглядами, серед яких він виріс.

"Хотячи зрозуміти склад ума і напрям ідей Драгоманова, – писав Іван Франко, – *конче треба уявити собі ту сферу, серед якої він родився та виховався, і той час, у якім формувалися його ідеї. Та сфера, то була українська, в значній часті помосковлена інтелігенція Лівобережної України. Давня козацька традиція тут ще від початків XIX віку зрослася з ліберальними ідеями Західної Європи. Був там і французький республіканізм з його невірою в авторитет державний і церковний, був і російський критицизм з його невірою в суспільний устрій Росії, були й*

останки козацького автономізму з нехіттю до московської централізації. Найменше було українського націоналізму, хоч українська мова, мова окружаючої маси людності, так сказати, сама тислася до панських покоїв та салонів. Звідти, одначе, витискали її московські няньки та французькі гувернери; хіба виїмково послуговувалися нею пани в веселих хвилях, при чарці, в мужеському товаристві для оповідання анекдот, яких при дамах не говориться" [2, 45, 424].

Іван Котляревський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Тарас Шевченко вніс у це середовище ідею уваги до простого люду та його інтересів. Муза Шевченка зуміла перелити цю увагу в заповідь гуманізму, свободи і любові до народу, у гіркі докори гноблення молодшого брата, закутого в кайдани. *"Тільки б'ючи,* – був переконаний Іван Франко, – *в ту струну, міг Шевченко трафляти до душ тих республіканців і скептиків, що рівночасно в практичнім житті були всепідданішими слугами його царського величества, постили та сповідалися, прикладалися до мощів і цілували в руку батюшок "для прикладу іншим". Тільки тямлячи се, ми зрозуміємо, чому Шевченко власне в сих сферах здобув собі значення і вплив як ворог кріпацтва, як проповідник волі селянської; його ширше, національне значення лишилося закрите для них і в значній часті закрите й для Драгоманова аж до кінця його життя. Годі здумати собі повнішого контрасту, як те розуміння Шевченка на Лівобережній Україні, якого речником був і Драгоманов, а те, як бачимо, хоч без такого глибокого і систематичного викладу, в Галичині. Там Шевченко важний головно як протест проти кріпацтва, проти заскорузлості та кастового егоїзму в суспільності, а тут як речник національних ідей, як поет, що обняв душею всю Україну, оживив її минувшину і п'ятнував тих, що мучили й мучать її"* [2, 45, 424].

Звідси логічно випливало, що кріпацтво далі існувати не може. У суспільстві спеціального виразу набуло так зване западництво, яке виступало за знесення кріпосного права, але за таке знесення, щоб поминути помилки, допущені на Заході. Та відмінність виразилась у слов'янофільстві, яке бачило вихід з цієї ситуації у створенні нового суспільного ладу общинного характеру. Питання про націю не існувало. Існувала маса, яку потрібно було просвітити, дати їй елементарну освіту. Виникало питання: якою мовою? *"Зацікавлення і народною масою й її життям,* – пояснював ситуацію Іван Франко, – *змушувало інтелігенцію до уваги на народну мову. Загально признана неминучість подавання масі хоч елементарної освіти висувала питання про права народної мови в школі. Але для умів, вихованих у сфері доктрин, по своїй натурі всецентралістичних, а до того проповідуваних московською мовою, являлося чимось диким і неможливим зрікатися тої "ідейної" московщини на користь виключного вживання української мови у всіх школах. І ось вони вхопилися за помисли німецьких педагогів про права німецьких діалектів у німецькій елементарній школі, тільки як посередниці для вивчення*

українських дітей властивої освітньої та ідейної мови – російської. Явилася теорія неповноправних народностей, української літератури "для домашнего обихода", теорія літератур московської, української, галицької як складників спільної російської літератури, – погляди, якими, як знаємо, дебютував Драгоманов у перших початках своєї публіцистичної діяльності і від яких він, виїмково не розрізняючи тут принципіального питання від хвилевих практичних обмежень, не відрікся виразно до своєї смерті" [2, 45, 425].

Оця специфічна суміш поступових європейських ідей та російських хлопофільських ідей, на думку Івана Франка, і була головним ключем до розуміння світогляду й діяльності М. Драгоманова. Ця суміш так і не переплавилась і не викристалізувалась в чітку теорію та ясні погляди. Вони завжди, як казав Іван Франко, були в нього "туманні". Згідно з тими поглядами, суспільство – це тільки продуктивна робоча маса, тобто селяни. На них базується розвиток суспільства, і інтереси селян є основою всілякої суспільної праці. Інші верстви, що поза селянством, не гідні уваги Драгоманова. Властиво їх він називає білоробами, і вони асоціюються у нього з експлуататорами та п'явками. Їх існування буде оправдано, на думку М. Драгоманова, лише тоді, коли вони свої сили присвятять служінню народу, тобто селянській масі, і будуть вносити в нього просвіту та світло. Тих білороб у ніякі свої концепції Драгоманов не вносив, і їх доля при розвиткові суспільства його не цікавила.

Селянофільство чи мужикофільство було і в основі соціалізму Драгоманова. До нього він пішов не через робітників, як це робили Маркс і Енгельс, а через нужду і кривду селян, – подібно до того, як до цього йшов французький утопічний соціалізм. Кінцевою метою того драгоманівського соціалізму мало бути суспільство, в якому ця кривда буде зведена до мінімуму. Основою майбутнього суспільного ладу він бачив громаду, найменшу, на його думку, суспільно-політичну організацію в суспільстві, через що і свій соціалізм він називав громадівством. Невизначеним при цьому було питання відносин громади і її складових частин з державою. Основою формування відносин громади як внутрішніх, так і зовнішніх, мали бути права людини – свобода думки й слова, зборів, організацій, толерантне ставлення до релігійних та політичних переконань. Як ці права мали виглядати на практиці, М. Драгоманова не цікавило. Він був певний, що вони ніколи в цілому світі не будуть шаблонно однакові, як того вимагала соціально-демократична доктрина, і вважав основною хибою соціал-демократичної концепції майбутнього суспільного ладу пересадну регламентацію та бюрократизацію всього життя. Проти такої регламентації він висував волю людини, і особливо волю громади як самостійної соціальної одиниці, яка найкраще може знати потреби і здібність кожного свого члена і матиме всяке зацікавлення у тім, щоб якнайліпше розвинути і пожиткувати ті здібності й інтереси для загального добра. З того приводу Іван Франко визнавав

"На тій точці Драгоманов був невідрадним росіянином, членом російської соціальної школи, яка, невважаючи на різниці напрямків і тенденцій (звісно, з виїмком нової російської чи то зрусифікованої німецької соціальної демократії), все стояла на вірі в якусь містичну "волю народу" і його вроджену, інстинктову здібність до осягнення "правди" в суспільних відносинах, коли тільки не буде перешкоджати йому здеправована, збюрократизована інтеліґенція. На тім містичнім ґрунті виростали, з одного боку, різні парості слов'янофільства з його вірою в призначену слов'янству, а спеціально Росії місію відродження і обновлення всього людства, з другого – різні соціалісти-народники та народовольці, що робили революцію в тій цілі, аби, зваливши теперішній державний і суспільний лад у Росії, віддати його спадщину в руки народної маси і полишити їй до волі будову нового ладу" [2, 45, 427].

Правда, Драгоманов як тверeза та скептична натура не вірив у якісь надприродні містичні місії окремих народів, а водночас, як історик, він розумів, що будь-яка перебудова доконується не просто сліпим інстинктом, а потребує інших чинників. На противагу містицизмові та фаталізмові, слов'янофільському з одного боку і соціал-демократичному з другого – Драгоманов клав принцип культурності й освіти, що, виробляючи поодиноких людей і виховуючи їх на принципах свободи та пошани до прав інших, тим самим підносить і з часом чим раз більше підноситиме інтелектуальний рівень та етичне вироблення цілих мас народу. З цих позицій він виступав проти загальної соціальної революції, називав її утопічною і не вірив, що одним замахом можна перевернути теперішній лад і впровадити здійснення соціалістичного ідеалу на землі. Драгоманов усе наполягав на тому, що всяка революція міняє політичні форми панування, але не має сили сотворити новий лад суспільного життя, бо він, лад, мусить органічно і звільна виростати з попередніх, як дерево з ґрунту, а подиктувати його ніякими указами та правилами не можна. *"Не революція, а еволюція,* – твердив Драгоманов, – *а властиво революція як явище хвилеве і місцеве – це тільки одна з форм загальної еволюції"*. У цьому відношенні М. Драгоманов солідаризувався із західноєвропейською школою істориків-соціологів.

У національному питанні М. Драгоманов був державником, тобто в багатонаціональній державі признавав панування чи то духовну та політичну вищість одної нації, а потреби і бажання інших націй міряв потребами й інтересами цілої держави, які, зрештою, у нього, республіканця, відповідають потребам культурного поступу народних мас. Національність – це не більше як форма, спосіб вислову, контур, що повинен бути заповнений одним, загальнолюдським, чи то, як висловлювався Драгоманов, "загальноєвропейським змістом".

Таких поглядів М. Драгоманов дотримувався досить довго, але в працях останніх років життя пішов дещо далі. У праці "Историческая Польща и великорусская демократия", опублікованій 1881 року в "Воль-

ном слове", на думку Івана Франка, Драгоманов показав шкідливість ігнорування української національності, та й загалом так званих недержавних національностей, політиками та публіцистами державних націй і навіть на противагу тому ігноруванню у вступній частині дає першу талановиту і широку пробу синтезу того, чим була і є Україна серед країн Східної Європи, чим була для Польщі і для Росії, чим може стати для Слов'янщини. Проте, коли 1884 року за дорученням групи всеросійських лібералів-конституціоналістів йому довелося формулювати нарис російської конституції, він не наважився покласти в основу ідеальної російської конституції національний принцип, а намагався замаскувати його принципом обласних автономій, хоч – як вважав Іван Франко – відома йому конституційна практика в Австрії могла допомогти Драгоманову аж надто добре пізнати, що автономія області (територіальної цілості) нерівнозначна з автономією національності.

"Навіть п'ять літ пізніше, – писав Іван Франко, – *під кінець свого життя, коли радикальна агітація в Галичині, в якій він публіцистично і листовно брав дуже живу участь, висунула на перший план принцип національної самостійності без огляду на історичні привілеї і доконечність переміни великих різноплемінних держав на федерації рівноправних народностей, зорганізованих не по басейнам рік та хребтам гір, то значить не обласно і територіально, а по теренам, замешканим переважно сею чи тою народністю, – навіть тоді Драгоманов, забираючи голос, виступав головно як критик, остерігаючи перед вибриками націоналізму, звертаючи увагу на множество інтернаціональних елементів у кожній національній організації і загалом на інтернаціональність усекультури, а не даючи майже нічого для скріплення тої національної синтези, без якої культуртрегерство дуже легко переміняється на винародовлення"* [2, 45, 429].

Зрозуміла річ, що "національні погляди" М. Драгоманова у статті "Историческая Польща и великорусская демократия" не подобалась В. Леніну, за що він назвав його "украинским мещанином" [2, 45, 554].

Таким чином, Іван Франко дійшов висновку, що М. Драгоманов був породженням того часу – часу великих ліберальних поривів російської інтелігенції з доби реформ та знесення кріпацтва. *"На нім,* – писав Іван Франко, – *ясно відбивалися всі добрі і симпатичні прикмети того часу і численні його хиби. Демократ і республіканець, він занадто тісно розумів поняття суспільності, занадто низько ставив вагу і роль інтелігенції, занадто односторонньо, етично, а не соціологічно формулював її життєве завдання. Як ліберал він був далекий від псевдоліберальної доктрини laisser paire, laisser passer, що позволяє кожному давати собі раду як уміє, але не цурається насильства для оборони свого власного упривілейованого становища. З другого боку він не розумів лібералізму якобінського, котрий прагне диктувати форму, в якій будь-хто має бути вільним і щасливим: La liberte ou la viel. Лібералізм Драгоманова основувався насамперед на*

широко відчутих правах людської одиниці, на автономії особистості, на свободі слова й думки, на пошануванні чесного противника і на безоглядним поборюванні апатії, лицемірства та брехні. Як політик, він до кінця життя лишався тим, чим був при виїзді з Росії – gente Ukrainus, natione Russus; Росія як політична цілість була йому дорога насамперед завдяки задаткам духовної культури, які він у ній бачив. України без близького зв'язку з Росією він не міг уявити, хоч годі заперечити що його погляди на межі обласної і національної автономії підлягали з часом змінам на користь національного принципу" [2, 45, 430].

Отже, М. Драгоманов – на думку Івана Франка – дивився на націю, як на плебс – навіть у культурних та освітніх справах. Свого часу Іван Франко, діставши з Лейпцига запрошення написати історію української культури, звернувся до М. Драгоманова за порадою щодо написання цієї праці й отримав відповідь, що до згаданої історії належить *"тільки те, що написано на українській території мовою українського плебсу, тобто деякі полемічні твори, козацькі літописи та вірші, драми та інтермедії, а особливо твори усної словесності, пісні, казки, – починаючи від кінця XVI в. – а далі література від Котляревського"* [2, 45, 431].

Різко критикував Іван Франко й так званий федералізм М. Драгоманова. *"Чим властиво,* – писав він, – *був федералізм Драгоманова при ігноруванні його основної підстави – автономії національностей, найбільших і одиноких соціальних організмів, які можуть входити в федеральні союзи одні з одними, се також не легко уяснити собі. Союз громади з громадою чи товариства з товариством – се ж занадто елементарна і круха підстава для того, щоб виключно на них будувати цілу систему федералістичного устрою. Спеціальні цілі й інтереси тих дрібних, часто ефемерних організацій занадто часто підлягають змінам, щоб їх можна класти основою якоїсь широкої системи. У самого Драгоманова ся федералістична доктрина доводила іноді до кумедних концептів, прим., коли він у 1881 р., бажаючи бачити польських львівських робітників у федеративнім союзі з руськими робітниками та селянами, конче домагався від редакції робітницької газетки "Praca", щоб вона покинула писати по-польськи, а писала для львівських робітників по-мазурськи, очевидно, не знаючи, що ніякі поляки у Львові по-мазурськи не говорять.*

З третього боку, треба мати на увазі той оригінальний і зовсім не науковий демократизм Драгоманова, по якому український "народ" – се лише мужики та робітники, plebs, що говорить українською мовою. Коли б було можливе, що вся суспільність, уся інтеліґенція перейнялась би таким "демократизмом", то над нами як над нацією була б висипана могила. Вже й за часів Драгоманова лунав, а тепер з боку wszechpolakow раз у раз лунає оклик, що на Україні жиже не жоден народ, а простий етнографічний матеріал, який польська культура переробить на поляків. Уся польська політика в Галичині майже від самого 1848 р. ведеться під окликом: або зацитькувати руську інтеліґенцію дрібними концесіями, щоб

не виступала як репрезентація окремої нації, або просто ігнорувати інтелігенцію і йти самим полякам під руські стріхи. І якби поляки в Східній Галичині не були сліпонародженими на пунктах панування шляхти, римського клерикалізму та національної нетолеранції, якби були заздалегідь, у 60-их роках звернулися з розумними, народолюбними і щиро гуманними окликами до руського люду, то хто знає, чи тепер у Східній Галичині було би ще місце для руської радикальної та національно-демократичної агітації та організації. І власне сього ніколи не хотів чи не міг зрозуміти Драгоманов, не тому, що робив концесії оглядам практичності, але тому, що в його духовім арсеналі не було поняття нації як чогось органічного, історично конечного, нерозривного і вищого над усяку територіальну організацію, чого не заступимо ніякою не опертою на ній автономією" [2, 45, 438].

Тепер, 1906 року, Іван Франко, аналізуючи весь спадок М. Драгоманова і вивільнившись від його впливу, писав: *"Нам, безпосереднім потомкам і спадкоємцям його духового надбання, не менше важно бачити хиби і прогалини в його ідеалах, як і їх позитивні та тривкі приклети. Ті "драгоманівці", що з його імені та його творів роблять якогось фетиша, якого при всякій нагоді вільно тільки хвалити, а ніяк не вільно критикувати, роблять тим дуже лиху прислугу не лише нашому національному розвоєві, але також репутації "драгоманівської школи"* [1, 45, 438].

Цього ж 1906 року Іван Франко видав перший том свого восьмитомного листування з М. Драгомановим під назвою "М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886". В передмові до видання Іван Франко оповів про свої стосунки з М. Драгомановим. *"Драгоманов,* – писав він, – *на підставі особистих вражень не міг об'єктивно дивитися на галичан, в тім числі й на мене; в його листах тої об'єктивності ще менше, ніж у його друкованих працях. Та зате цікаві ті листи для характеристики самого Драгоманова, його гострого логічного розуму, що йшов рука в руку з безоглядним егоїзмом у поводженні з людьми, браком вирозумілості і невпинною фантазією, яка йому самому, на вид холодному та поміркованому, раз у раз мішала всі розрахунки"* [2, 37, 190]. Далі після цих слів йшли гіркі признання: *"Мені здається, що Драгоманов, певне сам того не знаючи і не відчуваючи, робив собі з мене жорстоку гру, мучив. Відпихав і знов притягав мене, зовсім безцільно, бо ж ані для загальної справи, ані для мене самого се не принесло ніякої користі. Драгоманов поводився зі мною не педагогічно, – се я писав йому колись у однім листі з гірким почуттям і се повторяю тут привселюдно з таким же почуттям"* [2, 37, 190]. Саме ця амбітність, самозакоханість, невміння проаналізувати найближче оточення, відсутність критичності, – привели до першого політичного процесу Івана Франка і до тої долі, яку вимушений був зазнати він за життя. Але це зовсім інше питання.

Постійно уникаючи конфлікту з М. Павликом на ґрунті з М. Драгомановим, Іван Франко 1906 року вирішив поставити і тут крапку, хоч

дуже запізнілу. Лише тепер він вирішив відгукнутися на брошуру М. Павлика, присвячену пам'яті М. Драгоманова і видану 1902 року. *"Щасливий собі чоловік д. М. Павлик,* – відреагував рецензією під назвою "М. Павлик. Михайло Драгоманов і його роль в розвої України", яка була опублікована у т. 38, кн. 6 "Літературно-наукового вісника" за 1907 рік. *– Заглибившись всею душею в писання Драгоманова, признавши їх за святість, якої не вільно критикувати, за панацею на всі наші хиби і за ключ до всеї нашої будущини, він раз по разу ворушить ті свої скарби і подає їх у нових виданнях публіці"* [2, 37, 249]. І далі: *"Попробувати поставити себе критично до всіх теорій д. Павлику навіть на думку не спаде, так що за драгоманівськими словами в його передачі зовсім не чути того хвилевого, конкретного змісту, який іноді був у них в часі їх проголошення. Д. Павлик, заслінлений своєю вірою в непохитну догматичність загальників Драгоманова, робить із них своїми додатками повні карикатури". "Взагалі,* – вважав Іван Франко, – *мені здається, що книжечка д. Павлика може далеко більше пошкодити пам'яті Драгоманова, ніж оживити його культ, в якому, зрештою, я не бачу ніякої потреби. Те, що міститься живе й плодюче в його писаннях, знайде свій ґрунт і принесе свої плоди в Україні, де тепер ніщо не стоїть на перешкоді ширянню його писань у повній формі. Отаке розжв'якування його ідей та механічне, безкритичне прикладання до нових подій може тільки утруднити мету, яку кладе собі д. Павлик, певно, в найліпшій волі, та в зовсім неостаточнім розумінні речі"* [1, 37, 249].

Соціалістичні ідеї російські революціонери, які приїздили до Львова і на котрих був готовий молитись М. Павлик, розуміли дуже оригінально. *"Час пре до того,* – казали вони, – *що всі люди мусять бути рівні, отже, всі національні різниці мусять щезнути, а ви, працюючи для здвигнення своєї якоїсь нації, робите тільки назадницьку, реакційну роботу".*

"І даремно, – писав Іван Франко у статті "М. Драгоманов, Шевченко, українофіли і соціалізм" як друге доповнене і перероблене видання (перше видання було здійснене в четвертому томі женевської "Громади"), – *було говорити їм, що вже хоч би для пропаганди тих самих ідей рівності серед нашої суспільності ми мусимо вживати того язика, яким вона говорить і думає.*

– Нє нужно! Нє нужно! – відповідали диктаторським тоном наші розмовники (а були між ними й родовиті українці). – Малі нації мусять приставати до великих і вчитися їх язика. Отсе найпростіша дорога до вселюдської рівності".

Іван Франко бачив й другу сторону медалі тодішнього марксизму: *"З другого боку, пророкування західноєвропейських соціалістів, особливо марксистів, про близькість соціальної революції та вид Росії, безвладної, скованої автократизмом і в політичнім, і в економічнім розвою, наскрізь хлопської і неподатливої на революційну пропаганду, наповняв російських*

соціалістів жахом, що ану ж завтра прийде загальний кляддерадач, а нас при тім не буде? Ану ж соціальна революція з усіми благодатями, що мали висипатися "на другий день по ній", обмине Росію? Се питання ворушилося вже в 60-х роках; над ним ломили собі голови і Герцен, і Чернишевський; один хапався за відкриту німцем Гакстгаузеном російську "общину", щоб переконувати себе й інших, буцімто Росія силою тої общини вже й тепер ближча соціалістичного ладу, ніж західна Європа; другий накручував Гегелеві логічні тріади ("Письма без адреса"), щоб доказати, що не вся людськість мусить в однаковім темпі переходити всі фази розвою; що одна частина перейшла довговіковою працею, те друга, користаючи з її здобутків, може перейти в дуже скороченім темпі; значить, і Росія від свого абсолютного режиму і примітивно-хлопського стану може при щасливих обставинах з меншим багажем перескочити до соціалістичного ладу, ніж західні, традицією переобтяжені краї. На сю тему ще в 70-х роках велася забавна полеміка між Ткачовим, редактором російської емігрантської часописі "Набат", і Енгельсом, який з комічним пафосом відкидав претензії росіян і відсилав їх у кут ждати своєї черги, коли соціальна революція, обійшовши передові країни, зволить загостити й до Росії". Це, правда, з передмови Івана Франка до книжки "М. Драгоманов, Шевченко, українофіли і соціалізм" другого доповненого і переробленого видання (перше видання було здійснене в четвертому томі женевської "Громади"). На жаль, крім цього видання, згадане "Переднє слово", яке є дуже важливим для з'ясування ставлення Івана Франка до творчості Тараса Шевченка, пізніше не друкувалося в жодному виданні творів письменника. Обминуло його й 50-томне видання.

Цього, мабуть, достатньо, щоб зрозуміти, чому згадана передмова Івана Франка так старанно замовчувалась і чому франкознавці обминали її своєю увагою. *"Недокладне знання власного народу і власної історії,* – твердив І. Франко, – *поверховий і більше сангвінічний ніж логічний спосіб думання доводив до курйозних проб. Одні нав'язували до розкольницьких способів пропаганди, інші – до традицій "понизової вольниці", до бунтів Разіна та Пугачова, навіть із самозваними царями включно; інші силкувалися підкладати свої плани під містичний термін "слушного часу", про який мріяло селянство, особливо на Україні, пробували будити традиції козацтва та Коліївщини, а нарешті хапалися й за найвиднішого представника новочасного українського відродження, анектуючи його і як чоловіка ідей, і як практичного діяча для себе".*

З теоретичної дискусії про подальші шляхи розвитку суспільства проблема переростала в практичну і лякала тодішній уряд. *"Але при тій гарячковості та імпульсивності,* – пише Іван Франко, – *з якою вівся тодішній революційний рух у Росії, кожда така ілюзія, кожда логічна помилка могла довести до великої шкоди, до страти сил і формальних катастроф, які, крім людей безпосередньо причасних до діла, дуже легко*

могли захопити й людей зовсім не причасних до нього. Адже ж на очах був класичний приклад указу з мая 1876 р., для якого безсовісні люди вжили приводу – видання одною революційною групою кількох українських пропагандових брошурок у Відні, а репресією за се був указ, що на довгі десятиліття мав зовсім знівечити всякий, хоч і найприродніший національний рух на українській землі".

Час давав Іванові Франку можливість подивитись з другого боку й на інші справи М. Драгоманова. Йшов перегляд не тільки стосунків, але і його спадщини.

Видання Іваном Франком першого тому "Листів до Ів. Франка і інших" у 1906 році, а також публікація "Літературно-науковим вісником" статті "Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова" у цьому ж році викликали різкий протест дружини покійного М. Драгоманова Людмили Михайлівни Драгоманової. Своє обурення вона висловила в листі, який досі ніде не опублікований і зберігається у фонді Івана Франка у відділі рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України разом з іншими листами до І. Франка (ІЛ, ф. 3, № 1637, арк. 197–220). Саме ці листи Л. Драгоманової, котру Леся Українка в листах до родини називала "дядиною", і є ключем тих непорозумінь, які виникли між нею та Іваном Франком.

"Історія розбере, хто з Вас – чоловік мій, чи Ви – правий, хто винуватий, – писала дружина покійного М. Драгоманова. – *Передмова ж Ваша до них есть "обвинительний" акт проти мого чоловіка, яко товариша, громадського діяча і навіть ученого. Цей останній акорд есть консеквентним закінченєм того мотива, котрий ведеться Вами, на жаль, тільки після смерти мого чоловіка для того, як мені здається, щоб можливо знищити вплив (як би такий був) на людей тих ідей, яким чоловік мій служив без упину усе своє життьє з тої пори, як став свідомою людиною. Після його смерти Ви явно прилучились до партії, для котрої дещо в програмі Др-ва не підходило, і ніхто так, як Ви, озброєні особистим злобним почуттєм до Д-ва, знатьем обставин, при котрих він працював, таланом Богом даними Вам, людино, не міг так яскраво виповнять ту задачу знищення не тільки уступів в програмі Др-ва, які не по смаку Вам, але і знищення людини, яко моральної особи. Переживши гіркі хвилі, читаючи Ваші інсинуації впротязі довгих років після смерти мого чоловіка, тільки тепер я стала розбиратись в Ваших відносинах до нього і тільки тепер стало для мене ясно, що чоловік мій вважав Вас за іншого і по напряму, і по поводженю, ніж яким Ви справді були. Ви були народовцем і зостались ним, як то і говорить п. Грушевський у своїй статьї у "Жур[налі] Міністерства] Народного Просвіщенія". Він виводить Вашу партію від народовців. Ви головний співробітник цієї партії і нічого не сказавши проти цього – значить це так воно і есть". "Може Вам покажеться дивним,* – писала Л. Драгоманова, – *що я звертаюся до Вас, та ще зі всею щирістю, а не вважаю себе щасливою, що Ви стараєтесь знищити значіньнє особи*

мого чоловіка. Коли люди, котрих я не поважаю, презираю, говорять про мого чоловіка, чи про мене погано – мені байдуже. А, отже, до Вас пишу, бо крім пошани до Вас, як видного белетриста, як людини, маючої таку надзвичайну роботоспосібність, я звикла десятки літ лічити Вас товаришем мого чоловіка по праці і по ідеям.

Тому мушу звернутись до Вас одверто щиро і правдиво. Скажіть, навіщо Ви зіпсували стільки життя і собі, і мойому чоловікові, удаючи із себе "радикала", коли Ви були завше "народовцем". Не писав би Вам мій чоловік "Листів", які Ви тепер видали, не було б Вашої передмови до них, де Ви кажете, що "Др-в робив собі з мене жорстоку гру, мучив, відпихав і знов притягав мене зовсім безцільно, бо ж ані для загальної справи, ані для мене самого се не принесло ніякої користі. Др-в поводився зі мною непедагогічно!" Ви так думали. Навіщо ж Ви терпіли, чому Ви не сказали йому тоді ж: "відчепіться від мене", як йому казали ж інші. А то тепер приходиться Вам злитись, у злості тій забувати факти, а то, може, і нарочито перекручувати їх, щоб доказати, що він винуватий у всьому, а Ви були бідний, нещасний, мусили так гірко страждати від нього. А щоб доказати, що Др-в не тільки з Вами обертався так безоглядно, егоїстично, і то без усякої Вашої вини, Ви розказуєте, що він також егоїстично самовільно обертався із Київською Громадою, своїми товаришами, також, як і Вас, згубив він і Терлецького. От як доказуєте Ви усе це: в "Остан[нім] Десятиліттю" Ви хочете показать, як Др-в обертався з Громадою, не виповнив своїх обов'язків перед нею, не остався в Відні, як того вимагала від нього Громада, а поїхав у Женеву. Усякому зрозуміло, що коли людина не виповняє своїх узятих на себе обов'язків, вона не може вважатись моральною людиною. Але ж чи через Ваше забудьте того, що Ви пишете, чи через що друге у некролозі Терлецького через кілька років пізніше, де вже Ви маєте на меті другі обвинувачення, Ви розказуєте, чому Др-ву не можна було зостатись у Відні, і резонами цього являється зовсім не самовільє Др-ва і його упертість. У некролозі Терлецького Вам треба було показати, що то за руйнуюча сила був Др-в. Загубив він і Вас, і Терлецького, бідненьких, нещасних. Про себе Ви кажете, що Ви були молоді, без досвіду, недоучені, а Др-в накладав на Вас несуразну місію (Ви її навіть дикою кваліфікуєте). Яка ж це була місія? Ви про неї говорите у Передмові до "Листів": "Др-в подає не то поради, не то розпорядженьня... що я маю невідомо чого і до кого поїхати на Угорщину, та об'їхати Угор[ську] Русь". Розпоряджень мій чоловік не давав, а радив. Чого їхати в Угор. Русь Ви знали. Ви знали про те, що мій чоловік був в Угор. Русі і який вона на нього зробила вплив. Він думав, що і Ви до серця візьмете стан своїх земляків і пропонував Вам познайомитись з ними, а як можна було поїхати, то і етнографічного матеріалу придбать. Що ж тут такого страшного? І як би Вас за це засудили? Ви ж у тім же Некролозі і поясняєте тодішню психологію австрійського уряду, у якій головну роль грала руcько-турецька війна. Поздоров, Боже, п. Гнатюка за видавництво

пропонованої Вам Др-вим роботи. Він же дістав за неї пошану від Російської Академії Наук, придбавши титул члена-кореспондента в її. Не така вже страшна була вона, тая місія!

Ви кажете, що Ви були тоді молоді, недоучені, неопитні, але ж Вам було тоді не менше 20 років. Ви вже і "Вісник" вспіли видавать "язичієм". Ви і етнографічні матеріали збирали. Ви кажете: "Др-в поводився зі мною не педагогічно".

Він обертався з Вами, як щирий товарищ, котрий сильно любив Вас і цінив, говорячи з Вами щиро одверто, він тим самим виявляв, що поважає Вас, і казав, що Ви самі себе не цініте, а про педагогічні прийоми не думав, бо сам став на ноги у 21 рік, скінчивши Університет, і в Університеті сам себе удержував. Він сам не від кого не чекав педагогічних заходів, тягнув лямку громадської праці, помагаючи чи то своїм, чи чужим людям, чим міг, не раз забуваючи про себе і у такій альтруїстичній натурі не було місця для егоїзму. Мені це ніяково говорити, бо люди звикли думати, що жінка, зоставшись удовою, завше ідеалізує свого чоловіка. Але не я одна так думаю.

У Вашій промові на юбилей М[ихайла] П[етровича] Ви зробили його "великим чоловіком", Ви говорили там, що він Ваш учитель, а тепер потребуєте всієї сили Вашої злости, щоб розвінчувати його. Моє моральне почутьє відмовляється зрозуміти, як так можна поводитись. Не треба вінчать, то не буде потреби розвінчувати. Я переконана, що усі Ваші напади на Др. не в силі знищити ні тієї праці, на яку він поклав усе своє життя, не зіпсувати тої цільності моральної людини, яку навіть і вороги признавали за ним. А Ви лишаєтесь проти нього з Черкезовими, Пихнами і Катковими, деякими поляками і tutti quanti".

Людмила Драгоманова запевняла, що її чоловік ніколи не вважав себе за "великого чоловіка", а рахував безмірно малою частиною тієї довгої нитки, яка тягне людськість до поліпшення її долі. Тому поважав і був вдячний своїм вчителям. Йому ніколи і в голову не приходило, як Іванові Франку, казати, що вони загубили його життя через те, що він мав з ними стосунки, ані відхрещуватись від них, бо коли він робив щось у тому ж напрямі, що й вони, то знав, що робив, і терпів, коли доводилось терпіти.

Людмила Драгоманова добре була ознайомлена зі змістом реферату Івана Франка про суспільно-політичні погляди чоловіка. І знову мала багато претензій до нього. Її обурювало те, що в рефераті І. Франко називає М. Драгоманова поганеньким соціалістом, а також те, що дає С. Єфремову право називати Драгоманова соціалістом, глузує з Єфремова, як і з Драгоманова.

Обурювало дружину й глузування, на її думку, з комічності федералізму Драгоманова. Її цікавило, звідки взяв Іван Франко, що М. Драгоманов признає панування одної нації над іншою, очевидно у федеративних стосунках тих націй?

"Диво мені дивнос, – писала вона, – *майже 20 р. працювали Ви мов би то в купі з моїм чоловіком, правда, перекидаючись гострими листами Ви відходили від нього, знов вертаючись, чи то він Вас "притягав" та "одтягав", чому ж Ви йому живому не казали усього того, що тепер кажете, не критикували його, не все ж Вам було тільки 20 років, і Ви були молоді, та без досвіду?*

Тепер, уже знаходячи Др-ва шкідливим і для партії, і для Вас самих, Ви стараєтеся нищити його у чому тільки можна, впрочім прийоми ці Ви дістали в спадщину від народовців "Зорі" і "Правди": розкланяєтесь перед ним і тут же обіллєте болотом, або навпаки. І на Павлика Ви нападаєтесь через те, що він стоїть за Др-ва. Я не переписувалась з Павликом зовсім і не можу відповідати за його, але те, що Ви понаписували про його у Вашій "Ювілейній Сильветці", хай Вам Бог простить [...]. Як Вас читаєш, то у Вас так до ладу усе виходить, така у Вас певність, що Ви говорите так, як справді воно було, або є, що, я певна, Ви самі вірите в те, що говорите. Велике це діло і честь Вам, що Ви осягнули широкої і многосторонньої освіти, і був би з Вас ще колосальніший белетрист наш, маючий таку сильну фантазію, а от вийшло, що Ви не мали можливості працювати тільки на цім ґрунті, треба було хапатись за все – сідать за писання і учених, і політичних, і критичних, і журнальних статей, робить переклади, видавати Вісники, у редакціях працювати, коректуру справляти, бігати і часто недоїдати. Це доля – будемо сподіватись, що настане час, коли не буде так – усіх наших інтелігентних робітників, особливо найбільш спосібних, бо їх же так мало у нас. Мойому чоловікові прийшлось так само через те розриватись. Я й знаю, що то за каторжне діло бути нашим українським інтелігентним робітником, через те я не можу віднестись до Вас так, як би до Черкез., Пихна і їм подібним. Тому я обертаюсь до Вас з цим листом. Нехай він буде правдивим словом до Вас, людини, котра так само, як і Др., уміла Вас цінити. Мені він був потрібен для того, щоб виповнити перед смертю свій обов'язок перед моїм чоловіком і перед Вами, а вкупі з тим і зняти зі своєї душі тягар, вимовивши Вам усе одверто, а може цей лист і Вам на щось пригодиться, розуміючи в тім "щось" не злобу, а правдиву об'єктивність на давно минуле..."
І дописала:

"Ви не спитали у мене дозволу на видання "листів" мого чоловіка; "надіюсь", що тим самим Ви дали мені право, коли знайдуться у мене гроші, видати і Ваші листи до мого чоловіка". Просила ще, аби не публікував Іван Франко її листа до нього, бо він не для друку.

Він виконав її прохання і листа не опублікував, проте не відразу й відписав на нього. Надто багато було звинувачень. Уперше відповідь на цей лист була опублікована 1986 року в останньому томі 50-томного видання творів Івана Франка й датована 12 лютого 1907 року.

"Поперед усього, – писав у ньому Іван Франко, – *прошу прийняти моє запевнення, що в усьому тому, що я писав про покійного Драгоманова,*

не було ***ані зерна злої волі****, ані якоїсь охоти вменшити його заслугу або протиділати впливу тих ідей, яким він слугував увесь свій вік і для яких ширення положив великі заслуги. Я не раз признавав прилюдно і його заслуги, і його працю; зрештою, хоч би я й мовчав, то його твори, як Ви вірно кажете, говорять самі за себе. Їх читає широкий світ, і мої принагідні уваги про одну або другу подробицю в них можуть не мати ніякого значення"* [2, 50, 311].

Далі Франко заперечує те, в чому його звинувачувала Людмила Драгоманова, що він у своїх працях буцімто веде полеміку з М. Драгомановим в інтересах якоїсь партії і ошукав його довір'я. Не оправдав. М. Драгоманов, на думку його дружини, вважав Івана Франка радикалом, а він як був, так і залишився народовцем. *"Чи і наскільки я був радикалом,* – відповідав Іван Франко, – *се показує моя десятиліття праця коло організації радикальної партії і ширення радикальних думок серед народу. Що я, зневірившися в успіху тої партії, головно через роботу її інтелігентних проводирів, відступив від неї, хоч і не вирікся її провідних ідей, і не перестаю працювати для них і досі, се, здається, відомо тим, хто цікавиться нашим життям. Що ті ідеї, ідеї ширені у нас уперве пок. М. Драгомановим, прийнялися у нас і стали в головному основою теперішнього політичного життя, про се Ви могли б переконатися на місці краще, ніж у нашої публіцистики та письменності, хоч і на них той вплив видний виразно. Та й тут було немало моєї роботи. Розуміється, я не кладу собі того ні в яку особливу заслугу, бо я робив се тільки для того, що вважав ті ідеї вірними і корисними для народу, і вважав своїм обов'язком по змозі служити їм"* [2, 50, 311].

І. Франко запевняв, що не мав і не має жодної злоби проти покійного Драгоманова: *"За життя я цінив і шанував його як свойого вчителя, як високий зразок чоловіка і діяча, і коли тепер, 10 літ по його смерті, позволяю собі деякі його писання оцінювати не так, як оцінював їх перше, то думаю, що ніхто неупереджений не може мені робити з сього докір. Часи змінюються, і з ними змінюються люди, їх потреби і змагання. Думка, зовсім вірна перед 10 літами, тепер може не зовсім відповідати зміненим обставинам: те, що перед 10 роками видавалося ясним, тепер може вимагати глибших пояснень або й іншої формуліровки. До таких чисто теоретичних поглядів, хоч би й як авторитетних людей, кожде нове покоління мусить прикладати свою критику. Що я пробував приложити таку критику на погляди Драгоманова на федералізм і соціалізм, сього, думаю, жоден соціаліст ані федераліст не може взяти мені за об'яв якоїсь злості. Можуть мої толкування і поправки бути хибні, в такім разі невелика річ поправити їх, і я зовсім не буду ані сердитися, ані соромитися своєї помилки. Від таких помилок ніхто на світі не забезпечений, і я думаю навпаки, пам'ять про пок. Драгоманова і розвій голошених ним ідей вимагає якнайживішої прилюдної дискусії, якнайрізніших толкувань, бо тоді ті ідеї зацікавлять найширші круги людей, стануться дійсною силою, а*

мовчанкою ані голослівними похвалами їм ні до чого не поможеться" [2, 50, 312].

Чітко й конкретно пояснив, чому відійшов від усіляких партій: *"І коли я,* – запевняв Людмилу Михайлівну, – *позволив собі висловляти в своїх писаннях деякі уваги про пок. Драгоманова, то се не було ніколи ані в інтересі якоїсь партії, ані з приватної злості, але завсігди відповідало моментальному мойому розумінню фактів і бажанню говорити по правді те, що знаю і почуваю"* [2, 50, 312].

А також І. Франко заперечував закиди Людмили Драгоманової у тому, що він вів з її чоловіком боротьбу як із представником іншої, ворожої партії і що вважав його своїм особистим ворогом. *"Я взагалі,* – писав у відповідь на ті закиди, – *ніде й ніколи не писав ані не говорив про Драгоманова як про людину, належну до якоїсь партії, бо се була б неправда. Драгоманов був речник певних* ***ідей****, але його діяльність зложилася так, що він не міг працювати ні в якій партії і голосив та боронив свої ідеї без ніякого партійного огляду. Він свобідно критикував всі партії, і се не уймає його вартості ані характеру, а навпаки, додає його писанням вартості. Розбивати ті писання з якоїсь партійної точки було б нерозумно і невірно. Щодо галицької радикальної партії, то він хоч був її ідейним батьком, то все-таки не міг згодитися з її поступованням і не вважав себе її членом уже з тої простої причини, що не жив в однім місці з нею і не міг особисто впливати на її ведення"* [2, 50, 313].

І. Франко признався, що відважився на публікацію листів М. Драгоманова до нього лише тоді, коли переконався, що вони потрібні всім, хто цікавиться історією "нашого розвою", і для характеристики самого М. Драгоманова. Він вважав їх документом своєї епохи. *"Сі листи,* – пояснював, – *говорять самі за себе: я в них не пропустив, не перекрутив ані одного слова, а те, що я про них сказав у переднім слові, се тільки частина того, що можна сказати про них. Що я висловив тут моє особисте почуття жалю за поводження покійника зо мною, се людська річ нехай і так, що людська слабість, та листи ж говорять самі за себе, і всякий читаючий їх сказав би, мабуть, те саме. Питаєте, чому я не говорив се йому самому. Не пригадую собі всіх своїх листів, але пригадую, що інколи натякав йому на се, деколи відмовчувався на його насміхи та докори, хоч вони, особливо коли видавалися мені несправедливими, страшенно боліли мене. Я не писав Драгоманову: відчепіться від мене, бо не бажав сього, вірив у його великий розум, його прихильність і бажав іти за його вказівками: я волів терпіти незаслужені закиди та докори, бо в тих темних часах не бачив нікого іншого, хто б міг бути мені провідником для вироблення мойого світогляду. Я в своїх листах обертався до нього все вповні делікатно і річево, та й тепер Ви помиляєтеся, докоряючи мені, що я закинув йому якийсь егоїзм у поводження зо мною. Ні про який егоїзм тут не може бути мови, так само як при тій нагоді я не нарікаю на свою бідність та нещасність, а представляю себе тим, чим справді*

був, недосвідним молодим чоловіком. Я ніколи не мав претензії ані до Драгоманова, ані до нікого іншого, щоб зглянувся на мою бідність, щоб признавав мені якусь вартість, якусь заслугу, чи що, і я нікому не можу докоряти, що мені того не признав, що мене осуджував або підіймав на сміх. Але мене боліло се в листах Драгоманова і заболіло наново, коли я порядкував їх до друку. Що я висказав той свій жаль, се було натуральне, щоб се чим-небудь було шкідливе для слави й поваги імені Драгоманова, сього я не думаю. Я не сказав тут ніякої неправди, бо, як кажу, самі листи говорять за себе" [2, 50, 313].

Не без допомоги Михайла Павлика Людмилі Драгомановій були відомі найменші згадки Івана Франка про чоловіка. У некролозі "Д-р Остап Терлецький. Спомини і матеріали", опублікованому в шостій книзі "Записок Наукового товариства ім. Шевченка" за 1902 рік, та в ранішій праці "З останніх десятиліть XIX в.", друкованій у книгах 5, 8 та 9 "Літературно-наукового вісника" за 1901 рік, Іван Франко висловлював думку, що М. Драгоманов, не випробувавши всіх способів утриматися у Відні, перебрався в Женеву. Франко вважав, що через той переїзд у більш захищену від всяких посягань на нього Женеву, вплив Драгоманова на Галичину зробився неможливим або майже неможливим. Людмила Михайлівна сприйняла це як осуд її чоловіка. *"Се все не осуд Драгоманова,* – пояснював Іван Франко, – *бо, може, він і справді не міг зробити інше, як зробив, але це моє міркування може бути оправдане, і ні в якому разі не може бути заборонений такий погляд на сей факт"* [2, 50, 314].

Далі Франко згадує про свій перший арешт, коли його звинуватили в приналежності до таємного товариства "з соціалістичними цілями", яким керує М. Драгоманов. Приводом для арешту послужив вилучений поліцією лист, в якому М. Драгоманов дає завдання Іванові Франкові поїхати із якоюсь місією, про яку Франко і не здогадувався, в Угорщину. Вже після публікації цих матеріалів і листів виявилося, що ініціатором послати когось в Ужгород, щоб розповсюджувати журнал "Друг", був М. Павлик. Порада виявилася фатальною. Людмила Михайлівна вважала, що тепер Іван Франко мститься за це її чоловікові. *"Про мою нібито місію на Угорщину,* – пояснював їй І. Франко, – *про яку згадано в моїй передмові, треба сказати ось що: 1) вона, справді, послужила головним мотивом нашого засудження, бо з сього листа Драгоманова прокураторія виснувала, і суд прийняв за доказане, що ми творили тайне товариство під проводом М. Драгоманова, а се була неправда. Що ж до тої так званої місії, то я не кажу нічого іншого понад те, що я не знав про неї нічогісінько перед тим, і закид суду про неї, хоч зовсім безглуздий, був для мене зовсім незрозумілий, так що я й не знав, як боронитися від нього. Та й і з сього приводу я не нарікаю і ніколи не говорив ані підозрівав Драгоманова, ані в своїй передмові не роблю йому особисто ніякого закиду, бо ж у тім, очевидно, не було його волі. Повторяю, ні про яке угро-руське*

видавництво, ні про яке збирання матеріалів, яке хотів поручити мені Драгоманов, тоді не було між нами мови, і я не знав нічого сього та й був зовсім неприготований до такої поїздки. Чи педагогічно, чи не педагогічно, чи по-товариськи, чи не по-товариськи промовляв до мене Драгоманов, се видно попереду усього з його листів. Але видно також, що він промовляв до мене (й до інших) як учитель, що бажає навести інших на добру дорогу, і тому мої слова видаються мені оправданими" [2, 50, 315].

Образа Л. Драгоманової на Івана Франка зайшла так далеко, що вона звинувачувала його у зговорі з тими, хто постійно цькував М. Драгоманова. Зокрема це робили Дмитро Пихно, редактор газети "Киевлянин", та Михайло Катков, редактор газети "Московские ведомости", які у 1870-х роках на сторінках своїх часописів звинувачували його у "сепаратизмі" та "соціалізмі", що й привело до звільнення М. Драгоманова з Київського університету та його еміграції. 1882 року в Женеві була видана брошура В. Черкезова "Драгоманов из Гадяча в борьбе с русскими социалистами", в якій автор звинуватив М. Драгоманова не тільки у ворожому ставленні до російських соціалістів, але й у прямому співробітництві з третім відділом царської охранки.

"Брошури Черкезова проти М. Драгоманова, – писав з цього приводу Іван Франко, *– я ніколи досі й не бачив, і не читав, і все те, що було в ній писане, зовсім не відоме мені, так само, як і писання Пихна та Каткова, і для того й Ваші докори в моїй спільності з ними несправедливі і мене не доторкаються. Я ніколи не важився входити в особисте життя Драгоманова і осуджувати його характер, а коли для пояснення одного місця в його листі подаю згадку про закиди, роблені йому Черкезовим, і... то не думаю зовсім прикладати до них свою руку, а просто нотую факт і не говорю про нічого докладніше, бо не знаю. Те, що Ви згадуєте факт про М. П., також мене не доторкається, бо ж мені ніколи і в голову не приходило відрікатися моєї прихильності до Драгоманова, його впливу на мене, того, що я його учень. Із сього ще не випливає, що я не смів говорити і писати про нього ніякої критичної думки, хоч я ніколи не робив сього без признання його таланту, широкого знання і чистого характеру. Що я думаю про його відносини до тодішньої Київської громади, се може бути невірне, оскільки я знаю факти недокладно. Та й тут з мойого боку нема ніякої злоби, а в найгіршім разі може бути хіба помилка, яка з часом виясниться. Що переселення до Женеви вже з самих географічних причин не сприяло успіхові діла, розпочатого Драгомановим, – видавати українською мовою європейське revue, се кожному видно, і така думка не може бути ніяким ущербом честі і слави Драгоманова"* [2, 50, 315].

Оте незнання Іваном Франком справжньої суті ставлення М. Драгоманова до тодішньої "Київської громади" в примітках до згаданого листа редакція 50-томника творів письменника пояснила в дусі тодішнього радянського франкознавства. *"М. Драгоманов очолював ліве крило "Київської громади",* – писалося в примітках. *– З 1876 р. почалося*

його розходження з її керівниками. М. Драгоманов і раніше не поділяв програми цієї громади, яка стала називатись "Старою громадою", оскільки в 70-ті роки була утворена "Молода громада", до складу якої ввійшли прихильники більш радикальних методів боротьби. "Стара громада" обмежувалася загалом культурницькою діяльністю, тоді як М. Драгоманов відстоював єднання українців з іншими народами, особливо з російським. Крім того, частина членів "Старої громади" з 1876 р. йшла на компроміс з царським урядом, проти чого також виступав М. Драгоманов" [2, 50, 585].

Закиди Л. Драгоманової змушували Івана Франка знову і знову повертатися до болючих питань, на які все ж таки потрібно було відповісти з користю для обох сторін. Зокрема це стосувалося видання в Женеві творів Т. Шевченка, "Політичних пісень українського народу XVIII–XIX ст.", а також "Исторических песен малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова". Вдові покійного здалось, що всі чужі промахи Іван Франко приписує М. Драгоманову, залишає в тіні його великі здобутки.

Людмила Михайлівна сприйняла як глузування над молодим ученим суперечку І. Франка з Сергієм Єфремовим про соціалізм і федералізм М. Драгоманова.

"В моїм рефераті про суспільно-політичні погляди М. Драгоманова, – пояснює Іван Франко, – *я зовсім не глузую з Єфремова за те, що назвав Драгоманова соціалістом, але наводжу і зовсім спокійно розбираю той уступ у "Переднім слові до "Громади", де Драгоманов викладає свій погляд на соціалістичний ідеал. Так само мені ані на думку не прийшло глузувати з його федералізму; я тільки підніс те, що вже було висказане й іншими, а то неповноту його федералізму без ясно виложеного національного підкладу. Може мій погляд бути хибний, але глузування над пам'яттю Драгоманова в нім нема ніякого"* [2, 50, 316].

Франкові було дуже боляче слухати, що він так вперто знищував М. Драгоманова, щоб той не зашкодив радикальній партії і йому самому. *"Я вже сказав,* – тлумачив І. Франко, – *що ні до якої партії не належу і ніякій партії не служу: а чим Драгоманов з усіми своїми писаннями і змаганнями може шкодити мені, що вважаю себе далеко меншим талантом від нього і скромним робітником на літературнім полі, сього мені ніхто не витолкує. Як усі українці, що тямлять працю й заслуги Драгоманова, я також горджусь ним як великим показником нових доріг у нашім житті, і сього ніхто йому не відбере, та й я сам маю надію сказати ще про нього не одне в міру пізнання його як ученого і як чоловіка"* [2, 50, 317].

Питання взаємин із Л. Драгомановою ускладнювалось ще й тим, що 1904 року був широко відзначений 30-літній ювілей діяльності Михайла Павлика, а 1905 року заходом Ювілейного комітету було видано брошуру "Ювілей 30-літньої діяльності Михайла Павлика (1874–

1904)", яка містила опис торжеств і привітання ювіляра, загальний опис ювілею, твори, присвячені ювілярові, промови, а також автобіографічні матеріали. Підготував книжку сам ювіляр. На цю брошуру Іван Франко відгукнувся їдкою і страшною статтею "Михайло Павлик. Замість ювілею сильветки" у третій книжці 29-го тому "Літературно-наукового вісника" за березень. Важко повірити, що це писав Іван Франко про свого друга, який у юності ділив із ним останню крихту хліба. Цю статтю ніколи не включали у жодне видання творів Івана Франка. Про саму статтю опісля. Зараз повернемося до листа. *"Щодо Павлика,* – виправдовувався І. Франко перед Людмилою Михайлівною, – *то Ви також помиляєтеся, думаючи, що я нападав на нього за те, що він стоїть за Драгоманова. Він перший протягом цілого року нападав на мене зовсім не за Драгоманова, лаяв мене і по газетах, і усно за моє становище в Науковому товаристві ім. Шевченка і за мою редакційну роботу в "Літературно-науковому віснику", лаяв голослівно, без ніяких доказів і аргументів, поки я не стратив терпцю і не відповів йому по-своєму. І тут, здається мені, я не зробив йому кривди. Що ж до пам'яті Драгоманова, то й тут не лише моя, а й інших людей була на Павлика і його близьку знайомість з покійником [злість – ?]. Чому ж він досі не зробив нічого для оцінки заслуг того, хто був не лише його вчителем, так, як моїм, але й його особистим приятелем і добродієм?"* [2, 50, 317].

Ще попросив пробачення за те, що не спитав дозволу на друкування листів покійного М. Драгоманова. Пояснив, що в "нас" є такий звичай, що листи померлого є власністю того, до кого писані, тому нехай вибачить йому. Не знає, коли видасть другу частину листування. Перша частина розходиться слабо, і годі назбирати грошей на другу. Подякував за одвертість. *"Я пишу сей лист,* – додав, – *з внутрішньої потреби сказати Вам правду про те, як думаю про пок. Драгоманова. Можете вірити або не вірити моїм словам: я лишаюся з однаковим поважанням для Вас і для Вашої пам'яті для дорогого Вам покійника. Ваш Іван Франко"* [2, 50, 318].

Відповідь Івана Франка аж ніяк не задовольнила Людмилу Драгоманову. Вона залишилась при думці, що Іван Франко мстить Драгоманову, а в листі до нього від 20 липня 1907 року (Інститут літератури. – Ф. 3. – № 1681. – С. 284–288) звинуватила його в умисному перекручуванні фактів стосовно особи її покійного чоловіка. Це був останній лист від неї. На нього Іван Франко не відповів.

Найдивніше у всій тій дискусії те, що в ній жодного разу не взяла слова Леся Українка. Вона свідомо уникала цієї теми. Боялась признати рацію Франкові, але й родинний і духовний зв'язок не давав їй відваги стати поруч з ним, який назвав її в нашій літературі чи не єдиним мужчиною. Не могла і виступити проти Івана Франка, як це зробила в попередній дискусії.

З часом вона відкине федералістичні ідеї М. Драгоманова стосовно майбутнього України, визнає рацію багатьох положень критики Івана

Франка, і сама пройде той шлях, болісний і необхідний, який пройшов Іван Франко, аби вивільнитись від ілюзій. Дуже важко визначити, коли саме розпочався той відхід від ідей М. Драгоманова в Лесі Українки, але можна з упевненістю сказати, що оця прикра поїздка до Львова при кінці жовтня 1902 року була тою точкою, з якої варто розпочати цей відлік.

Листи Л. Драгоманової Іван Франко не опублікував, не вступив із нею в публічну дискусію. Затамував все в собі. Чи знала про ці листи і ставлення до Івана Франка Леся Українка? Невідомо. Його так і ніхто не зрозумів тоді, чому він "виступив" проти Драгоманова. Не могли зрозуміти що те, що було добром колись, в майбутньому може стати злом. З нічого не можна робити культу чи фетишу. До всього треба ставитись критично, виходячи з конкретних обставин.

Виступ Івана Франка не зрозуміли. Він визнавав велич М. Драгоманова, розумів його історичну місію на певному етапі розвитку. Це розуміння і відбилось у передмові до другого тому книжки "М. Драгоманов. Листи до Ів. Франка і інших. 1887–1895", що вийшла накладом "Українсько-руської видавничої спілки" 1908 року. Влітку того року Франка паралізувало. Перед тим домучували галюцинації, в яких тривожив уяву Франка М. Драгоманов, що постійно чимось докоряв йому. *"Не можу не висловити тут,* – писав Іван Франко, – *свого щирого жалю щодо деяких уступів моєї передмови до першого тому листів Драгоманова. Тепер, обіймаючи всю її цілість, я розумію ясно, як мало ми, його ученики, розуміли його за його життя, як мало ми здібні були піднестися на ту висоту знання і поглядів, на якій він стояв і з якої не спускався ніколи. Він був для нас правдивим учителем і вповні безкорисно не жалував праці, писань і упімнень, і навіть докорів, щоб наводити нас, лінивих, малоосвічених, вирослих у рабських традиціях нашого глухого кута, на кращі, ясніші шляхи європейської цивілізації. Можна сказати, він за вуха тяг нас на той шлях, і коли з генерації, що більш або менше стояла під його впливом, вийшла яка користь для загального і нашого народного діла, то се в найбільшій мірі заслуга пок. Драгоманова".*

Далі щедро сипав слова вдячності, на які був скупий у першій частині спогадів: *"Отся друга частина листів, на мій погляд, має велику вагу особливо для пізнання Драгоманова як чоловіка високої душі і високого розвою, якому справді ніщо людське не було не то чуже, але й байдуже. Незвичайна різнорідність його інтересів, незвичайна живість і ясність їх зрозуміння йде в парі з незвичайним критицизмом його розуму, критицизмом вродженим, а не подиктованим ніякою доктриною, і з неменшою суцільністю і гармонією його вдачі, сконцентрованої на високій, ідеальній основі. Вічно зайнятий великими питаннями піднесення рідного народу він ніколи не спускає з ока органічну зв'язку нашої історії з іншими. Він уважає своє життє виключно службою високому ідеалові розвою і поступу, і се давало йому силу і рівновагу духу у всіх тяжких досвідах його життя.*

До останньої хвилі, зламаний тяжкою недугою, він не тратить молодечого запалу до праці, ані своєрідного, щирого гумору. Скептик до дна душі, він уміє розпалювати віру в ідеал і почуття совісти та громадських обов'язків у душах найтупіших людей. Се була виїмкова натура, вдвоє дивна серед української нації, такої багатої натурами пасивними, вузькими і тупими. Він був немов сотворений на духовного провідника великої нації, а хоча доля позавидувала йому, то все-таки він зробився і буде довго ще сумлінням нашої нації, ясним, непідкупним і непоблажним, правдивим компасом для грядущих поколінь, як їм жити і як працювати" [3].

Ця передмова різко відрізнялась від усіх інших передмов, написаних ним. Нікому й ніколи Іван Франко не адресував стільки добрих слів, а тим більше захоплення.

"Переднє слово" до другої частини теж не включено у жодне з перевидань творів Івана Франка. Зміст статті "Пам'яти учителя" ні радянське, ні інше літературознавство не коментувало. Листи Людмили Драгоманової до Івана Франка досі не опубліковані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українка Леся. Зібр. творів: У 20 т. – К.: Наукова думка, 1979.
2. Франко І. Зібр. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986.
3. Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і инших. 1887–1895. Видав Іван Франко. Накладом Українсько-Руської видавничої спілки. – Львів, 1908. – С. 4.

РОМАН ГОРАК

ДОВГОПОЛЕ

Улітку 1905 року він, Іван Франко, вирішив нарешті хоч трохи відпочити. Робота над поемою "Мойсей", яку опісля визнають шедевром української літератури, була завершена. Друкувати її довелось за власний рахунок. На знайшлось у всій соборній Україні людини, яка б оплатила наклад. Довелось самому... Це в той час, коли було повно боргів. Тільки три роки тому І. Франко поселився у власний будинок, який звів, дякуючи українським дітям, котрі по цілій Галичині збирали гроші на його будівництво, бо їм, дітям, було соромно за батьків, які не змогли допомогти Іванові Франку. Тих грошей була дрібка, але він не міг не відгукнутися на чисті пориви дітей, тому й розпочав будівництво. Основну частину коштів позичив у банку під пристойний процент на 37,5 року. Кожного року доводилось віддавати позику. Грошей не мав, їх треба було заробити... Від цього всього І. Франко був страшенно втомлений.

Відпочити І. Франко вирішив, як завжди, в Карпатах. Дорога до рідних Нагуєвич була закрита після суду за батьківську землю, що була поділена між синами Якова Франка, а та частина, яка належала матері Кульчицькій, перейшла до її другого чоловіка Гриня Гаврилика. Брати, Захар та Онуфрій, ніяк не могли погодитись з вітчимом і між собою за спадок, тому й вирішили його продати й купити собі землю в іншому місці. Онуфрій купив землю у Підгірках біля Калуша, Захар залишився в Нагуєвичах. Іван Франко подарував свою частку Онуфрієві. Землю Якова купили чужі люди...

Аби дати можливість чоловікові хоч трохи відпочити після виснажливої праці, Ольга Франко з дітьми поїхала в Буркут, що містився геть у горах, у місцях, куди дібратись важко. *"Жінка з дітьми,* – повідомляв Іван Франко 29 липня 1905 року в листі Володимира Гнатюка, який вже відпочивав у Криворівні та чекав його приїзду туди, – *в Буркуті та платеться відтам, що дуже дорого і, мабуть, незабаром верне до Львова [...] Щодо мого виїзду, то, доки жінка не верне, я не можу рушитися нікуди".* А дружині на початку серпня писав: *"Дуже було би добре, якби ви вертали додому швиденько. Я тепер цілими днями пораюся коло сушення*

грушок, що достигли і падуть, і я не можу собі дати ради з ними. Та й сушення на бляхах іде зовсім не найліпше – тяжко допильнувати, щоб не пригоріли. Кроликів є вже третя генерація. Двох песиків узяв сусід, лишилися лише дві сучки. Курка одна квокає, інші несуться. Я вікт увесь дістаю від Грушевських, снідання присилають, а обідаю і вечеряю у них. Живу сам самісінький…"

Врешті дружина приїхала з Буркута, й Іван Франко передав їй кроликів, песиків, собаку та котів. Тепер мав розв'язані руки і міг їхати. У Криворівню він не поїхав. Можливо тому, що там було надто, як любив казати – глітно, тобто повно людей, а він хотів самотності. Пройшло, проте, чимало часу, поки І. Франко врешті зумів вибратись зі Львова. Вирішив їхати до Довгополя. Повідомив про це свого дрогобицького приятеля ще з гімназійних часів Івана Кобилецького в листі з Кут 25 серпня. І. Франко писав, що перед самим виїздом до Довгополя був у нього з однією делікатною справою якийсь росіянин, який доробився маєтку на нафті в Баку, а тепер має охоту трохи ознайомитися з її видобутком у Бориславі, тому потребує житла. Купив би невеличку хатину. Чи не допоміг би в цьому Іван Кобилецький? Нехай розізнає, пришле йому, Іванові Франку, в Довгополе листа, бо той росіянин буде їхати на лікування у Буркут і заїде по дорозі. Просив слати йому листи за адресою: "Д-р Іван Франко, Довгополе галицьке, пошта Довгополе буковинське (via Кути), для Івана Франка".

Проте поїхати цього року в Довгополе Іванові Франку так і не судилось.

Трохи пізніше Іван Франко в листі від 4 вересня 1905 року з Берегомету до Федора Вовка пояснив, чому так сталось і замість Довгополя він опинився в Берегометі. *"Отсе вже тиждень,* – писав він, – *як я вибрався зі Львова та й замість до Довгополя попав до Берегомету. З суспензією Попеля не була брехня; я, прибувши до Кут, власне, дізнався, що він поїхав до Станіславова і до Львова клопотати за своїм ділом. Я пробув тиждень у Кутах у д-ра Кулика, а коли нарешті Попель прибув провізорично реституований, мені ніяк уже було їхати в гори, і я вибрався сюди до д. Бурачинського. Інтересно тут, але все-таки не те, що в горах: купелі нема, ліс далеко, сиджу в хаті та роблю індекс до німецької "Історії України". Відпочити так і не доведеться".*

Дослідники зі справи суспензії отця Попеля створили цілу революційну історію, в результаті чого його революційну діяльність проти австрійського уряду було засуджено на рік тюрми. Зрозуміло, що оту революційність причепив отцю Іван Франко, і шанований отець за нього мусив страждати. Лист до Ф. Вовка всі подібні питання знімає. Справді о. І. Попель був суспендований. Після з'ясування всіх справ його знову поновлено на парафії. І. Франко, знаючи, що говорять про отця, у якого і без цього було багато клопотів, та про його стосунки з ним, вирішив йому не заважати. Так Іван Франко більше не їздив до нього в гості, і

нема жодних даних про те, чи вони, опісля зустрічі в кутського адвоката Данила Кулика, ще бачились. А так Іван Франко любив Довгополе – цю прекрасну місцину в горах. Було тут куди краще, ніж у Криворівні.

Відомості про о. Івана Попеля в літературі обмежуються коротким коментарем у відомому 50-томному виданні творів Івана Франка.

Парафія, в якій Іван Попель був священиком, вважалась однією з найбільших за площею в Косівському деканаті. До сільської церкви Архистратига Михаїла, збудованої 1871 року, належало 385 прихідників. До парафії також належало село Полєнки з 432 прихожанами, село Стебне (498 душ), село Перехресне (454 душі), верхня частина Красноїлля (39 душ) та частина села Голови (72 душі). Люди часто вмирали, а тому отця по відправі в церкві рідко коли можна було застати вдома. Завжди ходив горами. Мав за це у своєму розпорядженні від громади два морги орного поля, півморга городу, майже чотири морги сіножаті, 25 моргів лісу, вільне мливо у млині та вільний випас худоби на громадській толоці. До того ж від уряду діставав допомогу у вигляді так званої конгруї в 480 золотих 70 крейцарів у рік.

Щорічні шематизми (довідники про парафії та священиків) Львівської, а відтак з 1885 року Станіславівської єпархій повідомляють, що отець Іоанн Попель, 1850 року народження, з 1870 до 1874 року навчався у Львівському університеті та був вихованцем Львівської духовної семінарії, яку закінчив 1874 року з висвяченням у сан священика. Із загальних каталогів Львівського університету за роки навчання Івана Попеля в університеті (каталоги зберігаються у Державному архіві Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 5) можна дізнатись, що він родом з міста Галича. На щастя, метричні книги цього містечка за згаданий рік збереглись у Державному історичному архіві України у м. Львові. (ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 1070). У цій книзі на сторінці 31 збереглась і метрика народження Івана Попеля. Народився він 9 травня 1850 року, охрещений 11 травня цього ж року. Дім 353. Батько Йосиф Попель, а мати Анастасія, з дому – Заклинська. Соціальний статус батьків – селяни. Хрещеними батьками новонародженого Іоанна були Стефан Воєвідка й Анна, дружина Івана Попеля. Хрестив новонародженого отець Корнилій Левицький. Завдяки цій метричній книзі відомо, що, після Івана Попеля, 18 травня 1858 року народилась сестра Владислава (там же, арк. 58).

І. Попель навчався у 1862–1870 роках у Дрогобицькій гімназії, де й, очевидно, познайомився з Іваном Франком. Після закінчення навчання в семінарії його скеровано на душпастирську працю в село Надорожне Товмацького повіту Львівської єпархії у церкву Воскресіння Господнього, де І. Попель перебував на посаді асистента пароха Михайла Потелицького до 1883 року. Тут 1882 року він повдовів. У 1883–1884 роках його, як тоді казали, перенесено на Буковину в село Глибока у церкву Покрови Пресвятої Богородиці. В це село І. Попеля скеровано

після смерті тамтешнього пароха Миколи Урицького, яка сталась у 1882 році. 1884-го його скеровують у село Ростоки Косівського деканату в церкву Архистратига Михаїла, де він був на посаді адміністратора до 1888 року, а відтак був скерований у село Довгополе, яке лежало високо в горах на дорозі з Жаб'є на Ворохту та Вижницю. У цьому селі довгий час був парохом Іван Терлецький, який народився 1787 року й помер 1850 року. Деякий час із 1850 до 1856 року на його місці перебував дід криворівнянського пароха Олекси Волянського – Микола Волянський. Опісля його змінив отець Михайло Білинкевич, який попередньому пароху о. Івану Терлецькому доводився зятем, бо був одружений на його дочці Варварі. З роду Івана Терлецького і походить товариш Івана Франка Остап Терлецький. Отець Михайло Білинкевич був дідом відомого українського франкознавця Івана Омеляновича Білинкевича. Народився він 1878 року. У 1845 році закінчив Львівський університет і Львівську духовну семінарію і, після висвячення у священичий стан, дістав скерування в село Ліски Жуківського деканату біля Коломиї, де був парохом аж до 1856 року. Відтак перейшов на парохію в Довгополе, помінявшись місцями з Миколою Волянським. Помер о. Михайло Білинкевич 13 червня 1876 року. Похований у Довгополі. Могила не збереглась.

1888 року в Довгополе приїхав сповняти душпастирські обов'язки о. Іван Попель. Був він тут до самої смерті.

Перший раз Іван Франко відвідав Довгополе 1898 року, і свідченням того є лист до Михайла Павлика з Довгополя від 11 липня 1898 року, в якому, між іншим, Іван Франко писав: *"Я тут читаю "Руслана", Буковину" і "Kurj[er] Lw[owski]", лажу з дітьми по горах і дивуюся безодні дурноти і злості, що нагромадилася в душах наших проводирів та бульбочок в газетах. Йй-богу, покарав нас Бог, що змусив бути членами народу, котрий по 1000-літній історії не міг здобутися на іншу інтелігенцію"*. 23 липня цього ж року або, як писав, "2 дня" Бог його знає котрого, досить, щосуботи", писав Іван Франко Осипу Маковею: *"Я жию тут досить добре. Гори трохи зависокі на мої ноги. Черемош гарний, але зовсім безрибний, зате гуцульської нужди пливе по нім багато. Може, дасте знати де до газет, що сього тижня жиди, везучи дараби, зробили загату під Сокільським; около 500 дараб звалило на купу, один гуцул утопився, а одній жінці поламало обі ноги"*. Так воювали між собою конкуруючі фірми по сплаву дерева у Вижниці: ставили по дорозі загати.

Писав у Довгополе до Івана Франка Борис Грінченко. Запрошував його взяти участь у літературних альманахах, які задумав видавати в Чернігові. *"Як буду мати щось нового,* – обіцяв Іван Франко 8 серпня 1898 року, – *то радо надішлю вам"*. Тим же днем датується лист до Михайла Грушевського, в якому Іван Франко повідомляє, чим займався на відпочинку. Ціла кипа роботи: *"Я зібрав з Гуцульщини дещо цікавого етногр[афічного] матеріалу (пісню й оповідання про одного досі не звісного опришка, примівки) і даю се до "Етногр[афічного] збірника. Дикарєв*

уже надрукований, дав ледь 1 ½ арк. Маю надію роздобути деякі предмети для музея Тов[ариства]. Зрештою, роблю. На основі актів одного процесу лагоджу для "Записок" монографійку п. з. "Полонина Глистовата". Цю працю Іван Франко так і не опублікував. Не взяли її до уваги й дослідники його творчості, не надрукована вона й у відомому 50-томнику, хоч автограф зберігся і міститься у фонді Івана Франка в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України. У п'ятому томі "Етнографічного збірника", який вийшов 1898 року, І. Франко опублікував записані матеріали під загальною умовною назвою "Опришки". Сюди увійшли: стаття Івана Франка "Опришок Мирон Штола", написана на основі архівних і літературних матеріалів, у тому числі попередніх публікацій Ю. Целевича, Я. Головацького та о. Сабата (с. 32–33), відтак "Пісня про Мирона Штолу" (с. 33–35), яку занотував у селі Коп'ятині отець Василь Козарищук, а також "Оповіданє про Мирона Штолу" (с. 35–36), записане Іваном Франком, як написано в примітці: "Від старого гуцула Андрія Освіцінського, vulgo Мандрика, бувшого війта в Довгополі гал[ицьким]"; "Оповіданє про Юрішка і Грдлічку" (с. 36); "Пісня про Юріштана" (с. 36–39), науковий аналіз якої зробив Іван Франко, була приведена в двох варіантах: від старої гуцулки з Криворівні Христини Целінючки, яку передала Целіна Бурачинська, та від селянина Лукина Бодурика з Перехресного у записі народного вчителя в Довгополі Остапа Галевича; від А. Освіцінського Іван Франко записав "Згадку про давніших опришків" (с. 39), а також "Згадку про опришків і пушкарів" (с. 39–40), яку він записав від Йогана Фаєра, "пенсіонованого завідателя тартаків в Устеріках)". Також Іван Франко у статті "Гуцульські примівки" привів замовлення, які використовували гуцули при різних нагодах, і при гострих болях у шлунку (цю слабість гуцули називають "бабицею"), примівки від гуцулки-знахарки Єлени Повіденої з Довгополя, а також з Перехресного та Полян, які записав Остап Галевич), від укусів гадюки (записи зробив О. Галевич та о. Василь Козарищук). Особливо цікавими є примівки "при забиванню кілків", коли треба на людину наслати якусь слабість. Ці примівки від різних чарівників записав і О. Галевич і о. Вас. Козарищук. Надзвичайно цікаві примівки від холери, від пострілу, від рожі (рожисте запалення шкіри), від різкого болю у костях (гуцули цю слабість називають стрілою), при корчах, від увіду, тобто від слабості, яку на людину насилають відьми та всяка нечисть, від укусів кіточки, тобто ласиці, яка, на думку гуцулів, має їдь сильнішу від будь-якої гадюки; примівки від відьми, що краде від корів молоко; від сплава (затяжна менструація, бо жінка при цьому спливає); від болю зубів та всякої недуги.

Опублікував Іван Франко також примівки від хмар, граду та громів (в народному календарі таких днів, коли гримить, падає град і є сильне скупчення хмар, що ніколи не закінчується добром, аж 12: на Петра Вариги (28 січня), Антона (29 січня), Прокопія (11 березня), Гавриїла

(7 квітня), Бориса і Гліба (14 травня), Прокопія (20 липня), Антона (22 липня), Гавриїла (25 липня), Іллі (1 серпня), Бориса і Гліба (5 серпня), Пантелія (8 серпня), Маковія (13 серпня). До тих примівок Іван Франко додав ще молитву баби-повитухи з Довгополя, присягу на супружу вірність, перепросини за пролиту в бійці кров, а також молитву до Божого ранку, записану згаданими кореспондентами від різних людей. *"За ласкаву поміч,* – писав Іван Франко у вступному слові до публікації цього надзвичайно важливого для етнографа матеріалу, – *в тій нелегкій роботі складаю тут щиру подяку о. Іванови Попелеви, грк. парохови в Довгополі галицькім, і д[обродієві] Галевичу, учителю тамже".* Вже після надрукування "Етнографічного збірника" Іван Франко виявив у збірці Я. Головацького ще одну пісню про Мирона Штолу (у збірці Я. Головацького він названий Штолюком), яка була записана у Криворівні від гуцулки Марії Гризючки. Іван Франко вирішив опублікувати її у збірнику в розділі "Поправки і доповнення") з власними коментарями та порівняннями разом з іншими відомими варіантами цієї пісні.

Трапилася з Іваном Франком та його дружиною й одна неприємна історія, про яку він оповів у передмові до оповідання "Гуцульський король", що є незакінченим твором. Вперше це оповідання було надруковане Михайлом Возняком у виданні "Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник перший", що вийшло у видавництві Львівського державного університету в 1948 році. Оповідання має дату написання 8. IX. Рік не поставлено.

"[У часі мо]його побуту в Довгополі над Черемошем лі[том] 1898 р. трапилося раз так, що мене й жінку [одн]ої ночі страшенно розболіли зуби, – розпочинав цю оповідь Іван Франко. – *Стогнучи, охаючи та розпучливо перевертаючися з боку на бік, ми обоє, одно в однім кінці кімнати, що служила нам нічлігом, а друге – в другім, провадили безсонно в нічній пітьмі годину за годиною, з болю не чуючи навіть дзвінкого шуму Черемоша, що закручувався здоровою вужакою зараз же біля вікон нашої хати. Виснажені болем, наші нерви отупіли..."* Вранці від господині хати обидвоє дізнались, що їм може допомогти тільки Мандрик, який жив у сусідстві. Мандриками називали Андрія Освіцінського та його сина Івана, якому було вже більше 40 літ. Спеціалісти обидва були такі, що "навіть панам" зуби рвали, особливо попадям, які здалека до них приїздили. Отоді й в розмові з Освіцінськими дізнався Іван Франко про долю "гуцульського короля", пострах на всі гори Грдлічку, його вірного слугу Юріштана та про опришка Мирона Штолу. Так сталось, що, приказуючи та жартуючи, Іван вирвав безболісно зуб Іванові Франкові, а відтак його дружині.

Приходили в Довгополе й листи від Агатангела Кримського, якому львів'яни доручили написати вступне слово до книжки привітання Івана Франка у зв'язку з його 25-річчям творчої праці. Іван Франко йому відписав листа 8 серпня і між іншим повідомив, що в Довгополі збирається "сидіти" до кінця латинського серпня. Того ж 8 серпня відписав Іван Франко листа чеському історику та бібліографу Зденеку Тоболці.

Запраг їхати в Довгополе й Михайло Павлик, але його стримав лист Івана Франка від 14 серпня 1898 року. Звідти писав він М. Павлику: *"Вісті про стан вашого здоров'я дуже нас смутять, та що ми Вам порадимо? О. Попель заявив раз, що радо прийняв би вас до себе, але справа се не така легка. Ми також не є у нього, а тільки віктусмось у нього, та й се сполучене з деякими неприємностями, про які ліпше буде побалакати усно. В усякім разі я поговорю з ним, то, може, б Ви приїхали сюди, коли ми від'їдемо, на вересень. Се тут пора чудова. Купіль в Черемоші знаменита і незимна. Залізниця йде до Вижниці, а як ми будемо їхати геть, Ви могли б прибути до кут і зараз з Попелем поїхати retour (назад – фр.)".*

В кого насправді жив Іван Франко з дружиною та дітьми – невідомо. Краєзнавець з Івано-Франківська П. Арсенич у своїй книжці "Прикарпаття в житті Каменяра" твердить, що зупинився Іван Франко в сільського дяка Дмитра Потатюка (1877–1965). Так свідчила йому родина, коли він цікавився цим питанням. Чому не міг взяти отець Іван Попель Івана Франка у свій дім, вимурований громадою 1872 року, – невідомо. В о. Івана Попеля Іван Франко тільки харчувався.

Крім вирваних зубів, була ще одна пригода, яка могла закінчитись трагічно, і про неї у своїх спогадах оповів Петро Франко. *"Коли я був старший,* – писав він, – *і ми були в Довгополі, де жили в священика Попеля, батько знову проявив незвичайну відвагу, спасаючи старшого брата Андрія.*

Справа з врятуванням брата Андрія представлялася ось як. В Довгополі пливе річка Білий Черемош, яка величиною дорівнює Чорному Черемошу в Жаб'ї.

На обох Черемошах іде сплав дерева. Два рази, а в посуху раз на тиждень відкривають гаті в Байтагулі, на Шибенім, і при тім рівень води підноситься на півметра. Ми всі раз бавилися на клоцах і на дарабах, які стояли на воді. Вода була дуже прозора і ясна. Повінь ще не йшла. Повінь надходила завжди досить скоро і не завжди в ту саму пору. Коли брат стояв на одній дарабі, прив'язаній до берега, і завзято гріб кермою, щоби якнайдальше відігнати її на середину ріки, поборюючи струю, підійшла повінь. Покотилася жовта мутна струя. Брат задивився на воду, і в тій хвилі еластична керма штовхнула його в груди, і він, мов грушка, полетів у воду. Ми задеревеніли, але батько миттю кинувся за братом і спас його в останню хвилину".

Гори, гриби, Черемош трохи заспокоїли Івана Франка.

16 серпня в листі Михайлові Грушевському він зізнавався: *"Не гарно з мойого боку, що я так розлінюхувався на селі. Але що робити!"*

М. Грушевський перед тим вислав йому для оцінки оповідання "Мужицька смерть" Леся Мартовича, яке планував для друку в "Літературно-науковому віснику". *"Оповідання Мартовича,* – писав у відповідь Іван Франко 16 серпня 1898 року, – *прочитав; воно вірне, хоч*

трохи замало артистичне, занадто примітивне, деякі уступи треба би повичеркувати, тоді цілість зробила би більше враження".

Агатангела Кримського відповідь Івана Франка на його перший лист не задовольнила, і він написав вдруге, на котрий Іван Франко відповів з Довгополя 26 серпня 1898 року, де й була відповідь на оте питання, яке дуже цікавило А. Кримського: звідкіля в "Зів'ялому листі взявся вірш "Тричі мені являлася любов". 29 серпня 1898 року Іван Франко відписав листа чеському видавцю, перекладачу та критику Адольфу Черному із згодою взяти участь у новому журналі, який той надумав видавати з метою висвітлення літературного життя усіх слов'янських народів.

21 вересня Іван Франко вже писав Адольфу Черному зі Львова. Більше листів Івана Франка з того періоду не виявлено.

У Довгополі Іван Франко відпочивав разом з усією сім'єю, про що з великим задоволенням згадували опісля діти.

Гостем Івана Франка та отця Івана Попеля був Іван Труш, якому ювілейний комітет зі святкування 25-річчя творчої діяльності І. Франка доручив намалювати портрет ювіляра. Іван Труш тільки 1897 року закінчив навчання в академії і вже здобув славу доброго портретиста, зокрема виконавши 1897 року технікою гризайль портрет Івана Франка, який досі вважається найкращим серед відомих портретів письменника. Однак портрет закупила "Академічна Громада", яка була на той час у конфлікті з народовцями та Науковим Товариством ім. Т. Шевченка, а тому на ювілей вирішила не давати портрета Івана Франка, поскільки вважала, що і народовці, і НТШ недостойно вели себе стосовно песьменника. Довелось Товариству замовляти окремо портрет Івана Франка. З цією метою і виїхав у Довгополе Іван Труш. До початку святкувань, які планувались на вересень 1898 року, залишалось зовсім мало часу, однак Іван Труш славився швидким виконанням замовлень. Аби не зволікати, Іван Труш негайно виїхав у Довгополе і розпочав роботу.

Іван Труш намалював тоді два портрети Івана Франка з натури у тіні біля стіни невеличкої сільської церкви. Один з цих портретів Іван Труш подарував чи не найкращому другові письменника, голові ювілейного комітету, кумові Івана Франка – Володимиру Гнатюку, а другий портрет під час ювілейних торжеств містився на сцені, а потім був подарований у дар музею НТШ, звідки й потрапив у фонди Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, де й зберігається.

"В Довгополі, – писав у спогадах про батька Петро Франко, – *портретував батька маляр Труш побіч церкви".* Більше жодних даних.

Певну ясність стосовно портретів Івана Франка роботи Івана Труша вніс у своїх спогадах "З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916)" Михайло Мочульський. *"З почину комітету,* – писав він, – *Іван*

Труш намалював портрет поета. Мені здається, що він намалював тоді два портрети: один, який дехто визнав за невдалий і який Труш подарував Гнатюкові, – в дійсності саме той портрет був найбільше подібний до живого Франка, – і другий, що пишався в часі ювілею Франка в ювілейному залі і є тепер у музеї "Наукового товариства імені Шевченка". Володимир Гнатюк у своїх спогадах "І. Франко і Наукове Товариство імені Шевченка" також підтвердив цю думку, зазначивши, що гроші за портрет Іванові Трушу були передбачені ювілейним комітетом. *"Портрет поета,* – писав він, – *змалював артист Ів. Труш. У часі концерту висів портрет на сцені, опісля передав я його від імені комітету як дар музею Наукового Товариства ім. Шевченка".* В. Гнатюк нічого не згадував про другий портрет, подарований йому Іваном Трушем.

Ситуація з портретами Івана Франка так і нез'ясована. Невідомо, як виглядають вони (за винятком хіба згадки Петра Франка), а також час їх написання художником. Так склалось, що всі портрети Івана Франка пензля Івана Труша опинились у фондах музею Івана Франка. Крім портрета, виконаного технікою гризаля, жоден з них художником не датований. Дослідники творчості Івана Труша й досі сперечаються стосовно часу написання трьох інших.

Отож, у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, згідно з "Інвентарною книгою № 1 експонатів Львівського державного літературно-меморіального музею Івана Франка. Художні твори. Шифр ХУТ", ведення якої було розпочато 2 квітня 1965 року й закінчено 15 березня 1974 року, портрет Івана Франка роботи Івана Труша значиться під інвентарним номером 133. В цій книзі на сторінці 24 зазначено, що поступив портрет 30 березня 1962 року і в книзі вступу мав номер 748. Ця книга була впроваджена у практику музею ще 1948 року. Однак у ній цей портрет під цим номером не значиться. В графі інвентарної книги №1 "Назва, опис речі та історія речі" зазначено: *"Портрет. Іван Франко, сидить, склавши руки на колінах, на лівій руці перстень. На ньому вишивана сорочка і темно-сірий піджак. Обличчя Франка в анфас, очі звернені вліво. Тло портрету зелених кольорів. Вік письменника – приблизно 55 років. Художник І. Труш, портрет без авторського підпису".* В графі "Матеріал та техніка" зазначено: *"Полотно, олія (наклеєно на картоні). Розмір 47,5 см х 65,5 см".* У графі "Стан речі та збереження її" зазначено, що *"фарба на обличчі і піджаку полущилась".* Подальші графи не заповнені, тобто не зазначено звідки надійшов портрет та його ціну. На самому ж потреті, крім номера вступу 748 й інвентарного номеру 133 грути ХУТ (так зашифровували "художні твори"), збереглась наклейка: "Відреставровано в науково-дослідній майстерні м. Київ № 2329. Чоленко". Ні листа музею Івана Франка реставраційним майстерням, ні листа з реставраційних майстерень у документах музею виявити не вдалось. Очевидно № 2329 позначав номер замовлення, а підпис – прізвище реставратора. Після реставрації сліди

злущеної фарби можна зауважити неозброєним оком. У новій "Книзі вступу експонатів основного фонду Львівського державного літературно-меморіального музею Івана Франка", яку розпочато 2 квітня 1960 року й закінчено 28 листопада 1967 року на сторінці 126 портрет має номер 748, дата вступу 30 березня 1962 року, а далі записано все так, як у попередній книзі. Про джерело надходження експонату не вказано нічого. Таким чином, можна зробити висновок, що справді портрет поступив у фонди музею тільки після реставрації у 1962 році. І знову ніяких відомостей від кого він поступив.

За всіма ознаками це саме той портрет, про який згадує у своїх спогадах Петро Франко. Зелений і мальований на тлі церкви. На полотні та "церква" вгадується по нижніх зрубах. З будь-якого погляду ця картина не зрозуміла. Іван Франко справді на ній намальований десь у віці 55 років, тобто, якщо портрет мальовано з натури, то був це 1911 рік. Однак – руки... Іван Франко тоді був цілком розбитий недугою і не міг навіть при бажанні тримати так руки, як на полотні. Ці руки були паралізовані... Знову ж, обличчя, судячи по фотографіях Івана Франка, не могло виглядати на 1898 рік... Напрошується дуже простий висновок: цей портрет справді був намальований 1898 року, визнаний поганим, і його ювілейний комітет відмовився купувати. Іванові Трушу довелось малювати інший, а цей художник подарував Володимирові Гнатюку. За словами Василя Щурата, керівника відділу української літератури в Інституті суспільних наук, який успадкував цінності НТШ, цього портрета в фондах НТШ не було. Доля полотна відтак й досі не з'ясована... Цілком можливо, що він був при арешті чи при обшуку в когось із близьких до В. Гнатюка та його родини в післявоєнні роки вилучений, а відтак як непотріб відданий музеєві Івана Франка. Доказом цього є чисельні пошкодження портрета, зокрема вилущення фарби. Припускати, що в родині В. Гнатюка, де до особи Івана Франка ставились з особливим пієтизмом, портрет міг бути доведений до такого плачевного стану, годі. Очевидно, зберігався портрет десь у сирому приміщенні, без достатнього доступу повітря, від чого й зацвів. А відтак почав лущитися... Вперше він був опублікований у виданні "Привіт Івановi Франкові в сорокаліте його письменської праці 1874–1914", яка вийшла накладом ювілейного комітету в Львові 1916 року. І знову рік написання портрета не вказано. У фонди музею Івана Франка він поступив майже одночасно з іншим портретом письменника. Якщо перший поступив 30 березня 1962 року, то другий – 29 березня, тобто днем перед тим. Він отримав порядковий номер вступу в інвентарній книзі 747. Його описали так: *"Портрет. Іван Франко сидить, поклавши ліву руку на ногу, права рука опущена, голова на ¾ повернена вправо. Франкові приблизно 45 років. Художник І. Труш"*. Це означало, що художник портретував письменника десь 1901 року. Матеріал – картон, олія. Про стан збереження експонату сказано, що добрий, а у графі "Звідки та від кого

надійшла річ до музею та документ вступу" зазначено, що експонат поступив з Інституту суспільних наук". Ті ж самі дані про портрет і в інвентарній книзі художніх творів (шифр ХУТ). Тут додатково зазначено розміри портрета: 99 см х 67 см. На звороті портрета зазначено номер 23569 (очевидно, інвентарний номер, який портрет мав в Інституті суспільних наук) та зазначено: "Львівський філіал АН УРСР". Нема жодних сумнівів у тому, що це був другий портрет, який вимушений був намалювати Іван Труш, щоб задовольнити вимоги замовників, про що писав Петро Франко. Це, безумовно, парадний портрет серйозного вченого, витриманий у стилі класичних портретів. Однак і в ньому, як і в попередньому, відчутна поспішність художника та невикінчені окремі деталі. Можливо художник опісля ювілею ще поправляв портрет, але, без сумніву, сам портрет створено 1898 року до ювілею Івана Франка, і саме він висів на сцені в час урочистостей. Цей портрет композиційно дуже подібний до портрета, виконаного Зиновієм Павлюхом у Відні 1893 року, якраз після захисту Іваном Франком докторської дисертації у Віденському університеті. Невідомо з яких причин у різних виданнях цей портрет датується по-різному і найчастіше приписують його цілком безпідставно до 1908 року, тобто до того, як Франко захворів і не володів руками. Цей портрет (розмір 179 см х 87 см), виконаний пастеллю, був одним з перших, які закупив музей 1940 року. У найраніших інвентарних книгах музею він значився під номером 1. Варто зазначити, що трохи пізніше цей портрет було вставлено у рамки, які надано музеєві державним банком у Львові. Як виявилось, ці рамки взято з портрета одного з ректорів Львівського університету. Портрет цей висів у Актовому залі університету, який містився на вулиці Миколая (тепер – М. Грушевського).

Суцільні непорозуміння викликає датування ще одного портрета Івана Франка, виконаного Іваном Трушем, який зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. З незрозумілих причин він датується 1903 роком у відомому комплекті листівок "Портрети Івана Франка" (упорядник та автор тексту – колишній працівник музею Івана Франка М. Забарило). Упорядник бездоказово твердить, що цей портрет Іван Труш намалював 1903 року, а відтак "за Радянської влади", в 1940 році, Труш двічі повторив цей портрет". Думка, яка побутує, що Іван Труш розпочав роботу над цим портретом 1914 року й закінчив 1940 роком також не має жодного підтвердження. У книзі вступу він значиться під номером 52. Портрет поступив у музей 1 грудня 1947 року із позначенням, що намалював його Іван Труш 1940 року. Портрет (60 см х 50 см) було закуплено за 8000 карбованців від невістки Івана Франка Ольги Федорівни Франко, дружини Петра Франка. Портрет спеціально замовлено в Івана Труша до відкриття музею. Ще один такий портрет зберігається у Національному музеї імені митро-

полита Шептицького у Львові. Він датується також 1940 роком, тобто є з того часу, що й портрет у фондах музею Івана Франка. Де оригінал 1903 року, який часто приводиться в різних довоєнних виданнях, – невідомо, як і невідомо, чи взагалі він був.

Неправдивим є твердження красознавця П. Арсенича у брошурці "Прикарпаття в житті Каменяра", що 1908 року Іван Франко відпочивав у Довгополі, де його знову відвідав Іван Труш і намалював ще один портрет... Навесні цього 1908 року почалась трагедія Івана Франка, яка й закінчилась невдовзі паралічем рук. Ні про які гори й Довгополе не могло бути й мови...

Таким чином, Довгополе було помітною подією в житті Івана Франка. До цього варто додати, що тут він зустрівся з Лесею Українкою, хоч син Петро твердить, що це сталось 1898 року і що саме в той час тут відпочивала письменниця. Насправді Леся Українка цього року не відвідувала Галичини, а весь час жила у Гадячі, відтак – у Києві. Насправді Леся Українка зустрічалася з Іваном Франком у Довгополі десь між 31 серпнем та 6 вереснем, але 1901 року. Саме цього року Леся Українка зі своїм чоловіком Климентом Квіткою робила велику поїздку по Галичині та Буковині. Після Буркута вона планувала відвідати Довгополе і про це повідомила 27 серпня 1901 року й О. Кобилянську *"Хтось* (так називала себе в листах до Ольги Кобилянської Леся Українка. – *Р. Г.*) *комусь* (так у листах до Ольги Кобилянської Леся Українка називала її. – *Р. Г.*) *подає відомості, що 30 в п'ятницю виїздить звідси, пробуде кілька день в Довгополі, а кілька день у Вижниці..."* По дорозі мала надію зустрітись із Василем Стефаником, а йому самому того дня писала: *"Не відписала я Вам одразу, бо все не могла зважити, коли, куди і як їду. Тепер зважила, що виїду в п'ятницю (30) на Довгополе, а звідти, пару днів пробавивши, до Вижниці, десь так межи 7 і 10 буду там. Була б дуже рада бачити Вас у Довгополі, чи в Вижниці, напишіть, коли й куди приїдете до Довгополя, де Вам догідніше, бо в Коломиї вже не буду, не лежить туди шлях, вертаю на Україну знов через Буковину. Отже, в Довгополі буду у о. Попеля, у Вижниці – у п. Москви, а в Черн[івцях] – у п. Кобил[янської]"*.

Через десять днів, 6 вересня 1901 року Леся Українка повідомляла Ольгу Кобилянську з Довгополя: *"Хтось перед кимсь дуже винен, що не відписав зараз листа, як хотів, але правда, що то було таки перед самим від'їздом з Буркута, коли я пакувалась, та ще й голова мені тоді сильно боліла. Потім почав хтось їхати дуже крутими горами, через Ватинарку; спинився на день в Шгриняві, а там приїхав о. Попель своїми кіньми і забрав когось і п. Квітку до себе, і тепер вони тут сидять, у книжках риються, всю велику, а крайно невпорядковану бібліотеку о. Попеля до коріння перевертають та шукають, що кому потрібно, п. Квітка публіцистики, а хтось белетристики. Надворі йде дощ, в інтервалах межи дощем ми*

ходимо на прохід (перші дні були дуже погідні і тоді ходилося з охоти, а тепер лише з обов'язку) і, певне, немало дивуємо гуцулів, що ніким не примушені болото місимо! Господар наш поїхав на вибори (кандидує в Косові), має вернути сьогодні або тріумфатором, або з "моральною побідою". Обіцяв повести нас в різні місцевості, показати околицю (се, звісно, як не буде дощу); Через се, думаю, раніш 10-го навряд чи виїдемо відси". Далі список всіх тих, кому потрібно "зложити візити", а при кінці листа Леся Українка повідомила Ольгу Кобилянську, що бачилась з Іваном Франком двічі: "Раз у Буркуті, раз тут, в Довгополі", 10 вересня Леся Українка разом з чоловіком К. Квіткою виїхала "страшно невигідною дорогою, – як повідомляла О. Кобилянську в листі від 11 вересня 1901 року, – і в дуже невигідній позі" у Вижницю. Повертаючись з Галичини додому, Леся Українка повідомила маму, що від цієї дороги у Вижницю мусила три дні відпочити, а відтак далі мандрувати. В листі від 20–24 вересня 1901 року оповіла, що вона та чоловік були останніми курортниками в Буркуті, потім *"монялась я в дорозі на поворіт "елико возможно" в одного попа-радикала. В Довгім Полі над Черемошем (ще в горах, але багато нижче від Буркута) сиділа я в гостях 10 днів, а далі вже ж ніяково, бо плати він з мене не брав, вважаючи мене за певну форму посереднього патріотичного податку (ти не повіриш, як мене всерйоз брали на Буковині – три вечори в мою честь дали – страх сказати, чистий сміх!)"*

Зустріч з Іваном Франком могла відбутись десь між 30 серпнем та 6 вереснем, коли той їхав із відпочинку з Криворівні додому і спеціально зупинився в Довгополі, щоб побачитись із Лесею Українкою. Зустріч була короткою. Франко поспішав: 2 вересня його діти мали бути в школі. 1 вересня припадало на неділю, отож зустріч у Довгополі могла відбутись найправдоподібніше 31 серпня 1902 року. Очевидно, цю зустріч мав на увазі у своїх спогадах син Івана Франка Петро.

Проте Леся Українка зустрічалась з Іваном Франком того 1901 року не двічі (в Буркуті та Довгополі), як писала у листі, а тричі. Вперше вони зустрілись у Криворівні. Це було у перший приїзд Івана Франка в Криворівню. Прибув Іван Франко з родиною десь між 10 та 20 липнем, на що вказують два листи поетеси: перший до М. Павлика від 3 липня 1901 року, в якому вона повідомляла, що *"думала 10 липня їхати до Львова, аби ще там захопити Франка для деяких своїх справ, але потім виявилось, що ті справи можуть почекати..."*; другий лист до Івана Франка від 20.07.1901 року, адресований вже в Криворівню, в якому Леся Українка просила: *"Якщо вибираєтесь, може, куди на рибу сими днями, то будьте ласкаві затриматись, бо між сею неділею (21.07. – Р.Г.) й середою (24.07. – Р.Г.) я маю бути на недовгий час у Криворівні (по дорозі в Буркут) і жалувала б дуже, якби не застала там Вас..."*. Зустріч із Франком у Криворівні відбулась 22 липня пополудні, а вранці 23 липня

Леся Українка з чоловіком поїхала в Буркут, як про це свідчить лист Лесі Українки до Ольги Кобилянської від 23. 07. 1901 року. Їхала Леся Українка з Косова і заїздила в Яворів до Окуневських. *"В Яворові,* – писала вона, – *були ми півдня і один ранок (ну, і ніч між тим, звичайно), більше не могли через фіакра. В Криворівні були стілько само, а там теж було добре. Франко казав, що напише передмову до нім. Видання укр. нов[ел], тільки мусите йому спис речей послати".* В Криворівні Леся Українка зупинилась у отця Волянського. Невдовзі по приїзді в Буркут Леся Українка вислала в листі від 29 липня 1901 року декілька своїх циклів поезій ("Ритми", "Хвилини" та "Легенди") і просила надрукувати їх у "Літературно-науковому віснику", в кожному номері окремий цикл. Написану драму "Одержима" вирішила не посилати. Притримала.

Видання новел Ольги Кобилянської німецькою мовою мав здійснити Л. Якубовський. Він невдовзі помер, і новели не вийшли. Чи написав до них передмову Іван Франко – так і невідомо.

Невдовзі Іван Франко наніс візит Лесі Українці в Буркуті. Відомо це з листа її до Ольги Кобилянської від 1 серпня 1901 року. Саме того дня Франко приїхав у товаристві доктора Кульчицького та Миколи Міхновського. *"Всі три,* – писала вона, – *наче з неба впали на Буркут. Отже, прийшлося вистарати їм вечерю і взагалі за гостей прийняти. Фр[анко] був сьогодні в ліпшім гуморі і вже не здавався комусь приголомшеним таким; Кульч[ицький] робить досить симпатичне враження і нагадує більше українця, ніж галичанина, Міхн[овського] хтось мало бачив, бо той пан десь захопив пропасницю в дорозі, скупавшись десь у горах, приїхав розламаний і, ледве випив чаю, вклався спати в хаті п. Квітки".*

Пробув тоді Іван Франко в Буркуті до 5 серпня 1901 року, на що вказує поштова листівка з видами Буркута й автографами Лесі Українки та Івана Франка. Климент Квітка скористався приїздом Івана Франка і записав тоді від нього чимало пісень. *"Франко,* – писав він у статті "Іван Франко як виконавець народніх пісень", що вийшла у збірнику статтей "Творчість Івана Франка", виданих АН УРСР у Києві 1956 року, – *розмовляв там* (у Буркуті – *Р. Г.*) *з Лесею Українкою про літературу, а дізнавшись від неї, що я збираю народні мелодії, він став наспівувати для запису пісні, вивчені ним у рідному селі Нагуєвичах, і інших місцевостях Прикарпаття. Я записав з голосу Франка 32 мелодії".*

Відразу по приїзді Івана Франка в Криворівню, з Буркута Леся Українка прислала йому листа зі списком новел Ольги Кобилянської німецькою мовою для видання збірника.

Поїздка не була даремною і для Івана Франка, бо дала нашій літературі щонайменше чотири поезії: "Кожна Кичера в млі", "Дівчино, моя ти рибчино", "Ользі С." та "Розстроєна скрипка, розстроєна".

Це єдина документально підтверджена поїздка Івана Франка в Буркут, хоч син Петро та дочка Ганна у спогадах пишуть, що він бував там частіше, але підтверджень цьому нема. Правда, восени 1905 року Іван Франко написав поезію під назвою "Буркутська романса". Однак це аж ніяк не свідчить про перебування цього року Івана Франка в Буркуті. Це лише спогад про Буркут, верхи Лукавицю та Ладескул, між котрими тече Черемош...

І от третє побачення Івана Франка з Лесею Українкою в Довгополі...

Надії зустрітись по дорозі з Василем Стефаником, як цього бажала і писала в листі до нього Леся Українка, не здійснились. Надто далеко на той час був Василь Стефаник від Буркута та гір. Сидів у Городку коло Львова у свого товариша Леся Мартовича, а опісля поїхав додому в Русів та, позичивши гроші в адвоката М. Шухевича, свого товариша, виїхав у Довгополе 10 жовтня, звідти він писав Ользі Кобилянській: *"Я приїхав до Вижниці 3-го в полудне та й вас вже не застав. Шкода велика. Я мав писати Вашу сильветку до одної польської газети. Тепер не можу, бо не хочу того робити без Вас. А тепер не знаю, де і коли ми зійдемося разом.*

Сиджу в Довгополі у Попеля і трохи скучаю. Має тут приїхати Маковей і посол Дашинський – коби приїхали. Мені видиться, що я відси борзенько чкурну до Русова або до Трійці. Писати нічого не можу, бо-м хорий на якісь хороби без назви". Просив йому писати на адресу: Довгополе Галицьке, пошта Довгополе Буковинське у отця Попеля. Ні Маковей, ні Дашинський не приїхали, і Василь Стефаник вже 13 жовтня писав листа до Ольги Кобилянської з Трійці, ні словом не згадавши про гостей, що мали приїхати.

Це вже друга гостина Василя Стефаника в о. Попеля. Перша була в серпні 1899 року, про що свідчать його листи до Вацлава Морачевського та Ольги Гаморак. Вони стосуються до серпня місяця. Але недатовані. В одному з них В. Стефаник писав В. Морачевському з Довгополя: *"Я вже два тижні сиджу в Довгополі. Був тут один тиждень Дашинський і досить мені наприкрився. І сам я вибираюся до Русова, бо тут нудно. Дощі падуть і лишень Черемош шумить, і смереки за ним подають свій давній голос"*. Перед тим писав Вацлавові Морачевському: *"В горах мені недобре, бо тісно"*. А також Ользі Гаморак: *"Ми оба з Геньом Даниловичем у Довгополі. С ще тут пані Роздольська, професорова зі Львова, і дві німецькі пані з Черновець, що кличуть Попеля вуйцьом. Сих німок я сердечно не люблю і борзо відси виберуся, як вони борзо не виберуться. Ще Попель сподівається у себе Маковея і Франка.*

Так як нині справа стоїть, то мені тут не є добре. Раз, оті бмикані німки. Другий раз, скупий харч, а по-третє, гори, що мене придушують.

Як мені стане ні сюда, ні туда, то я через Трійцю махну до Русова та й збудуся гостювання.

Вночи переїхалисьмо через Устеріки. Так мені дивно було, так дивно, що ми колись там були всіма. Спеціально ж жаль мені стало самого себе такого, як я ще був в Устеріках. Якісь давні, померклі спомини вдарили на мене і завоювали своєю минувшістю.

Геньо дрімав, а я дивився на гори. Череда звізд густим дощем спадала в чорні ліси, верхи стояли супокійно в синявій млі, над Черемошом протягнулася молочна дорога, а Черемош гудить шумом і летить з молочною дорогою геть із гір. А десь із далека чути стогін двох бревен на воді. Як стогін лісів зрубаних. А з верхів дзвоники корів та й жалібну сопілку, та й густу росу з неба. А в душі ворушиться якийсь жаль закований, якийсь шум і стогін, і жалібна пісня. І куди я зайду, і чого я все відриваюся від моїх людий, як трава від берега?

Відай, я тут не зможу нічо писати і через то борзо втечу".

Не втік. *"Я був з Дашинським у Буркуті і на Чорногорі. Вчера Дашинський від'їхав,* – повідомляв В. Стефаник К. Гаморака, – *а я збираюся на другий тиждень також додому. Тут дощі заєдно йдуть, а хата нудка".* При кінці серпня покинув Довгополе.

Ще раз Василь Стефаник згадав о. Попеля у своєму листі до Ієроніма Калитовського від 3 квітня 1907 року. Просив, аби той сказав, "які заходи робив о. Попель у Заліщицькім повіті, аби не допустити мого заступства?" У Віденський парламент вибирався В. Охрімович, і Василь Стефаник мав бути його довіреною особою, але проти цього виступив отець Попель. Як слідує з того листа, о. Попель був за кандидатуру Теофіла Окуневського, що не подобалось В. Стефанику. Це і взагалі остання згадка про Івана Попеля у листах Лесі Українки, Василя Стефаника й Івана Франка.

Помер Іван Йосипович Попель 18 лютого 1921 року. Похований на цвинтарі коло церкви, в якій служив.

Могила не збереглась. Нічого з того часу не збереглось, крім церкви, Черемоша, котрий постійно шумить, та дощів...

Навіть стара назва села не збереглась. Тепер воно називається Довгопіллям.

Збереглись, проте, три листи о. Івана Попеля до Івана Франка, які сьогодні містяться у фонді Івана Франка (ф. 3) відділу рукописів та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України (ІЛ), хоч, судячи по їх змісту, писав Іван Франко й до Івана Попеля, проте доля тих листів невідома.

Збережені листи охоплюють досить короткий проміжок часу: 1901–1905 роки, – і суттєвої інформації до вже відомої не додають, за винятком хіба того, що в листі від 18 серпня згадка, що Іван Франко таки цього року мав справді намір їхати в Довгополе й перед тим написав о. Попелю листа, аби у Вижницю вислав по нього коні. Листи Івана Попеля до Івана Франка публікуються із збереженням всіх особливостей тексту.

Листи Івана Попеля до Івана Франка

№ 1

[Довгополе, 7. 02. 1901 р.]

Високоповажаний Пане!

Лист шлю на Ваші руки, бо правдоподібно не застав би Вашої жени, який сейчас має служити за відповідь на лист, котрий Ваша жена писала до мене ще 3/2 яко [...][1], а котрий я 7/2 с[е] е[сть] сегодня. Вечером получив з дописком якогось почтового урядовця [...][2].

Ваша жена бажала, щоб звідси вислати джьергу[3], писану яко дар галицких жінок для Олени Пчілки. Джьерга та мала бути в четвер (7/2) у Львові, а я тої дня полдучив лист! Шкода. Що Ваша жена запізнила з листом, бо хотя би мене лист дійшов і на час (5/2, коли 3/2 [...][4], то на 7/2 (день виїзду Вашої жени до Київа) джьерга не могла надійти, бо ж треба метнутись, щоби відповідну знайти.

До мене добирає ся уже на добре по четвертий раз до року інфлуенция, – не питає, не питає, що я не є жадна шаржа[5], – навіть по канонічній візитації, но хоче конче "спрятати". Nie dam się![6]

В повіті борюкаюсь зо всіми, то ест познакомлюю Русинів з тут[ешніми] гараздами. Може би Ви, Добр[одію], на підставі моїх дописей написали з кілька статей до Zeit[7] або куда за лучше узнаєте, а ще лучше би було в "Літер[атурно-]наук[овій] бібліотеці"[8]. Від давна вже хочу звести на себе процес прасовий, щоби при тім кривди гуцульські піднести, та й до сего не можу дійти.

Здоровлю щиро Вашу жону і діти, і коли бисте були в моїх сторонах, то прошу мене відвідати.

Цілую Вас щиро.

І. Попель

Довгополе, 7/11. 901.

ІЛ. – Ф. – 3. – № 1633. – Арк. 491–494. Рукопис. Оригінал. На конверті рукою І. Попеля: "В-поважаний Пан. Др. Іван Франко. Львів, ул. Понінского, 4".

№ 2

[10. 01. 1904 р.][9]

Прошу мене підписати під проектованим Вами статутом[10] Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.

Здоровлю вас щиро.

Іван Попель

ІЛ. – Ф. 3. – 1633. – Арк. 495–496. Рукопис. Оригінал. Картка кореспонденційна, відправлена з Яблониці на Буковині. Адреса: Др. Іван Франко. (В Товаристві науковім ім. Шевченка). Львів, ул. Чарнецкого, 26.

Іван Попель. Публікується вперше.
З фондів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка

№ 3

[18. 08. 1905 р.]

Високоповажний Пане!

Добре, що надумались. Напишіть, коли післати по Вас фіру до Вижниці. Добре би було, щобисте їхали разом з тою панею, бо би не коштувала її фіра.

Хата з помешканям і кухнею для тої пані буде близ мого поля – поверх ½ км. Від мого помешканя.

З правдивим поважанням.

Ваш Іван Попель

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 497–498. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Слово не відчитується.
2. Речення, писане німецькою мовою, не відчитується.
3. Гуцульський жіночий головний убір.
4. Слово не відчитується.
5. Високий посадовець. Начальник.
6. Не дамся! *(польськ.)*.
7. Тижневик, що виходив у Відні.
8. Серія започаткованих 1889 року І. Франком видань, які виходили його накладом.
9. Датується згідно з датою на поштовім штемпелі з місця відправлення.
10. У Науковім Товаристві ім. Тараса Шевченка на той час велись гострі дискусії стосовно нового статуту Товариства.

РОМАН ГОРАК

ТОЙ, ХТО МАВ ЧЕСТЬ ГОСТИТИ ФРАНКА

Після Мшанця, другою великою зупинкою Етнографічної експедиції на Бойківщину, організованої Науковим Товариством ім. Т. Шевченка та Товариством австрійської етнографії у Відні, яка тривала з 18 серпня до 24 вересня 1904 р., було село Диньова, де парохом був гімназійний товариш Івана Франка о. Іван Кузів. *"З Диньової,* – писав Іван Франко у статті "Етнографічна експедиція на Бойківщину", яка вперше була надрукована німецькою мовою в одинадцятому томі журналу "Zeitschrift für österreichische Volkskunde" за 1905 р., – *пішли через Ліконь, Тирнаву, Турочки до містечка Бориня, де експедицію дуже гостинно прийняв місцевий парох Г. Мороз, в якого вона провела чотири дні, тут знову зроблено вимірювання, знімки і дещо закуплено, потім експедиція вирушила через Висоцьке–Вижнє до Сморжа, там переночувала, а наступного дня подалася до Лавочного. Тут об'їжджено лише долину Опору від станції до станції: Лавочне, Тухля, Славсько, Гребенів, Сколе і Синевідсько, причому експедиція користувалася гостинністю і щирою допомогою українських священиків – Качмарського, Давидяка, Мінька і Строцького. Незважаючи на погану погоду, зроблено екскурсію до Крушельниці, і на цьому експедиція закінчилася".* В селі Лавочному в церкві Архистратига Михаїла у 1879–1909 рр. був парохом о. Василь Коптюх. У селі Тухлі в церкві Святого Миколая парохом у 1881–1906 рр. служив Василь Давидяк, якому редакція "Друга" доручила вести листування з Іваном Франком, коли той ще вчився в Дрогобицькій гімназії, а відтак став його приятелем. У селі Славському в церкві Архистратига Михаїла у 1897–1932 рр. обовязки пароха виконував о. Євстахій Качмарський. У Гребенові у церкві Різдва Христового з 1899 до 1907 р. парохом був Петро Мінко. У Сколе в церкві Преображення Господнього – Богдан Охримович з 1904 до 1908 р. Це був один з братів Охримовичів, з якими Іван Франко особливо здружився в час своїх мандрівок по Бойківщині ще в період, коли ці мандрівки скеровував до Лолина, де була його наречена Ольга Рошкевич. У Синевідському в церкві Івана Хрестителя з 1897 до 1915 р. парохом був Теодозій Строцький.

Через названі села й пройшла оця експедиція, і в домах названих священиків зупинялись її члени. Експедиція була невелика і до її складу входили професор Федір Вовков (Вовк) з Парижа, Зенон Кузеля, на той час студент Віденського університету, інженер Павло Рябков з Росії та Іван Франко. Експедиція ставила собі за мету зібрати антропологічні матеріали, поробити знімки типів й одягу, зібрати зразки матеріальної культури, а також зробити зарисовки з предметів матеріальної культури для музеїв Наукового Товариства ім. Т. Шевченка та Товариства австрійської етнографії. Окрім того, виявилося, що про Бойківщину, як етнографічну територію, в "світі", тобто Австро-Угорській імперії, знають мало, а тому, зрозуміло, що "було б побажаним" про неї написати в якомусь читабельному німецькому журналі. *"Галуззю фольклору і так званої описової етнографії (звичаї народні вірування)*, – напише у згаданій статті Іван Франко, – *ми займалися лише принагідно, бо час для докладного збирання матеріалу з цієї галузі був обмежений і невідповідний (в горах тривали гарячі польові роботи), та й сили експедиції були замалі"*.

Судячи з листування Івана Франка з Михайлом Зубрицьким, парохом села Мшанця, відомим етнографом, де й зупинились члени експедиції на довший час, достатньої кількості грошей для виконання запланованих робіт не було, а тому доводилось організовувати її таким чином, щоб витрат було якнайменше. Роздобути під ту пору в горах їжу – справа нелегка, тому мандрівники зупинялись у людей, з якими були знайомі. Не важко здогадатись, що це були священики, звичайно, знайомі Івана Франка. Це з одного боку полегшувало труднощі експедиції, а з другого – й погіршувало. Хоча знайомих серед священиків у тутешніх місцях в Івана Франка було чимало, але всім у тих околицях надовго запам'яталась мандрівка студентів з Великої України разом з Іваном Франком у 1899 р., коли мандрівників було звинувачено в шпигунстві на користь Росії та заарештовано разом з Іваном Франком. Священики, в котрих зупинялись мандрівники, довго не могли отямитись після притягнення і їх "до протоколу". Чи не найбільше тоді наївся страху парох зі села Дидьової Іван Кузів, який був знайомий з Іваном Франком ще з Дрогобицької гімназії. Довелось і на цей раз отцю Кузіву приймати в себе членів бойківської експедиції. Таким чином, знайомство Івана Франка із священиками та відвага цих священиків прийняти у себе мандрівників і вирисовували маршрут й успіх цієї експедиції.

Одним з таких священиків, хто мав за честь прийняти у своїй скромній господі Івана Франка та її членів, був парох церкви в Гребенові отець Петро Мінко. Він був родом із села Морозовичі Самбірського повіту, що в дев'яти кілометрах від Самбора в долині річки Дністер. Римо-католицька парафія для Морозович містилася в Стрілковичах, греко-католицька – у Ваньовичах. До Ваньович від Морозович один кілометр дороги. У селі Морозовичах була церква Івана Богослова, а у Ваньовичах – церква Святого Миколая. З 1859 до 1874 р. тут був парохом о. Лев Раставецький, який помер 8 січня 1874 р. Метричні книги церкви

збереглись у вигляді копій у Центральному державному історичному архіві України в Львові неповністю. З них можна дізнатись, що 20 листопада 1836 р. Семен Мінко, син Петра Мінка, у віці 19 років одружувався з п'ятнадцятирічною Агафією, дочкою Семена Сарахмана (ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 2012. – Оп. 15. – Спр. 635. – Арк. 35). Це була й метрика одружень батьків Петра Мінька. На жаль, віднайти метрики народжень трьох синів Семена Мінка не вдалось. Відсутня і метрика народження самого Петра Мінка, який, згідно з даними щорічних шематизмів, народився 1870 р., а його брат Іван, який опісля стане священиком, народився 1884 р.

У 1882 р. Петро Мінко вступає у Самбірську гімназію, вісім класів навчання в якій успішно закінчує 1890 р. Цього ж року він стає студентом теологічного факультету Львівського університету, а також вихованцем духовної семінарії у Львові від Перемишльської спархії. З генеральних каталогів слухачів теологічного факультету Львівського університету (Державний архів Львівської області. – Ф. 26. – Оп. 15. – Спр. 1062–1063) відомо, що Петро Мінко, народжений 1870 р. в селі Морозовичах, був на той час сиротою без батька, а офіційним його опікуном вважався Іван Білінський, селянин із Ваневич.

Чотири роки навчання в університеті, а також чотири роки навчання в семінарії він закінчив із відмінним успіхом 1894 р. Року 1895 р. Петро одружується з Софією Коптюх, дочкою пароха Василя Коптюха в селі Лавочному. Таким чином, і зупинка в Сколе бойківської експедиції була не випадковою. Там працював тесть о. Петра Мінка. Цього ж року Петро Мінко висвячується в священичий стан і стає приватним сотрудником при церкві Архистратига Михаїла села Сколе.

Очевидно, що Петро Мінко познайомився з Іваном Франком ще під час навчання у Львівському університеті, бо серед семінаристів, а також студентів теологічного факультету, з якими навчався Петро Мінко, було чимало добрих знайомих Івана Франка, дружбу з якими він підтримував ціле життя. Це Юліан Негребецький, Микола Дерлиця, Юліан Дзерович, Василь Загаєвич, Омелян Погорецький та Іван Дуцько, що став відомим галицьким церковним композитором. Період навчання в університеті та семінарії Петра Мінка збігається з дуже важким періодом у житті Івана Франка. Найперше – це відхилення клопотання на працю в університеті на основі його докторату та габілітації. Окрім того, ім'я Франка ще більше вирисовувалось у тогочасному суспільно-політичному житті Галичини в зв'язку з кандидуванням його на посла до віденського парламенту. Таким чином, це був період, коли Петрові Мінку навіть якщо й не вдалось особисто познайомитись з І. Франком, то він про нього багато чув і знав.

Робота приватним сотрудником при церкві Архистратига Михаїла села Сколе. Село Сколе, в якому працював після закінчення навчання о. Петро Мінко, належало до володінь відомого галицького доробкевича барона Вільгельма Шмідта та спілки. (У "більшій посілості" того барона

відбулись події, які Іван Франко описав в оповіданні "Сам собі винен".) Це було надзвичайно бідне приходство, яке давало священику на прожиття один морг орного поля та три морги сіножатей. Село належало до Стрийського повіту. Найближча залізнична станція – в Лавочному. Наступного року о. Петро Мінко дістає скерування у село Опорець у церкву Чесного Хреста на посаду завідувача. Село також у володінні барона Шмідта. Більш, ніж скромні умови життя. Земля, яку він дістав від громади за душпастирську працю, – гірська, важка для обробітку й маловрожайна. Село нараховує на порозкиданих у горах кутках 765 осіб греко-католицького віросповідання. Року 1899 о. Петро Мінко стає парохом села Гребенова, що, як і попередні, було в межах володіння барона Шмідта. Село належить до Стрийського повіту. Матеріальне становище священика важке. Парохіян у приходстві мізерна кількість – 320 душ. Тут 29 січня 1899 року народжується син Петро, який опісля стане адвокатом.

Колись Микола Устиянович, який працював у тих краях, казав, що тут не села, а вовчі ями. Він у 1841–1868 рр. був парохом Славська. Сюди спеціально Львівська консисторія засилала священиків, які б могли принести менше шкоди суспільству. Тут неподалік у Волосянці парохом був Михайло Ревакович, у Головецьку – Савин Устиянович, у Козьовій – Антін Желехівський, у Коростові – Ярослав Лучаківський, – усі відомі народники та просвітителі. Очевидно, що були певні причини у Львівської консисторії, щоб сюди скерувати на душпастирську роботу о. Петра Мінка. Церква в Гребенові під покровом Благовіщення Пресвятої Діви Марії дерев'яна, побудована 1838 р. Плебанія – доста нова, збудована 1860 р. Згідно з розпорядженням консисторії від 3 березня 1899 р. о. Петро Мінко став повноцінним, тобто юридично відповідальним, парохом Гребенова. 1901 р. шематизми, які випускала Львівська консисторія, фіксують створення в селі товариства "Просвіти" з 20 членами. Окрім того, тут же зазначено, що дерев'яна церква забезпечена від пожежі в товаристві "Дністер", в селі організована однокласна школа з руською мовою викладання. Це все завдяки старанню і праці священика о. Мінка Петра. Невдовзі шематизми фіксують, що о. Петро Мінко організував і завідує деканальною бібліотекою. Гостина Івана Франка в Петра Мінка із членами експедиції була не випадковою. У фонді Івана Франка, Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, зберігся всього один лист Петра, написаний 1904 року, з якого видно, що о. Петро Мінко – добрий знайомий Івана Франка, а окрім того, готовий прийняти експедицію у себе вдома і буде тому дуже радий. До того ж він буде сприяти роботі цієї експедиції, поскільки розуміє її поважні завдання.

Року 1907 о. Петра Мінка скеровують на приходство в село Шнирів Бродівського деканату в церкву Воскресіння Господнього, збудовану 1776 р. До Бродів 14 км. Село належить барону Шмідту і спілці. В селі 144 прихожани греко-католики. Верховодять у ньому москвофіли. Вже

1910 р. тут починає діяти "Просвіта", каса позичкова, а також шпихлір на випадок неврожаю... В 1911 р. отець організовує однокласну школу з українською мовою навчання, де й сам викладає, як належиться, закон Божий.

Війна принесла чимало страждань селу, яке повністю згоріло. До того ж полишила трьох інвалідів, шість сиріт. Із 956 мешканців села п'ятеро загинуло. Через село проходив фронт. Дім священика знищено, господарські будівлі спалено. У час лихоліття о. Мінко був разом з біженцями зі свого села в таборі на станції Маріш біля Закопаного. Після його повернення село поволі ставало на ноги. Рік 1921 – польський окупаційний режим дозволив відкрити читальню "Просвіти", яку відтак закрив.

Відтак 1924 р. отець повдовів. Він повністю віддається організаційній роботі. Виконує ту щоденну клопітку працю, яка була під силу лише священикам.

Року 1926 Львівська консисторія скеровує отця П. Мінка на роботу в село Дмитрів у церкву Воздвиження Чесного Хреста, що була змурована 1877 р. Прихожан греко-католиків – 1892 особи. У селі проживало 558 поляків та 76 євреїв. Від Радехова – сім кілометрів, а від Холоїва – п'ять.

І знову завдяки старанням отця в селі починає діяти трикласна школа та заново організовано "Просвіту". Після реорганізації шкіл, 1930 р., у селі організовано чотирикласну школу. І тут матеріальні статки священика більш, ніж скромні. За вірну службу Богові та Церкві о. Петра Мінка нагороджено крилошанськими відзнаками, а 1935 р. призначено деканом Радехівського деканату.

Помер о. Петро Мінко 22 квітня 1936 р. Його поховали на тихому сільському цвинтарі коло церкви. Про його кончину повідомила газета "Діло" у своєму випуску за 24 квітня 1936 р.: "О. Петро Мінко, радехівський декан і парох у Дмитрові, помер 22 квітня 1936 року в 66 році життя. Похорон відбудеться у Дмитрові в суботу 25 квітня цього року. Вічна йому пам'ять". Ширшого некролога не було ні в "Ділі", ні в іншій газеті. Всі газети були зайняті темою політичного процесу, який мав розпочатися цього року 25 квітня над Степаном Бандерою, Романом Шухевичем, Ярославом Стецьком та іншими видатними провідниками ОУН. Невдовзі на могилі о. Петра Мінка встановлено пам'ятник.

У ніч з 18 на 19 листопада 1939 р. більшовики розстріляли єдиного сина о. Петра Мінка. Залишилась дружина Лідія з малою дочкою Роксоланою. Тою самою тепер Роксоланою Петрівною Зорівчак, яка стала гордістю української науки, професором Львівського національного університету.

Доля склалася так, що на цьому зв'язок з Іваном Франком у роді о. Петра Мінка не переривався. Роксолана Петрівна Зорівчак живе в будинку, що колись належав церкві Успіння Богородиці на вулиці Підвальній. У тій самій квартирі разом із сім'єю своєї дочки Олени на початку минулого століття мешкала Ольга Рошкевич, колись наречена Івана Франка, а тоді – вдова після священика Володимира Озаркевича.

Невеличка світлина отця Петра Мінка нещодавно поповнила колекцію основних фондів Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка.

Зберігся тільки один лист о. Петра Мінка до Івана Франка, написаний після закінчення експедиції на Бойківщину, і не збереглось жодного до о. Петра Мінка від Івана Франка, хоч такі листи мусили бути. Наведений нижче лист подається згідно з правилами першопублікацій без втручання в текстову структуру та зі збереженням усіх його особливостей.

Лист о. Петра Мінка до Івана Франка

[Гребенів, 4/10 1904]

Високоповажаний Пане Добродію!

Пан професор Вовк[1], від'їжджаючи від мене з паном Рябком[2], полишив у мене паку до наданя на адресу Пана Добродія. Він на річи, находячі ся в паці, чекав, певно, у Львові через цілий минувший тиждень, а я доперва нині відсилаю. Єслн пан професор Вовк еще у Львові, то прошу ласкаво усправедливити і осьвідчити мої перепросини. – Мене не було майже цілий час вдома задля ріжних занять в парохії Сколя, где декан умер[3], а котру то парохію я excurrendo адмініструю. Печатанє, відбираня і відсиланя місто деканови ріжних актів парохіяльних, деканальних etc так займило весь час, що не мав часу поїхати додому і відослат професорови річи. Пака була у мене у сінях не добре забита через кілька день, – ходить, отже, о то, щоб слуги або хто інший чого не потягнув; прошу, отже, донести, чи чого не бракує.

З високим поважаням

П. Мінко[4]

Гребенів, 4/10 1904

[P. S.] Надав – ем яко "mitgut", т. є., якби пакунок зо мною їхав до Львова, прошу з залученим рецепісом на колію післати і пачку відобрати.

ІЛ. Ф. 3. – № 1632. – Арк. 575–577. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Федір Вовк – учасник експедиції *(див. текст)*.
2. Інженер Рябко – учасник експедиції *(див. текст)*.
3. Мова йде про Володимира Мартинківа, який був парохом церкви Преображення Господнього в Сколе у 1880–1904 рр. (1851 р. народження і 1876 р. висвячення.) Помер 24 вересня 1904 р. у Сколе.
4. В усіх документах це прізвище звучить як Мінко, і саме так підписувався сам автор. Іван Франко у статті зазначає як "Мінько".

РОМАН ГОРАК

АРХІВ, ЯКИЙ ВВАЖАЛИ ВТРАЧЕНИМ

Від 1908 р. Іван Франко перестав володіти руками й вимушений був користуватись послугами секретарів. Спочатку допомагав найстарший син Андрій, але він закінчував університет і був неймовірно зайнятий, а тому Іванові Франкові довелось у 1911–1913 рр. винаймати секретарів зі сторони. Були ними студенти Львівського університету. Спочатку Андрій Дутчак, а відтак – Іван Лизанівський. Оскільки працювати вдома з ними Іван Франко не міг через хвору дружину, то приходив до них до Академічного Дому, що неподалік Цитаделі та університетської бібліотеки. Часом Іван Франко працював у Академічному домі, проте найчастіше йшов у наукову бібліотеку університету, де дирекція виділила для нього для роботи із секретарями спеціальну кімнату. Іван Франко надіявся, що після складання екзаменів син Андрій буде вільніший, і він зможе більше працювати з батьком. Однак несподівано у квітні 1913 р. Андрій помирає. Це був важкий удар для батька. Невдовзі почалась Перша світова війна. Сини, Тарас і Петро, пішли на фронт, дочка Анна виїхала перед війною до Києва, – і Іван Франко залишився сам із хворою дружиною.

На щастя, вже на той час Іван Франко міг писати лівою рукою. Правда, сам взяти перо в руки не міг. Перо треба було комусь вставляти йому між пальці... Він швидко втомлювався і самостійно писав виключно короткі поезії, як "Не мовчи", – один з шедеврів його творчості та його останній заповіт нащадкам. Знайти когось із студентів, щоб виконував функції секретаря, було не так просто. Франко сидів вдома, дружині треба було приділяти постійно увагу. Через те він не міг виходити в місто. Одного разу на самому початку війни провідати Івана Франка прийшов Сидір Твердохліб, викладач гімназії у Львові, якого Іван Франко вважав добрим перекладачем. Зокрема, він перекладав на польську мову Франкових "Каменярів". С. Твердохліб привів зі собою молодого хлопця, батько якого працював сторожем будинку біля Політехніки у Львові. Хлопця звали Мар'яном Колодієм. Він, як опісля писав у своїх спогадах, побачивши Івана Франка, – творами якого зачитувався, а поезії знав напам'ять, – зовсім безпомічним і без будь-якої

опіки, вирішив стати для нього слугою і секретарем водночас. Іванові Франку хлопець сподобався, і невдовзі Мар'ян Колодій став його секретарем. Він приходив до нього майже щодня, часто робота затягувалась, і Іван Франко залишав його у своєму домі на ніч. З часом Мар'ян Колодій став не тільки секретарем, але й почав виконувати найрізноманітніші доручення письменника. Іван Франко цікавився діями окупаційної влади, різними її розпорядженнями, слідкував за подіями на фронтах, а тому вимагав свіжої преси, яку дістати було не просто. Тоді Мар'ян Колодій переписував потрібні матеріали з газети і приносив їх Іванові Франку додому. Він також ходив на різні зібрання, конспектував виступи, а відтак звітував перед письменником.

Іван Франко страждав від безсоння. Тоді й вів він довгі бесіди з Мар'яном Колодієм. Хлопець мав добру пам'ять, а тому ранком законспектовував розмову, давав її переглянути Іванові Франку, а потім, як твердить, після поправок, внесених І. Франком, переписував начисто. Таких записів було чимало.

Наївно було б думати, що Іваном Франком у такий важкий час піклувався тільки Мар'ян Колодій. Офіційним його опікуном призначено Карла Бандрівського, на той час суддю і колишнього шкільного товариша письменника.

А також був на той час біля Івана Франка племінник Василь Франко, син брата Захара з Нагуєвич, який випадково опинився у Львові і довший час доглядав за ним. Після того, як Іван Франко вимушено відправив на стаціонарне лікування дружину, функцію господині хати виконувала вдова Циліна Зигмунтовська, яку він прийняв у свій дім разом з двома майже дорослими дітьми. Відтак догляд за поетом здійснювала спеціально найнята жінка. Довший час (вже перед смертю) Іван Франко був у притулку для січових стрільців, а після того, як пішов звідси, його постійно відвідувала медична сестра цього закладу Софія Монджейовська. Таким чином, Іван Франко мав опіку й ніколи не був самотнім. Проте весь цей час функції секретаря виконував при ньому Мар'ян Колодій. Працювати з хворим Іваном Франком було не просто, навіть дуже важко, але Мар'ян Колодій прекрасно справлявся зі своїми обов'язками секретаря і допомагав письменнику у всьому. Йому й диктував І. Франко свої твори, які були останніми. Часто писав сам Іван Франко, а відтак, коли втомлювався, диктував їх Мар'янові Колодію. Бувало, що диктував від початку до кінця. Потім їх переглядав і правив. Часто Мар'ян Колодій переписував ці твори начисто і відносив до вказаних Франком редакцій. Таким чином, для одного написаного твору письменника могло бути декілька записів. Іван Франко не платив секретарю, і той вважав за велике щастя для себе забрати на пам'ять записані ним твори.

Іван Франко просив Мар'яна Колодія впорядковувати його архів. Це була дуже складна робота, і письменник знав, що без нього

розібратись у тому архіві стороннього буде дуже важко. Мар'ян Колодій тоді й виявив чимало невідомих (тобто неопублікованих) творів Івана Франка і з дозволу письменника переписав їх для себе.

Так склалося, що Мар'ян Колодій був присутнім і при смерті Івана Франка. Хлопець вважав за потрібне оповісти про це громадськості на сторінках найпопулярнішої на той час української газети "Діло". Опісля ці розповіді часто включали в різні радянські випуски спогадів сучасників про Івана Франка.

Потім про Мар'яна Колодія забули. Здавалось, він якраз повинен був найбільше зацікавити дослідників і біографів Івана Франка. Однак нічого подібного не було. Його нові спогади про Івана Франка більше в тогочасних збірниках не з'являлись.

Проте не забув про Івана Франка та про його спадок Мар'ян Колодій. Він пильно слідкував за тим, чи правильно виконується заповіт письменника. Після того, як бібліотека й архів Івана Франка згідно з тим заповітом перейшли до Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка, Мар'ян Колодій став неофіційним опікуном Франкового спадку, що не сподобалось керівництву НТШ. Надто до всього присікався колишній секретар Івана Франка, а особливо щодо умов зберігання архіву. Не подобалось йому і так зване сортування архіву. Як твердив М. Колодій, все, що було написане не рукою Івана Франка, або коли на рукописах не було його правок, упорядники відкидали і піддавали сумніву, чи справді ці твори написані письменником. Маркіян Колодій тоді зумів довести, що багато творів Івана Франка написано ним під диктування письменника. Товариство, проте, прийняло до відома лише ті твори, де були правки самого Франка або частково ним написані, а решта дописані чужою рукою. Таким чином, НТШ вже тоді проявило обережність у цьому питанні і не все сприймало на віру, а вимагало твердих доказів. Частину творів, які не були правлені Іваном Франком, але ним продиктовані, Мар'ян Колодій забрав собі або поробив з них відповідні копії для себе. Він вказував також, під яким шифром ці твори зберігаються в архіві НТШ.

Таким чином, вже тоді між Мар'яном Колодієм та керівництвом НТШ, а особливо між ним та тими людьми, які безпосередньо мали відношення до архіву Івана Франка, виробились непрості стосунки, і часто будь-яке порушення умов зберігання архіву викликало в колишнього секретаря Івана Франка праведне обурення, яке закінчувалось скандалом з керівництвом НТШ. Товариство чогось вважало за неможливе взяти Мар'яна Колодія на роботу для упорядкування архіву, а тих, хто відмовив йому в цьому, він до кінця свого життя буде вважати особистими ворогами.

Мар'ян Колодій працював за польської окупації вчителем і постійно рвався до Львова, але з того нічого не виходило. Мав він надію стати працівником музею Івана Франка у Львові, організованого з приходом

радянської влади. Музей у той час тільки формувався, і, зрозуміло, Мар'ян Колодій міг багато чим допомогти. Однак... однак тодішній директор музею Петро Франко не прийняв його на роботу.

Після вбивства 1949 р. Ярослава Галана й генеральної чистки Львова та Галичини від "українських буржуазних націоналістів", а також "прислужників Ватикану", нараз виявилось, що проти них пристрасно воював колись Іван Франко. А також, що "той" Франко писав вірші чисто в дусі Ярослава Галана "Плюю на Папу" та багато чого іншого досі невідомого і що продиктував ці вірші Іван Франко своєму секретарю Мар'янові Колодію.

Тепер, як вважало НКВД, через ті вірші реальна небезпека зависла над родиною Івана Франка, яка залишалась у Львові, і її потрібно було негайно ізолювати від ворожого оточення. Вирішувати цю справу приїхав до Львова сам Мануїльський. Тепер достеменно відомо, що родину Франка від тих "буржуазних націоналістів" було вирішено заховати аж у Сибір, але справа закінчилась тим, що сім'ю Тараса Франка перевезено до Києва та поселено в золотій клітці в колишньому помешканні київського градоначальника біля театру опери та балету.

Від найавторитетніших вчених того часу вимагалось одне: признати, що вірш проти Ватикану та Папи під назвою "Папі в альбом" належить Франкові... Під дулом пістолета авторство вірша Івана Франка признали всі тодішні наукові авторитети. Відмовився від цього лише академік М. Возняк й М. Пархоменко, професор Львівського університету. Він невдовзі покинув Львів і виїхав у Москву, а, як вважали, не підтвердив цього лише тому, що йому не могли пришити українського буржуазного націоналізму, як іншим, бо він був євреєм...

Завдячуючи М. Колодію, майбутні франкознавці мали чимало роботи, аби доказати, що цей вірш був нічим іншим, як фальшивкою. Доказати це було дуже важко. Мар'ян Колодій прекрасно освоїв стилістику письменника, і в НТШ підозрювали (а тому й не хотіли брати його на роботу), що він самовільно вдирався у тексти Франкових поезій. Проте й правлені рукою Івана Франка поезії, які М. Колодій відправляв у редакції, виявились слабкими і в них годі було впізнати руку колишнього поета... Часом навіть важко було повірити, що це писав Іван Франко, якщо б ці вірші не були написані ним самим. Отже, в такому випадку доказати, що цей твір є підробкою, було дуже важко. На запитання, чому ці антиклерикальні й антибуржуазні вірші Колодій тримав і нікому досі не показував, була стереотипна відповідь: він боявся тих же ворогів Франка, тих націоналістів і слуг Ватикану, які за ті вірші могли його знищити, а також нанести шкоду родині письменника.

Потім... потім виявилось, що Мар'ян Колодій вимушений був це зробити. НКВД знало про його важке матеріальне становище – постійно хворіла дружина, хворіли дочка Віра та син Леон. Йому й було запропоновано оту справу з віршем. До того ж Колодію обіцяли надрукувати

книжку спогадів про Івана Франка, над якою він довший час працював. Своєї обіцянки НКВД не виконало. Мар'ян Колодій сам жив у бідності діти хворіли, книжки не видано. Мар'ян Колодій, який дотримав умову "договору", був тим розгніваний, почав писати скарги, але невдовзі перестав.

Його мучила совість, він був цілковито морально розбитий, заляканий і боявся розповісти правду. Йому часто влаштовували зустрічі з учнями шкіл, піонервожатими та студентами. М. Колодій приходив на різні торжества в музей Івана Франка, а також на громадські панахиди, які відбувались щороку на могилі письменника на Личаківському цвинтарі. Розказував про атеїстичні погляди Івана Франка та про його боротьбу з українськими буржуазними націоналістами. Музей Івана Франка навіть закупив у нього більше сорока книг для формування дублетної бібліотеки письменника після того, як оригінальні книжки забрали на збереження у Київ в Інститут літератури ім. Тараса Шевченка АН УРСР.

Вірш "Папі в альбом" був признаний фальсифікатом. Мар'ян Колодій так і помер, не давши суттєвих пояснень про створення того фальсифікату.

Архів Мар'яна Колодія після його смерті щез. Вже не було надії його віднайти. Та виявилось, що він жив своїм окремим і цікавим життям, поки нещодавно не потрапив у фонди Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, завдяки спонсорській допомозі директора Інституту рибного господарства Аграрної АН України Ігоря Івановича Грициняка та директора Любінського спиртового заводу Володимира Володимировича Михайляка. Крім згаданих рукописів творів останнього періоду творчості Івана Франка, в цьому архіві виявились дуже великі особисті спогади про останні роки його життя, спілкування з ним та його рідною, детальний опис обстановки в хаті Франка в ті дні, відвідування гостей тощо. Особливо цінним є опис обстановки у Львові, квартирування російської армії в перші дні війни у Франковій хаті, стосунки з митрополитом Андреєм Шептицьким... Тут повний набір різних відозв, пресових матеріалів, списаних М. Колодієм з тодішньої окупаційної преси... Найважливіше, що писані ці спогади ще до відомої історії з віршем "Папі в альбом", про який в них немає й тіні згадки.

Немає жодного сумніву в тому, що цей архів – набуток не тільки музею, але й всього франкознавства. Він врешті внесе ясність у багато моментів останніх років життя Івана Франка та його творчості. Тепер необхідно його вивчати, порівнювати з іншими достовірними фактами, свідченнями, тобто зробити ту важку й непоказну для стороннього ока роботу, яка називається дослідницькою, аби відділити зерно від полови, правду від неправди, за що так постійно пристрасно боровся в дослідницькій праці Іван Франко.

РОМАН ГОРАК

ЩОБИ КУТИ НЕ МИНУТИ...

Оспівані в народній баладі про Довбуша Кути, яких аж ніяк не можна було йому обминути, щоб потрапити до Косова та й до Дзвінки, всього в десяти кілометрах від того Косова. Розкинулись вони в мальовничій долині над Черемошем і славились не тільки своїм добрим кліматом (всюди проливні дощі, а в тій закутині завжди погода, або ж навпаки), прекрасними врожайними садами, у результаті чого від давніх давен тут поселився вірменський люд, який активно займався торгівлею й своїм народним промислом, зразки якого можна бачити сьогодні в багатьох музеях. Славились Кути та його околиці великою кількістю судових справ, що були результатом стосунків між мешканцями, через що тут віддавна існував повітовий цісарсько-королівський суд, до складу якого входив один начальник, один повітовий суддя, чотири судді, сім канцеляристів та чотири возних, тобто посильних.

Обслуговували місто та околицю аж три адвокатських контори, а адвокати тут ніколи не сиділи без роботи. Одна з таких контор, званих по-інтелігентськи канцелярією, належала доктору права, адвокату Данилу Кулику. Дві інші контори – Юлію Фрідману та Маху Селігу.

Року 1905 гостем доктора Данила Кулика був Іван Франко, що залишило свій слід у його листуванні. Гостювання було вимушеним, оскільки Іван Франко їхав на відпочинок у Довгополе до тамтешнього священика Івана Попеля. Однак виявилось, що шановний отець у пильних особистих справах вимушений був оббивати пороги консисторії у Станіславові, а також залагоджувати їх у Коломиї, тому прийняти гостя не міг. Через непорозуміння отця Попеля відсторонили від виконання душпастирських обов'язків. Іван Франко розумів, що своїм приїздом до нього він може тільки нашкодити справі, а тому вирішив не їхати, хоч мав намір цього літа відпочити саме в Довгополі. Про свій від'їзд до о. Івана Попеля він повідомив 25 серпня 1905 року свого знайомого в Дрогобичі Івана Кобилецького і навіть просив писати йому в Довгополе.

Проте поїхати цього року в Довгополе Іванові Франку так і не судилось. Вже 28 серпня 1905 року він писав до дружини: *"Я досі сиджу в Кутах у д-ра Кулика, о. Попель поїхав до Станіславова клопотати за*

своїм ділом іще день перед моїм приїздом, і я досі не бачив його. Тут погода гарна, тепло, я щодня купаюся в Черемоші, вчора, в неділю, їздили до Соколівки, лазили на гору з дітьми.

Зрештою нуджуся. Перекладаю решту історії Грушевського і жду на о. Попеля. Тут усе повисихало, грибів нема, в Черемоші вода мала. Не знаю, доки ще буду сидіти тут; із Довгополя зараз напишу вам і буду просити прислати мені там черевики. Зрештою, не маю що писати і цілую вас усіх".

Проте з Довгополем нічого не вийшло. *"Замість до Довгополя,* – повідомляв І. Франко дружину, – *їду нині до Берегомета, до п. Бурачинського. Відтам напишу тобі докладніше, а тепер пишу лише повідомлення, аби ти знала, де я".* Подав і адресу: *"Берегомет (Буковина) у п. Ераста Бурачинського".*

Очевидно, що зупинка в Данила Кулика в Кутах не була випадковою, і зупинявся тут Іван Франко ще 1898 року, коли перший раз їхав у Довгополе у гості до о. Івана Попеля. Свідченням того є його лист до М. Грушевського з Довгополя, датований 8 серпня 1898 року, в якому письменник розповідає про зібрання матеріалів до "монографійки", що дав йому Данило Кулик на основі судових процесів, які вели обдурені знесенням 1848 року кріпосного права селяни із своїми колишніми дідичами, у результаті чого вільних селян було позбавлено права користуватись тими землями, якими вони користувались досі, і по всій Галичині розпочались судові справи, відомі під назвами процесів за ліси та пасовиська. Один з таких процесів і вели гуцули за полонину Глистовату, благами котрої користувались споконвіків, і аж тепер виявилось, що вона не належить людям, а має своїх власників.

Чи ці документи Іван Франко дістав від Д. Кулика ще до 1898 року, і от тепер, користуючись нагодою, він відвіз їх назад адвокатові, чи познайомився, коли їхав у Довгополе і на хвилю зупинився у Кутах, – невідомо. Однак з впевненістю можна сказати, що Іван Франко був віддавна знайомий з Данилом Куликом, якого в "Покажчику імен та назв" до 50-го тому зібрання творів у п'ятдесяти томах чомусь називають "І. Кулик" і стверджують, що це був "знайомий І. Франка з м. Кути над Черемошем".

Данило Кулик був справді знайомим Івана Франка. З ним у Дрогобицькій гімназії вчився його рідний брат Іван. Він, як стверджує свідоцтво зрілості, видане йому 27 липня 1875 року, котре зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка (інв. № 208 групи "ор"), народився 23 лютого 1856 року, тобто був ровесником письменника, у містечку Мединичах, що в 22 кілометрах на північний схід від Дрогобича і за 14 кілометрів від найближчої залізничної станції у Добрівлянах. Містечко славилось своєю історією, яка сягає 1395 року, коли 30 жовтня його відвідав король Владислав Ягайло. Історики стверджують, що тут навіть колись стояв замок, у

якому король зупинявся, але від нього тепер не залишилось й сліду. Як вказано у метриці народження (ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 201. – Оп. 4а. – Спр. 3788. – Арк. 123), батьком Данила Кулика був Андрій, син Якова Кулика і Анни Деметриків з Летні, а мамою – Катерина Хомичів з Криниці. Він виріс у багатодітній сім'ї. 1867 року Дмитро Кулик закінчив Дрогобицьку нормальну школу отців Василіан і, безумовно, що вже тоді добре знався з Іваном Франком. У гімназії у Дмитра Кулика навчання йшло добре, але в сьомому класі через погані оцінки йому довелось репетирувати, тобто в 1873 році він у сьомому класі здибався з Іваном Франком і вже разом з ним закінчив гімназію у 1875 році. Правда, екзамен з німецької мови не здав і мусив доздавати. Як признала екзаменаційна комісія, цей екзамен він міг складати тільки через шість тижнів. Повторно Д. Кулик екзамен здав успішно і цього ж року став студентом права Львівського університету. Опісля він працював в обліковому відділі у цісарсько-королівської крайової дирекції скарбу в Львові.

Збереглась світлина учнів сьомого класу Дрогобицької гімназії, зроблена 1874 року, на якій є і Дмитро Кулик.

Наймолодшим у сім'ї був Данило, який народився 18 грудня 1863 року. Він також закінчив нормальну школу отців Василіан у Дрогобичі, а відтак 1876 року вступив у перший клас Дрогобицької гімназії. В другому класі вимушений був репетирувати, тому закінчив гімназію у 1884 році. На випускних іспитах, які Данило складав, згідно зі збереженим свідоцтвом зрілості, котре зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, провалив історію і географію, які вважались одним предметом, тому вимушений був здавати цей екзамен перед Державною комісією через шість тижнів і дістати свідоцтво зрілості за підписом директора гімназії Бесядського й інспектора гімназії Е. Гюкеля 22 липня 1884 року. Іван Франко вже за той час встиг закінчити сім семестрів Львівського університету, а також два рази відбути тюремне ув'язнення.

Після закінчення Дрогобицької гімназії, у 1885 році, Данило Кулик вступив на правовий факультет Віденського університету, після закінчення якого та відповідної кваліфікаційної практики в різних юридичних установах склав кваліфікаційні екзамени на звання доктора права і спочатку працює адвокатом у Вижниці, а з 1896 року – в Кутах, де одружився з дочкою тутешнього власника аптеки Олександра Загаєвського – Марією, яка померла від сепсису, викликаного при видаленні зуба 1920 року в Львові й похована на Личаківському цвинтарі. У Львові вона мешкала у свого брата Карла Загаєвського, відомого германіста й автора польсько-німецького словника. Син Карла Загаєвського був пізніше завідувачем кафедри радіотехніки Львівської політехніки.

Старші сини Данила Кулика – Орест, Ярослав, Роман і Євген під час Першої світової війни були воїнами УГА.

Найстарший син Орест – брав участь у поході на Велику Україну і залишився працювати в Харкові. В серпні 1937 року його заарештовано й розстріляно. Він залишив після себе двох синів – Ігор, 1935 року народження, та Сергій, який народився у 1937 році вже після смерті батька. Мати, Олена Кривицька-Кулик, рятуючи дитину від майбутніх переслідувань, записала в свідоцтві народження в пологовому будинку, що батька у дитини нема, і дала йому своє прізвище.

Старший син Ореста Даниловича Кулика – Ігор одружився з Тамарою Петрівною Паудут. У 1964 році в них народився син Ілля, а 1969-му – син Павло. Ігор Кулик став доктором фізичних наук і 1992 року з Харкова виїхав у Анкару, де зараз працює професором фізики Бількенського університету. Його син Ілля працює у місті Падуя (Італія). У нього народилась 1989 року, ще до виїзду з України, дочка Катерина. Молодший син Ореста Кулика Павло працював лікарем у Нью-Йорку, а відтак повернувся до батьків в Анкару.

Молодший син Ореста Даниловича Кулика – Сергій Кулик закінчив Московський фізико-технічний інститут, став кандидатом наук, має двох синів: Віктора та Дмитра, які є кандидатами наук з теоретичної фізики й працюють у Нью-Йорку. Віктор Кривицький одружений і має двох дітей...

Не менш трагічною була доля й другого сина Данила Кулика – Ярослава. Він захворів під час походу УГА у Вінниці тифом, був у чотирикутнику смерті й залишився на Великій Україні. Закінчив Полтавський педагогічний інститут, викладав у школі села Варязьке. Першого вересня 1937 року мав розпочати роботу в Смілянському технікумі, однак 7 серпня цього ж року його, як ворога народу, заарештовано і розстріляно 16 листопада 1937 року. Залишив після себе дружину, дочок Оксану, 1927 року народження, та Галю, 1931 року народження, яких вивезли в Оренбурзьку область, а відтак, після повернення із заслання, вони замешкали у селі Северинівка Жмеринського району на Вінниччині. Дружина Ярослава Кулика Марія померла у 1970 році. Дочки не вийшли заміж. Ніхто не захотів одружуватись з ними. Вони носили клеймо дітей ворога народу...

Трагічною була доля і третього сина Данила Кулика – Романа, який після розгрому національно-визвольних змагань з Великої України повернувся до Кут. Але через терор з боку окупаційної влади Польщі, яка була тоді господарем Галичини, вимушено емігрував у Чехословаччину, де мешкав у Леобині. У Пшібрамі закінчив Гірничу академію, де, до речі, навчався з Миколою Полянським, відомим викладачем нарисної геометрії у Львівській політехніці. Після довгих пошуків роботи Роман опинився у Загребі й влаштувався на шахтах інженером. Одружився з дочкою власника копалень, які були націоналізовані з приходом до влади Йосифа Броз-Тіто. Дружину невдовзі спаралізувало, і після довгих років муки вона померла. Роман одружився вдруге. Дітей не мав.

Останній, наймолодший син Данила Кулика – Євген, 1909 року народження, закінчив право в Львівському університеті й працював у конторі батька конципієнтом.

З приходом радянської окупації найперше заарештовано Данила Кулика. А відтак – його сина Євгена. Данила Кулика випущено, а син залишився в тюрмі. Всілякі старання батька звільнити сина були марними. Д. Кулик помер 12 березня 1941 року. Син Євген опісля був звільнений і при німецькій окупації призначений суддею у Кутах. Одружився. Його дружина Теофілія була родом з Городенки. У них народилося двоє дітей: старша дочка Марія вийшла заміж за хорвата і з кінцем війни виїхала з Кут, та син Орест, який народився у 1940 році, і доля якого невідома.

З приходом Радянської влади Євген Кулик перейшов Карпати й опинився у Німеччині. Звідтіля перебрався до Загреба, де жив у брата Романа. Євген успадкував багатющий архів батька. Той архів пропав, йому не судилось дійти до наших днів. Пропала й багатюща бібліотека Данила Кулика. В архіві були листи Івана Франка, Лесі Українки й багатьох діячів української культури, з якими був знайомий Данило Кулик. Могила Данила Кулика не збереглась.

В Україні залишились лише нащадки дочки Данила Кулика – Софії, яка народилась у Кутах 31 травня 1899 року. Їй судилась не менш трагічна доля, як і братам.

Вона закінчила гімназію у Вижниці, навчання у якій велось румунською мовою. З гімназії винесла прекрасні знання німецької й англійської мов. Опісля стала студенткою гуманітарного факультету Львівського університету. Їй судилось стати українською письменницею і друкувати більшість своїх оригінальних творів й перекладів на сторінках "Літературно-наукового вісника". Року 1924 на його сторінках у т. 83 вона опублікувала своє оповідання "Шалапута" та низку перекладів з різних літератур. У тому числі з американської літератури перекладає твір Генрі Лонгфелло "Гарун ер Рашід" (т. 82, 1924 р.); з англійської: оповідання Генрі Башффорда "Одиссея злодія" (т. 104, 1930), Нормана Денная "Традиція", повість Джека Лондона "Лісовий зов" (оригінальна назва – "The call of the wild"), яка друкувалась у 1925 році в 86 та 87-му томах; Олівера Овна "Діра в пляні" (т. 101, 1931 р.); А. Парсоне "Літацький синдикат", який опубліковано у 105–108 томах за 1931–1932 роки, Карнета Радкліфа "Боязькість Махмуда", друкованого у т. 105 за 1931 р.; Г. Робінзона "Розрахунок з двірником" (т. 105, 1931 р.). З французької мови вона переклала й опублікувала на сторінках ЛНВ оповідання Андре Бірабо "Револьвер" (т. 91, 1926 р.).

Цілу низку оповідань та перекладів опублікувала Софія Кулик на сторінках жіночих журналів і в дитячій пресі. Окремим виданням вийшов її переклад "Мої знакомі. Нариси з життя звірів, які я знала" Ернеста Сетон Томсона, накладом Михайла Таранька в бібліотеці "Молодої

України" із 148 образками та портретом автора, як і її сьомий том 1925 року. Накладом Товариства "Просвіта" у 1924 році в серії "Народна бібліотека" № 25 вийшов переклад повісті "Різдвяна ніч" Чарльза Діккенса. Року 1922 у видавництві "Світ дитини" у серії "Діточа бібліотека" побачила світ її віршована оповістка за мотивами казок "Тисяча і одна ніч", "Алі Баба і 40 розбійників", яка мала незвичайний успіх, і цю казку знала кожна дитина Галичини. Відтак 1924 року вийшло окреме видання творів Джека Лондона у художньому оформленні П. Ковжуна під назвою "Оповідання південного моря", на які з рецензією у т. 83 виступив Дмитро Донцов. На вихід "Моїх знайомих" Е. С. Томсона відгукнувся рецензією Іван Мандичевський у т. 92 за 1927 р., а також у цьому ж томі "Вісника" – Володимир Дорошенко. Творчість Софії Кулик була дуже схвально сприйнята критикою і високо оцінена. Софія Кулик стала піонеркою кінокритики в Галичині і частою гостею на сторінках журналу "Кіно". Року 1931 накладом видавництва цього журналу в співавторстві з Й. Бохенським вийшла збірка есеїв "Збірка екранових монографій". Трагічні події, які розгорнулись опісля, призвели до того, що Софія Кулик замовкла. Сьогоднішньому читачеві вона зовсім не відома...

Софія Кулик 1928 року вийшла заміж за Михайла Микитюка, який народився 14 вересня 1895 року. Їй судилось пережити й страшну трагедію, пов'язану зі знищенням німцями її чоловіка і його братів у час Другої світової війни.

Чоловік Софії Максиміліан–Михайло Микитюк був одним із восьми дітей Гната Микитюка (02. 01. 1858–10. 01. 1937) і Агнети Будзяновської (1879–18. 04. 1941). Дід Максиміліана-Михайла Микитюка Василь (09. 1820–1. 03. 1904) був професійним рибалкою та паламарем Святомихайлівської церкви у Коломиї, а його дружина Варвара (1827–01. 07. 1907) походила з відомого роду Левицьких, з котрого вийшов галицький митрополит Михайло Левицький (1774–1858), один із учителів Маркіяна Шашкевича в Львівській духовній семінарії. З восьми дітей Гната й Агнети Микитюків до дорослого віку дожили лише п'ятеро синів: Петро, Михайло, Клим, Володимир і Ярослав.

З вибухом Першої світової війни в діючу армію мобілізували старших синів: Петра (народився у 1893 р.) і Михайла, які перед тим закінчили Коломийську гімназію. Невдовзі пішов служити цісарю і третій Микитюк – Клим, який народився 08. 12. 1897 року.

Першолистопадовий зрив застав Михайла Микитюка в Золочеві у чині лейтенанта австрійської армії. Невдовзі він повернувся в Коломию, щоб утвердити нову українську державність. Став одним з організаторів старшинської школи піхоти УГА. Ця школа була елітною військовою частиною, яка залучалась до різних почесних місій, зокрема виконувала почесні функції під час перебування у Коломиї французької військової місії. Вдалося зробити лише один випуск школи. Проведено наступний

набір, але здійснити другий випуск не судилось. У Галичину прорвалась вишколена французами польська армія Галлера. На боротьбу з окупантом повів своїх вихованців і Михайло Микитюк. Потім був марш у складі армії УГА на Велику Україну. М. Микитюк побував у відомому чотирикутнику смерті, захворів на тиф, а відтак його інтернували поляки у відомий табір у Тухолі. З полону втік. У Празі закінчив економічний факультет Карлового університету, а 1928 року, після амністії колишніх воїнів УПА, повернувся додому. Тоді ж одружився з Софією Данилівною Кулик. Їх первісток Володимир-Ігор народився 2 листопада 1929 року. А 31 травня 1936 року народилась дочка Христина, яка після закінчення факультету іноземних мов Львівського університету працює педагогом у Коломиї.

Як економіст Михайло Микитюк знайшов роботу в Окружному союзі кооперативів, який створено в серпні 1924 року. З початком Другої світової війни, за розпорядженням окружного проводу ОУН, міський уряд очолив колишній січовий стрілець, випускник Львівського університету Антін Княжинський (1893–1960), який потім був довголітнім в'язнем більшовицьких концтаборів. Михайлові Микитюку було доручено організувати українську поліцію, і його призначено її комендантом. Українська державність німцям не була потрібна. На початку лютого 1942 року розпочались арешти українських діячів. Тоді ж був схоплений німцями й Михайло Микитюк. Стратили його 17 березня 1942 року у шепарівському лісі, як свідчать про це спогади М. Пригродського, опубліковані у № 47 "Вісника Коломиї" за 14 вересня 1994 року.

У цьому ж лісі був розстріляний і старший брат Михайла Петро.

Клим Микитюк, третій з братів, з фронтів Першої світової війни повернувся інвалідом. З великими труднощами домігся від польської влади інвалідської пенсії. К. Микитюк був ініціатором створення у Коломиї інвалідської канцелярії, що відстоювала права українців, які воювали на фронтах і стали інвалідами. Польська влада відмовилась їм виплачувати пенсії. Року 1920 Клим Микитюк одружився з Марцелею Паукнер (1901–1998), дочкою німецького колоніста. У подружжя було четверо дітей, один з яких – Зеновій, став активним членом ОУН. Закінчив Коломийську гімназію 1941 року. Йому вдалось уникнути арешту. Напівлегально К. Микитюк працював у Молодятинському лісництві. Відтак 1942 року він вступив у Львівський лісотехнічний інститут. Був головою студентської громади. В УПА мав псевдо "Жбік". Відступив з німецькими військами. Подальша його доля невідома.

Четвертому з братів судилось стати священиком. При хрещенні він дістав два імені Лука-Володимир. Народився Володимир у Коломиї 31 жовтня 1899 року. Року 1917 закінчив Коломийську гімназію з українською мовою навчання. Був відразу мобілізований у діючу австрійську армію, воював на італійському фронті. Дослужився до рангу хорунжого. Опісля став бійцем УГА. Взяти участь у поході на Схід

В. Микитюк не зміг. Року 1919 – вступив у духовну семінарію в Станіславові, а 1923 року був висвячений у сан священика. Перша його парафія – село Кобаки Косівського повіту, батьківщина Марка Черемшини. Відтак працював у селі Рибне, а опісля у Старих Кутах. З 1934 року був катехитом української державної гімназії у Станіславові й одночасно виконував обов'язки директора бурси, яку 1937 року перейменували в Малий семінар імені Св. Йосафата, ректором якого призначено Володимира Микитюка. Майже всі вихованці того семінару загинули у рядах УПА. У 1939 році В. Микитюк вимушений був втекти на Захід, де виконував обов'язки духівника в українських робітничих таборах у Німеччині, а восени 1941 року повернувся додому. Продовжив роботу в Малому семінарі та був активним членом Українського допомогового комітету В. Кубійовича. Рятував, як умів, українців від німецької сваволі. З наближенням радянської армії перейшов на нелегальне становище і став першим військовим капеланом УПА. Тимчасово перебував у селі Грабівка біля Чорного лісу. Загинув разом з місцевим священиком Володимиром Скрутнем, коли наступали червоні партизани 29 квітня 1944 року. Похований біля церкви у с. Грабівка.

Уникнути смерті від рук німців і більшовиків випадково вдалось лише наймолодшому з братів Микитюків – Ярославу, який народився 25. 05. 1912 року, закінчив Коломийську гімназію, а пізніше правничий факультет Львівського університету. Адвокатську практику відбував у Станіславові й мешкав у старшого брата Володимира. У жовтні 1939 року мав складати адвокатський іспит, але в серпні місяці був заарештований польською поліцією. Відтак його з тюрми випустили радянські бійці, які невдовзі його й заарештували. Звільнили Я. Микитка випадково 10 жовтня. Однак 14 вересня 1941 року Ярослава заарештували знову разом з обласним провідником ОУН Романом Малащуком, його заступником Володимиром Дейчаківським, братом Степана Бандери Василем Бандерою, членами проводу Євгеном Лозинським та Богданом Рибчуком. У тюрмі Ярослав зустрівся зі своєю майбутньою дружиною Любою Кострицькою (27. 11. 1912–26. 12. 2000). До його знищення черга не дійшла. Прийшло розпорядження відправити заарештованих до краківської тюрми "Монтелюпіх". Доля змилосердилась над одним з братів Микитюків, і після 13 місяців тюрми Ярослава відпущено. У листопаді він 1942 року одружився з Любою Кострицькою і в березні 1944 року через гори з шестимісячною дочкою Мартою подався на захід. Потім були табори інтернованих осіб, приниження, проблеми, аж доки сім'я не добралася до Австралії. Замешкав Я. Микитюк у місті Нортгам. Став відомим суспільним діячем. Помер 20 липня 1998 року. Залишив після себе сина Юрія, що став викладачем коледжу, та Богдана й Марту, які працюють учителями.

Одну з вулиць у Коломиї на честь Михайла та Володимира названо вулицею братів Микитюків...

Син Михайла Микитюка і Софії Кулик Володимир у 1940 році переїхав з Кут до Коломиї, вступив у місцеву гімназію. Після розстрілу батька стрийко Володимир забрав його до Станіславова, де Володимир жив у бурсі, а у 1947 році закінчив школу № 1 у Коломиї. Того ж 1947 року він вступив на нафтовий факультет Львівської політехніки, який закінчив у 1952 році. У цьому ж році Володимир одружився з Любомирою Коцюбою з Дрогобича, яка вчилась разом з ним в інституті. Дістав скерування у місто Салават у Башкирії, де працював до 1956 року, опісля повернувся в Україну. В. Микитюк працював на різних посадах – від начальника установи до заступника лабораторії у Бориславському інституті тонкого органічного синтезу. Зрештою, ця установа була монополістом із виробництва фторорганічних сполук у Радянському Союзі й опісля, в часи української незалежності. Зараз, як могутній науковий центр, вона перестала існувати, й виробничі і науково-дослідні площі інституту орендують різні організації.

У Володимира і Любомири Микитюків двоє синів: Ярослав, який народився 29 травня 1953 року, і який сьогодні є доцентом Львівського національного університету, та Ігор, який народився 10 липня 1960 року й працює у системі НАН України. Обоа – докторанти, одружені і мають нащадків... Сини живуть у Львові, батьки – в Бориславі.

Софія Кулик, забута всіма й найперше літературним світом, упокоїлась у Бозі 28 серпня 1983 року й похована у Коломиї.

На хаті в Кутах, де перебував Іван Франко і мешкав Данило Кулик, сьогодні міститься меморіальна дошка.

Свідком тодішніх подій є один-єдиний лист Данила Кулика до Івана Франка, написаний 3 липня 1912 року з Кут, який зберігається у фонді Івана Франка (ф. 3) у відділі рукописів та текстології Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України (ІЛ) та який публікується із збереженням усіх особливостей тексту. Листи Івана Франка до Данила Кулика невідомі.

Лист Данила Кулика до Івана Франка

Кути, 3/7 н. ст. 1912

Високоповажаний Добродію!

Буду собі уважати за велике щастє, єсли буду міг Вам в дечім послужити. В справі Вашої екскурзії до Криворівні зауважаю перед всім, що їхати на Вижницю тепер можливо, але непорадно, бо міст з Вижниці до Кут зірваний, а так само, здаєсь, зірваний міст в Устеріках. Пором на Черемоши функціонує пиняво, а треба кількох годин, щоби фірою на другий бік ся переправити. Єсли бисьте конче хотіли їхати на Вижницю, то фіра, о котру я ся постараю, переїде по Вас до Вас до Вижниці і звідтам поїдете буковиньским боком через гору Німчин горі Черемошем до Устерік. Є де знаходить ся міст

Євген Кулик, Данило Кулик, Михайло Микитюк, Володимир Микитюк (хлопчик) та Софія Кулик-Микитюк

Данило Микитюк

Софія Кулик у різні періоди свого життя

Товариства акційного, через котрий за кождоразовим позволенєм можна на галицкий бік переїхати і звідтам до Криворівні вже недалеко.

Можна, однак, їхати інакше, а дешевше в той спосіб, що висідає ся на стації Заболотів.

В Заболотові буде на Вас чекати фіра, котра завезе Вас битим гостинцем до Косова, а звідтам на Яворів и Ясенів гор[ішній] до Криворівні. Дешевше випаде ся дорога для того, що заощаджує ся оплата желізниці з Заболотова через Неполоківці. До Вижниці (около 1f 30 kr. від особи–111 кл.), а фіра мало що більше буде коштувати, як через Вижницю. Дорога з Заболотова до Яворова тепер дуже добра, а лише через гору Буковец буде троха прикра. Думаю. Що їзда фірою з Заболотова до Криворівні не повинна би довше тревати, як 5, а то найдовше 6 годин з чого виходи, що єслибисте приїхали перед полуднем до Заболотова, моглибисте того самого дня завидна бути в Криворівні.

Що до фіри, то я вже постараюсь о добрі коні і віз у старокутского мужика и вишлю свого писаря для більшої певности.

Прошу написати мені докладно місце і час приїзду, а я застосуюсь до Вашого бажаня.

Пишу ся
З належною любовю,
найвірніший слуга Кулик.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1621. – Арк. 301–302. Рукопис. Оригінал.

Особливої інформативної вартості лист не має, за виключенням хіба того, що, можливо, Іван Франко, їдучи на відпочинок зі своїм секретарем Андрієм Дубчаком, 1912 року скористався послугами Данила Кулика, і їхній маршрут пролягав саме так, як він пропонував у листі Іванові Франку.

Так і невідомо, чому не зміг обминути славні Кути Олекса Довбуш, коли повертав до жінки Стефана Дзвінчука. Мовчить про це й історія. Нічого не пояснює і відома балада про нього. Чому не обминав Кути Іван Франко, коли їхав до Криворівні, або ж до Довгополя, тепер уже відомо. В Кутах жив його товариш Данило Кулик, який не тільки достарчав цікаві матеріали, такі необхідні Іванові Франку для його наукових статей, але й умів прислужитись йому навіть в такій, здавалось би, простій справі, як дорога до Криворівні...

РОМАН ГОРАК, ІВАН ГОРАК

ДИСЕРТАЦІЯ

Незважаючи на те, що при кінці XVIII століття Австрією були загарбані майже всі, за вийнятком росіян, слов'янські народи, які й склали основу Австро-Угорської імперії, однієї з найбільших імперій Європи в минулому, проте, як не дивно, у Відні австрійські вчені не мали часу ні тоді, ні пізніше цікавитись їх історією та культурою. Подібними питаннями на той час цікавились у Німеччині Гете та брати Грімм. У самому ж Відні тоді в моді був санскрит, яким захоплювались усі вчені. Слов'яни, на поті й крові яких трималась Габсбурська імперія, вчених не цікавили. Доста було того, що такі існували. В цісарській скарбниці прекрасно знали, що тільки одна Галичина, одна з одинадцяти провінцій монархії, котру в цісарських документах іменували "Королівством Галіції і Лодомерії", в державну скарбницю давала стільки грошей, скільки давали чотири провінції разом, які містилися в табелі прибутковості після Галичини. Не було секретом й те, що з цієї скарбниці для Галичини майже нічого не виділялось. *"Може декому*, – писав Іван Франко у статті "Поступ славістики на Віденському університеті", опублікованій у т. 6 журналу "Житє і Слово" за 1897 рік, – *дивно буде довідатись, що хоча Австрія в більшій половині слов'янська держава, в її столиці почали вчені цікавитися слов'янщиною геть пізніше, ніж деінде в Західній Європі [...], а в самім Відні цікавилися більш санскритом, ніж тим, що було найближче і для самих інтересів державних потрібніше. І хоча, дякуючи працям Добровського, Копітара, Шафарика і др., уже в першій третині с[ього] в[іку] покладені були тривкі основи під будову слов'янської філології, літературної і культурної історії, то в Відні не було кому подумати про утворення кафедри для плекання тих студій. Копітар змарнів на уряді цензора, Шафарик бідував у Празі, а державні мужі у Відні все ще держалися застарілої системи германізаційної, як сліпий плоту"* [1, 31, 7].

Тільки 1848 рік відкрив очі Австрії на слов'ян і показав їй, що це та сила, яку просто неможливо не брати до уваги. Саме ця сила примусила знести того року кріпосне право найперше в Галичині, а відтак – на решті території імперії. Вже 1849 року у Віденському університеті відкривається кафедра для слов'янських студій, яку очолює Ян Колар і про якого з цієї нагоди у згаданій статті Іван Франко пише, що був він

"не жаден учений спеціаліст, а великий поет та в науці дилетант безсмертний автор "Дочки Слави". Його було поставлено на те, щоб викладав про "слов'янську старовину", і плодом тих викладів була його книга "Староіталія слов'янська", *"писання, – як вважав Іван Франко, – наскрізь фантастичне і позбавлене наукової вартості"*. Тільки після смерті Яна Колара у 1852 році у Віденському університеті створюється правдива кафедра слов'янської філології на чолі із словенцем Францом Міклошичем, учнем Боппа і Копітара. Наукова діяльність Ф. Міклошича, за визначенням Івана Франка, була "цілою епохою в науковім пізнанні всіх мов слов'янських". *"Його широке знання,* – писав Іван Франко, – *ясний займаючий виклад, товариське обходження з молодіжжю і вічна цікавість, з якою він сам від своїх слухачів ураз поповнював і контролював своє знання різних слов'янських говорів, роблячи тих слухачів немовби своїми співробітниками, – все те притягло до нього молодих студентів з різних країв. І майже для кождого слов'янського говору Міклошичеві ученики, йдучи протертою ним дорогою, поклали перші підвалини наукового досліду мови і наукового її трактування по школах. Досить буде згадати, що наша Галицька Русь мала цілий ряд добрих філологів з його школи, як ось Ом. Огоновського, Осадцю, Дячана, Онишкевича, Желехівського. Відень зробився за Міклошича уперве центром слов'янських студій для цілої Австрії"*.

І все ж школа Міклошича, на думку Івана Франка, була дуже одностороння і потроху старомодна. *"Сам філолог і граматик,* – писав з цього приводу Іван Франко, – *він займався тільки граматикою і зовсім занедбував історію літератури, може, навіть не вірячи в існування чогось такого, що би можна назвати історією слов'янської літератури, а бачачи тільки цілої півкопи дрібних слов'янських літератур. Хіба одна народна творчість слов'ян звертала ще на себе його увагу, тай то не знаю, чи робив він її предметом осібних викладів на університеті. Семінарію слов'янську провадив Міклошич по-старомодному і зовсім не дбав о спеціальну слов'янську бібліотеку, а в разі потреби позичав слухачам для їх праць свої власні книжки, коли їх не було в віденських публічних бібліотеках. Ось тим-то і не диво, що менше талановиті з-поміж його учеників виносили з його школи правдиву погорду для історії літератури. І знов показалося, що при кінці ученої кар'єри Міклошичевої столиця Австрії стояла геть позаду, щодо студій слов'янських поза іншими столицями, особливо російськими. В історії літератури виробилася нова школа, т. зв. порівнююча, що дала блискучі здобутки, особливо на полі дослідів усної словесності; а в самій граматиці повстала нова школа, котра хоч і опиралася на багатім матеріалі, зведенім Міклошичем, та посунула досліди лінгвістичні значно дальше, а багато Міклошичевих поглядів признала недостаточними і застарілими"* [1, 31, 8–9].

На зміну Міклошичу у Віденському університеті прийшов Ватрослав Ягич, який вельми розширив обсяг викладів семінарських студій, ввів

як предмет вивчення, крім граматики, історію літератури, старовини, міфологію, порівняльні студії усної словесності й інші предмети. Завдяки його старанням у віденському університеті відкрито ще одну кафедру – слов'янської історії, яка відразу була очолена автором "Історії болгар" Константином Іречеком.

Ватрослав Ягич вперше створив слов'янську бібліотеку, якої досі не існувало і яка була вкрай необхідна для кожного славіста. У Відень на навчання у Ягича почали приїжджати молоді вчені зі всього світу. Із школи Ватрослава Ягича вийшла ціла низка відомих учених. Одним з таких учених цієї школи був Іван Франко.

Своє хорватське ім'я Ватрослав, етимологічно сполучене зі словом "ватра", Ягич ототожнював з латинським *ignis*, від чого в російських публікаціях він величав себе Игнатий Викентьевич Ягич. Він народився в родині шевця 1838 року (жодне із джерел так і ніколи не подало дня і місяця його народження, – а сам Ягич цих дат у своїх біографіях не зазначав) в германізованому та змадяризованому місті Вараждині, що в Хорватії. Вже будучи учнем німецької Загребської гімназії, в це містечко часто приїздив Ватрослав Ягич, аби, як казав, "зогріти рідним теплом тіло й душу".

Року 1855 він вступив на класичну філологію Віденського університету, де слухав лекції відомих на той час професорів – Гофмана, Ліккера, Боніца й інших, а окрім того, позапрограмово акуратно відвідував лекції Франца Міклошича, з яким познайомився особисто. В. Ягич 1860 року закінчив університет і дістав посаду учителя у Загребській гімназії. Вчителювання Ватрослава Ягича припадало на початок "нової ери". Саме в цей рік банкротує австрійський централістичний абсолютизм, і серед громадянства починається новий підйом, в якому молодий учитель бере активну участь, все більше і більше захоплюючись проблемами рідного хорватського народу. Перша стаття Ватрослава Ягича "Pabirci po cvieču našega narodnoga pjesničtva" ("Залишки цвіту наших народних поезій". – *Авт.*), де з формального боку він порівняв лицарський епос сербо-хорватський з старогрецьким. Стаття була надрукована у звіті дирекції Загребської гімназії за 1861 рік. Через рік у тому ж звіті з'явилась ще одна робота молодого Ягича, лінгвіністичного характеру під назвою: "Deklinacija imena samostavnoga usporedjena, kako se razvi u staroslovenskom – srpskom, hrvatskom jeziku" ("Порівняльне відмінювання розвитку іменників у старослов'янській, сербській, хорватській мовах". – *Авт.*).

До 1864 року належить найбільш об'ємна й змістовна стаття В. Ягича, яка відразу визначила подальший розвиток його зацікавлень. Це був нарис "Jihoslovane" ("Південні слов'яни". – *Авт.*), надрукований в енциклопедії Ригра, виданій у Празі. Ватрослав Ягич активно займався пошуками пам'яток рідною мовою, які публікував у двох хрестоматіях: "Primjeri starohrvatskoga jezika" ("Приклади старохорватської мови". – *Авт.*),

видані у Загребі в 1864–1866 рр., та "Образцы церковно-славянского языка по древним кириличным ы глаголичным памятникам", виданій у Санкт-Петербурзі 1871 р. Року 1864 він видав у Загребі "Grammatica jezika hèrvatskoga" (ч. I, фонетика), 1867 року в Загребі вийшла "Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga" ("Історія літератури хорватського і сербського народів". – *Авт.*).

За його заслуги на ниві хорватської культури Ватрослава Ягича 1867 року, на 28 році життя, обирають членом Південно-Слов'янської академії Наук, а наступного року, за внесенням І. Срезневського, Петербурзька Академія Наук присвоїла йому звання свого члена-кореспондента. Відтак 1870 року Петербурзький університет надав йому ступінь почесного доктора слов'янської філології. Опісля 1871 року він став доктором філософії університету в Лейпцігу. Філологічне товариство в Петербурзі, Археологічне товариство в Москві, Сербське наукове Товариство в Білгороді обирають його своїм членом, а Сербська Матиця в Новому Саді – своїм почесним членом. Першого серпня 1903 року Ватрослав Ягич став дійсним членом НТШ ім. Т. Шевченка в Львові.

Року 1871, за порадою та рекомендацією Ізм. Срезневського, Ватрослав Ягич подався на кафедру порівняльної граматики індоєвропейських мов Новоросійського університету в Одесі, де був на посаді професора до 1874 року, викладаючи санскрит, вступ до мовознавства, грецьку мову, коментарі до творів Гомера. Предмети для університету були новими. Програми – не скореговані, а тому виникало чимало труднощів при їх викладанні. Коли від тифу померла його дочка, Ватрослав Ягич схвально прийняв пропозицію німецького уряду стати на чолі новозаснованої кафедри слов'янознавства в Берлінському університеті.

У Берліні Ватрослава Ягича прийняли дуже привітно, але роботою в університеті він не був задоволений, оскільки на його лекції майже ніхто не ходив. Весь свій науковий і творчий потенціал Ватрослав Ягич скеровує на видання журналу "Archiv für slavische Philologie", який починає видавати 1875 року при діяльній участі Лесніна й Нерінга. На той час Цісарське Товариство в Празі та Краківська академія наук обирають його своїм членом, а Берлінська Академія наук у 1880 році – своїм дійсним членом. Цього ж року Ватрослав Ягич був обраний дійсним членом Російської академії наук, а Петербурзький університет, після смерті Ізм. Срезневського, запросив його очолити кафедру російської і церковно-слов'янської мов, що Ватрослав Ягич сприйняв із великим захопленням.

У Петербурзі Ватрослав Ягич пробув шість років. Коли 1886 року Фр. Міклошич звільнив кафедру у Віденському університеті, то він переїздить у Відень і перетворює Віденський університет у центр славістичної праці. У творчості В. Ягича Відень стає його золотим періодом діяльності. Майже всі відомі славісти мали право вважати В. Ягича своїм учителем. Учений не розриває стосунків і активно співпрацює із Загребом та Петербургом, видаючи у їхніх виданнях свої праці.

Характерною особливістю діяльності Ватрослава Ягича була його енциклопедичність. На відміну від свого попередника у Віденському університеті Франца Міклошича Ватрослав Ягич не замкнувся тільки на дослідженні слов'янських мов. У своїх працях він охоплює слов'янське письменство, етнографію, давнину слов'янщини, палеографію, історію та історію права, історію мистецтва, археологію і міфологію, виходячи таким чином далеко за рамки філології. Власним широким кругозором на слов'янські теми він нагадував, мабуть, великого Шафарика.

Однією з найулюбленіших тем наукових досліджень В. Ягича була кирило-мефодієвська проблема. Він приділяв чи не найбільше уваги вивченню церковно-слов'янської мови, яку називав "слов'янським санскритом", та виданню памяток на цій мові. Важливе місце в дослідах Ватрослава Ягича займала давньо-церковно-слов'янська палеографія. Його також цікавили сучасні слов'янські мови, і чимало праць він присвятив історії слов'янської філології. З 1903 року Ватрослав Ягич почав видавати в Петербурзі "Историю Славянской Филологии".

Чи не вперше ім'я Ватрослава Ягича в епістолярній спадщині Івана Франка згадується у листі Івана Франка до Михайла Драгоманова від 10 травня 1884 року [1, 48, 439]. До нього, Івана Франка, звернувся хтось із дослідників, прізвища якого Іван Франко не навів, за допомогою. Той дослідник саме вивчав сюжет Бюргерової "Ленори" і хотів дізнатись, чи основний мотив цього твору – викрадення своєї коханої покійником – не трапляється в українській художній літературі, а також у народних легендах. Багато Іван Франко допомогти не міг. *"З людинової,* – інформував він М. Драгоманова, – *я мало міг йому вказати понад те, що списав якийсь автор В. Ягича, "Archiv für slav[ische] Philologie", де було наведено в німецькім перекладі пару казок з Вашого своду й 11 т. Чубинського".* З художніх творів Іван Франко рекомендував "Марусю" Ю. Федьковича, "Тополю" Т. Шевченка та П. Куліша "Од чого у Воронежі висох став?". Останнього твору Іван Франко не читав, але знав про нього і бідкався, що тут, у Львові, його годі де роздобути.

Однак знав і про Ягича, і про характер його досліджень значно раніше, про що знову таки можна стверджувати на основі листа Івана Франка до М. Драгоманова, написаного десь близько 16 березня 1877 року. Іван Франко повідомляє М. Драгоманова про зміст спареного номера журналу "Друг" за 1877 рік і вказує, що в ньому надрукована стаття М. Драгоманова "Помилка хорватського професора не виправлена руским". Той хорватський вчений – В. Ягич – надрукував статтю "Дунай-Дунай в слов'янській поезії народній", в якій автор, шукаючи аналогії образу Дунаю в різних слов'ян, сказав, що найслабше він вивчений у малоросійській етнографії, і свідченням того є великий том українських народних пісень, виданих М. Костомаровим у Петербурзі 1874 року. Фактично ця стаття була першою зустріччю вченого з українськими матеріалами. Переглянувши ті видання, в яких Дунай виступає

в народній творчості південних і західних слов'ян, Ягич перейшов до української народної поезії, про яку він висловився з найвищою похвалою і захопленням. Його вразив надзвичайно глибокий ліризм української народної поезії, і він поставив її значно вище великоросійської. Цю статтю, а точніше витяги із неї, опублікувала на своїх сторінках № 12 "Правда" у Львові, що і викликало обурення М. Драгоманова. Бо хто-хто, а в Львові мали б знати, що це неправда. Оскільки ще раніше в цьому ж Петербурзі в 1872–1874 роках вийшло чимало етнографічного матеріалу, зібраного П. Чубинським і опублікованого в "Трудах етнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край". У зібраних піснях можна було знайти чимало інформації з питання, яке цікавило проф. Ягича, зокрема щодо образу Дунаю в народних піснях. Прикро, що, передруковуючи статтю В. Ягича, "Правда" не звернула на це уваги. З цього всього М. Драгоманов зробив висновок про те, що у Львові вже віддавна назріла проблема організації "публічної руской бібліотеки, в якій би студенти, професори та літератори мали матеріал для кращого ознайомлення зі своїм народом і його творами"! Ці листи і публікація у "Друзі" листа М. Драгоманова свідчать про те, що з науковими працями Ватрослава Ягича Іван Франко був ознайомлений ще з часів початку навчання у Львівському університеті. Окрім того, одним із викладачів Івана Франка в університеті був учень Ватрослава Ягича – Омелян Огоновський, який постійно згадував ім'я вченого при вивченні хроніки Нестора, вивченні граматики церковно-слов'янської мови, при коментарях до Остромирівської євангелії чи "Правди Руської", які, як признавався пізніше, слухав без особливого ентузіазму. Значно пізніше Іван Франко глибше познайомився з творчістю Ватрослава Ягича і не міг не віддати належне вченому за його дивовижно рідкісний науковий об'єктивізм. Вміння заховати власне обличчя народного і морального стосовно австріяцької, пруської та російської, з його несхибної вченої постави. В. Ягич вмів вислухати думку кожного і дати можливість на сторінках редагованих ним часописів виповістись кожному. Що чи не найбільше шанували польські вчені, бойкотуючи інші видання. Вони охоче співпрацювали з виданнями В. Ягича. Не могло не подобатись Іванові Франку ставлення Ватрослава Ягича до релігійних справ, його супротив єзуїтам, а також величезна ерудиція вченого та наукова плодючість. В. Ягич залишив після себе науковий доробок, який нараховує більше 20 000 друкованих сторінок.

Не захоплює Івана Франка політична сліпота вченого та його прислужливість будь-якому урядові, змінюючи Відень на Одесу, Одесу на Берлін, Берлін на Петербург, Петербург на Відень. До кінця життя Ватрослав Ягич був переконаний, що майбутнє слов'ян тільки під покровом Росії та Австрії.

Що ж до самого відношення української мови до великоросійської, то для нього, Ватрослава Ягича, "приналежность всех наречий русского

языка к одному целому по отношению к прочим словянским наречиям" – це "неотразимый научный аксиом". Попри такі заяви Ватрослав Ягич і теоретично, і практично визнавав самостійність української мови й українського народу. Вважається, що Ягич як найбільший авторитет того часу зі слов'янських мов був непричетний до записки Російської Академії наук "По поводу отмены стесния" стосовно української мови, забороненої у Російській імперії емськими та валуївськими указами й циркулярами. Попри все, Ягич був і залишається прибічником "единой и недилимой", і міраж політичної єдності Росії засліпив йому очі. Під його погляди підходили і були "людьми любими серед малоросів" так, як Пипін та Костомаров, Петров та Максимович. Останній сподобався Ягичу як представник "тех образованных малороссов, которые сумели свою сердечную привязанность к родному краю Украине примирить с широкими общерусскими потребностями". Зрештою, так можна було сказати про більшість представників української інтелігенції.

Після університетського навчання прізвище Ватрослава Ягича зникає в епістолярії Івана Франка і появляється аж у 1889 році, про що можна судити знову ж на основі листа до М. Драгоманова від 10 лютого 1889 року. *"Недавно,* – повідомляв Іван Франко М. Драгоманова, – *був один чоловічок відси у Відні у Ягича, і той завзивав через нього молодих людей русинів, щоб їшли на славістику, що він постарається о стипендії і т. ін. Дуже він мене соблазнив, бо хоч я не такий молодий (33 роки), та все-таки й не такий ще старий, щоб не міг повчитися. Та, з другого боку, не хотілося би мені покидати заробку при "Kurjeri" та зніматися з сім'єю з насидженого місця. Яка Ваша рада? Мені дуже хотілось би з часом обняти хоч доцентуру приватну слов'янських літератур при тутешньому університеті. Правда, я знаю, що доцентура така, по політичним раціям, була б тут дуже вузькою і ховзькою кладкою, та все-таки хто його знає, як можуть змінитися обставини. А може, ліпше сидіти на місці і не рипатись? Я знаю себе, знаю, що систематичного знання у мене нема, а те, що є, – напхане з усіх боків, та все потроху, та все-таки бачу, що у других людей (навіть на університетських кафедрах) його ще менше, а зато безмірно більше формалізму та цехової заскорузлості"* [1, 49, 196].

Цей лист є свідченням того, що думка про доцентуру виникла в Івана Франка ще задовго до 1892 року, коли за наполяганням дружини він вимушений був приступити до роботи над її реалізацією. Їхати у Відень на той час Іванові Франку було нізащо, а тому він вирішив зробити докторську роботу в Львові під керівництвом професора Омеляна Огоновського. Однак Іванові Франку не вдалось з ним знайти спільної мови і такої роботи, яка б влаштувала його та професора. Точніше, заляканий польськими шовіністами професор Омелян Огоновський не хотів мати справи з проскрибованим Іваном Франком. До цього питання Іван Франко повернувся наступного року, саме тоді, коли активно листувався з Михайлом Драгомановим з приводу передмови до видання збірки

"В поті чола". *"З великою радістю приймаю Вашу думку,* – повідомляв Іван Франко М. Драгоманова 30 травня 1890 року, – *щоб з їхатись нам у Будапешті. Шкода, що Ви не можете вибратись трохи скорше, бо мені і так прийдеться побувати у Відні. Мені наряджено сідати до докторського екзамену не у Львові, а в Відні, під Ягичем, котрий з усякого погляду все-таки не Огоновський і не вважає мене своїм ворогом. От я й почав лагодити свою дисертацію – по-німецькому і думаю скінчити її до кінця червня. А найдалі до половини липня – по-латин[ському] ст[илю], то й завіз би її Ягичу і порозумівся б з ним щодо усного екзамену"* [1, 49, 254].

Семінар слов'янської філології створив Ватрослав Ягич власними силами, коли його покликали на місце Франца Миклошича до Віденського університету. Це була легкодоступна для всіх, проте непереможна твердиня, значно могутніша від аналогічних центрів у Любляні, Софії, Белграді, Празі, Вавелі, Москві та Санкт-Петербурзі.

Ватрослав Ягич добре пам'ятав ті згірдні слова Гердера про слов'янську філологію, яка видалась йому великою і недійною коровою, а тому він всі свої сили скерував на пошук якнайширших зв'язків слов'янознавства з індоєвропейською лінгвіст кою та філологією в повному розумінні цього слова. Цю проблему вчений успішно вирішував на сторінках свого "Архіву...", в якому велику площу виділяв для української філології, регулярно публікуючи дослідження відомих слов'янознавців – О. Калужняцького, І. Верхратського, М. Ганкевича, С. Смаль-Стоцького, О. Колесси, І. Франка. Цим журналом В. Ягич перекинув гігантський, по-майстерному збудований міст між філологічними працями національних працівників окремих слов'янських народів та слов'янознавства взагалі й індоєвропейською філологією зокрема.

У розумінні В. Ягича, слов'янська філологія має обіймати всі ті сторони духовного життя слов'янських народів, в яких проявляється їх культурно-національний розвиток у поступовому ході творчого життя людства. То ж і мову, живу мову зі всіма різноманітними говірними особливостями сучасності та минувшини можна досліджувати, вивчаючи внутрішнє життя нації взагалі та історично-міжнародне зокрема. Для цього потрібно невпинно приводити в певну органічну одностайну систему всі явища шляхом загальновизнаних наукових методів. Найкращий з них – це історично-порівняльний, що дає змогу виявити незмінну прадавню суть мови від постійно змінних проявів окремих її періодів. Шляхом вивчення історії та порівняння йдеться до первинної суті, яка й свідчить про розвиток і взаємини нації з людством та дає можливість визначити майбутній стан певної мови в будучині. Ті самі явища відбуваються і в історії національного побуту, релігії, права, культури, словесності, писемності, літератури та філософії. Одне слово, завданням філолога є дослідити різноманітне багатство духовного й

історичного життя нації крізь призму пізнаних і з'ясованих законів духовного життя людства. Філологія досліджує, пізнає й окреслює розвиток людини від особистого я через рід-плем'я-націю до раси й людства у зв'язку зі всесвітом.

Без сумніву, що таке широке розуміння завдань слов'янофільства мусило животворно вплинути на осередки національної філологічної праці окремих слов'янських народів і впровадити як висліди окремих слов'янських науковців у суто національному аспекті, так і самого слов'янознавства в скарбницю міжнародної європейської філології.

Завдяки цій праці все більше виявляється не тільки страждальна сторона життя слов'ян, що переймали й засвоювали чуже, але і їх творча праця, що поступово заклала підвалини їхнього життя, яка завершиться десь на далекому обрію прийдешніх діб історичного розвитку Європи.

Повідомлення Івана Франка про намір учитись у Відні Михайло Драгоманов пропустив повз вуха і в листах, писаних у той час до Івана Франка, цю тему обійшов мовчанкою. Його більше турбують питання створеної Радикальної партії та її друкованого органу журналу "Народ". Питання докторської праці Івана Франка, здавалось, не турбували М. Драгоманова. Зрештою, для обговорення всіх питань Іван Франко просив М. Драгоманова зустрітись або в Будапешті, або у Відні найближчим часом, як про це свідчить лист від 24 червня 1890 року. Чи мав намір Іван Франко тоді ж зустрітись із Ватрославом Ягичем й обговорити питання своєї докторської роботи, – сказати годі. Зрештою із зустріччю нічого тоді не вийшло, про що М. Драгоманов повідомив і Івана Франка в листі від 3/15 липня 1890 року [2, 182]. Проте така зустріч із М. Драгомановим відбулась десь при кінці вересня 1890 року, про що відомо з листа Івана Франка до М. Коцюбинського від 1 жовтня 1890 року: "На днях я був у Відні і бачився з будущим автором передмови до моїх новел", тобто з М. Драгомановим. Про В. Ягича ні згадки. Повезти до В. Ягича Іван Франко хотів своє дослідження про полеміста Івана Вишенського, над яким почав працювати десь у липні (*"Я сиджу майже безвихідно над своєю роботою, щоб скінчити її ще в августі, і хоч остався ще добрий шмат писання, то все-таки можу похвалитися, що го[ло]вні трудності вже переборені і стежка протоптана"* [1, 49, 59], – повідомляв І. Франко дружину, що після народження сина Петра сиділа в Нагуєвичах, й, аби вона повірила, обіцяв у найближчу суботу приїхати та привезти для прочитання перші дві глави роботи) і закінчив на початку грудня, про що повідомляв М. Драгоманова у листі від 7 грудня 1890 року: *"Скінчив я свою дисертацію про Вишенського, вийшла величенька книжка в 300 сторін. Тоді сунувсь до університету Львівського, щоб допустили мене держати докторський екзамен. Показалося, що мені по новому розпорядженню міністеріальному треба слухати ще один семестр лекцій (у мене досі було їх 7, а тепер треба 8). Подавсь я, щоб дозволили вписатися, – і сенат університетський не прийняв мене і не подав*

жодної причини, для чого не приймає. Прийшлось перенестися на університет Чернівецький, де мене не тільки прийняли, але дозволили так кінчити семестр, щоб приїхати 2–3 рази на лекції, та й годі. Оце приходилось уже два рази бувати у Чернівцях. Я там записався на лекції Стоцького і Калужняцького, лекції обох сих професорів мені подобалися без порівняння ліпше, ніж лекції Огоновського, – все видно більш європейський метод науковий. Від Соцького я маю передати Вам поклін і перепрошення за те, що він за хворобою своєю так довго не писав Вам" [1, 49, 263–264].

Помилковими є коментарі цього листа в 49 томі відомого 50-томного видання творів Івана Франка, буцім це була праця, яку Іван Франко надрукував у № 8–11 часопису "Хлібороб" за 1892 рік під назвою "Іван Вишенський, руський писатель XVI віку". Цього ж року ця праця вийшла в серії "Бібліотека "Хлібороба" під № 2 окремим виданням всього на 26 сторінках. Це був дуже популярний виклад про Івана Вишенського, і нічого спільного з дисертацією він не мав. Дисертацією можна вважати працю "Іван Вишенський і єго твори", яка вийшла друком 1895 року в "Літературно-науковій бібліотеці" (№ 21–30). Книжка формату 16 містила 536 сторінок. У передмові до неї Іван Франко зазначав, що написана вона була в 1892 році.

У подальшому листуванні Івана Франка питання з дисертацією пропадає, і він про неї навіть не згадує. 19 грудня 1890 року Іван Франко записався на восьмий семестр Чернівецького університету і дістав свідоцтво про закінчення цього ж університету 30 квітня 1891 року. Більше, ніж через рік, у листі до Драгоманова від 29–30 липня 1892 року питання про дисертацію виникає знову. *"Не знаю,* – писав Іван Франко, – *що Ви скажете на план, котрий ми уложили удвох з жінкою. План сей такий, щоб узяти мені на півроку відпустку від "Kurjera", поїхати у Відень, послухати лекцій Ягича і ще деяких професорів і зробити докторський екзамен. Правда, я й досі не знаю, на що мені той екзамен придасться, бо не сумніваюсь, що навіть до приватної доценту̀ри на Львівськім університеті мене не допустять. Ну, та мені хотілось би пожити у Відні, повчитися у трохи розумніших людей, як Огоновський, і я рад се зробити, тим більше, що редакція "Kurj[era]" згоджується пустити мене, а може, вдасться навіть зробити таке arrangement* (влаштування. – *Авт.*), *що я буду робити і для "Kurj". Часть тої роботи, яку я роблю досі, і получати свій звичайний гонорар. А докторат поки що був би важний для мене хоч тим, що він дає права політичні (право голосування і вибирасмості до парламентів). Дуже б мені ще хотілося якийсь час побути в Петербурзі і Москві, роздивитися в тамтешніх бібліотеках, поповнити свою бібліотеку хоч найпотрібнішими речами, а головно – пізнати людей. Ну, та се, мабуть, так і лишиться pium desiderium", тобто добрими побажаннями"* [1, 49, 338].

Цей лист дає чітке уявлення про те, для чого хотів мати цей ступінь Іван Франко: "право голосування і вибираємості до парламентів". Без цього такого ступеня та права Іван Франко би не мав. Розумів, що в наступних виборах до Віденського парламенту чи Галицького сейму або до Віденського парламенту він як лідер Радикальної партії буде виставляти свою кандидатуру на посла (депутата), і докторат йому при цьому буде дуже потрібний. Таким чином, вчений ступінь йому був за первісним задумом необхідний не настільки, як згодом виявиться, для викладання в університеті, а суто для політичних цілей.

Михайло Драгоманов підтримав цю думку Івана Франка. *"План ваш їхати у Відень*, – писав він йому в листі від 16 серпня 1892 року, – *звісно, добрий, навіть коли б кінці екзамена і не вийшло"* [2, 214].

Відтак 7 жовтня 1892 року Іван Франко був уже у Відні й відразу повідомив М. Драгоманову свою адресу, 11 жовтня писав дружині: *"Я сьогодні записався вже на університет. Заплатив 18 г[ульденів] 65 кр[ейцарів]. Декан прийняв мене дуже ласкаво і казав зараз предкладати письменну роботу, а також усе, що було друковано з моїх наукових праць, запевняючи, що все буде швидко зроблене. Значить, жду тільки на приїзд Ягича, а тим часом кінчу роботу про буддійську легенду і, може, предложу її по-німецьки, а "Ів. Вишенського" по-руськи так, як є. Се ощадило би мені зо два місяці часу. Покидати лекції і сидіти дома мені нема ніякої цілі; я ж записуюсь на університет не для самого докторського титулу, а також для того, щоби справді щось скористати в науці і познайомитися з ученими людьми, котрих знайомість може мені бути більш придатною, ніж сам титул докторський"*.

"Буддійська легенда" – це поема "Цар і аскет", яка вперше була опублікована в другому виданні збірки "З вершин і низин" 1893 року з віршованою посвятою російському князю Сергію Щербатському, який як ідеолог перебував тоді на навчанні у Відні в професора Бюлера. З ним Іван Франко познайомився у Відні 1892 року. З "Царем та аскетом" як дисертацією нічого не вийшло, а тому Іван Франко, не бажаючи перекладати на німецьку мову роботи про Івана Вишенського, вхопився за ідею написання дисертації на основі старохристиянського духовного роману "Повість про Варлаама і Йоасафа". З такою ж темою він виступив уже на початку в семінарі, і В. Ягич порекомендував розгорнути дослідження над цим твором та на основі нього написати докторську дисертацію, *"щоби*, – як писав І. Франко у листі до М. Драгоманова від 11–2 жовтня 1892 року, – *не мусити перероблювати по-німецьки свого "Вишенського," що зайняло б мені пару місяців часу"* [1, 49, 357].

Іван Франко довго розшукував журнал, в якому б можна було надрукувати свою дисертацію, і з тим звертався до М. Драгоманова [1, 49, 357], Ю. Явоюрського [1, 49, 357], а також до В. Лукича з проханням надрукувати її на сторінках журналу "Зоря" [1, 49, 365]. З цих усіх прохань нічого не вийшло, і докторська праця Івана Франка під назвою

"Варлаам і Йоасаф", старохристиянський духовний роман і його літературна історія" був надрукований у Записках Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у 1895–1896 рр., а відтак під назвою "Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман. Розвідка д-ра Івана Франка" вийшла окремим виданням 1897 року. Видання містило додатки: "Варлаам і Йоасаф. Рисунки і проби тексту із Крехівського рукопису XVI в." (додаток до розвідки д-ра Ів. Франка "Варлаам і Йоасаф". Львів. 1895 р.". Сама розвідка містила 202 сторінки, а додаток – 16. В автобіографії, написаній 18 січня 1909 року на прохання "Herders Konversation Lexicon", Іван Франко пояснював: *"Від 1889 р. схилявсь я більше до наукової праці і написав тоді свою першу більшу роботу про Івана Вишенського, афонськогоченця і українського письменника XVI в., яку надрукував аж 1894 р. На дисертацію до докторату подав докладну студію про старохристиянський роман про "Варлаама і Йоасафа" з окремим дослідженням притчі про однорожця та староболгарської переробки, як тоді мені видавалось. Розвідку про самий роман я пізніше ґрунтовно переробив і розширив докладним аналізом змісту; вона появилась у 1896–1897 рр. в українських "Записках Наукового товариства ім. Шевченка у Львові", а також окремим виданням відбитком. Розвідку про притчу про однорожця я теж переробив і доповнив новою літературою; вона з'явилась у болгарському перекладі в "Сборнику" болгарського міністерства освіти, т. XIII".*

Очевидно, що докторська праця мала бути написана німецькою мовою, але згадки про її існування в Івана Франка немає. В архіві Івана Франка вона збереглась (ф. 3. – № 521. – 59 арк.) під назвою "Uber Warlaam und Josaphat und die Einhornparabel". Німецькою мовою дисертація не була надрукованою.

Про хід роботи над цією дисертацією збереглись скупі дані. З листа до М. Драгоманова від 20 грудня 1892 року, що праця над нею посувалась доволі швидко. *"Ягич,* – писав у цьому листі Іван Франко, – *прийме мій реферат на дисертацію, тільки треба дещицю переробити і подоповнювати"* [1, 49, 370].

Внаслідок новоерівських угод у Львівському університеті мала відкритись кафедра української історії, а тому проведено жваве обговорення кандидатури на місце завідувача. Зрозуміло, що про М. Драгоманова навіть не могло бути й мови. *"Ну, що ж буде тепер,* – запитував він 10 січня 1893 року в листі до Івана Франка, – *з кафедрою історії у Львові? Я сумнівають, щоб тепер ляхи взяли кого з Росії" [2, 227]. "Про кафедру укр[аїнської] історії у Львові,* – писав у відповідь Іван Франко в листі від 28 січня 1893 року, – *нічого не звісно. Та можливий ще один скандал, а іменно ось який. Незадовго кінчиться служба Огоновського і йому прийдеться йти на пенсію, а хто буде його наслідником, сього і вгадати тяжко. Один русин, про котрого могла б бути мова, – Стоцький, та він своїми останніми роботами достаточно-таки компромітує свій*

науковий авторитет, і, о кілько можу судити, доки Ягич у Відні, він навіть ординаріусом не буде, N[ota] B[ene], коли не проявить себе якими справді науковими працями. Отже ж, при кінці минувшого року ніякий д. Трепяк, поляк, з України родом, автор кількох праць по історії польської літератури (з них одній "Mickiewicz w Kownie i w Wilnie" виказували плагіати), написав брошурку по-руськи про "Вплив Міцкевича на Шевченка" і видрукував її в Кракові pro venia legendi укр. язика і літератури на Краківськім університеті. Ось Вам і кандидат у наслідники Огоновського, котрий звиш 20 літ учив, а нікого нічому не вивчив. А потім русини будуть жалуватися на "гніт" і "удар" [1, 49, 380–381].

20 лютого 1893 року Іван Франко повідомив дружину про свої навчальні успіхи. Зокрема зазначав, що *"в середу читав в семінарії свою другу роботу: "Причинки до легенди про Магомета у слов'ян" на підставі одної рукописі, котру я тут найшов у бібліотеці. Праця дуже сподобалася Ягичу, і він, оцінюючи її, навіть назвав мене Herr Doctor. Свою роботу про Варлаама я вже зачав переробляти і надіюсь скінчити за дві неділі, хоч Драгоманов і досі не прислав книжки, котру купив для мене в Парижі і котра мені для неї дуже потрібна"* [1, 49, 387]. Якщо успіхи з дисертацією М. Драгоманов сприймав дуже скептично і завжди знаходив нагоду, щоб шпигнути Івана Франка ("На шпигування він майстер", – скаржився Іван Франко на М. Драгоманова [1, 49, 355]), а тому й не дуже поспішав йому оповідати про справи, знаючи наперед його реакцію, то в листах до дружини Іван Франко описує те, що нікому б ніколи не сказав. *"Розповідав мені Студинський,* – писав їй у листі від 12 травня 1893 року, – *що Ягич і його зять мали перед одним з галицьких послів і професорів з великими похвалами виражатися о мні і о моїй роботі, мовляв, що такої праці семінарія слов'янська вже давно не бачила. Навіть Огоновський мав сказати, що в цілій Галичині ніхто так не знається на апокрифах, як я"* – і, пригадавши про свої перепетії з О. Огоновським, додає: *"Ну, се в його устах похвала невелика"* [1, 49, 396]. 19 травня 1893 року Іван Франко урочисто повідомив дружину: "Не хотів я писати тобі, поки не скінчу своєї роботи, та отеє, Богу дякувати, скінчив і віддаю нині. В неділю буду вдома у Ягича" [1, 49, 400]. Тепер потрібно думати про усні екзамени *"І боюсь його,* – чесно зізнається їй, – і *бажалось якнайскорше. Ну, та про се побалакаємо з Ягичем. Чень він дасть мені які полегші"* [1, 49, 400]. Навіть так...

"Вчора (27 травня. – *Р. Г.*) *у нас був невеличкий комерс славістів, на котрім були Ягич, Їречек, молоді віденські славісти, багато хорватів, що поприїжджали були на Philologentag* (день філолога. – *Р. Г.*), *пражці Краль і Полівка, а вкінці з'явився й Крумбахер, звісний візантиніст,* – писав І. Франко М. Драгоманову 28 травня 1893 року. – *Промов було багато, заставили й мене говорити як екземпляр южноруського народу. Був і Щербатський, на котрого честь говорив Ягич (по-російськи), відзиваючися про Росію з великою симпатією" [1, 49, 401].* Як і слід було

сподіватись, про той комерс Іван Франко оповів дружині більш детально: *"Сповняючи обіцяне, пишу тобі пару слів про вчорашній комерс славістів, на котрім і я був. Були тільки запрошені Ягичем, з-поміж слухачів Ягичевих тільки я один і ще один серб, решта самі доктори і прийжджі гості. Були й дві дами хорватки. Ягич був дуже веселий і говорив пару разів промови. Крім нього, були: проф. Краль з Празького університету, багато хорватів. При кінці прийшов проф. Крумбахер з Мюнхена, автор історії візантійської літератури, котрий розмовляв зі мною про Варлаама і Йоасафа і обіцяв прислати мені працю свого товариша Е. Куна про сю тему. Промов було багато, між іншим, і мене заставили говорити по-малоруськи. Скінчилося вже по 1 годині вночі)"* [1, 49, 402].

Через декілька днів знову лист до дружини. *"Пишу тобі тільки сьогодні, в п'ятницю, після моєї вчорашньої візити у Ягича,* – повідомляв Іван Франко 2 червня 1893 року. – *Розмовляли ми з ним досить довго (по-російськи), і я мав повну надію, що екзамен видержу добре. Друге питання, коли се буде? Ягич ще досі не читав моєї роботи, значить, і терміну мені ще не визначено, а після першого екзамену треба ще буде чекати пару неділь на другий, значить, тут не можу тобі сказати нічого певного. Я просив Ягича, щоб якнайскорше мене проекзаменували. В усякім разі треба чекати.*

Розпитував мене, що думаю далі робити, і радив попробувати габілітуватися на доцента на Львівськім університеті. Ну, та про се прийшлось би балакати у Львові з професорами, і я сумніваюся, чи вони, а головно, чи намісництво на се згодиться. Побачимо.

Посилаю тобі 10 г[ульденів], а як буде ще треба, то обертайся до мене. Малюнки для дітей посилаю осібно.

На з'їзді філологів я не був, крім того одного засідання, на котрім промовляв мін[істр] Гауч. На тім засіданні був і цісар, та я зблизька його не бачив, бо мав вступ тільки на галерею. На прийняття у цісаря могли йти тільки запрошені. Щербатський був, і цісар розмовляв з ним" [1, 49, 405].

Підмітив Іван Франко пієтизм свого наукового керівника Ватрослава Ягича до всього російського, але, очевидно, на той час жодних висновків не зробив.

Не вельми поспішав Ватрослав Ягич із дисертацією Івана Франка. Де йому знати, за які крейцарі живе його докторант і які страшно пекучі справи на нього чекають у Львові. Дружина починає нервувати. *"Я ще не знаю, коли мені термін екзамену, та ти тим не журися,* – заспокоював її Іван Франко в листі від 12–13 червня 1893 року. – *Я просив Ягича, щоб поспішився, і надіюсь, що він не буде такий, що мав мені робити на зло. А визначувати термін перед тим, заким прочитати і одобрити розправу не можна. Та я надіюсь, що ще сього місяця справа буде полагоджена, в усякім разі довше, ніж до половини іюля, чень мене потримають"* [1, 49, 405].

Пройшов вже місяць, як Іван Франко подав дисертацію. Не залишалось нічого іншого, як чекати. Нарешті, 20 червня 1893 року Іван Франко повідомив дружину: *"Сьогодні власне здав я перше (головне) ригорозум* (іспит на вчене звання. – *Р. Г.) з відзначенням. Слідуюче ригорозум (з філософії) буде в середу, від завтра за тиждень, а там чень у суботу й промоція* (присудження вченого ступеня – *Р. Г.*), *так що за два тижні можете побачити мене у вас" [1,* 49, 408]. І ця ж сама подія описана в листі до М. Драгоманова від 20 червня 1893 року. *"Сьогодні, 20/VI, здав я перше своє ригорозум (славістику і латину) і здав, бог його знає яким способом, з відзначенням. Самий комічний був екзамен з латини, для котрої я посвятив не сповна півдня науки. Так я і вмів! Підкусила мене біда сказати професору, що я читав дещо з отців церкви, от він і давай питати мене про Мінуція Фелікса і Тертулліана, далі про різниці між "срібною латиною" і ціцеронською – речі, про котрі я зроду й не чував. Не мудро пішов і переклад одної глави Лівія. Зате про богомилів і про апокрифи, про наші братства, про Вацлава Потоцького і Гуса знав я добре; трохи слабше язикову партію: різниця між староруським а церковнослов['янським] і різниці між велик[о]русь[ким], мал[о]русь[ким] і біл[о]русь[ким]. Ну, та богу дякувати, що й так пішло. Через тиждень (28) я сідаю до другого, філософічного ригорозуму, а к кінцю сього місяця надіюсь діждати промоції і виїхати до Галичини. Жаль дуже, що не буду міг діждатися Вас у Відні, та ждати мені тут ще місяць неможливо, вже хоч би для того, що фонди мої вичерпані і ні за що буде жити.*

Що його далі робити з собою, я не пригадаю. Страшенно не хочеться йти оп'ять до "Kurjera", в котрім тепер взяв верх один жидок, да так, що вніс у нього своє гешефтярське жидівство, так що огидливо й писати там. Схотілось би мені сконцентруватися трохи бодай на белетристиці. Ягич радить габілітуватися у Львові на доцентуру слов'янських літератур, та я боюсь, що часу потрачу на роботу, а до доцентури мене не допустять, та й доцентура також хліба не дасть. От якби найти чоловіка, котрий би хотів експлуатувати мій белетристичний талант, щоб мати запевнених річно хоч 1000 гульд[енів] доходу, то я на все інше махнув би рукою, знаючи, що учений з мене не буде" [1, 49, 409].

Врешті Іван Франко повідомив дружину, що здав другий ригорозум з філософії. Залишилось тільки зачекати на промоцію, але чекати, поки вона відбудеться, він не буде. Нема грошей. Правда Б. Вислоух прислав за роботи в газеті "Kurjer Lwowski" 300 золотих. З них залишилось після оплати різних стемпелів та послуг тільки 25 гульденів, котрі І. Франко привезе дружині в Нагуєвичі, де вона перебувала з дітьми. *"До Відня не пиши. У Ягича,* – писав їй Іван Франко 28 червня 1893 року, – *буду, мабуть, завтра, хоч справа з доцентурою не представляється зовсім так, як ти думаєш. Ягич не має тут ніякого права представляти мене кудинебудь: право таке має тільки сенат того університету, де б я хотів читати лекції, а тільки коли сенат згодиться і подасть міністрові до*

затвердження, міністр може запитати Ягича о його думку, а тоді, звісно, Ягич буде за мною. Але коли львівські професори мене відкинуть, то справа не дійде до міністра. Так було з одним учеником Ягича, котрий старався до Чернівець і котрого там не допустив Стоцький. Ну, та стрібувати все можна" [1, 49, 410]. Іван Франко навіть в думці не припускає, що Ватрослав Ягич не стане на його захист. Правда, чогось особливого він його і не просив. Цей період у житті Івана Франка Михайло Драгоманов обійшов цілковитою мовчанкою. Ні поздоровлень, ні настанов... Його більше цікавлять справи князя Сергія Щербатського... Залишається проблематичним, чи був щирим Іван Франко, пишучи цей лист дружині і запевняючи її в тому, що В. Ягич "буде за ним". Невже у той час Іван Франко ще не розгледів справжнє обличчя свого вчителя?

За докторантуру Івана Франка у Відні дружина заплатила важкою недугою, яка затьмарила чоловікові всі його успіхи. Цього ж року вийшло друге видання збірки "З вершин і низин". Хвороба Ольги Хоружинської притьмарила і цю подію.

Згідно з новим розпорядженням Міністерства освіти та віросповідання, старатись про доцентуру можна було тільки по двох роках після захисту докторської роботи. *"А мені се й гарно*, – пише Іван Франко в листі до Василя Щурата від 26 жовтня 1893 року, що навчався у Ягича разом з ним, – *бо тим часом трохи попрацюю, видам бодай один рік журнал"* [1, 49, 428]. Журнал – це "Житє і Слово".

У цьому ж листі є й згадка про Ватрослава Ягича. *"Сими днями*, – писав Іван Франко, – *вишлю на Ваші руки мої вірші для Ягича, Пастрика, Мурка і для семінарії. Донесіть мені, чи є Щербатський у Відні, то я вислав би й йому"*. Мова йде про друге видання збірки "З вершин і низин".

На цьому фактично і закінчується перший період стосунків між Іваном Франком та Ватрославом Ягичем, який не виходить за рамки класичних стосунків учня та вчителя. Ватрослав Ягич повністю дотримується тих норм: не поспішає з читанням дисертації, часом похвалить свого учня і похвалить його успіхи. Не виходить за норми поведінки й Іван Франко: він тішиться похвалою вчителя і не забуває про це оповісти людині, яку любить, аби показати, що її сподівання не є даремними. Іван Франко ремствує як учень на вчителя, який не хоче зрозуміти його проблем, а знає тільки своє. Як вдячний учень, І. Франко навіть посилає йому свою збірку, на появу якої, зрештою, В. Ягич ніде не відгукнувся. Годі й сподіватись чогось іншого у їхніх стосунках. Очевидно, що цей період не залишив і жодного листування. Для завершення його Іван Франко для свого часопису "Житє і Слово" задумав написати статтю про Ватрослава Ягича і помістити його фотографію. Про це він просив під кінець грудня 1893 року в листі до Матія Мурка: *"Чи не могли б Ви для одної із слідуючих книжок зладити мені біографії проф. Ягича? Я хотів би дати його портрет і життєпис, то думаю, що для сього останнього найкраще буде попросити Вас, і надіюсь. Стаття може займати від*

півaркуша і більше, кілько схочете. Пишіть по-великоруськи, ми собі тут перекладемо. Я дуже був би рад, якби Ви відписали мені, чи приймаєте мою просьбу. Самому проф. Ягичу про се не кажіть, я хочу особисто просити його о дозвіл і о фотографію" [1, 49, 444–445]. Матій Мурко відповів 2 січня 1894 року, що такої біографії написати не може. Чи звертався за фотографією Іван Франко, – не відомо.

Задумана біографія Ватрослава Ягича так і не була опублікована. Опублікованою, проте, була інша стаття Івана Франка на сторінках "Českeho Lidu". Вона називалась "Pověst o Přemyslově kvetouci lisce a pověsti o kvetouci holi", яку по-німецьки для семінару проф. Ягича написав Іван Франко, а Ченек Зібрт переклав її на чеську й опублікував. Іван Франко мав намір цю працю опублікувати в "Житті і Слові", але з того також нічого не вийшло.

Про особливості стосунків того часу між Іваном Франком та Ватрославом Ягичем свідчить той факт, що нові книжки, які видав останній, Іван Франко чогось соромився діставати у самого автора, тобто у Ватрослава Ягича, а робив це через своїх знайомих – Франтішка Пастрнка чи Матія Мурка[1, 50, 203, 207].

Другий період стосунків між Ватрославом Ягичем та Іваном Франком розпочався в 1900 році, коли Іван Франко став активно вивчати пам'ятки старовини, руського письменства й активно співпрацювати з "Архівом" Ватрослава Ягича. Свідченням цього є 18 листів Івана Франка до Ватрослава Ягича, які зберігаються у фонді Ягича в університетській бібліотеці м. Загреба. Всі вони мовою оригіналу вперше були опубліковані М. Якубцем у № 2–3 "Slavia Orientalis" за 1956 рік, а відтак включені в останній том відомого 50-томного видання творів Івана Франка. Перший із тих листів датований 23 червнем 1900 року і пов'язаний із проханням Івана Франка надрукувати в "Archiv fur slavische Philologie" його статтю "Zu Bogorodzica", яка для українського літературознавства була важливою, поскільки на цей час розгорілися принципові наукові суперечки навколо молитви "Богородзіца Дзєвіца", зафіксованої польським літописцем Яном Дулугошем після перемоги під Грюнвальдом. Ця суперечка зачепила дуже солідні наукові сили й сконцентрувалась навколо О. Брікнера та молодого бродівського гімназіального вчителя Василя Щурата. В ній взяв участь також Іван Франко. Стаття Івана Франка з'явилась у 24-ому томі "Archiv fur slavische Philologie" 1902 року. Українською мовою вона була опублікована в "Літературно-науковому віснику" у сьомій книзі за 1909 рік. У 50-томне видання вона не потрапила. Відповідь на цей лист Іван Франко не одержав.

Наступний лист Івана Франка до Ватрослава Ягича датований 26 червнем 1904 року, в якому він повідомляв, що вже закінчив працю про віднайдення мощей Святого Константина. Цю працю Іван Франко вважав дуже важливою для подальшого дослідження кирило-мефодієвського питання, яким також займався В. Ягич. Іван Франко на основі

досліджень старих текстів дійшов висновку, що відкриття мощей св. Климента відбулося ще до Костянтина. Свою працю Іван Франко назвав "Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди", одним з розділів якої було "Віднайдення мощей св. Климента" *"Я дуже добре усвідомлюю, що чимало думок у моїй статті надто сміливі, слабо обґрунтовані, а то й, може, зовсім хибні, хоча я чесно намагався строго дотримуватися першоджерел, перевіряти раніше сказане aequam servare mentem. Ви перший, вельмишановний пане раднику, кому я, як найбільш компетентному знавцеві цього кола питань, кого маю на честь величати своїм учителем, повідомляю свої висновки і зауваження; тож дозволяю собі додати до них одне запитання. Моя стаття (вона складає розділ X моєї розвідки про св. Климента) буде надрукована в "Записках Наукового товариства ім. Шевченка" (через великий обсяг її, на жаль, доведеться розбити на дві частини), хоча "Записки" користуються тим сумнім привілеєм, що їх читає найменше славістів. Мені дуже хотілося б вивести ці питання на розсуд широкого кола читачів. Чи не зволили б пан радник, щоб я опрацював найважливіші результати й аргументи своєї праці в короткій статті (приблизно 1–1,5 друкових аркушів) для Вашого "Архіву"? Якщо так, то я просив би ласкаво повідомити мені, коли має бути закінчена стаття, тоді я по змозі відклав би усі свої справи і написав би її. Коли б вельмишановний пан радник мали бажання переглянути український текст моєї праці, то я охоче надіслав би Вам на перегляд надруковані досі аркуші"* [2, 50, 248].

Ватрослав Ягич відразу відреагував на лист Івана Франка. *"Ваш лист містить дуже багато цікавого,* – писав він йому 1 липня 1904 року. – *Він мав би мене самого схвилювати новизною Ваших результатів, якщо я вже завдяки Брікнеру та Ламанському не був у кращій настроєнності, навряд чи вона ще покращиться. Коли старий, то мимовільно схиляєшся перед принципом "Quieta non movere"* (не торкатися того, що перебуває у спокої. – *Р. Г.*)". З деякими висновками В. Ягич погодився, до інших мав заперечення та багато запитань.

Очевидно Іван Франко також негайно відписав листа Ватрославу Ягичу, однак він не зберігся. Про що йшлося в цьому листі можна здогадатись із відповіді Ватрослава Ягича, надісланої Іванові Франку 17 серпня 1904 року. З неї дізнаємося, що Іван Франко вислав обіцяну в попередньому листі працю про віднайдення мощей св. Климентія. *"Я прочитав Ваш матеріал, наскільки це є можливо в подорожі,* – писав він 17 серпня 1904 року, – *в поїзді в дорозі з Аббації до Відня – я іду завтра ввечері назад до Аббації – і принаймні отримав якесь враження, що Ваші дуже дотепні комбінації у будь-якому випадку, заслуговують, щоб бути доступними поважнійшим колам читачів. Поспішаю довести це повідомлення до Вашого відома, бо Ви самі обіцяли зробити з нього німецький витяг. Я хотів би весь номер (XXVII.2) (том XXVI є вже готовий)*

присвятити найновішим кирило-мефодієвцям". До цього дослідження Ватрослав Ягич мав чимало претензій. *"Щиро дякую,* – писав у відповідь на цей лист Іван Франко, – *за Ваші, як завжди, доброзичливі, пройняті мудрою поміркованістю зауваження про мою працю. Я надто добре відчуваю її слабі місця і постараюся по змозі виконати німецьку обробку de nova radice, тобто спробую влаштувати маленьку погоню за корсуньським Георгієм насамперед у візантійських джерелах, а відтак ще раз сумлінно перевірити свій аналіз джерел про Константина і Мефодія. Те, що я дивлюся на цю справу більше оком історика, ніж філософа, не повинно її зашкодити, якщо тільки правильно застосовано екзегетичний метод, принаймі філолог має вирішувати це питання в тій самій мірі, що й історик"* [1, 50, 250]. "Німецька обробка", про яку писав Іван Франко, називалась "Beitrage zur Quelltnkritik der Cirillo – Methdianischen Legenden", була надрукована 1906 року в № 28 "Архіву".

Відразу ж, 6 вересня 1904 року, була відповідь Ватрослава Ягича, з якою цілком зрозуміло, не зовсім легко він міг погодитись у конструкції Івана Франка. *"Тому,* – писав В. Ягич, 6 вересня 1904 року Іванові Франку, – *я із задоволенням чекаю на Ваш переклад для 2-го зошита 27-ого тому".* Перекладом, який просив зробити Ватрослав Ягич для "Архіву", була стаття Михайла Грушевського, присвячена діяльності НТШ і називалась "Ersters Decenium wissensenaftlicher Thatigneit der sevcenko-Gesellschfft der Wissenschaften", яка була опублікована в 27-му томі "Архіву" за 1905 рік". Властиво з цього листа й починається жива дискусія в кирило-мефодієвському питанні між Іваном Франком і Ватрославом Ягичем. Зі змісту цієї дискусії зрозуміло, що одностайного чіткого погляду на значення діянь Кирила і Мефодія для слов'ян у журналі Ягича не було. До складу редакції журналу входив Ол. Брікнер, який займався в тому часописі, на думку Івана Франка, рекламуванням польської науки. Саме О. Брікнер вважав Кирила і Мефодія звичайними ошустами, а не вчителями великої Слов'янщини.

Іван Франко буквально розгромив серію робіт О. Брікнера про святих Кирила і Мефодія: "Mystifikationen. 1. Die Wahrheit über die "Slavenapostel" und ihr wirken", (Allgemainen Zeitung. –1903. – 22–23 липня), "Cyryl i Metody" (Przegląd Polski.–1903. – T. IX) і "Legendy o Cyrylu i Metodyu wobec prawdy dziejówej. Szkic z dziejów chrześcijaństwa u słowian" (Rocznik Towarzystwa nauk Poznańskiego, 1904). У цих працях О. Брікнер категорично заперечив значення Кирила і Мефодія у становленні слов'янської писемності та літератури, а також "відкрив" цивілізованому світові, що їхня кирилиця була найбільшим нещастям для слов'янського сходу, бо вона відчужила його від західної цивілізації. Окрім того, цю антинаукову і антиісторичну тезу О. Брікнер почав дуже активно пропагувати у різних публічних виступах, у пресі, на лекціях. На ці три праці Іван Франко написав різку відповідь-рецензію (Записки НТШ. – Т. 66, кн. 4. – 1905). *"Ніхто,* – зазначає вчений у цій рецензії, – *не може відмовити*

професору Брікнерові великої бистроумності, великого очитання і блискучого дару комбінаційного. Та, на жаль, сі прикмети, хоч як потрібні для історика, самі ще не вистарчають на те, щоб здобуткам історичного пошукування запевнити привкість і бездоганність". "Ніде правди діти, – продовжував І. Франко, – *перша по-німецьки друкована праця О. Брікнера не лишала ані тіні сумніву про те, що ся праця тенденційна, подиктована апріорним осудом, угрунтованим не на наукових висновках, а на особистих симпатіях і антипатіях автора. О. Брікнер свідомо для цього осуду компілює факти, відбираючи вигідні для його теорії і шовіністичних переконань, відкидаючи невигідні і возносячи до наукового рівня різні "крики і осуди", що й позволило йому "внести ясність" і заявити, що ці слов'янські святі були "ощуканці, денунціати* [доносщики. – *Р. Г.*], *фальшивники і амбітні спекулянти на слов'янську глупоту і римську простодушність"* [1, 35, 384]. Іван Франко аргументовано довів, що через брак історичної перспективи О. Брікнер "теперішні погляди переносить без вагання у минуле", чим і застерігає дослідників від цього "методу", який є нічим іншим, як звичайною фальсифікацією історії чи писанням історії на догоду тим чи іншим партійним кланам і пануючим ідеологіям. Здається, що розгромнішої рецензії, ніж на цю працю О. Брікнера, І. Франко ніколи й не писав. *"Історик,* – закінчував цю рецензію Іван Франко, – *читаючи смілі і резолютні вислови професора Брікнера про солунських братів і слов'янський обряд, хоч, може, де-де і буде спонуканий до власних дальших пошукувань, то все-таки пожалкує на вченого берлінського професора, що покванився всюди дати ясну і категоричну відповідь, готову, хоч би з фантазії викомбінувану, цілість замість скромного, але у науці більш вартного: non liquet"* [не ясно. – *Р. Г.*] [1, 35, 388].

Від того часу Іван Франко ще пильніше став перевіряти науковий багаж і джерела, якими оперував О. Брікнер у своїх дослідженнях, де намагався упослідити все, що випадає з-за меж Польщі.

Властиво проблемі св. Кирила і Мефодія присвячене листування Івана Франка з Ватрославом Ягичем. Не важко зауважити той патріотизм наукових досліджень Івана Франка стосовно вчителів Слов'янщини Кирила й Мефодія, значення яких постійно упосліджувалось О. Брікнером при пасивній підтримці Ватрослава Ягича, котрий надавав йому для поширення цих ідей сторінки "Архіву". З листів Ватрослава Ягича до Івана Франка цілком зрозумілим є наскільки під вагою неспростованих фактів вимушений відступати у своїх конструкціях стосовно Кирила та Мефодія Ватрослав Ягич, і як він це неохоче робив. Не важко зауважити, що при першій-ліпшій нагоді Ватрослав Ягич нагадував Іванові Франку про ці чи інші дрібні прогріхи у його конструкціях. Не міг не зауважити вчитель, що його учень давно вже його переріс, хоча і вчитель, і учень були взаємно толерантні та ввічливі.

Про ту складну ситуацію, в якій опинився головний редактор журналу Ватрослав Ягич, завдяки О. Брікнеру, оповів Іван Франко у статті

"Archiv fur slavische Philologie", опублікованій у сьомій книжці "Літературно-наукового вісника" за 1909 рік. *"Душею того видавництва, –* писав у цій статті Іван Франко, – *був і єсть доси проф. Ягіч, зразу проф. слав'янської фільольогії у Петербурзі, потім у Берліні, а тепер у Відні. Певна річ, характер того всеслав'янського журнала в значній мірі залежав від особистих наукових інтересів, поглядів і уподобань самого проф. Ягіча, який особливо в критичнім відділі завше найчастіше забирав голос у найріжнороднійших питаннях слав'янської фільольогії. Проф. Ягіч, без сумніву, належить до найвизначнійших фільольогів XIX віку, і визначаєть ся як у своїх орігінальних працях, так і в видавничих та критиках незвичайною тверезістю думки, раціональністю поглядів і прецизією в їх стилізації. Він володіє стилем простим і ясним, має дар влучної характеристики, і при тім обсяг його духовних інтересів значно перевищує обсяг його спеціальних студій, в яких на першім місці стоїть граматика і пам'ятки найстаршого церковно-слав'янського язика, а на другім місці – язик і устна словестність сербо-хорватського народа. В сих напрямах Ягич впливав також на своїх улюблених учеників, серед яких найвизначнійшим був молодо померший Ватрослав Обляк, про якого сам Ягіч говорив, що "в слав'янській фільольогії він тямить багато більше від мене". Історія слав'янських літератур меньше цікавить проф. Ягіча, як властива лінгвістика, і на полі літературної історії його головно займає історія славістичних студій у минувшині, життєписи, кореспонденції та характеристики визначних слав'янських учених, і в тім коли він не тілько своїми викладами, але також своїми публікаціями і своєю невситною ініціативою поклав великі заслуги в науці слав'янознавства. Вже те одно, що зумів піддержати протягом 30-ти літ такий центральний орган, як Archiv fur slavische Philologie, що знайомив увесь цівілізований світ з духовним життєм усіх слав'янських націй, треба вважати його величезною заслугою".* Це чи не єдине признання Івана Франка, хто такий був для слов'янської науки Ватрослав Ягич. Тепер про О. Брікнера та зміни, які сталися в журналі. *"Сей стан річий,* – писав Іван Франко, – *змінив ся значно, коли суттєвим обставин, а властиво via facti головну ролю в редакції Arch. f. si. Phil. почав грати берлінський професор слав'ністики Александр Брікнер, Львовянин родом, чоловік надзвичайно здібний і очитаний, знаменитий спеціаліст у лінгвістиці, та при тім суто наділений буйною фантазією і незвичайно живим темпераментом. Він зазначив себе в томах Archiv'а зразу працями, основаними на виписках із рукописів петербурської Публічної бібліотеки, в яких подавав багато нових матеріалів, звичайно, невисокої літературної вартости, за те за апломбом великого знавця. Ставши професором слявістики в Берліні, він по кількох роках зглядної резерви почав раптом сипати найріжнороднійшими працями та теоріями на таких полях, де він мав тільки поверхове очитанє і поверхове розуміне, рівночасно в нім виробив ся завзятий полємість, який не гордував ніякими способами і навіть найобскурнішими партійними органами, щоб не то*

переконати, не то зогидити своїх противників. Розуміється само собою, що обнявши в Archiv fur slavische Philologie рубрику Polonika, в якій досить безкритично вихваляв одні праці, а осуджував інші, і в якій не раз торкав також таким самим способом праці инших народностей, він давав раз у раз причину до незадоволення і більше менше особистих полемік. Особливий склад викликав він своїми статтями про слав'янських апостолів, Костантина і Методія, в яких він раптом побачив безсоромних ошуканців, фальсіфікаторів і дуросвітів, і, помістивши в Archiv'і короткий нарис тої своєї теорії, розбовтував її опісля в ріжних польських журналах і часописах аж до переситу, мішаючи з болотом усіх, хто мав відвагу запротестувати проти такої профанації пам'яти слав'янських учителів".

Скандали привели до того, що О. Брікнер вимушений був покинути редакцію "Архіву", проте це не означало, що він змінив свої погляди. Навпаки, – тепер він з більшою затятістю широко пропагував їх в інших виданнях.

Рік 1905, який був, як виявиться опісля, чи не найважливішим роком у стосунках між Іваном Франком та Ватрославом Ягичем, залишив після себе дуже скупе листування. Властиво цим роком можна датувати початок третього етапу стосунків між Іваном Франком та Ватрославом Ягичем. На жаль, ці стосунки прослідковуються дуже скупо в листуванні обох вже рівноцінних вчених-славістів, в листуванні, зокрема, Ватрослава Ягича з іншими своїми респондентами, коли volens-nolens виникало питання про Івана Франка.

Справа в тім, що революційні події 1905 року примусили російський уряд переглянути своє ставлення до української мови, яка була забороненою, і звернутись в Академію наук, щоб з'ясувати питання про "припинення гоніння на українське друковане слово". Створюється спеціальна комісія, яку очолює академік Ф. Є. Корш і який пропонує для плідної праці ввести в склад її, окрім дійсного члена Російської Академії наук з Австрії І. В. Ягича, також українського вченого з Австрії (Львова – І. Франка).

Дуже цікавим з цієї проблеми є листування академіків Ф. Є. Корша, О. Шахматова з академіком В. Ягичем. Усі ці документи зберігаються сьогодні в архіві Російської Академії наук і наведені у статті Віктора Ідзьо "Іван Франко і Російська Академія наук", опублікованої в другому випуску "Наукового вісника музею Івана Франка у Львові" (2001. – С. 28–287).

Ще до запрошення в комісію І. Франка академік Ягич у листі до О. Шахматова від 8 листопада 1905 року застерігав його від великого захоплення українським питанням: *"При обсуждении вопроса о малорусском языке будьте благорассудно либеральны. Простой народ пусть учится своему народному языку, литература пусть свободно развивается, точно так же искусно, но не забывает интересов государственных... Я сочувствую нашему М. Грушевскому и И. Франко, пока они остаются на*

почве просвещения и науки, но создать независимую Украину – в этом я не желаю поддерживать их. Мы, славяне, и без того чересчур дробимся, оттого так мало и значим. У нас в Вене был осенью молодой человек "белорусс", который даже мечтал о самостоятельной Белоруссии".

Внаслідок протесту І. Ягича доктора Івана Франка не було включено до складу комісії, яка обговорювала статус українства в Росії. Однак до неї ввійшов закордонний член В. Ягич.

Російський уряд підганяв Академію наук розв'язати питання української мови, вважаючи, що цим самим йому вдасться задовольнити вимоги українців і вилучити їх з революційного процесу, а тому дав завдання Академії дуже швидко випрацювати документ "пом'ягчення" дії попередніх заборон, замість радикального вирішення проблеми. Із цим завданням Російська Академія наук справилась дуже швидко. На початку березня 1905 року так звана "Записка по українському питанню в Росії" була отримана В. Ягичем для ознайомлення. *"З великим інтересом я прочитав записку "про українську мову"*, – писав В. Ягич Ф. Коршу в листі від 5 березня 1905 р. – *Для мене вона повчальна... Здається, все те, що ви бажаєте дати малоросам треба дати і полякам", в аргументації всюди відчутний гумор Ф. Корша. Ще ясніше висвітлює свою позицію В. Ягич у листі О. Шахматова від 9 березня 1905 року. "Особливо,* – писав він, – *цікавить мене питання про "малоруську мову". Сьогодні у нас Іван Франко, з'ясувавши питання мови, ставить питання створення незалежної України. Я звичайно стою за повну волю розвитку української мови, її вживання, та мене турбує вороже відношення "модерних малоросів" до російської мови. Чи закінчиться воно, коли українська мова досягне своєї цілі. Як пояснити собі те сумне явище, що російська мова так слабо завойовує собі симпатію у фінського, польського і особливо в українського народу? Чому ці народи не вивчають російську мову, особливо не бажають її вивчати українці..."*

Напрацьована комісією "записка по українській мові "скоро потрапила в Галичину і була винесена Іваном Франком на суд українського суспільства. Це нам відомо з листа Ф. Є. Корша до О. О. Шахматова від 7. V. 1905 року: *"Хванька Кримський" поспішив відправити екземпляр нашої записки до Львова Івану Франку, де чекали її з великим нетерпінням. Записку нашу по питаннях української мови перевели на українську мову і поширили у такому вигляді серед українського народу в Галичині". "Я вважаю,* – наголошував О. О. Шахматов, – *що хоч таким способом поширяться праця комісії. Важко повірити, що російський уряд візьме до уваги результати нашої роботи".*

У цей же час слов'янський відділ РАН готував до друку "Енциклопедію Слов'янознавства", у якій передбачалося помістити нарис "Про розвиток української літературної мови". Щодо цього питання, то редакція енциклопедії думала залучити до співпраці І. Франка. Однак, дізнавшись про наміри редакції, В. Ягич виступив категорично проти

включення Івана Франка до її складу. *"Я ніяк не бажав би,* – писав з цього приводу О. Шахматову В. Ягич у листі від 9 квітня 1905 року, – *залучення до цієї справи наших галицьких мегаломанів М. Грушевського й І. Франка. Ними усіма без винятку заволоділо самолюбство, яке доходить до смішного. Я, звичайно, співчуваю їх діяльності, та відношуся до результатів критично. Вони все своє розхвалюють до неможливості. Дуже, звичайно, погано, що вони очолюють весь літературний та науковий процес і що центр "малоросійського духовного життя" перейшов у Львів. Що стосується української мови, то вони навіть писати на українській мові не вміють, то як вони напишуть історичний нарис "Про розвиток української літературної мови".*

Незважаючи на протести І. Ягича, в Петербурзі розуміли, що у Львові всі літературно-наукові процеси інтелектуального життя очолює І. Франко, тому в 1907 році в середовищі РАН кристалізувалась думка – утвердити вченого із Галичини, доктора Івана Франка, членом-кореспондентом РАН. Однак це рішення було опротестоване І. Ягичем, який 2. III. 1907 року в доповідній записці в Академію писав О. Шахматову: *"Я боюсь, що наше відділення піде по слизькому шляху швидко вниз, якщо Ви і наші однодумці не будете дуже обережними. Бажав би я помилитися, але Ваш новий обранець буде близький не Вам, а другим. Признаюсь Вам, що, мені здається, що обрання Івана Франка членом-кореспондентом РАН передчасне. Я бажаю вільного розвитку "малоросійській мові", та не згідний з відступом з Малоросії загальноросійської літературної мови. Наскільки я знаю мрії малоросійського юнацтва, то воно думає, що самостійна незалежна Українська держава у них уже в кишені. Я з цим не згоден, допоки вірю в переулаштування сьогоднішньої Російської держави на нових ліберальних початках. Іван Франко у своїй творчості явно стоїть на цих позиціях, і тому його обрання в РАН треба як слід виважити..."*

Оживлення дискусії Івана Франка з літературними, науковими та громадськими колами Росії розпочинається з новою силою в 1912 році. Поштовхом послугувала стаття виразника ліберальної буржуазії Петра Струве під назвою "Общерусская культура и украинский партекуляризм", в якій автор оголосив українській літературі, культурі та мові бій. На думку П. Струве, українська література, культура та мова прагне роз'єднати культурну і національну єдність Росії. На статтю П. Струве Ф. Корш відповів статтею "К вопросу об украинской культуре", зазначивши, що російські ліберали зовсім байдужі до українців і в своїх поглядах стосовно українського питання недалеко відійшли від правих націоналістів. Свою нелюбов до І. Франка та М. Грушевського Ватрослав Ягич пізніше переніс на тих, хто стояв за ними, зокрема на Ф. Корша.

Обидві статті (П. Струве та Ф. Корша) були відомі В. Ягичу, а тому трохи пізніше, в листі до О. Шахматова від 24. 1. 1912 року він писав:

"Мені дуже сподобався голос П. Струве. Дивно, що ваша Україна, ваш південь та й обидві столиці, Москва і Петербург, могли заразитися творчістю наших галицьких авторитетів М. Грушевського і І. Франка". При кінці того ж 1912 року, 4 листопада, В. Ягич в листі до О. Шахматова обурювався: *"Бачу,* – писав він, – *що Ф. Коршу Іван Франко і М. Грушевський сподобались, і він як академік РАН разом із ними розпочав у Росії роз'єднувати нації на українців і росіян. Уявіть собі, що було б, якби ми ще тоді прийняли І. Франка в РАН. Якщо він і далі буде з І. Франком і М. Грушевським це робити, то українці в Росії будуть діяти більш активно, відкрито, без приховування своїх сепаратистських стремлінь. Стаття російського академіка в захист українства: "К вопросу об украинской культуре" буде дорого коштувати Росії. Вже сьогодні українські сепаратисти загрожують державному устрою Росії. Ф. Є. Корш не може зрозуміти, що український літературний рух, керований Іваном Франком з Львівського центру в Росію у ліберально-культурному обрамленні, у подальшому появиться в політичному, як його викладає М. Грушевський, і за сприятливих обставин цей рух роз'єднає українців і росіян і в подальшому посіє між ними ненависть. Розмежування за національними ознаками українців і росіян породить дві культури, які з часом розмежуються раз і назавжди, появу двох нових держав. Україна, яка буде продуктивно розвиватися на півдні в більш сприятливих кліматичних умовах, ставши окремою державою, забуде Росію. Нова Українська держава посіє ненависть до Росії за довговіковий диктат і через призму певного часу зовсім відмежується від Росії і повернеться до багатокультурної та демократичної Європи. Тоді зламати Україну, на чолі якої будуть такі досвічені галичани з віденським світоглядом, як І. Франко, буде неможливо". "Наголошую,* – писав В. Ягич, – *повернення українців до слов'янської єдності буде неможливе, оскільки загальноєвропейський процес демократії дасть їй нові антиросійські цінності, які ми сьогодні бачимо у науковому та літературному витворі, та І. Франка".* Чи було відомо Іванові Франку те, що писав про нього Ватрослав Ягич? Чи принаймі повідомив про це Івана Франка хтось з російських вчених? Невідомо. Маючи тепер такі характеристики і такі дані про Ватрослава Ягича, дуже сумнівно, щоб він захотів захищати Івана Франка в час його боротьби за право викладати у Львівському університеті. Цікаво, якби тоді, 1895 року, уряд звернувся до В. Ягича "роз'яснити ситуацію" з Іваном Франком, подібно до того, як до нього звернулась РАН в 1905 році, – як би себе повів "об'єктивний" Ватрослав Ягич і чи порекомендував би він цьому урядові допустити Івана Франка до викладання у Львівському університеті? Адже випадок з Іваном Франком із незатвердженням Міністерством його габілітації був унікальним. До цього ще не було такого в практиці університету, щоб Міністерство освіти не затвердило прийнятого рішення університетського сенату. Таке затвердження габілітації Міністерством мало суто формальний характер.

Вважалось, що відмова в затвердженні була поличником найвищому вченому органу університету. Сенат мав повне право опротестувати рішення Міністерства. В такому випадку це ж Міністерство мусило вести широке розслідування та переговори і, зрозуміло, взяти участь у такому розслідуванні Ватрослав Ягич мусив. Залишається незрозумілим, чому університет не скористався цим правом протесту? Чи вже на тому етапі не притягувався до консультацій Ватрослав Ягич? На жаль, сьогодні судити про це важко. Можна будувати різні припущення, але безсумнівним є одне: Франко не був допущений до викладання в університеті. Незаперечним є й той факт, що коли б спитали про це думку В. Ягича, то він був би проти також. В. Ягич був прекрасно ознайомлений з політичними поглядами Івана Франка, його лідерством у Радикальній партії і поглядами на українське державотворення. Ці погляди були сіллю на вірнопідданські рани В. Ягича. Окрім того, як вчений-славіст, В. Ягич прекрасно відчував національний дух навіть у дослідженнях Івана Франка про Кирила та Мефодія. Зберігаючи "об'єктивізм", В. Ягич все ж таки не мав відваги заперечити шовіністичним трактуванням української давнини О. Брікнеру і жодного разу не виступив бодай з подібними рецензіями на його твори, як це робив Іван Франко.

Революційні події 1905 року в Росії, а також національно-визвольний рух, який там почався, не на жарт налякав Ватрослава Ягича. Він ніяк не може зрозуміти, чого хочуть малороси, поляки, білоруси. Чого дробитись слов'янам, адже їм найкраще бути під опікою Романових! Ще більше турбує В. Ягича національно-визвольний рух, який розпочався в Галичині. Австро-Угорщина, на його думку, є найкращим варіантом розвитку слов'ян, які опинились під берлом Габсбургів.

У листах Ватрослава Ягича до Івана Франка за той час годі вичитати щось подібне до того, про що він писав до Російської Академії наук та О. Шахматову. Перед І. Франком В. Ягич й надалі зберігає вигляд, якби нічого не сталося, і зовсім не згадує, що саме завдяки йому, Ватрославу Ягичу, Іван Франко не став членом-кореспондентом РАН; що саме через це Іванові Франкові не знято заборону приїздити в Росію і навіть відвідувати родину в Києві...

29 вересня 1905 року Іван Франко в листі до В. Ягича вибачився, що не вислав обіцяну статтю про Кирила і Мефодія, яка викликала стільки запитань і заперечень у нього, В. Ягича, і пояснює причину такої затримки: він досконало вивчав названі в листі нововіднайдені джерела до неї. Тому й називає свою статтю "Причинками". Через О. Брікнера І. Франко почав систематично вивчати рукописи та публікувати їх не у своїй інтерпретації, а як документи. Все тепер залежатиме від волі Ватрослава Ягича: захоче чи не захоче ці документи публікувати він у своєму журналі. *"На мій погляд, – тут нічого розраховувати на великі наукові результати, одначе в них, напевне, знайдуться тут і там принаймні цінні ідеї"* [1, 50, 278].

У відповіді, датованій 16 жовтнем 1905 року, В. Ягич, звичайно, запевняв, що з нетерпеливістю чекає статтю Івана Франка про Кирила і Мефодія з точки зору того, що про них каже О. Брікнер, але одночасно з тим його цікавить питання, як ставиться він до творчості Ольги Кобилянської, котра претендує на стипендію для митців за 1905 рік. Тому він, Ватрослав Ягич, дуже хоче почути думку Івана Франка. Іван Франко відписав листа 8 листопада, детально зупинившись на характеристиці її творів. *"В усякім разі, Ольга Кобилянська – визначне явище в українській новітній літературі. Її перші твори були свіжим подихом у цій літературі, особливо завдяки сміливості її стилістичної манери і відсутності будь-якого шаблону; це є характерним для О. Кобилянської. Серед українських письменниць вона не має суперниць в жанрі новели та роману, а її роман "Земля", крім літературної та мовної вартості, матиме тривале значення ще й як документ способу мислення нашого народу в час теперішнього важкого лихоліття. Це було б найважливіше, що я найкоротше міг би сказати про Кобилянську. Сподіваюся, що цього досить для відомої нам мети"* [1, 50, 282].

Ватрослав Ягич був радником цісаря, і характеристика Івана Франка зіграла свою роль. У статті "Маніфест "Молодої Музи" Іван Франко зазначав: *"На підставі мого реферату, приватно написаного для проф. Ягича (по його просьбі) вона одержала австрійську літературну премію, в якій проф. Ягич засідав як жірор"* [1, 37, 414].

Не вельми щедрим на листування був і 1906 рік. Від Івана Франка всього один лист, датований 12 груднем 1906 року і від Ватрослава Ягича – два: 29. 09 та 25. 12. 1906 року.

Перший лист Ватрослава Ягича, властиво, поштівка, викликана тим, що "Архів" підготував до друку "Причинки до критики джерел давньоруських пам'яток", які мали друкувати у № 2–3 "Архіву" за 1907 рік, і він узгоджував, як написати по-німецьки деякі прізвища, зокрема Г. Бараца, російського дослідника древнєруської писемності. Відповіддю на нього був лист Івана Франка від 12 грудня 1906 року, пов'язаний з тим, що журнал у свому №3 опублікував статтю Івана Франка "Причинки до критики джерел Кирило-Мефодієвських легенд", про яку в листуванні вже йшлося давно та в котрій Іван Франко зважив усі попередні зауваження В. Ягича і підвів риску під суперечками, що з волі О. Брікнера вже велися також давно. Тепер Іван Франко запропонував Ватрославу Ягичу ще деякі статті. *"В першій,* – писав він, – *будуть розглянуті корсунські легенди в їх взаємозв'язку, цебто мучеництво Климента, чудо з пирогом, семеро корсунських святих, "Слово на пренесеніє", а також тексти з Константинопольського "Синаксарія", що відносяться сюди, – оповідання Никифора Калліста та "Похвала Климента" Клима Велицького (остання лише для того, щоб показати, що вона не має ніякого зв'язку з грецькими легендами і грунтується на латинській, очевидно, устній традиції".*

Відповідь Ватрослава Ягича від 25 грудня 1906 року була дещо незвичною. *"Хтось,* – писав він, – *надіслав мені примірник газети "Гайдамаки", з котрого я вичитав, що вам незабаром виповниться 50 років* (насправді вже давно виповнилось. – *Р. Г.*). *Я міг би сказати, що Ви ще є молоді і як багато Ви вже зробили для свого народу та для слов'янської науки в цілому. Зарахуйте, я прошу, також мене до великої кількості Ваших шанувальників. Щоб ще багато десятиліть не послаблювалася Ваша сила і наснага до духовної праці!"* Як опісля поблюзнірському будуть звучати ці слова Ягича, коли розсекретиться таємне листування з ним Російської Академії наук стосовно Івана Франка, про що останній не знав і не здогадувався...

Цього разу Ватрослав Ягич пристав на пропозицію Івана Франка стосовно нових публікацій про Кирила і Мефодія, хоч зізнавався, що ці великі розбіжності, які виникли, не дуже його втішають. Замість двох обіцяних статей Іван Франко надіслав до журналу три, і всі вони були опубліковані у 29-му томі "Архіву": 1 – джерела трьох легенд "Патерика"; 11 – композиція найдавнішого літописного зведення; 111 – композиція "Слова о полку Ігоревім", що й склали основу "Причинок до критики джерел деяких староруських пам'яток", опублікованих 1907 року в 29-му томі "Архіву". До публікації В. Ягич дав такий коментар: *"На сьогоднішній день було зроблено чимало спроб підійти до пісні про Ігоря в усіх її частинах, так що й д-р Іван Франко, безперечно, має право висловити свою суб'єктивну думку про цю пам'ятку. Якби смаки і склад думок людей XII–XIII ст. повністю були такими, як наші, то автор, безумовно, мав би право не тільки попрікнути пам'ятку в її теперішньому вигляді, але й показати, як її зробити кращою. Своїми запереченнями автор так і не довів, що "Слово" справді є не чим іншим, ніж зібрана з багатьох пісень компіляція"* [1, 37, 647] .Чи мав рацію Іван Франко, – так і залишається питання відкритим.

Чотири листи написав Ватрослав Ягич до Івана Франка у 1907 році: 3 липня, 26 вересня , 3 жовтня та 3 грудня. Перший лист був викликаний тим, що, переглядаючи працю Івана Франка "Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія", який був протягом 1895–1897 років опублікований у "ЗНТШ", Ватрослав Ягич виявив нестачу деяких номерів журналу, а тому просив прислати їх йому.

Подібний за змістом є також лист Ватрослава Ягича до Івана Франка від 6 вересня 1907 року. На цей раз він просив Івана Франка, як людину енциклопедичної обізнаності, повідомити йому певні дані про Й. Ісаковича, П. Боровицького та М. Терлецького, які потрібні були В. Ягичу для "Очерков истории славяноведения". В листі від 3 жовтня Ватрослав Ягич просить роздобути йому і надіслати у Відень для його семінару "Кобзар" Тараса Шевченка, виданого В. Доманицьким. Про його вихід він дізнався з рецензії П. Житецького у "Вестнике Европы".

Відповіді Івана Франка на ті прохання Ватрослава Ягича відсутні. Листи з цією інформацією не збереглись, хоча можна із впевненістю сказати, що Іван Франко їх таки виконав, бо з аналогічним проханням він звернувся до В. Ягича в листі від 2 грудня 1907 року. Просив дізнатись про долю так званої "Ковельської Палеї", яка зберігалась в університетській бібліотеці у Відні, але була викрадена. Відповідь Іван Франко отримав вже наступного дня, 3 грудня 1907 року, в якій В. Ягич обіцяв у певних людей дізнатися про це. Лист цікавий тим, що вперше Ватрослав Ягич вилазить із своєї професорської личини і збирається повчати Івана Франка стосовно того, як потрібно діяти русинам. Якої там самостійності хочуть слов'яни? Чого сваряться? Схвалив Ватрослав Ягич те, що Іван Франко не поїхав у Софію, шоб обняти кафедру славістики. Якби там не було, але ні сліду того, про що Ватрослав Ягич писав О. Шахматову та Російській Академії наук про Івана Франка та М. Грушевського. Правда, не можна не звернути увагу, що листи до Івана Франка від В. Ягича стають все коротшими і нервовішими.

Рік 1907 у Галичині відзначився новою хвилею національно-визвольного змагання, яке виявилось у боротьбі за реформу виборчого права до парламенту та сейму, а також за український університет у Львові. У боротьбі за університет дійшло до серйозних сутичок, у результаті чого українські студенти розгромили аудиторії та навчальні зали, а відтак самі були заарештовані. Невдовзі після цих подій Іван Франко подав прохання прийняти його на роботу в Львівський університет на основі його габілітації 1895 року. Сенат навчального закладу не прийняв цього прохання до розгляду, що й послужило причиною того, що на процесі проти українських студентів, які брали участь у розгромі навчальних аудиторій університету в січні 1907, мала фігурувати і справа Івана Франка. Він мав свідчити, як пригнічуються права українців, і на своєму прикладі показати, як повелись власті супроти нього. Однак справа розгорнулась так, що взяти участь у цьому судовому процесі Іван Франко не зміг.

Відтак 1908 рік приніс тільки один лист Ватрослава Ягича до Івана Франка. Він датований 17 січнем і був спричинений тим, що якраз вийшов перший том "Кобзаря" Т. Шевченка, друк якого підготував Іван Франко. В. Ягич мав зауваження щодо розставлення І. Франком наголосів в окремих словах. Ватрослав Ягич, який не володів українською мовою і вважав за потрібне спілкуватись з Іваном Франком російською мовою, тепер повчав його, як потрібно говорити по-українськи. Проте не стільки В. Ягича стурбував сам факт виходу "Кобзаря", скільки те, що в газеті "Польська пошта", яка в № 2, як пише сам В. Ягич, "дуже докладно займається Вашим покірним слугою". Автором статті був "якийсь Ярецький". *"Я не розумію тенденції статті,* – обурювався В. Ягич. – *Він хоче мене виволікти на арену політичних противорств між поляками, малоросами та між самими малоросами? Чи дійшов би я*

до того, тим більше у мої старі літа, коли б мав відмовитися від своєї об'єктивності, яка дозволяє мені з однаковою любов'ю читати Міцкевича і Пушкіна або ж Шевченка, Преєрна Враца або Петра Петровича?" В. Ягич запевняв, що має право на власну думку. *"Я ніколи не говорив,* – оправдувався він, *– що малороси не мали б права плекати свою мову, – в цьому я навіть часто конфліктував, наприклад з Флорінським, – проте я ніколи не розумів неприязні щодо великоруської мови, не кажучи вже, щоб могти схвалювати. Якраз у цьому Шевченко міг би подати дуже повчальний приклад".* Так, про події 1907 року в Львові він знає і не схвалює поведінки польських студентів стосовно русинських студентів, але й поведінка останніх дуже шкодить полякам в їх обороні проти прусів. *"Це видно кожному,* – запевняє В. Ягич, *– і такої ж думки відомі поляки..."*

Отож 1908 року Ватрослав Ягич вийшов на емеритуру й більше не викладав у Віденському університеті. Тепер він мав досить часу, щоб займатися своїм журналом та вести славістичні студії. Окрім цього, був призначений головою фонду для стипендій артистам та письменникам, з якого судилось отримати 500 корон й Іванові Франкові, коли його скрутила хвороба.

Відповіді Івана Франка на цей лист не було. Листування з Ватрославом Ягичем через хворобу Івана Франка перервалося на довший час. Першим 22 листопада 1910 року порушив мовчанку Ватрослав Ягич. Він тішився, що тепер Іванові Франку стало краще, бо навіть міг головувати на засіданні НТШ. Проте звертався Ягич за порадою, чи заслуговує художньої стипендії Лев Лопатинський? Хто міг про це знати краще, ніж перший літературний авторитет України?

На цей лист Іван Франко дав таку відповідь: *"Моя недуга на обох руках, якою я страждаю уже третій рік, це нечуваний у медицині висип зовсім здорових рук безліччю чужорідних, майже невидимих тілець, що зникають дуже повільно. Ця недуга супроводжується жахливим даром – здатністю слуху чути голоси привидів і, частково, очей бачити видіння. Скільки жаху я натерпівся за цих три роки, скільки разів побував у царстві духів! Сподіваюсь, що як тільки минеться хвороба рук, я застану пана радника, мого шановного друга, ще при доброму здоров'ї й особисто пораджуся з Вами про все, що варте уваги у цьому моєму досвіді.*

Я був би вельми радий, якби пан радник приділив трохи більше уваги мосму "Нарису літератури українського народу". Щоправда, це лише нарис, а не докладна історія літератури, проте в ньому викладені деякі нові погляди і результати моїх наукових досліджень, які, напевне, зацікавлять пана радника. Можливо, пан радник не звернув уваги на те, що в одному з випусків 1908 р. "Записок Товариства ім. Т. Шевченка" я надрукував вступний розділ докладної історії літератури. В останньому номері "Записок" першого року розпочато публікацію моєї розвідки "Хмельниччина" (Думи, пісні та вірші)", що є продовженням моїх

"Студій над українськими народними піснями", надрукованих в попередніх випусках "Записок".

Письменника Лопатинського, якщо це той самий Лев Лопатинський, який був колись актором, директором театру, а потім довгий час редактором "Руслана", я можу охарактеризувати як малосимпатичну, зате цілковито бездарну людину, що par forse (силою. – *Р. Г.*) *намагається стати митцем і поетом. Якщо стипендія послужить тим засобом, який віднадить Лопатинського від мистецької кар'єри, то я гаряче рекомендую його на одержання такої стипендії"* [1, 50, 388–389].

Рік 1911 приніс три листи з боку Івана Франка (25 лютого, 13 березня та 19 грудня) і два листи Ватрослава Ягича (10 березня та 19 грудня). Іван Франко для публікації в "Архіві" зладив статтю "Konstantinus Alfabetisches Gebet" ("Константинова азбучна молитва". – *Р. Г.*) Ще до публікації цієї статті в "Архіві" Іван Франко опублікував її українською мовою в харківському журналі "Сніп" під назвою "Азбучна молитва св. Константина Солунського" (1912, № 10) та в журналі "Житє" (1912, №1) під назвою "Найстарша церковно-слов'янська вірша".

З листів цього року до Івана Франка видно, що Ватрослав Ягич цілком розгублений тими подіями, які відбуваються. Його мрія про єдність слов'янських народів, з одного боку, під патронатом Росії, а з другого – під покровом Австро-Угорської імперії розсипається на очах. Він прекрасно бачить, що світ стоїть на порозі Світової війни, яку просто неможливо уникнути. В друзки розбиваються цінності, які він сповідував. Дуже підмочили репутацію його журналу публікації О. Брінера, в результаті чого довелось вивести його зі складу редакції і сформувати новий колектив. Це погіршило стосунки між ним та групою польських славістів, в результаті чого проти В. Ягича у польській пресі посилились нападки. Публікація згаданої статті Івана Франка про події в журналі цілком зіпсувала його стосунки з О. Брікнером, які й до того не були ідеальними. В результаті цієї статті О. Брікнер цілком зірвав стосунки з Іваном Франком і, коли його пізніше попросили написати спогади про нього, то той зухвало заявив, що вони зовсім не знались і написати ці спогади відмовився, хоч насправді з Іваном Франком він працював під час навчання у Львівському університеті в одних семінарах, листувався з ним і часто зустрічався.

Отож, у листі до Івана Франка, який виявив до нього стільки вирозумілості й поваги у статті про реорганізацію "Архіву", Ватрослав Ягич писав: *"Бажаю Вам тривалого покращення Вашого здоров'я. Сердечно дякую Вам за повідомлення для "Архіву". Колись Добровський сказав: "Ми мусимо триматися вкупі!" Я вважаю, що в науковій сфері потрібно було б все ще рухатися під цим гаслом. Хіба не досить того, що лише політика так жахливо палить і терзає? На жаль, здається, також і в науці дедалі важче підтримувати дружні взаємини в багатьох напрямках. Я міг би про це багато розповідати, як усі направлені проти мене стріли відбивалися об непохитність моїх переконань".*

Зворушила Ватрослава Ягича ще й та деталь, що Івана Франка справді хвилював науковий рівень "Архіву", а тому він не міг обійти мовчанкою справу з намаганням опублікувати на сторінках "Архіву" І. Свєнціцьким статті про Благовіщення Марії, яка була українською мовою опублікована в ЗНТШ 1907 року. *"Я чув,* – писав Іван Франко, – *що пан Іларіон Свєнціцький подав до "Архіву" німецьку обробку своєї статті про Благовіщення Марії, котра вийшла в "Записках Товариства ім. Шевченка" і що ця обробка містить ці самі недоліки, що й українська публікація. Дозволю собі звернути Вашу увагу на те, що пан Свєнціцький, публікуючи церковно-слов'янський текст, припустився непрощеного недбальства та свавілля, надрукувавши лише одну частину твору, скомпонованого в єдиному стилі, тоді як друга дозволила б майже з повною вірогідністю встановити автора твору і в такий спосіб відкрити церковно-слов'янською мовою твір одного з найвидатніших грецьких отців церкви, який грецькою мовою зберігся лише частково. Все, що пан Свєнціцький пише в надрукованій українською мовою статті про цей текст, його різні редакції та можливе розгалуження, це суцільна путанина, що не має ніякої наукової вартості. Церковно-слов'янський текст, звірений з трьома львівськими рукописами, появиться з моїми увагами в наступному томі "Пам'яток".*

Ватрослав Ягич зважив на думку Івана Франка й стаття І. Свєнціцького була забракована. Однак через припинення друкування "Пам'яток українсько-руської мови і літератури" у 1911 році І. Франко так і не зміг опублікувати обіцяного повного тексту.

У наступному листі до Ватрослава Ягича від 13 березня 1911 року Іван Франко пропонує цілу низку цікавих статей під загальною назвою "Kleine Beiträge zur Geschichte der Kirchenslavischen Literatur": I. Konstantinus "Alphabetisches Gebet". II. Vorrede zum Evangelum. III. Eine altbulgarische Redaction der vita Konstantini. Всі вони були опубліковані. Перша у № 35 за 1912 рік, а дві останні у № 36 за 1912 рік. Останній, третій лист Івана Франка за 1911 рік датується 19 груднем і стосується поправок, які вирішив Іван Франко внести до згаданих "Причинків". У листі від 21 грудня 1911 року Ватрослав Ягич пропонує Іванові Франку написати підсумкову статтю про Климента Болгарського на основі всіх його попередніх праць та знахідок, з чим Іван Франко згоджується. *"Що торкається Климента, єпископа слов'ян,* – писав він у листі від 5 січня 1912 року, – *то, певна річ, я подам лише неопубліковані тексти із львівських рукописів. Опрацювавши для них науково-критичний апарат, по змозі детально вивчивши історію питання. Маю намір в лютому або березні приїхати на кілька днів до Відня і надіюсь, що привезу тоді готовий до друку рукопис "Климента"* [1, 50, 399–400]. В листі від 23 січня 1912 року Іван Франко відмовляється від попереднього плану написати монографію про Климента, оскільки, заглибившись у матеріал, він побачив великий обсяг роботи, з яким не впорається в обіцяний термін.

І. Франко не володіє руками, а тому є на ласці секретарів, які мають свої прямі обов'язки, бо є студентами. У зв'язку з цим в обіцяний термін він не зможе приїхати у Відень. Монографію про Климента І. Франко не напише ніколи. У Відень не приїде також, хоч його там чекав Ватрослав Ягич і зовсім не для того, щоб обговорити чергові питання філології. В січневому номері "Русской мысли" П. Струве надрукував статтю "Общерусская культура и украинский партикуляризм", яку розпочав тим, що боротьба українців за свою літературу та українську культуру має на меті розвалити культурну та політичну єдність Росії і до цього допустити категорично не можна. Геть український партикуляризм! *"Я думаю,* – поспішав повідомити Івана Франка Ватрослав Ягич у листі від 6 лютого 1912 року, – *що такий чоловік, як П. Струве, заслуговує серйозної уваги. Я вважаю дуже актуальним спокійне роз'яснення цього надзвичайно важливого питання, мені здається, воно має більшу вагу, ніж польсько-русинські переговори, які просуваються лише в провінційних межах Галичини, у той час коли дискусія в руслі Україна-Струве стосується всього малоруського народу та його майбутнього".* Ще раніше В. Ягич у листі до О. Шахматова від 24 січня 1912 року, як уже згадувалось, писав: *"Мені дуже сподобався голос П. Струве. Дивно, що ваша Україна, ваш південь та й обидві столиці Москва і Петербург могли заразитися творчістю наших галицьких авторитетів М. Грушевського і І. Франка".*

Іван Франко обійшов мовчанкою справу П. Струве. *"Впродовж 35 років,* – писав В. Ягич в листі від 5 лютого 1913 року, – *журнал втратив багатьох співробітників через смерть, деяких за інших обставин. Тим дорожчими є для нього і для мене давні вірні друзі, що залишилися. З великим хвилюванням і деяким острахом дивлюся я на наступні місяці, – що вони лише принесуть. Я тішуся за збройний успіх, який пережили серби і болгари, і яким я так симпатизую, але не хотів би пізнати жахливого зіткнення із монархією Північного Сходу. Лише убереги би від цього Господь Бог".* Монархія на північному Сході – Росія. Та, яка мала утримувати під своїм крилом багато мільйонів слов'ян, які цієї опіки не хотіли... Чи справді був щирим пан радник Ватрослав Ягич, коли писав ці рядки Іванові Франкові? І знову Іван Франко уникнув прямої відповіді В. Язичу. Він відчував, чи здогадувався і мав на це докази, що його колишній керівник докторської з ним не щирий. Можливо, тим і пояснюється, що І. Франко не підтримав жодного разу зітхання професора на теперішні часи і намагання слов'ян розбігтись з-під покрову Російської та Австрійської монархій. У листі до Ватрослава Ягича від 8 лютого 1913 року він також не зачіпає цієї теми. Його турбує інша тема. Нещодавно, точніше 1911 року, вийшла книжка проф. Соболевського "Материалы и исследования в области славянской филологии и археологии", на яку гостро зреагував Іван Франко і з цього приводу написав рецензію, яку він зачитав на засіданні філологічної секції НТШ, щоб надрукувати її

у ЗНТШ. *"Однак редактор "Записок" проф. М. Грушевський,* – писав Іван Франко, – *не довго думаючи, вирішив, що він не зможе надрукувати в "Записках" цю працю, текст якої йому невідомий, бо він боїться, що проф. Соболевський висуне проти неї де-небудь в Росії різкі контраргументи. Тому він відіслав мене з моїми студіями до "Збірника філологічної секції", що виходить неперіодично. Коли б я хотів наполягати на своєму праві опублікувати в "Записках" прорецензовану секцією працю, то я міг би влаштувати редакторові маленький скандал, особливо тому, що його відмова з наукового погляду зовсім необґрунтована, й за те, що в "Записках" він без заперечень надрукував досить поверхову й недоладну рецензію молодого українїста М. Возняка на книжку проф. Соболевського"* [1, 50, 406]. Ватрослав Ягич на скаргу Івана Франка відповів дипломатично: *"Я ще не мав часу,* – писав він у листі 11 лютого 1913 року, – *щоб прочитати в "Записках" згадану Вами рецензію. Я вважаю, що Вам щодо згаданого Грушевського треба виявляти більше тактовності. Якщо він сам з Вами не погоджується, все ж Ви заслуговуєте, щоб бути почутими".* Рецензія на монографію О. Соболевського так і не була надрукована.

Опісля були ще два листи Івана Франка до Ватрослава Ягича. В листі від 26 березня Іван Франко повідомляв, що вислав перероблений до друку в "Архіві" другий причинок з питань церковно-слов'янських пам'яток, а також, що вийшли окремою книжкою його "Студії над українськими народними піснями", котрі до того друкувалися в ЗНТШ 1907 року. *"В них я,* – писав Іван Франко, – *головним чином опрацював історичні пісні, перш за все турецький цикл (XVII ст.), котрий до кінця ще не вичерпав, окремі моменти з XVIII століття й дуже детально початок визвольного руху за Богдана Хмельницького в 1648 році. Народні пісні, думи й вірші того часу я опрацював за допомогою історико-аналітичного методу. Переконаний, що створена мною книжка буде приємною і корисною не тільки для літературознавців, але й для фахівців-істориків"* [1, 50, 408].

І нарешті останній лист Івана Франка до Ватрослава Ягича. Він датований 27 квітнем 1913 року. *"Сьогодні, 27 квітня, у нас, українців, перший день пасхи,* – писав Іван Франко. – *Сподіваюсь, що Ви не образитесь на мене, якщо я в цей день привітаю Вас нашим церковнослов'янським "Христос воскрес" й на додаток до цього побажаю Вам доброго здоров'я й благополуччя.*

На страстному тижні мене й мою родину спіткало велике горе. Раптово помер від судоми мій старший син Андрій. Я втратив в ньому не тільки найдорожчого помічника в час недуги моїх рук, але й інтелігентного, високоосвіченого писаря, котрий минулого року закінчив навчання в університеті (класичну філологію). І все ж сподіваюсь, що горе не буде особливою перешкодою в моїй науковій праці" [1, 50, 409–410]. Ще поділився своїми планами щодо майбутніх досліджень та видань...

Наївні сподівання. І. Франка домучували галюцинації, судоми зводили руки. Він шукав відповіді на питання про шляхи розповсюдження слов'янської грамоти. Нікому було перегортати сторінки книжок...

Лист від Ватрослава Ягича датований 16 серпнем. Сухий, діловий лист...

Отож 14 серпнем 1915 року датується останній лист до Ватрослава Ягича. *"Передовсім,* – писав у ньому Іван Франко, – *шлю Вам сердечне вітання після жахливого часу. Цього разу зима мене сильно виснажила й дуже ослабила. Богу дякувати, моя сила духу не постраждала. Крім того, через російську окупацію я лишався майже непомітним. За цей час я вислав дві праці російською мовою до "Известий отделения русского языка" – причинок до студій над найдавнішими російськими літописами (3 розділи) і причинок до студій над південноруськими історичними піснями (чотири пісні з XV століття, останні, за велінням проф. Шмурло, з яким я тут познайомився, переклав з української мови на російську). Це додаток до другого тому моїх студій над українськими народними піснями, перший том, який вийшов в 1913 році окремим відбитком з "Записок" Наукового товариства ім. Шевченка і який я подав на конкурс до Петербурзької академії на здобуття премії О. Котляревського. Другий том містить найдавніші українські народні пісні, думи, вірші тощо аж до часів Богдана Хмельницького. У цих студіях, коли я їх закінчу, будуть досліджені також так звані фальсифікати й подані нові варіанти, історичні джерела і багато інших несподіваних речей. Моя праця просунулася до пісні про Наливайка. Випадково я довідався, що в "Архіві" тим часом вийшов також другий причинок "Прогласіє". Чи не могли б Ви прислати мені бодай один окремий відбиток? Третій причинок я хотів би присвятити третьому, найцікавішому твору Константина "Написание о правой вере"; прошу повідомити мені, коли, щонайпізніше, я маю подати рукопис. Я вже закінчив реконструкцію вельми важкого тексту – переклад і додаток з науковим апаратом будуть готові за кілька днів.*

Залишаюсь з глибокою пошаною др. Іван Франко" [1, 50, 430].

Відповіді не було.

Ватрослав Ягич помер у Відні 5 серпня 1923 року. 1930 року вийдуть його спогади про життя (V. Jagić. Spomeni mojego života. I–II deo Beograd, 1930–1934). 1934 року оприлюднено його листування з Російською академією наук та О. Шахматовим (Труды Института Славяноведения Академии Наук СССР, т. 11, Ленінград, 1934, с. 346), що послужило приводом для того, щоб у галицьких газетах того часу з'явились статті про те, як насправді ставився Ватрослав Ягич до української мови та українського питання і яке насправді було його обличчя. Року 1959 нарешті були опубліковані мовою оригіналу листи Івана Франка до Ватрослава Ягича, які подав Мар'ян Якубець в № 2–3 журналу "Slavia Orientalis" (Варшава, – с. 67–90). Їх включено в 50-тий том видання творів

Івана Франка, що вийшов 1986 року. Як виявилось, Ватрослав Ягич вів широку кореспонденцію з багатьма українськими вченими. Зокрема збереглось три листи від Якова Головацького, 12 від Юліана Яворського, два від Осипа Маковея, сім від Омеляна Огоновського, шість від Стефана Смаль-Стоцького, три від Кирила Студинського, 23 від Іларіона Свєнціцького, чотири від Ісидора Шараневича, 70 від Івана Зілинського та 14 від Павла Житецького. Широка кореспонденція була з М. Грушевським. Досі ці листи не публікувались. Листи Ватрослава Ягича до Івана Франка, які зберігаються у фонді Івана Франка (ф. 3), що в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України (ІЛ), публікуються вперше зі збереженням всіх особливостей тексту.

Автори вдячні Василю Гориню та його дочці Соломії за надану допомогу в розшифруванні та перекладі листів Ватрослава Ягича до Івана Франка, яка тривала декілька років.

Листи Ватрослава Ягича до Івана Франка

№ 1

Wien d. 1 Juli 1904

Sehr geehrter Freund!

Ihr Schreiben enthält viel Interessantes, es sollte mich selbst aufregen, durch die Neuigkeit Ihrer Resultate, wenn ich nicht schon durch Brückner und Lamanskij in eine höhere Stimmung versetzt worden wäre, die eine Steigerung kaum noch zulässt. Wenn man alt ist, huldigt man unwillkürlich dem Grundsatz quieta non movere. Nun muss ich freilich zugeben, daß die ganze Frage durchaus nicht ein «quietum» genannt werden kann. Also nur zu, freie Bahn einer freien Forschung. Wenn Sie in der Tat nachgewiesen haben, daß die Entdeckung der Reliquien vor Konstantin stattfand, dann sind Sie natürlich berechtigt über die Legende herzufallen. Ich weiß nicht, ob Sie selbst die Mitbringung der Reliquien nach Rom durch Konstantin in Abrede stellen; oder ist dieser zweite Fakt richtig? Dann wäre der Legenden verfaßer doch kein so arger Sünder. Ich stimme Ihnen vollkommen bei, daß nicht die beiden Legenden einen Verfasser haben. Alle stilistischen Beweise Lawrowskij oder Vondrak haben mich davon nicht überzeugen können. Allein einen größeren Wert in der Methodienlegende als gesch. Zeugniß habe ich eigentlich nicht herauslesen können. Ihr Verfaßer scheint mir mehr slavisch, der andere der über Konstantin schrieb, mehr bysantinisch gewesen zu sein.

Ich möchte Ihnen vorschlagen, zunächst die Abhandlung in Ihren Записках zum Abdrack zu bringen. Sobald Sie, noch vor dem Erscheinen der betreffenden Hefte, mit dem Druck fertig sind, schicken Sie mir Ihre krit. Studie zur Einsicht. Ich will Ihnen dann meine Eindrücke, resp. meine Einwendungen mitteilen, die Sie bei der Mitteilung Direr Resultate gleich berücksichtigen, resp. wiederlegen können. Dadurch bekommt Ihre deutsche Bearbeitung einen größeren, selbständigen Wert.

Ich bin mit dem Material so überhäuft, daß die deutsche Umarbeitung ohnehin erst im XXVII B. im 2 oder 3 Hefte erscheinen könnte (also im Laufe des nächsten

Jahres). Vielleicht wird es sich so machen lassen, daß wir ein ganzes Heft vorzüglich dieser Frage widmen, d.h. daß über die Forschungen Lamanskij vor ihm, über Brückners von diesem und über die Anzeigen von Ihren Mitteilungen gemacht werden. Wir müssen die Frage, die aus dem Geleise gekommen ist, wieder wenn nicht auf das alte, so auf ein sicheres neues Geleise zu bringen frachten.

Ich denke oft an Sie, aber nicht wegen der Legenden, sondern wegen der kleinruß. Literaturgeschichte und Ethnographie, worin ich auf Ihre fähige Mitarbeiterschaft rechne bei der Encyklopädie-Grundniss. Wenn ich Sie nicht schon mit bestimmten Fragen behelligt habe, so hat das seinen Grand darin, daß ich fürs erste mit dem linquistischen Teil viel zu tun habe, wobei ich hauptsächlich mit dem leider sehr kranken Žiteckij im brief. Verkehr stehe.

Mit vielen freundlichen Grüßen an Sie und den Prof. Hruszewski, dessen person. Bekanntschaft zu machen mir eine große Freude war, bin ich.

Ihr alter Freund
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1620. – Арк. 685–688. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 1-го липня 1904 р.

Вельмишановний друже!

Ваш лист містить багато цікавого, він мав би мене самого схвилювати новизною Ваших результатів, якщо б я вже завдяки Брікнеру[1] і Ламанському[2] не був у кращій настроєності, навряд чи вона ще покращиться. Коли старий, то мимовільно схиляєшся перед принципом quieta non movere*.

Тепер, правда, мушу додати, що цілу проблему аж ніяк не можна назвати "quietum". Отже, лише додам, вільну дорогу вільному дослідженню. Якщо Ви справді довели, що відкриття реліквій відбулося до Костянтина, тоді Ви, звичайно, маєте право відкидати легенду. Я не знаю, чи Ви самі заперечуєте принесення Костянтином реліквій до Рима; або чи є цей другий факт вірним? Тоді не був би автор легенд аж таким останнім грішником. Я цілком з Вами погоджуюся, що обидві легенди не мали одного автора. Усі стилістичні вказівки Лавровського[3] чи Вондрака[4] не змогли мене у цьому переконати. Власне кажучи, я сам не міг вичитати якоїсь більшої цінності з легенди Методія, аніж іст[оричного] свідчення. Її автор, мені здається, мав би бути радше слов'янським, інший, який писав про Костянтина, скоріше візантійський.

Я хотів би Вам запропонувати спочатку надрукувати статтю у Ваших "Записках". Тільки Ви ще до появи цього номера справитеся з друком, надішліть мені Ваші крит[ичні] студії на перегляд. Тоді я зможу поділитися з Вами своїми враженнями і судженнями, які Ви відразу можете взяти до уваги при повідомленні Ваших результатів, завдяки цьому Ваш німецький переклад набуде більшої самобутньої ваги.

Я такий завантажений матеріалом, що німецький варіант і без того міг би з'явитися лише у XXVII т[омі] у 2 або 3 зошиті (отже, впродовж наступного року). Напевно, можна так зробити, що ми головним чином цьому питанню присвятимо цілий зошит, тобто з дослідженнями Ламанського, Брікнера і

*Quieta non movere (*лат.*) – не торкатися того, що перебуває у спокої.

Вашими повідомленнями. Ми маємо питання, яке вибилося з колії, спрямувати знову, якщо не на стару, то принаймні на певну нову колію.

Я часто про Вас думаю, але не у зв'язку з легендами, а через малорос[ійську] історію літератури та етнографію, у чому я розраховую на Вашу співпрацю при укладанні енциклопедії. Якщо я Вам ще не надокучив певними питаннями, то суть полягає у тому, що я перш за все маю багато роботи з лінгвістичною частиною, при цьому я головним чином листуюся з дуже хворим Житецьким[5].

З найкращими дружніми поздоровленнями Вам і проф[есору] Грушевському[6], особисте знайомство з яким було для мене великою радістю.

Ваш давній друг
В. Ягич

№ 2

Wien 17 Aug. 1904

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich habe, so weit das auf der Reise möglich ist, gestern in der Eisenbahn auf der Fahrt von Abbazia nach Wien – ich fahre morgen abends zurück nach Abbazia – Ihren Beitrag gelesen und wenigstens den einen Eindruck bekommen, daß Ihre sehr scharfsinnigen Combinationen jedenfalls verdienen den werteren Kreise der Leser zuganglich gemacht zu werden. Ich beeile mich diese Mitteilung zu Ihrer Kenntnift zu bringen, weil Sie versprochen haben selbst einen deutschen Auszug daraus zu machen. Ich möchte ein ganzes Heft (XXVII. 2.) – der Band XXVI ist schon fertig – den neuesten Cyrillo-Methodianen widmen. Die "Einfälle" Brückners – ich kann das ganze leider nicht anders nennen – eben so wie die unendlich zerdehnten willkürlichen Betrachtungen Lamanski's, der aus Konstantin einen ruß. Slavophilen mit obligater Verachtung aller "Brüder Slaven" machen möchte – sollen in diesem Heft Platz finden. Vielleicht auch die für mich ebenfalls nicht überzeugenden enthaltenden Combinationen Vondraks bezüglich der Autorschaft – kurzens das könnte ein interessantes Heft werden.

Wenn ich nach dem ersten Eindruck, den die Lektüren Ihrer Studie auf mich machten, urteilen sollte, so müsste ich freilich sagen, daß Sie mich von der Richtigkeit Ihrer Combinationen nicht überzeugt haben. Aller Sie können eben so gut einwenden, daß es einem Menschen, der sich in einem bestimmten Ideenkreis hineingelebt hat, schwer falle sich von seinen lange geheizten Ansichten loszusagen. Auch das mag ein Körnchen Wahrheit in sich enthalten.

Ich glaube, daß Sie jener Zusammenstellung des Chersons Bischofs Georgios mit dem "Kaiser" Nikephoros doch ein zu großes Gewicht beilegen. Erstens wissen wir nicht, wann Georgios gelebt hat, dann aber ist ja noch sehr fraglich, ob jener kurze Auszug nicht Nikephoros, der ein Ortsadministrator sein konnte, mit dem Kaiser verwechselte. Ein erster Ansatz dazu liegt ja in dem Text des Слово на перенесение мощей vor. Hier ist doch deutlich von dem lokalen (Chersonschen) Charakter des Nikephoros die Rede, der nebst Georgios als geistliche und weltliche Lenker der Stadt genannt werden. Er muss noch jung gewesen sein und sein Verhältniß zu dem später genannten "Князь градскій" ist nicht ganz klar. Daß der schon in Слово gebrauchte Ausdruck eine spätere Textgestalt dazu bringen konnte, von keiner Nikephoros zu reden, das soll uns nicht wundern.

Man könnte sagen, warum soll die Sache nicht unter Nikephoros vorgefallen sein? Ich glaube, daß die gesammte Tradition (Anastasius die Legenden) doch zu laut für Konstantin spricht. Wie ich über Слово о пренесение denke, hab' ich in der kleinen Abhandlung (Сборникъ Band 54 der ruß. Abteilung) gesagt, sie scheint ihnen entgegen zu sein.

Auch Ihre Herabsetzung der ital. Legende will mir nicht einleuchten. Die vita Constantini gefällt Ihnen weniger als vita Methodii. Mir gefällt sie als Legende besser. Ich habe davon in der Polemik gegen Prof. Friedrich gesprochen und glaube auch jetzt daran festhalten zu müssen.

Sie sehen, daß wir in vielen Dingen auseinandergehen. Da ich mehr an die philologische als an die historische Kritik gewöhnt und eingeübt bin, so kann an mir die Schuld sein, wenn ich Ihre Beweisführung hie und da etwas rabulistisch finde. Sie scheinen mir von den alten Schriftstellern etwas zu viel Logik, Scharfsinn, kritische Skepsis zu verlangen. Solche Themen, wie Wundergeschichten, sind freilich ein schlüpfiger Boden, was für uns den Stein des Anstoßes bildet, das war für die alten Schreiber die Sache des frommen Glaubens.

In dem mir zur Verfügung gestellten Umfang Ihrer Arbeit steht schon die Zahl X, wo ist aber I - IX erschienen? Das möchte ich doch auch lesen, vieleicht würde mir dann Ihre ganze Auffassung der Ereigniße des IX Jahrh. klarer sein.

Für Ihre Arbeit haben Sie Zeit etwa bis Ende Oktober, früher beginnt der Druck des 2ten Heftes des 27 Bandes gewiss nicht. Sie werden selbsverständlich die Texte nicht übersetzen, sondern nur darauf sich berufen. Daß auch sonst einige gekürzt werden kann, das werden Sie wohl selbst sehen und tun.

Ich danke Ihnen nochmals für die freundliche Zusendung, die mir die gestrige Reise wesentlich verkürzt hat. Ich las zur Abwechselung bald Ihre Studie, bald ein mitgenommenes Bändchen Čechov's.

Wenn Sie Prof. Hruševskij sehen, bitte grüssen Sie ihn. Er wird das mit Kürzungsandeutungen versehene Exemplar bekommen haben?

Ihrg-erg. V. Jagic

V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – с. 499–502. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень 17 серпня 1904

Вельмишановний пане докторе!

Я прочитав Ваш матеріал, наскільки це є можливо у подорожі, вчора у поїзді в дорозі з Аббації до Відня – я їду завтра ввечері назад до Аббації – і принаймні отримав якесь враження, що Ваші дуже дотепні комбінації у будь-якому випадку заслуговують, щоб бути доступними поважнішим колам читачів. Поспішаю довести це повідомлення до Вашого відома, бо Ви самі обіцяли зробити з нього німецький витяг. Я хотів би весь номер (XXVII. 2) (том XXVI є вже готовий) присвятити найновітнішим кирило-мефодіївцям. "Вигадки" Брікнера (інакше все це, на жаль, назвати не можу), а також неймовірно розповсюджені свавільні погляди Ламанського, який хотів зробити з Костянтина рос[ійського] слов'янофіла з обов'язковою зневагою усіх "братів слов'ян" –

повинні знайти місце у цьому номері. Можливо також комбінації Вондрака, котрі так само для мене не мають нічого переконливого, щодо авторства – словом, це міг би бути цікавий номер.

Якщо я після першого враження, яке на мене зробило читання Ваших студій, повинен висловити думку, то мусив би, звичайно, сказати, що Ви мене не переконали у правильності Ваших комбінацій. Лише Ви можете так само добре заперечувати, що одній людині, яка ужилася у певний ідейний круг, є важко зректися своїх довго плеканих поглядів. У цьому також є зернятко правди.

Я вважаю, що Ви, однак, надаєте занадто велику вагу тому співставленню херсонського єпископа Георгія із "імператором" Никифором[7]. По-перше, ми не знаємо, коли жив Георгій, а крім того, дуже сумнівно, чи не той короткий витяг сплутав Никифора, який міг бути місцевим правителем, з імператором. Першим сумнівом у цьому є наявність у тексті "слово на пренесеніє мощей". Тут чітко йде мова про локальний (херсонський) характер Никифора, який разом з Георгієм іменується духовним і світським вождем міста. Він мусив бути ще молодим, а його відношення до пізніше названого "князя графського" є не зовсім зрозумілим. Те, що вже вжитий у "Слові" вираз міг внести до цього пізнішу текстову форму, не говорячи про Никифора, не повинно нас дивувати.

Можна було б зазначити, чому ця справа не могла б трапитися з Никифором. Я вважаю, що вся традиція (легенди Анастасія) занадто говорить на користь Костянтину. Те, що я думаю про "слово о пренесении", сказано мною у невеликій статті ("Сборника" том 54 російського відділу), вона, здається, їх не зауважила.

Також мені незрозуміле Ваше недооцінювання італійської легенди. "Vita Constantini"* подобається Вам менше, ніж "Vita Methodii"** . Мені вона більше подобається як легенда. Я говорив про це у полеміці з проф[есором] Фрідріхом[8] і вважаю, що також тепер потрібно цього притримуватися.

Як бачите, ми розходимося у багатьох речах. Причина у тому, що я більше звик до філологічної, аніж до історичної критики, а тому вина може бути у мені, якщо я Ваші дослідження де-не-де вважаю трохи табулярними. Мені здається, що Ви вимагаєте від давніх письменників трохи забагато логіки, проникливості і критичного скепсису. Такі теми, як дивовижні розповіді, є звичайно слизьким ґрунтом, і це, що створює для нас камінь спотикань, – для давніх писарів було справою побожного вірування.

У наданому у моє розпорядження обсязі Вашої роботи вже зазначено число X, але де з'явилися I–IX? Їх я би хотів також прочитати і, можливо, мені тоді стало б зрозумілішим Ваше розуміння подій IX століття. Для своєї роботи Ви маєте час приблизно до кінця жовтня, оскільки до того часу, напевно, не почнеться ще видрук 2-го зошита 27 тому, безперечно, Ви не перекладете тексти, а лише для них зробіть посилання. Можна також дещо скоротити, це Ви, мабуть, самі проглянете і зробите.

Ще раз дякую Вам за привітного листа, який мені суттєво вкоротив вчорашню поїздку. Для різноманітності я читав то Ваші студії, то взятий зі собою томик Чехова. Якщо Ви побачите проф[есора] Грушевського, прошу його привітати. Він одержить екземпляр із вказівками про скорочення!

Ваш В. Ягич

---

*Життя Костянтина.

**Життя Мефодія.

№ 3

Abbazia 6/9, 904

Sehr geehrter Herr Doktor!

Sie haben mir von dem Aufsatz Gruševski bis jetzt 15 Blätter in deutscher Umarbeitung zugeschickt. Das ist aber nicht alles, wie ich glaube. Dann möchte ich Sie bitten auch den Schluß einzusenden, da ich dann das Ganze schon im XXVII/r abdrucken lassen könnte. Ich bleibe bis zum 14ten in Abbazia, dann komme ich nach Wien zurück, wenigstens für einige Zeit. Also wenn die Uebersetzung schon fertig ist, konnten Sie diese noch hierher schicken.

Ich weiß nicht, wo Sie seit die ital. Legende zu Stande gekommen denken? In jenen späteren Jahrhunderten war ja die Erinnening an Konstantin schon ganz verdunkelt. Schon im 13ten Jahrh. konnte man der aufbinden, daß der h. Hieronymus die glagol. Schrift erfunden! Und zu Ende des 14ten Jahrh. wußte der "Gelehrte" Konstantin den Gramatiker von seinen Namensgenoßen nichts mehr. Schwerlich hätte im 14ten Jahrh. das ganze Detail die Boehmen und Mährer.

So will nur die späte Entstehung dieser Legende nicht in den Kopf gehen. Von den hyperkritischen eines Friedrich oder Gretz sionen lassen Sie sich am Ende auch nicht improvisieren.

Doch, wie gesagt, man muß jede Ansicht zu Worten kommen lassen. Darum erwarte ich Ihre Bearbeitung für das 2te Heft des 27ten Bandes mit Vergnügen.

Mit vielen Grüßen

Ihr

V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – Арк. 495–496. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Аббація, 6 вересня 1904 [року]

Дотепер Ви надіслали мені зі статті Грушевського[9] 15 листків, перероблених на німецьку мову. Але це ще, як я вважаю, не все. Отож, я хотів би Вас попросити надіслати також закінчення, тому що потім я міг би у повному обсязі допустити все до друку вже у XXVII. Я залишатимусь у Аббації до 14-го, потім повертаюся назад до Відня, принаймні на деякий час. Але якшо переклад вже готовий, Ви могли б його ще сюди надіслати.

Я не знаю, де Ви з того часу, пішли далі італ[ійської] легенди? Адже у пізніших століттях згадка про Костянтина вже цілком була призабута. Уже у XIII столітті можна було розповідати небилиці про те, що с[вятий] Ієронім винайшов глаголицю! А наприкінці XIV століття "вчений" Костянтин більше нічого не знав про граматиста свого однофамільця. Навряд чи цікавило це все б у XIV столітті також чехів.

Пізнє виникнення цієї легенди аж ніяк не хоче прийти в голову.

Проте, як сказано, потрібно давати можливість висловлення кожної думки. Тому я із задоволенням чекаю на Ваш переклад для 2-го зошита 27 тому.

З найкращими вітаннями

Ваш В. Ягич

№ 4

Wien d. 16 Okt. 1905
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich danke Ihnen für die Zusendung Hires Beitrages. Ich werde inn in der Tat nebst den "Thesen" Brückner's und einem Auszug aus den Kombinationen Lamanski's, vielleicht auch einem aus dem Aufsatz Snopek's – als neuerßte Beiträge zur Kyrillo-Methodianischen Frage im Archiv zum Abdruck bringen. Der unsterbliche Dobrovskij hat eimnal in dem ewigen Wortstreit mit Kopitar die Worte judicia sunt liberia niedergeschrieben. Sie stritten in einem fort und blieben trotzdem die allerbesten, intimsten Freunde ihr ganzes Leben, weil sie die Ueberzeugung von der Lauterkeit ihrer Motive leiteten. Das ist bei mir Ihnen und Prof. Brückner gegenüber der Fall. Wenn ich auch die Ansichten Brückners nie werde, ja sogar finde, daß er in diesem Punkte ein hölzernes Steckenpferd und nicht einen echten Droschkengaul reitet, so bin ich doch überzeugt, daß er der Wahrheit zum Siege verhelfen möchte. Leider kann ich dasselbe von Lamanskij sagen – bei ihm scheint eine gewisse Tendenz vorzuherrschen! Und doch muß man auch von seinen Kombinationen Notiz nehmen, zumal der Anfang schon im Archiv gegeben worden ist.

Nun hab' ich eine Bitte an Sie. Unter den Bewerbern für das Künstlerstipendium pro 1905 befindet sich auch Ihre Kollegin (nach der Literatur) Frl. Kobylanskaja. Ich bin keinen Augenblick im Zweifel, daß ich sie warm empfehlen soll. Da ich jedoch keine Zeit hab Ihre Novellen, Romane und Skizzen zu lessen – etwas hab' ich hie und da allerdings gelesen, aber der Gesamtüberblick Ihrer Leistungen fehlt mir – so würden Sie mich zu großem Dank verpflichten, wenn Sie mir eine ganz kurze Charakteristik der Schriftstellerin geben wollten, die ich in meinem Bericht verwerten könnte, wobei ich natürlich Ihren Namen nennen würde, da ich nicht gewohnt bin mich mit fremden Federn zu schmücken.

Die Erfüllung dieser Gefälligkeit entgegen sehend bin ich
Ihr alter Freund

V. Jagić

NB. Wenn Sie vielleicht Prof. Studynskij sehen sollten, möchte ich Sie bitten ihm zu sagen, daß ich auf meinen Brief eine Antwort erwarte. Er kann meinen Antrag auch nicht annehmen, wenn es ihm nicht, doch ich möchte es wissen!

ІЛ. – Ф. 3. – № 1615. – Арк. 537–540. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 16-го жовтня 1905
VIII/Кохгассе, 15

Вельмишановний пане докторе!

Я дякую Вам за надіслання Вашого матеріалу. Справді я його подам на передрук в "Архів" разом із тезами Брікнера і випискою із комбінацій Ламанського, можливо також одного з творів Снопека[10], ж найновіші матеріали до Кирило-Мефодіївського питання. Якось невмирущий Добровський[11] у

безконечній суперечці з Копітаром[12] щодо слів записав слова "Judicia" і "Liberia". Вони продовжували сперечатися і, незважаючи на це, залишилися найкращими, найближчими друзями все своє життя, бо вони виводили свої переконання на щирості своїх поглядів. Як на мене, це є випадок відносно Вас з проф[есором] Брікнером. Я також ніколи не відкидатиму поглядів Брікнера, мало того, навіть вважаю, що у цьому питанні він сів на дерев'яного коника, а не осідлав справжнього коня, проте, я переконаний, що він хотів би сприяти, щоб правда перемогла. На жаль, те ж саме можу сказати і про Ламанського – у нього, здається, переважає певна тенденція! І все-таки потрібно також звернути увагу на його комбінації, тим більше, що початок вже подано до "Архіву".

Тепер я маю до Вас одне прохання. З-поміж претендентів на художню стипендію впродовж 1905 р. є також Ваша колега (з літератури) п. Кобилянська. Я ні на мить не сумніваюся, що повинен її охоче рекомендувати. Однак, все ж я не маю часу, щоб прочитати її новели, романи і нариси – хоча я дещо де-не-де читав, але у мене немає цілісного враження про її праці, – то Ви зобов'язали би мене до великої подяки, якби Ви дали мені цілком коротку характеристику письменниці, яку я міг би використати для своєї доповіді, де, звичайно, назвав би Ваше ім'я, бо я не звик прикрашати себе чужим пір'ям.

В очікуванні на виконання цієї послуги.

Ваш давній друг
В. Ягич

№ 5

Sehr geehrter Herr Doktor!

Sie werden nicht dagegen haben, daß ich in slavischer Transkription den Namen Барац, schreibe Barac (nicht Baraz). Wenn Barac die Deutschen als Barak lesen werden, so sollen es, Baraz, aber würden alle Slaven und Romanen mals als Barac (Baratz), sondern als Baraz (z = 3) lesen. Wir müssen nur doch an Orthografie halten. Auch Ihor habe ich Igor korrigiert, da Sie nicht beweisen können, daß zu jenen alten Zeiten g schon h war, aber so soll Bělgorod bleiben, da es nicht sicher ist, daß t schon damals i war. Dagegen finde ich in den Angaben der Kapitel viele Fehler, die ich zum Teil berichtigt habe, doch an einer Stelle weiß ich nicht, ob ich das Richtige vor mir habe. Darum schicke ich Ihnen den Bogen 19 zur nochmaligen Durchsicht. Bitte schicken Sie den Bogen mir zurück.

Ihr g. erg.

V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 597–598. Рукопис. Оригінал. Листівка.

Переклад

[29.09.1907]

Вельмишановний пане доктор!

Ви не будете мати нічого проти, якщо у слов'янській транскрипції ім'я Барац[13] я напишу Barac (не Baraz). Якщо німці читатимуть Barac як Barak, тоді потрібно Baraz, але усі слов'яни, а також романці читали б тоді не як Barac (Baratz), а як Baraz (z=з). Однак, ми мусимо дотримуватися орфографії. Також Ihor я виправив на Igor[14], бо Ви не можете довести, що у ті старі часи г вже було *г*, але так повинно Bělgorod залишатися, бо не певно, чи вже тоді повсюди було

і. Проте, я знаходжу багато помилок у вказівках розділів, які я частково виправив, однак, в одному місці я не знаю, як бути. Тому надсилаю Вам аркуш 19 для повторного перегляду. Прошу надіслати мені аркуш назад.

Ваш В. Ягич

№ 6

Wien d.25Dez. 1906
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Freund!

Jemand bat mir eine Nummer der Zeitung Гайдамаки zugeschickt, worin ich lese, daß Sie bald 50 Jabre vollenden werden. Ich könnte sagen, wie jung Sie noch sind und wie viel Sie schon für Ihr Volk und für die slavische Wissenschaft im allgemeinen geleistet haben. Zählen Sie, ich bitte, auch mich zur großen Zahl Ihrer Verehrerer. Mögen noch viele die Kraft und Lust zur geistigen Arbeit ungeschwächt andauern!

Ihr Anerbieten fürs Archiv nehme ich mit großer Bereitwilligkeit an, nur bitte ich Sie nicht außeracht lassen, daß der Raum der Zeitschrift sehr besehränkt ist und ich nicht gleich allen Wünschen mit gewünschter Schnelligkeit nachkommen kann. Sie haben aus dem letzten Doppelheft der Zeitschrift ersehen können, daß ich der großen Kulturfrage, die mit dem Auftreten der beiden Männer des IX Jahrh. verknüpft ist, sehr gern in unserer Zeitschrift Raum gönne, obschon nicht dieser weite Auseinandergeben der Ansichten nicht sehr erbaut. Auf diese Weise, wie es Brückner tut, kann man alle Werte "umwerten" – und mit dem Subjektums Lamanski, läßt sich auch sehr vieles beweisen! Auch der Kritik sind Grenzen gesetzt, deren Uebershreitung in das Gebiet der Hyperkritik endlich und letztlich nichts herausbringt Als ich in den 50 Jahren die Philologie in Wien studierte, eine förmliche Hetzjagd gegen die Autenzität der Textüberlieferung Horaz's. Fast keine Ode, fast keine Strophe bheb unangefor. Und jetzt man über jene Fehlgeburten. So wird auch dem Versuchen ernes Brückner Oder Lamanski die Zurückweisung auf dem Fluße folgen. Und doch muß man auch solche Stimmen Raum gönnen, damit sie nicht über Zurücksetzung klagen.

Ich könnte von Ihnen für das I^te^ Heft des 29 Bandes kl. Notizen brauchen, sonst ist das Heft schon jetzt voll besetzt, wenn es auch erst im März erscheint. Etwas umfangreicheres könnten erst im Laufe des Sommers 1907 Aufnahmen finden.

Mit vielen herzlichen Grüssen

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 541–544. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 25 грудня 1906
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний друже!

Хтось надіслав мені примірник газети "Гайдамаки"[15], з якого я вичитав, що Вам незабаром виповниться 50 років. Можу сказати, що Ви ще молоді, і вже багато Ви зробили для свого народу і для слов'янської науки у цілому. Зарахуйте,

я прошу, також мене до великої кількості Ваших шанувальників. Щоб ще багато десятиліть не послаблювалася сила і наснага до духовної праці!

З великою готовністю приймаю Вашу пропозицію для *"Архіву"*, лише прошу Вас взяти до уваги, що обсяг журналу дуже обмежений, і я можу не відразу виконати якнайшвидше усі побажання. Як могли Ви зауважити з останнього подвійного зошита журналу, що я радо надаю місце у нашому часописі важливим питанням культури, які пов'язані з появою обох мужів IX ст., хоча великі розбіжності у поглядах на них не дуже втішають. Таким чином, як це робить Брікнер, можна усі цінності "переоцінити" – і з суб'єктивізмом Ламанського багато чого також аргументувати! Для критики також встановлені межі, її перебільшення аж до гіперкритики врешті нічого не висвітлює. Коли я у 50-х роках студіював у Відні філологію, існувало справжнє цькування проти автентичності передачі текстів Горація. Майже жодна ода, майже жодна строфа не залишалася недоторканою. І тепер переважають надміру такі недоумки. Таким чином, виникатиме відхилення у спробах Брікнера або Ламанського. І все-таки, потрібно надати такого обсягу на сторінках часопису, щоб вони не нарікали на зневагу.

Мені були б бажані від Вас невеликі нотатки для 1-го зошита 29 тому, до того тепер вже номер повністю упорядкований, якщо він лише з'явиться у березні. Щось більш об'ємне можна було б прийняти тільки впродовж літа 1907 року.

З найсердечнішими вітаннями

Ваш відданий В. Ягич

№ 7

[3. 07. 1907]

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich hoffe Ihre Beiträge bald, d.h. im Doppelheft 2+3 des an der Reihe stehenden Bandes verwenden zu können.

Als ich vor kurzem in der Vorlesung über kirchl. slav. Literaturgeschichte auf Barlaam und Joasaf kam und dabei Ihre Studie in Abzug (die ich Ihrer Freundlichkeit verdanke) von neuem las, bemerkte ich, daß in meinem Exemplar die S. 81–88 (also ein Halberbogen) fehlen. Nach dem Schluß auf S. 80 (що можуть тут дати нам певні вказівки) folgt gleich S. 89 (так само, як і Дамаскин міг їх). Wäre es nicht möglich in den vielleicht nicht kompletten Heften der Записки des betreffenden Bandes eine Zerstörung vorzunehmen um mein auszufüllen. Mein Exemplar hätte dadurch den größten Wert Exemplar ist, als die ev. Defekten Hefte der Записки.

Mit besten Wünschen

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 549–550. Рукопис. Оригінал. Поштова листівка.

Переклад

[3. 07. 1907]

Вельмишановний пане доктор!

Я сподіваюся, що незабаром зможу реалізувати Ваші матеріали, тобто у подвійному номері 2+3 наступного тому.

Коли нещодавно у лекції про історію церковнослов'янської літератури я натрапив на Варлама і Йоасафа і при цьому заново прочитав копії Вашої студії (цьому я завдячую Вашій люб'язності), то я зауважив, що у моєму екземплярі не вистачає сторінок 81–88 (отже, половини). Після закінчення на сторінці 80 ("що можуть тут дати нам певні вказівки") йде відразу сторінка 89 ("так само, як і Дамаскин міг їх"). Чи не можливо було б ліквідувати цю прогалину за рахунок не укомплектованих чисел Записок з тому, до якого це стосується, для того, щоб заповнити мій. На цій підставі мій екземпляр мав би більшу цінність від того, що є у Записках.

З сердечними побажаннями
Ваш В. Ягич

№ 8

[26. 09. 1907]

Lieber Herr Doktor!

Bei der Zusammenstellung eines "Очерки исторіи славяноведения" muß ich jeden Augenblick stehen bleiben und mich nach der einschlägigen Literatur umgeben, so weit sie vorhanden ist. Der Kroate Levakovic (in der ersten Hälfte des XVII Jahrh.) stand in Rom im Verkehr mit Kleinruß. Uniaten Joasaf Isaković, Filipp Borovickyj und Methodius Terleckij. Könnten Sie mir nicht aus Ihrem reichen Repertoir des Wissens genug einfach ein oder mehrere Zitate liefern, wohin ich betreffs dieser Männer der Leser verweisen könnte? Ja wird das keine Mühe kosten, während ich durch langes Nachschlagen vielleicht doch nicht das Richtige herausfinden würde. Aber ich bitte, helfen Sie mir.

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 551–552. Рукопис. Оригінал. Поштова листівка.

Переклад

Дорогий пане доктор!

Я мусив перервати укладання "Очерков истории славяноведения" і звернутися до наявної з цього питання літератури. Хорват Левакович (у першій половині XVII століття) знався у Римі з малорос[ькими] уніатами Йосифом Ісаковичем, Пилипом Боровицьким і Мефодієм Терлецьким. Чи не могли б Ви мені, що зовсім нескладно, з їхніх багатих праць подати одну чи декілька цитат, у яких я міг би спрямовувати читача стосовно цих осіб? Це не завдає клопоту, оскільки я впродовж довгих пошуків можливо все-таки щось неправильного віднайшов. Отож, я прошу допомогти мені.

Ваш В. Ягич

№ 9

Wien 3. X. 1907

Ich komme mit folgender Bitte: Hat man vielleicht in Lemberg die neue von Žitezkij im Вести. Евр. besprochene Ausgabe Ševčenko; von Domanickij? Wenn ja, so könnten Sie mir durch eine Buchhandlung zwei Exemplare auf den Namen des Seminars besteilen. Das Geld folgt so gleich laut Rechnung.

Es fragt sich aber, ob man nicht aus Ševčenko etwas billiger für die Lektüre im Seminar haben könnte. Ich würde dann etwa 15–20 Exemplare besteilen.

Wenn Sie mir im mteresse der Sache bald antworten können, werde ich Ihnen sehr dankbar sein.

Mit fr. Grüße

Ihr V. Jagić

Die Korrektur hab' ich schon heute abgeschickt.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1732. – Арк. 1. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 3 жовтня 1907

Я звертаюся з таким проханням: мабуть, у Львові є нове видання Шевченка, Доманицького[16], прорецензоване Житецьким у "Вест[нику] Евр[опы]"? Якщо так, то чи не могли б Ви мені замовити через книгарню два екземпляри на ім'я семінару. Гроші надійдуть відразу згідно з рахунком.

Але виникає питання, чи не можна було б з Шевченка мати трохи дешевше для літератури на семінарі. Тоді я замовив би приблизно 15–20 примірників.

Якщо б Ви могли мені незабаром відповісти в інтересах справи, я буду Вам дуже вдячний.

З дружніми вітаннями

Ваш В. Ягич

Уже сьогодні я відіслав коректуру

№ 10

Wien d. 3 Dez. 1907
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich kenne zwar die Handschrift, doch bezüglich ihrer Provenierung hab' ich nicht nachgefragt. Ich kann es bei Menčik tun und sobald ich etwas davon erfahre, will ich es Ihnen mitteilen. Bei dieser Gelegenheit erinnere ich mich, wie vor Jahren Zeißberg vier slav. Handschriften nicht kaufen wollte, weil sie möglicherweise gestohlen sein könnten, dann hab' ich sie gekauft, zum Teil benutzt und weiter der Petersburger öff. Bibliothek verkauft. Daß Kopitar einmal nach Athos selbst reisen wollte, um Handschriften anzukaufen, das werden Sie im II Band meiner Источники gelesen haben. Damals hatte man kein Geld für solche Reisen.

Uebrigens jetzt hat man mehr Recht über die Dummheiten, die in dem oesterr. Reichsrat seitens der Slaven gemacht werden, sich zu ärgern. Dieser Gegensatz zwischen den Polen und Kleinrußen, zwischen den Kleinrußen und den Groß sein wollenden Kleinrußen, zwischen den Jungćechen und ćech. Agrarien, zwischen den Liberalen und Klerikalen bei den Slovenen ist das nicht ein klägliches Bild der Zerfahrenheit?! Wie vornehm-klug hätten Ihre Landsleute getan, wenn sie sich in der (übrigens formell allerdings nicht korrekten) Demonstration gegen die Polenexstergration allen anderen Slaven und Nichtdeutschen angeschloßen hätten! Nach welcher Logik billigen die ruthen. Abgeordneten bei den Deutschen das, was sie bei den Polen verurteilen?!

Sie haben wohl getan, daß Sie ruf nach Sofia nicht gefolgt sind. Prof. Štrekelj in Graz beging den unverzeihlichen Fehler durch mehr als einen Monat die Machthaber von Sofia mit Hoffhungen hingezogen zu haben, bis er seine Sachen in Graz in Ordnung brachte, dann aber hat er ein dummes Entschuldieungsschreiben an den Minister Apostolov gerichtet, in welchem er ihm patriotische Professoren wünscht!! Also die früheren Bulgaren waren keine Patrioten??!!

Sehen Sie, wie viel uns noch an Charaterfertigkeit und an Verstand Start der Gefühlspolitik fehlt.

Leben Sie wohl.

Ihr
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 553–556. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 3 грудня 1907

Вельмишановний пане докторе!

Хоча я знаю про цей рукопис, проте відносно нього нічого не довідувався. Про це можу дізнатись від Густава Менчика, і як тільки щось про це взнаю, то Вас повідомлю. З цієї нагоди я пригадую собі, як колись Цайсберг не хотів купити чотири слов['янські] рукописи, бо вони, мабуть, могли бути краденими, тоді я їх купив, використав до справи, а відтак продав Петербурзькій громадській] бібліотеці. Про те, як Копитар одного разу сам хотів здійснити подорож до Афін, щоб накупити там рукописів, Ви прочитаєте у II томі моїх "Источников". У той час не було жодних грошей для таких подорожей.

Однак тепер маємо більше право сердитися на дурниці, які чинять стосовно слов'ян у державній Раді. Ця протилежність між поляками і малоросами, між малоросами і малоросами, які воліють бути великими, між молодими чехами і чеськими аграріями, між лібералами і клерикалами у словенів, – чи не є це сумною картиною розпорошеності?! Як благородно-мудро зробили би Ваші селяни, якби приєдналися до усіх інших слов'ян і не Відень, німців у (Врешті, формальній, хоча некоректній) демонстрації проти поляків! За якою логікою русинські уповноважені схвалюють у німців те, що вони засуджують у поляків?!

Ви добре зробили, що не поїхали до Софії[17]. Проф[есор] Штрекель у Граці допустив непрощенну помилку, стягнувши туди більше як через місяць можновладців із Софії, сподіваючись уладнати свої справи у Граці, однак після того він відправив до міністра Апостолова дурного листа з вибаченням, у якому він йому бажає патріотичних професорів! Отже, виходить, що колишні болгари, яких порозганяли, були не патріотами?!

Ви гляньте, як нам багато ще не вистачає у досконалості характеру і розумі замість почуттів.

Бувайте здорові

Ваш В. Ягич

№ 11

Wien d. 17 Jänner 1908
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Heir Doktor!

Sie haben mich mit der neuen Ausgabe des Кобзарь angenehm überrascht Ich hatte gerade vor kurzem 22 Exemplare der Ausgabe Domanecki aus Petersburg bestellt und erhalten. Den letzten Mittwoch haben wir bereits mit der Lektüre begonnen. Ich gebe Ihrer Ausgabe den entschiedensten Vorzug schon wegen der so wichtigen Betonung. Freilich ist das ein nicht unwichtiges Kapitel – die Grundsätze der Ševčenko' scher Versifikation. Ich kenne eine besondere Studie darüber nicht und war schon bei der Lektüre des ersten Stückes Причинна einige Male im Ungewissen, wie ich den Vers lesen soll. Und als ich jetzt Ihre Betonungen mir ansah, hört meine Unwissenheit nicht auf. Ich weiß nicht, auf welcher Grundlage Sie solche Betonungen aufstellen, wie V. 13 В таку́ до́бу (warum nicht lieber В та́ку до́бу?) oder V. 16 щось біле блука́є (warum nicht lieber щось біле́ блука́є?), V. 29 коза́ченька (nicht козаче́нька?) usw. Mit anderen Worten – gibt es bestimmte Versfüsse (Jamben und Frohäen) oder nur Hebungen mit ungleicher Zahl von Silben?

Mich interessiert die Lektüre, freilich arbeiten wir bier mit sehr unzureichenden Hilfsmitteln. Ich habe z. B. bei dem Liede Причинна selbst von Dr. Kuziela nicht die Erklärung bekommen, was im V. 85 der Vergleich в уси bedeutet? Sagt man denn wirklich "schweigt wie im Ohr"? Ich kenne aus dem heimatlichen Dialekt, daß man sagt: dunkel wie im Arsch! Aber still wie im Ohr kenne ich nicht.

Jetzt möchte ich Sie aber fragen: l[s] keimen Sie eine Zeitung "Polnische Post"? haben Sie № 2 von diesem Jahr gelesen, wo ein gewisser Jarecki (ist das ein Pole?) mit meiner Wenigkeit sich sehr ausführlich abgibt? Ich verstehe die Tendenz des Artikels nicht. Er will mich in die Arena der politischen Gegensätze zwischen Polen und Kleinrussen und Kleinrussen untereinander hineinschleppen! Käme ich dahin, zumal in meinen alten Tagen, wenn ich meine Objektivität, die nur mit gleicher Liebe einen Mickewicz und Puschkin oder Ševčenko, einen Prejern und Vraz oder Petar Petrovič zu lesen, aufgeben sollte? Freilich habe ich den Mut eigener Meinung und kann z. B. nicht den unbegründeten Einfall Sčurats betreff der Bogarodzica billigen (wenn ich auch die Form der Polemik Brückners nicht gut heißen könnte). Aber eben so kann ich das Benehmen der Polen gegenüber den Kleinrußen auf keinen Fall loben, selbst wenn ich die Zerstörungsszenen der ruthenischen Studenten natürlich mißbilligen. Und daß den Polen in ihrer Abwehr in Preußen die Behandlung der Ruthenen in Galizien geschadet hat, das kartn nur ein Blinder nicht sehen. Ich könnte auch vornehme Polen zitieren, die derselben Ansicht sind. Endlich kommt Punkt 3, der wiederum die Kleinrußen verschnupft zu haben scheint. Es wäre mir sehr lieb, wenn die Herren den vollen Inhalt meiner Antwort, die ich an den Praesidenten des oesterr. Reichsrates schrieb, lesen, ja meinetwegen selbst publizieren wollten. Ich hatte jedes dort gesagte Wort aufrecht (leider habe ich mir kein Konzept des Schreibens aufbewahrt, ich habe keine Zeit dazu, schreibe meine Briefe immer gleich ins reine), wer aber daraus eine Verdammung welcher immer Partei herauslesen wollte, würde in meine Worte gewaltsam einen Sinn hineininterpretieren, der doch nicht enthalten ist. Ich habe nie gesagt, daß die Kleinnißen nicht das Recht hätten ihre Sprache zu pflegen – darin stand ich ja oft im Konflikt z. B. mit Florinskij – doch habe ich nie die

Feindseligkeit gegen die großrußische Sprache begreifen, geschweige denn billigen können. Gerade dann könnte Ševčenko ein sehr belehrendes Beispiel abgeben.

Doch genug davon. Ich möchte nicht den Eindrack hervorrufen, als ob ich mich glaubte entschuldigen zu müssen, da ich wirklich nicht weiß, weßwegen ich mich entschuldigen sollte!

Mit herzlichem Neujahrsgruß

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – Арк. 315–318. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 17 січня, 1908
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний пане докторе!

Ви приємно вразили мене новим виданням "Кобзаря"[18]. Якраз недавно я замовив і отримав з Петербурга 22 екземпляри видання Доманицького. Минулої середи ми вже розпочали читання. Я надаю Вашому виданню вирішальну перевагу тим, що там є такий важливий для нас наголос. Звичайно, що знати принципи Шевченкового віршування, зовсім не є зайвим. Я не знаю про це якоїсь особливої студії і вже декілька разів на читанні першої частини "Причинної" був не певний, як я повинен читати вірш, але коли я тепер побачив Ваші наголоси, також не припинилися мої сумніви. Я не знаю на якій основі Ви ставите такі наголоси, як в[ірш] 13 В таку́ до́бу (чому не краще В та́ку до́бу) або в[ірш] 16 щось біле блука́є (чому не краще щось біле́ блука́є?), в[ірш] 29 коза́ченька (козаче́нька?) і так далі. З іншими словами – є певні віршові (ямби і ...), або тільки підйом неоднакової кількості складів?

Мене цікавить читання, хоча ми тут працюємо з дуже недостатніми допоміжними засобами. Я, наприклад, сам не отримав пояснення від доктора Куріла до пісні "Причинна", що у в[ірші] 85 означає порівняння "в усі"? Дійсно кажуть "мовчить як у вусі"? Я знаю з рідного діалекту, що говорять "темно як у с...", але "тихо як у вусі" я не знаю.

Проте тепер я хотів би Вас запитати: 1-е чи знаєте Ви газету "Польська пошта"? Чи читали Ви № 2 за цей рік, де якийсь Ярецький (чи це не поляк?) дуже докладно займається Вашим покірним слугою? Я не розумію тенденції статті. Він хоче мене виволікти на арену політичних протиборств між поляками і малоросами і між самими малоросами! До чого дійшов би я, тим більше у мої старі літа, коли б мав відмовитися від своєї об'єктивності, яка дозволяє мені з однаковою любов'ю читати Міцкевича і Пушкіна або ж Шевченка, Прешерна[19], Враза[20] або Петра Петровича[21]? Правда, я маю сміливість власної думки, і не можу, наприклад, схвалювати необґрунтованого нападу Щурата стосовно доктора Богородзіца (якщо б я також міг назвати не доброю форму полеміки Брікнера). Але якраз у жодному випадку я не можу хвалити поведінку поляків відносно малоросів, коли я сам дійсно не схвалюю сцен знищення руських студентів. І те, що полякам у їхній обороні від прусів шкодить поведінка русинів у Галичині, це лише сліпий може не бачити. Я міг би також процитувати знатних поляків, які такої ж думки. Нарешті пункт 3. Мені було б дуже приємно, якщо б панове прочитали повний текст моєї відповіді, яку я написав не раз президентові державної Ради. Навіть, як на мене, вони мали б самі опублікувати її. Я чесно

дотримую кожного сказаного там слова (на жаль, я не зберіг конспекту листа, на це я не маю часу, завжди пишу свої листи відразу начисто), але хтось хотів би у цьому вичитати засудження якоїсь партії, у мої слова грубо вніс би інтерпретацію змісту, все-таки він не вдався. Я ніколи не говорив, що малороси не мали б права плекати свою мову – у цьому я навіть часто конфліктував, наприклад, з Флоринським – проте, я ніколи не розумів неприязні щодо великоруської мови, не кажучи вже, щоб схвалювати. Якраз у цьому Шевченко міг би подати дуже повчальний приклад.

Однак досить про це. Я не хотів би скласти враження, ніби я мусів би вибачитися, навіть дійсно не знаючи, через що я повинен вибачатися!

З сердечним новорічним поздоровленням,

Ваш відданий

В. Ягич

№ 12

Wien d. 22/ 11. 1910
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich habe gestern mit großer Freude eine Notiz gelesen, nach welcher Sie eine Sitzung der Ševčenko-Gesellschaft, philolog. Abteilung, praesidiert haben. Ich ersehe daraus, daß Sie sich von der gewesenen Krankheit schon erholt haben, was mir aufrichtig große Freude bereitet. So komme ich sehr spät dazu um Ihnen meinen Dank zu sagen I^{e} für die zwei Bändchen der Ševčenko-Gedichte und 2^{e} für das erste Bändchen der Literaturgeschichte.

Möge die Gesundheit andauern, daß Sie die Ihnen so teuere ukrainische Literatur mit noch vielen weiteren Perlen bereichern.

Wenn es Ihnen nicht direkt möglich ist, so bitte ich Sie, lassen Sie mich durch einen Freund wissen, ob Sie den Schriftsteller Lopatynski empfehlen würden für ein Künstlerstipendium.

Mit freundlichem Gruß

Ihr

aufrichtig ergebener
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 545–546. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 22 листопада, 1910
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний пане докторе!

Вчора з великою радістю я прочитав замітку про те, що Ви головували на одному із засідань філологічного відділу Товариства Шевченка. Я бачу з неї, що Ви вже поправилися від минулої хвороби, що мені щиро приносить велику радість. То ж я дуже пізно звертаюся до цього, щоб висловити Вам свою подяку: 1-ше – за два томики віршів Шевченка, і 2-ге – за перший томик історії літератури.

Аби було здоров'я, щоб таку дорогу Вам українську літературу збагатили ще багатьма іншими перлинами.

Якщо для Вас це є можливим безпосередньо, то я прошу Вас, дати мені знати через якогось друга, чи Ви б не рекомендували письменника Лопатинського[22] на художню стипендію.

З дружнім вітанням

Ваш щиро відданий

В. Ягич

№ 13

Wien d. 10. 3. 1911
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Freund!

Ich danke Ihnen für den freundlichen Brief und für den fürs Archiv bestimmten Beitrag. Was diesen selbst anbelangt, so scheint mir ein Mißverständniß abzuwalten. Erstens ist ja das Werk Sreznevskij, von welchem Sie sprechen, durchaus nicht selten. Das von Ihnen zitierte Birch, das ich auch besitze, ist nur ein SAbdruck aus den alten Извєстія, Band X, wo der von Ihnen behandelte Text nicht enthalten ist. Diesen hat vielmehr Sreznevskij in dem VII Band der Извєстія (1858, s. 145–148), nach einem ihm von Hilferding gegebenen Text zum Abdruck gebracht. Aber auch Hilferding hat denselben Text irgendwo herausgegeben, ich habe jetzt die Notizen nicht zur Hand, um zu sagen wo. Fast scheint es mir, daß er in Русская Беседа erschienen ist Dann hat in der Tat Chludovs Katalog denselben Text nach einer andeien (serbischen) Redaktion gebracht, herausgegeben von Andrej Popov.

Ich möchte Sie nun fragen, aus welchen Quellen haben Sie geschöpft die Mitteilung von den angeblich der Öffentlichkeit vorenthaltenen Exemplaren jenes Werkes Sreznevskij? Das Werk war ja als SAbdruck aus den Извєстія allerdings in wenigen Exemplaren gedruckt, die wahrscheinlich alle dem Verfasser zur Verteilung an Freunden u. s. w. zur Verfügung standen. Aber als der letzte (X^te) Band der Извєстія waren jene Textbeilagen so lange zu haben, bis die Publikation überhaupt nicht erschöpft war. Die neue Ausgabe aber wurde ohne Textbeilagen nur als bibliographische Übersicht gedruckt, weil Sreznevskij selbst das Gefühl hatte, daß man einen Wiederabdruck vieler Texte nicht ohne sorgfältige Kollation machen könnte, und diese vorzu – dazu reichte ihm die Zeit nicht mehr aus.

Wenn Sie aber nicht aus irgendwelcher Quelle Ihre Notizen schöpfen, die nur gänzlich unbekannt ist und war – ich habe me davon gehört – so wäre es besser das so darzustellen, wie ich es andeutete. Nur müßte man, und das will ich schon besorgen, nachsehen, wo Hilferding diesen Text herausgegeben hat. Mir scheint, wie gesagt, in der Русская Беседа, und ich glaube schon damals, in meinen jungen Jahren, nur eine Abschrift davon gemacht zu haben.

Den weiteren Inhalt Ihrer Abhandlung bangiert das, natürlich, gar nicht.

Ich danke Ihnen sehr, daß Sie mich auf Swencickij's Unregelmäßigkeit aufmerksam gemacht haben.

Ich wünsche Ihnen andaumde Besserung Ihrer Gesundheit. Für die Mitteilung fürs Archiv danke Ihnen herzlich. Einst hatte Dobrowskij gesagt: Wir müssen

zusammenhalten! Ich glaube, auf dem wissenschaftlichen Gebiete sollte man sich noch immer nach diesem Grundsatze. Ist es nicht genug, daß uns die Politik so schrecklich trennt und zerfleischt? Leider scheint auch in der Wissenschaft immer schwieriger zu sein freundschaftliche Beziehungen nach vielen Richtungen zu pflegen. Ich könnte davon viel erzählen, allein an meiner Überzeugungstreue prallen alle gegen mir gerichtete Pfeife ab.

Nochmals herzlichen Gruß.

Ihr alter Freund
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 571–574. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 10-го березня 1911
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний друже!

Я дякую Вам за приязного листа і за матеріал, призначений для "Архіву". Що стосується суті, то мені здається, тут наявне непорозуміння. По-перше, звичайно, твір Срезневського, про який Ви говорите, аж ніяк не рідкісний. Процитована Вами книжка, яку я також маю, є лише передруком зі старих "Известій", том X, де немає опрацьованого Вами тексту. Навпаки, Срезневський23 його передрукував із VII тому "Известій" (1858, с. 145–148) за текстом, який дав йому Гільфердінг[24]. Проте Гільфердінг теж десь видав цей же текст, тепер я не маю під руками записів, щоб сказати де саме. Мені здається, що він з'явився у "Русской беседе". Справді, тоді каталог подав цей текст за іншою (сербською) редакцією, виданий Андрієм Поповим[25].

Я хотів би Вас лише запитати, з яких джерел Ви почерпнули повідомлення про начебто приховані від громадськості екземпляри того твору Срезневського? Адже насправді твір був надрукований як передрук з "Известій" у не багатьох екземплярах, які ймовірно усі були у розпорядженні видавця для роздачі друзям і т. д. Але як останній (X) том "Известій" ті текстові доповнення мали так довго, що публікація аж взагалі не виснажилася. Проте нове видання було надруковано без текстових доповнень, лише як бібліографічний огляд, тому що сам Срезневський відчував, що не можна було б зробити повторний передрук багатьох текстів без старанного порівняння з оригіналом, і щоб до них приступити – для цього йому більше не вистачило часу.

Отже, якщо Ви черпаєте свої записи не з якогось джерела, яке є і було цілком невідоме – я ніколи про це не чув, – то було би краще це так виконати, як я раджу. Лише потрібно було б подивитися, це я хочу вже зробити, де Гільфердінг опублікував цей текст. Мені здається, що у "Русской беседе", і гадаю, що я вже тоді, у мої молоді роки, зробив з нього копію.

Подальшого змісту Вашої статті, звичайно, це аж ніяк не стосується.

Я дуже Вам дякую, що Ви звернули мою увагу на недбальство Свєнціцького[26].

Бажаю Вам покращення Вашого здоров'я. Сердечно дякую Вам за повідомлення для "Архіву". Колись Добровський сказав: "Ми мусимо триматися вкупі!" Я вважаю, що у науковій сфері потрібно було б все ще рухатися під цим гаслом. Хіба не досить того, що лише політика так жахливо палить і терзає? На жаль, здається також і в науці дедалі важче підтримувати дружні взаємини у

різних напрямках. Я міг би про це багато розповідати, як усі направлені проти мене стріли відбивалися об непохитність моїх переконань.

Ще раз сердечні вітання

Ваш давній друг
В. Ягич

№ 14

Wien 21. 12. 1911
VIII /2 Kochgasse 15

Sehr geehrter Freund!

Ich schicke Ihnen Ihrem Wunsche gemäß die dreimalige Mitteilung zurück, damit Sie Änderungen, Berichtigungen oder Ergänzungen ganz nach Ihrem Beheben vornehmen. Zugleich beantworte ich Ihre Anfrage bezüglich Klemens dahin, daß wenn Sie Texte, die bisher ungedruckt sind (also weder von Stojanovič noch von Sobolevskij als Ergänzungen zu Lavrov publiziert wurden), als Beilage zu einer wissenschaftlichen Monographie über Klemens (das müßte der Hauptzweck der Arbeit sein) einliefern können, ich nicht abgeneigt wäre, eine solche Arbeit zur Aufnahme in die Schuften unserer Akademie zu empfehlen. Wie gesagt, die Hauptsache müsste die Abhandlung sein und die Texte müssten sich als Beilage anschließen; wenn der Text allein oder selbst mit einer Einleitung versehens würde weder in die Sitzungsberichte noch in die Denkschuften hineingehören, und eine andere Möglichkeit, den Text zu drucken, haben wir für philologische Zwecke nicht.

Wenn Sie auf Grand aller bisherigen dem Klemens gewidmeten Forschungen (also alles das was Undolskij–Lavrov, Andr. Popov, Stojanovič, Sobolevskij u. a. gaben) ein Gesamtbild seiner Tätigkeit mit der Analyse siner Werke, Beleuchtung seiner Tendenz u. s. w. entwerfen würden und als Beilage dazu jene Texte geben würden, die bis jetzt noch unbekannt oder un waren – das könnte eine Leistung sein, die würdig wäre in den Schuften der Wiener Akademie zu erscheinen. Ich muß dazu noch bemerken, daß nach den mir vor kurzem gemachten Mitteilungen auch Professor der Moskauer Geist. Akademie Tunickij (Туницкій) sich mit Kliment beschäftigt Ob er etwas schon herausgegeben, daß weiß ich allerdrings nicht. Man könnte ihn aber fragen, oder ihm mitteflen, daß Sie mit einem solchem Plan umgehen. Das eine kann ja dem anderen nicht schaden.

Indem ich Ihnen einen möglichst günstigen Gesundheitszustand wünsche, bitte ich Sie meinem aufrichtigen, herzlichen Gruß entgegenzunehmen.

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 575–578. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 21 грудня 1911
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний друже!

Надсилаю Вам назад за Вашим бажанням три рукописи причинків для того, щоб Ви цілком на Ваш власний розсуд взялися до виправлень, коригувань чи доповнень. Одночасно відповідаю на Ваш запит стосовно Климентія у тому,

що, якщо тексти, які досі не є надруковані (а саме ні Стояновичем[27], ані Соболевським[28] як доповнення до Лаврова[29]). Ви могли підготувати як додаток до наукової монографії про Климента (це мало би бути головною метою роботи), я не відмовився б рекомендувати таку роботу до публікації нашої академії. Як мовилося, основною справою повинна би бути стаття, а тексти мали б додаватися як доповнення, бо сам текст або ж зі вступом не належав би ні до звітів про засідання, ані ювілейних збірників, а іншої можливості опублікувати текст ми не маємо.

Якщо Ви на основі усіх поданих досліджень, які присвячені Клименту (тобто, усього того, що подали Ундольський[30], Лавров, Андр[ій] Попов, Стоянович, Соболевський і інші), підготували б загальну картину його діяльності разом з аналізом його творів, висвітленням його тенденції і так далі, і як додаток до цього подали б ті тексти, які досі ще були невідомі або ж неопубліковані – це могло би бути успіхом, який був би гідний з'явитися у працях Віденської академії. До цього я мушу ще зауважити, що після нещодавно надісланих мені повідомлень також професор Московської Духов[ної] Академії Туницький займається Климентом. Чи він щось уже видав, цього я, звичайно, не знаю. Проте можна було б його запитати, або ж сповістити, що Ви впродовж довгого часу виношуєте такий самий план. Звичайно, одне другому не може зашкодити.

Тим самим бажаю Вам якомога кращого стану здоров'я, прошу Вас прийняти моє шире, сердечне поздоровлення.

Ваш В. Ягич

№ 15

Wien 6. 2. 1912
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Herr Doktor!

Ich bestätige Ihnen den Empfang der drei Beiträger, die ich frachten werde, wenn nicht auf einmal, so doch in zwei aufeinanderfolgenden Heften zum Abdruck zu bringen. Das Sie gegen Sobolevskij polemisieren und seinen Charakter in der wissenschaftlichen Polemik gut kennen, so werden Sie mir gestatten an einigen Stellen den Ton Ihrer Polemik etwas zu mildern, wodurch ja die Sache an sich unangetastet bleibt. Ich stimme Ihnen, was die angeblichen silbenzählenden Verse mit Hilfe der Halbvokale anbelangt, ganz bei und glaube auch auf die versifizierende Form des Прогласія (oder Прогласію) kein Gewicht legen zu können. Etwas anderes ist die Frage über den Verfasser. Diese halte ich von meinem Standpunkte noch nicht für endgültig gelöst. Wenn ich Zeit gewinne, will ich mich mit № II eingehend beschäftigen.

Sie erwähnen im letzten Briefe nichts mehr von der Reise nach Wien. Sollte sie aufgegeben sein? Ich hätte gern mit Ihnen über manche Fragen gesprochen und Ihre Meinung gehört. Haben Sie die Aufsätze P. Struve's in Русская мысль gelesen? Ich habe für jetzt nur das neueßte (Jännerheft 1912) gelesen, da ich den Jahrgang 1911 noch nicht bekommen habe. Ich glaube, ein Mann wie P. Struve verdient emst beachtet zu werden. Ich halte die ruhige Auseinandersetzung über diese äusserst wichtige Frage für sehr aktuell, sie scheint mir von größerer Tragwerte zu sein als die polnisch-rumenischen Verhandlungen, die sich ja nur im provinziellen Rahmen Galiziens

bewegen, während die Diskussion in der Richtung Ukraine-Struve das ganze kleinrußische Volk und seine Zukunft angeht.

Mit freundlichem Gruß

Ihr g. erg.

V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 579–582. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 6 лютого, 1912
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний пане докторе!

Повідомляю Вам про одержання трьох матеріалів, яким я буду сприяти, щоб надрукувати їх одноразово у двох номерах, які вийдуть один за одним. У зв'язку з тим, що Ви полемізуєте із Соболевським і добре знаєте його гострий характер у науковій полеміці, то дозвольте мені у деяких місцях трохи пом'якшити тон Вашої полеміки, хоч саме питання залишиться незмінним. Я погоджуюся з Вами щодо так званих поскладових віршів з допомогою напівголосних і також вважаю, що не можна не надавати значення віршовій формі "Прогласія" (або "Прогласію"). Дещо інакше стоїть питання про видавця. Зі свого боку я ще не вважаю це питання остаточно вирішеним. Якщо я викрою час, то хотів би детально займатися № II.

В останньому листі Ви більше не згадуєте про поїздку до Відня. Вона може не відбутися? Я охоче поговорив би з Вами про деякі питання і вислухав би Вашу думку. Ви читали твори П. Струве[31] у "Русской мысле"? На сьогодні я прочитав тільки найновіший (січневий номер 1912), бо ще не одержав за весь 1911 рік. Я думаю, що такий чоловік як П. Струве заслуговує серйозної уваги. Я вважав би дуже актуальним спокійне роз'яснення цього надзвичайно важливого питання, мені здається, воно має більшу вагу, ніж польсько-русинські переговори, які просуваються *лише* у провінційних межах Галичини, у той час, коли дискусія у руслі Україна–Струве стосується всього малоруського народу і його майбутнього.

З дружнім вітанням

Ваш В. Ягич

№ 16

Wien d. 5 Febr. 1913
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Herr Doktor!

Es ist wirklich nicht höflich von mir gewesen, daß ich Sie so lange auf die Publikation Ihrer Beiträge im Archiv für slav. Philologie warten ließ. Die Sache erklärt sich aus inneren Gründen, die mich veranlassten einige andere Beiträge vorauszuschicken, da Cyrill und Method-frage im Archiv schon öfters zur Sprache kam. Ich kann Ihnen aber jetzt versprechen, daß im Jahrgang 35 Ihre Beiträge abgedruckt werden, wenn Sie die Geduld noch auf die nachfolgenden Monate ausdehnen wollen. Ich werde es mir zur Ehre rechnen, daß in diesem bevorstehenden 35 Bande meiner Redaktionsarbeit Ihr mir sehr werter Name vertreten wird. Viele

Mitarbeiter hat die Zeitschrift im Laufe von 35 Jahren durch den Tod, einige durch andere Umstände verloren. Um so teuerer sind ihr und mir die übrig gebliebenen treuen alten Freunde.

Mit grosser Spannung und einiger Angst sehe ich den nächsten Monaten entgegen, was sie nur bringen werden! Ich freue mich das Waffenglück der mir so nahe stehenden Serben und Bulgaren erlebt zu haben, möchte aber nicht einen schrecktichen Zusammenstoß im Nordosten der Monarchie erleben. Möge nur der liebe Gott davor behüten.

Ich wünsche Ihnen Gesundheit und gute Stimmung zur Fortsetzung Ihrer unermüdlichen literar. Tätigkeit.

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 583–586. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 5 лютого 1913
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний пане докторе!

Справді, неввічливо з мого боку, що я змусив Вас так довго чекати на публікацію Ваших матеріалів у *"Архіві слов['янської] філології"*. Справа пояснюється внутрішніми причинами, які спонукали мене, щоб спершу були опубліковані інші матеріали, бо все частіше в *"Архіві"* йде мова тільки про Кирило-Мефодіївське питання. Я можу тепер Вам пообіцяти, що у 35 випуску будуть надруковані Ваші матеріали, якщо Ви захочете розтягнути терпець ще на наступні місяці. Я вважатиму для себе за честь, що у цьому 35 томі, який готується за моєю редакцією, буде виступати дуже достойне для мене Ваше ім'я. Впродовж 35 років журнал втратив багатьох співпрацівників через смерть, деяких за інших обставин. Тим дорожчими є для нього і для мене давні вірні друзі, які залишилися.

З великим хвилюванням і деяким острахом дивлюся я на наступні місяці – що вони лише принесуть! Я тішуся за збройний успіх, який пережили серби і болгари, і яким я так симпатизую, але не хотів би пізнати жахливого зіткнення з монархією Північного Сходу. Лише уберіг би від цього Господь Бог!

Бажаю Вам здоров'я і доброго настрою для продовження Вашої невтомної літературної праці.

Ваш В. Ягич

№ 17

Wien 11.2. 1913
VIII/r Kochgasse 15

Sehr geehrter Heir Doktor!

Ich schicke Ihnen Ihrem Wunsche gemäß das Manuskript zurück. Bei der Revision werden Sie gewiss selbst, wenn es nötig sein sollte, in der Polemik mit Sobolevskij, jene Stellen, die vielleicht eine persönliche Spitze haben sollten, mildern und abstumpfen. Ich hatte das mit Bleistift durchstrichen.

In solchen Fragen, wie hier von Ihnen behandelten, können verschiedene Ansichten mit einander kämpfen, darum muß man auch in der Beurteilung entgegengesetzter Ansichten möglichst schonend vorgehen.

Ich halte Dire Beweisführung gegen Sobolevskij so wohl in I in II, was die Form anbelangt, für berechtigt. Doch haben Sie mich betreff des Прогласія nicht uberzeugen können, daß dieser bilderreiche, an allen Slaven gerichtete Appell wirklich von Konstantin dem Philosophen sollte.

Doch – tentare licet Vielleicht überzeugen Sie andere.

Es ist mir im hohen Grade interessant von Ihnen zu hören daß Sie einer besonderen Redaktion des Isbrnik auf die Spur gekommen sind. Das wäre etwas fürs Archiv! Könnten Sie nicht wenigstens eine kurze Analyse des Inhaltes für unsere Zeitschrift zusammenstellen?

Ich habe noch keine Zeit gehabt die von Ihnen erwähnte Besprechung in Записках zu lesen. Ich glaube Ihnen gegenüber sollte Hruševskij doch mehr Rücksicht üben. Wenn er selbst mit Ihnen nicht übereinstimmt, Sie verdienen es doch immer gehört zu werden.

Leben Sie wohl und schicken Sie nur das Manuskript bald zurück.

Ihr alter Freund
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 587–588. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Відень, 11 лютого 1913
VIII / Кохгассе, 15

Вельмишановний пане докторе!

Повертаю Вам манускрипт згідно з Вашим бажанням. Безперечно, під час перегляду Ви самі, якщо це буде необхідно, у полеміці з Соболевським пом'якшите і притупите ті місця, які, мабуть, позначені особистою категоричністю. Я підкреслив це олівцем.

У тих питаннях, яких Ви тут торкнулися, можуть змагатися між собою різні погляди, тому потрібно також і в оцінці протилежних думок поступати якомога обережніше.

Я вважаю справедливими Ваші аргументації проти Соболевського як у I, так і у II, що стосується форми. Проте Ви не змогли мене переконати стосовно *"Прогласія"*, що це широко проілюстроване звернення до усіх слов'ян дійсно бере початок від філософа Костянтина.

Проте – tentare licet. Можливо, Ви інших переконаєте.

Мені надзвичайно цікаво почути від Вас, що Ви натрапили на слід якоїсь особливої редакції *"Ізборника"*. Дещо з цього згодилось би і для "Архіву"! Чи не могли б Ви зробити для нашого журналу принаймні короткий огляд змісту?

Я ще не мав часу, щоб прочитати у *"Записках"* згадану Вами рецензію. Я вважаю, Вам щодо згаданого Грушевського треба виявляти більше тактовності. Якщо він сам з Вами не погоджується, все ж Ви заслуговуєте, щоб бути почутими.

Бувайте здорові і надішліть лише згодом назад манускрипт.

Ваш давній друг
В. Ягич

№ 18

Rohitsch-Sauerbrunn
in Südsteiermark
16. 8.1913

Lieber Herr Doktor!

Ich habe nur Ihre letzte Sendung (die Fortsetzung Ihnen kleinen) hierher in den Kurort Rogatec-Slatina (so nennen ihn die Slovenen) mitgenommen, wo ich jetzt schon die dritte, aber auch letzte Woche verweile. Ich muss hier meine kranke Frau pflegen. Darum kam ich erst vor zwei-drei Tagen dazu Ihren zweiten Beitrag zu lesen. Da bemerkte ich aber, daß in dem Manuskript ein oder zwei Blättchen fehlen müssen. Am Schluß des 8 Blattes, wenn man damit das nächste folgende 9 te Blatt zusammenstellt, ergibt sich eine Lücke, die ich durch die nachfolgenden Blätter nicht ergänzen kann. Es muss also das fehlende bei Ihnen geblieben sein.

Ich schicke Ihnen zum Beweise die drei Blätter 8–9–10 zurück. Wollen Sie so gut sein und die Lücke nach Möglichkeit ergänzen. Dann bitte ich nur diese Blätter nicht nach Rohitsch, sondern nach Geoggnitz a/ Südbahn, oder wenn es nach dem 14 September erst sein sollte – vielleicht Sie sind auch wo auf dem Lande – direkt nach Wien unter meiner üblichen Adresse zu schicken.

Mit herzlichem Gruß

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – № 1635. – Арк. 591 –594. Рукопис. Оригінал.

Переклад

Рогич–Зауербрунн у Зюдштаєрмарку,
16 серпня 1913

Дорогий пане докторе!

Я взяв з собою лише Ваш останній лист (продовження Вашого малого) сюди на курорт Рогатец – Слатина (так його називають словенці), де я тепер перебуваю уже третій, але, власне, і останній тиждень. Тут я мушу доглядати свою хвору дружину. Через те я тільки два-три дні тому, як почав читати Ваш другий причинок. Проте тут я зауважив, що у рукописі мусить бракувати одного або двох листочків. Наприкінці 8-го аркуша, коли до нього додати наступний 9 аркуш, виникає прогалина, яку я не можу заповнити наступними аркушами. Отже у Вас повинен був залишитися той, якого не вистачає.

Як доказ надсилаю Вам назад три листки 8–9–10. Чи не були б Ви такі ласкаві і наскільки можливо заповнили прогалину. Тоді прошу Вас надіслати мені ці аркуші не до Рогича, а до Зюдбан, або якщо це має бути після 14 вересня – напевно Ви також десь на селі – просто до Відня на мою звичайну адресу.

Із сердечним вітанням
Ваш В. Ягич

№ 19

[б. д.]

Sehr geehrter Herr Doktor!

Es hat mich sehr gefreut von Ihnen zu erfahren, daß Sie sich wohl befinden. Ich hatte öfters an Sie während der Wintermonate gedacht und einmal selbst (von Smal-Stockyj jün.) gute Nachrichten über Ihr Wohlbefinden bekommen, die Sie mir jetzt bestätigen. Ich schreibe nach Berlin, hoffentlich sind doch für Sie Sonderabdrücke Ihres Beitrags vorhanden, die Ihnen auch zugeschickt werden. Über die Wirksamkeit der Petrograder Akademie weiß ich seit Jahr und Tag gar nicht. Nur daß Fortunatov, Korsch und Lamanskyj gestorben sind, hab' ich erfahren. Von anderen, die wohl noch leben. weiß ich gar nicht.

Ihr g. erg.
V. Jagić

ІЛ. – Ф. 3. – №1635. – Арк. 595–596. Рукопис. Оригінал. Листівка

Переклад

[б. д.]

Вельмишановний пане доктор!

Я дуже радий дізнатися від Вас, що Ви у доброму здоров'ї. Я дуже часто думав про Вас впродовж зимових місяців і одного разу сам (від Смаль-Стоцького молодшого[32]) дістав добрі новини про Ваш стан здоров'я, що Ви мені тепер підтверджусте. Я пишу до Берліна, сподіваючись, що там є для Вас спеціальні копії Ваших матеріалів, які Вам теж надсилатимуться. Впродовж багатьох років я нічого не знаю про діяльність Петроградської академії. Лише я дізнався, що Фортунатов[33], Корш і Ламанський померли. Про інших – чи хоча ще живуть, я нічогісінько не знаю.

Ваш В. Ягич

ПРИМІТКИ

1. О. Брікнер (1856–1939) – відомий польський історик і мовознавець. Навчався з Іваном Франком на філософському факультеті Львівського університету. Успадкував після Ватрослава Ягича кафедру славістики у Берлінському університеті.
2. В. Ламанський (1833–1914) – російський філолог-славіст, один з дослідників церковнослов'янської літератури. Автор праці "Славянское житие св. Кирила как религиозно-эпическое произведение и как исторический источник. Критические заметки" (1903–1904).
3. П. Лавровський (1827–1886) – російський філолог-славіст. Автор праці "Итальянская легенда о жизни св. Кирилла и открытие им мощей св. Климента" (1886 р.), на яку в листах до В. Ягича посилається І. Франко.
4. В. Вондрак (1859–1915) – чеський філолог-славіст. Автор праці "Studie z obozu cirkevně – slovanského pisemnictvi" (1903).
5. П. Житецький (1837–1911) – відомий український вчений-філолог, автор праць з українського мовознавства, фольклору і літератури. Збереглося 14 досі не опублікованих його листів до В. Ягича.

6. У фонді В. Ягича у Загребі збереглося п'ять досі не опублікованих листів від М. Грушевського.
7. Никифор I – візантійський імператор, що панував від 802 до 811 рр. і загинув 26 липня 811 р. у битві з болгарами. Від 806 р. сидів у Царгороді патріарх Никифор (до 815 р.). Їх сучасником був корсунський архієпископ Георгій.
8. Йоганн Фрідріх (1836–1917) – німецький вчений, автор досліджень: "Лист Анастасія Бібліотекаря веллетрійському спископу Гаудерику про складання", "Житія і перенесення мощей св. Папи Климента. Нове джерело до "Кирило-мефодіївського питання" (Мюнхен, 1892 р.) Цю працю використав І. Франко для свого дослідження "Святий Климент у Корсуні".
9. Йдеться про статтю М. Грушевського "Erstes Decentum wissensenaftlicher Thatigneit der Ševčenko-gesellschaft der wissensdrafter", надруковану у т. 27 "Archiv für slavische Philologie" за 1905 рік.
10. Стурлусон Сноппі (1178–1241) – ісландський письменник, автор "Молодшої Едди" (званої ще "Снопієвою Еддою"), яка є найважливішим джерелом давньоскандинавської міфології і скальдської поезії.
11. Йозеф Добровський (1753–1829) – чеський філолог-славіст, автор праці "Кирило і Мефодій – слов'янські апостоли" (1823 р.)
12. Бартоломей Копітар (1780–1844) – відомий словенський філолог-славіст.
13. Г. М. Бараш (1835–?) – російський вчений, автор праці "Повести и сказания древнерусской письменности, имеющие отношение к евреям и еврейству" (1906 р.), на яку І. Франко написав рецензію (Записки НТШ , т. 72, кн. 4, 1906, с. 190–193), а також використовував цю працю у своїх дослідженнях.
14. Мовиться про статтю "Композиція "Слова о полку Ігоревім" як третю частину "Причинок до критики джерел давньоруських пам'яток", надрукованих у 1907 році в "Archiv für slavische Philologie".
15. "Гайдамаки" – щотижнева газета, яка виходила у Львові у 1902–1907 рр., видавцем і редактором якої був М. Петрицький.
16. Василь Доманицький (1877–1910) – історик, літературознавець, публіцист, редактор першого повного видання "Кобзаря" Т. Шевченка у 1907 р.
17. Унаслідок протесту проти свавілля влади у 1907 р. було звільнено багатьох професорів Софійського університету. Зайняти одне з вакантних місць було запропоновано Іванові Франку, але він відмовився.
18. Перший том видання "Кобзаря" за редакцією І. Франка було здійснено 1908 р.
19. Франце Прешерн (1800–1849) – видатний словенський поет-романтик.
20. Станко Враз (1810–1851) – видатний хорватський поет іллірійського напряму, збирач фольклору.
21. Петрович – справжнє прізвище Шандора Петефі (1823–1849), видатного угорського поета.
22. Л. Лопатинський (1868–1914) – український письменник, актор і драматург, деякий час директор театру "Руська бесіда". Його творчість сильно критикував І. Франко.
23. Ізмаїл Срезневський (1812–1880) – визначний російський філолог-славіст. Цього разу йдеться про публікацію І. Срезневського "Блаженного нашаго Константина Философа слово из Печского Евангелия XV века" ("Известия АН по вопр. русского языка и словесности", т. VII, 1858).
24. О. Гільфердінг (1831–1872) – російський фольклорист й історик, славіст, збирач билин.
25. А. Попов (1841–1881) – російський історик літератури, дослідник давньоруського письменства.
26. Іларіон Свєнціцький (1876–1956) – український філолог-славіст. Про недбальство І. Свєнціцького І. Франко писав у листі до В. Ягича від 25 лютого 1911 року.
27. Любомир Стоянович (1860–1929) – сербський вчений, філолог-славіст, професор Белградського університету. Автор досліджень "Мирославове Євангеліє сербське" і "Старі сербські написи і записки" (1896 р.).

28. Олексій Соболевський (1857–1929) – російський вчений, філолог-славіст, професор Київського і Петербурзького університетів, член Петербурзької Академії наук з 1900 року.
29. Петро Лавров (1856–1929) – російський філолог-славіст, автор низки досліджень про початки слов'янської писемності і про перших слов'янських вчителів Кирила і Мефодія.
30. Вукол Ундольський (1815–1864) – російський бібліограф, збирач і дослідник пам'яток слов'янської писемності, автор монографії "Очерк славянорусской библиографии" (Москва, 1871).
31. Петро Струве (1870–1944) – російський економіст і публіцист, лідер партії кадетів, теоретик й організатор "Союзу визволення", україноненависник.
32. Роман Смаль-Стоцький (1893–1969) – син Омеляна Смаль-Стоцького, мовознавець, з 1915 р. – голова НТШ у США, професор різних університетів у світі.
33. Пилип Фортунатов (1848–1914) – російський вчений, мовознавець, славіст, професор Московського університету. Один з авторів "Доповідної записки про скасування обмежень українського друкованого слова" (1905 р.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – К: Наукова думка, 1976–1986.
2. М. Драгоманов. Листи до І. Франка і інших. 1887– 1895. – Львів, 1908.

ЯКИМ ГОРАК

ПОЕМА ІВАНА ФРАНКА "ПОХОРОН" У ВИКОНАННІ СВЯТОСЛАВА МАКСИМЧУКА

Дмитро Ревуцький зазначив однією з вимог для "виразного читання" "здатність декламатора жити в читанні" [11, 113][1], що поєднується зі строгою об'єктивністю щодо передачі думки і намірів поета. Місце, яке займають в репертуарі майстра художнього слова, народного артиста України Святослава Васильовича Максимчука Франкові твори, є показником тої міри, з якою артист "перепускає крізь себе" Франковий матеріал. Хоча взагалі вміння "вжитися" в твір, який читаєш, є засадничою позицією в творчості артиста не лише у ставленні до творчості І. Франка, але й у ставленні до будь-якого поета, чиї твори він декламує, – та все ж перепускання крізь себе поезії І. Франка є особливим. Для С. Максимчука Іван Франко – передовсім "явище національного інтелекту" (Є. Маланюк) [8, 191], інтелект світового масштабу, у творчості якого артиста подивляє всебічне охоплення життєвих явищ і проблематики, які не втрачають актуальності донині, – це вміння буквально з життя моментально реагувати на прояви тої проблематики, це якийсь особливий філософський до неї підхід. Не випадково, з цього огляду, в доробку артиста стільки монографічних франківських програм: серед них і три поеми ("Мойсей", "Іван Вишенський", "Похорон"), інтерпретації яких зафіксовано на різних видах звуконосіїв.

Органічності засвоєння Франкового тексту актором сприяє його жвава зацікавленість всім, що відбувається у франкознавстві: С. Максимчук – постійний гість літературно-меморіального музею І. Франка у Львові (який водночас є його постійною сценою), з директором музею,

[1]Тут і далі розрізняємо поняття "декламації" і "художнього читання". "Декламація", про яку писали в своїх працях Д. Ревуцький, І. Франко, зародилася ще тоді, коли не існувало жанру "художнього читання" в сучасному розумінні. "Художнє читання" як жанр художнього слова набув самостійності і визначеності тільки в 20-х роках XX століття, спочатку і особливо в Москві, а потім – (менше, на жаль) в Україні. Прижилося таке розуміння: декламувати – просто прочитати вірш, а художнє читання – це вже інтерпретація.

Актор Національного академічного українського драматичного театру ім. М. Заньковецької Святослав Максимчук.
У його репертуарі найпочесніше і найдостойніше місце займає творчість Івана Франка. Його друга сцена – музей Івана Франка

письменником, франкознавцем Р. Гораком часто співпрацює на сцені, він же і слухач, і активний гість на презентаціях франкознавчих видань та конференціях, присвячених дослідженню спадщини письменника. Постійне його перебування в епіцентрі всіх подій, пов'язаних з дослідженням і вшануванням І. Франка, сприяє поглибленню обізнаності тих явищ, подій, процесів з життя автора, які значною мірою лягли в основу поеми і без передачі яких у рецитації твір істотно збідніє. Тож до інтерпретації Франкової поеми артист підходить всебічно підготовленим в прямому значенні слова.

Неоціненними для актора – виконавця літературних творів того чи іншого автора, – є відомості про те, чи бачив автор свої твори у вигляді сценічної рецитації, чи мав власний досвід у цій справі, а якщо мав – то яка саме манера була йому притаманна. Іван Франко чи не перший з українських літературних класиків надавав великої ваги поетичній декламації, був дуже вимогливий до неї. Він навіть задокументував свої вимоги до декламації у передмові до укладеної ним збірочки "Вибір декламацій для руських селян і міщан", яка побачила світ у видавництві товариства "Просвіта" у Львові 1902 року. Звичайно, супроти сучасної наукової літератури з акторської майстерності постулати цієї Франкової передмови виглядають очевидними і не претендують для сучасного читача відкрити щось нове в напрямі декламації. Це зумовлювалося адресацією книги простим людям, селянам. Пишучи про критерій відбору поезії до рецитування, І. Франко у цій передмові пише: *"Далі повинна така поезія бути уложена так, щоб зміст розвивався натурально і прозоро, крок за кроком, і йшов просто до наміреного кінця. Всякі скоки думок, безцільні путання змісту, неясності та ненатуральності в укладі поезії десять раз більше разять у декламації, як коли чоловік читає ту саму річ сам собі потиху. Отим-то буває дуже часто, що твір, який у книжечці читаємо з великою насолодою, в декламації нудить нас. Разить і не робить ніякого враження. Се походить відти, що тут читає око, а там та сама річ доходить до нас через ухо, а око й ухо мають зовсім не однакову міру і не однакову чутливість"* [18, 425]. В контексті цієї думки письменника справді варто подивляти певний ризик актора, який обрав поему "Похорон" для рецитації, неодноразово виносячи виконання твору на сцену. Адже твір відразу ж дивує відсутністю логічного розвитку дії, структурою, яка не відразу є зрозумілою навіть з першого прочитання "для себе" (чи не цю обставину передбачив поет у передмові до своєї поеми: *"Може стріне мене закид, що все тут занадто темне і невмотивоване. Що ж, такий закид буде потроху і оправданий..."* [20, 54]. Твір виразно призначений більше власне для читання "про себе", причому прочитання неодноразового і підготовленим читачем. Досвід сценічних виступів Святослава Максимчука як майстра художнього слова з програмами творів різних авторів вказує, що, з одного боку, відбирати такі твори є притаманним для його репертуару, а з іншого –

чи не саме прочитання поеми "Похорон" зі сцени (як це не парадоксально звучить) з продуманими смисловими акцентами, майстерною "підсвіткою" деталей, наголошенні на його актуальності зараз – чи не це сприяє внесенню ясності у розуміння твору, робить його ближчим і зрозумілішим для нас. Адже недаремно І. Франко у згаданій передмові до поеми зазначав, *"що вглибившися трохи і прочитавши поему другий раз, кождий побачить, що вона не так-то й дуже темна"* [20, 54]. Як свідчить А. Крушельницький, весною 1898 року І. Франко виступав з прочитанням поеми "Похорон" перед публікою "на літературних сходинах у Львові" [6, 198], однак детальніше цей факт не вивчений.

Як І. Франко читав власні твори, можна почерпнути хіба дуже поверхову і односторонню інформацію з мемуаристики, особливо коли в часі сорокаріччя своєї творчої праці в 1913 році сам поет виступав у різних галицьких містах з прочитанням поеми "Мойсей". Так, згадується, що поет хоч і читав протягом двох годин, але *"легко, спокійно пливе слово, як подільська річка"* [12, 516], що читав *"свій твір тихим, повільним голосом, але з дуже чіткою дикцією та з великою мистецькою експресією"* [12, 519], наголошується "приглушений голос" [12, 522], і манера читання – *"спокійно, виразно"* [12, 523]. Інтелектуалістична спрямованість творчості І. Франка, ознайомленість з традицією читання своїх творів самим письменником диктує С. Максимчукові неповторну і переконливу манеру інтерпретації творів нашого поета. Цій манері притаманна повільність, схильність до такої кількості психологічних пауз, що здається, наче артист прагне читати кожне слово окремо, надаючи йому свинцевої ваги. Роман Черкашин, автор багатьох посібників із мистецтва художнього слова (до речі, викладач С. Максимчука в Харківському театральному інституті) влучно зауважив: *"Читець стає на місці автора... Проте читцеві немає необхідності зображувати автора – подібно до того, як актор у п'єсі зображує образ, – перевтілюючись і внутрішньо, і зовнішньо. Говорить завжди читець. І говорить він по-різному – словами Пушкіна, Шевченка, Лесі Українки, Маяковського"* [21, 8]. Справді, намагаючись якомога точніше охопити поетичний стиль І. Франка й відповідними до нього засобами читання донести твір до читача, Святослав Максимчук далекий від думки зображати автора. Активна громадянська позиція самого актора, докорінне розуміння і "вживання" в рецитований твір дає йому можливість і промовляти словами автора, і, водночас, залишатися собою, виявляти своє ставлення до виконуваного твору та власну громадянську позицію до його проблематики.

Франкова поема "Похорон" стала багато в чому визначальною для діяльності артиста. Беручи до рецитації поему "Похорон" ще в часи застою, С. Максимчук, зрозуміло, дуже ризикував. Всередині 1960-х років прем'єра відбулася у клубі Спілки письменників України в Львові й здобула гучний схвальний резонанс. Року 1966 актор підготував і виніс

виконання цього твору на Всеукраїнський конкурс читців, присвячений 110-й річниці з дня народження Івана Франка. Виконання поеми принесло артистові успіх – він отримав третю премію на цьому конкурсі, а сама проблематика поеми зіграла значну роль у формуванні громадянських позицій і поглядів артиста. *"З Франкового "Похорону" я народився"*, – любить з долею гумору характеризувати початок своєї діяльності в царині художнього читання С. Максимчук. У 1970 році, представлений Дмитром Павличком, актор читав цей твір у Києві, в клубі Спілки письменників України, і здобув високу оцінку письменницької громади. Вперше видання запису твору на аудіокасеті відбулося 1991 року в Канаді. Франкову поему актор двічі записував на телебаченні, причому перший раз за брежнєвських часів, твір визнали крамольним, плівку розмагнітили, й ефіру запис не побачив. Звукорежисером запису на телебаченні була Тетяна Шипош, і з нею ж С. Максимчук здійснив аудіоваріант запису поеми. Завдяки фірмі "Галрекордс", яка допомогла з тиражуванням відеокасети, нова робота артиста поповнила серію його записів під назвою "Українська класика від Святослава Максимчука". Саме цей запис поеми на аудіокасету в тісному зв'язку з історією написання твору, його джерелами та змістовими деталями і будуть предметом подальшого розгляду.

Уперше І. Франко розробляє сюжет майбутньої поеми 1883 року в поезії "Поєдинок", яка увійшла в збірку "З вершин і низин", і прозовій "зимовій казці" "Поєдинок", написаній того ж року, яка є фактично прозовим варіантом поетичного сюжету. Ці два твори разом з поемою "Похорон" С. Єфремов називає *"психологічними автобіографіями" поета, "де він говорить за себе, називаючи героїв навіть власним своїм псевдонімом – Мирон"* [4, 186]. За сюжетом поезії та казки, під час війни героєві Миронові являється його двійник, який видає себе за правдивого Мирона. Між двійниками зав'язується суперечка довкола того, хто є дійсним Мироном. Цікаво, що в поетичному варіанті аргумент, яким привид підтверджує свою реальність, дуже співзвучний поемі:

Лиш за високе діло,
За волю люду, на котру ти важиш,
За хліб для бідних, за добро обдертих
Правдивий Мирон б'єсь...

Розв'язку суперечці мусить дати зброя: хто загине від кулі – той є привидом. Реальний Мирон вистрілює, але привид не зникає. Після вистрілу привида реальний Мирон падає межи трупи.

До творів І. Франка, які є попередниками поеми, слід також долучити поезію "Каменярі", зокрема її першу редакцію. Крім поетичного прийому тривання дії у сні (який покладений в основу поеми "Похорон"), І. Франко використав у ній мотив заживо похованої людини, який буде одним із компонентів фіналу поеми. У другій строфі першої редакції "Каменярів" мовилося:

Я твердо-твердо спав. Приятелі зібрались,
Оглянули мене і всі рекли: "Помер!"
І швидко до майстрів, попів порозбігались,
Згодили всіх та ще й о стипу постарались,
І двері гробу піп за мнов – живим! – запер.

Згадка про попа, поховання заживо, а потім ще й гуркіт глини – все це мотиви, які згодом опиняться у поемі.

Остаточно поему закінчено наприкінці 90-х років XIX століття і вперше опубліковано у відомому нині вигляді в збірнику "Поеми" 1899 року. Проте 1890-ті роки – час написання і публікації поеми – переломні в житті І. Франка: це водночас роки найвищого злету, творчої зрілості письменника, і роки фатальних невдач, відгомін яких так чи інакше позначився в деталях тексту поеми. Світлими моментами в цих роках у житті письменника були захист докторської дисертації у Відні 1893 року, широке відзначення галицькою громадськістю 25-річного ювілею його творчої праці 1898 року, який збігався з сотими роковинами від часу видання "Енеїди" Івана Котляревського – отже, сторіччя нової української літератури.

Та водночас 1890-ті роки – це роки невдач І. Франка на політичному ґрунті. Тричі поспіль кандидатуру І. Франка як кандидатуру на посла до парламенту провалювали. Вже М. Зеров зауважив, що вигуки, які здіймаються в натовпі після промови Мирона ("Мовчать! Розсічемо! Пріч з ним"), нагадують "Przecz z Frankiem" на львівських плакатах 1897 року – часу нещасливої участі поета у виборах до державного парламенту [5, 483]. У ті роки І. Франко на сторінках часопису "Народ" гостро виступає проти політики польсько-української угоди (так званої політики "нової ери"). Про це свідчать у поемі деталі промов графа ("Ні навіть шепту про якісь новії ери") і барона ("Як згодяться буки, жандарми, раби / І той наш величний девіз боротьби / "За нашу і вашу свободу"? / Тепер органічної праці пора"...) У наведених рядках йдеться про політику "нової ери" – союз офіційної австрійської влади, поляків, наддніпрянських громад і народовців проти москвофільства, який був проголошений галицькими послами до парламенту 25 листопада 1890 року і став поворотним пунктом в політичній орієнтації галицьких народовців у Галичині, а також спробою налагодження українсько-польських відносин в Галичині в 1890-х роках. І. Франко, як громадський діяч і політик, згодом один із засновників Радикальної партії, був нещадним критиком і опозиціонером політики "нової ери". Пора "Органічної праці" – це також цілий період польського суспільного життя в Галичині, *"який полягав у внутрішньому вдосконаленні, модернізації польського суспільства", "прагнення до незалежності нереволюційними шляхами"* [23, 67].

Політичні невдачі, перенасичення працею похитнули здоров'я письменника: хвороба очей змушує для лікування проводити дні в темній кімнаті. *"У людей з перечуленими нервами трапляється цікаве психічне*

явище, відоме під назвою audition coloree – вони відчувають деякі звукові тони як зорові враження певних фарб, чи інакше, вони чують фарби і бачать тони" [9, 37], – пише М. Мочульський і наводить приклади такого явища в Е. Т. А. Гофмана, Ю. Словацького, Ш. Бодлера. Чи не з подібним явищем ознайомлюємося в поемі – при описі реакції Мирона на рев натовпу і бамкання дзвонів ("Почало міниться яркеє світло. Зразу поплила пурпура..." і т. д.)

Чи не у зв'язку з тим політичним підтекстом поеми у бенкетних промовах І. Франко художньо узагальнив до типового друковані матеріали навіть своїх колег – представників різних політичних переконань. Не випадково М. Зеров, даючи оцінку поетиці І. Франка, вказував на так звані "прозаїзми" у його поезіях: поет *"підтримував свої мистецькі замисли публіцистичними підпорами, перемішував слова і вирази різних стилів... І проте ці зривання поетичної мови в прозову, елементи голої публіцистики в віршах на громадські теми, [...] у помітній мірі притаманні його найменш виробленим речам (поема "Похорон")"* [5, 463–464]. У цьому легко переконатися на прикладі співставлення окремих думок з промови барона з окремими працями, газетними публікаціями того часу. Звичайно, знайти цитату, яка б дослівно відтворювала Франків текст, неможливо (і непотрібно), але подібність змісту іноді справді вражаюча:

То вже Монтеск'є сказав, панство моє,
Що кожний народ в таких правах жие,
Які заслужив собі мати. [20, 71].

Корнило Устиянович, з яким Франко був знайомий особисто і цінував його поетичний та малярський хист, у книзі "М. Ф. Раєвскій і россійскій панславизм" пише: *"Судьба народу залежить від него самого. Она така, якої він варт"* [13, 81].

Що скаже Європа? Перед трибунал
Історії станем, які ж ми? [20, 72].

Анатоль Вахнянин – чільний представник народовців і один з лідерів політики "нової ери", яка так ненависно згадана графом в промові – в книзі "Руська справа в Галичині в роках 1891–1894" (це публіцистичний начерк історії власне тої "нової ери") пише: *"Посол повинен дбати лиш о суд історії. Се трибунал для него, а в часі діяльности своєї мусить він правитись передовсім совістею своєю"* [2, 53].

Політика наша така має буть,
Щоб землю і серце народу здобуть
Uobywatelić to chłopstwo. [20, 72].

"Економічне значінє просвіти найліпше означив учений Montesquieu. Він сказав, що краї суть культивовані не в міру плодовитості землі, а в міру просвіти обивателів" [1, 302], – слова із промови на загальних зборах "Просвіти" 10 (22). 05. 1873-го новообраного голову товариства Володислава Федоровича – того самого дідича із с. Вікно, за ініціативою

якого І. Франко свого часу працював над архівом поета і діяча Івана Федоровича. Опублікований повний текст промови показує, що подібно до барона в поемі, промовець вдавався до цитат і С. Мілля, і Монтеск'є, і А. Сміта, і Фіхте, і Гнеста.

У світоглядному аспекті 1890-ті роки – це роки ревізії І. Франком власних світоглядних ідей. Зі смертю М. Драгоманова у 1895 році І. Франко відходить від ідей свого духовного наставника, визнаючи спочатку його як "вплив більш негативний, як позитивний" (у листі до А. Кримського 1898 року), а пізніше, 1906 року, в передмові до першого тому видання "Листи до Ів. Франка і інших" гостро розкритикував їх. Перегляд федералістичних поглядів М. Драгоманова спричинив зміну ставлення І. Франка до таких світоглядних явищ, як марксизм і національна самостійність. Порушивши вперше питання національної самостійності у 1895 році в рецензії на книгу Ю. Бачинського "Україна irredenta", уже в статті "Поза межами можливого" 1900 року І. Франко утверджується на шляху необхідності здобуття Україною самостійності.

Визначальною щодо світоглядного контексту в часі створення поеми стала публікація під назвою "Раса, нація, герої. Уваги Гаустона Стюарта Чемберлена" – реферат основних думок англійського вченого у перекладі І. Франка та з його вступним словом, надрукований у "Літературно-науковому вістнику". Вплив праці Г. С. Чемберлена обійняв всю творчість І. Франка кінця 90-х років XIX – початку XX століття. Особливо він помітний у статтях "Поза межами можливого", "Що таке поступ?", у поемах "Похорон" і "Мойсей". За Г. С. Чемберленом, "квінтесенцією нації" є її герої, або генії. *"Такі осібники, се побігуці ноги, роботящі руки кожного народа, се лице, котре бачить усякий, се очі, котрими народ бачить світ в такім чи іншім забарвленню і передає се цілому організмові"* [10, 21]. Тому, мабуть, однією з найфундаментальніших тем Франкової творчості кінця 90-х років XIX – початку XX століття є тема сильної особистості (героя, генія) і її взаємин з народом, значення праці особистості для будування нації. Поема "Похорон" у тріаді інших зразків цього жанру в творчості поета ("Іван Вишенський", "Мойсей") є одним із вершинних злетів Франкового генія у опрацюванні цієї теми.

Уже П. Филипович вказав, що слова "Усі ми плем'я сонне і боляще..." з епілогу поеми є наслідком впливу ідей Г. С. Чемберлена [14, 83], хоч вплив цього перекладу на поему значно ширший і дає пояснення певних уступів її тексту. У другому розділі перекладу під назвою "Значіннє раси", зокрема, сказано: *"Хто належить до явно чистої раси, сей відчуває те раз у раз. Його "племінна душа" не покидає його ніколи, піддержує його там, де його нога посковзнеть ся, остерігає його, де він готов зійти на манівці, змушує його до послуху і жене його нераз до таких вчинків, яких би він, не розуміючи їх можливости, ніколи не посьмів розпочати. Такий чоловік пізнає себе по певности характеру,*

по тім, що в його поступках є якась простота, своєрідна величність. Раса підносить чоловіка по над себе самого, надає йому надзвичайні здібності. А коли ще такий расовий чоловік удасть ся надзвичайно обдарованим з природи, то приналежність його до чистої раси зміцняє і підносить його з усіх боків, і він робиться генієм, висшим понад міліони людей – не тим, що природа через якусь самоволю кинула його на землю, мов огнистий метеор, але тим, що він, мов дерево кормлене тисячами-тисячами корінців, стрункo і просто виростає під небеса – не осібник відрізаний від цілого окруження, але жива сума незлічених в однім напрямі звернених душ" [10, 8]. Цей уступ праці Г. С. Чемберлена пояснює, чому таку значну увагу в своїй промові Мирон приділяє тезі: "Бо я – аристократ, а ви – плебеї". Як зразок раси поміж світових народів, Г. С. Чемберлен наводить євреїв: *"І чи з усіх семітів один-однісінький малесенький народець був би зробився такою світовладною силою, коли б чистота раси не була його незломним, основним законом?"* [10, 9]. Чи не від приналежності до раси Мирон так голосно декларує: "Я з тої раси, що карка не гне..." і "Я з тих, що люд ведуть, мов стовп огнистий, що вів жидів з неволі фараона". Останні з наведених слів Мирона частково руйнують і "не вписуються" в контекст автобіографізму поеми.

Дуже співзвучний проблематиці поеми є четвертий ("Нація") розділ перекладу. Тут, зокрема, обґрунтовується пов'язаність питання раси із поняттям нації: *"Майже завсігди нація, як політична організація, творить умови для повстання раси, або доводить расу до найвисших, найіндивідуальніших проявів її діяльності. ... Нація є наймогутнішим приладом до плекання і ублагороднення раси. Раса не є пусте слово, але жива органічна істота. Вона ніколи не стоїть на місці, але мусить або ублагороднятися, або вироджувати ся, мусить розвиватися в такім чи иньшім напрямі, зміцняти свої здібності, а марнувати інші. Се є закон усякого індивідуального життя. А міцний національний зв'язок є найсильнішим заборолом против усяких збочень. Він дає спільні спомини, спільні надії, спільну духову поживу"* [10, 21].

Безпосередньо з ідей праці Г. С. Чемберлена запозичена назва статті І. Франка "Поза межами можливого" (опублікована 1900 року) – одна з етапних праць І. Франка періоду створення поеми, в якій мислитель обговорює питання української національної самостійності. У статті І. Франко пише: *"Усякий ідеал – се синтез бажань, потреб і змагань близьких, і практично легших, і трудніших до осягнення, і бажань та змагань далеких, таких, що на око лежать поза межами можливого... Що такі ідеали можуть повставати, можуть запалювати серця широких кругів людей, вести тих людей до найбільших зусиль, до найтяжчих жертв, додавати їм сили в найстрашніших муках і терпіннях, се лежить, мабуть, у крові індоарійської раси і тільки її одної;* серед інших рас ми того явища не зустрічаємо" [19, 284–285]. Власне задля осягнення того ідеалу народом Мирон у поемі зраджує народне повстання, ним

організоване, і коштує це йому не лише боротьби із самим собою, але й великих людських жертв:

Чого не мав сей люд для повної побіди?
Фізичних сил? О ні, він мав їх тьму.
Лиш ідеалу брак, високих змагань, віри, –
І се, панове, се я дав йому, [20, 80] –

каже Мирон у своїй промові. Цим моментом проблематика статті та поеми виразно кореспондує.

До усього світоглядного контексту Франкового треба додати ще дві події, які відіграли вирішальну роль у громадському і творчому становленні поета: це передмова І. Франка до збірки польською мовою "Образки галиційські" та стаття "Поет зради", присвячена аналізу творчості А. Міцкевича. Перша стаття збурила проти поета "своїх" земляків, виелімінувала його зі всіх українських інституцій, а друга – позбавила І. Франка заробітку в польських часописах. Передмова до польської збірки цілком суголосна ідеям, висловленим Г. С. Чемберленом. Признаючись у "гріху", *"не люблю русинів"*, – І. Франко ставить риторичне питання: *"Чи може маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізнороднішого сорту?"* [15, 31]. Ніхто із сучасників письменника не розібрав і, можливо, не знав, що вкладено цього разу в поняття "раси" (а в розумінні цього поняття І. Франко йде за Г. С. Чемберленом), а, взявши цю думку поверхово, сприйняли письменника як зрадника.

Питання зради (зради державної) є центральним і у статті "Поет зради", де на матеріалі творчості польського поета доведено, що зрада у різних її проявах є лейтмотивом творчості А. Міцкевича. *"Так оце розглянули ми майже всю поетичну творчість Міцкевича,* – писав І. Франко у статті, – *і маю надію, що в достатній мірі переконалися, що головною темою майже всіх його творів була зрада в найрізноманітніших іпостасях, і, що дуже характерне, зрада представлена не як якась провина чи злочин, не як заперечення етичного почуття, але часто як геройство, часом навіть як ідеал, оскільки породжений найвищими патріотичними поривами. Сумний це мусив бути час, коли геніальний поет зіштовхнений на такі манівці, і сумний мусить бути стан народу, який такого поета без застережень вважає своїм найбільшим національним героєм і пророком і щораз нові покоління годує затруєними плодами його духу"* [17, 212–213]. Прикметним є те, що стаття "Поет зради" написана майже одночасно з поемою.

Ідея зради, зокрема зради національної, державної є основним стрижнем поеми "Похорон", тож цілком природно, що всі дослідники Франкової творчості зауважують подібність основної проблеми Франкового твору з поемою "Конрад Валленрод" А. Міцкевича. А. Крушельницький пише: *"Чи не насувається ся нам на думку анальогія поміж*

основаними на мотиві зради творами осудженого Франком польського поета, а твором [Поемою "Похорон" – *Я. Г.*]? *Можемо подумати собі хоч би тільки Конрада із його зрадою ворожого народа, щоби увільнити свій народ від ворога, а з другої сторони Мирона із зрадою свойого народа. Щоб через ту зраду викувати ідеал свойому народові, ідеал, що просьвічував би йому в дальшій боротьбі. Про етичну висоту сеї й тої зради спорити не має потреби! Та ось поет, осудивши ту, осуджує не менше рішучо сю!"* [6, 198–199]. Однак, крім самої теми, твори І. Франка й А. Міцкевича не мають "точок дотику". У А. Міцкевича твір опертий на конкретні історичні факти, має декілька драматургічних ліній (любовна, героїчна та ін.), складнішою є композиція поеми із застосуванням багатьох різножанрових вставок, принципу "поеми в поемі" (пісня Вайделота). У Франка конкретного опертя на історію немає, простішою є композиція поеми.

Взагалі І. Франко в тексті поеми щедро розсипає згадки із світової літератури, факти з історії людства, пов'язані з чільними поняттями проблематики поеми, апелюючи не тільки до Міцкевичевого твору. Це стосується таких понять, як "зрада" (Мирон сидів на бенкеті "Мов Юда той серед синедріону, / Котрому він Христа продав на муки"), "перемога" та "поразка" (згадана генералом розповідь з "Історій" Геродота [3, 501] про те, як, отримавши перемогу у битві біля острова Саламін, греки сперечалися "хто з них найбільше прислужився Елладі"), "гріх" і "покаяння" (напис на цвинтарній брамі, який цілком запозичений з напису на брамі Пекла в першій частині "Божественної комедії" Данте).

С. Максимчук дуже рельєфно передає своїм виконанням композиційну цілість поеми, мислячи її в двох частинах з прологом й епілогом. Пролог складають початкові два розділи, які експонують контекст дії: бенкет переможців після великої перемоги в бою і присутність на бенкеті ватажка-противника Мирона, який спричинився до перемоги, зрадивши своїх. Відтак у першій частині почергово звучать промови високих чинів – плюралізм поглядів на недавні події – князя (розділи III–V), графа (розділ VI), барона (розділ VII), генерала (розділ VIII), а потім апологія і самого зрадника Мирона (розділ IX). У цій же частині окреслено зростаючу лінію кульмінацій твору: перша "тиха" кульмінація припадає на щиру промову генерала і сцену розбиття чарки; а друга кульмінація – після промови Мирона, коли після нанесених образ всі гості тлумом накидаються на Мирона. Друга частина композиції – центральна. Починається вона інтермецо, розділом-переходом, зміною декорацій – розкішний зал змінюється на ясну тиху ніч з наростаючим передзвоном дзвонів (розділ X). Розділи XI–XII подають опис процесії похорону, де при останньому прощанні з покійником виявляється зрадник повстання, який бачить свою подобу мертвою в труні, а афектований народ ховає його живого разом з трупом в одній ямі в землі. Опісля в епілозі виявляється, що всі ці події були сном хворої людини під впливом місячної ночі.

Здобутком інтерпретації і вдалим драматургічним ходом артиста зауважено та підкреслено виконанням ознаки композиційної симетрії. Чітко вибудовуючи основні смислові вузли, з послідовності яких вимальовується загальна концепція поеми, С. Максимчук підносить певні значеннєві репризи, повторення цих вузлів "на відстані". Зокрема риси смислової, так би мовити, симетрії особливо простежуються у побудові та підкресленні артистом першої з відзначених частин твору. Так, у другому розділі поеми, на бенкеті Мирон спочатку "усміхавсь – щасливо чи сонливо", а відтак спомин про ніч повстання вносить у його свідомість той крик: *"Ти зрадник! Зрадник! Зрадив люд закутий!"*. Після сцени з промовою генерала у строфі:

Безмірний холод, мов кліщами, стис
У мене серце... "Зрадця! Зрадця! Зрадця!" –
Лунало десь – чи в мні, чи то вокруг?
Уста ж безстидно почали всміхаться. [20, 77],

все відбувається у стисненому вигляді і в дзеркальній симетрії (спочатку "Зрадник", а потім "уста безстидно почали всміхаться"). Риси симетрії, проведені артистом, відчуваються і на рівні цілої поеми, зокрема, симетричному розташуванні опису двох ночей – повстання і похорону.

Як інтерпретатор С. Максимчук постає у виконанні цього твору не лише передавачем змісту, об'єктивно закладеного у тексті поеми, але в певній мірі і співтворцем. На цих засадах, передаючи загалом точно текст поеми, актор у деталях інтерпретації вдається до пропуску слів, перестановки їх порядку в рядку, вилучення окремих рядків строфи, іноді навіть цілих строф. У бенкетних промовах артист робить купюри в промовах князя (тут взагалі відтворено лише початок розділу III, а IV розділ випущений цілком), графа, барона, менше – в промові генерала. Можливо, С. Максимчук керується тут частково думкою М. Зерова, який зауважив, що промови в "Похороні", *"з погляду культури вірша, це найслабше, що написав Франко"* [5, 482]. Однак купюри, допущені актором, не вадять концепції поеми і каркас авторської ідеї й образу залишають незмінним.

Ефективніше передати текст поеми в рецитації С. Максимчукові допомагає проникнення у поетичну "кухню" І. Франка, чому сприяє розгляд Франкової поеми в контексті ідей, висловлених в праці "Із секретів поетичної творчості", написаної водночас з поемою: складається враження, наче поема є ілюстрацією тої поетичної кухні, до якої приглядається автор у статті.

"Порівняння поетичної фантазії з сонними привидами, а в дальшій лінії – з галюцинаціями, тобто з привидами на яві, не є пуста забавка. Се явище одної категорії; творячи свої постаті, поет в значній мірі чинить те саме, що природа, викликаючи в людській нервовій системі сонні візії та галюцинації. Значить, кождий чоловік у сні, або в гарячці є до певної міри поет; студіюючи психологію сонних візій та галюцинацій, ми будемо

мати важні причинки до пізнання поетичної фантазії і поетичної творчості" [16, 71], – пише І. Франко в названій статті. Дія поеми відбувається, як вказує епілог, у сні, і такий прийом автор використовував і в раніше написаних творах ("Каменярі"), а традиція застосування цього прийому в українській поетичній класиці сягає творчості Т. Шевченка.

Зауважимо принагідно, що вплив шевченківської поетики в поемі присутній постійно. У рядках:

Мабуть, заголосила
Уся земля і з жаху вся тремтить,
і вся вона – розритая могила [20, 81].

І. Франко апелює до одного із найважливіших символів Шевченкової творчості – образу розритої могили. А кількома рядками далі алюзія з Шевченком поглиблюється, але на цей раз спрямовується до Шевченкової поезії "Косар", де в образі косаря змальований образ смерті: *"І косу смерть взяла, щоб все життя скосить одним розгоном"* [20, 81]. Ілюструючи закони асоціацій ідей в статті "Із секретів поетичної творчості", І. Франко наводить приклад пуанту – опис похорону в вірші Т. Шевченка "Хустина". Аналогічний прийом використаний І. Франком у поемі при описі візії похорону, де опис здійснено від цілого до частини: спочатку змальована вся цілість, відтак око починає вловлювати деталі – зброю і панцир із засохлою на них кров'ю, коні, окремі люди (піп, генерали) і врешті домовина, на якій концентрується вся увага. При тому багато деталей у поетичному зображенні похоронної процесії, рівно ж як і спосіб змалювання в Шевченка та Франка, великою мірою збігаються (кілька лав війська, засохла кров на зброї). Поряд з творчістю І. Франка представлена в репертуарі артиста й творчість Т. Шевченка, що дає можливість С. Максимчукові відчути ці "точки дотику" творчості обох геніїв.

У другому розділі статті "Естетичні основи" Франко розглядає вплив і взаємодію поезії з різними видами мистецтва (музика, образотворче мистецтво). Музикальність поезії, використання в ній музичних образів для актора є плідним ґрунтом до застосування художньої вимови, наголосів і відображення тої звукової партитури поеми у прочитанні. Цілком музичний прийом втілений І. Франком в епізоді з дзвонами, де артист вдало застосовує спосіб звуконаслідування. Аналізуючи в статті "Із секретів поетичної творчості" процеси виникнення сну, І. Франко доходить висновку: *"Те, що на ділі є один момент або якийсь стан, сонна фантазія уявляє як рух, як цілий драматичний процес. Але те самісіньке чинить і поет"* [16, 74]. У розділі Франкової поеми дзвін являється то у вигляді могутньої хуртовини, наростаючої бронзи (спіж), відтак великим дзвоном, по якому б'є велетень, потім – погрозою, прокльоном, розпукою.

Важлива роль відводиться музиці в сцені бенкетної ночі: під музику відбувається пробудження свідомості Мирона, осмислення ним подій жахливої ночі повстання ("Музика грає... В моїм мозку блима якийсь там огник..."). Під час того осмислення "музика грає, мов чортівський регіт", "вона реве і душу всю термосить", пригадує Миронові те, "чого й без того до гробової не забуду ями". Після кожної промови рефреном у кількох розділах поеми є "музики грім", який змальовує реакцію на кожну бенкетну промову, і лише після Миронової промови "забувся й князь, музикам дать сигналу не змігся". Цю своєрідну, цілу музичну картину рельєфно озвучує С. Максимчук. Засобом такого омузичнення служать насамперед алітерації – слова з багатьма однорідними як приголосними, так і голосними звуками, які творять символічні звуконаслідуючі наголоси, підсилюючи створений образ. Ось, наприклад:

Музика грає... В моїм мозку блима
Якийсь там огник, спомин незабутий,
І враз він різко заскрипів дверима,
І рій якийсь ввірвавсь кровавий, лютий,
І крик піднявся, плач і зубний скрегіт:
"Ти зрадник! Зрадник! Зрадив люд закутий" [20, 58].

Алітерація звука "р", який природно асоціюється з гуркотом, рокотанням, скрипом, зумисне підкреслений, виділений артистом і музично передає оті болючі докори сумління та совісті, які відчуває в той момент Мирон.

Застосовується також алітерація окремих звуків посеред слів, яка чергує з алітераціями однакових приголосних на початку багатьох слів. Так алітераціями звуків "з" і "с" передано грізне мовчання і тишу в гурті повстанців:

Завзяття тіло тисячоголове,
І зуби зціплені знаку чекали,
І в грудях спертий дух, уста без мови...[20, 59]

Плідно застосовує артист і символічні образні наголоси, демонструючи цим душевне відчуття символічної окраси, внутрішню поетичну інтуїцію, породжену глибоким вникненням і у концепцію цілої поеми загалом, і в концепцію Франкового слова зокрема.

Серед розгляду музичних явищ окремі спостереження письменника торкаються зображення поезією тиші. *"Такий ефект,* – пише І. Франко, – *для музики неможливий. Pianissimo, котрим музика звичайно маркує тишу, має те до себе, що рівночасно малює лагідні чуття, неясні мрії і ніяк не може малювати таких внутрішніх драм тиші, які часто малює поезія. От тим-то музика, що має претензію малювати людські думки, внутрішню боротьбу різних сил нашої душі, навіть різних пристрастей, тобто музика, що силкується вдертися в властиву домену поезії, наперед засуджена на невдачу"* [16, 95]. Підтвердження цих спостережень письменника знаходимо у зображенні похоронної процесії, де поет наче

навмисне неодноразово наголошує, що все відбувається в повній тиші ("*Тихо скрізь*, лиш дзвони дзвонять...", "та пливуть *так тихо-тихо, тіні не плили б тихіш*", коні "*тягнуть тихо, наче тіні*, величезний караван", "*Але тихо!* Ні ридання, ані шелесту не чуть", "Величезний хід той суне, суне тихо, наче мла"). Для відтворення такого неможливого для музики ефекту артист гнучко застосовує засоби алітерації: наприклад, в інших рядках алітерацією звука "л" передано жаль, сум за мерцем. Ця алітерація сприяє також звуконаслідуванню пластичності і текучості повітря в тумані:

Наче мла пливе лугами, мов ріка з глибоких плес;
Тільки дзвони все голосять, зорі глипають з небес. [20, 83]

Урочистості, величі зображенню, духовного піднесення додає ще й те, що весь опис актор читає монотоном, який дуже доречний і для самого способу опису похоронної процесії.

Взагалі варто зауважити, що оцими вдало відчутими тонкощами рецитації С. Максимчук робить цікаве відкриття щодо композиційного мислення поеми. У поемі подано два описи ночі (одна – ніч повстання, друга – ніч з похоронною процесією), обидва навіть містяться симетрично у творі (другий розділ з початку і другий розділ з кінця), події двох ночей змістово і логічно пов'язані, але ж наскільки по-різному малює їх артист і наскільки це сприяє наростанню психологічної напруги від початку твору до кінця, що є однією з необхідних умов інтерпретації цієї поеми. Якщо перша ніч змальована винятково музикально із послідовним застосуванням звуконаслідуючих символічних наголосів, але все те діється серед шуму (на бенкеті) і в замкнутому середовищі (в залі в ширшому показі і в голові Мирона – у вужчому), то друга ніч – сповнена символічних образних наголосів, відбувається на відкритому просторі і в абсолютній тиші, як марево, з відтінком нереальності.

Артист послуговується багатим арсеналом пауз як логічних, так і психологічних. Логічні паузи, як відомо, єднають певну кількість слів у так звані "мовні такти", поділ на які може збігатися, а може не збігатися з розділовими знаками. На думку Д. Ревуцького, тут слід керуватися насамперед тим, що "*... інтонування тексту – річ суб'єктивна і цілком залежить від нашого психологічного підходу до тексту*", а також і тим, що "*наше суб'єктивне психологічне інтонування ми повинні якомога більше поєднувати з намірами інтонування автора, оскільки їх ми можемо вгадати в рядках його тексту*" [11, 146–147]. Зауважимо, що Франкова поетика тим і сильна, що мовний такт іноді не співпадає з рядком строфи, а частина цього такту іноді переноситься в інший рядок (чи навіть строфу – явище так званого переносу). Це не тільки додає пластики віршеві, але й пожвавлює його, долає механістичність зміни рядка в строфі.

Є в інтерпретації і декілька дискусійних місць щодо використання логічних пауз, де, на мою думку, актор не витримує авторського синтаксису і всупереч авторському задумові розриває мовні такти.

Йдеться передовсім про рядки строф із промови князя (тут і далі паузу позначаємо | і проставляємо там, де її допускає артист):

Трупи... кров... ну, слава – все |
Виглядає сіро, буро. [20, 67]

Актор розділив паузою ці два рядки і внаслідок цього смисл сприймається так: "Трупи... кров... ну, слава – все (*тобто, кінець, більше нема що промовляти. – Я. Г.*) і т. д.". Хоча, згідно з авторським синтаксисом, словом "все" починається наступний мовний такт, цілість якого припадає в основному на другий рядок. Подібна ситуація у рядках із промови генерала:

Не військовою штукою, не жаром|
Чуття на подвиг він підняв громаду...[20, 75]

Актор зробив паузу після слова "жаром" і вийшло, наче це слово належить до мовного такту в першому рядку, а "чуття на подвиг" – це вже до іншого. А згідно з проставленим в тексті синтаксисом пауза в цьому випадку видається неможливою: "не жаром (*чого? – Я. Г.*) чуття..." і т. д. – отже пауза затьмарює зміст цього фрагменту.

Подібно і в другому прикладі:

До нас пристав, нам видав сили й плани|
Противників і став для нас як шамір...[20, 75]

Паузою розділені рядки, в той час, як слово "противників" належить ще до мовного такту початого в попередньому рядку: "нам видав сили й плани противників". Прикладів таких пауз у прочитанні тексту поеми можна назбирати чимало. Ось тільки їх цитати із вказаним місцем паузи, пропонованим артистом у рецитації:

1. Забувся й князь, музикам дать сигналу |
Не зміг ся; [20, 77]

2. І я зламав той заряд непридалий,
Спокусу дешевих | побід відверг...[20, 79]

Особливо відокремимо ту групу прикладів, де таке застосування пауз приводить до смислової гри, неоднозначного трактування тексту:

1. А наверху домовина, таємниця мов німа.
Величезна чорна – тільки металеві окуття |
Блискотять – останні іскри зневченого життя. [20, 83]

(блистять окуття чи іскри?)

2. Будівника, що клав величний храм |
Будущини, ось тут ховаєм нині. [20, 85]

(Ховаємо будівника будущини, чи будущину?)

3. Та я був труп. Надія вже не блима |
В душі, завмерла воля до життя...[20, 87]

(надія не блимає в душі, чи в душі завмерла воля до життя?)

Такі смислові ігри в інтерпретаціях класичних текстів є загалом характерні для виконавського стилю Святослава Максимчука. Актор вміє їх відшукати і вдало подати, поставивши (з одного боку) слухача в тупик, з іншого – даючи можливість слухачеві самому формувати своє розуміння авторського тексту.

Психологічні паузи особливо рясно і доречно застосовуються актором у другій частині поеми. Тут їх застосування підказує сама драматична ситуація, "згущення" атмосфери, підхід до генеральної кульмінації. Ними актор добивається підкреслення основних смислових пунктів, які складають основу заголовка і сюжетного стрижня поеми. Особливо показовим щодо цього є розділ із зображенням похоронної процесії:

Ряд домів високих в тіні, другий ряд – одна, ціла,
Нерозривная фаланга сотнями скляних вікон
Вниз поглипує тривожно: бач, надходить похорон. [20, 82]

Психологічна пауза перед словом "похорон" – винесеним в заголовок твору – підкреслює це слово. Вимова цього слова з протягуванням робить його потужним смисловим центром усієї поеми. Аналогічною точкою є такий фрагмент цього ж розділу поеми:

"Не підводячи обличчя, не розплющивши очей,
Відповів сусід мій глухо: "Мирон, Мирон, мрець отсей".
"Мирон, Мирон!" Що за Мирон? Все сказати бц волів! [20, 84]

П'ятиразове повторення імені головного героя у такому невеликому фрагменті, розділене психологічними паузами, робить аж подвійний ефект: передовсім називає ім'я мерця (що передвіщає генеральну кульмінацію твору і становить змістову його "інтригу"), й, по-друге, влучно передає той переляк, який природно виникає в головного героя поеми.

Психологічні паузи мають своє застосування також у так званих фігурах "шукання", коли промовець не може підібрати відповідного слова для виразу своєї думки. Переконливо підібрана актором така фігура у промові барона: "Зробім, щоб (*психологічна пауза, пошук слова. – Я. Г.)* пізнали безглуздий свій гнів..." [20, 72].

Продумана артистом й "темброва драматургія" при художньому прочитанні твору. Вона варта детальнішої уваги, оскільки перед нами запис виконання, який не дозволяє досягнути ефектів, як це можливо, наприклад, при "живому" виконанні актора на сцені. У записі виразові можливості актора більш обмежені. Треба віддати належне майстерності С. Максимчука, який ту обмеженість засобів надолужує такими, на перший погляд, звичними і доступними простими ефектами.

Передовсім питання тембру важливе для передачі мови "від автора". *"Авторська мова в літературних творах різного роду може бути персоніфікована або залишатися не уособленою. Це істотно впливає на творчі завдання і спосіб словесної дії сценічного, літературного монологу.*

Одна справа, коли оповідь веде людина, життєвий образ і поведінка якої виразно вимальовуються в уяві читача. У таких творах сам персонаж виступає як оповідач, який згадує події з власного життя й, говорячи про інших людей, розповідає одночасно і про себе, як про одного з учасників нам'ятних життєвих подій... Письменник може свідомо приховувати себе за ім'ям вигаданої ним особи, ведучи мову від її імені" [22, 137] – слушно зауважує Р. Черкашин. У Франковій поемі автор персоніфікований: розповідь іде від особи героя-зрадника Мирона (а, як відомо, Мирон – це був псевдонім І. Франка), який був учасником всіх описаних подій. Його текст у відтворенні артиста – це мідний тембр, мінорний, темний, тяжкий, енергійний, глухогулкий. Цей тембр добре достосовується до глибокопсихологічного духу поеми і її загалом темного колориту (згадаймо Франків закид у передмові до твору, що в ньому все "занадто темне"). На фоні того загального мідного тембру авторського оповідання промова Мирона, який є наче носієм авторської позиції (з огляду на автобіографізм поеми і символічність обраного імені), відрізняється темброво – тож можна б сказати, що артист тембровим шляхом добивається передання майже неможливого ефекту – ефекту роздвоєння особистості, так важливого і доречного в психології цієї поеми, бо автор-оповідач і герой, прототипом якого є автор, подаються як двоє різних осіб, хоч є фізично єдині.

Проте, звичайно, витримати всю поему – твір доволі масштабний – в одному тембрі було б помилково. Додамо, що актор, передаючи авторський текст, в окремих місцях поеми здійснює модуляцію в інші тембри, посилюючи тим зображальний ефект. Такою модуляцією є перехід на оксамитовий тембр в описі ночі. Вже сама перша авторська характеристика "Ясна ніч" підказує акторові застосування цього тембру, з притаманною йому м'якою журбою і жалем. І цей тембр є доречним, бо ж саме він найкраще передає примарність видіння похоронної процесії ("Наче мла пливе лугами") і – що найважливіше – майстерне зображення тиші при тому, що є в описі образи, які передбачають продукування звуку ("Йде музика полковая, труби, сурми блискотять, та не чути ані згука...", коні "в такт копитами січуть, та ні ржання, ні коменди, ані стуку їх не чуть", від людей "ні ридання, ані шелесту не чуть"). Таким чином, тембр ще й служить засобом для підкреслення поетичного і рельєфного показу поетичної майстерності поета. Доречним виглядає застосування оксамитового тембру для з'ясування чарів "місячної ночі" у епілозі поеми.

До певної театралізації твору приводить і ще одна широко застосована актором властивість тембру – здатність відтінення реплік персонажів від ремарок автора, чи змалювання тонкими психологічними штрихами реакції публіки на ту чи іншу ремарку дійового персонажа. Особливо показовими щодо цього є промова Мирона на бенкеті і фінальна сцена на кладовищі. У промові Мирона сам авторський текст

дає підстави до такого застосування, подаючи окремі строфи (реакція публіки на кожен уступ промови) в дужках; у фінальній сцені С. Максимчук постає драматургом, який на основі Франкового тексту винятково тембровим шляхом малює розгорнену драматичну картину, складність такого відтворення якої полягає хоч би в тому, що це масова сцена і добитися індивідуалізації тембру для кожного одному артистові є досить важко. Тут С. Максимчук продовжує мистецьке переконання свого вчителя – Р. Черкашина, який застерігав, що "тональна розробка поліфонічного звучання розповідної художньої мови зовсім не подібна до примітивного читання тексту "на різні голоси", коли репліки персонажів оповідач намагається "виразно" розіграти" [22, 149].

У інтерпретації поеми тембр чисельно використаний як засіб характеристики окремої особи. Особливо показові та виграшні в цьому відношенні всі бенкетні промови. С. Максимчук рельєфно вимальовує характер кожного персонажа, причому робить це винятково голосовим, тембровим шляхом. Це спричиняє до певної театралізації тексту недраматичного (не призначеного для сцени) твору. Цим актор доводить слушність спостережень Г. Лужницького: *"Одначе, хоч драматичність поетичних образів Франка, як ми згадали, у більшості сценічною не є, Франко сягає у своїх поемах часто до театральних засобів, надаючи таким чином сценічності своїм поемам. [...] Володіючи вільно сценічним діалогом і маючи просто в душі гармонію вірша, Франко цими ж засобами поширює можливості вислову поетичної мови, а рівночасно оживлює опис"* [7, 233].

У промовах актор знаходить дещо таке, що суттєво доповнює, доречно збагачує розуміння матеріалу самої поеми. На мою думку, ці промови подаються артистом як своєрідна концепція історії розвитку світової суспільної думки, викладена в образах таким чином, що всі ті історичні типи різних епох і народів розмовляють на одну тему – як упокорити розбунтований народ. Промови подано так, що з кожною наступною промовою напруга зростає, вони стають гостріші та дошкульніші і таким чином досягається друга кульмінація. Так, у промові князя чуємо найнижчий, міфологічний рівень суспільної свідомості, це такі собі "побрехеньки" з якомога більшою кількістю голосних фраз, які через "стрибки" думки промовця навіть не доводяться до кінця. У промові графа чуємо античних мужів, диктаторів, з їх риторством промов (Dixi!), категоричністю думки, жорстокістю до простого народу як найнижчої суспільної верстви. Барон – це вже новий час – час просвітництва, лібералізму доби Великої французької революції. І нарешті, промова Мирона – це сповідь самого І. Франка, його часу.

Промови, як вказувалося, позначені великим впливом публіцистичної прози, що й викликає відповідний спосіб їх рецитування. Так, у промові князя артист ухиляється від монотону настільки інтенсивно, що промова набирає тривіальності, яку й доречно підкреслити в тих

"побрехеньках", виголошуваних персонажем. Відповідно до "різкого, твердого тону" промови графа артист застосовує монотон з чеканкою ритму і рими, що підкреслює категоричність і жорстокість висловлюваних думок. Подібне спостерігаємо і в промові генерала. У промові барона актор застосував "співучу" манеру рецитування, що узгоджується з вертлявою, шпаркою натурою героя: звідси ті численні голосові glissando (як на словах: "То вже Монтеск'є...), якими щедро насичує промову актор.

Отже, всебічний аналіз показує, що запис поеми "Похорон" Івана Франка, здійснений Святославом Максимчуком, є вагомим здобутком і визначним явищем у мистецтві художнього слова загалом, як і застосування цього мистецтва до поезії Івана Франка.

Мистецтво художнього слова, як і кожне часове мистецтво (музика, наприклад), функціонує у суспільстві завдяки тріаді чинників: Творець (Поет) – Інтерпретатор (Майстер художнього слова) – Слухач. Як вказувалося вище, у мистецтві художнього слова інтерпретатор заміняє творця і сам промовляє до публіки, але словами поета. Вибір артистом цієї поеми напрочуд влучний, бо якнайкраще передає сутність І. Франка як особистості, громадянина, мислителя. Не випадково А. Крушельницький вважав, що *"... можем поему "Похорон" признати поглядом поета на свою творчість, поглядом суспільного діяча на свою горожанську й суспільну працю, поглядом піоніра нових ідей на розвиток сих ідей в народі і на ті жертви, що їх проглочує пропаганда нових ідей. Одно й друге, і третє – се змагання всього життя поета. Він веде свій народ до боротьби за краще життє, але чим близше до побіди – тим більше неудач, тим більше зламаного жита. Отся на позір "зрада" – зрада у власному тільки серці поета – бо народ вважає його своїм "будівником, що клав величний храм будущини"* [6, 197].

Поема "Похорон" відіграла важливу роль у творчій біографії артиста, й успішному закріпленню цього твору в репертуарі Святослава Максимчука сприяло те, що артист глибинно осягнув джерела, проблематику поеми, відчув їх актуальність для громадського і духовного становлення сучасного суспільства. Виконанням цього твору винесено, примушено слухача вдуматися і проаналізувати твір Івана Франка, який у час перших виступів артиста "не вписувався" в канонічне (ідеологічне) розуміння творчості поета. За "темною і невмотивованою" проблематикою, текстом поеми крилися значно глибші і далеко не завжди суголосні тому часові ідеї, які бриніли в думках і душах людей, але з відомих причин не могли проголошуватися. Таким чином, виконання твору сприяло духовному єднанню людей, актор застосував всі можливі засоби для цього переконання, проявивши власну майстерність володіння цим мистецтвом.

Пропонований запис є одним із численної серії записів української класики у виконанні артиста, де, крім поеми "Похорон", представлена також поема "Мойсей". Святослав Максимчук по праву може вважатися

першопроходцем у справі озвучення творів української класики (в тому числі, творів Івана Франка) на різні види звуконосіїв. Адже донедавна, протягом попередніх років, ніхто з майстрів художнього слова ґрунтовно справою записів рецитацій Франкових творів не займався. Лише останнім часом, до 150-річчя Каменяра, у серії "Книга вголос" появилося озвучення (саме озвучення, а не художнє прочитання! – в цьому істотна різниця щодо якості роботи названих акторів і С. Максимчука) – монументальних Франкових прозових і поетичних творів на компакт-дисках (Ч. 1 – "Захар Беркут" – виконує заслужений артист України Борис Лобода; Ч. 2 – "Бориславсміється" – виконує заслужений артист України Василь Мазур; Ч. 3 – "Лис Микита" – виконує заслужений артист України Петро Панчук). До появи згаданих дисків цю прогалину заповнюють саме записи С. Максимчука, і в реалізованій їх кількості львівський артист є неперевершеним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бесіда Вол. Федоровича, виголошена на загальних зборах "Просвіти" дня 10 (22) мая по виборі єго головою сего товариства // Правда.–1873. – Ч. 8. – С. 302.
2. Вахнянин А. Руська справа в Галичині в роках 1891–1894. – Львів: Накладом К. Беднарського, 1895. – 94 с.
3. Геродот. Геродота турійця з Галікарнасса "Історій" книг дев'ять, що їх називають музами / Перекл., передм., примітки А. Білецького. – Харків: Фоліо, 2006. – 655 с.
4. Єфремов С. Співець боротьби і контрастів. – Київ: Рада, 1913. – 208 с.
5. Зеров М. Франко-поет // Зеров М. Твори в двох томах. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г. Кочура, Д. Павличка. – Київ: Дніпро, 1990. – С. 457–491.
6. Крушельницький А. Іван Франко (поезія). – Коломия: Галицька накладня Якова Оренштайна, б. р. – 279 с. – Серія: Літературні характеристики українських письменників, ч. 1.
7. Лужницький Г. Драматичність поетичних образів у творчості Івана Франка // Лужницький Г. Український театр: наукові праці, статті, рецензії / Ред. комент. Р. Пилипчука. – Т. 1. Наукові праці. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 228–233.
8. Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Є. Книга спостережень. – Київ: Дніпро, 1997. – С. 187–195.
9. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка // Мочульський М. Іван Франко: студії та спогади. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – С. 3–105.
10. Раса, нация, герої. Уваги Гаустона Стюарта Чемберлена / Передм., переклад І. Франка // Літературно-Науковий вістник. – Річник II. – Том VII. – Львів, 1899.
11. Ревуцький Д. Живе слово. Теорія виразного читання для школи. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 198 с.

12. Спогади про Івана Франка / Упоряд., вст. стаття, прим. М. Гнатюка. – Львів: Каменяр. 1997. – 635 с.
13. Устиянович К. М. Ф. Раєвскій і російській панславизмъ. – Львів, 1884.
14. Филипович П. Шляхи Франкової поезії // Филипович П. Літературно-критичні статті / Передм., упоряд. С. Гречанюка. – Київ: Дніпро, 1991. – С. 61–95.
15. Франко І. Дещо про себе самого // Франко І. Зібрання творів в 50 т. – Т. 31. – Київ: Наукова думка, 1981. – С. 28–32.
16. Франко І. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 31. – Київ: Наукова думка, 1981. – С. 45–119.
17. Франко І. Мозаїка: Із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 5 т. / Упоряд. З. Франко, М. Василенко. – Львів: Каменяр, 2002. – 432 с.
18. Франко І. Передмова [до видання: "Вибір декламацій для руських селян і міщан"] // Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 33 – Київ: Наукова думка, 1982. – С. 417–428.
19. Франко І. Поза межами можливого // Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 45. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 276–285.
20. Франко І. Похорон // Франко І. Зібрання творів 50 т. – Київ: Наукова думка, 1976. – С. 54–89.
21. Черкашин Р. Робота читця над художнім твором: Методичний посібник. – Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958.–124 с.
22. Черкашин Р. Художнє слово на сцені. – Київ: Вища школа, 1989. – 327 с.
23. Чорновіл І. Українська фракція Галицького Крайового Сейму 1861–1901 рр. – Львів, 2002. – 288 с.

ЯКИМ ГОРАК

АВТОГРАФИ УКРАЇНСЬКИХ МУЗИКАНТІВ У ФОНДОВІЙ ДОБІРЦІ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ

У фондах львівського літературно-меморіального музею Івана Франка збереглася чимала добірка нотних видань – в основному, музичних композицій до слів Івана Франка. Є серед цієї добірки як чимало відомих творів музичної франкіани, які вже прижилися на концертних естрадах і аналізовані М. Загайкевич у двох монографічних працях[1], так і значна частина менш знаних, або й невідомих зовсім творів.

Велика добірка поділяється на дві великі групи. Одну з них становлять такі видання, які хоч і не містять автографів композитора, але, за свідченнями інвентарних книг музею, передані в заклад особисто композиторами. Для прикладу, у групі "хут" зберігаються окремі видання солоспівів Б. Лятошинського, Ф. Надененка, здійснені "на правах рукопису" до 100-річчя з дня народження письменника і передані композиторами (очевидно, в рік публікації) до музею: це видання солоспівів "Чому не смієшся ніколи?" (№ 309, "хут"), "Чого з'являєшся мені..." (№ 310, "хут") Б. Лятошинського та "Твої очі" (№ 303, "хут"), "Червона калино..." (№ 312, "хут") Ф. Надененка. Безумовно, ця група заслуговує на детальніше вивчення, упорядкування і видання нотографії цих видань.

Другу групу, яка буде об'єктом цього дослідження, становлять видання з автографами українських музикантів – композиторів і співаків. Дати цілісний аналіз збережених автографів, розглянувши їх у контексті історії написання та виконання цих творів, покликане це дослідження[2]. Адже окремо, як цілісна фондова добірка, автографи українських музикантів у збережених фондах музею виданнях науково не досліджувалися. Лише принагідно, в контексті дослідження інших тем, згадувалися збережені в музеї автографи Соломії Крушельницької та Миколи Лисенка[3].

Особливу цінність мають автографи тих діячів музичної культури, яким в їх тривалому житті пощастило спілкуватися із Іваном Франком особисто, а відтак дочекатися функціонування музею письменника у

його львівському помешканні на колишній вулиці Понінського, 4 (тепер вул. І. Франка, 152).

У фондовій групі "хут" № 698/83 зберігається видання солоспіву Миколи Лисенка до слів Івана Франка "Не забудь юних днів", яке побачило світ окремим виданням у Києві 1903 року в друкарні І. Чоколова і видавництві "Леона Ідзіковського"[4] (у серії "Пісні і співи на тексти різних авторів", № 17 а). На першій сторінці зазначеного видання, над початком нотного тексту – автограф фіолетовим чорнилом Михайла Венедиктовича Микиші (1885–1971), який, за інформацією інвентарних книг, подарував музею це видання: "*Цей твір я виконував на 40-річному ювілею Літературної та громадської діяльності Івана Яковича Франко в 1913 році і який виконував все своє творче життя. М. В. Микиша. 2 / IX 1956 р.*"[5] За змістом автографу криється історія виступу М. Микиші на 40-річному творчому ювілеї Івана Франка 1913 року. Про цей виступ писала газета "Діло": *"До того ж треба додати, що салю наповнила добірна, сьвяточно настроєна публіка, яка кілька разів витала овацийно самого Ювілята, котрий прибув на концерт, на якім молодіж зложила йому поклін і срібний вінець, дякуючи за десятки років діяльности і научування. На чолі всіх точок висунув ся перший виступ незвісного доси у нас артиста – співака з закордонної України, уч[еника] Ол. Мишуги, п[ана] Микиші, який на зазив з Галичини радо прибув, щоб звеличати сьвято Ювілята і на концерті приступом здобув собі серця і симпатію всеї публіки. Голос п. Микиші – се мягкий, ясний ліричний тенор з легким закроєм драматичним, широкої скалі, гнучкий, спосібний до нюянсования динаміки у високих реєстрах, словом, голос, якому природа і солідна школа запевняють гарну кариєру. Як концертовий співак виявив п. Микиша богато інтелігенций, ліричного чуття, а при тім культури і сценічного темпераменту і явив ся зарівно гарним інтерпретатором Лисенка, як італійских Карузових п'єс. Дивним дивом нагадував нам часто артист характером голосу і подекуди способом інтерпретації незабутнього нашого Ол. Мишугу, особливо ж у добре звісній, старій нашій знакомій "Помарніла наша доля". Не диво відтак, що нового артиста приняли слухачі просто ентузиястично, викликуючи і змушуючи до многих наддатків, якими він обильно наділював численну авдиторію"*[6]. Відома також ювілейна фотографія Івана Франка серед учасників Студентського з'їзду, який відбувся з нагоди сорокарічного творчого ювілею письменника: на фотографії поруч з І. Франком зазнятий Михайло Микиша.

У музеї накопичений доволі значний фонд Станіслава Пилиповича Людкевича (1879–1979), створений переважно з дарунків його приятельки і мецената музею І. Франка Наталії Якимчук, а також із речей, подарованих самим композитором.

Майже всі автографи С. Людкевича, збережені в музеї, зроблені композитором в 1965 році (до нагоди 110-річчя з дня народження поета),

коли більшість музичних інтерпретацій Франкових текстів вже була здійснена композитором (тільки в 1967 році появиться ще солоспів "Коваль"). Автографи містяться в основному на виданнях різних років і зроблені на прохання працівників музею. Винятком є автограф (підпис) С. Людкевича, зроблений ним на прохання працівників музею в рік власного сторічного ювілею (1979 рік), на фотографії (№ 1623, група "Ор"), яка зображає композитора в 1905 році.

Хронологічно перший автограф Станіслава Пилиповича – на виданні його чоловічого хору в супроводі оркестру "Вічний революціонер" (Наклад товариства "Бандурист", 1906 р.) (№ інв. 92 групи "хут") – здійснений фіолетовим олівцем вверху обкладинки. Автограф гласить: *"В Музей Івана Франка у Львові С. Людкевич 25-IX. 65"*. Символічно, що перший автограф міститься на першому творі С. Людкевича до Франкових слів: твір був написаний композитором в 1898 році і вперше виконаний на святковому концерті до святкування 25-річної творчої праці Івана Франка. Детальну історію першого виконання твору і реакцію самого письменника на нього описав С. Людкевич у статті "Перший франківський концерт"[7]. Того ж 1898 року твір було опубліковано у вигляді хорової партитури із "витягом" (клавіром) для одного фортепіано у збірці "Зів'ялі листки. Композиції до слів Івана Франка", яка була одним з ювілейних видань (це видання зберігається у фондах музею під № 80 у групі "хут"). У даній публікації 1906 року цей твір подано вже в новій авторській редакції, яка в певних моментах музичної композиції є змінена і допрацьована[8], а також супроводжується фортепіанним витягом для двох фортепіано.

Інший автограф – на літографічному виданні хору "В осени" (саме такий правопис у заголовку) (Група "хут", 226). За дослідженням З. Штундер, твір цей для мішаного хору без супроводу написано ще 1934 року[9] і, мабуть, це літографічне видання і є першовиданням твору. Напис напрочуд гнучко відображає тепле шанобливе ставлення композитора до І. Франка та його творчості: *"Великому Ліпикови вдячний за тему композитор Людкевич. 20. V. 1965"*.

На виданні партитури своєї симфонічної поеми "Каменярі" за однойменним твором І. Франка, здійсненому київським видавництвом "Мистецтво" 1965 року, С. Людкевич написав наступний дарчий напис чорним чорнилом на титульній сторінці книжки: *"Слава великому Каменяреві. В Музей Ів. Франка С. Людкевич. 22. X. 1965"*. Симфонічна поема "Каменярі" була написана С. Людкевичем 1926 року спеціально до вшанування роковин смерті Івана Франка, яке набуло всеукраїнського масштабу. Композитор входив у спеціально створений до цієї дати "Комітет для вшанування 10-ліття смерти Івана Франка" як представник музичного товариства "Боян" (разом із ним з музикантів до комітету належав також Василь Барвінський від Музичного Інституту ім. М. Лисенка та Карло Бандрівський від музичного товариства

ім. М. Лисенка) і його підпис є під опублікованою відозвою комітету[10]. Твір уперше було виконано на святковій академії до 10-х роковин І. Франка, який відбувся заходом об'єднаних українських товариств у залі Музичного товариства ім. М. Лисенка 6 червня 1926 року[11]. Крім твору С. Людкевича, програму концерту складали декламація Богдана Лепкого власної поезії "Прольог", кантата К. Стеценка до слів І. Франка "Єднаймося" (виконали хор "Бояна" та "Бандуриста" в супроводі оркестру, сопранове соло виконувала Марія Сабат-Свірська), доповідь Кирила Студинського "Соціялістичний процес з 1878 р. в освітленні судових актів", декламація Франкових "Каменярів" Остапом Луцьким і твір С. Людкевича у виконанні оркестру й "унісону мужеського хору "Бояна" та "Бандуриста". Твір мав заслужений успіх і відразу ж під час святкувань отримав дуже схвальну і позитивну рецензію Василя Барвінського[12]. Згодом, 1933 року цей твір С. Людкевича прозвучав на концерті з нагоди відкриття надмогильного пам'ятника письменникові.

З 1933 роком і урочистостями відкриття надмогильного пам'ятника І. Франкові пов'язаний і інший унікальний автограф, збережений у музеї. Це автограф Нестора Остаповича Нижанківського (1893–1940) на виданні його хору "Наймит", здійсненого видавництвом "Львівського Бояна" (№ 229, група "хут"). У інвентарній книзі зазначено, що обкладинку даного видання оформив Зенон Попіль. Історію створення цього твору вичерпно розкриває спогад Василя Барвінського про Н. Нижанківського: *"Пригадую собі, що тоді Нестор не дуже рвався до творчої роботи, бо, вилікувавши туберкульоз кости майже вповні, терпів часто на шлункову недугу. Та я налягав на нього, щоб він конче взяв участь зі своїми творами у франківському святі, і Нестор дійсно запалився до композиції і зреванжувався мені гарним гуцульської роботи тарелем з дописко́ю на зворотній стороні: "Василеві від Нестора з подякою за гонення до творчої праці"*[13]. Твір було виконано на концерті 28 травня 1933 року, який входив до урочистостей з нагоди відкриття пам'ятника на могилі поета на Личаківському цвинтарі. В програмі цього концерту довкола імені Івана Франка об'єдналися творчі зусилля композиторів Західної і Східної України та прозвучали: симфонія № 2 Левка Ревуцького, увертюра до опери "Золотий обруч" Б. Лятошинського, симфонічна поема "Каменярі" С. Людкевича, "Фрагмент з "Мойсея" Антіна Рудницького (соло виконував тенор Михайло Голинський), хор "Наймит" Н. Нижанківського (виконував "Боян" під керівництвом Миколи Колесси) і його ж солоспів "Поклін тобі..." (соло М. Голинського), а також солоспіви для голосу з оркестром Василя Барвінського "Місяцю-князю" та "Сонет" (соло – Марія Сокіл). Виконання твору, як і загалом вся концертна програма, отримали високу, схвальну оцінку Тараса Шухевича: *"Нестор Нижанківський зарепрезентувався двома композиціями: "Наймитом" на мішаний хор а капелля у виконанні "Львівського бояна" та піснею на тенор в супроводі оркестри "Поклін*

Тобі, зів'яла квітко...", відспіваного М. Голинським. Здається мені, що правдивий свій композиторський характер показав Нижанківський в композиції "Наймит", у якій рівночасно виказав своє знання поліфонії і контрапункту. Одначе думаю, що Нижанківський писав на хор, а думав інструментально, бо на хор це ніяк не звучало. Пісня "Поклін Тобі, зів'яла квітко" вдячна і мельодійна, але в цілком іншому характері, як попередня, нагадувала більш композиції його батька Остапа, причому супровід зінструментований менше вдатно"[14]. Незабаром після святкувань Нестор Нижанківський подарував примірник виданої партитури свого хору відомій співачці, згодом професорці Львівської консерваторії, племінниці великої Соломії Крушельницької, Одарці Карлівні Бандрівській зі своїм автографом чорним чорнилом наверху обкладинки: "*ВП. Проф. Одарці Бандрівській від автора. Львів 16. VI. 1933*". Одарка Карлівна передала це видання з автографом до музею.

Неоціненним скарбом фондів музею є рукопис трьох солоспівів Бориса Павловича Кудрика (композитор відомий також під псевдонімом Рогатинець, 1897–1952), збереженого у групі "хут" під №120. Два з них – "Ой розпущу ж я мрії" та "Чорні очі палкі" (на тексти з поеми "Лісова ідилія") – написані на спарених листках нотного паперу. На титульній сторінці, крім назв романсів, прізвища автора та джерела тексту, написано: *"На один голос з достроєм фортепяна склав Борис Кудрик"* і рік – 1918. Вкінці другого романсу – авторська дата і місце написання – *"Рогатин, у серпні 1918"*. На окремому нотному листку написаний солоспів "Чим жива пісня?" з авторським датуванням *"Рогатин дня 30 / VIII 18"*.

Крім цих солоспівів, відомими є ще звернення Б. Кудрика до музичного прочитання поезії І. Франка. Йдеться передовсім про солоспів "Дивувалась зима" для тенора (середнього голосу) і фортепіано. Цей солоспів з присвятою – "Посвята українській співачці Сальомеї Крушельницкій" – був виданий 1921 року у Відні під прізвищем "Рогатинець". Це видання є у музейних фондах (№ 115, група "хут"), у якому на першій сторінці нотного тексту, відразу під заголовком романсу, вказана й авторська дата написання: "Скомп. 17 / IV 1919". Крім того, у творчій спадщині Б. Кудрика є ще мішаний хор "Гримить!", створений 1926 року (отже, до 10-х роковин смерті поета), однак доля його поки що не з'ясована.

Цілу низку своїх творів – у рукописах і друкованих з автографом – подарував музеєві Анатолій Йосипович Кос-Анатольський (1909–1983). Видання творів А. Кос-Анатольського з автографами композитора, які збереглися у фондовій добірці музею, відсутні навіть серед його домашнього архіву[15].

Усі подаровані композитором для музею твори написані і датовані в дарчих написах 1956 роком – роком Франкового ювілею, в який А. Кос-Анатольський створив левову частку музичних творів до слів

Івана Франка. У той ювілейний рік на сторінках львівської преси появилася інформація, як мистці своєю творчістю віддають данину шани Великому Каменяреві. Стосувалося це і львівських композиторів, а найбільше Анатолія Йосиповича, який на той час вже був головою правління Львівської обласної організації Спілки композиторів України. Зокрема у статті "Львівські митці готуються до знаменної дати" музикознавець Марія Білинська писала: *"А. Кос-Анатольський написав ряд пісень і романсів на тексти Франка. Три з них – "О це тая стежечка", "Ой ти, дівчино, з оріха зерня", "Стежина в парку" – готує до святкових концертів тріо студенток Львівської державної консерваторії сестер Байко. Крім цього, композитором написані сольна пісня "Ой жалю мій, жалю" і хор "Вперед, брати!" У тісній співдружбі з головним балетмейстером театру опери та балету М. Трегубовим А. Кос-Анатольський працює над створенням нового балету за новелою Франка "Сойчине крило" (лібрето О. Гериновича)"*[16]. У іншій публікації про створення композитором багатьох композицій за творами І. Франка повідомлялося більш широко, з посиланням на пряму мову А. Кос-Анатольського: *"Цими днями Кос-Анатольський закінчив клавір нового балету "Сойчине крило", побудованого на основі однойменної ліричної новели Ів. Франка. Лібрето написав О. Геринович.*

– Пишучи ліричну пісню на слова Франка "Ой ти, дівчино, з горіха зерня" – розповідає композитор, *– я мав на увазі виконавиць – студенток львівської консерваторії сестер Байко. Вони з великим почуттям передають і ніжність, і біль юнака, закоханого в дівчину, в якої очі сяють тим жаром, що то запалює серце пожаром.*

Щиро й привабливо звучить також музика на слова Франка "Оце тая стежечка, де дівчина йшла". Цю пісню зараз уже виконують артистки філармонії Тетяна Карпатська і Марія Дувір'як"[17].

Названі публікації перераховують усі твори створені композитором до сторіччя з дня народження письменника в 1956 році: це – солоспіви "Оце тая стежечка", "Стежина в парку" ("В парку є одна стежина..."), "Ой жалю мій, жалю", "Ой ти, дівчино, з горіха зерня", а також мішаний хор "Вперед, брати, та наперед...". Зазначені солоспіви у вигляді окремих видань Музфонду з помітками "На правах рукопису" композитор передав у музей, долучивши до них автографи, датовані одним днем— 10 вересня 1956 року. На титульній сторінці видання солоспіву "Ой жалю мій, жалю" (№ 292, група "хут"): "*Музеєві Івана Франка передає композитор А. Кос-Анатольський. Львів, 10 вересня 1956 р.*". Також на титулі солоспіву "Ой ти, дівчино, з горіха зерня" (№ 300, група "хут"): "*Музеєві Івана Франка передає композитор А. Кос-Анатольський. Львів, 10 вересня 1956*". Видання солоспіву "Стежина в парку" g-moll (№ 299, групи "хут", з позначкою "На правах рукопису") збережене у фондах музею з дарчим написом композитора: "*Музеєві Івана Франка передав автор А. Кос-Анатольський. Львів, 10 вересня 1956 року*". Окремим

аркушем до видання долучено поетичний текст, набраний на друкарській машинці.

Композитор подарував музеєві рукопис клавіру балету "Сойчине крило" (№ 7319/842 група "ор"). Дарчий напис гласить: "*Рукопис клавіру балету "Сойчине крило" на лібрето Олександра Гериновича за однойменним твором Івана Франка. Музеєві Івана Франка дарує композитор Анатоль Кос-Анатольський. Львів, дня 10 вересня 1956 року*". Цей балет, як згадувалося, написаний 1956 року, був поставлений у львівському театрі опери та балету зусиллями диригента Я. Вощака, художника О. Сальмана, балетмейстера – М. Трегубова. Головні ролі виконали О. Поспєлов (Массіно), Н. Слободян (Мануся), а також були заняті артисти театру І. Тривога, М. Печенюк, В. Шумейкін, В. Рудчик, О. Лещиць, О. Сталінський. Постановка отримала в основному позитивний резонанс в українській пресі, хоч на її сторінках мали місце і критичні нотки. В газеті "Вільна Україна" рецензент І. Боровський зауважив і "менш вдалі" моменти в музиці балету: "*Менш вдалою є друга дія балету. Показуючи кубло розпусти, композитор прагнув знайти відповідне музичне втілення, але пішов шляхом копіювання "дешевої" музики кабаре, не вносячи нічого від себе, не збагачуючи її талановитими знахідками, як він це зробив у третій дії. Не можна вважати вдалою характеристику купця Світлова за допомогою мелодії пісні "Ухарь-купец"*"[18]. "Копіювання" розважальної музики в балеті вважає його недоліком рецензент у газеті "Правда Украины" музикознавець Марія Загайкевич. Та попри те, не лише в тому, на думку М. Загайкевич, недоліки балету. "*Гораздо бледнее сцены балета. Представляющие попытку раскрыть психологические переживания героев. В спектакле они занимают незначительное место и сосредоточены преимущественно в первой и последней картинах. В центральных эпизодах балета роль Мануси совершенно пассивна и почти лишена самостоятельных танцевальных номеров. Музыка, воплощающая переживания главных действующих лиц, недостаточно выразительна. Удачные места (например, в лирическом дуэте Мануси и Массино) не получают необходимого симфонического развития. Отсутствие действительной глубины, известная шаблонность в построении и развертывании музыкальных мыслей особенно заметны в моментах драматического напряжения. Явно не хватает в музыкальной обрисовке положительных персонажей (Мануси и Массино) национального колорита. Попытки ввести украинские народные интонации в партии Мануси весьма недостаточны*"[19]. Уже після сценічної прем'єри балету, кількома роками пізніше, композитор подарував музеєві опублікований клавір (Київ: Музична Україна, 1968. – 228 с. – № 307, група "хут") з двома автографами: "*Львівському Літературно-меморіальному Музею Івана Франка. Анатолій Кос-Анатольський. Львів, 5 червня 1968 р.*" і "*Прем'єра балету відбулася 6 грудня 1956 року у львівському театрі опери та балету ім. І. Франка. А. Кос-Анатольський. Львів, 5 червня 1968 р.*".

До нотних листків рукописного клавіру балету випадково, мабуть, долучився і рукопис ще одного твору – мішаного хору (як вказують позначки голосів) до слів Д. Павличка "Гімн Каменяреві". Автограф (очевидно, чорновик), написаний олівцем лише у вигляді чотириголосого нотного тексту у тональності B-dur, датований 21 червня 1956 року. Поетичний текст до цієї композиції долучений у вигляді набраного на друкарській машинці окремого аркуша. У фондах зберігається також інший рукописний (очевидно, чистовий) примірник цього "Гімну Каменяреві" (№ 310, "хут"): "*Музеєві Івана Франка на вічну славу Великого Каменяра дарує А. Кос-Анатольський. Львів, 10 вересня 1956 року*". Того ж 1856 року в серпні твір було опубліковано у газетах "Львовская правда", "Прикарпатська правда" та журналі "Жовтень"[20].

Варто зазначити, що й після сторічного ювілею письменника композитор ще не раз складав йому свою шану новими творами на Франкові тексти. Це – солоспіви "Поворож мені, циганко" (1966), "Ніч на підгір'ю" ("Погідна ніч в підгірському краю") (1981).

У доробку Богдани Михайлівни Фільц (1932 р. н.) на слова Івана Франка є 3 хори ("Червона калино, чого в лузі гнешся?" (1984), "Земле моя" (1984) та "Надійшла весна прекрасна..."), жіночий терцет "Ой ти, дубочку кучерявий..." (написаний 1956 року для тріо сестер Байко), а також солоспіви "Твої очі, як те море", "Я не тебе люблю" (обидва 1959 – початок 1960-х років), "Так, ти одна моя правдивая любов" (1980)[21]. За зізнанням самої композиторки, висловленим автору цих рядків, вона мала в дитячі роки нагоду в Яворові (що під Львовом) разом з рідною сестрою Іванкою відвідувати заняття з іноземної мови, які проводив син поета Петро.

Року 1985, напередодні 130-річчя з дня народження Поета, Б. Фільц упорядкувала та видала в київському видавництві "Музична Україна" збірку хорових творів і вокальних ансамблів на слова І. Франка "Земле моя". В цій збірці, крім творів самої Б. Фільц, вміщено твори багатьох інших українських композиторів (М. Лисенка "Вічний революціонер" та "Безмежнеє поле", Я. Ярославенка "В дорогу!", "Місяцю-князю...", М. Вериківського "Гримить!", "Розвивайся, лозо", Б. Фільц "Земле моя", обробка народної пісні "Мій раю зелений", "Червона калино...", А. Мухи "Зелений явір" й А. Кос-Анатольського "Ой ти, дівчино..."). Спеціально для цієї збірки композиторка робила переклади окремих творів для дитячих хорів, оскільки збірник йшов з адресатом дітям старшого шкільного віку. Один з примірників виданого збірника Богдана Михайлівна передала для музею через музикознавця Марію Загайкевич з такою дедикацією: "*Літературно-меморіальному музею Івана Франка. Київ 25 IX 1985. Богдана Фільц*".

А в березні 2006 року композиторка створила ще два нових солоспіви до Франкових текстів – "В Перемишлі, де Сян пливе" (датований 5 березня 2006 р.), та "Привіт тобі, мій друже вірний" (датований 10 березня 2006 року). Ксерокопію рукопису цих творів композиторка

подарувала музеєві, додавши дарчий напис: "*Для львівського літературно-меморіального музею І. Франка. Б. Фільц. Київ, 11. 04. 2006 р.*". Ці два солоспіви вперше виконано співачкою Наталією Якимець та концертмейстером Оксаною Бассою на концерті солоспівів на вірші Івана Франка, який відбувся в рамках "Тижня пам'яті Івана Франка" у Львові 1 червня 2006 року.

У фондах музею міститься також власноручний рукопис, виконаний чорним чорнилом відомого дуету "Червона калино..." Богдана Ярославовича Янівського (1941–2005) (№ 966, група "хут") з дарчим написом на титульній сторінці: "*Музею Ів. Франка від Богдана Янівського. 30 /IV. 1982 р. м. Львів*". За свідченням М. Загайкевич, цей дует вперше було виконано 1981 року на урочистому вечорі в Львівському державному університеті ім. І. Франка з нагоди 125-річчя з дня народження письменника[22].

У фондах також зберігається рукопис солоспіву "Ой жалю мій, жалю" для голосу і фортепіано Валерія Квасневського (№ 1416) з дарчим написом: "*Музею Івана Франка від автора романсу в дні пам'яті нашого Великого Каменяра. 31. 05. 97.* [підпис]".

Окрім творів і автографів композиторів, які були родом з Галичини і працювали в основному у Львові, чимало у фондовій добірці представлено видань з автографами композиторів зі східної України. Передовсім це низка автографів Юлія Сергійовича Мейтуса (1903–1997). На жаль, нічого не відомо про те, коли за яких обставин життя композитор бував у Львові, чи відвідував він львівський музей письменника і чи тут зробив дарчі написи для музею на своїх творах.

У жанрі солоспіву Ю. Мейтус неодноразово звертався до поезій Івана Франка. Вперше до музичного прочитання поезії Каменяра Ю. Мейтус звернувся в 1940 році (напередодні запланованого відзначення 85-річчя з дня народження та 25-річчя смерті поета, яке однак через початок війни не відбулося), створивши п'ять творів цього жанру: "Не люди наші вороги", "Цехмістер Купер'ян", "Спомин", "Гримить!", "Твої очі, як те море". У рік сторічного ювілею поета було написано солоспіви "Привіт тобі..." та "Я не жалуюсь на тебе, доле". На окремому виданні свого романсу "Привіт тобі, мій друже вірний, гаю" (група "хут", № 302), здійсненого київським державним видавництвом образотворчого мистецтва і музичної літератури в 1956 році, синім чорнилом на обкладинці зліва зроблено дарчий напис за декілька років після видання: "*Музею Івана Франка від автора музики. Юл. Мейтус. Весна, 1965*".

Однак кульмінаційним твором у музичній франкіані Ю. Мейтуса безумовно є опера "Украдене щастя" (лібрето М. Рильського за однойменною драмою І. Франка). Вона була створена композитором в 1957–1959 роках, і прем'єра її відбулася 10 вересня 1960 року в Львівському театрі опери та балету (диригент Я. Вощак, постановник С. Сміян, художник А. Сальман) у процесі підготовки до Декади

української літератури і мистецтва в Москві. За словами очевидців, на прем'єрі був присутній і сам композитор. У постановці були задіяні кращі вокальні сили тогочасної львівської опери: Павло Кармалюк (Михайло Гурман), В'ячеслав Кобржицький (Микола Задорожний), Валентина Герасименко (Анна). Опера і її постановка отримали позитивні рецензії М. Загайкевич та М. Рудницького. Обидва критики погоджуються в з тонкою драматургічною майстерністю композитора, органічністю, розумною побудовою музичної канви опери, пасиченістю її народнопісенним матеріалом і його симфонізацією. *"Музика Ю. Мейтуса зв'язана з фольклором не механічно і не відривається від конкретного середовища, коли оспівує загальнолюдську тему нещасливого кохання. В ній ми можемо відчути міцні традиції М. Лисенка і М. Римського-Корсакова"*, – пише М. Рудницький. Сходяться критики і на гарному сценічному втіленні образу Миколи В. Кобржицьким. Відповідність образу і добрі голосові дані відзначають критики у виконавиці ролі Анни В. Герасименко, однак, більш прискіпливий М. Рудницький вважає, що *"актрисі і, зокрема режисерові С. Сміяну, слід би у цій ролі сильніш наголосити на моментах внутрішньої боротьби Анни самої з собою, з своїм почуттям, на її ваганнях"*[23]. Критичні нотки стосуються втілення образу Михайла Павлом Кармалюком. М. Загайкевич вважає музичну характеристику Михайла в опері дещо одностороннью й, відзначаючи сильний і гарний голос співака, мовить, що *"в целом его сценическая игра не лишена некоторой условной театральности, что заметно мешает многогранному раскрытию образа"*[24]. Посилити акторську гру радить співакові і М. Рудницький.

Ю. Мейтус підписав для музею клавір опери, виданий московським видавництвом "Советский композитор" 1963 року, лише за п'ять років після прем'єри. Автограф, виконаний синім чорнилом, на титульній сторінці гласить: "*Музею Івана Франка на спомин про часи натхненної роботи над творами великого письменника Юл. Мейтус. Київ, 23 квітня 1965 року*".

Композитор підписав також для музею свій фотопортрет на тисненому картоні (Група "ор", № 654). Внизу, ближче до лівого кута, фотографії дарчий напис: "*Музею Івана Франка – великого українського письменника, чия поетична творчість завжди надихає мене на створення музики, що йде від глибини душі, і за яку я безмірно вдячний йому. Юл. Мейтус 1 липня 1977*".

Симфонічна сюїта в семи частинах "Лис Микита" – чи не єдине звернення до Франкової творчості композитора Ізидора Ілліча Вимера (1906–1983), харків'янина родом, який з шестидесятирічного віку працював у Львові. Твір створено в 1956 році до сторічного ювілею Івана Франка. Але тільки через дев'ять років, майже напередодні 110-річного ювілею письменника, композитор на титульній сторінці партитури твору зробив наступний дарчий напис: "*Музеєві Івана Франка у Львові до*

110-річчя з дня народження Великого Каменяра. Львів, 1/VIII 65р. Ізидор Вимер". Власне сама титульна сторінка з автографом, без партитури, а тільки з пустими партитурними аркушами, і зберігається у фондах музею (№ 395, група "хут"). Припускаємо, що композитор робив цей напис на прохання працівників музею, не маючи екземпляру партитури твору за мотивами Франкової казки під рукою, але з великим бажанням зробити цей напис. Тому подаровано лише титульний лист, на якому поміщено автограф.

У творчій спадщині вінничанина, лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка Климентія Яковича Домінчена (1907–1993), який працював диригентом симфонічних оркестрів філармоній у різних містах України, всього два твори на франківську тематику – солоспів "Мій раю зелений" (1956) та музика до театральної вистави за казкою І. Франка "Фарбований лис" (1958). Видання солоспіву, здійснене 1962 року видавництвом "Советский композитор", зберігається у музеї (№ 1076, група "хут") з автографом композитора на обкладинці, виконаним чорним чорнилом: "*Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка К. Домін. 4. 07. 1985 р.*"

Отже, збережена в Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка добірка автографів українських музикантів засвідчує водночас і стійкий творчий інтерес українських композиторів до Франкового слова, і їх зв'язок із музеєм письменника. Автографи, рівно ж як і оригінальні рукописи визначних діячів, завжди є цінною окрасою будь-яких музейних фондів, та спеціально за кожним з цих творів і автографів стоїть певна історія їх створення композитором, виконання, а отже, й історія вшанування творчості, пам'яті Поета. В цьому аспекті збережена добірка є вагомою і неоціненною складовою для дослідження історії музичної франкіани.

ПРИМІТКИ

1. З а г а й к е в и ч М. Іван Франко і українська музика. – Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури, 1957. З а г а й к е в и ч М. Музичний світ великого Каменяра. – Київ: Музична Україна. 1986.
2. За надання можливості доступу для роботи і допомоги у пошуку самих автографів вважаю приємним обов'язком скласти подяку головному хранителю фондів музею Олександрі Павлівні Стець.
3. Дивись: Г о р а к Я. Дещо про взаємини між Соломією Крушельницькою та Іваном Франком і пам'ятки про них у Франковому музеї // Соломія Крушельницька та світова музична культура: Статті та матеріали / гол. ред. О. Смоляк. – Тернопіль: Астон, 2002. – С. 37–43; З о з у л я к К. Шістдесят одна візитна картка у Франковому домі // Дзвін. – Львів, 2006. – № 1. – С. 124–138.
4. Володарем видавничої фірми, яка постійно видавала друком твори М. Лисенка, був Владислав Леонович Ідзіковський (1864–1944), який 1896 року перекупив книжково-нотний магазин Б. Корейво (з книгарнею якого співпрацював М. Лисенко (1871–1896 рр.) і всі видавничі права. 1914 року, після смерті М. Лисенка, цій фірмі було передано всі твори М. Лисенка і права на них.

5. Взаємини між М. Лисенком та І. Франком, історія написання М. Лисенком музики до текстів поета неодноразово були і продовжують залишатися у фокусі спостережень музикознавців, тому не розглядаю їх тут. Серед численних праць назвемо основні: Витвицький В. Взаємини М. Лисенка з І. Франком. – Краків-Львів: Українське видавництво, 1942; Архімович Л., Гордійчук М. М. Лисенко: Життя і творчість. – Третє вид. – Київ: Музична Україна, 1992. – С. 138–147; Загайкевич М. Музичний світ великого Каменяра. – Київ: Музична Україна, 1986.
6. З концертової салі // Діло. – 1913. – Ч. 147. – 4. 07. 1913. – С. 6.
7. Людкевич С. Перший Франківський концерт // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи. – Т. 2 / Упоряд., ред., переклади і примітки З. Штундер. – Львів: Видавництво М. Коць, 2000. – С. 406–408.
8. Більш детально про різницю обох редакцій твору див.: Якуб'як Я. Микола Лисенко і Станіслав Людкевич. – Львів: НТШ, 2003. – С. 61–62.
9. Штундер З. Станіслав Людкевич. Життя і творчість. – Т. 1 (1879–1939). – Львів: ПП "БІНАР-2000", 2005. – С. 610.
10. Дивись: Роковини смерти Франка. Український народе! // Діло. – 1926. – 23. 04. – С. 1.
11. Новинки. Святочна академія // Діло. – 1926. – Ч. 118. – 30. 05. – С. 4.
12. Барвінський В. Музичні замітки. Симфонічна поема Ст. Людкевича "Каменярі" і кантата Стеценка "Єднаймося" // Діло. – 1926. – Ч. 136. – 23. 06. 1926. – С. 3.
13. Барвінський В. Вступне слово про життя і творчість Нестора Нижанківського // Булка Ю. Нестор Нижанківський. Життя і творчість. – Львів, Нью-Йорк: Видавництво М. П. Коць, 1997. – С. 51.
14. Шухевич Т. Святочна академія в честь Івана Франка // Діло. – 1933. – Ч. 138. – 31. 05.
15. Архівна спадщина композитора Анатолія Кос-Анатольського: каталог рукописів / Укладач і автор передмови О. Мельник-Гнатишин. – Львів: НТШ, 1998. – 354 с. Серія "Архівні джерела, том 1" видана комісією спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін.
16. Ткаченко М., Білинська М. Львівські митці готуються до знаменної дати // Вільна Україна. – 1956. – № 131. – 6. 06. 1956. – С. 3.
17. Дереч Д. У львівських композиторів // Вільна Україна. – 1956. – № 158. – 8. 07. 1956. – С. 3.
18. Боровський І. "Сойчине крило" (Новий балет А. Кос-Анатольського в театрі опери та балету) // Вільна Україна. – 1957. – 6 лют. – С. 4.
19. Загайкевич М. Возврат к хорошим традициям ("Сойкино крыло" А. Кос-Анатольского на сцене Львовского театра оперы и балета имени И. Франко) // Правда Украины. – 1957. – 22 берез. – С. 3.
20. Архівна спадщина композитора Анатолія Кос-Анатольського... – С. 72.
21. Датування творів Богдани Фільц.
22. Загайкевич М. Музичний світ великого Каменяра. – Київ: Музична Україна, 1986. – С. 131.
23. Рудницький М. Це справжній успіх! ("Украдене щастя" на сцені Львівського оперного театру) // Вільна Україна. – 1960. – 27 верес. – С. 3.
24. Загайкевич М. "Украденное счастье". Новая опера Ю. Мейтуса на сцене Львовского театра оперы и балета имени Ив. Франко // Правда Украины. – 1960. – 27 верес. – С. 4.

СПОГАДИ СОФІЇ ТА ВОЛОДИМИРА ДУТКІВ

Роман Горак

Про спогади Софії Домініківни Дутко

Напевно у кожного музею є свої легендарні постаті, подібні до охоронця Шевченкової могили в Каневі Івана Ядловського. Музей Івана Франка у Львові своєму існуванню в багатьох випадках завдячує Софії Домініківні Дутко (дівоче прізвище – Смоляж). Вона народилась 10 жовтня 1910 року в селі Янчині Перемишлянського району Львівської області в бідній селянській родині. Малою дитиною її посадили на віз і відправили "на своє": служити до Львова, як казала, "до панів" Любимировичів, що мешкали на вулиці Софії неподалік від будинку Івана Франка. Служила до 1934 року, поки не вийшла заміж за слюсаря Дутку Юліана Йосиповича*, 1909 року народження. Її чоловік працював у невеличкій майстерні, що виробляла поручні для сходів. З ним працював герой квітневих подій 1936 року Владислав Козак, якого звільнили з роботи і який брав участь у страйку безробітних і був вбитий. Його похорони перетворились в акцію протесту проти профашистської політики, яку вів окупаційний польський уряд. 29 січня 1936 року в Софії народився син, якого назвала Володимиром. Довший час після заміжжя вона працювала двірничкою в будинку по вулиці Гавзнера, а з 14 березня 1939 року – прибиральницею у новоствореному музеї Івана Франка, який офіційно було відкрито 10 жовтня 1940 року, а від 1942 року до визволення Львова від німців – сторожем будинку Івана Франка, замешкавши у його підвальних приміщеннях.

Про це вона детально оповіла у своїх спогадах. За рамками її оповіді залишилось багато цікавих фактів, зокрема історія вбивства російським розвідником Миколою Кузнєцовим Бауера, заступника генерал-губернатора Ляша та його ад'ютанта Шнайдера 11 лютого 1944 року. Вбивство було вчинено навпроти будинку Івана Франка. Софію Дутко німці примусили прибрати кров на вулиці і помити тротуар.

Залишився за рамками спогадів і її жертовний догляд за хворою дружиною Івана Франка, яка мешкала на другому поверсі новоствореного музею. Саме Софія й спорядила її в останню дорогу.

---

*В своїх перших документах Софія Дутко називає себе Софією Томівною Дуткою (називний відмінок – Дутка).

На час німецької окупації, коли на возі та в рюкзаках було вивезено та перенесено майно музею І. Франка до Національного музею, Софія Дутко залишилась в підвальному приміщенні разом із сином Володимиром і охороняла будинок, не вимагаючи опісля жодної винагороди. На будинок не раз робили напади польські шовіністи, намагаючись його сплюндрувати. Найгірше було те, що грабіжниками були поляки, які мешкали поруч. Софія Дутко зберігала музей як могла. Вона залишалась у ньому, коли будинок Івана Франка був відданий окупаційною владою директору миловарного заводу, і берегла кожну річ разом зі своїм малим сином Володимиром. На Великодні свята 1944 року, коли впала перед будинком бомба і значно пошкодила його (пошкодження були ліквідовані тільки в травні-червні 2006 року при капітальному ремонті будинку), Софія Дутко найперше подбала про охорону будинку від грабіжників і вимушена була ночами відбиватися від них. На жаль, так ніхто й не прийшов на допомогу... Мародери розбирали кахлеві печі, здирали паркет. Частково вони викрали плитку, якою була покрита долівка на горищі. Слабосилій жінці з дитиною на руках було важко боротись з бандою. Року 1946 музей знову відкрито, а перед тим проведено косметичний ремонт. Того, що не докрали мародери, розікрали ремонтники. Повністю була здерта плитка на горищі Івана Франка...

Після війни Софія Дутко, як жартувала, урочисто передала збережений нею музей владі, а сама продовжувала жити в підвалах музею. Згідно з особовою справою, яка зберігається в музеї (ЛЛММ ІФ, оп. № 10/с, спр. 54, арк. 23), вона була прийнята на роботу 8 серпня 1944-го за директорства Петра Карманського. Регулярно заповнювала свою особисту справу, діставала мізерну зарплату, час від часу премію в розмірі 30–35 крб, продовжувала жити в підвальних приміщеннях музею. Син Володимир став студентом Львівського інституту фізкультури, який закінчив 1959 року. Року 1963 Софію переведено на посаду наглядача залів, після довголітнього займання почесної посади прибиральниці музею. Відтак 16 жовтня 1989 року Софія Дутко через поганий стан здоров'я залишила роботу, віддавши музею 50 років своєї праці. Згідно з наказом директора від 9. 10. 1989 року за сумлінну працю була нагороджена почесною грамотою Управління культури Львівського облвиконкому та грошовою премією. У представленні на цю нагороду зазначалось (там же, арк. 59): *"Дутко С. Д. працює в музеї 50 років (від часу створення музею). Вона особисто знала дружину Івана Франка Ольгу Федорівну, його синів Тараса і Петра. Вона залишилася охороняти музей під час тимчасової німецької окупації. Її праця – у всіх починаннях музею. Від Софії Домініківної записані спогади про сім'ю Івана Франка, вигляд квартири письменника, присадибну ділянку. Вона внесла значний вклад у становлення і розвиток музею Івана Франка"*.

З 1976 до 1979 року працювала прибиральницею перукарні "Чародійка", а від 30 квітня 1979 року – знову наглядачем залів музею Івана Франка. В 1985-му, завдяки тодішньому директорові музею Марії Семенівни Кіх, дістала невелику квартиру на теперішній вулиці Левицького.

Померла 13 травня 1993 року. Похоронена на цвинтарі в Брюховичах.

Спогади Софії Дутко про створення музею І. Франка

Про будинок І. Франка і присадибну ділянку. Я пам'ятаю будинок Івана Франка і присадибну ділянку з 1925 р. Тоді я служила у панів Любомировичів, які жили по вул. Софії, 29. З їх малим синочком я часто ходила до Франків. У будинку проживали сини Івана Франка – Тарас і Петро – зі своїми сім'ями. Вони займали перший поверх, а на другому поверсі жила дружина І. Франка Ольга Федорівна. Згодом І. Франко винаймав квартиру для своєї сім'ї по вул. Театинській[1]. В будинку І. Франка залишився Тарас Іванович зі своєю сім'єю. Він здавав три кімнати професору Ющишину[2] (там де колись був кабінет, спальня, бібліотека і вхідний коридор). Тарас займав дві кімнати і кухню (спальня Ганни і їдальня). Так вони жили до 1939 року. Осінню 1939 року Тарас з сім'єю переїхав до Станіслава і там проживав під час німецької окупації. У 1945 році він повернувся до Львова.

У 1939 р., коли до Львова прийшла Радянська армія, почалися роботи по організації музею Івана Франка. Першим директором став Петро Іванович, який у той час був депутатом Верховної Ради Української РСР. Проживав Петро Франко зі своєю сім'єю у сусідньому будинку – колишній власності багача Ув'єра[3].

Першими працівниками були: Петро Іванович Франко – директор, Ольга Федорівна Франко – науковий працівник, Кулечко Федір – науковий працівник, Струтинська – науковий працівник, Кедринська Ліда – секретарка, Пронь – фотограф, Дутко Софія – прибиральниця, Франковський – садівник, ще був бухгалтер, але я не пам'ятаю його прізвища[4].

17 липня 1941 р. померла дружина І. Франка Ольга Федорівна. Організацією похорону займалась Деркач Марія[5] і невістка покійної – Ольга Федорівна (дружина Петра). На похоронах була я, Кулечко Федір, Ліда Кедринська, Деркач Марія, ще кілька чоловік.

Будинок Ув'єри зайняв німецький губернатор, а Франкам дали хату по вул. Снопківській. Петра не було – він виїхав на Радянську Україну.

Коли Львів окупували фашисти, в будинку Франка хотів поселитись фольксдойчер – директор фабрики мила (він говорив по-російськи). Заступником директора фабрики був Нагірний, а сама фабрика мила була по вул. Янівській[6].

Нам дозволили забрати експонати з музею і перевезти по частинах до бібліотеки, до історичного музею і до Національного музею, яким керував Свєнціцький. Організатором перевезення і надійного збереження експонатів музею була Марія Дем'янівна Деркач. Я і Кедринська виконували її доручення. М. Деркач зробила списки експонатів, найняла фіру, якою перевозила речі. Частину дрібних експонатів перенесли в рюкзаках. Добре запам'яталось мені, що найкраще нас прийняли Свєнціцькі. Сам професор і його дочка все обережно складали, записували, співчували нам і обіцяли надійно зберегти. Свою обіцянку

виконали. Після війни, коли вдруге організовували музей, всі експонати від Свєнціцьких в найкращому вигляді були повернені до музею Франка.

Німецький директор фабрики мила, який мав поселитись в будинку І. Франка, поробив тут деякі зміни: там, де була їдальня Франка, зробив ванну, підвів до будинку газ, потім привіз свої меблі. Першого травня, на самий Великдень, на подвір'ї музею впала бомба, одна стіна будинку була частково пошкоджена. Німець забрав свої меблі й більше сюди не приїхав. Я прийняла робітника, який допоміг забити всі вікна дошками. Зі своїм маленьким сином Володею я залишилась жити у підвальному приміщенні.

З будинку почали красти – украли вхідні двері (там, де входиться до науковців), розібрали кафельну піч у кухні. У липні 1944 р., коли Львів був звільнений від фашистів, музей організували вдруге. Проте, не всі експонати повернулись на своє місце. Першим директором музею по війні був П. Карманський. Після нього, щось зо два місяці, директорував Свєнціцький, але відмовився, бо був старенький і виконувати цю роботу було тяжко. Потім директором був Д. Лук'янович, але також недовго. Після нього був Лозовий, потім Тарас Франко (десь у 1948–1949 роках), потім Кияшко[7] і Я. Цегельник (до 1959 року)[8].

З вигляду хати Франків мені дуже запам'ятався гарний дах. Він був покритий черепицею і довкола мав взір (ромби трохи темнішого кольору). Вікна і двері були коричневі, а не білі. Вікна веранди мали іншу форму[9], ніж зараз. Вони були такі, як в коридорчику будинку Грушевського. Там, де тепер кладовочка в меморіальному будинку (біля їдальні), була вода. Стрих був викладений гарною плиткою, ходилося, як по покою, переступалося через бельки.

Присадибна ділянка. Коло хати від вулиці росли три яблуні[10], за хатою ще чотири яблуні і слива[11]. На насипі росла груша, горіх, кущі аґрусу[12]. Між хатою і насипом росло дві сливи і яблуня – на розі хати (біля кухні). Посередині ріс великий кущ глоду, який заступав вікна. Уся ділянка була заросла травою. Там, де тепер пам'ятник[13], стояла гойдалка для дітей. На шкарпі ріс кущ дикої рожі[14]. Там, де тепер є дуб, ріс горіх. У 1928 р. він змерз. Біля горіха була дерев'яна лавочка. Над шкарпом, біля горіха, росли дві вишні морелі[15]. Дві вишні росли перед будинком Франка над дорогою[16].

Між територією Франка і Грушевського був дерев'яний пліт[17]. Грушевський мав окремий вхід на свою територію (збереглись закладені дверці)[18].

Добре пам'ятаю сад Грушевського. Він був дуже гарний. Тут росли яблуні, груші, вишні, біла черешня. Прикрашували сад декоративні кущі, які цвіли біло, рожево і жовто. До сьогодні збереглися білий і рожевий кущі. На кущах зимою висіли жовті ягідки, це було дуже гарно.

Напроти теперішнього пам'ятника росла груша[19]. В неї вдарив грім, і ми її зрізали десь у 1954 році. Над доріжками росли вишні й морелі.

Посередині першої половини саду Грушевського була чудова дерев'яна альтанка, обвита зеленню. Біля будинку Грушевського на великій овальній клумбі росли рози. Більше квітів у саді ніде не було. По обидві сторони сходів біля будинку ріс бузок. Туї, які зараз ростуть, були малі. Дуб, який зараз росте біля музею, посадила я і огородник музею – Франківський, у 1940 р. на розпорядження Петра Франка. Ми пішли в парк Йордана[20], викопали невеликий дубок і посадили на тому місці, де колись ріс горіх. На колишній площі "Батька-сокола"[21] ріс дубок, під ним стояла плита з надписом, що цей дубок посадили на честь Франка. Цей дубок спалили польські шовіністи, а плиту казав нам Петро Франко забрати і поставити біля нашого дубка в музеї. Ми так зробили[22]. Потім та плита була у мене в підвалі і ремонтники її розбили[23]. Довкола хати Франка була маленька бетонна полоска та жолобок з цегли, по якому стікала вода, коли падав дощ. В будинку Франка я прожила з 1938 р. і до 1968 р. В музеї я працюю з 1939 р. до сьогодні, за винятком дев'яти років, як пішла на пенсію, а потім знову була прийнята на посаду наглядача залів[24].

Літературний запис ***Віри Бонь,***
заступника директора Музею з наукової роботи

12 травня 1985 року

ПРИМІТКИ

1. Зараз вул. М. Кривоноса. Будинок знищений під час Другої світової війни.
2. Ющишин Іван (18. 11. 1883–23. 10. 1960) – відомий галицький педагог, редактор журналу "Учитель", в якому свої останні наукові розвідки друкував Іван Франко. На прохання дочки письменника Анни Франко-Ключко та Українського педагогічного товариства заопікувався опустілим домом Івана Франка та його дружини, перейшовши 1933 року жити туди. Залишив цінні спогади про останні роки життя Івана Франка, вперше опубліковані у збірнику "Науковий вісник музею Івана Франка у Львові" (№ 3, 2003 р., с. 136–145).
3. Див. примітки до наступних спогадів.
4. Особові справи перших працівників в архіві музею збереглись лише частково.
5. Деркач Марія (26. 06. 1896–15. 04. 1972) – одна з перших дослідниць творчості та біографії Івана Франка. Тричі рятувала від знищення архів та бібліотеку письменника після передачі їх НТШ згідно із його заповітом. Впорядковувала його архів та епістолярію. Після вивезення архіву та бібліотеки у Київ, була довгий час їх охоронцем. Більш детально див.: Вальо М. Марія Деркач: Бібліографічний покажчик. Спогади. Розвідки. Листи. – Львів, 1999.
6. Секретарем на цій фабриці працювала Козакевич Лідія Володимирівна, яка також залишила спогади, які досі не опубліковані.
7. Киящко Іван Омелянович (23. 11. 1919–5. 08. 2006) – працював директором музею з 4. 01. 1952 до 3. 09. 1952 року. Залишив цінні спогади "Я був колись директором Музею Івана Франка", опубліковані у № 3 "Наукового вісника музею Івана Франка у Львові" (2003, с. 149–173).
8. Цегельник Яків Хомич став директором музею 4. 01. 1952 р.
9. Після декількох невдалих ремонтів будинку в 2005–2006 роках була проведена повна реставрація з відновленням його первісного вигляду. Виконувала роботи фірма "Львівметалбуд".

10. Яблуні від вулиці Івана Франка (за часів Івана Франка – вул. В. Понінського) не збереглися. Вони впали у 1974–1975 роках. Відразу на їх місцях посаджено щепи від них, які ростуть й досі.
11. Дерева не збереглися.
12. Насип міститься на півночі ділянки. Збереглась лиш груша, посаджена Іваном Франком восени 1902 р. Горіх впав під час грози у травні 2004 р. На його місці посаджено нове горіхове деревце, вирощене з горіха попередника.
13. Пам'ятник роботи скульптора В. Пивоварова поставлено 1949 р., завдяки стараннням М. Рильського.
14. Кущ не зберігся.
15. Не збереглись.
16. Не збереглись.
17. Не зберігся. Відомий з фотографій. Планується відновити.
18. Двері завалені й досі. До музею М. Грушевського веде вхід через колишні ворота.
19. 2005 р. на її місце посаджена щепа від груші Івана Франка, яку він посадив 1902 р.
20. Назва походить від винахідника лікувальної фізкультури. Тут були розбиті спеціальні доріжки за його методою. Цей парк ще називають "Залізні Води", і міститься він на вулиці Південній, неподалік будинку Івана Франка.
21. Площа "Сокола-батька" містилась при вулиці Стрийській. Землю під неї було викуплено на чисельні пожертви. Тут проводились найрізноманітніші заходи українців у Львові. У радянський час тут був стадіон "Динамо", а опісля, вже перед розпадом Радянського Союзу, зведено будинок для Обласної адміністрації, який за часів української незалежності використано для податкової інспекції.
22. Насправді дубка, посадженого на площі "Сокола-батька", ніхто не знищував. Його посаджено в десяту річницю смерті Івана Франка як символ нації, яка росте і розвивається. Після приходу радянської влади і масової депортації українців у Казахстан та Сибір та з початком відкритого геноциду вирішено перенести молодого дубка під хату Івана Франка. Так було і зроблено. Дуб, якому вже минуло чотирнадцять років від часу висадки, на диво, прийнявся, і тепер це вже могутнє дерево. Відвідувачам розповідали, що це дерево посадив сам Іван Франко. Легенда, яку оповіла С. Дутко, мала на меті захистити дуб від знищення.
23. Мармурова дошка з пропам'ятним підписом була розбита спеціально, тобто знищена.
24. При кінці записаних спогадів стоїть підпис Софії Дутко та приписка директора Музею Струтинського: "Власноручний підпис Дутко Софії Домініківної засвідчую".

Примітки Романа Горака

Спогади Софії Дутко про Целіну Зигмунтовську

Я добре пригадую Целіну Зигмунтовську. Приходила декілька разів у музей[1]. Сім'я Франків жила тоді в сусідньому будинку[2], жила там й Ольга Федорівна, але весь час намагалась бути не там, а в музею. Наверху, там де зараз сидять наукові працівники, вона мала свою кімнату[3] і там тримала різні саморобні вина, настойки, варення, компоти, які дуже любила заготовляти, а потім пригощати гостей.

З самою Ольгою Федорівною, дружиною покійного Івана Франка, було важко розмовляти. Вона перескакувала з однієї теми на іншу і нервувалась, коли її не розуміли.

Приходить раз Зигмунтовська. Така собі польська пані з попелястим, але вже сивуватим волоссям, у гарному капелюшку, кокетливо зсунутим на один бік. Вже не пригадую, чи на лівий, чи на правий. Відразу привернула до себе увагу всіх. Ольга Федорівна зустрічає її словами:

– А-а-а, моя дорогая ривалько, моя сладенькая ровеснице, заходи, заходи (по-російськи. – *Р. Г.*)... Чекай, може вип'єш вина, бо ти то любиш і добре вмієш робити, – і побігла наверх за вином.

Через хвилю повернулась з келішком вина, який заховала собі за спину. Потім рвучко вийняла його і хлюснула вином в очі Зигмунтовській, і відразу пішла. Зигмунтовська без слів пообтиралась хустинкою.

Влітку 1940 року я зустріла Зигмунтовську на вулиці Софії[1]. Привіталися. Не дуже високого зросту, сива, дуже акуратно та елегантно убрана, модний світлий костюм, волосся прикрите гарним світлим капелюшком. Така собі "панця". Майже не змінилась від часу, коли я перший раз її бачила. Йшла під руку з якоюсь молодою дівчиною. Говорили про всяке, а потім вона стала і сказала, що живе ось тут і показала на маленький у дворі будиночок, що зараз на вулиці Івана Франка, 120. Жила там на другому поверсі. Дальше про неї нічого не знаю, хоч заходила до музею часто. Ми всі боялись, що принесе кожна її нова поява та зустріч з Ольгою Федорівною. Однак все було спокійно. Ольга Федорівна дивилась на свою колишню "ривальку" переможним поглядом і не проявляла до її особи якогось особливого інтересу, тим більше, що серед працівників музею ходили чутки про те, що перед смертю Целіна Зигмунтовська вимагала від Івана Франка, аби він записав їй будинок. Говорили також, що це настільки (не знаю, як сказати) обурило, чи розгнівило його, що він прогнав її зі свого дому, в якому вона жила з дітьми і вела домашнє господарство Франків, коли Ольга Федорівна була в лікарні.

Літературний запис спогаду
Романа Горака,
зроблений 12 квітня 1980 р.

ПРИМІТКИ

1. Целіна Зигмунтовська справді часто приходила в музей і спогади від неї записували працівники музею. Зокрема в тих уривках, які дійшли до нас і зберігаються у музейних фондах, є свідчення, що 27 вересня музей дістав фотографію Михайла Рошкевича, батька колишньої нареченої Ольги Рошкевич. Фотографії у фондах музею не віднайдено. Цього ж дня була й Целіна Зигмунтовська, яка категорично запротестувала, щоб її фотографію помістив у газету "Вільна Україна" Броніслав Овчарський. Днем 28 вересня зафіксована дата народження Ольги Федорівни Франко: 10. 04. 1864 року. Цього ж 28 вересня спогадами про Івана Франка ділився Тарас Мельник з Якубової Волі, батько полковника Андрія Мельника.

Серед записів працівників є й такий, який стосується того, що Уляна Кравченко стверджувала, ніби від Івана Франка Целіна Зигмунтовська відбирала гроші і привела до того, що він вимушений був просити позички у неї.

2. 10 жовтня 1940 року в будинку Івана Франка відкрито Львівський державний літературно-меморіальний музей Івана Франка, який підлягав Міністерству освіти УРСР. Перед тим Уряд УРСР надав Петру Франку будинок Антонія Ув'єри, відомого львівського промисловця та купця. Цей будинок був споруджений за проектом арх. І. Багенського 1923 року. Туди і перенеслась мешкати родина Антонія Ув'єри. Одночасно з тим деякі кімнати були залишені за власником, і родина Петра Франка погодилась доглядати за хворою дружиною Антонія Ув'єри.

Згідно з метричним записом книг одруження костьолу Миколая (до речі, в тому самому, в якому 1896 року брала шлюб Целіна Журовська із Збігнєвом-Лукашем Зигмунтовським), Антоній Ув'єра, купець, син Ігнатія і Вікторії Кожинек, народжений в Містку на Моравії, неодружений, що проживав у Львові по вулиці Понятовського, 5, у віці 31 рік 14 липня взяв шлюб з Геленою Яжиною, дочкою Яна і Францішки Скочинської, народженою у Львові, неодруженою, віком 19 років (ЦДІА України у м. Львові, Ф. 618, оп. 2, спр. 2483, арк. 419). Ян Яжина був великим промисловцем і мав розгалужену сітку ювелірних майстерень у Львові.

9 червня 1909 року народився, а 24 жовтня цього ж року був охрещений іменем Антоній-Тадей-Ігнацій син Антонія Ув'єри, про якого в метриці (там же, спр. 2483, арк. 193) сказано, що він народився 1877 року. В тому ж записі зазначено, що дружина Антонія Ув'єри Гелена-Марія народилась 1889 року. За хрещених батьків був Ян Яжина, дідусь з боку матері, та Сідонія Скочинська, вдова. Мешкала сім'я на той час у Львові по вулиці Домбровського, 8. Метричний запис зазначав також, що теперішній новонароджений Антоній-Тадей-Іван 18 жовтня 1932 року в Ходорові одружився з Марією Туллі (Thullie).

16 червня 1910 року народилась, а 30 жовтня цього ж року була охрещена потрійним іменем Ядвіги-Ірени-Гелени дочка Антонія Ув'єри, хрещеним батьком якої, згідно з метричним записом (там же, спр. 2484, арк. 229), були Іван-Флоріан Нікіш, якого метричний запис іменує цісарсько-королівським index distibutalis. 9 листопада 1935 року вона одружилась із Збігнєвом Гутлібом (Guttlieb).

28 травня 1914 року народилась, а 11 червня цього ж року була охрещена подвійним іменем Марії-Єви дочка Антонія Ув'єри (там же, спр. 2484, арк. 76). Марія-Єва народилась на вулиці Пелчинського, 20, а 19 лютого 1938 року вийшла заміж за Адама-Вінцента Ланга, сина власника помістя Мацошина біля Жовкви.

У 1907 році Антоній Ув'єра живе по вулиці Галицькій, 12. В партері цього будинку містився його ж магазин з одягом. Згідно з адресними книгами, у 1909 році він живе по вул. Зиблікевича, 30 (зараз частина вул. Івана Франка). 1910 року він живе при вулиці Генрика Домбровського, 8. Цей будинок належить Софії Ланг. Під № 9 на цій вулиці мешкають, у власнім домі, Максиміліан і Йозефа Thullie. 1911 рік – вул. Домбровського, 14. 1912 рік – Галицька, 12. 1916 року він з сім'єю жив в будинку № 58 при вулиці Кохановського (зараз Левицького). 1923 року Антоній Ув'єра звів будинок при вулиці Понінського 2, по-сусідству з будинком Івана Франка. 1940 року Антоній Ув'єра разом з дружиною при допомозі Петра Франка виїхав за кордон. Його нащадки зараз живуть в Австралії. Під час Другої світової війни будинок забрано під резиденцію генерал-губернатора Дістрікту Галичини. Сам губернатор проживав у Рівному. Будинок мав служити йому в час приїзду до Львова за резиденцію.

Так склалось, що в ньому він не був ніколи. Після війни тут деякий час мешкав маршал Конєв, в підвалах якого містилась тюрма-катівня, а опісля – так званий генеральський готель, підвали якого служили для технічного забезпечення зв'язку Варшавському договору.

У 1990 році будинок передано на правах винайму Львівському літературно-меморіальному музею, і довгий час у ньому містились виставкові зали музею. 2006 року в травні-серпні тут проведено велику за обсягом ремонтно-реставраційну роботу, і в його приміщенні розмістилась літературна експозиція музею.

3. Ольга Федорівна Франко відмовилась покидати рідний дім і надалі мешкала в своєму будинку на другому поверсі, де за життя чоловіка були кімнати для синів Тараса та Петра, а також для гостей. Тут вона і померла на початку Другої світової війни. 1940 року, під час святкування чергової річниці Жовтневої революції, її відвідав тодішній Перший секретар Компартії України Микита Сергійович Хрущов. Довгий час кімнати, де мешкала Ольга Федорівна, займали наукові працівники. Тепер тут музейна експозиція.
4. У Львові Целіна Зигмунтовська разом із сином Здіславом та дочкою Софією з'явилась після продажу в Дрогобичі своєї хати. В адресних книгах вперше її прізвище з'являється 1912 року як вдови судового надофіціаліста (старшого офіціаліста). Мешкала вона за адресою вул. Личаківська, 56. 1913–1914 роках Ц. Зигмунтовська проживала за адресою вул. Генінга, 10 (зараз вул. Харківська). 1916 рік фіксує її проживання при вулиці Софії, 16, що відповідає будинку № 120 при вулиці Івана Франка. Тобто, після того, як Іван Франко виповів помешкання Целіні Зигмунтовській, вона стала жити поруч. Будинок довгий час стояв у первісному вигляді, однак, 2004 року, після приватизації, його кардинально перебудували, і від нього не залишилось майже нічого від попереднього.

   Про дальші адреси проживання Целіни Зигмунтовської дає уяву її пенсійна справа періоду польської окупації (пенсійну справу часів австрійської окупації не виявлено) (ЦДІА України, ф. 161, оп. 2, спр. 2462). Пенсію після покійного чоловіка Целіна Зигмунтовська почала отримувати від 1 листопада 1918 року і аж до 1936 року (останнє документальне посвідчення). Пенсія була призначена їй після покійного чоловіка Здіслава – Лукаша Зигмунтовського, який помер у Станіславі 1 листопада 1899 року. Він обіймав посаду канцеляриста-офіціаліста 9-го рангу з платнею 2800 корон річно. На службі пробув 26 років 4 місяці. Почав службу 1 липня 1873 року. Початкова платня 1050 корон. Згідно з пенсійними даними, мешкала Целіна Зигмунтовська за адресою вул. Снопківська, 8. Від сусідів цієї кам'яниці І. Дячук та М. Сталінської є відомості, зібрані мною 1974 року, що жила вона з дочкою, яка мала двох дітей і працювала в трамвайному депо по теперішній вулиці Д. Вітовського. Після війни виїхала в Польщу.

Коментарі ***Романа Горака***

Спогади Володимира Дутки

З приходом радянської влади мій батько, Дутка Юліан Йосипович, став працювати двірником у домі Івана Франка. В цьому домі в підвалі йому й було виділене помешкання, яке складалось з кухні та жилої кімнати. Вікна всіх кімнат виходили на вулицю Івана Франка. Невдовзі туди й перейшли жити і ми з мамою, яка також невдовзі знайшла роботу в музею. Батько мій під час війни, як свідомий українець, записався в дивізію СС "Галичина" і брав участь у відомих боях під Бродами. Після розгрому дивізії під Бродами батькові вдалось врятуватись, і він дібрався до нас додому в цивільному, але поляки-сусіди, знаючи, що він був у дивізії, видали його. Батька заарештували і він, як не дивно, довгий час сидів у тюрмі, що була в підвалах будинку Ув'єри, що поруч з будинком Івана Франка. Потім він відбував покарання у Сибірських концтаборах. Щоб уникнути покарання і нам, мати заявила, що батько її покинув вже давно і вони разом не живуть. Мати навіть змінила своє прізвище і

сталась писати не як батько "Дутка", а всюди писала "Дутко". Мати так і не вийшла вдруге заміж, за що я її дуже поважав і шанував. Виростати мені довелось без батька. Навіть не знаю, де він помер та де його могила...

З приходом радянської влади будинок Івана Франка було віддано під музей, люди, які тут винаймали квартиру, вимушені були виселитись, а сім'я Петра Франка стала мешкати в сусідньому розкішному будинку, який належав відомому львівському промисловцю Антону Ув'єрі. Від обійстя Ув'єри обійстя Франків відділяла огорожа з металевою сіткою. Біля неї росли сливи та яблуні. Мати складала яблука з них у комору на поличку, бо вони добре зберігались. На подвір'ї Франків стояла байдарка, на котрій Петро Франко плавав, і я із заздрістю дивився на неї.

Дружина Івана Франка Ольга Хоружинська не хотіла переселятись до сина, а залишилась мешкати у своїй хаті. Вона тепер замешкала на другому поверсі. Там колись мешкали сини Петро та Тарас, а також зупинялись гості, які приїздили до Франків. Їсти вона собі вже майже не готовила. Опікувалась нею моя мати. Ольга Федорівна дуже любила готувати різні варива, конфітюри, компоти, суші і була дуже гостинна. Слоїків з тими варивами було повно, і вона їх тримала на горищі, оскільки в кімнаті не було вже місця на них. Окрім цього, вона робила з ягід та фруктів різні настойки, якими також любила пригощати своїх гостей. Ті настойки стояли у великих бутлях і їх було десь до двадцяти. Після смерті Ольги Федорівни керівництво музею всі ці бутлі повикидало. У всіх справах Ользі Федорівні допомагала моя мати. Вона їй прала, прасувала, робила порядки, які Ольга Федорівна дуже любила. Вона любила мою маму за її працьовитість і часто в припливі чуття їй за все дуже дякувала. Вона дуже тішилась, що на старість Господь змилосердився над нею і послав їй таку людину, при якій зможе закрити свої очі. Так і сталось: мати і закрила очі їй та проводила її в останню дорогу.

Двір Франка, а також двір Грушевського, який став належати до музею Івана Франка, як і зрештою всі інші двори та сади, були під моїм пильним контролем, і я достеменно знав, коли і де дозрівають які ягоди та чи можна вже пригоститись яким яблуком, грушкою чи сливкою, хоча всього цього було предостатньо на "моїй" території. Нашими сусідами були виключно поляки, які вороже ставились до українців. Тільки за будинком бургомістра, на теперішній вулиці П. Карманського, жила сім'я Якубовича, який працював трамвайником, а з його сином ми вчились в одній і тій самій школі на вулиці Кирила і Мефодія, де зараз школа № 4. Трохи вище теперішнього польського консульства мешкав ще один мій товариш Фостяк Мирон. Його батько був інвалідом без двох ніг, які втратив на війні, а тому йому було дозволено тримати кіоск на Стрийському базарі, в якому він продавав газети. Особливо войовничими на вулиці були поляки Дзякани. Взагалі на вулиці коло

нас мешкали в основному сім'ї польських військових, і їх сини були добре натреновані до бійок та розбоїв. Коли нас декілька українців спускались на партах згори вулиці Івана Франка, то коло теперішнього консульства на нас чекала польська банда, яка озвіріло кидалась на нас і била. Щоб не зустрічатись з ними, ми, йдучи зі школи додому, простували не вулицею Франка, а йшли горішньою вулицею Рацлавіцькою (зараз Уласа Самчука). Так було за німців, але коли прийшла радянська влада, то ми вже осміліли і били їх. Треба було бачити тоді отих жалюгідних героїв, які перед тим так чванились і казали, шо у Львові нікому не віддадуть нічого, навіть ґудзіка, тобто ґудзика.

Добре пригадую початок війни і арешт Петра Франка. Я бачив, як з двору будинку Ув'єри виїхав фіакр з двома енкаведистами, які сиділи на задньому сидінні з прищепленими до гвинтівок оголеними багнетами, а між собою посадили Петра Франка і повезли вниз вулицею. Мама казала, що Ольга Федорівна дуже побивалась за улюбленим сином, перестала приймати їжу, плакала за ним і це, напевно, прискорило її смерть.

В перші дні війни почалось суцільне мародерство. Поляки з нашого району кинулись до приміщення Рацлавіцької панорами і почали його грабувати. Вже, коли не було чого грабувати, вони почали вибивати вікна та ламати двері. Німці, які до того дивились спокійно, як грабують приміщення, побачивши цей наглий розбій, припинили його, всіх повиганяли і закрили будинок. Німці ж і вивезли вже десь при кінці війни цю панораму до Вроцлава. Якраз встигли вивести її перед бомбардуванням Львова. Коли й постраждав будинок Івана Франка. На приміщення панорами впало дві бомби і знищили будинок, який опісля був відремонтований Політехнічним інститутом, де розмістили кафедру фізкультури. Ми прекрасно розуміли, що мародери не пощадять музей Івана Франка і тільки чекають вигідного моменту, а тому ми з мамою та науковими працівниками рятували музей Івана Франка. Фірами, кошиками та рубцаками ми позносили все майно музею до історичного та Національного музеїв, де експонатура й зберігалась до кінця війни. Наскільки пригадую, всі кімнати музею були повністю порожні. Після смерті Ольги Федорівни, десь невдовзі в будинку Івана Франка поселився директор фабрики мила та різних парфум, що функціонувала побіля Краківського базару. Мама заперечувала, що буцім він купив цей будинок, як казали опісля. Він просто взяв його собі. Новий власник був сивуватим фольксдойчером, невисокого росту, але вельми інтелігентний. Він відразу почав робити в будинку різні перестановки та ремонти. Ми продовжували сидіти у своїм підвалі, а мати продовжувала працювати двірником. В будинку М. Грушевського був штаб якоїсь частини. На вулиці стояло повно машин. Ці машини стояли і в саду М. Грушевського. В будинку бургомістра (там, де зараз станція юних техніків та натуралістів) мешкав губернатор. Попередній

губернатор доктор Ляш мешкав у збереженому до цього часу будинку на вулиці П. Карманського (за радянських часів – вул. Мічуріна) Він брав участь у змові проти Гітлера, а тому був страчений через повішення. Новий губернатор не захотів мешкати у цьому самому будинку, де попередній. У будинку, що навпроти музею, мешкав його асистент Бауер зі своїм помічником Шнайдером. Власницею будинку була полька Анджієвська.

Десь під католицькі (в нас кажуть – польські) різдвяні свята 1944 року новий власник кам'яниці позвозив всі свої меблі і вже лагодився ночувати свою першу ніч, але проти цього була його дружина, яка просила чоловіка перечекати трохи. Той послухався і мудро зробив, бо налетіла радянська авіація і кинула декілька бомб. Цілилась, безумовно, в будинок Грушевського, але удар був хибний. Дві бомби впали на Рацлавіцьку панораму, а одна перед грушею, яка росла на шкарпі і була посаджена 1902 року Іваном Франком. Того дня ми ходили з мамою в гості до знайомих. Коли прийшли додому, то побачили, як ціле небо освітлене ліхтарями на парашутах. Потім почалось бомбардування. Ми зі страху з мамою заховались у шафу і накрились перинами. Зранку чуємо, що хтось стукає у вікно і питається, чи мама ще жива. То була сусідка. Коли ми відкрили двері будинку, то на наші голови почала летіти цегла та дахівка. Ми побачили велику яму на подвір'ї між грушею і будинком, понищену грушу та зруйновану стіну будинку Івана Франка.

Від бомби була дуже велика яма. Дуже постраждала сама груша, і сліди пошкодження видні до сьогодні. Дуже постраждав і сам будинок. Без сумніву, коли б нові власники будинку заночували в ньому, то важко сказати, що з ними було б, бо стіна, дах від сторони бомби дуже постраждали. Налякана до смерті мати покликала столяра і з ним кинулась забивати вирвані та пошкоджені двері до кухні дошками. Забила дошками і вікна. Власник на другий день приїхав і позабирав протягом декількох днів все, що перед тим привіз, вручив мамі ключі від дверей і більше не приходив до музею. Фактично, не беручи до уваги наших скромних пожитків у підвалі, у будинку нічого цінного не залишалось. Була звичайна пустка. Ми мусили поїхати у той час до знайомих до Ходорова, бо не було чого їсти. В Ходорові ми пробули два тижні. Потім повернулись і побачили, що перед мародерами нема захисту. Одну піч в кухні вони розібрали. Брались вже до інших. Тягнули вікна, двері. Виривали паркет. Мама дуже жаліла, що мусила виїхати та що до дому Івана Франка не було кому діла.

Невдовзі по приїзду з Ходорова вже, як виявилось, при кінці війни я став свідком вбивства радянським контррозвідником Миколою Кузнєцовим Бауера та його асистента. Якраз зранку ми вийшли з мамою відкривати хвіртку і братись за звичну роботу, коли бачимо, як від гори поволі сунеться маленький опель чорного кольору. Всюди по дорозі стояло повно машин. З опеля вийшов німецький офіцер, щось заговорив

до пані Анджієвської, а та покликала Бауера. Невдовзі вийшов сам Бауер з дочкою, сином, який був в гітлер-юнге, дружиною та асистентом. Як потім оповідала пані Анжієвська, М. Кузнєцов сказав, що в нього поламалась машина і просить допомогти йому. З Бауером вони привітались ритуальним "Хайль Гітлер", а потім Бауер протягнув руку для привітання. В той час німецький офіцер, тобто Микола Кузнєцов, вихопив пістолет і вистрілив. Було два вистріли, і я це точно пам'ятаю. Наповал було вбито асистента, а Бауера тільки поранено. Він ще жив дві години, і це врятувало цілий наш район, бо перед смертю Бауер сказав, що його застрелив російський розвідник, і він заборонив розстрілювати квартал, як цього вимагали закони військового часу. Я не можу стверджувати те, що перед вистрілом Микола Кузнєцов крикнув "Слава Україні". Я цього не чув, і пані Анджієвська також про це не згадувала. Та й про це ніколи не говорилось. Кузнєцов сів блискавично в опель, що під'їхав, і щез за поворотом. Це була його остання акція, і більше його ніхто не бачив. Після вистрілів всі попадали, але вбитим був тільки один. Бауер був поранений. Решту впали зі страху. Німці зауважили маму і покликали її, щоб прибігла до брами, бо жертви понесли в дім на другий поверх, і за ними тягнулась кровава стежка. Мамі сказали все чисто прибрати, то вона все і зробила. Злочин відбувся в брамі будинку, де опісля мешкав командуючий військами Прикво генерал Гетьман, а потім Батов, опісля там був військовий готель з басейном. Поруч, як спускатись вулицею вниз, мешкав пізніший командуючий московським військовим округом генерал Маслов. Опісля ще довго говорили про це вбивство і всі сходились на думці, що жертвою вбивства мав бути губернатор, але Кузнєцов, очевидно, помилився. Вже в перші роки по закінченні війни, коли ми продовжували мешкати в підвалі Франкового будинку, до нас приїхав командир партизанського об'єднання Медведєв і Сабуров, обидва генерали з лампасами, і мали довгу розмову з мамою про той випадок навпроти нашої брами. Виявилось, що після цього Кузнєцова ніхто не бачив. Лиш опісля дізнались про те, що він був вбитий. Про розмову з мамою Медведєв написав у своїй відомій книжці про партизанський загін та Миколу Кузнєцова. Пізніший директор музею Марія Кіх, відома діячка, була категорично проти отого спектаклю з перепохороненням праху М. Кузнєцова. Вона вважала, що все це спектакль.

Вбитих Кузнєцовим німців хоронили з великими почестями на німецькому кладовищі, що було там, де сьогодні стоїть на вулиці Стрийській пам'ятник воїнам-визволителям. На цих похоронах був і я з мамою.

Звільнення Львова пройшло якось тихо. Армія обійшла місто і погналась за німцями далі. Пам'ятаю, що при наступі був підбитий танк на вулиці Зеленій та Рацлавіцькій, якраз біля входу в Стрийський парк. Особливих якихось боїв не пригадую. Однак пригадую інше: розгул польських шовіністів з АК, тобто Армії Крайової. Це були цивільні

особи, які ходили по Львову і полювали за українцями, нахваляючись, що кожен українець знайде своє достойне місце на "лятарні", тобто газовому ліхтарі. Вони вривались на квартири українців, грабували їх, жорстоко вбивали всіх і чинили над ними жорстоку наругу. Сталось так, що українська мова в місті зникла зовсім. Всі ховались, як тільки хто міг. Дивно, але нова влада не чинила АК зовсім ніяких перешкод і навіть сприяла цьому бандитському розгулу. Ми з мамою заперлись у своєму підвалі і годувались лиш тим, що було. Зокрема їли заготовлені на зиму яблука, яких у нас було повно з Франкового саду. Врешті розгулу було покладено кінець. В будинку Ув'єри почав мешкати маршал Конєв, а в підвалах його було відкрито тюрму. Там сиділи члени АК. Казали, що на стінах тих підземель можна було вичитати різні написи та прізвища заарештованих. Там сидів і мій батько. Про ту тюрму в сусідньому будинку ми знали від шофера Конєва, якого звали Сергій, та який мешкав деякий час у нас на квартирі.

При кінці війни, вже по відступу німців до Львова, піддався масовому мародерству поляками будинок бургомістра. Крали і грабували все, що тільки було можна. Повз Музей вниз йшли люди, навантажені награбованим майном. Мене мати не пустила подивитись на це мародерство, а мені так хотілось знайти там гуляйногу, тобто самокат. Я думав, що в такого пана, як губернатор, мав би він бути. При кінці війни приїхала сім'я Тараса Франка зі Станіславова. Вони поселились в домі Михайла Грушевського, тримали курей, а в саду розбили поле та вирощували на нім ярину та картоплю. Сім'я бідувала, і часто їх виручала моя мама, яка мала добрі зв'язки з селом і нам часто відти привозили різні віктуали та м'ясо. Мама ділилась тим з панею Катериною, дружиною Тараса Івановича.

Десь відразу після війни почались роботи по ремонту музею, аби він знову запрацював. Весь дах ходив ходором, хитався на всі сторони, а при вітрі було страшно за весь будинок. Особливо в поганому стані була та його частина, де в останній час мешкала Ольга Федорівна.

При кінці війни впала велика авіаційна бомба біля будинку губернатора. Яма була на цілу проїжджу частину, стопки пригнуті до землі, а каміння від вибуху летіло і падало аж на Стрийський ринок. Після ремонту вулиці повз наш будинок знову почав ходити трамвай, маршрут № 10. Він доїздив до верху вулиці, де був стадіон "Динамо" та де відбувались футбольні матчі. Трамваї були старого зразка і їздили в обидві сторони. Раз після матчу погано спрацювали гальма і на скруті він зійшов з рейок, впав, і було дуже багато жертв.

Нам з мамою було дуже важко. Потрібно було до початку роботи розпалити вугіллям та торфом всі печі в музею. Паливо зберігалось у будинку М. Грушевського і до будинку І. Франка потрібно було його носити відрами. Мені від праці часто боліли руки. Крім того, всі підлоги пастувались і їх потрібно було натирати щітками. Я добре натренував

собі ноги на цій роботі. Аби якось нам допомогти, мене час від часу на місяць-два оформляли пічником, городником, двірником тощо. Я мусив вміти все робити. Мати мусила брати різну роботу, як прання та прасування. Були в нас і квартиранти. По війні, пригадую, мешкав Іван Балей та Труш (ім'я не пригадую). Як виявилось, вони були членами ОУН-УПА і їх судили на 20 років. Після амністії вони повернулись до Львова і заходили до нас подякувати мамі за її добре ставлення до них, коли вони бідували.

Тарас Іванович Франко, тодішній директор музею, зайнявся моїм вихованням. Він відвів мене на великий теніс до колишнього працівника музею, юриста і тренера Федора Кулечка, який почав мене тренувати, але я покинув це заняття, бо погубив при грі багато тенісних м'ячів, а відкупити їх в мене не було грошей. Завів мене Тарас Іванович і в організовану неподалік в будинку бургомістра школу юних натуралістів та юних техніків. Я був активним членом тих організацій і, дякуючи цьому, побачив, так сказати, багато світа, бо в складі різних делегацій екскурсій я їздив по Україні та колишньому Союзу. Побував я на той час і в Краснодоні, де багато дізнався про молодогвардійців. Там зустрілась наша делегація з мамою Олега Кошового, бабусею Сергія Тюленіна. Після повернення до мене звернулись, щоб я про все побачене написав статтю. Я написав цю статтю, а відредагувала її Люба Франко, сестра Роланда та Зиновії Франко. Цю статтю надрукувала газета "Ленінська молодь".

Я ще застав дерева, які садив Іван Франко і пам'ятаю смак кожного фрукту. Крім груші, яку посадив Іван Франко, більш нема ніякого дерева. Як виглядав обсаджений деревами дім Івана Франка, оповіла вам моя мама. Там, де пам'ятник І. Франкові, росла грушка, яка мала малі плоди і дуже солодкі. Такий сорт, що ніби гнилий в середині.

За німців я ходив до школи Святої Софії, яку ось недавно у 2006 році продали польському консульству, і поляки її розібрали, а відтак у середню школу № 4 на колишній вулиці Ломоносова (тепер Кирила і Мефодія). Я її закінчив 1953 року і поступив у Львівський фізкультурний інститут, який закінчив 1957 року, і від того часу я на тренерській роботі. На тренерській роботі я пропрацював 40 років, а найбільше пропрацював у спецучилищі на вулиці княгині Ольги. На пенсію пішов з роботи 1995 року з коледжу імені Івана Труша

У Франковому будинку 1959 року і було моє весілля. Моєю обраницею стала Любов Михайлівна Тимків, 1938 року народження, така ж сирота, як і я. Її батьки були репресовані. 19 квітня 1960 року в нас народилась дочка Мар'яна. Вона вийшла заміж за Андрія Орестовича Нітефора, і в них є дочка Гануся-Катерина, яка народилась 4 грудня 1990 року. Мати моя спочиває на цвинтарі в Голосках.

КАТЕРИНА ЗОЗУЛЯК

"ВИСОКОПОВАЖАНИЙ ОТЧЕ ДОБРОДІЮ!"

Поштівку писав Іван Франко і 12 січня 1901 року надіслав до Порохника Перемишльського повіту отцеві Данилові Бодревичу. Зміст поштівки дослівно такий: "В[исоко] Пов[ажаний] Отче Добродію! Ваш переклад іде до другої книжки Л[ітературно]-Н[аукового] В[існика]. Вибачайте, що так довго протягли. Бажаю веселого нового року. Ів[ан] Франко".

Поштівка дійшла до адресата через день і довго лежала в його архіві. А 1973 року син отця Орест Бодревич передав її в музей Івана Франка у Львові, в якому автограф Івана Франка зберігається під номером "287-им" і є для франкознавців безцінним документом.

Про що ж, власне, йдеться у Франковій рукописній поштівці? Який саме переклад звів Івана Франка з греко-католицьким священиком Данилом Бодревичем?

Данило Бодревич, за даними "Історичного шематизму Перемиської єпархії" Дмитра Блажейовського (Львів: Каменяр, 1995), народився в Яворові 1876 року. В Порохнику (Ярослав) і Яворові в 1902–1905 роках працював "сотрудником" – помічником пароха, а з 1905 до 1924 року – парохом. 1924 року його призначено на парафію в село Уличне біля Дрогобича. Тут трудився до самої смерті – до 1953 року. В Уличному він похований, могила його збереглася.

Данило Бодревич – священик школи Митрополита Андрея Шептицького. Він вважав, що, служачи церкві, мусить проводити багатогранну діяльність: боротися за високі моральні засади своїх парафіян, особливо молоді, просвіщати і виховувати їх. Отець достойно ніс важкий тягар просвітницької роботи, дбав про розвій шкільництва, допомагав у роботі всім тодішнім громадським товариствам. Бібліотеці "Просвіти", наприклад, доставляв книжки, в тому числі й різні випуски "Літературно-наукового вісника". Надсилати "Вісник" просив у листах самого Івана Франка (листи недатовані від 10. 01. 1903 року).

Будучи священнослужителем, отець Данило постійно дбав і про свій інтелектуальний рівень. Оволодів кількома іноземними мовами: латинською, італійською, староєврейською, німецькою, польською. Знання

мов вирішив використати з користю для загальної справи – зайнявся перекладацькою діяльністю. Заімпонували йому твори італійського письменника Едмондо де Амічіса (1846—1908), бо в них автор (цитуємо слова отця Данила. – *К. З.*) промовляє *"до нас щиро, як брат, який хотів би всіх бачити в щастю, всім осолодити хвилю життя"* ("Літературно-науковий вісник" за січень-лютий-март 1904 року. – С. 173). Істинно священицький підхід.

Отець Данило Бодревич обрав для перекладу новели Едмондо де Амічіса з книги "В передодень Нового року". Написав до них передмову і надіслав свою роботу на суд редакції "Літературно-наукового вісника". У редакції переклад отця Данила Бодревича опрацьовували досить-таки довго – 1901 року надіслано до друку в другій книзі "Вісника" за 1904 рік. І ось своєю поштівкою Іван Франко повідомив перекладача про те, що "Ваш переклад іде до другої книжки Л[ітературно]-Н[аукового] В[існика]", і побажав веселого нового року, який мав настати через два дні.

Тривале опрацювання рукопису перекладу в редакції "Літературно-наукового вісника" бентежило отця Бодревича. У листі до редакції з Порохника від 11/1 [19]04 року він писав: *"... що діється з перекладом "Напередодні Н[ового] Року" Амічіса, або, єсли не буде друкований, відворотною почтою відіслати!"* Така ж тривога звучить і в листі до Івана Франка від 09. 01. 1904 року. Отець пише, що *"сей переклад... надавався до... книжки за січень, книжка вийшла, а його там нема"*.

Як свідчать листи отця Бодревича до Івана Франка (лист недатований), отець Данило надсилав у редакцію "Літературно-наукового вісника" для "справленя" і рукопис перекладу з італійської мови "Трицять від ста". Доля цього перекладу невідома – він не був надрукований у "Віснику". Отець просив поради в Івана Франка, що йому ще перекладати, але листів-відповідей Івана Франка до отця Данила Бодревича час нам не доніс.

Отець Бодревич у 1902 році в "Бібліотеці для руской молодежи" в Коломиї за редакцією Юліяна Насальського (випуск XXXIII, том LVI, рік IX) видав книжечку "Найдена сотка. Оповъданє Едмондо де Амічіса" (з італійської переклав Данило Бодревич). Про вихід її відразу повідомив "Літературно-науковий вісник".

Як відомо, отець Бодревич не тільки перекладав художні твори, а й готував до друку ще й духовні, релігійні видання. У листі до Івана Франка від 10. 05. 1903 року писав: *"...зладив я одну книжечку, призначену передусім для народа... удалося мені вихлопотати апробату духовної власти... доси з 1000 прим[ірників] розійшлося уже коло 700, так що незабаром треба ладити нове виданя..."* Отець просить Івана Франка *"висказати... свою гадку о сім"*. Йдеться про упорядковану отцем Бодревичем книжечку "Стежечка в рай, або майське Богослуженя". Про її вихід Іван Франко повідомив у травневому номері "Літературно-

наукового вісника" за 1903 рік (у розділі "Хроніка і бібліографія" в рубриці "Нові книги"). Книжечка пережила три видання, її і нині можна побачити у церковних магазинах. Друкарня отців Василіян у Жовкві випустила в 1929 році книжку отця Бодревича "Голгофта або Хрестна дорога".

Невтомну натуру мав отець Данило Бодревич. Дбав про розвиток і очищення української мови. Був сіячем добра і світла та справжнім сином свого народу, і це привернуло до нього увагу Івана Франка.

Цікавим було і приватне життя отця Данила Бодревича. Він у 1902 році одружився з Константиною Папп – дочкою Лева Паппа, пароха в Тулиголовах (коло Мостиськ). Константина народила отцеві Данилу чотирьох синів і одну доньку: Марію (1903–1976); Ореста (1904–1988); Йосипа (1906–1974); Івана (1909–1975) і Романа (1914–1927). Померла Константина в 1954 році – через рік після смерті чоловіка. Діти отця Данила слідували батьковій науці, все своє життя дорожили чесним іменем рідного батька.

Найстарший син – Орест Бодревич – працював бухгалтером у Стрию, де і помер. Це він, як уже зазначалось, передав музеєві Франкову поштівку, а його дочка Лідія для цієї розвідки дала з родинного архіву для перефотографування невідомі фотографії свого діда.

Дочка отця Данила Марія вчителювала в Уличному, де парохував в останні роки свого життя її батько. І досі жителі Уличного пам'ятають, як під час сутички кадебістів із воїнами УПА в 1946 році загинули люди, тіла яких поклали перед школою для розпізнавання. Змушували це робити вчительок – Марію Бодревич і Катерину Кульчицьку. Однак не домоглися свідчень від українських патріоток (Див.: Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Т. 4. – Дрогобич: Відродження, 1997. – С. 492). Згодом Марія Бодревич переселилася в Дрогобич, де в 1976 році й померла.

Третя дитина отця Бодревича – син Йосип. Закінчив Краківську агрономічну школу, працював агрономом.

Син Іван, юрист за освітою, організував в Уличному товариство "Сокіл", був його головою. Опинившись без роботи, виїхав до Дрогобича.

Останній син отця Бодревича Роман вчився у гімназії, але прожив недовго – тринадцять років.

Збереглося шість листів отця Данила Бодревича до Івана Франка. Листів Івана Франка до отця Бодревича, як уже згадувалось, нема (може, їх і не було). Маємо, отже, одну-єдину Франкову рукописну поштівку до отця Данила.

Священнослужитель Данило Бодревич своєю діяльністю заслужив шанобливе ставлення до себе Івана Франка. Адже письменник був уважним саме до тих священнослужителів, які свою релігійну місію не від'єднували від громадської.

У своїх листах отець Данило звертався до Івана Франка словами: "Високоповажаний Добродію", "Високоповажані Добродію Докторе". Листи закінчував завжди однаково "Зістаю з глибоким поважаням".

Знаючи про неймовірну зайнятість Івана Франка, отець Бодревич вибачався перед ним за те, що своїми листами забирає в нього багато уваги.

Листування отця Данила Бодревича з Іваном Франком ніби припинилося після 1905 року – коли він переїхав до Уличного біля Дрогобича. З розповіді найстаршого сина отця Ореста стало відомо, що Іван Франко навідувався до Уличного, де парохував його батько, – потреба в листуванні, очевидно, відпала.

Усі листи отця Данила Бодревича до Івана Франка зберігаються у фондах Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України (відділ рукописів, ф. 3). Хронологічна послідовність їх така:

1) 19/ 3 1902;
2) 10/ 1 1903;
3) 11/ 5 1903;
4) 9/ 1 1904;
5) 11/ 1 1904;
6) Без дати.

Усі перераховані листи – автографи. Подаємо їх без змін – у первісному вигляді. Друкуються вперше.

Листи отця Данила Бодревича до Івана Франка

№ 1

Перемишль, 19. 3. 1902

Високоповажаний Добродію!

Ще того року в червни дав я В[исоко]пов[ажаному] Добродієви прочитати поезийки Левицького. Вони були змісту духовного, монаршого, проте узнали Ви за непридатні[1]. А я їх не відбирав. Тепер писав до мене брат автора, щоб йому прислати сї поезийки. Тому прошу Добродія ласкаво віднайти в теці і післати на сю адресу: Ярослав Левицький, руськ[о]-кат[олицький] сотрудник в Кошилівцях[2]. Пошта в місци.

Рівночасно посилаю марки на оплату почтову.

Остаю з поважаням

Данило Бодревич,
богослов IV. р[оку].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1632. – Арк. 119—122. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Порохник, 10/ 1. 1903

Високоповажаний Добродію!

Зладив я сей переклад[3] та посилаю до ласкавого прочитаня. Єсли можна, прошу помістити у "Л[ітературно]-Н[ауковому] Вістнику", або, може, у "Видавничій Спілці"[4]. Єсли б однак не був придатний анї для Вісника, анї для видань Спілки, то прошу переглянути вскорі, аби в случаю непринятя міг я вислати до иньшої редакції, де б надрукувалися ще сього року.

Складаю сердечну подяку за безплатне присиланя "Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника"[5], який даю читати порохницьким міщанам у читальні "Просьвіти"[6]... та зичу кнайкращого успіху Хвальній Редакциї у сьогорічних виданях[7].

Остаю з належним поважаням

Сьвящ[еник] Данило Бодревич
р[усько]-к[атолицький] сотрудник[8]
в Порохнику.

P. S. Чи треба писати до автора, зглядно до накладчиків о позволеня перекладу?[9] Сю книжку видала фірма Fratelli Freves, editori – Milano. Залучені марки суть на почтове в случаю непринятя до друку.

Д[анило] Б[одревич]

ІЛ. – Ф. 3. – № 1628. – Арк. 217 – 220. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Пор[охник], 11/ 5. 1903

Високоповажані Добродію Докторе!

Віддавна мрію об тім, аби в нашій духовній літературі завести одноцїльну зверхню форму, себто правопись фонетичну та народню мову.

Се перевели в дїло в части Василияни, я бажаю, аби і світські священики у своїх писанях зачали се дїлати от, прим[іром], "Амвон", "Бог[ословський] Вісник"[10] і пр[очая]. Тому зладив я одну книжечку, призначену передусїм для народа[11]. По силам старався я там задержати чисту народню мову і правопись фонетичну, та і справді удалося мені виклопотати апробату духовної власти.

Хоч у передньому слові згадано, що я її зготовляв ще у семинарії, але головно написав і видрукував в несповна 3 місяцях, проте будуть там деякі хиби, бо не було часу з дечім зарадитися, книжочка мусїла бути готова на май.

Здасся мені, що се перша "фонетична", апробована дух[овною] властию перемискою, книжочка.

Доси з 1000 прим[ірників] розійшлося уже коло 700, так що незабаром треба ладити нове виданя, не треба уже оглядатися на кацапів.

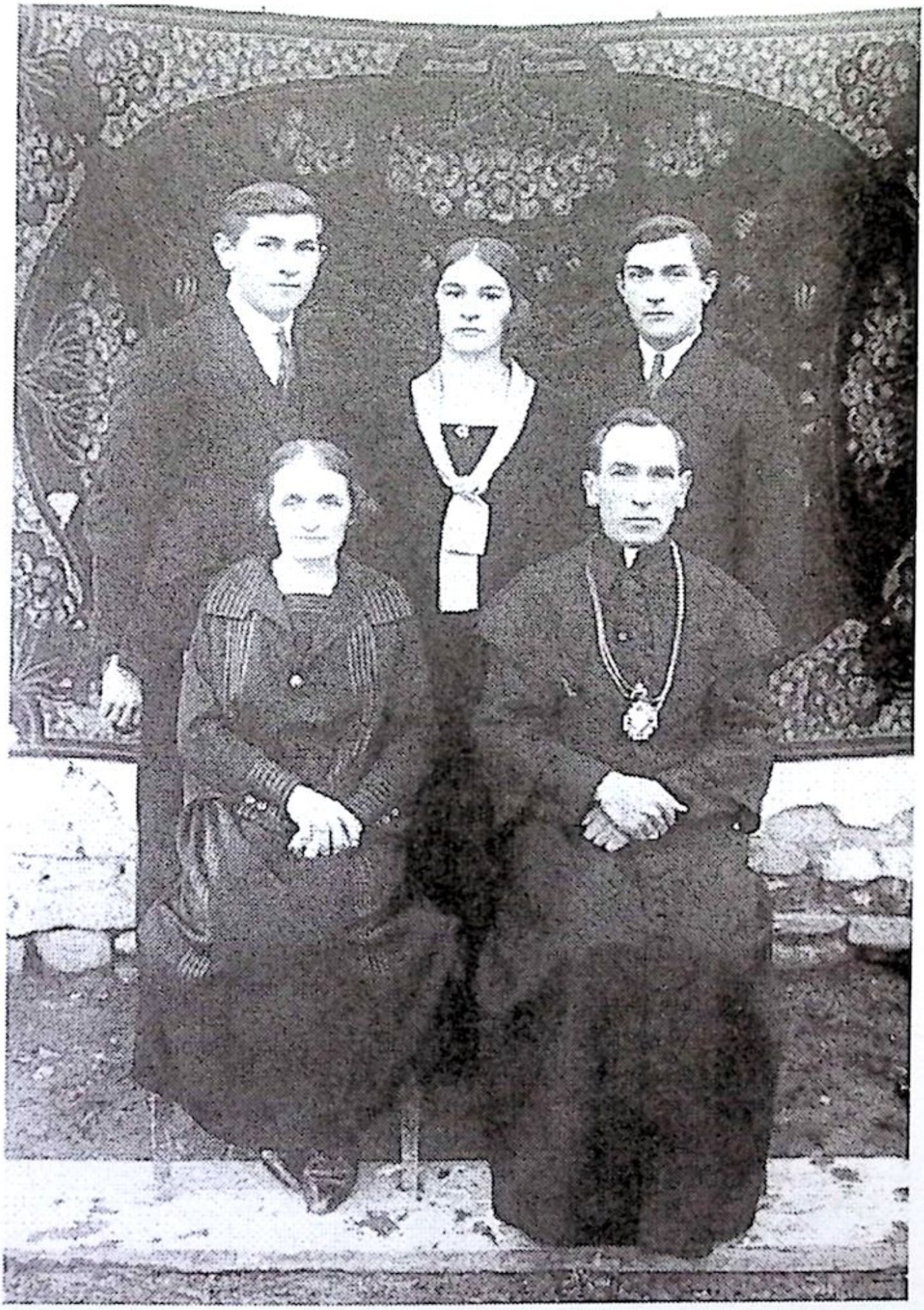

Отець Данило Бодревич (у першому ряді справа) у сімейному оточенні: поруч – дружина Константина (до заміжжя – Папп), діти (стоять, зліва направо) – син Орест, дочка Марія, син Йосип

Отець Данило Бодревич

Проте удаюся листовно до В[исоко]пов[ажаного] Добродія і пересилаю один примірник, щоб були ласкаві, о скілько позволить час серед незлічимого Вашого труду висказати мені свою гадку об сім.

При сій нагоді прошу ласкаво мені пояснити отсе: в бібліографії "Л[ітературно]-Н[аукового] Вістника" за май с[его] р[оку] є оповістка про сю книжочку і по слові "майске" є сей знак "(!)", що се має значити?[12] Чи вираз "майский" невідповідний, я стрічав його в писанях Кримського, прим[іром], "майська ніч". Бажав би я се знати, аби в другім виданю справити. Прийму з вдячністю, як дотепер, всякі заміти в сій справі, бо можете в неоднім научити. Вашими увагами похіснувався я уже в сій книжочці.

Також прошу ласкаво мене повідомити, чи пересланий на Ваші руки мій переклад Амічіса п[ід] з[аголовком] "На передодні Нов[ого] Року" буде принятий до друку?

Мав би я ще багато написати, особливо про справи руські між мазурами, але і так забрав я Вам доволї часу, проте кінчу се письмо остаючи з належним поважаням.

Д[анило] Бодревич
в Порохнику. Поч[та] loco[13].

P. S. Прошу по змозі хоч коротку і скору вість.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1628. – Арк. 221 – 224. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Порохник, 9/I. 1904

Хвальна редакция!

Свойого часу запевнила мене Хв[альна] Редакция[14], що мій переклад Амічіса "На передодні Нов[ого] Року" буде надрукований в "Л[ітературно]-Н[ауковому] Вістнику" в р[оці] 1904. Позаяк сей переклад змістом надавався до сеї книжки за січень, книжка вийшла, а його там нема, проте припускаю, що зовсім не буде друкований в "Л[ітературно]-Н[ауковому] Вістнику". Если так, то прошу відворотно мені відіслати, щоб можна ужити у фейлстонї часописи[15], або взагалі прошу відписати, що з ним дієся. Марки на відворотну почту я залучив при посилцї. Остаю з поважаням.

Отець Д[анило] Бодревич
в Порохнику
п[очта] loco.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1628. – Арк. 225 – 226. Рукопис. Оригінал.

№ 5

Порохник, 11/I. [19]04[16]

Хвальна Редакция

Прошу <u>абсолютно</u> мене повідомити, що дієся з перекладом "Напередодні Н[ового] Року" Амічіса, або, если не буде друкований, відворотною почтою відіслати!

Марки я залучив при посилці!!

З поважанням
о[тець] Д[анило] Бодревич
в Порохнику
п[очта] loco.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1628. – Арк. 227 – 228. Рукопис. Оригінал.

№ 6

[без дати][17]

Високоповажаний Добродію Докторе!

Дуже щиро дякую Вам за справленя мойого перекладу з італійського "Трицять від ста"[18]. По надрукованю усього буду просити прислати мені скрипт[19], аби я міг пізнати свої похибки. Рівнож прошу мене поінформувати, з якого автора можна тепер дещо перекладати. "Fogazzaro" видав "Piccolo mondo antico", але не "Piccolo paradiro". Чи се можна спровадити? Прошу також о ласкаве присланя мені слїдуючого "Вістника" до Перемишля до руського семинара.

Зістаю з глибоким поважанням
Данило Бодревич

ІЛ. – Ф. 3. – № 1611. – Арк. 339 – 342. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Можна припускати, що у листі йдеться про непридатні до друку "поезийки" Василя Левицького (1866–1935). Отець Данило Бодревич просить відіслати ці вірші на руки Ярослава Левицького. Редакція "Літературно-наукового вісника", очевидно, відгукнулася на прохання отця. А через три роки "погрози та простацькі лайки" Василя Левицького змусили Івана Франка письмово заспокоювати автора (ЛНВ, 1905, т. 29, кн. 2, с. 152): *"Писати поезії не значить склеювати докупи кепсько римовані слова, часто без значення і змісту. До поезії треба мати хоч дрібку таланту... Ніяка редакція не мусить друкувати все те, що хто прийме їй... Се ще, одначе, не с достаточною основою, аби автори... висилали до редакції листи з погрозами та простацькими лайками..."*
2. Левицький Ярослав (1878–1961) – греко-католицький священик, церковний діяч і публіцист, професор Греко-Католицької академії у Львові. Перекладав Святе письмо, писав наукові праці на релігійні, історичні теми, шкільні підручники.
3. Йдеться про переклад на українську мову добірки новел італійського письменника Едмондо де Амічіса (1846–1908) "Саро d'Anno" ("В передодень Нового року").

4. Українсько-руська видавнича спілка – видавнича організація, заснована 1898 року в Львові. До 1912 року головними працівниками її були І. Франко, В. Гнатюк.
5. Отець Данило Бодревич дякує Іванові Франку за те, що редакція "Літературно-наукового вісника" надсилає йому безплатно свій місячник.
6. Отець Данило Бодревич брав активну участь в діяльності культурно-освітньої громадської організації "Просвіта", у читальню якої давав книги, надіслані йому зі Львова Іваном Франком.
7. Одна сторінка листа не дійшла до нас.
8. Отець Данило Бодревич тоді у Порохнику працював "сотрудником" – помічником пароха.
9. Перекладач цікавиться, чи не писати йому Едмондо де Амічісу, аби той дав дозвіл на переклад його творів.
20. Йдеться про тогочасні церковні видання, що виходили у Львові.
31. Отець Данило Бодревич має на увазі упорядковану ним книжечку "Стежечка в рай, або майське богослужіння", видану в Львові.
12. У "Літературно-науковому віснику" за травень 1903 року у "Хроніці і бібліографії було надруковано повідомлення про вихід у світ названого вище видання отця Данила Бодревича. Біля слова "майське" (в заголовку) стояв знак "(!)". Упорядник цікавився, що означає цей знак.
13. Латинське слово *"locus"* означає "місце". У цьому випадку словосполучення "Поч[та] *loco*" має значення "почта на місці".
14. Ідеться про редакцію "Літературно-наукового вісника".
15. "Ужити у фейлетоні часописи" – себто надрукувати у "фейлетоні газети".
16. Дату проставлено згідно з поштовим штемпелем на конверті.
17. Можна припускати, що лист, відповідно до змісту, писано після надрукування у "Літературно-науковому віснику" перекладу "В передодень Нового Року".
18. Названий переклад не надруковано в "Літературно-науковому віснику".
49. Скрипт – рукопис.

КАТЕРИНА ЗОЗУЛЯК

СПРАВЖНІЙ ГЕРОЙ СІРОЇ ЩОДЕННОЇ ПРАЦІ ДЛЯ НАРОДУ

Отець Михайло Мосора – один з тисяч високоосвічених духовних провідників, що становили цвіт української інтелігенції кінця XIX–початку XX століття. Де б він не працював – скрізь залишав після себе скромний, але вічний слід і вдячну згадку людей.

У праці "Бережани-Бережанщина. Історично-географічний нарис" доктор В. Бемко дає йому скромну, але науково виважену оцінку: *"О[тець] Михайло Мосора не був найактивнішим парохом у свій час, але був чесним, незрадливим і послідовним носієм тодішніх українських ідеалів. Він був "справжнім героєм сірої щоденної праці для народу"*[1]. *А Богдан Лепкий у "Казці мого життя" до цієї характеристики долучає свій, дещо інший погляд: "Савчак*[2]*, Чайковський*[3] *і мій батько*[4]*, а згодом також отець Михайло Мосора, що прийшов до Поручина*[5] *по моїм батькові... освідомили й піднесли культурно Бережанщину так, що стала вона з колись глухого голосним повітом"*[6]. Богдан Лепкий ставить отця Михайла Мосору нарівні з іншими активними культурними і громадськими діячами тодішньої Бережанщини.

Ім'я Михайла Мосори як помічника пароха села Рибники Бережанського деканату ("сотрудника") вперше значиться в "Шематизмі" з 1885 і 1890 років. Повідомлено його рік народження – 1862-й. Учився він у Бережанській гімназії, закінчив богословський факультет Львівського університету, що відомо з його листа до Івана Франка від 28. 12. 1898 року. У Рибниках працював у 1887–1893 роках. І ось після 1893 року перейшов парохувати в село Поручин Бережанського повіту (1893–1905). Перед ним у цьому селі, як уже згадувалось, парохом був батько Богдана Лепкого – Сильвестр Лепкий. Поручин, як згодом писав Богдан Лепкий, мав кількасот мешканців греко-католиків і разом із сусіднім селом Біщем був однією з парохій Бережанського деканату. Поручин був старим, глухим селом, який жив, за словами Б. Лепкого, "своїм власним припізненим у поступі життям".

Чого не здійснив у Поручині отець Сильвестр Лепкий, за це взявся отець Михайло Мосора. Трудився він для прихожан у Поручині цілих дванадцять років (1893–1905). Умови були складні, і його праця задля

сільського поступу була жертовною. Отець з громадою зжився, і вона прислухалася до нього.

Отець Михайло Мосора помагав у роботі культурно-освітній організації "Просвіта". Дбав про освіту поручинців, щедро видавав їм зі своєї великої бібліотеки популярні книжки українською мовою. Навертав селян до церкви, викорінював пияцтво, нездоровий спосіб життя. Крім релігійних проповідей на Службах Божих, приділяв увагу розповідям прихожанам про українську історію, українські справи. Відкривав очі на завзяту виборчу боротьбу, на польські шахрайства та перекупництво. Ось що пише про отця Михайла Мосору дослідник Євстахій Манацький у розвідці "Села Біще і Поручин на Бережанщині": *"Після о[тця] Лепкого парохом наших сіл (Біща і Поручина. – К. З.) був о[тець] Михайло Мосора, якому оба села завдячують своє повне культурне, політичне та господарське відродження. О[тець] Мосора позакладав в обох селах читальні "Просвіти", церковні крамниці, братства тверезости, і за його почином пішли перші сільські школярі до гімназії в Бережанах, щоби виповнити цю прогалину в житті народу, а саме брак своєї інтелігенції"*[7]. Весь труд для отця Мосори не був легким – у складних умовах політичного і культурного життя він не дав відібрати в народу віру й українську душу. Стара поручинська дерев'яна церква нагадує нам сьогодні про відправи, проведені у ній отцем Мосорою, про його патріотичні проповіді для прихожан і його громадські вчинки.

Після Поручина отець Мосора парохував ще в Сколе на Львівщині, в Коростові та Гребеневі – працював, не покладаючи рук, і як духовний провідник, і як громадянин.

Помер у 1948 році – мав довге подвижницьке життя.

В окрему сторінку можна виділити культурну діяльність отця Михайла Мосори. Навчаючись в університеті, він збирав етнографічний матеріал і написав дві студентські праці: "Словар гуцульський" і "Розправу про гуцулів". Вони й донині неопубліковані, зберігаються в Києві, в Інституті літератури (ф. 3, № 100).

Історія етнографічних праць отця Мосори дещо ускладнена. У листі до Івана Франка з Поручина 28. 12. 1898 року о. Михайло писав, що, ще будучи в університеті, він подарував покійному докторові Омеляну Огоновському обидві свої праці. Після смерті О. Огоновського доктор Левицький[8] сказав, що "Розправа про Гуцулів" – в руках доктора Вовка[9] в Парижі, а "Словар гуцульський" – в Товаристві імені Тараса Шевченка, яке має його видати. Від Товариства він не одержував шість років відповіді і вирішив звернутися листом до Івана Франка, почувши, що побачив світ щойно "Етнографічний збірник". Просив повернути йому рукопис.

Іван Франко через три дні (31. 12. 1898 р.) надіслав отцеві Мосорі свою відповідь. Лист опубліковано у п'ятдесятому томі вибраних творів Івана Франка (с. 124). У ньому Іван Франко як видавець дає авторові рукопису багато практичних порад, зокрема: *"... для друку Ви мусили б*

Отець Михайло Мосора

переробити її більш відповідно до наукових вимогів..."; "*словник в тій формі... не надається до друку і мусив би бути впорядкований більш систематично і перероблений критично. Ви лишили багато слів без подання значення... не користувалися дотеперішньою лексикографією...*" Іван Франко висловив авторові думку, що в його особі він хотів би "зискати... співробітника на ниві нашого народовідання" і просив повідомити авторові про його рішення.

У подальшому листуванні з Іваном Франком (лист з Поручина від 05. 01. 1899 р.) отець Мосора повідомляв, що рукопис він готовий переробити, якщо Товариство прийде йому на допомогу. Запитував, чи "можна післати Товариству байки, пісні, вірування і анекдоти..." Багатогранною діяльністю жив отець Мосора.

Рукопис "Словаря гуцульського" отець Мосора, очевидно, доопрацював і надіслав Товариству, бо він зберігається нині у Франковому фонді в Києві.

Отець Мосора написав Іванові Франку три листи. Зберігся, як уже зазначалося, і один лист Івана Франка до нього. Були вони, мабуть, особисто знайомі, бо отець Мосора не міг би не познайомитись з Іваном Франком, навчаючись в університеті, чи тоді, коли письменник приїжджав до Жукова – сусіднє з Поручином село, в якому він парохував.

Листи отця Мосори до Івана Франка подано у первісному вигляді і хронологічно розміщено так:

1. Жаб'є, 31. 03. 1885 р.;
2. Поручин, 28. 12. 1898 р.;
3. Поручин, 05. 01. 1899 р.

Листи Михайла Мосори до Івана Франка

№ 1

[Жаб'є, 31/ 3. [1] 885]

Високоповажаний Пане Добродію!

Даруйте, що сьмію Вам докучати своіми справами, але справа важна і не знаю, до кого би ліпше було ся удати в тім взгляді від Вас.

Прошу мині донести – єсли ласка – чи сего року була в парляменті бесіда про злекшенє податків для ремісників? Що про якісь спілки ремісничі там говорили, то знаю, але чи і для ремісників – одиниць улекшили. Мене питают про то тутешні ремісники, а я не знаю, що їм відказати.

Єсли би Ви, Добродію, не мали часу занятисі відповідев, то, може, би зробив то д[окто]р Кость Левіцкій для менє?

З поважанєм

Жабє, 31/3. [1] 885 *М[ихайло] Мосора Богослов.*

ІЛ. – Ф. 3. – № 1603. – Арк. 567 – 568. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Поручин, 28/12. [1] 898
о[сідок] п[очти] Поручин

Високоповажаний Пане Доктор!

Хотяй не належало би довго розволїкатися, однак я мушу зачати "з кінця".

Будучи еще на университеті, даровавєм пок[ійному] д[окто]рови Омел[яну] Огоновскому дві мої праці: "Розправу про Гуцулів" і "Словарець гуцульскій". По єго смерти я відносився до д[окто]ра Лєвіцкого, що ся стало з тими моїми манускриптами? Сей менї відповів, що "Розправу про Гуцулів" дістав в свої руки д[октор] Вовк в Парижи і має видати в етнографічнім збірнику, а Словарець посїдає Товар[иство] ім[ені] Шевченка, а також має єго видати друком. Доси анї одно, анї друге не наступило, хотяй уже тому минуло 6 лїт. Я запитував Товар[иство] Шевченка в сїй справі уже два рази, і оно менї те саме відповідає.

Удаюся остаточно до Вас, В[исоко] П[оважаний] Пане Доктор, може би Ви будете ласкаві дійти, як ся має річ з тими моїми працями? Удаюся тому до Вас, бо під Вашою редакцією вийшов щойно "Етнографічний збірник".

Єсли заносить ся на те, що сї мої праці не мають бути публіковані, то бим просив ласкаво спонукати, щоби менї їх відослали. Не потребую і згадовати, що на тім може утерпіти кружок етнографічний, бо я матеріялу етнографічного маю много зібраного, але не відішлю єго до ужитку, поки не зобачу тамто видане друком.

Остаю з глубоким поважанєм
о[тець] Мих[айло] Мотора.

П[ісля] н[аписаного].
Залучую куверту, оплачену
на ласкаву відповідь.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1638. – Арк. 381 – 382. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Поручин, 5/1. [899]
о[сідок] п[очти] Нараїв

Високоповажаний Пане Доктор!

Пишу еще сей лист до Вас, а не до товариства.

Причина, чому я написав ті дві свої розвідки (про Гуцулів і Словар гуцульскій) була ся, що я мимо волї пробував в р[оці] 1885 через 9 місяців в горах, але лише в однім Жабю. Як на кождого, так і на мене, зробили гори велике враженя. Тому то я і старався використати кожду хвилю, там пробуваючи. Однак, що я був лише в одній місцевости і (як відомо) стрічався з недовірчивими Гуцулами, що бояться поясняти навіть слова, тому моя праця вийшла неповна, а словарець недокладний.

Вернувши до семинара, я хотїв подїлитися своїми враженнями з моїми товаришами і уложив відчит про Гуцулів та читав его через два рази на якихось там вечерницях. Товариші заохотили мне, щоби я сей відчит відчитав на годинах руского язика д[окто]ра Ом[еляна] Огоновского. Я се учинив, переробив еще раз і відчитав. Огоновскій уподобав собі его і просив, щобим му віддав рукопись. Чому? Не знаю, але я се учинив, і по его смерти она найшлась в руках Товар[иства] Шевченка. (Словарець відослав я єму вже пізнїйше відси – з села).

Обрабляючи цю мою розвідку про Гуцулів, я анї не мав на гадцї її колись друкувати. Однак я прочитав – здаєсь менї – всї писаня, відносячі ся до сего предмету. (Розумієся, що кромі словника румунського та мадярського).

Коли ж сю працю мою, щоби була друкована, потреба еще переробити та доповнити, то я радо озмуся за се дїло, розумієся, єсли тілько Товар[иство] прійде менї з помочію. Прошу мені про те достатчити потрібних книжок і звернути менї рукописи, а я готов до роботи. При сій спосібности долучивбим свою несьмілу прозьбу, чи бим не міг дістати етнограф[ічних] збірників, які доси вийшли, бо я не в силі собі їх закупити. Міг бим хиба закупити за сплатою ратами. А хотячи писати для Товар[иства], треба менї конче зазнакомитися з тим, що вже доси вийшло.

Також питаюся, чи можна післати Товариству байки, пісні, віруваня та анекдоти? Пісень маю багато таких (що ще не були друковані – особливо гуцульських).

Остаю з глубоким поважанням
о[тець] Мотора.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 473 – 476. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Бережанщина у спогадах еміграитів. – Тернопіль: Кн.-журн. вид-во, 1993. – С. 142.
2. Савчак Володимир – пейзажист за покликанням, активний громадський діяч на Бережанщині.
3. Чайковський Андрій (1857–1935) – український письменник, автор історичних творів. Народився на Самбірщині, 1886 року прибув до Бережан, де в ринку відкрив адвокатську канцелярію. Проводив активну громадську роботу.
4. Лепкий Сильвестр (літературний псевдонім – Марко Мурава, 1845–1901) – письменник, громадський діяч і греко-католицький священик. Парохував і в Поручині перед Михайлом Мосорою. Писав поезії (збірка "Книжка гори") і популярні книжки.
5. Село Поручин, неподалік Бережан, належало до парохій Бережанського деканату.
6. Лепкий Богдан. Твори у двох томах. – Том І. – К. : Наукова думка, 1997. – С. 729.
7. Бережанщина в спогадах еміграитів. – Тернопіль: Кн.-журн. вид-во, 1993. – С. 282.
8. Йдеться, можливо, про Володимира Левицького (1856–1936) – літературний псевдонім якого "Василь Лукич".
9. Вовк Федір Кіндратович (1847–1918) – український етнограф, археолог і антрополог.

ВІОЛЕТТА ЧЕРНІЄНКО

ЛИСТИ ЯРОСЛАВА ОКУНЕВСЬКОГО ДО ІВАНА ФРАНКА

І. Франка єднали тісні зв'язки з давнім родом Окуневських, який відіграв немалу роль в історії української культури в другій пол. XIX – поч. XX століття, зокрема з адвокатом Теофілом Окуневським, лікарем Софією Окуневською-Морачевською.

Проте взаємини І. Франка з рідним братом Теофіла Ярославом Окуневським, українським громадським діячем, письменником, публіцистом, залишились поза увагою дослідників.

Дід по батькові Ярослава, Данило Окуневський мав доньку Теофілію і четверо синів – Іларіона, Іполита, Атанасія та Кирила. Іларіон працював поштовим контролером у Чернівцях, Кирило аптекарем у Кіцмані. Вони були звичайними людьми, проте дружина Іларіона неприхильно ставилася до дружини І. Франка [1, с. 73]. Троє інших дітей залишили слід у суспільно-громадському житті. Тітка Ярослава Окуневського Теофілія вийшла заміж за Івана Озаркевича. Їхня донька стала українською письменницею Наталією Кобринською, син Володимир одружився з першим коханням І. Франка Ольгою Рошкевич, син Євген мав взаємини з Ольгою Кобилянською, дочка Єроніма поріднилася з родичами Соломії Крушельницької.

Дядько Ярослава священик Атанасій мав доньку Софію Окуневську-Морачевську, яка була першою жінкою-лікарем в Австро-Угорщині.

Батько Ярослава Іполит Окуневський, священик, мав п'ятеро дітей: Теофіла, Ольгу, Ярослава, Емілію та Наталю. Теофіл був адвокатом, депутатом до галицького сейму й австрійського парламенту, перебував у дружніх стосунках з І. Франком. Ольга була піаністкою. "На концерті в честь 25-літнього ювілею творчості І. Франка виконала твори Ф. Ліста та М. Лисенка" [7, с. 151]. Емілію брат Теофіл хотів посватати до Остапа Терлецького. Проте батько, довідавшись, що Остап хворий на сухоти, відмовив йому [1, с. 73]. Ярослав був лікарем.

Він народився 1860 р. у Радівцях на Буковині [9, с. 190]. Навчався у народній школі разом з старшим братом Теофілом у Яворові, де *"їхній дід по матері о. Бобринський був парохом і деканом..."* [15, с. 583], згодом навчався у Снятині. Гімназію з польською мовою викладання закінчив

разом з Теофілом у Коломиї. Вступив на медичний факультет Віденського університету. З 1877 до 1884 р. був членом товариства "Січ". У 1880 р. очолював його. *"З самого вигляду інтелігентний, симпатичний, живий, рухливий, повний молодечого запалу. Він вливав на молодих, недосвідчених товаришів корисно, заохочував до серйозної фахової науки, радив читати наукові твори, подавав авторів, яких треба читати, а "Січова" бібліотека була в тім напрямі багата. Це був тип молодого тоді аристократа духа"* [4, с. 3]. Легко вивчав іноземні мови. Крім рідної, володів російською, німецькою, італійською і сербською.

Закінчивши медичний факультет, Я. Окуневський пройшов однорічну практику у віденських лікарнях. Року 1884 вступив на службу лікарем до військового флоту в Полі [6, с. 162] (тепер м. Пули у Хорватії), де й одружився 10 січня 1899 року з Отілією Міллер, німкенею. Мав дві доньки – Ольгу і Дорлі (Федору). Згодом Я. Окуневський став адміралом. Відбув кілька подорожей на військових суднах "Мінерва", "Аврора", "Радецький", "Франц-Йосиф" [14]. *"Першим в українській літературі почав писати про далеку чужину на підставі того, що сам бачив, відчув, пережив"* [2, с. 593]. Свої враження про них публікував у пресі, згодом ці публікації були видані під назвою "Листи з чужини" у двох томах: частина І у Чернівцях (1898) і частина ІІ у Львові (1902) накладом Д. Лукіяновича і В. Будзиновського. *"Його "Листи з чужини" повинен би прочитати кожний, бо вони цікаві самі собою й дуже гарно написані"*, – зазначав В. Сімович [8, с. 278]. Високо оцінив творчість Я. Окуневського І. Франко. У статті "Українська література за 1898 р." він зазначає: *"У Чернівцях вийшла гарна книга, опис подорожі навколо світу військового лікаря д-ра Ярослава Окуневського (брата відомого депутата)"* [12, т. 32, с. 12]. А в "Рекомендаційному листі" [До нарису А. Каменського "З подорожі по Європі"] зауважує: *"Листи з чужини" займають почесне місце в нашій небагатій туристичній літературі"* [12, т. 33, с. 65].

І. Франко згадує про Я. Окуневського і в нарисі "Южно-русская література": *"Из галицко-русских прозаиков назовем еще Ярослава Окуневського, автора интересных очерков из кругосветнего путешествия в качестве военного врача на австрийском флоте"* [12, т. 41, с. 159].

Року 1885 читачами добре були сприйняті його спогади "Чорногора і чорногорці", що були надруковані в "Ділі", їх відзначив І. Франко у "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р." [12, т. 41, с. 430].

Я. Окуневський був нагороджений Рицарським хрестом Франца-Йосифа, Іспанським хрестом за заслуги в морській службі, Китайським орденом дракона [11, с. 232]. Згодом його призначено старшим штабовим лікарем і шеф-хірургом морського шпиталю у Полі. Він підтримував живий контакт з українською національною пресою, цікавився українським життям. Протягом 1897–1925 рр. опублікував багато публіцистичних і полемічних статей, зокрема: "Письмо зъ Греціи" (Дьло. – 1897. – Ч. 187), "Письмо зъ Креты" (Дьло. – 1898. – Ч. 54), "Ми нация старо культурна" (Діло. – 1897. – 23 груд.), "Дещо про лояльність" (Діло. –

Ярослав Окуневський з дружиною Отілією Міллер і двома доньками – Ольгою і Дорлі (Федорою). Публікується вперше

Ярослав Окуневський – лікар, адмірал військово-морського флоту Австро-Угорщини

1903. – 20 серп.), "Корони королівські, князівські, шляхоцькі" (Діло. – 1903. – 26 червня), "З побоєвища" (Діло. – 1904. – 27 лют.), "Перекинчики" (Діло. – 1904. – 20 бер.), в якій Я. Окуневський, звертаючись до читачів, цитує І. Франка: *"Возміть собі до серця сей кровію писаний поклик І. Франка: "Діалект чи самостійна мова?"*, "Суспільна совість" (Діло. – 1904. – 6 трав.), про японський острів "Цушима" (Діло. – 1905. – 20 червня), "Мої австро-руські спомини" (Діло. – 1905. – 10 груд.), "До біжучих подій [За український університет у Львові]" (Діло. – 1907. – 2 бер.), "З давнини на Гуцульщині" (Діло. – 1907. – 12 квіт.), "Василь Чудотворець" (Січ: Альманах в пам'ять 40-х роковин основання товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1908), "Де сіялися українські кості і за що?" (Діло. – 1909. – 4 берез.), "Дорадник президента Китайської республіки" (Діло. – 1912. – Ч. 190), "З подорожи по Галичині" (Діло. – 1923. – 6 січ.), "Народи з самоозначенням і без самоозначення" (Діло. – 1917. – 20 верес.), "Перший баталіон українського війська виїхав з Австрії" (Діло. – 1918. – 7 бер.), "Caveant consules (За прикладом царя)" (Вістник політики, літератури й життя. – 1918. – Ч. 7), "В своїй хаті своя сила і воля, і правда" (Вістник політики, літератури й життя. – 1918. – Ч. 18), "Українці як нація і українська держава" (Діло. – 1918. – Ч. 235),

"І санітарна місія до Української Галицької Армії" (Нове життя. – 1923. – 1 січня), "Українська вдача" (ЛНВ. – 1925, кн. VII—VIII), "Микола Василько" (Діло. – 1925. – 5 січ). Переклав статтю Є. Олесницького "Світова війна і українці в Австрії" німецькою мовою.

Під час визвольних змагань був засновником і керівником Української санітарної місії у Відні. "Завдяки надзвичайній енергії доктора Окуневського санітарна місія... сотням героїв Галицької Армії урятувала життя, передовсім старшинам" [10, с. 156]. В 1921 р. був делегатом II конгресу міжнародної допомоги дітям у Женеві. Після визвольних змагань переїхав до брата Т. Окуневського в Городенку, де виконував лікарську практику. У Львові брав участь у конгресах українських лікарів. Дружина і дві доньки, Федора й Ольга, жили у Відні. Внаслідок прикрих переживань отримав нервовий розлад. 24 жовтня 1929 р. покінчив життя самогубством. Похований на цвинтарі м. Городенки. У газеті "Діло" було поміщено посмертну згадку "Д-р Ярослав Окуневський" [3, с. 5], а також некролог "Д-р Ярослав Окуневський" І. Куровця [4, с. 3–4].

Я. Окуневський був одним з найвидатніших громадян кінця XIX–поч. XX століття. Хоч провів більшу частину життя на чужині, проте був великим українським патріотом. Відгукувався на всі злободенні справи. Вів переписку з плеядою визначних діячів: В. Липинським, Д. Лукіяновичем, Б. Матюшенком, М. Рудницьким, М. Струтинським, А. Шептицьким, М. Драгомановим, І. Франком [10].

У відділі рукописів Інституту літератури ім. Шевченка НАН України зберігається 27 листів Я. Окуневського до І. Франка. На жаль, листи І. Франка до Я. Окуневського не збереглися. Листи охоплюють період з 1884 по 1907 рік. Вони є цінним джерелом для вивчення взаємин інтелігенції Галичини, зокрема Я. Окуневського з І. Франком. У листах містяться відомості про теплі стосунки обох письменників, намагання допомогти один одному.

Коли відбулося особисте знайомство Я. Окуневського з І. Франком – не відомо. Проте І. Франко любив відпочивати у родинному маєтку Окуневських в с. Яворів, куди він вперше приїхав разом з О. Кониським та Ф. Миколайчиком 8–11 серпня 1884 року. У Яворові дотепер зберігся будинок Окуневських [5, с. 19]. Надходили листи Я. Окуневського з різних міст: з Яворова (20. 10. 1887, 3. 01. 1897, 23. 05. 1902), з Городенки (1. 11. 1891, 29. 12. 1891, 7. 10. 1895, 3. 10. 1904), з Поля (4. 12. 1894, 5. 01. 1904, 10. 02. 1904, 5. 06. 1907), з Станіславова (27. 12. 1884, 3. 12. 1886), з військового судна "Франц-Йосиф І" (24. 06. 1897). Перший лист Я. Окуневський відправив І. Франку на 25-ому році життя, коли вступив на службу лікарем до військового флоту. І. Франко на той час працював у часописі "Зоря". Я. Окуневський цікавиться політичним і культурним життям Галичини, а також вболіває за І. Франка: *"Вістка про "Зорю"*

та й про кліку професорів гірко нас вразила. Чи не придумуєте Ви тепер над яким новим органом?" (лист від 27. 12. 1884р.). Із листів (з Яворова від 20. 10. 1887 та від 1. 07. 1896 р.) довідуємось, що Я. Окуневський матеріально підтримував І. Франка: *"Посилаю Вам обом зл. на Павликову книжку о читальнях", "Що зміг я для Вас в Перемишлі роздобути, то і вислав, а на решту уже почекайте, аж з банку дістану..."* Я. Окуневський піклується про здоров'я дружини І. Франка, Ольги Хоружинської: *"Рад би я знати діягностику хороби, бо від того таки багато залежит"* (лист з Поля від 4. 12. 1894 р.), висловлює щире захоплення ж. "Житє і слово": *"Все на бік відкладаю як Ж[итє] і Сл[ово] прийде і читаю єго без перерви від початку до кінця", "Ваше Ж[итє] й Сл[ово] мені... велику робит радість і підупавши віру розбуджує"* (лист з Поля від 25. 08. 1896 р.). Адмірал високо оцінив велич І. Франка: *"Не прибільшу ані крихітки, коли скажу, що дорожу Вами як лучшов кращов надієв мого народу", "Дайже Вам, Боже, здоровя і сили, найперше... могучим світлом таланту Вашого довго-довго освічувати і загрівати суспільність", "Я надіюсь на Вас много!"* (лист № 27 без дати).

Листи публікуються вперше з повним збереженням особливостей тексту й орфографії.

№ 1

Станіслав, 27. 12. 1884

Щиро поважний Пане!

Мав я з Вами поговорити где що у Львові, та не склалося, бо за мало було ми часу, тож поговорім письмом.

З багато сторін – та не лиш з Галичини, але і з Одеси, і Києва допитують сьа мене про властиву ціль тутешнього тов. жіночого[1] тай про јего програму. Ја гадају, що најлучшоју відповідеју була би на се сама бесіда п. Кобринськоі[2], котру вона мала на тутешнім зјізді. З того взгляду гадају ја, і тут багато других зі мноју, щоб јіјі випечатати у "Дьло"[3] чи где, Ви там уже лучше знајете, лиш випечатати јіјі конечно. Було б оно також заохотою і для тих, що на зборі не були, це ся – јак звичајно рускиј чоловік нагадујуть та вічікујуть, або такі і совсім собі нічого не гадають. Ја в тій справі говорив уже з Белејом[4], тај він годить сьа на випечатанє сказаноі бесіди.

Просимо Вас звідси [доладьте] ви сего діла на місци.

2.) Будьте ласкаві переслати, або передати ким телеграми і листи, котрі по поводу вітвореня жіночого товариства наспіли до Станіслава[5]. Тут хотят јіх переховати як памјатку.

3.) Чи не замішав где, може, телеграми і оден переказ почтовиј на 1. гульд[6]. Јак більше о то, щоб јего почта не звернула адресантці з чого моглоб вијти глупе непорозуміня.

Бувајте здорові

[підпис]

Вістка про "Зорю"[7] тай про ту кліку професорів гірко нас вразила. Чи не придумуєте Ви тепер над яким новим органом?

До мене адресуйте просто Ок[уневський] в Станіславі.

Будь ласка, відписати скоренько.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1602, арк. 283— 285. Рукопис. Оригінал.

№ 2

[1885]

Дорогий Пане Товаришу!

С кінцем цего місяця задумав я поіхати до Швейцарії і там бачитися з Драгоманом. При сій нагоді прошу у Вас о слідуючі річі:

1.) Перед своїм відіздом хотів би я бачитися с Вами і засягнути спеціально у Вас інформації щодо мого intevive с Драг[омановим][8]. В тій цілі просив бим щоб були ласкаві відложити для мене хоть одну годинку в часі мого однодневого побуту у Львові – (мабуть, 1 падолиста).

2.) Написати до Драгоманова, що такий, а такий чоловік прийіде до него, щоб припадково не держав мене він за якого поліційного агента – бо він мене не знає.

3.) Донести мині адресу Драгоманова[9]. Оскільки собі пригадую, то мешкав він давніше при Chemin Dancet 14. Чи не змінив він свого помешканя і чи взагалі можна го буде тепер застати в Женеві[10].

В кінци прошу відписати мині скоренько на сей лист, щоб я ще мав час знести сим письмом з Др[агомановим][11]. Чи Терлецкий[12] прийіхав уже до Львова?

Здоровлю Вас сердечно

[*підпис*]

На лист до Др[агоманова] залучаю 2 марки, до себе – одну.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1603. – Арк. 715–718. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Станіслав, 3. 12. 1886

Прошу мині отворотнов почтов прислати ще 50 штук Вашого проспекту "Поступ"[13].

Тут багато людей витає Вашу задуману працю дуже прихильно.

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1615. – Арк. 619–620. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "До Високоповажного Івана Франка, літератора у Львові, ул. Големба, ч. 9."[14]

№ 4

22. 12. 1886

Високоповажний пане!

Байбаракъ[15] замовилъ у кравця (гуцула) в Яворовъ[16] за 9 зр. Скорше не може ушити як до Свят.

С поваженіем
[підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1615. – Арк. 615–616. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "Високоповажний Пане Іван Франко, рускій писатель у Львовъ улица Големба, ч. 9.

№ 5

Яворів, 20. 10. 1887

Дорогий Друже!

С парасольом так справи: у Nагірного[17] не міг я лишити, бо був дощ великий, тож заніс аж до Шухевича[18] Куркова, 25. У Шух[евича] не було нікого дома лишень сторож старий – я, отже, передав той парасоль сторожеві с карткой до Кульчицького[19] авскультанта[20], котрий тогди ночував – під час небутности Шух[евича] в єго помешканю – щоби Куль[чицький] передав парасоль Вам. Як парасоль пропав, то напишіть, кілько маю заплатити.

Я сиджу тепер у Яворові та учу ся до адвокатського іспиту, сам бим рад довідати ся шо в Станіслав робить ся с так шумно роспочатим буцім т. ділом – так мабудь стане ся, як я перед видів. Я просив імено і радив, щоб цілу справу віддати в руки Озаркевича. Мене не послухали Даниловичеві – Данилович[21] собі поїхав – Арабажин[22] – як усі, може, українці, переступивши кордон, пропадають, як камінь у воду – ні слиху, ні диху – так вийшло з того, як Ви кажете, таке з того, що нічо не вийшло.

Озарк[евич] писав мині одного разу, що Ви маєте назад вступати до "Зорі" і шо через те буде видавництво в Станіслав[ові] не потрібне. Бачите, яка путаниця. Посилаю Вам обом зл[оті] на Павликову[23] книжку о читальнях[24].

Здоровлю сердечно

[*підпис*].

Яворів, 20/10. 87.
Почта Косів.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 283—285. Рукопис. Оригінал.

№ 6

Городенка[25], 1. 11. 1891

Ласкавий Пане!

Я для Вас перевіз 268 рубл[ів], т. ч. 68 лише для Вас від п. Тригубова[26], 200, котрі дав мині до перехованя д-р Яросевич[27], для партії в надії, що в четвер стрітимо ся оба в Коломиї, задержую й ті гроші у себе і вручу іх Вам там особисто або передам кому скажете. Тут Вам пересилаю: 2 листи Наумовича[28], писані до Яворовского[29] учителя в Москві – бувшого канцлера при Юрі по ужитку, где знайдете за відповідне місце приватноі матури печатати не можна, так само імя Яворовского не сміє бути випечатане ані навіть натяк на него, бо інакше приобіцяні дальші листи не прийдут до моїх рук. Зрештою, можете їх ужити як уважаєте за найвідповідніше. Крім того, пересилаю Вам толкованя Марсіліянкі Смолєньского[30] учителя з Одесси. Рівнож імя Смолєньского не сміє бути випечатане. За то можете зробити в сім толкованю поправкі, які уважаєте за потрібні.

До милого побаченя

Ваш [підпис].

P. S.

Прошу з собою привести кілько брошурок Будзиновського[31] і Ганкевича[32].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – Арк. 183–186. Рукопис. Оригінал.

№ 7

Городенка, 29. 12. 1891.

Дорогі[33]!

Пересилаю Вам листи Яворовского з Москви і Нестора з Станіслава. Прошу Вас дуже —дуже Вас прошу, залагодьте сю справу якось так, щоби і Нестора Яворовского вигородити з поганого закиду і старого Яворовского не тикати. Помістіть в додаток, що Яворовскі моя рідня та буду я мати ся з себе, коли це все порозвозит ся широко та далеко. Може би якось устно полагодили бисте справу з Марковом[34].

Межи мною і Яворским була в Москві така бесіда, що ці листи важні для історії розвитку нашої культури і що іх в тім напрямку зужиткувати належит. Я Вам цего на дорозі не сказав і вийшло трохі інакше, як ми оба, т. ч. я і Яворовскі, думали. Та стало ся! Займіться сей справой тепло та щиро. Я Вам буду за це вдячний. Тай відпишіт скоро.

Ваш [підпис].

Городенка, 29/12. 1891.

Поспішіть ся до Маркова, бо він готов щось таке ляпнути, що не пообмиваємо ся і в чистій воді.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – Арк. 233–236. Рукопис. Оригінал.

№ 8

24. 04. 1894.

Добродію Ласкавий!

І знов нове безголовя! Бійте ся Бога, по що Ви се заявленя подали до Дьла? Чиж лиш один Павлик міг рішати в справах радикальних? Чого Ви єго слухасте!! Та чиж не досить єго Одіссеї[35], щоб зрозуміти, що чоловік сей натяг ся так до політикі, як Ваш чобіт на якого митрополиту. Ктож більше за тим коломийским радикалізмом стоїт? Данилович каже мині перед 3 днями, що уже має тої павликівщини по уха – хотів би ся того всего політикованя позбути і Герасимович[36], розтративши чужі (спілкові гроші) розпив ся – годит ся, по правді сказавши, скорше до Іванової хати, як до всього другого, а Ви що на то всьо робите! Уступасте перед чим?! Та хібаж се не [прояв] Барвінщини. Боже мій, які ми безглузді! Вмісто влучности виступити всім против рабства, ми сповняєм ролю Геростратів.

Я чую душов, що доля не могла нічим нас так покарати, як тим Павликом. Се такий нігілізм душевний – все розбиваючий, якого придумати собі тяжко, хібаж на темних інстинктах несвідомих мас наших селянських може зробитись якась свідома політика. Просто нещастя тай годі.

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – Арк. 287–290. Рукопис. Оригінал.

№ 9

Поле[37], 4. 12. 1894

Високоповажний Пане Д-р!

У Дальмації[38] тепер у мого знакомого землячка жена, – так, отже, хоть з кліматичних причин поручав би я Дубровник або Casdelnuovo[39] не остаєся нічого инчого як Поля. – Правда, в Дубровнику[40] єст один лікар Вроновский поляк-сибіряк, а другий галицький москаль, котрого имени тепер не згадаю, але се не так добрі знакомі, – щоб я міг їм передати в опіку Вашу Паню. В Casdelnuovo, а радше в предмістю Меланє[41] єст у мене приятелі, у котрих в свій час жили через зиму мої сестри. Там би можна. Там єст одна молода жінка, що знає по московскі – булоби, отже, товариство. Туда я пишу письмо у Вашій справі з запитаням.

У Полі, правда, клімат куди ліпший, як у нашій Галилеї, але все-такі в залі віє погана бара, від котрої огрітись в хаті не можна. – Всеж тут єст нас 2 земляки – котрі будем раді послужитись Вам та Вашій пани.

Ціна пересічна удержаня в Полі або і в Дальмациі 50–60 зл., взагалі житяє тут о багато дороше як в Галичині.

На що рішитесь – пишіть мені, а я уже буду старатись, щоб усе було підготовлене. – Радби я знати діягнозу хороби, бо від того таки багато залежит.

Здоровлю Вас сердечно

Ярослав Окуневский

Поля, 4/XII. 94.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – Арк. 977–980. Рукопис. Оригінал.

№ 10

7. 10. 1895

Я виготовив ідентичну допись, яку в Вашій справі вислав я до Вашої редакції, також до редакції Nowoi Reformu[42]. Чи можна її туди вислати? Відпишіть ласкаво.

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 99–100. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "Високоповажний Д-р Іван Франко в Львові, редакція Kurjer Lwowski".

№ 11

Horodenka, 7. 10. 1985

Świetna Redakcyą!

Upraszam o umieszczeme mej odpowiedzi na artykuł p. Romanowicza pomieszczony w Nowej Reformie.

Jeżeli Świetna Redakcya lub p[an] D[oktor] Franko byli [preciwni] temu memu artykułoui – prozę mi go żwrócić!

[...][43]

Jarosiaw Okyniewski

Переклад

Шановна Редакціе!

Прошу вмістити мою відповідь на статтю п. Романовича[44], уміщену у Новій Реформі.

Якщо Шановна Редакція або пан доктор Франко проти тієї моеї статті – прошу мені її повернути!

ІЛ. – Ф. 3. – № 1613. – Арк. 169. Рукопис. Оригінал.

№ 12

16. 10. 1895

Дорогі[45]!

Ваша відповідь Романовичу[46] дуже добра. Я свою вислав 10/10 95 до Reformy з кінцем трохи зміненим – именно, щоб не посуджувано Вас о Валлерондизм[47] вложив я перед кінцем вміcто уступу, Вам пересилаючи от такий уступ, котрий тут пересилаю. Сам конец ідентичний. Чому Ви до тепер моеї дописи не пустили? Чи не годит ся? Я Вам призволяю змінити еї як Вам до вподоби. А на уміщеню залежит мині тепер хоть би для того, щоб уже нещасні рутенці вступили раз по сих нещасних виборах на нову дорогу. До тепер лиш шкалювали ся, підозрівали один одного о всякі можливі і неможливі заради, може би краще тепер було розпочати оборону одного через другого перед вспільним неприятелем.

Мавбим много тепер з Вами потолкувати о будучій роботі в Соймі, о становиську, яке мавбим з Новаковским зайняти і о організації наших молодих редакцій.

Громадський Голос[48] мині до вподоби, за то в Радикалі спостеріг я так, що сором як. Еще перед кінцем року випаде, здає ся, мині бути в Києві, Харкові і Полтаві. Може, міг я Вам, а радше Вашому журналу Житє і Слово[49] в ше чім помочи. Якбисте уважали за відповідне – я бим приїхав до Вас потолкувати з Вами, Новаковским – а єсли уважаєте за добре – Терлецким і ишими і о всіх сих справах.

Хотів єм Вам писати колисьто – еще перед офіціальним проголошеням Вашої кандидатури, що жаль мині Вас. Голота теперішня посолска не варта, по моєму, того, щоб [нервувати]. Як Ви ішли поміж них і в додатку як Ви кажете еще подали – і дали ся сволочи плюгавити. Без того кандидатам не обійде ся.

Будьте здорові

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1613. – Арк. 187–190. Рукопис. Оригінал.

№ 13

6. 05. 1896

В[исоко]поважний Пане!

Не зійшовся я уже з Вами у Львові після послідної конференції з ліквідаторами, тож завідомлю Вас письмом, що дня 19/5 мают они на контрольній раді рішити моє предложеня, щоби за 15. 000 зл. заплатити 10. 000 претсисіями гіпотечними, а за 5000 – готівкою зараз 2. 500. Ліквідатори признали, що моя аферта єст для них корисна і що будут старатися її перевести.

Скоро лиш донесут мині зі Львова, як справи порішені донесу я Вам.

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 101–102. Рукопис. Оригінал.

№ 14

1. 07. 1896

Дорогий Пане Товаришу!

Трохи спізнив ся я з листом, та сим разом лист мій не важний. Що зміг я для Вас в Перемишли[50] роздобути, то і вислав, а на решту уже почекайте аж з банку дістану – коли ото буде – лучше скажу, не знаю, щоб заводу не було. Що гроші будут, то певно, але коли будут, то уже після сего крутійства ліквідаторів, не знаю.

Відповідаючи на Ваш лист в справі належаня до комітету [...][51], якої мені в Угоршині – заявляю, що радо до сего комітету приступаю, що зможу,

поможу, ще яких знакомих я уже маю і книжки їм шлю від тамтого року. Під протестом можете мене підписати. Якраз я тепер написав статю до Дѣла про виставу Пештську. До Вашого Житя і Слова вона не годилась, хіба до спільности. Допись ту вислав уже вчера до Дѣла.

До Вас у мене просьба: прошу мині, щоби до Костайніци[52] прислати цілий перший річник оправлен Житя і Слова, той обіцяний цікавий № послідній. Тамтой, що приніс п. Вітик[53], остався в Перемишли. П[ан]і Нестор. просит Вас, щобисте перед виданям писем її діда поупорядкувати їх схотіли з ласки своєї дати єї дуже переглянути роботу, призначену до друку. Може ще где у неї знайде ся – а може, треба буде зі взгляду на родинні відносини где що пропустити.

Що до статі моєї до Житя і Слова – то я подумаю – трохі маю респект[54] перед Вашим журналом – через те не можу ще зважитися.

Моя адреса до 21/7 Kvotajnica в Д-р Kobrynski. Відтак Pola в Д-р [підпис].

Здоров[лю] Вас сердечно

[підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1610. – Арк. 289–292. Рукопис. Оригінал.

№ 15

Поле, 25. 08. 1896

Вельми шановний Пане!

1) До сего письма спонукало мене чувство вдяки за Ваше Ж[итя] і Сл[ово], котре мені живучому на чужині велику робит радість і підупавшу віру розбуджує. – Все на бік відкладаю, як Ж[итя] й Сл[ово] прийде, і читаю его без перерви від початку до кінця.

2) Непечатані листи М. П. Драгоманова спонукали мене пошукати між своїми паперами, бо я во время оно листував ся з М. П. [Драгомановим] ще тоді, як я був в редакції Словянського Альманаху[55]. На біду не найшов я там нічого, не спалив я тих листів страха ради австрійска, як каже дотепно Павлик, а десь затратились они, що остаточно при моїм вічнім комівояжерстві в службі морскій цілком ясно. Найшов я лиш один лист і сей Вам посилаю. Всяк ліпше нехай і сей іде до гурту.

3) Здоровлю Вас сердечно і висказую лиш ще щире бажаня, щоб Ваш журнал найшов в Галичині приятелів, яким пишесь Ваш

Окуневський.

Поля, 25/8. 96.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1613. – Арк. 601–604. Рукопис. Оригінал.

№ 16

[1896]

Дорогий Товаришу!

Пересилаю тим часом цей лист на 500 зл., прошу го передати і на свос видавництво ужити.

Більше з Пешту[56].

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1610. – Арк. 343–344. Рукопис. Оригінал.

№ 17

3. 01. 1897

Зареклямував мою посилку друків до Вас.

Коли знайдут ся, прошу мині прислати до Яворова п. Косів-Соколівка, где я приготовляюсь до справозданя соймового. Приготовитись хочу також тут до І читаня внесеня і оборони єго в комісії.

[підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 103–104. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "В[исоко]поважний Д-р Франко літератор у Львові, редакція "Kurjera Lwowskiego".

№ 18

12. 05. 1897

Ласкавий Пане[57]!

Не можу запросити ся ні у Кормоша[58], ні у Франка точних відомостей про Ваші арешти і переслідуваня Ваші, удаюсь тому до Вас і прошу зробіт ласку, пришліт опис тих безправств, поповнених на Вашій особі, кілько Ви просиділи в тюрмі і т. д.

Єсли Вам відомо як, так докладно про арештованя тов. Ст[епана] Новаковского[59], то прошу дуже і то.

Єще одного треба мині.

В Громадськім Голосі була згадка, на котру Сандуляк[60] покликав ся, щоби вибірців проводили урльопники[61] не з порожніми руками до міста.

Прошу і той нумер скоріш.

Здоровлю [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 93–94. Рукопис. Оригінал.

№ 19

На морі JMJ "Kaiser Franz Josef I", 24. 06. 1897

Дорогий Пане Франко!

Лист Ваш дістав я в Сінгапоре. Справа, про котру пишете мені, дуже симпатична. Коли вернусь до Європи, що наступит в Августі, вишлю Вам, що в моїй змозі, до Вашої розпорядимости.

На морі читає і перечитує чоловік усяке по два або і по три рази – але те, що про Вас написало "Діло" під заголовком "Nie ludię Rusi"[62], я читав і перечитував, і ще раз перечитував – і голова мені тріскала від розпуки, і серце мені краялось з болю. Те саме, що Ви так пишите, нераз і я сам думав собі та думав тихцем у своїй каюті та ще боявся, щоб хто думок моїх розпачливих не підглянув. А тут дивлюсь Ви передовий наш чоловік написали се і голосно виявили в світ. Чорно стоїт на білім.

Скажіть будьте ласкаві, що се лиш хвилевий приступ розпуки, що Ви се сказали, бо хотілибисьте в серці своїм, щоб ліпше було – а не єст се діагноз, засуд на смерть. Коли ми вже раса подла, неуклюжа раса перекинчиків, коли ми вже такі удались подлі – ні! ні! страх як оно болит, щось таке додумати до самого кінця – то що ж тут поможе "песій обов'язок" служити своєму народови. Песій обов'язок (яке оно погане слово!) нікого не здержав ще від нічого в світі. Коли вже се перекинство характер нашого народного організму, то знак, що сей організм вже розпадаєсь. Перекидаймось, отже, в що хто хоче! – Катюзі по заслузі. – Пропадаймо! Чому ж здержувати сей розклад "почутєм песюго обов'язку".

Раз, коли я в такім самім був настрою, про котрий Ви пишете, і вже страх як чув себе погано, прочитав я Ваше Ж[итя] і Слово, а в нім лист Драгоманова до кого вже не згадаю. Так він каже: не раз я хватаю себе обіруч за голову і питаю себе: "невжеж ціле житє посвятив ти для холери?" А як все передумаю розумом і серцем, то приходжу до думки, що коли мені ще раз на світ народитись, то собі я знов те саме дію. – Сі слова додали мені отухи.

Скажіть і Ви таке слово! Додайте – бо віри, багато віри нам треба.

Ваш щирий

Д-р Я. Окуневський.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 111–114. Рукопис. Оригінал.

№ 20

[1897]

Коханий!

За покуту, шосте мині покірошовали усі мої пляни, вклада на Вас обовязок приготовити мині матеріал в справі арештованя панів.

У середу по святах розправа. Я їду в пятницю в ночи по Ваших зборах до Києва – значит ся нема ничого часу, як в Сопре приготовати ся. Прошу о який шкіц – і матеріал.

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 143–144. Рукопис. Оригінал.

№ 21

2. 08. 1898

Мушу приспішити свій відїзд так, що уже в понеділок з полудня випаде мині виїхати до Явірнискі, щоб там переночувати, або вівторок рано дарабами[63] відплисти до Жабія[64].

Дуже бим рад видіти вас, та боюся, щоби не розминув ся з Вами і для того се письмо пишу.

Ваш [підпис].

Вторник 2/8.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 105–106. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "В[исоко]поважний Д-р Франко в Довгополи, кор. Dowhopole, Bukovina".

№ 22

Яворів, 23. 05. 1902

Дорогий Пане Франко!

Щиру і сердечну подяку шлю Вам за Ізмарагд[65]. – Я читаю і молюсь з него, сидячи при постелі моєго тяжко хорого батька[66]. – Се одинока моя відрада. – Спасибі Вам!

Ваш Ярослав Окуневський.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1611. – Арк. 483–484. Рукопис. Оригінал.

№ 23

Поле, 5. 01. 1904

Ізгоджуюсь з Вашим проектом зміни статутів і прошу мене під тим проектом підписати.

Д-р Ярослав Окуневський.

Пригадую Костю Гуревича, котрий також годит ся [підпис][67].

Жду я статуту Д-ра Франка і позволяю підписати себе[68].

Д-р Петро Рандяк.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк 107–108. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "Herra D-r Iwan Franko in Lemberg Galizien".

№ 24

Поле, 10. 02. 1904

Сими днями вислав я до архіву Тов[ариства] им. Шевченка[69] 4 листи О. Терлецкого[70], які найшлись у мене. – Подаю Вам сю звістку – може Вам на що придастся.

Здоровлю

Д-р Окуневский.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 109–110. Рукопис. Оригінал.
Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "Herra D-r Ivan Franko in Lemberg Galizien, ул. Чарнецкого, 26"[71].

№ 25

Городенка, 3. 10. 1904

В[исоко]поважний Пане!

Будучи на віддиху сего року в Яворові, записав я з уст Василя Гондурика отсе оповіданя, котре Вам пересилаю, може оно нащо Вам здаст ся.

Позвольте зробити з ним що схочете.

Ваш [підпис].

ІЛ. – Ф. 3. – № 1624. – Арк. 607. Рукопис. Оригінал.

№ 26

Поле, 5. 06. 1907

Пане Д-р! В Вашій "Студії над народними піснями" на стор. 57 стоїть словацка пісня[72], в котрій говорится про Київ, з того робите вивід про українске походженя пісні. Не забігаючи наперед Вашим виводам осміляють подати свою увагу.

Осередком моравських словаків 9 ст. містечко Київ (по-словацькі Kyjow) по-німецькі [Gaga]. Чи то не про сей Київ іде бесіда в пісні?

Здоровлю Вас

Ярослав Окуневський.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 111–112. Рукопис. Оригінал. Кореспонденційна карта з двома штемпелями на адресу: "Herra D-r Iwan Franko in Lemberg Galizien, Тов. имени Шевченка, ул. Чарнецкого, 26".

№ 27

Дорогі!

Уже давно не пізнавав такої щирої ретельної утіхи, як тепер, коли довідую ся з газет, що от-от незабавк сповнят ся мої найгарячіші бажаня і надії побачити Вас на університетскій катедрі. Не прибільшу ані крихіткі, коли скажу, що дорожу Вами як лучшов кращов надієв мого народу і не помилю ся, коли скажу, що в літературі нашій, а тим самим і в умах, і ділах нашої молодежі наступит нова епоха відродженя нашого, скоро вплив Ваш на молодіж університетску з університетскої катедри буде забезпечений.

Дайже Вам Боже здоров'я і сили найперше дойняти того, чого певно не лиш я один, але тисячі зі мною горячо для Вас і нас бажают, а відтак могучим

світлом таланту Вашого, котрим Вас судьба дарила, довго-довго освічувати і загрівати суспільність – будучність нашу.

Я надіюсь на Вас много.

Ваш [підпис].

Коли ласка, донесіть як властиво тепер справи Вашої доцентури стоят.

Не хочу Вам нічим натручувати ся – за великій Ви зрештою чоловік для мене, щоб смів я мати претензії чим будь помочи Вам. Та все такі кажу Вам, що, як би чого треба Вам від одного або другого Баденього, Я, може, би Вам не пошкодив.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1633. – Арк. 113–116. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. Йдеться про "Товариство руських женщин у Станіславі", засноване письменницею Н. Кобринською в 1884 р. Згодом Товариство заходами І. Франка поширило свій вплив на всю Східну Галичину і навіть Наддніпрянську Україну. "Метою цього товариства мала бути пропаганда жіночого питання з допомогою літератури..." (Див.: Франко І. Зібр. тв.: У 50-и т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 27. – С. 106).
2. Кобринська Наталя (1855—1920) – українська письменниця, організатор жіночого руху в Галичині, ініціатор видання жіночих альманахів "Перший вінок" та "Наша доля".
3. "Діло" – провідна щоденна газета в Галичині, яка виходила у Львові 1880–1939 рр.
4. Белей Іван (1856–1921) – співробітник разом з І. Франком "Друга", "Діла" (1884–1902), у 1881–1882 рр. видавав з І. Франком ж. "Світ".
5. Станіслав – з 1962 р. Івано-Франківськ, центр Івано-Франківської області.
6. Гульден – золота, пізніше срібна монета в багатьох країнах Центральної Європи (Німеччині, Австро-Угорщині) в XV–XIX ст.
7. "Зоря" – двотижневий часопис, виходив у Львові в 1880–1897 рр.
8. Драгоманов Михайло (1841–1895) – український публіцист, історик, філософ, економіст, літературознавець, фольклорист і громадський діяч.
9. М. Драгоманов проживав на той час за тією ж адресою: Chemin Dancet, 14 Geneve.
10. Женева – місто в Швейцарії над Рокою. В 1876–1889 рр. тут жив і видавав "Громаду" М. Драгоманов та перебували українські діячі і журналісти.
11. Я. Окуневський листувався з М. Драгомановим. Особисто познайомився з ним влітку 1891 року у Відні. Залишив спогади про М. Драгоманова у статті "Михайло Драгоманів" (Діло. – 1895. – 1(13) лип. – Ч. 144).
12. Терлецький Остап (1850–1902) – український громадський діяч, публіцист, економіст. 1874–1877 рр. був головою "Січі" у Відні. Заарештований разом з І. Франком та М. Павликом за пропаганду соціалізму. Згодом став адвокатом у Львові.
13. З 1 січня 1887 року І. Франко планував видавати щомісячний журнал "Поступ". Восени 1886 року вийшов проспект "Запросин до передплати", який І. Франко вислав різним адресатам (в т. ч. Я. Окуневському) для співпраці. Поліція конфіскувала проспект, тому журнал так і не побачив світ. (Див.: Матеріали для культурної і громадської історії Західної України Всеукраїнської Академії Наук. – Том 1: Листування І. Франка і М. Драгоманова. – Київ, 1928. – С. 209–212).
14. Це перше помешкання, у якому поселився І. Франко разом з Ольгою Хоружинською.
15. Байбарак – верхній чоловічий або жіночий суконяний одяг чи кожушок, критий сукном.

16. Яворів – село на Прикарпатті, де містився дім Окуневських, у якому бували видатні люди, в тому числі із Східної України.
17. Нагірний Василь (1847–1921) – відомий український архітектор, голова студентського товариства "Січ", організатор товариства "Сокіл". Деякий час у нього проживав І. Франко.
18. Шухевич Володимир (1849–1915) – визначний громадський діяч, етнограф, публіцист, засновник т-ва "Руська Бесіда", "Боян", Музичного т-ва ім. Лисенка; автор п'ятої праці "Гуцульщина".
19. Кульчицький Теодор – учитель у м. Самборі. Останні роки життя провів у с. Кульчинцях на Дрогобиччині.
20. Авскультант – слухач, помічник.
21. Данилович Северин (1860–1939) – український публіцист, адвокат, один із організаторів Русько-української радикальної партії.
22. Арабажин Костянтин (1866–1929) – історик літератури, критик, журналіст, автор праць російською мовою про Т. Шевченка.
23. Павлик Михайло (1855–1915) – український письменник, публіцист і громадський діяч. Разом з І. Франком видавав журнали "Громадський друг", "Дзвін", "Молот". Був одним із співзасновників Українсько-руської радикальної партії. У 1895–1905 рр. був першим бібліотекарем НТШ.
24. Йдеться про книжку – Павлик М. Про русько-українські народні Читальні. Частина перша. – Львів, з друкарні НТШ, 1887. – С. 160.
25. Городенка – районний центр Івано-Франківщини, де проживав останні роки Я. Окуневський у свого брата Т. Окуневського.
26. Трегубов Єлісей Купріянович (1848–1920) – культурно-освітній діяч, викладач Колегії П. Галагана в Києві, член "Громади", співробітник журналу "Киевская старина". Чоловік старшої сестри Ольги Федорівни Франко – Антоніни.
27. Яросевич Роман (1862–1938) – громадсько-культурний діяч у Галичині
28. Наумович Іван (1826–1891) – український клерикальний діяч у Галичині, "москвофіл", видавець і журналіст.
29. Йдеться про служителя греко-католицької консисторії у Львові Корнила Яворівського.
30. Смоленський Леонід (1844–1905) – педагог, учитель історії, український громадський діяч, керівник Одеської громади. Прихильник М. Драгоманова.
31. Будзиновський В'ячеслав (1868–1935) – галицький письменник, історик і публіцист, один із засновників Української радикальної партії, редактор її органу "Громадський голос".
32. Ганкевич Микола (1869–1931) – політичний і громадський діяч, адвокат. Належав до молодого крила Русько-української радикальної партії.
33. Лист до Франків – Івана Яковича та Ольги Федорівни.
34. Марков Остап (1849–1909) – москвофільський діяч, публіцист, співробітник москвофільських газет "Слово", "Пролом", "Новий пролом", "Червоная Русь", що в різні роки виходили у Львові.
35. Свої виборчі поїздки М. Павлик описав у "Брідській Одисеї".
36. Герасимович Володимир – знайомий І. Франка з містечка Крехова (тепер у Львівській області).
37. Поле – нині м. Пула в Хорватії.
38. Далмація – приморський район у Хорватії.
39. Кастельнуово – місто у Північній Італії.
40. Дубровник – місто на узбережжі Адріатичного моря у Хорватії.
41. Можливо йдеться про Мілан – місто у Північній Італії, адміністративний центр області Ломбардія.
42. "Nowa Reforma" ("Reforma") – польська щоденна газета; виходила у Кракові в 1882–1928 роках.

43. Графічна будова літер не дає змоги прочитати текст польською мовою.
44. Романович Тадеуш (1843–?) – польський економіст, депутат галицького сейму й австрійського парламенту. Редактор і видавець газет "Nowa reforma", "Slowo Polskie", "Nowe slowo Polskie".
45. Лист до Франків – Івана Яковича та Ольги Федорівни.
46. Йдеться про статтю І. Франка "Дещо про польсько-українські відносини". Відповідь п. Романовичу на статтю "Хатні справи русинів", вперше надруковану польською мовою у виданні "Tydziec. Dodatek literacko-naukowy" "Kurjera Lwowskiego", 1895, № 284, 13 жовтня.
47. Валлерондизм – термін, який означає застосування підступу й зради як методу боротьби. Виник унаслідок трактування ідейного змісту поеми А. Міцкевича "Конрад Валленрод".
48. "Громадський Голос" – українська газета, орган Української радикальної партії; виходила у Львові з 1885 року, редагували В. Будзиновський, І. Франко, М. Павлик та ін.
49. "Житє і Слово" – літературно-науковий і громадсько-політичний журнал. Виходив у 1894–1897 роках у Львові за редакцією І. Франка.
50. Перемишль – одне з найдавніших міст Галичини.
51. Слово не відчитується.
52. Костайниця – місто у Хорватії.
53. Вітик Семен (1876–1937) – громадсько-культурний діяч Галичини, засновник Української соціально-демократичної партії.
54. Респект (від *respek||t-ty*) – повага.
55. "Слов'янський альманах" – видання гуртка студентів-слов'ян Віденського університету. Вийшло два томи: т. 1–1879, т. 2–1880 рік.
56. Пешт – давня дільниця Будапешту – столиці Угорщини.
57. Цей лист зберігається у фонді І. Франка відділу та текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України, хоч зі змісту зрозуміло, що він адресований не до І. Франка.
58. Кормош Теофіл (1861–1927) – адвокат у Перемишлі.
59. Новаковський Степан (1863–1936) – галицький громадсько-культурний діяч кінця XIX–поч. XX ст., брав участь у радикальному русі в Перемишлі, посол до галицького сейму (1895–1901).
60. Сандуляк Іван (1845–1925) – селянин села Карлів, учасник радикального руху в Галичині.
61. Урльопник – солдат у відпустці.
62. Йдеться про полеміку, яку викликали в 1897 році слова І. Франка, надруковані у передмові під назвою "Дещо про себе самого" до "Галицьких образків" у видавництві "Biblioteka Mryvk": "Ne Kocham Rusinow...". Газета "Діло" звинуватила І. Франка в тому, що він "не любить Русь".
63. Дараба – пліт.
64. Жаб'є – нині селище Верховина Івано-Франківської області.
65. Йдеться про поетичну збірку "Мій Ізмарагд. Поезії Івана Франка". – Львів, 1898.
66. Окуневський Іполит Данилович (?—1902) – парох села Яворів на Косівщині, батько Ярослава Окуневського.
67. Речення дописано іншим почерком.
68. Так само.
69. Йдеться про Наукове Товариство ім. Шевченка, громадську організацію у Львові, перетворену у 1892 р. з Товариства ім. Шевченка, що була заснована як літературна з ініціативи О. Конисього і М. Драгоманова.
70. У книзі "Листи з чужини" (т. II) Я. Окуневський присвятив розділ пам'яті Остапа Терлецького.

71. Тут містилася редакція "Літературно-наукового вісника", в якій І. Франко працював з 1898 по 1906 рік.
72. Йдеться про пісню "Батько продає дочку турчинові", яку І. Франко вважав взяту з українського, "київського" джерела. У поправці до студії "Батько продає дочку турчинові". І. Франко погоджується з Я. Окуневським, спростовує свою думку і говорить про моравський "Kyjevec".

ЛІТЕРАТУРА

1. Врублевська В. Емансипантка. – К.: Молодь, 1989. – С. 73.
2. Гава М. В. Д-р Ярослав Окуневський (Посмертна згадка) // Календар "Просвіти", 1931 р. – Львів, 1930. – С. 593.
3. Д-р Ярослав Окуневський // Діло. – 1929. – 29 жовтня. – С. 5.
4. Куровець І. Д-р Ярослав Окуневський // Діло. 1929. – 10 листопада. – С. 3–4.
5. По місцях перебування й увіковічнення пам'яті І. Франка на Прикарпатті: Путівник. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 19.
6. Пундій П. Українські лікарі: Бібліографічний довідник. Книга 1. – Чикаго, 1994. – С. 162.
7. Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей / Упорядкування, передмова, коментарі та пояснення слів Н. Тихолоз. – Львів, 2007. – С. 151.
8. Сімович В. Праці в двох томах. Том 2: Літературознавство. Культура. – Чернівці: Книги-XXI, 2002. – С. 278.
9. Січ: Альманах в пам'ять 40-х роковин основання товариства "Січ" у Відні. – Львів, 1908. – С. 190.
10. Софронович М. І санітарна місія до Української Галицької Армії // Городенщина. – Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег, 1978. – С. 156.
11. Українська журналістика в іменах / За ред. М. М. Романюка. – Львів, 1990. – Вип. III. – С. 232.
12. Франко І. Зібр. тв.: У 50-ти т. – К., 1976–1986.
13. ЦДІА України у Львові. – Ф. 303. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 1–91.
14. ЦДІА України у Львові. – Ф. 834. – Оп. 1. – Спр. 129. – Арк. 1.
15. Яшан В. Д-р Теофіл Окуневський // Городенщина. – Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег, 1978. – С. 583.

МАРІЯ ВОЙЦІЦЬКА

ІВАН ФРАНКО ТА ОЛЕКСАНДР ПИПІН

З Олександром Пипіним Іван Франко жодного разу у своєму житті не зустрічався, не був знайомий з ним особисто, але, незважаючи на це, вони дуже поважали і цінували один одного. І це не випадково, бо обидва мали спільні ідеї, однакові прагнення – якнайбільше прислужитися рідному народові і літературі.

Ще з студентської лави Іван Франко познайомився з працями Олександра Пипіна. Кожного разу, читаючи його праці, відкривав для себе щось нове і невідоме. У цьому чоловікові він вбачав не лише талановитого вченого, але й свого вчителя і наставника, на якого рівнявся, в якого пізніше буде просити допомоги та поради.

Олександр Миколайович Пипін (1833–1904) – визначний російський історик літератури і фольклорист культурно-історичної школи, дійсний член Петербурзької академії наук і НТШ. Народився у місті Саратові. Батько походив з дворян, мати – з священичої сім'ї. Навчався у Саратовській гімназії, потім у Казанському університеті, де закінчив курс у 1853 році кандидатом історико-філологічного факультету. Ще студентом надрукував свою першу працю – "Словарь къ новгородской летописи" у "Збірнику Академії Наук" (1852 р., № 3). Зосередивши свої знання на древній російській повісті, О. Пипін у 1857 році захистив магістерську дисертацію на тему: "Очерки литературной истории старинных повестей и сказокъ русскихъ". Тут вперше подана історія руської повісті, починаючи із запозичених візантійських і південно-слов'янських джерел і закінчуючи повістями, які склалися під західним впливом.

У 1858 році Олександра Пипіна відрядили на два роки за кордон для того, щоб приготувати його для кафедри історії європейських літератур. Під час цієї подорожі він побував у багатьох слов'янських країнах, після чого з'явилися його праці "Из Венеции", "Из Флоренции", які були надруковані у "Современнике" за 1859 рік. Повернувшись 1860 року до Петербурга, він зайняв кафедру руської літератури в університеті і видав "Ложные и отреченные книги русской старины" (1861 р.).

В листопаді 1861 року О. Пипін подав у відставку в зв'язку з порушенням життя університету після студентських заворушень, викликаних введенням нових правил (матрикул) і обов'язкового для всіх студентів

внеску за прослуховування лекцій. З цього часу і до кінця свого життя інтенсивно займається літературною діяльністю.

Отож, з 1863 року бере участь у видавництві журналу "Современникъ". Стає членом редакції журналу, а з 1865 до 1866 року разом з Некрасовим – відповідальним редактором. На ті часи припадає його робота над апокрифічною літературою, на яку він один із перших російських вчених звернув увагу.

Із середини 60-х років, і особливо після закриття "Современника", О. Пипін деякий час наполіг на перекладацьку діяльність. У 1890-х роках за його редакцією виходить "История немецкой литературы" Шерера, спільна праця О. Пипіна і В. Д. Спасовича "Обзор истории славянских литератур". У 1874–1881 роках ця книга з'явилася другим виданням у значно перероблену і розширеному виді під заголовком "История славянских литератур". Ця велика праця представляла собою на той час єдиний і грандіозний виклад тисячолітньої історії літератури західних і південних слов'ян. Цінна вона була не лише як підсумок того, що було зроблено для вивчення духовного життя слов'янства, але й тим, що викладена справді науковим стилем. О. Пипін ставиться з великою повагою до духовного складу кожної із окремих слов'янських народностей.

Із заснуванням "Вестника Европы" (1867 р.) О. Пипін стає одним із головних і найвидатніших його діячів, і як член редакції, і як найбільш плідний співробітник журналу. Майже у всіх книгах протягом 30-ти літ свого існування журнал друкував праці О. Пипіна. Значна частина цих статей увійшла у число окремо виданих творів: "Белинский, его жизнь и переписка" (1876), "История русской этнографии" (4 т., 1890–1891), "История русской литературы" (1898), "Русское славяноведение в XIV ст." (1889), "Панславизмъ въ прошломъ и настоящемъ" (1879) та інше.

Біографія Бєлінського, яка частинами друкувалася у "Вестнике Европы" 1874 і 1875 рр., у свій час привернула до себе особливу увагу. Вона дає нові і дуже конкретні свідчення не тільки про самого Бєлінського, але й про його друзів – Станкевича, Боткіна, Герцена та інших.

Саме той факт, що О. Пипін так детально займався листуванням і біографією Бєлінського, і змусив І. Франка свого часу вперше звернутися з листом до великого літературознавця.

Листування Івана Франка і Олександра Пипіна припадає на кінець 1880-х початок 1890-х років. Як відомо, 1880-ті роки для Івана Франка – це час інтенсивної журналістської діяльності, безуспішних спроб зреформувати "Зорю" і заснувати власний часопис, це початок вимушеної довголітньої "панщини" у польській ліберальній газеті "Kurjer Lwowski", етап фундаментальних наукових студій, наукового і художнього осмислення націотворчих ідей і їх реалізації, а також художньо-творчих задумів і планів особистого порядку, нагло перерваних третім арештом 1889 року. Серед багатьох аспектів діяльності І. Франка цього періоду

можна виділити здобуття докторського ступеня та спробу одержати викладацьку роботу в університеті.

В колі його близьких цей план, гаряче схвалюваний дружиною поета, обговорювався ще перед арештом 1889 року. *"Налягала на мене жінка, щоб я конче здавав екзамен докторський. Говорив я вже давніше про се діло з Огоновським,* – пише він М. Драгоманову 23 листопада 1889 р., – *взяв був зразу тему "Літературний рух русинів 1848 року", до котрої у мене зібрано багато матеріалу. Та, оглядівшися, я побачив, що тема не відповідає головному постулатові Огоновського: "прошу, щоб то була справді література, а не політика". Ну, а у нас у 1848 році "справді літератури майже не було, а була тільки політика. Так само прийшлось покинути і другу тему, до котрої мене тягло, – політична поезія Шевченка 1840–1846 років"* [1; 49; 219].

Для І. Франка ступінь доктора наук мав не стільки престижне значення (як першорядного дослідника літератури його на цей час уже знали не тільки в Галичині, а й на інших слов'янських землях), скільки практичне: по-перше, він відкривав можливість претендувати на порівняно стале й спокійне місце в університеті (не завжди ж роз'їжджати йому як кореспондентові "Kurjera Lwowskiego" по селах і містах Галичини і висиджувати на різних судових процесах за 85 гульденів щомісячно), а також надавав трибуну для постійного впливу на молодь, ступінь доктора наук в Австрії забезпечував політичне право голосування та обирання депутатом. На початку 1880-х років І. Франко починає працювати над докторською дисертацією і здійсненням давніх планів – написанням багатьох наукових праць, присвячених творчості Т. Шевченка. Початок цій роботі було покладено у 1881–1882 роках розвідкою "Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка", що складалася з двох частин. У 1886 р. І. Франко опублікував ще дві праці: "Шевченко героєм польської революційної легенди" і "Новонайдені твори Т. Шевченка". Саме праця над захистом дисертації про політичну поезію Т. Шевченка 1840–1846 років спонукала І. Франка вперше звернутися до Олександра Пипіна. У листі від 23 січня 1888 року він пише: *"Не прогнівайтесь, що хоч незнакомий Вам, смію звернутися до Вас з просьбою і занімати Ваш дорогий час своїм писанням. Відважився я на се тоді тільки, коли побачив, що в питаннях, котрі мене занімають, ... іменно у Вас найскорше буду міг найти те, чого мені треба"* [1; 49; 137].

Прочитавши працю О. Пипіна про життя Бєлінського, у Івана Франка виникає запитання: звідки взялася політична поезія Т. Шевченка? Адже з опублікованих уривків листів Бєлінського було видно, що у той час між чільними російськими людьми багато мовилось і писалося дещо такого, що справді могло надихнути Т. Шевченка на написання його політичних поем.

Також І. Франка цікавило, які гуртки були у Петербурзі у 1838–1846 роках, як виглядав тодішній гурток українців і які були взаємини з іншими гуртками. Оскільки Щепкін, приятель В. Бєлінського,

був у великій приязні з Т. Шевченком, то чи нема яких слідів знайомства В. Бєлінського з Т. Шевченком? Ці та багато інших запитань ставить Іван Франко у своєму листі, сподіваючись, що відповіді на них допоможуть йому в написанні дисертації.

Відповідь від Олександра Пипіна не забарилася. Щодо біографії Т. Шевченка, то він не дає якихось нових даних, які б могли прислужитися І. Франкові, радить лише, якою літературою йому варто скористатися. Але з листа дізнаємося про цікаву деталь, яка стосується праці О. Пипіна "Белинский, его жизнь и переписка" (1876). Виявляється, один із листів В. Бєлінського, який стосується арешту і заслання Т. Шевченка, не був надрукований взагалі. *"Я не напечаталъ этого письма – потому что оно потребовало бы слишкомъ долгихъ и по нашимъ условіямъ не совсемъ удобныхъ толкованій"*, – так пояснює свій вчинок О. Пипін. Крім того, цей лист не лише не виявляє ніякого співчуття до долі Т. Шевченка, а навпаки, проникнутий великою ненавистю до українського поета.

Цей факт викликав у Івана Франка неабияке зацікавлення, і вже через рік він знову звертається до О. Пипіна з проханням надіслати йому копію цього листа. Задумавши до 29-х роковин смерті Т. Шевченка видати маленькою книжечкою деякі маловідомі факти з життя поета, І. Франко вважає, що саме цей лист відкриє багато досі невідомого.

Але, на жаль, О. Пипін змушений був розчарувати І. Франка. Лист В. Бєлінського, яким він цікавився, був написаний десь у грудні 1847 року до Анненкова, базувався лишень на чутках і не містив ніяких історичних фактів стосовно біографії Т. Шевченка.

До того ж, у цьому листі В. Бєлінський негативно відгукується не лише про Шевченка, але й про всю українську літературу загалом, називаючи її "провинциализмомъ, который бесплодно отвлекалъ умы от общихъ вопросовъ".

Отож, лист Бєлінського, яким так цікавився І. Франко, не дав йому ніякої нової достовірної інформації щодо біографії Т. Шевченка. Але це вже не було так суттєво для нього, бо врешті він зовсім змінив тему своєї дисертації.

Проте дружні стосунки цих двох великих людей на цьому не вичерпалися. Про це свідчить той факт, що І. Франко надсилав О. Пипіну книжки "Літературно-наукової бібліотеки", які на той час він видавав у Львові.

Листування Івана Франка з іншими особами свідчить, що він зі своєї сторони високо і належно оцінював праці О. Пипіна. Так, у листі від 27. 11. 1883 року І. Франко писав М. Драгоманову, що в етнографічно-статистичному кружку використовуватиме праці з етнографії О. Пипіна, Стасова і Єфименка [2; 20; 191]. Елізі Ожешко дорадджує при вивченні історії української літератури користуватися О. Пипіновим "Обзором слов'янських літератур" [2; 20; 391].

Відтак 6. 11. 1887 року І. Франко повідомляв М. Драгоманова, що запропонував учасникам етнографічно-статистичного гуртка готувати реферати на основі О. Пипінової статті "Про Україну і Білорусь" [2; 20; 352].

Слідкував він також за виходом нових праць, про що свідчить лист до М. Драгоманова із просьбою вислати йому "Книжку о русских сказках" [2; 20; 484] і лист до А. Кримського від 7. 10. 1893 року з проханням надіслати "Историю древнерусских повестей, сказок..." [2; 20; 484].

Високу оцінку творчості О. Пипіна і його значення для українського народу дав Іван Франко у статті "Олександр Николаевич Пипін", яка була опублікована у журналі "Світ". У ній він зокрема зазначає, що *"... Пипін більше, ніж котрий-небудь другий з учених великоросів, і більше, ніж многі вчені українці, попрацював для українського письменства, для української історії і що задля того треба українцям знати і поважати його, як свого"* [3]. І українці справді поважали його, як свого рідного, про що свідчить той факт, що у 1903 році, коли проходило святкування 50-річного ювілею творчості О. Пипіна, оцінюючи його заслуги для українознавства і самого росту української національної ідеї, Наукове товариство імені Т. Шевченка обрало його своїм дійсним членом. З нагоди цієї події Іван Франко надсилає лист-привітання ювілярові не лише від себе, але й від усієї галицької громади. У своєму привітанні він ще раз високо підносить усі заслуги Олександра Пипіна перед українським народом.

На жаль, цей ювілей став останнім у його творчості, бо вже наступного року Олександр Пипін відійшов у вічність. Він помер 9 грудня 1904 року в Петербурзі. У "Хроніках українсько-руського наукового Товариства імені Т. Шевченка" Іван Франко вміщує некролог про смерть О. Пипіна [4].

У фондах Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України (відділ рукописів, ф. 3, № 1602, 1605) зберігаються два листи Олександра Пипіна до Івана Франка, які вперше друкуються у "Науковому віснику музею Івана Франка у Львові".

Листи Олександра Пипіна до Івана Франка

№ 1

Петербургъ, Васильевскій Островъ,
Средній проспектъ, 29.

Милостивый государь,

Я очень радъ былъ бы послужить Вамъ свѣдѣніями[1], какие Вамъ нужны, но боюсь, что ихъ не будетъ Вамъ достаточно. Кроме того, что Вы знаете про существующихъ біографий Шевченка, едва ли есть другіе данныя,

которыя могли бы осветить интересующую Васъ сторону литературной деятельности Шевченка. На первый разъ сообщу кое-что, что для Васъ можетъ быть любопытно.

Съ кружкомъ Бѣлинского[2] Ш., сколько я знаю, не имѣлъ никакихъ связей. Статья Б. о "Гайдамакахъ"[3] – рисуетъ отношеніе Б. къ украинскому поэту. Дѣло в томъ, что кружок Б. поглощенъ былъ в то время такими общими и широкими вопросами об исскуствѣ и дѣйствительности, что за ними не было мѣста вопросу о мѣстной литературѣ: она же была еще очень небогата въ то время и его тѣсно-этнографический интересъ и господство слишкомъ мѣстныхъ ямщиковъ не были сочевственны для Б-го. Напомню Вамъ, что и в сочиненіяхъ этого знаменитого писателя, принадлежавшего къ той-же школе 40-хъ годовъ, именно Тургенева[4], Вы стретите отголосокъ того же несочуствія къ малорусскому движенію, которое казалось провинціализмомъ – эти писатели думали, что на очереди стоятъ болѣе существенные вопросы – общеизвестные.

Въ моемъ собраніи есть письма Б-го, относящееся по времени ареста и ссылки Ш-ка: его письмо не только не выражаетъ никакого сочуствія къ судьбе Ш-ка, но напротив – проникнуто величайшимъ против него раздраженіемъ – вслѣдствіе тѣхъ слуховъ, какіе ходили тогда о причинахъ этого событія. Я не напечаталъ этого письма – потому что оно потребовало бы слишкомъ долгихъ и по нашимъ условіямъ не совсѣмъ удобныхъ толкований.

В письмахъ Б-го къ Гребенкѣ[5] малорусский патриотизмъ послѣднего не имѣлъ никакой роли: для Б-го Гребенка былъ только русскій новеллистъ и одно время приятель.

Граф Віелѣгорскій[6] (или Вѣлѣгурскій, какъ его называли ранѣе) былъ из польского рода, но тоже не имѣвшій ничего польского в своихъ идеяхъ. Этотъ В. (Михаилъ) былъ просто богатый придворный аристократъ, свѣтского образованія, но любитель искусства и отчасти литературы и по характеру добрый человекъ. В идейном отношении = 0.

Для изученія развитія Ш-ка Вамъ надо обратить вниманіе на вышедшую недавно книгу "Поэмы, повести и разсказы" Т. Г. Шевченка, писаную на русскомъ языке. Изданіе "Кіевская Старина"[7] (Кіевъ, 1888, V, 744). Вы вероятно встречали эти вещи въ "К. Старинѣ" последнихъ годовъ, теперъ онѣ собраны вмѣсте и представляютъ между прочимъ множество любопытного в биографическомъ отношении.

Относительно занимающего Васъ вопроса есть одинъ живой свидѣтель, без сомнѣнія много знающий, но столь мудреный, что не знаю, можетъ ли изъ него быть извлечено что-нибудь правдивое. Это г. Пантелеймонъ Кулишъ[8].

Вы спрашиваете еще о Щепкине[9]. Я еще знавалъ его – глубокимъ старикомъ. По происхождению онъ былъ малоросъ, образованный как самоучка, великий художникъ – актеръ, отличный знатокъ русского быта и замѣчательный разсказчикъ. Это былъ человѣкъ чрезвычайной популярности, всюду известный и любимый. Вы встретите разсказы о немъ и у Герцена[10] ("Повести и думы") и у Сергѣя Аксакова[11]. Политикомъ онъ конечно не былъ, зато Малороссію и зналъ и любилъ.

Въ названныхъ Вами статьяхъ ("Очерки Гогол. Періода", статья Скабичевского[12]) и занимающемъ Васъ предмете совсѣмъ не говорится.

Если Вамъ представятся еще какие-нибудь вопросы ко мнѣ, буду очень радъ Вамъ содействовать сколько могу. Вам преданый

А. Пыпин

21 января 1888 г.

№ 2

Петербургъ, 11 марта 1890 г.

Милостивый государь!

Извините, что я такъ замедлилъ ответомъ на Ваше письмо: была спѣшная работа, отнимавшая мне время, да кромѣ того надо было разыскать в моихъ, довольно многочисленныхъ бумагахъ, то письмо Белинского, о которомъ Вы говорили.

Это – письмо Б къ Анненкову[13], по видимому отъ декабря 1847 (точной даты нѣтъ). Вы, к сожалѣнію, не могли бы дать никакихъ историческихъ указаній относительно Шевченка. Дѣло в томъ, что Б. сообщаетъ своему пріятелю, жившему не в Петербургѣ, слухи, дошедшіе до него о Шевченкѣ: слухи состояли въ томъ, что Ш. написалъ "два пасквиля", одинъ на императора, одинъ на императрицу. Самъ Б. этих вещей не видалъ. По "слухамъ", императоръ не обратилъ внимание на то, что относилось къ нему самому, но былъ очень раздражен темъ, что относилось к им – цѣ, которая ничего Ш – у не сдѣлала. Б. негодует на Ш., предполагая у него здесь дикую необузданность. Затемъ, опять конечно по слухамъ, Б. сообщаетъ, что Ш. послали на Кавказъ недаромъ.

Какъ Вы знаете, эти данные не точны и письмо Б. (которого я не считалъ нужнымъ помѣстить в біографіи Б.) имѣлъ только относительный интересъ, указывая и сочувственное отношеніе Б. къ Ш. Мнѣ случалось указывать в печати вообще несочувственный взглядъ Б. на малорусскую литературу этого времени, и обьяснить причину этого взгляда. Б-му малорусская литература казалась провинциализмомъ, которой бесплодно отвлекалъ умы от обших вопросов, которые казались ему болѣе настоятельными для тогдашнего общества, именно вопросов просвѣщения и общеизвестной критики. Такіе необузданности, какіе онъ предполагалъ у Ш., казались Б-му не симпатичные сами по себѣ, и вредны, потому что раздражали правительство против литературы. При этом Б. имѣлъ еще в виду известную книжку Кулиша об исторіи Украіны, из-за которой произошла тогда цензурная исторія.

О самомъ Кирило-Мефодіевском[14] кружкѣ Б. очевидно ничего не зналъ. Вь его письмахъ я не нашелъ на это никакого намека.

Вотъ все, что можно извлечь из письма Б. относительно Ш. Вы согласитесь, что издавать такое письмо, основанное на слухахъ или незнанію фактов, было бы просто излишне.

"Литературно-науковой библіотеки"[15] я, къ сожалѣнію, не получалъ. Галицкіе книги доходятъ сюда не весьма исправно: иногда я получаю ихъ,

иногда нѣтъ, иногда для полученія ихъ надо спеціально обращаться в иностранную цензуру. Я былъ бы конечно чрезвычайно Вамъ благодаренъ за Вашу любезность, но при почылкѣ я просилъ бы Васъ извѣщать меня тогда же, что мнѣ послана такая-то книга, чтобы я могъ, зная книгу, обращаться за ней в иностранную цензуру.

Вамъ преданый и готовый къ услугамъ.

А. Пыпин.

ПРИМІТКИ

1. У листі до О. Пипіна І. Франко запитує, чи є у нього якісь відомості відносно того, звідки взялася політична поезія Т. Шевченка і хто з письменників міг вплинути на нього?
2. Кружок Бєлінського – гурток найбільш обдарованих студентів Московського університету того часу, які піддалися впливу німецької філософії і ще більше – впливу романтизму. Їхня основна характеристика – бажання бути не в "світу цього", піднестися над брудною реальністю.
3. Бєлінський опублікував гостро негативну рецензію у пародійному стилі, вбачаючи у поемі лише вульгарність, штучність, малоросійські літературні штампи.
4. Тургенєв Іван (1818–1883) – російський письменник, знайомий Т. Шевченка.
5. Гребінка Євген (1812–1848) – письменник-романтик, писав поезії і прозові твори російською мовою, частково з українською тематикою. Активно сприяв викупові Т. Шевченка з кріпацтва і виданню "Кобзаря" у 1840 р.
6. Вієльгорський Михайло Юрійович (1788–1856) – російський композитор, граф. Один з організаторів лотереї, у якій розіграно портрет В. Жуковського роботи К. Брюллова (нині зберігається в НМТШ), і на ці кошти викуплено українського поета з кріпацтва. Згадки про М. Вієльгорського містяться у повістях Т. Шевченка "Художник", "Прогулка с удовольствием и не без морали".
7. "Київська старина" – щомісячний історико-етнографічний і літературно-художній журнал (1882–1907 рр.). Друкував твори Є. Гребінки, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, М. Гоголя і багатьох інших письменників.
8. Куліш Пантелеймон Олександрович (1819–1897) – український письменник, критик, історик, фольклорист, етнограф і перекладач. Знайомий Т. Шевченка.
9. Щепкін Михайло (1788–1863) – видатний актор української і російської сцени. У 1813–1821 рр. – актор полтавського театру, керованого І. Котляревським, який разом з іншими, допоміг викупити Т. Шевченка з кріпацтва. Т. Шевченко подарував йому свій автопортрет і присвятив поему "Неофіти".
10. Герцен Олександр (1812–1870) – видатний російський публіцист і письменник. На еміграції у Лондоні у 1850–1860-х роках видавав журнал "Полярная звезда" і політичний двотижневик "Колокол". Визнавав право України на незалежність, високо цінив творчість Т. Шевченка, із співчуттям писав про нього.
11. Аксаков Сергій (1791–1859) – російський письменник.
12. Йдеться про статті російського критика і історика літератури Олександра Михайловича Скабичевського (1838–1910): "Живая студия (Вопрос народности в литературе" (1869), "Беседы о русской словесности. Критичесике письма" (1876–1877).
13. Анненков Павло Васильович (1812–1887) – літературний критик, належав до гуртка В. Бєлінського.
14. Кирило-Мефодієвське братство – таємне товариство, засноване з ініціативи М. Костомарова у грудні 1845 – січні 1846 року в Києві.
15. "Літературно-наукова бібліотека" – видавництво І. Франка у 1889–1898 роках у Львові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бородін В. С. До цензурної історії першого видання поеми "Гайдамаки"// Збірник праць 15-ї наукової шевченківської конференції. – Київ, 1968. – С. 76–78.
2. Ланевський В. Знахідка нового листа Т. Г. Шевченка // Червоний шлях. – 1926. – № 2. – С. 163.
3. Українська літературна енциклопедія. – Львів, 1993.
4. Франко І. Зібрання творів: У 50-ти томах. – Київ: Наукова думка, 1976–1986. Подасться номер тому і сторінки публікації.
5. Франко І. Зібрання творів: У 20-ти томах. – Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1955–1956. Подасться номер тому і сторінки публікації.
6. Франко І. Олександр Пипін // Світ, 1881. – Ч. 3. – С. 55–57.
7. Франко І. Олександр Пипін. Некролог // Хроніки українсько-руського наукового Товариства імені Т. Шевченка. – 1905. – Випуск І. – Ч. 21. – С. 22–24.
8. Энциклопедический словарь / Издатели Брокгаузъ Ф. А., Ефронъ И. А. – Санктъ-Петербургъ, 1898. – С. 892–894.

ОЛЕКСАНДРА СТАРАК

ВЗАЄМИНИ СЕВЕРИНА ДАНИЛОВИЧА З ІВАНОМ ФРАНКОМ

Збереглося шістнадцять листів Северина Даниловича до Івана Франка (Інститут літератури імені Т. Шевченка НАН України, архів І. Франка), а також і запрошення письменника на весілля до С. Даниловича. Воно є свідченням особливих стосунків між його автором та І. Франком.

Аналізуючи листи С. Даниловича до І. Франка, бачимо, що майже всі вони стосуються різних тогочасних політичних проблем, пройняті уболіванням за національні інтереси, бажанням особисто прислужитися національному розвою.

Листи С. Даниловича до І. Франка – важливі документи для пізнання громадсько-політичної діяльності письменника. Листів І. Франка до С. Даниловича не виявлено, хоча відомо, що листування між ними велося. Наприклад, у листі до М. Павлика від 14 травня 1894 р. І. Франко пише: *"Рівночасно шлю листи до Даниловича і Драгоманова..."*

Северин Данилович (1861–1942) – юрист, громадський діяч радикального напряму, публіцист, приятель Івана Франка, автор спогадів про нього. Народився він у селі Петрів Тлумацького району Станіславської (тепер Івано-Франківської) області у сім'ї священика. У 1879 р. закінчив Станіславську гімназію. У цьому ж році восени вступив на філософський факультет Львівського університету.

Про своє знайомство з І. Франком С. Данилович пише у своїх спогадах: *"Франка пізнав я особисто в р. 1879, коли, по скінченні гімназії в Станіславі, вступив я в університет у Львові. Вже перед тим я знав про нього багато і був його почитателем, бо ще в гімназії читав "Друга", "Дзвона" і "Молота". Перший раз я зустрінувся з Франком на викладах доцента філософії Юліана Охоровича".*

Відтоді стрічались вони на всіх семінарах з філософії; С. Данилович заходив на запрошення до домівки І. Франка, де сходився гурток поступової молоді – О. Олеськів, Є. Олесницький, А. Кос, І. Белей, В. Навроцький і інші. На цих сходинах І. Франко був їхнім учителем – він вважав, що треба читати і студіювати, і давав дотичні книжки з власної бібліотеки, яка вже на той час була чималою.

Під впливом Івана Франка формувався світогляд Северина Даниловича, який під час університетських студій активно включився в громадську і наукову роботу. Як дізнаємося з листа І. Франка до М. Драгоманова від 10. 05. 1884 року, С. Даниловича І. Франко зачислив до тих людей, які "зможуть і схочуть серйозно засісти за роботу".

У 1884 році С. Данилович закінчив університет і поїхав до Станіслава відбувати адвокатську практику, де він брав активну участь у громадській роботі, про що свідчать листи Т. Окуневського до М. Драгоманова.

Відтак 1887 року С. Данилович переїхав до Коломиї. Там він продовжував адвокатську практику. У 1892 році відкрив свою адвокатську канцелярію, як про це свідчить оголошення у "Хліборобі" від 15. 03. і 11. 04. 1892 року.

Разом з Іларіоном Гарасимовичем Северин Данилович розпочав систематичну просвітницьку роботу по селах покутських і гірських повітів. У Коломийській гімназії сприяв заснуванню гуртка радикальної молоді під проводом Левка Бачинського, Василя Стефаника та Леся Мартовича.

Северин Данилович заснував "Гуцульську промислову спілку", що була школою для поширення гуцульського домашнього промислу з дерева із застосуванням народної гуцульської орнаментики. Северин Данилович – один із засновників Русько-української радикальної партії, створеної у 1890 році з ініціативи Івана Франка і Михайла Павлика, а також один з авторів програми цієї партії. Партія мала свої друковані органи – часописи "Народ", "Хлібороб" і газету "Громадський голос".

У "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 року" Іван Франко писав: *"... радикальні елементи почали організовуватися і з початком р. 1890 виступили з виданням двотижневика "Народ", що в тім першім році свого існування дав взірець найкращого часопису, доступного і цікавого для освічених селян, як і для інтеліґенції, і при тім так багато і різнорідного змістом, як ні одно подібне видання в Галичині. В "Народі" виступили уперве на літературне поле, крім старших робітників радикального напрямку, молоді, талановиті та енергійні письменники, що з часом поробилися правдивими двигачами галицько-руської культурности, такі, як С. Данилович, І. Гарасимович, В. Охрімович, Євген Левицький".*

Другого лютого 1891 року відбулося перше радикальне віче у Коломиї. У журналі "Народ" № 4 за 1891 рік І. Франко подав статтю "Коломийське віче". На цьому вічі було висунуто кандидатуру С. Даниловича на посла до ради державної.

У статті "Коломийське віче" І. Франко підкреслює: *"Остаєся нам іще сказати кілька слів про головних бесідників віча доктора Окуневського, котрого одноголосно вибрано головою віча і доктора Даниловича. Обширні їх промови, спокійні, ясні і популярні, виголошені поважно, без тіни самохвальби і комедіянства, а наскрізь пройняті любов'ю до того*

простого робучого чоловіка і бажанєм як найкрасше вияснити єму те, що й самим бесідникам було ясне, зробили на всіх зібраних корисне вражіне. Навіть противники кандидатури доктора Даниловича, по вислуханю єго промови, заявляли приватно, що справді в окрузі своїм не бачать чоловіка, котрий би так докладно розумів справи краєві і державні, так розумно на них дивився і так щиро і непохитно бажав стояти в обороні робучих людей, як доктор Данилович".

Отож 15 лютого 1891 року Іван Франко і Михайло Павлик склали "Відозву" із закликом голосувати за Северина Даниловича на посла до державної ради, яка була опублікована у журналі "Народ" і підписана ними. Але С. Данилович не оголошував своєї кандидатури. У 1895 році він кандидував на посла до галицького сейму, але вкінці зрікся в користь В. Шухевича.

6 травня 1890 року Северин Данилович одружився з Анною Гаморак (1866–1953) – сестрою Ольги Гаморак, що була дружиною Василя Стефаника.

У подружжя Даниловичів народилося п'ять дочок: Софія (1894), Дарія (1896), Іванна (1900), Євгенія (1902), Стефанія (померла малою).

Року 1896 С. Данилович з родиною переїхав до Кут. Пізніше дуже часто змінював місця проживання. З Кут переїхав до Тернополя (1901), пізніше до Бурштина, Долини, Станіслава.

З 1903 року у С. Даниловича відбулися зміни у світогляді: як один з активних діячів Русько-української радикальної партії з 1900-х років, він відходить від радикального руху і стає на шлях угодовства з поляками, за що його виключено з партії.

Помер Северин Данилович 16 листопада 1941 року, похоронений у селі Старі Скоморохи Галицького району на Івано-Франківщині.

У фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка зберігаються групові фотографії Северина Даниловича з Іваном Франком, Михайлом Грушевським, Іваном Трушем, а також портретна фотографія Даниловича з особистого альбому Франка, як вияв великої пошани до свого близького приятеля.

Листи Северина Даниловича до Івана Франка*

№ 1

Кол[омия], 9/ 10. [18] 88

Я лагоджу до Товариша[1] працю з економії, а іменно хочу в кількох розправах перейти деякі части тої науки – на вартість, гроші, наєм праці і т. д. Матеріал до роботи вже вправді готовий від давна, і значна часьть праці з грубшого оброблена, але щоби виготовити до друку, то потребую єще троха

* Тексти листів подаються із збереженням авторського правопису.

Северин Данилович

часу. Тож першу часть тої роботи буду міг аж около 15-го с[его] м[ісяця] прислати, бо робю лише прихапцем вечерами. Вирок Др[агоманова] дістану і пришлю незабавки. На вічу, здаєся, не буду. Цілую сердечно і засилаю поклін Вашій пани і знайомим.

Ваш Сев[ерин] Да[нилович]

ІЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 813 – 814. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Без дати[2]

Дорогий Приятелю!

Посилаю Вам початок обіцяної статі. [...]вун певне сказав, що я вже мав готову статю, – тимчасом я лише лагодив до одного з дальших чисел. Ну, але коли Ви з сим числом чекаєте – то посилаю хоть що-то. Вступ той, що посилаю, має бути впровадженєм коротеньким до зорієнтованя ся в науці в загалі і заразом зазначем мого становиска.

Прошу Вас притім справте, як найдете де хиби язикові.

До третього числа пішлю часть розправи о вартости, котра в цілости займе досить місця, – бо у мене про той предмет есть кількандцять от таких аркушиків, як вислані, єще неупорядкованих загальних остаток вже ціла розправа про вартість вийде ми досит обємистою. Потім злагоджу про гроші, платню, концентрацію продукції і т. д.

До дальшої моєї праці дужеби ми ся придав Зибер[3] о вартости і Kuico "Geld [...] Kredit".

Якби мож де то дістати, то може бисьте мені прислали. Також хотівбим бачити резімé з Маркса Капіталу. Або чи мож у Вас дістати Драгоманова – Павлика "Про віча". Прошу мені тоє хоть до прочитаня прислати. Ту взагалі нема ніяких книжок де взяти і через тоє хоть неразбим не одно зробити, та годі.

При тім прошу мені подати, як би можна запренумерувати собі, газету, або журнал про теперішній хід справи робітницької і партії [суспільна]. Чи Socialdemokrat[4] виходить і якби го мож дістати..?

Як зробим раз щоби Ваш Товариш удержався, щоби була у нас хоть одна поступова часопись. Ви не знаєте, як ту на провінції всім тоє пустомельство "Діла"[5] надоїло. Річно будете мали кілька предплатників. За пару час, пішлю і я троха грошей на предплату.

Чи "Правда"[6] вийде і коли? Читавєм Лукича 1-ий аркуш – програму. Нещастє, що то драгоманівскі програми так метафізично неясні – а ще як програма, котра виходить на те, щоби і вовк ситий і коза ціла, аж надто запутана.

Дайте вістку, може праця Вам придасться, як зробити дальше.

Цілую Вас і кланяюсь Вашій Пани і всім добрим знакомим.

Ваш Данилович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1602. – Арк. 823 – 824. Рукопис. Оригінал.

(котрому сей лист будете ласкаві закомунікувати), приїдьте на той день до Станіславова, або пришліть Ваші реферати на мої руки, евентуально до редакції Хлібороба[13].

Поздоровляю Вас щиро
Данилович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1612. – Арк. 415–416. Рукопис. Оригінал.

№ 7

Коломиіа, 23/ 4. [18]94

Дорогий Товаришу!

Громом ударила мене і Гар[асимовича][14] вість, що Ви виступаєте з президії "Нар[одної] Волі"[15].

Ми не мали ніколи заміру уділяти Вам всім недовіріа. Ви мило [...] Хіба з листу Павлика, котрого впрочім я і Гар[асимович] не читали і не ручимо, чи він докладно пісьля ухвали написаний, бож Павлик мав дати нам перечитати, і ми мали го підписати, а він того листу нам і не показував.

На всякий спосіб просимо на разі не робити скандалю для партиі і не виступати з президіі "Наро[дної] Волі" і не оголошувати в часописах. Ся справа може поладить може по добрі.

Дайте нам трохи часу.

Здоровимо Вас
Данилович

Ми гадаємо, що цілість і істнованє партиі, котру Ви хочете підкопати, важнійше як угода [не відчитується].

Да[нилович]

ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – Арк. 279–282. Рукопис. Оригінал.

№ 8

Коломия, дня 26/ 4. 1894

Дорогий друже!

Одержавши Ваш вчорашній лист, уважаю вияснити цілу справу належито представити і вияснити.

Меж нами зробили ся непорозуміня через те, що Павлик, пишучи до Вас суботний лист, написав єго без порозуміня з нами хотяй по нарадах, котрі ми відбули. Павлик з самого разу цілій акції угодовій з Романчуком[16] противний, а найбільше з тої критики, що єго на зйізд мартовий не запросили, і він з-за того жалував ся всім, а навіть і Драгоманову. Зараз по зйізді раз в раз сушив нам голови, щоби від тої акції відступити, особливо по Вашім листі, де Ви донесли як комісія сформулювала § 1. Впрочім Павлик не давав нам всіх Ваших листів читати, а лиш говорив, що такий, а такий лист прийшов.

Ми, очевидно, на свою віру і т. д. не могли пристати і в щоденних розмовах приватних радилисьмо над тим переважно в тім дусі, щоби представити Вам наші жаданя що до спільної програми з порученєм передебатованя іх в комісії. При тих всіх нарадах Павлик все заявляв, щоб цілковито вицофати ся.

Серед того нашого дискутованя впала бомбою заява Вахнянина[17] в парламенті, а по ній Ваші артикули у "Kurjer[i]"[18], підозріваючі щирість Романчука. З тих артикулів ми заключали, що Ви самі не вірите в можність щирої акції з Романчуком, котрий навмисно наставав на § 1 в дусі нової ери, щоби колись всіх разом до Барвінщини затягнути. Тож з тих мотивів постановилисьмо вицофати ся завчасу з акції і просити Вас, щобисте виступили з коміте[ту], думаючи, що се буде навіть по Вашій гадці, і тогдисьмо написали соборне посланіє і то на борзі в реставрації.

Опісля прийшов Ваш лист, щоб ми ся єще над тим застановили і письмо з документами від Драгом[анова] до Павлика адресовані. Над тими листами зробили ми довгу нараду, при чім був і Др. Кобриньскій[19]. При чім належить додати, що і тих листів Павлик не хотів нам в цілості відчитати, а лиш відчитав поодинокі уступи. По довгій нараді постановилисьмо одноголосно заявити Вам слідуюче: ми не віримо, щоби могла уложитися одна для всіх партій виключна спільна програма в справах релігійних, суспільних і політичних, а уважаємо лише, що всі партії без вигляду на відмінність своіх програм могли би ся лучити лишень для переведеня і здобуваня певних згори означених вспільних цілей, як: загальне голосованє, зміна дотеперішніх ординацій повіт[ових] і громадских, зміна системи податкової докладно обговореня і означеня і т. д., і що спільний комітет лиш такий бувби мислимий, котрий би не мав жадного іншого заданя, як лиш організувати вспільну акцію за тими постулатами. Заразом постановилисьмо, щоби Ви позістали далій в комісії і предложили до комісії той наш внесок з тим, що партія наша думає безусловно при нім стояти і на зйізді з 15 мая лишень на тій основі до згідної акції приступити, а в противнім случаю, єсли би другі партії на тоє ся згодили, не приступати до згоди.

При дискусії зазначилисьмо, що повна програма, на котру ми би могли ся згодити, мусіла би хиба містити в собі: радикально-демократичний програм економічний і аграрний, повну свободу поглядів і пропаганди позітівізму між народом і т. д., а що очевиста всі партії на таку програму не можуть ся згодити, тож уважаємо, що єдино можливий вихід – згода для поодиноких постулатів, на чім ми і на зйізді з 2 лютого стояли. При тій дискусії критикувалисьмо також Вашу і Романчука програму. Що до Вашої, говорилисьмо, що добра, але занадто загальна, а що до Романчука, то говорилисьмо, що хитра, нечесна і має багато перерідних колючок – і інчі уваги робило ся то з сего і другого боку – як звичайно при дискусії. Але остаточно порішилисьмо то, що висше сказано.

Павлик взяв на себе написати до Вас лист з тими ухвалами, але в той спосіб, що мав по написаню дати нам прочитати і всі спільно малисьмо підписати. Ту тра ще додати, що при тій дискусії Павлик конче опирав ся, щоби ми замість § 1 Романчука поставили 4 точку Драгоманова. Ми на тоє

не годили ся зі визгляду на тоє, що єслн прийде згода що до поодиноких точок, то тогди взаємна толєранція сама собою мусить вийти.

На другий чи третій день по сих нарадах прийіхав з Кракова Стефаник і сказав, що краковчане суть тої самої гадки, що ми висше представили.

По тім всім Павлик написав сам якийсь лист до Вас, не давав нам єго читати, хотяй що днини з ним ми си бачили і навіть нічо нам не говорив чи написав, а сказав аж тоги, як дістав Ваш лист, в котрім Ви складаєте президію "Нар[одної] Волі".

Так мала ся в дійсності ціла тота річ, і Ви судіть тепер сами. А нам дуже жаль, що з того при найліпших наших замірах зробила ся така хрія.

З Павликом маємо подібні клопоти не раз. Він майже ніколи, а хиба дуже рідко, дає нам знати, що буде ся друкувати в Народі або Хліборобі. Прямо не допускає до того. А о своїх кореспонденціях з Драгомановим, з Україною і з Вами ледве коли слово яке нам писне. За все майже оте в Народі і Хліборобі написане не мож нас винуватити, бо ми бачимо тоті часопи[си] аж по надрукованю. Щож робити, коли Павлика в редакціях ніколи ніким заступити і мусимо се мовчки зносити. От хоть би і в остатній відозві за Кутске віче над Вас Павлик між ви діловими на послідньім місци, хоть та відозва вийшла єще тогди, нім Ви зложили предсідательство. Ми звернули на тее увагу зараз, а він відповів: "хто би на такі формальности дивився".

Що до кандидатури Павлика в Бродах, то на ту кандидатуру не було ніякого засіданя "Нар[одної] Волі" ані ніякої ухвали. Павлик уперся конце кандидувати, сам собі відозву від "Нар[одної] Волі" уложив і надрукував і сам виділ підписав, опираючи ся на тім, що меже нами була нераз о єго кандидатурі приватна бесіда. Він надіявся на незвичайний успіх. А ми з того сміяли ся і думали, що з того всього не буде нічого, хиба лише геца[20]. Що ж було робити, коли Павлик на свою руку напер ся кандидувати. Як я (Дан[илович]) єму у Львові 2/2 сказав, щоби відступив від кандидатури, то він мало сплакав і сказав, що аби що було, то він буде кандидувати.

Ми, шоби не компромітувати Павлика, не відкликувалисьмо того, що він розголосив по часописах свою кандидатуру, яко кандидатуру "Народньої Волі", а вже в самій єго акції виборчій, колисьмо побачили, що так ся компромітує, телєграфічно ми оба і Кобриньский просилисьмо, аби цофанув[21] свою кандидатуру. З єго "Одисеї" нам просто смішно, але він не то що наперся єї друкувати, але навіть робить з неї окремий передрук для народу своїм накладом. Таку не одну компромітацію мусимо через Павлика проковтнути тихо і спокій.

Ваша абдикація[22] прийшла якраз в той момент, коли меже нами а Павликом повстали були кваси з єще інших причин, о котрих ми доси не згадували. З листів Драгоманова до Окуневского довідалисьмо ся, що Павлик представляє цілу партію радикальну в той спосіб, що лиш він оден принціпно певний і непохитний на нас, Даниловича і Франка нема що числити, бо якби не Павлик, то давно би цілу партію радикальну чорт взяв і т. д. Чи сему винна єго амбіція чи глупота, то не знати, а найправдоподібніше він трясе ся над тим, щоби з Україною ніхто не мав звязи, лише він. Через тее були меже нами острі переговори і острі докори, а ту єще

впала Ваша абдикація, споводована письмом Павлика на власну руку в нашім імени писаним, і тоє долляло оливи до огню.

Тож видите, Дорогий Друже, що Ваша абдикація може справді нас розбити. Для того конче треба тую справу я і всі інші наші гріхи і недовірія і стосунок до редакцій і Павлика як найскорше мирно полагодити, щоб не лізти в гірше. В тій ціли мусите доконче приїіхати до Коломиї як найскорше. Дайти нам сей час знати, коли будете могли прийіхати, а тогди зробимо заразом і засіданє виділу "Народної Волі" для полагодженя многих інших справ.

Поздоровляємо Вас сердечно Ваші
Данилович
Гарасимович
Сей лист відчиталисьмо
Павликови

Д[анилович]

ІЛ. – Ф. 3. – № 1622. – Арк. 321–326. Рукопис. Оригінал.

№ 9

Тернопіль, 22/ 11. [18]93

Високоповажаний Панє Доктор!

Як з залученої відозви побачите, маємо 27 перші заг[альні] збор[и] "К[раєвого] Б[анку]" в Тернополі. До житя, однак, Товариства не маємо однак найважніших умовин, а іменно книжок. І тому удаємося до Вас з прошеням, щоб Ви зволили дарувати до Нар[одної] Біб[ліотеки] книжок так всіх радикальних і інших людових, своїх, і взагалі яких тільки можете.

Фондів на закуплю не маємо, а Бібліотека для селян річ конечне потрібна, тож поможіть Ви нам в осягненю сеї ціли.

Очікуючи надсилки здоровлять Вас з поважанєм

Данилович

В[исоко]п[оважаний]
Загайкевич[23]

Єсли можете, загостіть між нас на збори і віче на сей день!

ІЛ. – Ф. 3. – № 1624. – Арк. 29–30. Рукопис. Оригінал.

№ 10

Кути, 18/ 8. [18]96

В[исоко]поважаний Пане Товаришу!

Прочитав єм оба числа "Житя і слова"[24]. Можу висказати загальну гадку, що дуже добре редаговані і коби тоє видавництво удержалося, тоби мало велике значінє не лише для партиї, але і для розвою нашої культури взагалі. Такого журнала доси ще Русини не мали.

Будьте так добрі, як маєте час написати мені, як стоїт матеріально видавництво, кілько предплатників [...].

Я стараюся ширити кілько мож (незабавки пішлю Вам кілька нових предплатників).

Я хотівби Вам також щось написати, якбим знав, що Вам треба.

Теперку думаю написати погляд Золі на католицізм і папізм після сго Риму. Якбисьте уважали, що придастся Вам той темат, то прошу мені написати, але заразом прошу мені прислати Золі "Люрд", котрого до тої роботи потребую, а не маю. Думаю, що така критика культурного і соціального значіня католицизму тепер на часі і власне тепер многі беруться рішати питаня, котре поставив собі Золя: чи католицизм годен рішити квестію[25] суспільну в користь та поліпшеня долі демосу в Європі чи ні? А рішає Золя тую квестію не на основі якогось теоретичного католицизму, але з фактичного стану теперішнього католицизму сго традицій і конечних цілей.

Якбисьте могли роздобути де яку критику на Золі мені [Рим]... з противної сторони, то прошу послати, а все Вам зараз зверну.

Наближаються вибори до Ради державної. Староста Косовський вже обїздит від тепер села і наказує людям, щоби на єго кандидата, котрого він скаже голосували. Особливо наказує, щоби в 4-тій селяньскій курії[26] слухали єго, бо в 5-ій курії "робітничій", як сказав, "не знати ще як буде". Чи не хотять они лишити 5-ої курії на пробу вольних виборів – а зато в решті... ... узяти!

Належало би доконче скликати засіданя комітету цент. нашої партиї і спросити більше люда для поради над виборами.

Добреби було зараз з початком жовтня зібратися у Львові.

Сабот[27] говорит, що вибори мають бути зараз по новім році – отже, десь в грудню перед феріями різдвяними будут розписані.

У нас оголосили по громадах, щоби бажаючі права голосуваня з 5 курії оголошували ся до війта. З сего розуміс ся ніхто робив затримку.

Тепер, як сказав Сабот, то казав, що тра буде списувати всіх, що є в громаді.

Поздоровляю Вас
Щиро
Данилович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1613. – Арк. 591–596. Рукопис. Оригінал.

№ 11

Кути, дня 29 верес[ня] 1897

Дорогий Товаришу!

Відсилаю уділену мені відозву, до котрої додавєм маленький додаток. Годжуся на поміщенє тої відозви з моім підписом. Крім того, посилаю Вам проєкт письма, яке, думаю, треба би зараз вислати від централь[ного] заряду до наших послів на руки Ок[уневсько]го[28] або Яр[осев]ича[29].

Тепер власне приходить розправа буджетова, тож наші посли повинни при тій розправі зазначити становисько рад[икальної] партиі і єї постулята і тим способом умотивувати своє голосованє протів буджету. Над тим письмом до послів скличте засіданє заряду і єсли пристанете на тоє, вишліть письмо тоє з моїм підписом.

Розуміеся, що зміни... .. ..
стичні можете зробит... ... ...
думаєте, ходить лиш... ... .
щоби було зредаговане... .. ..
долученого проєкту... ... ...
На тім письмі до... ... ...
не завадило би щоби я... ... .
більше число членів... ... ...
ду підписалося.

Там у вас мусить бути спис делєгатів, котрі були на зйізді, а котрих блисші адреси подоходити запевне з книги пренумератів "Гр[омадського] Г[олосу]"[30]. Я думаю, що тих делєгатів треба взяти за підставу до отвореня повітових організациі рад[икальної] партіі і для того добреби було, щоби від центр[ального] заряду вислано до кожного з тих делєгатів або хоч до виднішого в кожнім повіті завізвань до завязаня комітету повітового, котрий би занявся агітацією, ширенням "Гр[омадського] Г[олосу]", збиранам складок, устроюванєм віч і т. д. Такий комітет мав би подати свої імена членів до центр[ального] заряду.

... ... бу було також за-
... ... окрему книгу для
... ... лі наших довірочних
... ... у повітах і коміі-
... ... повітових.
... ... авізваня до мужів довіря
... ... би відбити на гектогр.
... ... танше коштувало, а

до тої роби запрячи може пару академіків. Впрочім, як приіде Мартович, буде вам міг у всім помагати.

Не забудьте помістити в "Гр[омадськім] Г[олосі] вістку на виднім місци, всі письма до центр[ального] заряду належить посилати або на адресу Вашу (Павлика).

На редак[цію] "Гр[омадського] Гол[осу]" треба конче наймити помешканє хоть уже від нового року, який недорогий покоїк хотьби навіть трохи дальше від міста.

Поздоровляю Вас

Ваш Данилович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 179–182. Рукопис. Оригінал.

№ 12

Коломия, 13/ 4. [18]98

Дорогий товарищу!

Ми ту всі рішучо постановили зірвати цілу акцію угодову з народовцями і москвофілами.

Послідні виступи Во[...]пина і захованье сьа Романчука в цілій тій справі, сго натиск на стилізацію 1-о пункту в дусі нової ери свідчат, що народовці хотять всіх завести в нову еру (впрочім сам Барвіньский мені приватно тоє сказав).

Ми приставши на тую угоду можемо зайти в скандал, з котрого нам надлишити сіа ніколи. Вийде таке, що по угоді будут всі йіздили по наших головах, а ми будемо мусіли мовчати.

Просимо про тоє вицофати сіа з тої угодової комісії, а принаймій не виступайте там яко представитель партиі і голова Народної Волі.

Се зірванє можете зголосити в частинах.

Поздоровляєм

Данилович
М. Павлик
Ів. Гарасимович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1614. – Арк. 271–271. Рукопис. Оригінал.

№ 13

Львів, дня 8 мая 1898 р.

Поважаний Товаришу!

Заряд на нинішнім засіданю порішив для агітації за Вашим вибором в Тернопільщині вислати в той округ виборчий на цілий місяць тов[ариша] Мартовича, П. Новаковського[31] і Лаврука[32] під тим условієм, коли Ви на ту ціль дасьте своїх 50 з[олотих] р[инських], а решту видатків покриє заряд.

Агітатори ті мають виїжджати сего тижня, тож коли на се годитеся, просимо ті гроші зложити до рук заряду.

Також просимо на час неприсутности тов[ариша] Мартовича помагати в редагованю Громадського Голосу.

Від головного Заряду р[ади] у[прави] р[адикальної] пар[тії]

Данилович, голова
М. Новаковський, секретар

До В[исоко]п[оважаного] Тов[ариша]
Др. Івана Франка

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 291–292. Рукопис. Оригінал.

№ 14

Кути, 11/ 6. [18]98.

Дорогий Друже!

Писав ем до послів і до Яросевича.

Я і моя жінка запрашаємо Вас щиро до себе на цілї вакациї – лиш дотримайте слова і приїдьте з цілим домом, бо тоді ми дармо вижидали Вас.

Від 1-го липня буде іти желізниця аж до Вижниці, отже, вигідно їхати.

Просимо докладно написати коли приїдете, а ми ту постараємося для Вас о вигідну хату. Вікт[33] цілий розуміється будете мали у нас.

Коли будете мали приїжджати, то вийдемо протів Вас на дворець[34].

Ми дуже нетерпеливі на Ваш вибір. Напишіт мені, де є Мартович, що бим до него написав.

Поздоровляємо Вас з цілою родиною

Данилович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1626. – Арк. 303–304. Рукопис. Оригінал.

№ 15

Кути, 22/ 9. [18]97

Я маю 24-о комісію на полонині, отже, 25-о не можу бути. Буду у Львові аж при кінци жовтня. Будьте без мене,

Данилович

Текст написано на поштовій картці, надісланій І. Франкові на вулицю Крижову, 13 у Львові.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1629. – Арк. 283–284. Рукопис. Оригінал

№ 16

Тернопіль, 30/ 03 . [1] 905

Поважаний Товаришу!

Віче напевно 5/4 відозву піславем до Громацкого голосу. Сподіваємо ся, що буде дуже багато людей. Я всім голошу, що Др. Франко буде мати реферат в справі Народної просьвіти. Тож просимо доконечне, щоби він приїхав.

Дуже би добре було, щоби Загайкевіч обняв реферат політичний (розуміється в дусі радикальної партії). Поговоріт з ним і намовти єго, щоби приїхав. Тутки люди дуже за ним допитують ся яко за давним знакомим. Якби Загайкевіч уперся, то дайте мені знати, щоби той реферат іншому приділити. А може там у Львові знайшовби ся хто до того реферату, але найліпше би було, якби єго взяв Загайкевіч.

Член редакції Громацкого Голосу має реферувати про організацію.

Заразом мусимо зробити тутки нараду в справі дальшого ведення редакції. Для того коньче щобисти приїхали з Волосєнькою[35].

Прошу мені єще перед вічем відписати.

Поздоровляю

Данилович

ІЛ. – Ф. 3. – № 1638. – Арк. 113–116. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. "Товариш" – літературно-науковий двотижневик, орган гуртка студентів радикального напряму, вийшов у липні 1888 року за редакцією Івана Франка. Через брак коштів вийшов тільки перший номер і більше не видавався.
2. Припускаємо, що лист написано після 1888 року – року виходу першого номера часопису "Товариш" (за редакцією Івана Франка).
3. Зібер Микола (1844–1888) – відомий економіст і соціолог, український громадський діяч, член Київської Громади.
4. "Socialdemokrat" – орган Української соціал-демократичної робітничої партії.
5. "Діло" – українська політична газета, заснована у Львові в 1880 році.
6. "Правда" – літературно-науковий місячник, що виходив у Львові з 1867 року в різні роки.
7. Гаморак Ганна – дочка о. Кирила Гаморака, рідна сестра Ольги Гаморак, дружини Василя Стефаника.
8. "Народ" – орган Української радикальної партії за редакцією М. Павлика і І. Франка, виходив двічі на місяць у 1880–1895 рр., спочатку у Львові, а з 1892 р. – у Коломиї.
9. Артикул – стаття.
10. "Батьківщина" – популярна політично-економічна газета, призначена для селянства; заснована за ініціативою і підтримкою Юліана Романчука у Львові, виходила у 1879–1986 рр., у 1888–1889 рр. редактором цієї газети був Михайло Павлик.
11. Стецева – назва села на теперішній Івано-Франківщині.
12. Будзиновський В'ячеслав (1868–1935) – політичний діяч, публіцист, посол до австрійського парламенту, один із засновників Радикальної партії, редактор "Громадського голосу".
13. "Хлібороб" – популярний орган Радикальної партії, півмісячник, виходив у 1891–1895 рр. у Львові та Коломиї.
14. Гарасимович Іларіон – громадський і політичний діяч, один із засновників українського радикального руху в Галичині, приятель Івана Франка.
15. "Народна Воля" – український часопис, орган Українського робітничого союзу.
16. Романчук Юліан (1842–1932) – український політичний діяч і письменник, педагог, дійсний член НТШ, посол до галицького сейму й австрійського парламенту.
17. Вахнянин Анатоль (1841–1908) – український композитор, педагог і письменник, видатний громадський діяч у Галичині другої половини XIX ст., посол до Галицького сейму і віденського парламенту (1894–1900).
18. "Kurjer Lwowski" – польська щоденна прогресивна газета (1883–1926), у 1887–1897 рр. з нею співпрацював Іван Франко.
19. Кобринський Володимир (1873–1958) – громадський і культурний діяч Коломийщини (колишня Станіславська область), засновник і довголітній директор музею "Гуцульщина" у Коломиї.

20. Геца – жарт.
21. Цофанув – зняв.
22. Абдикація – відмова від прав або обов'язків.
23. Загайкевич Володимир (1876–1949) – громадський діяч, адвокат, посол до австрійського парламенту.
24. "Житє і слово" – щомісячний літературно-науковий і громадсько-політичний журнал, який виходив з 1894 до 1896 р. за редакцією І. Франка.
25. Квестія – справа, питання, проблема.
26. Курія – виборчий округ.
27. Сабат Микола (1867–1930) – український педагог, директор гімназій у Станіславові та Львові, пізніше професор грецької філології в українських університетах Відня, Праги і Львова. Видавець "Кобзаря" Т. Шевченка.
28. Окуневський Теофіл (1858–1937) – адвокат, громадський діяч, посол до австрійського парламенту.
29. Ярошевич Роман (1862–1934) – громадський і політичний діяч, член Української соціал-демократичної партії, посол до австрійського парламенту. Працював лікарем у Станіславі.
30. "Громадський голос" – часопис, орган Радикальної партії. Виходив у Львові з 1892 до 1939 року (з перервами).
31. Новаковський Петро (1859–1945) – селянин, громадсько-політичний діяч з Перемишльщини.
32. Лаврук Павло (1861–?) – український політичний діяч, активний член Радикальної партії, посол до галицького сейму й австрійського парламенту.
33. Вікт – харчування.
34. Дворець – залізничний вокзал.
35. Волосєнька П. – один з редакторів "Громадського голосу", двотижневика Радикальної партії (1906–1908), видавець.

ОЛЬГА РИКМАС

"ДАВАЙТЕ НАМ ЕНЕРГІЮ І ВІРУ В СЕБЕ..."

Микола Міхновський – високоосвічений правник, тонкий психолог, талановитий промовець, активний учасник створення української державної самостійності, автор теоретичного обґрунтування концепції українського націоналізму. Йому належать перші спроби створення і практичного провадження національної ідеології. *"Вихований у старій священичо-козацькій родині, на добрій українській традиції, на українсько-козацькому селі, М. Міхновський був прекрасним зразком української расової культури. Це був український аристократ у властивому значінні цього поняття"* – таким побачив Миколу Міхновського його сучасник В. Євтимович.

Свою громадсько-політичну діяльність дев'ятнадцятирічний М. Міхновський почав у нелегальному товаристві "Братство Тарасівців" (літо 1891р.). До цієї групи належали також Іван Липа, Борис Грінченко, Михайло Коцюбинський, Микола Вороний, Володимир Самійленко, Мусій Кононенко, Володимир Шемет та інші. Вони закладають таємне товариство і присягаються все своє життя віддати боротьбі за самостійну Україну.

Визнаючи самостійність України, тарасівці протиставляли себе українофілам, вимога яких обмежувалася лише автономією України, й соціалістам, які взагалі ігнорували національне питання. Для людей, які зобов'язалися працювати *"в дусі такого ладу, в якому немає місця ні панові, ні мужикові, ні визискувачові, ні визискуваному, а є місце цілковитій національній родині, що складається з рівних поміж себе правом, можливо, однаково забезпечених національно свідомих братів-правників"* (Profession de foi, або Визнання віри молодих українців // Правда. – 1893. – Кн. IV. – с. 207).

В умовах реакційної Росії виступ "Братства Тарасівців" був неначе подихом свіжого вітру серед гнітючої тиші. Український націоналізм, який вийшов на історичну арену наприкінці XIX ст., був не лише однозначним, "з активною національною свідомістю та патріотизмом", чи виключно "самостійництвом", а й специфічним ідейно-політичним напрямом, який визнавав національний принцип головним в організації

життя цілого світу. Головні ідеологічні засади націоналізму, вироблені Миколою Міхновським, уточнені і збагачені власною практикою, лягли в основу модерного українського націоналістичного руху, який в пізніші десятиріччя перетворився на вирішальний політичний чинник українського життя.

Українство не було готове прийняти націоналістичні ідеї Миколи Міхновського. *"Наші люди замало ще є українці,* – з болем писав він, – *а забагато полтавці, кияни, галичани, буковинці і т. д. Великою нацією і то нацією в справедливому значенню цього слова стануть українці лише тоді, коли в кожному з нас до решти загине полтавський, галицький і т. д. провінціал, а в цілому зродиться та зросте Всеукраїнець, якого думи і змагання обнімають усю Україну зарівно і неподільно як нерозлучну і єдину цілість"* (Міхновський М. З закордонної України // Політологія. Кінець XIX–початок XX ст.: Хрестоматія / За ред. акад. О. І. Семківа. – С. 156).

Микола Міхновський до того ще й публіцист і співробітник часописів "Хлібороб" і "Самостійна Україна" (1905), "Запоріжжя" і "Слобожанщина" (1906), "Рада" (1908), "Сніп" (1912) та ін.

На початку революції 1917 року Міхновський, що під час першої світової війни був військовим правником у Києві, виступив як речник державної самостійності України й утворення українського національного війська. Він був організатором Українського Військового Клубу ім. гетьмана Петра Полуботка, від якого увійшов до Центральної Ради, а також І Українського охочого полку ім. гетьмана Б. Хмельницького, член президії І Всеукраїнського військового з'їзду та Українського Генерального Військового комітету, він був пов'язаний у своїй діяльності з більшістю членів Комітету, противників його незалежницьких концепцій. Міхновський був ініціатором повстання Полуботківців (18. 07. 1917), що мало на меті проголошення самостійної української держави, але передчасне розкриття його плану стало причиною до висилки Міхновського на румунський фронт. У1918 р. він зблизився з Українською демократично-хліборобською партією, але, після проголошення гетьманом Петром Скоропадським федерації з Росією, брав участь у протигетьманському повстанні. Після окупації України більшовиками Міхновський попав у тюрму; після звільнення переїхав, рятуючись від переслідувань, на Кубань, де працював то в кооперації, то в шкільництві, повернувшись восени 1924 р. до Києва, покінчив життя самогубством, уникаючи подальших більшовицьких репресій.

Микола Міхновський – ідеолог державної самостійності України, яку вперше проголосив у своїй промові на Шевченківському святі, а пізніше обґрунтував у програмових писаннях для УНП. Основні засади українського націоналізму він подав у "десяти заповідях" УНП, а згодом з'ясував соціальну програму, наголошуючи на необхідності боротьби з капіталізмом, водночас протиставляючись інтернаціональним гаслам соціалістичної та комуністичної партій. Міхновський виступав за "одну,

єдину, неподільну, самостійну, вільну, демократичну Україну – республіку робочих людей" від "гір Карпатських аж по Кавказькі". Безкомпромісний у принципах, пристрасний і динамічний, випереджуючи поглядами своїх сучасників, М. Міхновський не зумів об'єднати для реалізації своїх ідей міцніший гурт однодумців. Однак його ідеї мали великий вплив на повоєнне покоління 1920–30-х рр., зокрема на західно-українських землях та в еміграції.

Щодо взаємин Івана Франка та Миколи Міхновського...

Рік 1893 – особливо напружений у творчому житті Франка: заснування Русько-української радикальної партії, редагування "Народу" і "Хлібороба", робота у "Кур'єрі Львовському", праця над докторською дисертацією у Відні, заснування наукового журналу "Житє і слово". На створення Миколою Міхновським "Братства Тарасівців" Іван Франко негайно відгукнувся у польському часописі "Кур'єр Львовський". У галицьких періодичних виданнях "Правда" і "Діло" опубліковано програмний документ молодих українців Східної України, що дало поштовх до дискусії. Франко обрав для дискусії публікацію тексту в "Ділі" (1893. – 13–25 квітня. – Ч. 80).

Публікація Франкової дискусійної статті "Програма молодих українців" у польській пресі – це дуже значима подія як у політичному русі всієї України, так і в особистому житті самого письменника. З одного боку, через польський періодичний канал визвольний протестуючий голос молодих українців долітав до західноєвропейської громади, а з іншого, – І. Франко демонстрував свою солідарність з національними поглядами молодої генерації, що свідчить про глибокі зрушення в його світогляді на початку 1990-х рр. у бік націоналізму.

"Програма молодих українців" І. Франка присвячується розгляду основних положень декларації "молодих", автором якої був М. Міхновський (непідписаний). "Програмі" письменник дає високу оцінку, як документу, що означає "рішучий злам у духовному розвитку російської України" ("Діло", останній номер). І. Франко заявляє на весь світ про збіг його поглядів із провідними положеннями "Програми молодих українців", тобто програми М. Міхновського.

Листи М. Міхновського до І. Франка дають змогу припустити те, що останній довідався про Миколу Міхновського дещо пізніше, ніж 1893 року, а саме в 1896–1997 рр., коли Іван Франко редагував "Громадський Голос".

Михайло Нечиталюк у статті "До питання про світогляд Івана Франка "(нові матеріали), стверджує, що був "ідейно-творчий вплив І. Франка на М. Міхновського"... Франко *"спонукав Міхновського до подальшої розробки національного питання – від ідеї автономно-федеративного державного устрою до ідеї національно-політичної самостійності України"*. Тому М. Міхновський і видав маніфест "Самостійна Україна" (1900).

Поява практичної програми визволення України М. Міхновського ("Самостійна Україна", Львів, 1900) збігається з публікацією статті І. Франка "Поза межами можливого" (ЛНВ. – 1900. – Кн. 10), де теоретично обґрунтована ідея створення самостійної Української держави. І брошура Миколи Міхновського, і стаття Івана Франка викликали дискусію у тогочасній галицькій пресі, що є темою окремого дослідження.

Можна стверджувати, що статті М. Міхновського мають власне політологічний характер. Автор ніколи не розвивав філософії націоналізму. Ідеї Миколи Міхновського мали великий вплив на наступне покоління українців.

Листи Миколи Міхновського до Івана Франка

№ 1

Вересня 23

Шановний Добродію!

Здається, 25 дати червня чи квітня надіслали на адресу Львів, Стефана Желоховська, улиця Глибока, чотири рублі з просьбою засилати "Громадський Голос" на сільські адреси, які там подав. На жаль, і досі нема ніякої чутки про ті гроші. Коли Ваша ласка, відшукайте їх і засилайте "Громадський Голос"[1] на їдну мою адресу: "Іван Міхновський Прилуки, Полтавської Губернії".

Шануючи[й Вас] Микола Міхновський

Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. № 1620. – С. 105–108. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Київ, 18 9/2. 99

Глибокошановний пане Дорогий Добродію!

Дуже добре знаю, що Ви ще обтяжені найважнішою працею; розумію, що Ваш час дуже дорогий, але все ж таки звертаюсь до Вас із проханням прийняти участь у задуманому ділі:

"Русини з початком XX ст.", а саме написати IX гл. того видання під назвою "Національний Рух" (Буковина №20;120 і Руслан № 229 1898р.). Причина, що я наважився Вас турбувати, суть яка:

1) Я вірю і знаю, що ніхто краще Вас не напише цієї глави, бо тільки автор "Ботокудів"[2], "З кінцем року" та "Ти, брате, любиш Русь" зумів показати світлі й земні сторони нашого життя і сказати, що "не йди москалеві

й ляхові служить". Одно слово, доти таке освітлення, на нашу руку, яке видавці бажання бачити, а видавці – Ваші ученики й шанувателі.

2) Ваше ім'я – пришле щастя нашій книзі і запевнить людей в важливості змісту.

Газети, Шановний Добродію!

Знайте, прийняття на себе IX глави і коли Ви поділяєте нашу думку, що така енциклопедія потрібна, може, не одному – зовсім байдуже нашіптування ворогів [...], бо читання цієї речі – видавці ж пильнуватимуть те видання в якомога більшій кількості приймуться.

"Національний рух"[3] – це важніший глави цілого видання, і ми багато можем узяти і на себе. Ви давайте нам і енергію, і віру в себе, і сили довести до кінця задумане діло.

Прошу переказати мої побажання Вашій родині.

З глибоким і щирим пошануванням

Микола Міхновський

Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3 – Спр. № 1626. – С. 171–172. Рукопис. Оригінал.

№ 3

22/1. 1912

Глибокошановний та дорогий пане Докторе.

Не вмію висловити Вам як радий та вдячний, які опанували мною [почуття], коли завершив Вашу "Притчу про захланність"[4] й Вашого ласкавого листа, в якому Ви не тільки дозволяєте видрукувати Ваш твір, а навіть хочете бути Нашим співробітником. Частка моя така маленька, що я навіть уявити їх мріяв, не гадав, щоб мав таку радість бачити Ваше ім'я поміж співробітниками. По мірі сил наших будемо Вам вдячні, дорогий та шановний Пане Добродію, і дуже просимо нас не забувати. Велика се країна – ота Слободна Україна, але цілком не оброблена – чистий вовчий затишок. Маю сміливість розпочати діло для підготування справжньої української преси. Розуміється, що справа ся для мене тим тяжча, бо я в неї зовсім таки не робив, але мусів її розпочати, бо ніхто інший не хоче наражатись на всякі прикрства, як матер'яльного, так морального характеру. Вийшло же тільки 4 числа мого "Снопа"[5], але вже маю ту втіху, що невеличке слобідське громадянство українське аж тепер не сміє казати "Ми такі нездари, що навіть часописі дрібненької не маємо". Мені, здається, пане Докторе, що часопись моя вже самим фактом свого існування впливатиме на підвищення товариства одсталого українства на Слобідській Україні...

Хочу у ч[асопис]ь "Снопа" надрукувати Вашого портрета, пане Докторе, якого Ви подарували мені років 12 назад. Тільки мені жаль трохи надерли жандарі, як арештували в мене мої папери. Я тоді Вас своїм рідним дядьком назвав, тільки через те і визволив портрета, а то б із'їли. Портрет Ваш хоч трохи давній, але дуже добрий і мені більше подобається, ніж отой, що в нас тепер на Вкраїні продається.

Ще раз сердечно й щиро Вам дякую й низенько склоняюся Вашій шановній дружині й родині.

З глибокою до Вас пошаною

Микола Міхновський

Харків, Конторська, 21.

PS. Часопись нашу ми Вам вислали.

Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. № 1632. – С. 231–234. Рукопис. Оригінал.

№ 4

ВП. Д-ий Іван Франко.

Д-ий Видаль Боровик[6] бажає з Вами познайомитись.

Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3 – Спр. №1632. – С. 611. Картка кореспонденційна, вислана за адресою "Кастелівка. Улиця Конторська № 21". Рукопис. Оригінал.

№ 5

Микола Міхновський
Nikolas Mikhnovsky
Помічник адвоката присяжного.

Інститут Літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. №1632. – С. 612. Візитівка. Друк.

ПРИМІТКИ

1. "Громадський Голос" – популярний місячник, згодом двотижневик (1906–1909) і тижневик (1910), орган Української радикальної партії, виходив у Львові у 1892–1939 рр. З перервами 1914–1916; 1918–1921; редагували: В. Будзиновський (1992–1996), І. Франко (1896–1997), М. Павлик (1898–1903) та ін., а з 1936–1937 рр. місячний додаток "Сніп" (ред. О. Павлів та ін.).
2. "Ботокуди" – твір І. Франка, написаний у 1880 році.
3. "Національний рух" – стаття М. Міхновського, прочитана І. Франком.
4. "Притча про захланність" – йдеться про твір І. Франка, що друкував Микола Міхновський у часописі "Сніп".
5. "Сніп" – часопис, який видавав і редагував Микола Міхновський у 1912–1913 роках.
6. Боровик Видаль (Віталій) (1861–?) – громадський діяч і письменник; один із засновників "Братства Тарасівців"; перекладач, вів українську книгарню "Діло" в Одесі.

ІВАН ГОРАК, ОЛЬГА ЗВІР

ЛИСТИ ВОЛОДИМИРА КОБРИНА ДО ІВАНА ФРАНКА

Поема "Мойсей" силою своїх образів і картин підноситься до найвеличніших творів світової літератури. Вона входить у скарбницю світових надбань людства як геніальний твір, пройнятий силою чуття і величчю людської думки. Її значення не лише національне, а й інтернаціональне. [2]

Поема "Мойсей" перекладена багатьма мовами світу. Переклад на польську мову, який здійснив В. Кобрин, та російську (перекладач П. Дятлов) авторизував сам Франко. Він і брав участь у підготовці до друку польського видання та написав до нього передмову. Порівняно з українським текстом у польському виданні передмова має дещо інший характер, ніж в українському: автор додав до неї новий вступ, в якому йдеться про те, чи можна вважати Мойсея постаттю історичною, визначає ті моменти в легендарній біографії цього пророка, які його зацікавили насамперед, а також висловлює деякі думки про характер твору, подає короткі дані з історії його написання й публікації, і тільки після цього наводиться з деякими скороченнями й доповненнями в перекладі поета передмова з українського видання. В польській передмові є, зокрема, таке звернення до читачів: *"Даючи в руки польської громадськості мою поему в польському перекладі українця Володимира Кобрина, відчуваю потребу висловити йому подяку за старанне виконання перекладу, як і за не мени старанне врахування тих багатьох поправок, які я при порівнянні перекладу з оригіналом вважав за потрібне зробити, і висловлюю надію, що польська громадськість сприйме цей твір як доказ, що поляки від українців, принаймні на полі літератури й науки, можуть сподіватися не лише на роздори й непрязнь"* [1].

Переклад поеми "Мойсей", здійснений Володимиром Кобрином, вийшов накладом перекладача у Львові 1914 р. з "Drukarni Powszechnej", яка містилась на вулиці Пекарській, 32. Відкривалось видання посвятою перекладача Іванові Франкові в сорокову річницю його літературної діяльності. Декілька таких книжок має бібіліотека Івана Франка.

Книжка формату 8^0 складалася з 98 сторінок. Володимир Кобрин, крім поеми "Мойсей", переклав також польською мовою поему "Лис

Микита" й відомий твір "Каменярі". Відома й ціла низка поезій Тараса Шевченка та "Слово о полку Ігоревім" польською мовою його ж перекладу. Саме роботі над перекладом поеми "Мойсей" присвячені листи Володимира Кобрина до Івана Франка, які проливають світло на їхню творчу співпрацю. Збереглось сім листів. З першого листа, написаного 24 жовтня 1913 р., дізнаємось, що В. Кобрин, вшановуючи ювілей 40-річної громадської і літературної діяльності І. Франка, переклав "Мойсея" на польську мову віршем і попросив дозволу в письменника на його видання, зазначаючи, що І. Франко може переглянути переклад, але це спізнить появу перекладу на польській мові.

З іншого листа від 27 жовтня 1913 р. довідуємось, що В. Кобрин на прохання І. Франка вислав йому рукопис перекладу. Письменник мав вирішити: дати дозвіл на видання перекладу чи ні. Очевидно І. Франка не повністю задовольнив переклад, тому він зробив деякі поправки й уточнення.

Відтак 10 листопада 1913 р., відповідаючи на лист І. Франка, В. Кобрин пише, що він, напевно, поспішився, а тепер зрозумів: вірш вимагає докладнішої праці, а тому висилає Франкові ще переписані початкові розділи для перегляду. Далі перекладач повідомляє поета, що він звернувся до відомого німецького художника-ілюстратора Лілієна, який оформляв єврейське видання Біблії, з проханням зробити віньєтку і кілька образів до тексту "Мойсея".

З листа від 12 грудня 1913 р. відомо, що В. Кобрин перед цим особисто зустрічався з І. Франком у Львові, що, крім поеми "Мойсей", він переклав вірш "Каменярі" й почав працювати над поемою "Лис Микита".

З наступного листа від 20 грудня 1913 р. можна зробити висновок, що І. Франко в цей час працював над передмовою до перекладу поеми "Мойсей" польською мовою. Разом з цим листом В. Кобрин прислав апробації перекладу першої пісні поеми "Лис Микита".

Врешті з листа від 16 квітня 1914 р. дізнаємося, що переклад поеми "Мойсей" уже вийшов з друку і що В. Кобрин безкоштовно передав І. Франкові для розповсюдження 1000 примірників книжки. В. Кобрин повідомляє також, що перекладає вже восьму пісню поеми "Лис Микита".

Останній лист В. Кобрина до І. Франка від 25 квітня 1914 р. безпосередньо не стосується історії перекладу поеми "Мойсей", а розповсюдження видрукуваної вже книжки.

На жаль, листи Івана Франка до Володимира Кобрина невідомі.

На початку червня 1941 року Володимира Кобрина схопило НКВД і розстріляло. З того часу було заборонено згадувати ім'я перекладача і

посилатись на його праці в науковій літературі. У зв'язку з такою забороною ніяких досліджень в цьому напрямі не велось. Будинок В. Кобрина зберігся до наших днів по вулиці Стрийській, неподалік від кузні Морозів, в якій вишколився батько Івана Франка Яків Франко. В часи української державності на будинку встановлено меморіальну дошку, на якій зазначено: "У цьому будинку проживала родина замордована комунофашистськими катами НКВД – НКГБ у червні 1941 року:

Кобрин Володимир (?–1879) – адвокат, депутат (посол) парламенту Австро-Угорщини, перекладач творів Івана Франка польською мовою.

Кобрин Ольга (?–1885) – дружина.

Кобрин Мирослав (?) – син.

Кобрин Ганна (?) – невістка і вчителька французької мови". Зазначено також, що пропам'ятна дошка встановлена "Меморіалом".

На початку української державності розкопано могили із замордованими жертвами й опізнано родину Володимира Кобрина, яку похоронено в братській могилі жертв КГБ у Дрогобичі. Посмертно В. Кобрина реабілітовано й будинок, який належав йому, повернуто його родині. Однак досі не виселено мешканців цього будинку.

Згідно з метричними книгами Дрогобича, які зараз зберігаються у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові, народився Володимир Кобрин 20 червня 1879 р. [4, спр. 6557, арк. 7] у будинку № 128 на Завізнянському передмісті. Про його батька в метриці сказано, що ним був Іван Кобрин, син Михайла і Катерини Мілан. На той час він був службовцем у поліції. Матір – Кароліна Кобрин, дочка Гарасима Михайлинина і Марії Яремки. Хрещеними батьками новонародженого, котрого прийняла на світ Божий повитуха Варвара Паркевич, були Кравець Микола Модрицький та Анастасія, дружина Григорія Міляна, робітника солеварні.

Одружились батьки Володимира, Іван Кобрин з Кароліною Михайлинин, 7 листопада 1874 р. [4, спр. 6554, арк. 58]. Іванові Кобрину виповнилось тоді 27 літ, тобто був він 1847 р. народження, а його дружині – 24 роки, тобто народилась вона 1850 р. Шлюб молодим давав кооператор церкви Святої Трійці в Дрогобичі Модест Бущак. У метриці Іван Кобрин значився як кравець.

Первістком у сім'ї Івана Кобрина був син Володимир, який народився 29 січня 1876 р. [4, спр. 6555, арк. 241]. Дитині не судився довгий вік, і вона померла 1 лютого того ж року, проживши всього три дні. Другою дитиною був син, якого назвали Левом. Він народився 1 березня 1877 року [4. спр. 6555, арк. 260]. Іван Кобрин у всіх документах значився за професією кравцем.

Ще одною дитиною був Володимир, про якого мовиться. Його назвали в честь померлого брата. За звичаєм наступну дитину називали іменем померлої. Після Володимира народилась дочка Марія. Це сталось

5 червня 1881 р. [4, спр. 6557, арк. 31]. В метриці також зазначено, що вона померла в Дрогобичі 3 липня 1942 р. Після Марії 24 червня 1883 р. [4, спр. 6557, арк. 52] народилась дочка Йосифа. Про неї зазначено, що вона одружилась 9 січня 1924 р., а померла 9 травня 1955 року. Загалом відомо [5], що вона взяла шлюб з Іваном Коцибалою. Після смерті Йосифи вдалось врятувати деякі світлини з сімейного альбому Кобринів працівником Музею-заповідника з Нагуєвич Ярославом Ольховим [6]. Сестра Марія не була одружена.

Відтак 16 травня 1885 р. у Кобринів народився син Микола [4, спр. 6557, арк. 70], який помер 31 травня цього ж року. Наступним дітям, які народжувались, також не судився довгий віку. 21 листопада 1886 р. народився син Вінцентій [4, спр. 6557, арк. 87], який помер через тиждень 29 листопада. 16 квітня 1888 р. народилась дочка Февронія, яка померла 21 червня 1890 року [4, спр. 6557, арк. 103]. Опісля 21 березня 1891 р. народились два сини, одного з якого назвали Андрієм, а другого Пилипом [4, спр. 6557, арк. 135]. Перший помер 15 квітня 1891 р., а другий 3 серпня 1893 р. Останнім був син. Він народився 26 серпня 1893 р. [4, спр. 6557, арк. 165], був січовим стрільцем і загинув у боях за волю України [5].

Володимир Кобрин закінчив у Дрогобичі нормальну школу, а також Дрогобицьку гімназію, в якій колись вчився Іван Франко. Закінчивши гімназію, він вступив на юридичний факультет Львівського університету. Після його закінчення та довголітньої практики В. Кобрин став адвокатом і працював у Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні. Року 1911 висувався кандидатом на посла до парламенту Австро-Угорщини, але ним не став. Після розвалу Австро-Угорщини працював адвокатом у Бориславі аж до приходу Радянської армії.

Дружина Ольга була дочкою священика з Даляви. Вона народила Володимирові сина Мирослава. Він мав інженерну освіту, працював на відомому заводі "Польмін" у Дрогобичі, де також працював юрист-консультантом Володимир Кобрин. З приходом радянської влади він почав працювати в дрогобицькій газеті "Більшовицька правда". 22 червня 1941 року сім'ю Володимира Кобрина (Володимир, дружина Ольга, син Мирослав, невістка) забрало НКВД. Одночасно пограбовано будинок (викрадено мотоцикл, що був рідкістю для Дрогобича). На початку липня родину, після жорстоких катувань, розстріляли.

Ні творчий доробок, ні перекладницька діяльність Володимира Кобрина досі не вивчена та не досліджена. Листи В. Кобрина до Івана Франка зберігаються у фонді письменника в рукописному відділі Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України і вперше публікуються у цьому виданні із збереженням всіх особливостей тексту.

№ 1

Дрогобич, 24. 10. 1913

Високоповажаний Добродію!

Хотячи пошанувати ювилей Вашої громадянської і літературної 40-літньої діяльности[1], зладив я перевід Вашого "Мойсея"[2] на польську мову віршом, тому прошу ласкаво Високоповажного Автора о дозвіл на видрукуванє переводу.

Чистий дохід призначую на фонд ювилейний для І. Франка у Львові, тож справа фінансова найлучше у той спосіб урегульована, не буде перепоною до уділення мені права накладу переводу "Мойсея".

Сам перевід є зладжений стихами із задержанєм складу вірша оригінального. Єслиби Високоповажаний Пан Доктор хотіли попередно переглянути перевід, то сейчас служу манускриптом, але думаю то опізнилоби появу поеми в мові польській, тому прошу переслати мені письменну заяву, яка давала би мені уповажненє до накладу "Мойсея" в польськім переводі.

Само собою розумієсь, що Високоповажаний Пан отримають книжку друковану.

Очікуючи відповіди рішучої, остаюсь з глибоким оповажанєм

Володимир Кобрин,
Ц[ісарсько]-к[оролівський] судия в Дрогобичі.

ІЛ. – Ф. 3. – №1631. – Арк. 49–52. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Дрогобич, 27. 10. 1913

Високоповажаний Пане!

Сповняючи Ваше цінне для мене бажаня перегляду манускрипту переводу "Мойсея", посилаю один примірник на власність; другий примірник, друкований на машині до писаня, хочу по переведеню ревізиї корректи віддати до друкарні, єсли очевидно одержу призволень виразне Вельмишановного Автора, понеже не хочу входити в колізию із законом о правах авторських.

Колізиї з П[аном] Сілецьким зі Самбора не буде, понеже він доперва розпочав працю, а я вже єї викінчив, а з другого боку залежить се від Автора, кому надасть право; після мойого повинна туть задецидувати краса і здатність переводу. Не може бути обонятне для родича, як його дитина вбрана, так і для Поета не може позістати річию маловартною, яку суконку дістає його поема в иньшій мові, тому хоч великі трудности були до побореня, старав ся я в своїм перекладі по можливості вірно держати ся краси оригіналу і віддати єї такою віршовою формою, як в оригіналі. Дуже буду вдячний, єсли Високоповажаний Автор схотілиби гдеякі можливі похибки ще перед друком поправити.

Чекаю ще на відповідь рішучу, а на всякий случай прошу приняти слова щирого і глибокого поважаня.

Володимир Кобрин,
Ц[ісарсько]-к[оролівський] судия в Дрогобичі

ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – Арк. 53–56. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Дрогобич, 10. 11. 1913

Високоповажаний Пане!

Дуже ся тішу, що завдяки Вашій помочи переклад "Мойсея" дістає в кождім взгляді ошліфованя, гідного високої ідеї провідної в незрівняному оригіналі.

Переконуюся, що я подекуди замало прикладав ся або й спішив ся, а вірш вимагає основнійшої праці. Пересилаю переписані початкові розділи причім я ще в деяких місцях позміняв гдещо, тому прошу не гніватися, що еще раз повторю мою просьбу, щоби Високоповажаний Добродій ласкаво – шануючи однак дороге здоровля – переглянули манускрипт і можливі ще уваги поробили.

Нав'язуючи до питаня, чи маю вже яку умову з друкарнею, хочу поділити ся відомостею, що досі ніякої дефінітивно умови не заключував, але поробив заходи, щоби се виданє було дуже гарне. Я звернув ся до звістного, сьвітової справи артиста – іллюстратора Лілієна[3], який живе в Німеччині [наш дрогобицький краян] і який іллюстрував єврейське виданє Біблії – виданя поста жидівського Розенфельда і Шальома Аша і иньші і маю надію, що сей специяліст спорядив вінєту і пару образів до тексту "Мойсея", який без сумніву буде в силі побудити його талант артистичний. Єсли Пан Лілієн згодиться на мою пропозицію, то друкувати "Мойсея" може тоді лише якась загранична друкарня артистична, а я рад буду, що і зверхний вигляд книжки буде відповідати змістови.

Маю надію, що мої заходи знайдуть прихильне одобренє із сторони Високоповажаного Добродія.

Поручаючись ласкавим взглядом остаю
З глибоким поважаням

Володимир Кобрин,
Ц[ісарсько]-к[оролівський] судия

ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – Арк. 57–60. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Дрогобич, 12. 12. 1913

Високоповажаний Пане Доктор!

Простіт мені, що знов займу Вам кілька хвиль часу, але відчуваю конечну потребу бодай в части направити моральну шкоду, яку заподіяв д. Твердохліб[4] своїми перекладами Ваших віршів у виданні "Antologii". Про

що Ви згадували під час нашої стрічі у Львові. В тій ціли зладив я вже переклад "Каменярів" не є такий легкий, тому не можу сам відважитись дати відправу д. Твердохлібови, але наколи мій переклад вдоволить Пана Доктора, тоді можна сказати на хиби тамтого перекладу.

Переклад "Лиса Микити"[5] йде своїм порядком і досить гладко виходить. В деяких строфах тяжко проходить ся дібрати одвітне і вірне слово, щоби задержати форму оригіналу, іменно мужеський склад третьої і шестої стрічки, тому зміняю часом вірш форму женську. Цікавим єсьм, як поступає друк "Мойсея". Сподію ся, що сего місяця повинен вийти рішучо. Прошу мене повідомити про евентуальні перешкоди в друку, а я звідси заурговавбим заряд Друкарні. При нагоді просивбим о ласкаві уваги до перекладу "Каменярі".

Щиро здоровлю Високоповажаного Пана доктора найнизший слуга

Володимир Кобрин,
Ц[ісарсько]-к[оролівський] судия

ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – Арк. 61–64. Рукопис. Оригінал.

№ 5

Дрогобич, 20. 12. 1913

Високоповажаний Пан Доктор!

Один із щирих Ваших приклонників – еще з часів дрогобицьких, адвокат Др. Геймберг, який дуже інтересуєся моїм перекладом "Мойсея" – згадував про сю працю радникови п[ану] Бережанському в Самборі, і Пан радник припоручив мені сею дорогою просити Високоповажного Пана Доктора, щоби у своїм переднім слові до перекладу "Мойсея" згадали бодай кількома словами про свій погляд на справу – чи квестию жидівську з огляду на се, що доля нашого народу і народу жидівського не в одному згляді є однакова, що герой поеми Мойсей – пророк жидівський – став ся через поему єї творця і серцю українців о много дорозшим, сповняю волю радн[ика] Бережанського на його одвічальність і прошу Пана Доктора о зазначеня в Переднім слові, як думаєте про долю жидів.

Крім сего морального блоку справи, виринає еще квестія більшого заінтересованя суспільности жидівської для книжки, який про ню згадує один з найповажніших репрезентантів української літератури.

Тепер прошу Високоповажаного Пана Доктора переглянути ласкаво залучену тут першу пісню "Лиса Микити". Посилатиму дальші пісні, єсли Високоповажаний Пан Доктор спробують першу і згодять ся на переклад цілости.

В першій пісні держав ся я того самого розміру, що оригінал, але сам не знаю, чи робота подобаєть ся.

Здоровлю щиро
Високоповажаного Пана Доктора
З глибоким поважанєм

Володимир Кобрин

ІЛ. – Ф. 3. – № 1638. – Арк. 227–230. Рукопис. Оригінал.

Володимир Кобрин.
Публікується вперше

Хата В. Кобрина у Дрогобичі

№ 6

Дрогобич, 16. 04. 1914

Високоповажаний Пане Доктор!

Утішила мене дуже вістка про появу "Мойсея" в перекладі, бо друкарня, де друкувався, що так довго проволікала склад, не уважала навіть за відповідне сповістити мене об сім, щоби я був в можности починати одвітні диспозиції. В наслідок цінного листа Вашого написав я вже до Книгарні Наук[ового] тов[ариства] ім[ені] Шевченка і означив ціну одного примірника на 80 сотиків і припоручив книгарни, щоби зовсім застосувала ся до ласкавих диспозицій В[исоко] п[оважаного] Доктора, яко необмеженого властителя 1000 примірників. Друкарня доставила до книгарні ім[ені] Шевченка 200 екземплярів, а еще 800 доставить до Пана Доктора, бо така моя інтенція, якої Від самого початку вірно придержуюся.

Прошу уклінно Високоповажаного Пана Доктора диспонувати доволі своє власністю і на свій рахунок. Самому мені було тяжко вибрати ся до Львова і детайлями видавництва запорядити, понеже протягу трьох тижнів мав я два похорони в близькій родині, а й тепер щось синок мій захорів так, що годі з хати вийти.

При случайности повідомляю Пана Доктора, що перекладаю дальше "Лиса Микиту" і вже єсьм при осьмій пісни, при нагоді привезу до Львова готові пісні до ласкавої апробати.

Прошу приняти шире поздоровленя
від мене, як також заховати у памяти
широго свойого почитателя

Володимира Кобрина

ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – Арк. 65–68. Рукопис. Оригінал.

№ 7

Дрогобич, 25. 04. 1914

Високоповажаний Пане Доктор!

Десь доперва доручено мені Ваш цінний лист, в якому слушно завважаєте, щоби ціну за примірника "Mojzezza"[7] установити на 1 Корону. Годжу ся вповні з Вашою радою.

Досить ніяково ся виглядає, "Діло" досі ні словечком не згадало, що вже вийшла книжка; чи, може, чекає, щоби котрась польська газета завстидала патріотів.

Вже просив я д. Твердохліба, щоби в якій часописі зарекламував книжку, бо без того мало хто знатиме, що книжка вийшла.

Остаю з високим поважаням

Володимир Кобрин

ІЛ. – Ф. 3. – № 1631. – Арк. 69–72. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. У 1913 р. відбувся ювілей громадської літературної 40-річної діяльності І. Франка.
2. Поема "Мойсей" І. Франка, написана в Львові від січня до липня 1905 р. Вперше твір надруковано 1905 р. окремою книжкою: Ф р а н к о І. Мойсей: Поема. – Львів. Накладом автора. – 1905. – 102 с. Того ж року в журналі "Літературно-науковий вісник" за липень місяць опубліковано "Притчу про терен" з підзаголовком: "Уривок із поеми "Мойсей" – п'ятий розділ поеми без першої строфи.
3. Л і л і є н – маляр графіки, ілюстратор, народився 23. 05. 1874 р. у м. Дрогобич, помер 1925 р. у Бранншвайзі; ілюстрував німецьке видання Біблії.
4. Т в е р д о х л і б Сидір Антонович (1886–1922) – український поет-декадент, перекладач. У 1911 р. С. Твердохліб здійснив перший польський переклад поезії "Каменярі", опублікований у журналі "Zycie" (Львів, 1911, №20, с. 304). Після появи цього перекладу І. Франко написав статтю "Дещо про штуку перекладання" (опублікована в журналі "Учитель" 1911, № 13–14, с. 206–209; № 15–16, с. 233–239). Наступного року, зробивши деякі виправлення та уточнення, автор видав дослідження у Львові окремою книжкою під назвою "Каменярі". Український текст і польський переклад. Дещо про штуку перекладання".
5. І. Франко брав участь у підготовці до друку цього видання: читав і правив переклад, написав до нього передмову.
6. Твір "Лис Микита" вперше надруковано в журналі "Дзвінок", 1890 р., № 3–4, с. 6–21. Твір складався з дев'яти частин. У наступному році журнальний варіант виходить окремою книжкою під назвою "Лис Микита".

   Повний переклад поеми "Лис Микита" Володимиром Кобрином не був здійснений.
7. Переклад був надрукований у 1914 р. у Львові: Franko Iwan. Mojzesz: Poemat. Tlomaczyl z ukrainskiego przy wspoludziale autora Wlodzimierz Kobryn. – Lwow, 1914. – 99 s.

   Поема друкувалася у львівській "Друкарні повшехній".
8. "Діло" – галицька провідна газета, найдавніший і єдиний на той час український щоденник, виходила у Львові 1889–1939 рр., спершу двічі на тиждень (1880–1882), 1883–1887 рр. – тричі на тиждень, а з 1889 р. щоденно (з перервами від 5. 09. 1914 р. до 15. 09. 1915 р., під час окупації Галичини російськими військами, і від 29. 11. 1918 р. до 1920 р., коли польська влада, після відступу українських військ із Львова, закрила газету). Під час першої перерви (1914–1915) "Діло" виходило у Відні як тижневик. Відтак 1920–1923 рр., щоб мати змогу виходити далі, видання міняло назви і редакторів: 1923 р. – "Українська Думка" і "Громадська Думка" (ред. Ф. Федорців), 1921 р. – "Український Вісник" і "Громадський Вісник" (М. Струтинській), 1922 р. – "Свобода", 1923 р. – "Громадський Вісник" (О. Кузьма). Опісля 1. 09. 1923 р. газета повернулась до первісної назви "Діло". Після вибуху Другої світової війни (1. 09. 1939 р.) вийшло ще три номери видання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ф р а н к о І. Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Наукова думка. 1981. – Т. 5. – С. 364–365.
2. К о б и л е ц ь к и й Ю. Творчість Івана Франка. – К.: Держ. вид-во художньої літератури, 1956. – С. 257, 265.
3. Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич: Відродження, 1997. – Т. 4. – С. 521.
4. Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 201. – Оп. 4а.
5. Приватна інформація від письменника та краєзнавця з Дрогобича Романа Івановича Пастуха, передана директором музею Івана Франка Романом Гораком.
6. Приватна інформація від Романа Горака.

МАРІЯ ОРКУШ

ПОЧАТОК

У травні 2006 року минуло 60 років від того часу, як в Нагуєвичах Дрогобицького району на Львівщині було відкрито музей Івана Франка. До того часу збереглася телеграма за підписом М. Бажана такого змісту: *"Урядова. Дрогобич. Голові облвиконкому т. Лижичко. Комітет к/о установ ставить питання перед раднаркомом УРСР про утворення меморіального музею І. Франка в селі Нагуєвичі Дрогобицької області. Негайно надішліть раднаркому УРСР свої пропозиції з приводу цього. 2562. Заступник голови раднаркому УРСР Бажан"*. "к/о" означає культосвітніх установ, а село Нагуєвичі на той час належало до Дрогобицької області, яку невдовзі розформували.

Відразу постало питання про приміщення для музею. Хата, в якій народився Іван Франко, згоріла ще 1886 року. Не було вже й хати, збудованої на місці згорілої та на яку дав гроші Іван Франко.

Перше приміщення музею – хата небожа письменника Миколи Франка, сина Захара. У трьох кімнатах було розміщено експозицію музею. Оформляв музей львівський художник Михайло Козік. На сьогодні у фондах музею зберігається дві роботи художника:

1. Портрет Івана Франка,
2. Старий Борислав.

На згадку про оформлення музею Михайло Козік намалював тодішніх нащадків Захара Франка і віддав їм ці портрети на пам'ятку.

Першим директором музею Івана Франка в Нагуєвичах був Гринь Франко – небіж письменника, найстарший син Захара.

В 1951 році під музей було відведено нове, значно більше приміщення в центрі села. Приміщення до родини Франків ніякого відношення не мало. Це була хата єврея Бергера, родина якого виїхала за межі України. Сьогодні там знайшла притулок сільська рада, а дочка колишнього власника жила в Ізраїлі. Опісля вона вимагала, щоб цей будинок їй повернули. У цьому приміщенні музей містився до 1986 року. Експозицію музею зробили працівники Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка, а до 100-річчя з дня народження письменника в музеї в Нагуєвичах створено нову експозицію, яка повністю висвітлювала його життєвий і творчий шлях. Тематичний план, виготовлення експонатури і створення експозиції – все це робота та заслуга

Львівського музею Івана Франка (Віра Бонь, Левко Полюга, Марія Давидова).

У 1963 році музей у Нагуєвичах (тоді с. Івана Франка Бориславського району) за наказом Міністерства культури УРСР став філіалом Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка. До 110-річниці від дня народження письменника збудовано нову експозицію на матеріалах Нагуєвич і Дрогобиччини. Широко подано дитячі роки Івана Франка, його навчання в Дрогобицькій нормальній школі та гімназії, перебування письменника в Нагуєвичах після другого арешту, вшанування пам'яті Івана Франка на Дрогобиччині. Тоді в одній із п'яти кімнат відтворено інтер'єр батьківської хати письменника за його описом "Моя вітцівська хата", збудовано стародавню піч. У Нагуєвичах зібрано речі побуту селян кінця XIX поч. XX століття. У жителя села Петра Гаврилика (батька Ганни Гром – авторки книжки "Історія Нагуєвич") придбали постіль (ліжко), стіл, ослін і мисник. Миски, горшки – у селян Нагуєвич. З Львівського музею на експонування було передано гуню, яку І. Франко привіз для етнографічного музею з експедиції по Бойківщині 1904 року.

Відтак в 1980 році, з ініціативи працівників музею Віри Бонь і Марії Давидової, розпочалося відтворення садиби батьків Івана Франка. Основою для цього стали два документи: опис Івана Франка "Моя вітцівська хата" та кадастрові карти присілку Слобода, в яких з великою точністю було позначено розташування будівель на садибі Франків. Кадастрові карти в архівах Львова розшукав Іван Васильович Сенів, який і розробив проект садиби.

У 1935 році "Робітнича громада" Дрогобича і комітет побудови дитячої оселі ім. Івана Франка у родини письменника викупив ділянку, де колись була садиба Франків. На ній вирішили збудувати дитячий заклад "Дитяча оселя імені Івана Франка", де мали вчитися і виховуватися діти робітників і селян.

На цьому місці в 1935 році встановлено пам'ятну таблицю, а в 1956 році на місці, де нині стоїть садиба, до 100-річчя від дня народження Івана Франка збудовано меморіальну арку. На мармуровій дошці, прикріпленій на арці, був напис: "На цьому місці стояла хата, в якій народився видатний український письменник Іван Якович Франко". Меморіальну арку знесено 3 червня 1980 року, а дошка зберігається у фондах музею Івана Франка в Нагуєвичах.

На відбудову садиби було виділено 40 м³ лісу, кошторисна вартість будівництва становила 39 тисяч карбованців.

Весною 1980 року розпочалося відтворення меморіального комплексу. Знесено меморіальну арку, відселено людей, які мешкали на території теперішнього музею. Це були Кушнірі, нащадки зятя Гриня Гаврилика. Всім трьом, прописаним у цій хаті, було виділено окремі помешкання в Дрогобичі. І тоді знесено хату в саду, яку збудував Гринь

Гаврилик. Заготовлений ліс в Ясениці на пилорамі розпиляно і весь лісоматеріал перевезено на територію садиби, де розпочалося її відтворення. На відбудову запрошено будівельників із с. Підбужа, бригадиром якої був Степан Тимчишак.

Отож у 1981 році викінчено усі будівлі, а їх чотири – хата, кузня, шпихлір, стайня-стодола та два обороги. Інтер'єри всіх будівель садиби відтворено з речей, зібраних у Нагуєвичах, навколишніх селах, навіть районах, які належали до Бойківщини. Це такі села, як Мшанець, Плоске, Грозьова Старосамбірського району, Довге, Рибник, Ясениця, Уріж Дрогобицького району та ін.

Іван Франко у своєму описі "Моя вітцівська хата" дуже детально подав розміщення речей у хаті свого батька, для чого вони використовувалися, тому великої складності у відтворенні інтер'єрів не було. Франко описав кожну річ, її назву і на якому місці вона розташована.

Наприклад, у своєму описі Франко зазначав, що у "панській" хаті над дверима висів образ Святого Миколая на дереві. Образ, який нині експонується в музеї, має свою історію. В 1961 році в Нагуєвичах була церква Миколая Чудотворця, до якої належали Франки. У церкві все було залишено, крім "Євангелія", подарованого батьком поета церкві, яке віддали на зберігання до музею. В 1966 році, у період підготовки до 110-річчя від дня народження письменника, музей відвідав тодішній секретар ЦК КПУ Скаба, який сказав "Снять". Ми не послухались й ікони не зняли. Після других його відвідин "Євангеліє" було заборонено експонувати, і М. С. Кіх, тодішній директор музею Івана Франка у Львові, забрала його на зберігання до Львова, де воно перебувало до 1990 року. У 1989 році в Нагусвичах (тоді с. Івана Франка) відкрили долішню церкву, і церковна рада вимагала повернення "Євангелія" до церкви, що і було, на превеликий жаль, зроблено, бо ця реліквія згоріла разом з церквою в ніч на 9 січня 1996 року. "Євангеліє" мало срібну оправу (40 унцій срібла), яку подарував їй батько Івана Франка Яків. Срібло шукали декілька днів на згарищі, але так і не знайшли…

Після закриття церкви, тодішня влада хотіла в її приміщенні створити музей, в якому би експонувалась одна тема "Атеїстичні погляди Івана Франка". Церква тоді була в стані руїни. Її відремонтували, замінили підвалини, які повністю прогнили, а також покрівлю. Тією роботою керував Михайло Гром, зять дочки Захара Франка Юлії Даніцької. Михайло Гром працював до самої смерті сторожем на садибі. Під час підготовки церкви, до створення у ній музею, приїжджало декілька комісій, і одна з них вела мову про те, що з неї потрібно забрати іконостас. У складі комісії були Борис Возницький та Віра Бонь, які переконали цього не робити, так як іконостас, зі слів Б. Возницького, має мистецьку цінність. І тоді було прийнято рішення залишити церкву в спокої як пам'ятку про Франків. У цій церкві хрестились, одружувались та відспівувались родичі Івана Франка. Начальство тоді вдалось переконати в доцільності збереження церкви.

У церкві вся церковна атрибутика та документація була розкидана по підлозі. А я і В. Бонь ці речі зібрали і заховали у скрині, ключ від якої зберігався у музеї, а ключ від церкви у сільраді. На престолі лежав образ Святого Миколая. Цей образ я забрала, і ми його у музеї повісили на те місце, про яке писав Іван Франко – у "панській" хаті над дверима. Коли у 1989 році відчинили церкву, я звернулася до церковного комітету з просьбою залишити цей образ у музеї, на що вони погодилися. На сьогодні це єдиний образ, який зберігся зі спаленої церкви.

У садибі експонується ще два цікаві експонати – це ліжко і мисник. Ліжко було власністю Юлії Багрій, рідної сестри Івана Франка після матері. Юлія вийшла заміж до Ясениці-Сільної за коваля Михайла Багрія. Її батько Гринь Гаврилик, вітчим Івана Франка, дав їй у придане це ліжко, яке до 1980 року зберігалося у Ясениці-Сільній в Юлії Кирч – онуки Юлії Багрій. Мисник зберігався у Нагуєвичах у жителя села Кушніра Михайла, чоловіка пасербиці Гриня Гаврилика. Жив Кушнір у хаті, яку Г. Гаврилик збудував у саду Франків, після розподілу майна між Франком, його братами та Гавриликом. Ця хата стояла до 1980 року і, коли розпочалося відтворення музею-садиби, її було знесено.

Реставрував мисник та ліжко працівник музею Іван Слупський.

Коли звели зруби будівель на садибі, виявили, що не вистачає соломи на покриття дахів. Соломи заготовили 11 тонн. У багатьох колгоспах Дрогобицького району було відведено певні площі жита, які люди вижали, вимолотили і привезли до Нагуєвич. Цю солому я з Марією Шутко (а нас було тільки двоє працівників) розвантажила і поскладала, але її було замало. Тоді Володимир Корчинський, тодішній заступник голови райвиконкому, домовився із мешканцем села Опаки, щоб той віддав на потреби музею житню солому, за яку райвиконком дасть йому наряд на певну кількість шиферу. Так і сталось. Одного дня бригадир будівельної бригади, яка працювала на садибі, С. Тимчишак, а також В. Корчинський, В. Бонь і я поїхали по цю солому. Коли вже залагодили всі справи, йдучи через одне подвір'я, під повіткою я побачила старий кадуб і жлукто. Кадуб – це дерев'яна діжка, видовбана з одного куска дерева для соління капусти і огірків, а жлукто – це дерев'яна діжка для прання. Коли я запитала у господаря, для чого йому ці речі – він відповів, що якби ми не приїхали, то би їх порубав на дрова. У музеї тепер це вельми цікаві речі.

Солому на даху, на жаль, доводилось час від часу змінювати на свіжу. Трапилось раз таке, що не було кому її нажати. Тоді я звернулась до голови сільської ради села Медвежі, де достигало на полях повно жита, і попросила його, щоб він виділив людей, аби це жито вижати. Голова сільради звернувся за допомогою до священика, який у неділю перед людьми сказав так: "Люди, Франко в Нагуєвичах стоїть з непокритою головою і треба вижати жито. Франко вас о то просить". Люди без слова вижали лан жита, вимолотили його ціпами, і ми мали солому на покриття хати на садибі І. Франка. Це було року Божого 1999-го.

Кузню з повним інвентарем закуплено в жителя с. Івана Франка Дум'яка М., деякі речі купили у коваля з Унятич Д. Рудницького та М. Грома, який віддав до музею молот, ковальський міх, декілька молотків із кузні Якова Франка. У Ясениці-Сільній у хаті родичів Івана Франка, яка забудована на місці хати Кульчицьких, на горищі я з В. Бонь розшукала дзеркало, яке належало матері І. Франка Марії Франко.

М. Шутко, де пішки, а де фірою обійшла і об'їздила села Мшанець, Плоске, Грозьова і звідти привезла багато цікавих речей, таких як коц домотканий, одяг та багато речей домашнього вжитку.

Вчителька із Самбора Стефанія Лило одного разу оповіла нам, що її хресна мама Марія Замішак із села Мшанець зберігає свій весільний одяг. Хресну маму довелось довго впрошувати, аби вона його віддала на зберігання в наш музей. Врешті вона погодилась. Тепер у музеї експонується її вишита сорочка, спідниця-мальованка та чуня без рукавів – типовий весільний одяг нареченої тих країв, які описав Іван Франко в час свого перебування в Мшанці з науковою експедицією 1904 року. Петельки в цій сорочці стягнено тоненьким пасмом льону, щоб життя було гладким та довгим. В ньому М. Замішак вінчалась 1910 року і хотіла, щоб її в ньому й похоронили. Музей придбав їй весь одяг для похорону, і тоді вона погодилася віддати свій йому.

Крім речей побуту, працівники музею в Нагуєвичах збирали матеріали з життя та творчості самого письменника та його родини.

У 1995 році до музею було придбано унікальну фотографію сестри матері Івана Франка Домініки Кульчицької із дітьми й онуками. Ця фотографія зберігалася у Юліана Бориславського, знаного у Дрогобичі лікаря-лора, мати якого була онукою Домініки. Від Домініки пішов рід Бориславських, Терлецьких, Дидинських та інших, які є родиною Івана Франка по лінії матері і які й нині живуть у Дрогобичі, Бориславі, Ясениці-Сільній, Дережичах та інших населених пунктах. А приніс цю фотографію до музею Мирон Гаврилик, який у той час працював вчителем СШ № 1 у м. Дрогобичі і доводився онуком сучасниці Івана Франка Розалії Гаврилик, спогади якої надруковані у збірнику "Іван Франко у спогадах сучасників" 1956 р.

Захар Франко, брат Івана Франка, жив у Нагуєвичах. Серед його дітей був син Василь, який доглядав Івана Франка в останні дні його життя. Пізніше він виїхав до Америки, де і помер. Василь Франко листувався зі своїм небожем Михайлом Франком, який нині живе у Дрогобичі. Це цікаві листи, де Василь Франко розповідає багато фактів, які проливають світло на невідомі сторінки біографії письменника. Декілька листів Михайло Франко передав до музею Івана Франка в Нагуєвичах.

Іван Франко часто відвідував Добрівляни на Дрогобиччині, де жив його приятель Григорій Римар – вислужений комендант повітової жандармерії.

У цьому селі Франко любив ловити рибу, а також "любив си поговорити" з селянами. Року 1905 в цьому селі письменник брав участь у проведенні сільського віча. Віче проходило в стодолі Г. Римаря. В родині Г. Римаря зберігся стіл, за яким Іван Франко проводив віче, та два стільці, на одному з яких сидів письменник. У 1970 році ці речі були придбані до музею.

Цікавим експонатом музею є домова книга із церкви Ясениця-Сільна, яку вів священик. У день, коли в Ясениці закрили церкву – музей відвідало троє молодих людей зі служби безпеки. Звичайно, як завжди, вони цікавилися роботою в музеї. На стіл в робочій кімнаті, де ми розмовляли, поклали три книжки. Це, як виявилось, були оті домові книги, з яких можна було вивести родовід кожного мешканця села, а також і родовід матері Івана Франка – Марії Кульчицької.

Кожна річ у музеї має свою цікаву і пізнавальну історію та оповідає про епоху Івана Франка...

ІВАН ГОРАК

КУЗНЯ МОРОЗА

Колись до тої кузні годі було доступитись. Так було глітно і від людей, і від возів, котрі стояли довгою вервечкою вздовж дороги, що вела з Дрогобича на Львів та Стрий. Тут постійно ржали коні, зчиняли сварку між собою візники та люди в черзі, гриміли і стукотіли різними голосами молоти, і з розпеченого заліза вискакували перестрашені вогняні дзиндри. Тут від раннього ранку до пізньої ночі сопів важкий ковальський міх, скрипіло залізо, а коли закінчувалась якась поважніша робота, то й кружляла між людьми чарка, велась весела розмова, сипались жарти, які чергувались з важкою роботою. Тут колись стояла легендарна в Дрогобичі кузня Мороза. Більшість її відвідувачів й не знали імені майстра, бо всі кликали його паном ковалем чи паном Морозом, і знали, що серед дрогобицьких ковалів він найстарший і вже віддавна є їхнім цехмістром. Ніхто не мав права закласти свій окремий верстат праці, якщо не пройшов у нього солідного навчання та стажування, а відтак не визволився, що означало зробити такий виріб, аби цехмістр і панове, прийняті у члени цеху ковалів, сказали своє схвальне слово. У випадку, коли б цього не було, то довелось би нещасному претендентові до скону віку бути тільки партачем і не більше.

Біля кузні пана Мороза мусив зупинятись кожен, хто возом чи верхи на коні пускався в далеку дорогу з міста. Дорога – річ довга й долати її некутим конем чи поламаним возом важко. Підйом на цій трасі відразу за містом, як переїхати річку, дуже крутий, і завжди на ньому щось стається. Ще гірше з нього спускатись. Тут вже точно щось завжди поломиться і без коваля обійтись аж ніяк не можна. Як їхати з Дрогобича, то найближча кузня аж у Даляві, а коли в'їжджати в місто, то вже аж ніяк не можна обминути кузні Мороза.

Та й не тільки тут підковували коней і ремонтували вози. *"Тут виковувались усі оті лемеші, зубці до борон, серпи, коси та заступи, що опісля, як піонери людської культури, мали йти в широкі простори піль, риючи, дроблячи, валяючи лавою та підгризаючи буйну рослинність людям на пожиток. Тут кувались вози, тачки та теліжки, підковувались коні та людська обув, щоб тим легше могли поборювати трудності, які сама земля, самі оті простори кладуть чоловікові при переході з місця на місце"*, – так писав про кузню коваля Івана Гердера, а не Мороза, І. Франко в

своїй незакінченій повісті "Основи суспільності". Кузні, її значенню в житті людини в боротьбі з природою Іван Франко присвятив в повісті чимало сторінок. Для дослідників не було секретом те, що Івана Гердера письменник наділив рисами характеру свого батька Якова. Пам'яті кузні та батька й присвячений один з найкращих спогадів Івана Франка "У кузні", що починаються отими словами: *"На дні моїх споминів, десь там у найглибшій глибині горить огонь. Невеличке огнище неблискучого, але міцного огню освічує перші контури, що виринають із темряви дитячої душі. Се огонь кузні мойого батька"*. Спогад написано в Криворівні 1902 р. Дослідники довго шукали відповіді на питання, чому саме тоді, а не скоріше чи пізніше з'явився цей спогад. Тепер зрозуміло: 1902 р. минало сто років від народження Якова Франка. Письменник також присвятив батькові поему "Історія товпки солі" (незакінчена), яка була опублікована М. Возняком 1925 р. і поему "Панські жерти", яка ввійшла в збірку "З вершин і низин" 1887 р. Скільки прекрасних слів і батькові, і кузні присвятив І. Франко в незакінченому творі "Злісний Сидір", який вперше опублікував 1925 р. М. Возняк.

Кузня для Івана Франка була образом, де виковується щось нове, так потрібне людям. Найсимпатичнішими в його творах є саме ковалі. Найкращі спогади пов'язані з кузнею. Не міг обійтись без кузні та коваля Іван Франко і в останній повісті "Великий шум", опублікованій у "Літературно-науковому віснику" 1907 р. Наступного року ця повість вийшла окремою книгою. Це була остання данина письменника своєму рідному селу, його звичаям, обрядам, характеру...

Коваль Яків з'являється вже на перших сторінках видання, а в другій главі – приведена його коротка біографія. Серед тих відомостей є й такі: Яць *"хоть сам неписьменний, а все-таки не лише термінував три роки в Дрогобичі у славного коваля і довголітнього цехмістра Мороза, але й потім, у часі тісніших років, часто їздив на Поділля по пшеницю та до Садагури по курурудзу, яку дома розпродував, та возив сіль із Дрогобича у ті подільські й покутські сторони, де люди, як він мовляв, дуже лакомі на тоту святу сіль, бо її у себе не мають"*.

На той час батько Івана Франка міг термінуватись тільки в Михайла Мороза, який тримав кузню на Загродах Міських, як тоді називали передмістя, де є Стрийська вулиця в Дрогобичі. На це вказували Йосифінська та Францисканська метрики, складені для Дрогобича наприкінці позаминулого століття, метричні книги міста, з яких відомо, що на час навчання Якова Франка цехмістром був Михайло Мороз, а також людська пам'ять.

Ще трохи – і від тої кузні не буде й сліду. Вона й зараз виглядає так, ніби провалюється в землю. Покривились стіни, прогнувся дах, покрівельний матеріал якого свідчить, в який час його ремонтували. Колись, декілька років тому, розширяли вулицю Стрийську, нагорнули на тротуар землі та каміння, і від того вікна ще глибше запали. В кузні давно

вже не гупає ковальський молот, і віддавна ніхто сюди більше не приходить. Про неї забули. Про кузню нагадують лише широкі, давно забиті двері. Вони подібні до старих стодольних дверей.

Ніхто не пам'ятає, якого дня тут востаннє гупав ковальський молот. Кажуть, що це було ближче року 1950-го. Від Михайла Мороза кузня перейшла у спадок внукові Йосипу Морозу, якого збереглась метрика народження. Згідно з нею він народився 30 листопада 1885 р. (Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 201, оп. 4а, спр. 6557, арк. 77) і був сином Лева Мороза, сина Вінцентія Мороза та Теодозії Коцюби. Матір'ю Йосифа Мороза була Йозефа, дочка Андрія Калінек і Магдалени Вайс. Йосиф Мороз мав ще декілька братів, з яких у збережених метричних книгах вдалось відшукати Володимира, що народився 25. 12. 1878 р. (там же, арк. 1) та Константина, шо народився 6. 06. 1882 р. (там же, арк. 47). Всі брати у Дрогобичі та його околиці були відомими ковалями, які в місті та на передмістях заснували свої кузні. Один мав кузню на теперішній вулиці Грушевського в місцині, яку звали Перекіп, а другий таки на Стрийській коло млина, що неподалік церкви Петра і Павла.

У Йосипа було чотири сини. Найстарший Микола, який народився 1906 р., успадкував кузню батька. Відтак 1940 р. він одружився із Любов'ю Скрипух, 1921 р. народження. Микола вів кузню з допомогою свого брата Теофіла, який народився 1912 р. і був одружений з Іриною Стецюцяк з Дрогобича, 1913 р. народження. З приходом радянської влади всю родину Ірини було замордовано на Сибірі важкими роботами. За Теофіла вона вийшла заміж 1937 р.

Кузня активно працювала в час війни і в перші роки відбудови господарства. Потім кузню як "буржуазное мелкое предприятие" закрили. Майстер Микола Мороз, як потрібний спеціаліст, влаштувався ковалем на залізниці в Дрогобичі і працював до самої смерті, яка сталась 1963 р.

В кузні, яку поступово почали ліквідовувати, облаштував собі помешкання третій з братів Морозів – Ярослав, 1918 р. народження. Він працював у різних установах і мешкав в кузні, поки не дістав хату. Помер 2005 р.

З того часу стоїть кузня пусткою. Вже ніякого ковальського знаряддя в ній немає.

Наймолодшого з Морозів сина Йосифа забрали молодим хлопцем на Другу світову війну, вже при її закінченні, в радянську армію. На фронті його тяжко поранено розривною кулею. Ще встиг повернутись додому і помер.

Микола та Теофіл замешкали в батьківській хаті, збудованій після Першої світової війни. Тепер хата розділена на дві половини і пронумерована – 166 та 168. На половині під номером 166 живуть нащадки коваля Теофіла Мороза, який помер 1998 р., а на другій – нащадки коваля Миколи Мороза. Кузня вважається прибудовою до хати і орієнтаційного номеру не має. Нині тут живуть вдови після Морозів.

Поховані Морози на цвинтарі в одному ряді, що неподалік залізничного вокзалу, при самому паркані, що зліва. Один гріб поряд з другим. Тільки на одному похилився викутий хрест. Табличка, яка засвідчує, хто тут похований, вже десятки разів замальована, як і весь хрест, сріблянкою. Більш нічого. За ними доглядає внук Миколи Андрій...

Кожного ранку вдосвіта, ще за старою звичкою, пані ковалева Ірина Мороз, вдова після Теофіла, прибирає на подвір'ї, замітає вулицю перед схиленою кузнею, вириває траву, яка пробивається крізь затовчену землю, аби кузня мала належний вигляд. Ще трохи – і її не стане.

... Важко сказати, в яких роках у цехмістра Мороза вчився Яків Франко. Досі не виявлено жодного документу. Був стажистом десь у тому ж часі Дам'ян Чернігевич, який опісля став вчителем першого класу, так званої "штуби" при школі отців Василіан у Дрогобичі. Коли набридло гепати молотом, він покинув цю професію. Кожного року Дам'ян вчив тільки перший клас. Можливо і не в один час стажувались Яків Франко та Дам'ян Чернігевич, але як ковалі напевно знались. Легенда твердить, що не тільки знались, але й товаришували, бо був Яків хрещеним батьком котромусь із дітей Дам'яна. Мешкав Дам'ян Чернігевич неподалік від кузні Мороза. В кожному разі документально підтверджено, що Дам'ян Чернігевич був кумом Григорію Стронському, а той у свою чергу – весільним старостою на весіллі в Якова... Дам'ян на два роки молодший за Якова Франка, одружився 1835 р., тобто значно пізніше за Якова, який вперше одружився 1822 р., а відтак вдруге 1855 р. На відміну від Якова сім'я Дам'яна кожного року поповнювалась новим ротом. Із записів у метричних книгах можна зробити висновок, що покинув ковальську справу Дам'ян Чернігевич десь вже 1843 р. і став працювати в школі отців Василіан.

Ця обставина була однією з тих, що Яків Франко відважився свого сина Івана віддати в школу отців Василіан на навчання, де одним із основних методів навчання та засвоєння матеріалу була різка. Певно, розраховував Яків, що Дам'ян буде поблажливим до його сина і не пускатиме часто в рух цей доволі ефективний педагогічний інструмент. Однак при вступі до школи Іван Франко виявився настільки підготовленим, що директор відразу прийняв його до другого класу і таким чином Дам'яну Чернігевичу не довелось його вчити. Іван Франко, проте, залишив теплі спогади про Д. Чернігевича у статті "Причинки до автобіографії". *"Між моїми учителями,* – писав І. Франко, – *я з приємністю можу згадати старенького вчителя т. зв. "штуби", то є І класи, русина Чернігевича, одиного світського учителя, що дослужив у тій школі до самої смерті і який до неслухняних та галасливих дітей у своїй класі не мав тяжчої кари, як колоти їх по чолі неголеною бородою".*

На жаль, досі не вдалось встановити ні його дати смерті, ні його могили. Ще мине трохи часу, та й від кузні Мороза залишиться лише згадка...

ВАЛЕНТИНА КУХАР

ІВАН КУРОВЕЦЬ: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ ФРАНКОВОГО СПОДВИЖНИКА

Виняткова ерудиція І. Франка з молодих років притягувала до нього людей. Багато з тих, хто запізнався з ним у молодості, продовжував спілкуватися з письменником усе життя. Довголітні зв'язки єднали молодого Франка з українською молодіжною громадою Львова, з українським студентським товариством "Січ". У цих соціальних колах надзвичайно міцною була діада Іван Франко – Іван Куровець. Зв'язок між ними був різновекторним, довготривалим, заснованим на принципах довіри та ідейної єдності. Їх знайомство – це сторінка співпраці людей, націлених на служіння українській ідеї, це фрагмент формування соціальних мереж, заряджених українським визвольним потенціалом, це невеличкий фрагмент української історії, що знайшов відображення в адресованому І. Франку епістолярії І. Куровця 1885–1907 років, який зберігається в Інституті рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України [6].

Іван Куровець народився 1 січня 1863 року в селі Батятичі (тепер – Кам'янко-Бузького району Львівської області) у священицькій родині [14, с. 142]. Закінчив Академічну гімназію у Львові. Саме на часи гімназіального навчання припадає знайомство І. Куровця з І. Франком. Пізніше І. Куровець згадуватиме: *"Особисто я пізнав Франка як ученик 7-го гімназіального класу. До нього запровадив мене Андрій Кос вже як молодий студент університету. Франко мешкав тоді з Павликом при вулиці Кляйнівській на третім поверсі (бічна вулиця Єзуїтського городу вгорі). Відтепер заходив я від часу до часу до Франка й користувався його гарною бібліотекою та поширював ці книжки й брошури з неї між гімназійною молодіжжю. Франко давав найперше до читання ученикам всі можливі українські видавництва з історії, етнографії, літератури. Після прочитання книжок переводив Франко дискусії на теми прочитаного, а помітивши, що ученик належно використав лектуру, давав інші книжки, як із природних наук, видання польською мовою Дарвіна, фізіологію Фогта, Молешотта, популярну біологію й інші, а попри се новітню літературу російську, польську, французьку, німецьку, історію всесвітньої*

літератури Шера, історію слов'янських літератур Пипіна і Спасовича" [10, с. 70]. Франко на той час вже був "душею всього руху", який *"приготовляв собі нові кадри через своїх довірених учеників, через яких поширював лектуру книжок з української літератури, етнографії й історії, як твори й видання проф. Антоновича, Костомарова, Драгоманова, популярно-наукові видавництва з природних наук і новини новітньої української, польської і російської літератури"* [10, с. 70]. Велику притягальну силу для прагнучої знань молоді мала Франкова бібліотека. Як згадував сам І. Куровець: *"Франко мав дуже гарну на той час бібліотеку. Всяку літературу агітаційну заграничну, як женевські українські й російські видання, давав до оправи в одну книжку по кілька брошур так: спереду й ззаду були різні невинні галицькі видання, а всередині недозволені женевські видання, так що при ревізії поліція не находила ніколи революційної літератури"* [10, с. 70].

Після закінчення Львівської гімназії в жовтні 1891 р. Іван Куровець розпочав студіювати медицину у Віденському університеті. У столиці Габсбурзької імперії він був одним з найактивніших членів українського академічного товариства "Січ", про діяльність якого залишив теплі спомини, у яких особливо високо оцінив О. Терлецького. За дорученням товаришів у 1885 р. І. Куровець напише І. Франку два листи з проханням сприяти виходу праці О. Терлецького "Народні і літературні устремління галицьких русинів від р[оку] 1772–1872". Спочатку ця праця мала з'явитися на сторінках віденського альманаху "Зоря", куди на роботу планували запросити і самого О. Терлецького. Однак з розлагодженням планів щодо організації "Зорі" українські студенти у Відні вирішують видати книжку О. Терлецького фонетичним правописом окремим накладом у друкарні НТШ у Львові. Вартість цього проекту вони оцінюють у 600 зл. І. Франко "досить скептично" поставився до цієї розвідки. І. Куровець вимушено відійшов від цієї справи у зв'язку з підготовкою до лікарських іспитів.

Заради справедливості маємо ствердити, праця, до справи видання якої були заангажовані Іван Франко та Іван Куровець, таки побачила світ. Вона була видана у редагованому Іваном Франком часописі "Життє і Слово" під псевдонімом Іван Заневич у 1894–1895 роках [15, с. 364]. Праця О. Терлецького "Літературні устремління галицьких русинів, 1772–1872" хронологічно доведена до 1840 року, з'явилася на світ всупереч багатьом складним обставинам. Віденська громада українців таки вшанувала пам'ять свого товариша і наставника. Скажемо більше, О. Терлецький та його праця не пройшла повз увагу М. Грушевського. Фундатор української історичної науки залишить про О. Терлецького некрологічну замітку, де згадає і про його основну наукову працю [3, с. 565].

Лікарський диплом І. Куровець отримав 1887 року і, після дворічного стажування у Відні, розпочав практику у м. Калуш на Станіславщині. Діяльність І. Куровця на Калущині не обмежилася суто медичною

справою. Тут йому вдалося згуртувати довкола себе українських патріотів, серед яких були адвокат А. Кос, купець Я. Коритовський, міщани Теницький та Боднарчук, й разом з ними розвинути діяльність з політичного, економічного й культурно-освітнього піднесення краю. Незважаючи на перешкоди з боку пропольської адміністрації та засилля москвофілів, Калущина стає національно свідомим краєм. Завдяки зусиллям І. Куровця створено "Хлопський банк", першим директором котрого був він. За співучастю І. Куровця побудовано Народний Дім у Калуші. Представляв інтереси Калущини у галицькому сеймі (1908–1914 рр.). За свідченнями сучасників, І. Куровець виконував свої функції "зразково", брав активну участь у обструкції українського соймового клубу під керівництвом К. Левицького [4, с. 1]. При активній підтримці І. Куровця до віденського парламенту від Калущини обрано українського адвоката А. Коса (1900–1907 рр.). Напередодні війни в Калуші розпочинає виходити газета "Калуський листок", яку редагує знову ж таки І. Куровець. Крім редакторської праці, на його плечі лягла і журналістська робота. І. Куровець дописує про галицькі політичні новини, про медичні вісті, про масову еміграцію українців у пошуках засобів для існування [14, с. 84; 5, с. 112–118].

Бережно підтримати паростки українства у найрізноманітніших проявах – кредо його діяльності ще в калуський період. До міста приїздить український театр – у "Ділі" з'являється замітка про цю подію І. Куровця [16, арк. 10]. Брат І. Франка Андрій, господар у Підгірках, виявляє москвофільські симпатії – і це стає основою його листа до Івана Яковича [6, спр. 631, арк. 553–554].

В усіх починаннях І. Куровця підтримувала його дружина, уроджена Криворівні, Куровцева-Бурачинська Цецилія-Целіна (1860–1924), скупі згадки про яку доносить до наших часів путівник "Личаківський некрополь" [8, с. 408]. Священицька донька була освіченою жінкою з етнографічними зацікавленнями. Цецилія-Целіна збирала й записувала пісні й оповідання про опришків у Криворівні та довколишніх селах, які І. Франко публікував у журналах "Зоря" (1886), "Житє і Слово" (1895) та в "Етнографічному Збірнику" (1898).

Передвоєнна доба та часи Першої світової війни приносять сім'ї Куровців страшні втрати – у далекій Італії помирають обидва сини Андрій і Петро, тяжка нервова недуга сковує діяльність батька родини. Як і багато мешканців Калуша, Куровці зазнають матеріальних збитків внаслідок російських погромів. Світова війна залишила настільки глибокий слід на долі І. Куровця, що він наважився писати про неї. Як результат, до наших днів дійшла його брошура "Причини великої світової війни та її наслідки в державнім і народнім господарстві" [11]. Особисті нещастя не завадили добачити оптимісту за характером позитивні сторони великого міжнародного збройного конфлікту. Як наслідок війни, згідно з поглядами І. Куровця, *"заволодіє демократизація*

суспільного життя цілої Європи в усіх галузях, прислабне мілітаризм, зменшуться воєнні збросня, притихне розгуканий національний шовінізм" [11, с. 18]. Війна вселяє у І. Куровця надію на зміцнення українства: *"Перебули ми вже стілько війни, перебудемо й мир і всю біду по війні та жиймо надією, що коли вимапципуємося з нашої індивідуальності в народнім житю, та перемінимося в суспільний обов'язковий, добре зорганізований нарід у всіх галузях народнього життя, то певно ідейністю і єдністю побідимо всіх і все"* [11, с. 24].

Наприкінці 1918 року І. Куровець переїхав до Львова, в час створення Західноукраїнської Народної Республіки, в уряді якої він стає державним секретарем охорони здоров'я. Нелегку працю державного секретаря охорони здоров'я І. Куровець не залишає і з евакуацією уряду до Станіслава. У лютому 1919 року Державний Секретаріат у Станіславі створив державну раду здоров'я, до складу якої входив І. Куровець [1, с. 74–75].

Після закінчення Першої світової війни Іван Куровець повертається до Львова. Він докладає максимум зусиль до організації та розбудови "Народної лічниці", української медустанови для населення краю, яка функціонувала на волонтерських засадах. І. Куровець ординував не лише у відділенні внутрішніх хвороб, але й приймав пацієнтів з ЛОР-паталогією та хворобами зору. Був касиром товариства, а з 1923 року – головою товариства "Народна лічниця". Тяжким випробуванням для "Народної Лічниці" став 1918 рік, коли після польських реквізицій тут залишилися фактично голі стіни. Знову ж таки завдяки І. Куровцеві було ліквідовано всі борги лічниці, проведено ремонтні роботи і розпочато масову акцію за побудову у Львові повноцінного стаціонарного українського шпиталю. А в 1924 році доктор І. Куровець стає директором амбулаторії. У 1926 році, за сприяння митрополита А. Шептицького, товариство "Народна лічниця" отримало у власність велику земельну ділянку під будівництво лікарні [7].

Популяризація медичних знань шляхом видання брошур і публікації статей у "Лікарському Віснику" – ще одна сторінка його лікарської кар'єри. Повний перелік його публікацій на медичну тематику доносить до нас бібліографічний довідник Павла Пундія "Українські лікарі", у якому налічується 11 позицій [13, с. 116]. Крім медичних публікацій, І. Куровець залишив спогади з подорожей по Італії.

Іван Куровець брав активну участь у громадсько-політичному житті Галичини і в повоєнний період. Він був секретарем Народного Дому у Львові (1918–1919), працював у видавничій комісії товариства "Просвіта", був головою Надозірної Ради Видавничої Спілки "Діло". Його обирали також головою Української трудової партії, а згодом – членом Центрального Комітету УНДО (до самої смерті). Іван Куровець – довголітній член НТШ, голова Українського Лікарського Товариства. З його активною участю постає у 1920 році український "Лікарський

Вістник", орган Лікарської комісії НТШ і Українського лікарського товариства. Він був також членом управи Центробанку та банку "Карпатія". У 1928 році доктора І. Куровця обрано послом до варшавського сойму від стрийсько-калуського округу, однак уже через два місяці він зрікся свого мандату на користь посла Максимовича [4, с. 1].

Величезний авторитет І. Куровцю принесли його особистісні риси, широкий спектр яких доносить до нас його некролог: *"Як людина був Іван Куровець незвичайно живої вдачі, товариський, вражливий на прояви суспільного життя. До останніх хвилин він зберіг свій темперамент, що йшов у парі з його безоглядною щирістю. Була це одиниця без компромісів, у тім значенні, що не вмів кривити душею, що не вмів прикидатись інакшим, як був, не заходив ні перед ким не то лесткою, але навіть не вмів лагодити чемно-облудним словом своїх поглядів у громадських справах, які все життя висловлював різко та рішуче, без ніяких застережень.*

Ця риса його характеру робила йому ворогів, але й не менше з'єднувала йому приятелів. Куровець був громадянином виїмкової чесности. Його безкорисна праця в усіх громадянських справах була самозрозумілою, природньою потребою його характеру.

Іван Куровець мав вічно живий ум, що з незвичайною легкістю стежив за проявами свого середовища і такою самою живістю реагував на них. Не було для нього байдужих справ; з усією силою свого темпераменту та пересвідчення він умів виступати в обороні ідей, які вважав корисними для народу [4, с. 1]".

Ідеалістична нонконформістська налаштованість межувала у І. Куровця з тверезим політичним мисленням. Звернемося до його оцінок політичних подій, у яких був заангажований І. Франко. У статті "До початків "Діла" [9] І. Куровець пише: *"Русофільська партія, маючи свій політичний орган за собою і такий визначний талант, як Івана Наумовича, суспільного діяча, першорядного популярного письменника, і високу духовну ієрархію, була тоді всевладною політичною партією Західної України. Перші кроки поборювання цієї всемогутньої сили зробив між іншим Іван Франко, написавши свої вдатні сатиричні політичні поеми п. з. "Дума про Наума Безумовича" і "Дума про Венедикта Плосколоба", які висміювали обох русофільських діячів [Б. Дідицького і І. Наумовича]". І друга: "Цей процес [йдеться про процес О. Грабар 1882 року] був тенденційний, замовлений згори через адміністрацію краю – так само, як процес проти Франка, Павлика, Сельського [йдеться про соціалістичний процес 1877–1878 рр.] і товаришів, кілька років раніше – і в обох процесах тодішні політичні верховоди хотіли доказати перед головними державними чинниками у Відні, що в Галичині між українцями одні є зрадниками, а другі, себто молодь, бунтарями-революціонерами."* Це цілком збігається з оцінками сучасної новітньої історіографії [2, с. 177–196, с. 393–398].

Помер І. Куровець 13 травня 1831 року. Його смерть галицькі українці сприйняли як значну втрату.

На похоронах І. Куровця посол Остап Луцький нагадав чотири гасла його діяльності: *"Передусім забезпечуймо здоров'я народу, щоб він був дужий та плідний, як рідна земля! На здоровому українському тілі – світлі голови! Разом із здоров'ям та освітою мусить зростати гаразд народу, здобутий власними величезними зусиллями. На твердих основах здоров'я, просвіти, гаразду треба закріпити в найширших народних масах національну ідею!"* [7, с. 2].

Врешті маємо ствердити, що Іван Куровець – це поважна сторінка в становленні української медицини, це помітна постать українського національно-визвольного руху, це перевірений часом сподвижник Івана Франка. Саме І. Куровець був у числі тих, хто першим долучився до творення франківського культу в українських землях, підтримавши його матеріально. Жертвування коштів на пам'ятник Івану Франку, ініціатива заснування стипендійного фонду ім. І. Франка для українських письменників – це також незаперечні факти його біографії [16].

Листи Івана Куровця до Івана Франка

№ 1

Відень, 9. І. 1885

Дорогий пане товаришу!

З препорученя моїх товаришів удаюся до Вас з просьбою і порадою – річ така. Товариство наше хоче видати своїм накладом працю Остапа Терлецького "Народні і літературні устремління галицьких русинів від р[оку] 1772–1872" – Праця ся мала печататися в Зорі, котру ми мали сього року видавати – звісно інакше ся стало – після теперішнього і думки нема аби ся робота могла в Зорі або в який-небудь спосіб печататися обеч – Початок виказу або ся роботи, труд[1] року в своїм роді монументальна робота мала іти мишам на пропитанье – Стануло так на нас тяжить обов'язок сю роботу нашого товариша і приятеля напечатати – тим більше що ми й таки носились з гадкою друкувати альманах. Рішилисьмося се залишити, а взятися за виданье сего – видавництво се, після нашої гадки, буде стоїти до 600 зл (над 25 арку[шів] друку) – в нас до того такі средства – з каси товариства базисно 50 зл, а 120–150 обіцяно певно знаходити в протягу 2–4 місяців ратами, се значит ми можемо на це жертвовати 170–200 зл – числимо на продаж 150 примірників передплати по 1зл 50 кр значит – 225 зл, разом 425–450 зл прочі недост[аючі] гроші хоть ратами сплачувати в міру розпродажи книжки – Подібно як роблять Акад[емічне] братство[2] і другі тов[ариства]. – Ми удаємося до Вас, дорогий пане товаришу, з просьбою, а то знаючи, що Ви маєте великий досвід в подібних ділах – а знаємо добре, що Ви самі високо ціните веденье сеї роботи. І що дуже Вам залежить на сім видавництві... добре попросити, аби Ви нам дали приятельську пораду в видавництві, а заразом, щоби Ви були ласкаві звідатися в друкарні Тов[ариства] імені Шевченка,

кілько буде печатика коштувати, а заразом вивідатися о способі сплачення і друге. – А заразом сміємо Вас спитати... в сей справі і Ваших товаришів, а наших прихильників, річ така ми не виходимо на жаден зиск, а... ся тим що зложено за велику вартість..., а з другої сторони, аби робота основна стоїла довгого труду і часу марно не пропало бог зна доки... . Після Вашої гадки ми повинні печатити правописью фонетичною, тоги аби... сказали правду діла принципу. Хочемо, отже, знати, що Ви і Ваші товариші в сій справі думаєте. – Я боюся, щоби Ви не погадали, що ось то ми під впливом яким то розстались і подали яку гадку, та що... се річ легка, а коли річ прийде до діла, ми розпочнемо і не зробимо свого. – Оно так ми довго важились не вірилисьмо в себе – по обчислившися основно бачимо, що вона хоч нелегка робота, але пожадана, а се, що ми всі кошти на видавництво се дати обіцяємо – дамо. Я і мої товариші просять Вас дуже красно, дайте Ви нам свою сторону і вискажіть свій суд. – А заразом обговорити за нас з друкарнею, а чи відтак по Вашій відповіди вишлемо на Ваші руки письмо до друкарні тов[ариства] і згодимося.

Остап тепер дуже бідує і, по правді сказати, – не має як жити – все єму порвались – надії погасли – ні вперед, ні в зад. Думав він, як коли видаватимемо, бути співробітником при Зорі та тут що заробляти. Ми йому дещо помагаємо, то наша поміч дуже нужденна. Сміх і говорити, бо прикро нам самим ту жити.

Жаль бере дивитися на сего головно тепер, в яких він ту обставинах живе.

Просимо дуже красно Вас зробити то о що просимо. Ви відпишіть нам скоро не трати часу і не зволікати ad calendas graecas[3].

Наше щіле товариство Вас здоровить

Ваш щирий приятель Іван Куровець

Адр[еса] Іван Куровець
IX Allgemeines Krankenhaus

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1615. – Арк. 65–68.

№ 2

Відень, 25. 1. 1885

Дорогий пане Товаришу!

Ви безпечно дивуєтесь, що я доси на Ваш лист не відповів – но воно таке – тра було зібратися обговорити – я ту трудно людей було скликати, то одно – а друге лінивство зволіклось – се вже я завинив, що Вашого проекту ни стави і годимось – а коли ви думаєте напечатати то добре – ми по Вашій думці зробимо і місячно будемо давати Остапови[4] 10–15 зр – тепер на Ваш відчит та деякі Ваші замітки ми думали видати працю Остапову лише з его порозумінням і лише за його дозволом – а це він нам приобіцяв, бо був переконаний, що так як видавництво Зорі розпочать трудно Вам буде яким способом напечатати – й так роботи бог зна поки лежав доки де не запропосяться – но то одно – друге, ми жадної позитивної відомости ні звідки не

мали про видавництво пресктоване... у Львові і що якусь певну звістку про це дізнались ми від Вас, а рівночасно від других людей зі Львова розуміється ми тримали сю відомість лише з великим вдовольненєм.

Коли ж ви думаєте розпочати видавництво нової літературної часописи і ту печатати Остапову роботу, то дуже славно – але буде міг бути осібний передрук дуже добре, впрочім, взглядом десь пізніше, коли зачнеся діло блисше, порозуміємося.

Ви не думайте, що ни хотіли робити се... другої причини, а тому що не бачилисьмо жадної можливості, щоб праця Остапова могла коли узріти світ.

Я згадав вже вище, що Остапову будемо місячно засто...

Но з тим хиба закінчимо – у нас всі дуже зацікавлені що то такого у Львові сталось – довідалисьмося з Діла з статії з... часописей, що Вас ізгнано з Діла[5] – та й тілько – що як куди – що за історія – вичікуємо зі Львова якої звістки, та годі дістати яку.

Ваш щиро зичливий Іван Куровець.

Чому не пишете Остапу.

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1603. – Арк. 481–483.

№ 3

5. XI. 1894

Високоповажаний Пане Добродію!

Даруйте, що так пізно, Пане, що то Кашки з Мостищ відписую, але не маючи спосібности з ним видітися, бо раз будучи в Мостищах не застав дома – то знов він мене не застав – колись то був він у мене й освідчив, що жадних рукописів він не має, що все, що мав, то передав п[анові] Богданові Авдиковському[6], а що до в..., то єго рукописи десь запрятались, а на доказ Вам залучаю єго лист, що він сам передав, не заставши дома – по сім листі я видів як знали, а сей мені категорично освідчив, що нічого у себе не має.

Здоровлю Вас щиро.

Ваш Куровець

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1609. – Арк. 441–442.

№ 4

Калуш, 20. 3. 1899

В[исоко]поважаний пане Доктор!

Перед місяцем післав я Вам рукопись від Фтоми з Мостиск, не знаю чись те отримали – рівно ж писали, що сей газда радив, аби єму за єго рукопись ту сю, що Бощанавтикавский перебив Вам абисьте єму прислали ці книжки, в котрих надруковані кавсаки з сеї збірки – він вже приходив до

мене кілька разів й упомилясь за покли – тепер будьте ласкаві надіслати, бо в... я єму підписував.

Здоровлю сердечно

Ваш Куровец.

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1611. – Арк. 63–64.

№ 5

Калуш, 2. V. 1907

Високоповажаний Пане Доктор!

Вашого брата Андрія[7], господаря в Підгірках наклонює, ба навіть позискав парох тамошний "отец" Іоаннъ Козакъ[8] (ряний кацап) на свою сторону, зробивши єго "старшим братом", а єго жінку "старшою сестрою" в користь Д[октора] Дудикевича[9]. Ваш Брат має в Підгірках доста поважаня, а чистим шкандалом було б, якби він – Ваш Брат голосував на д[окто]ра Дудикевича. Тож сли уважаєте за відповідне і напишіть до него слівце і поучіть єго о горожаньских обовязках в так важній хвилі. Тим більше, що він є независимий і ласки москвофіла "отца Козака" зовсім не потребує.

Здоровлю Вас щиро прихильний

Д[окто]р Куровець

Інститут літератури НАН України ім. Т. Г. Шевченка. – Ф. 3. – Спр. 1631. – Арк. 553–554.

ПРИМІТКИ

1. Товариство – йдеться про віденське студентське товариство "Січ".
2. Академічне братство – студентське самодопомогове і самоосвітнє товариство у Львові (1882–96). Разом з "Ватрою" перетворилося на Академічну Громаду (1896).
3. Ad calendas graecas – *(лат.)* "до грецьких календ", тобто на невизначено довгий термін.
4. Йдеться про провідника віденської "Січі" Остапа Терлецького.
5. Йдеться про відхід І. Франка від співробітництва з газетою "Діло" 1885 року.
6. Авдиковський Богдан (1843–1918) – москвофільський публіцист і письменник у Галичині.
7. Андрій – господар у Підгірках – брат Івана Франка.
8. Козак Іоанн – священик у Підгірках.
9. Дудикевич Володимир (1861–1922) – адвокат у Коломиї, один з провідників москвофілів на переломі 19–20 ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганіткевич Я. Історія української медицини в датах та іменах. – Львів, 2004.
2. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). – К.: Критика, 2006.

3. Грушевський М. Д-р Остап Терлецький // Грушевський М. Твори: У 50 т. – Т. 7. – Львів, 2005. – С. 565.
4. Діло. – 1931. – 15 трав.
5. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939). Історико-бібліографічне дослідження. – Львів, 2001. – С. 112–118.
6. Інститут рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Спр. 1603. – Арк. 481–484.; Спр. 1615. – Арк. 65–68; Спр. 1609. – Арк. 441–442; Спр. 1611. – Арк. 63–64; Спр. 1631. – Арк. 553–554.
7. Надрага Б., Семенів В. Міністр українського здоров'я // http://umoloda.kiev. ua/number/583/163/21106/
8. Криса Л., Фіголь Р. Личаківський некрополь: Путівник. – Львів, 2006.
9. Куровець І. До початків "Діла" // Діло. – 1928. – 14 січ.
10. Куровець І. Іван Франко в моїх згадках // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997.
11. Куровець І. Причини великої світової війни та її наслідки в державнім і народнім господарстві. – Львів, 1917.
12. Кухар В. Ще одна постать із кола соратників Івана Франка // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 3. – Львів: Каменяр, 2003.
13. Пундій П. Українські лікарі. Бібліографічний довідник. – Львів, Чикаго, 1994. – С. 116.
14. Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М. Романюка. – Вип. V. – Львів, 1998. – С. 142.
15. Франко І. Д-р Остап Терлецький. Спомини і матеріали // Франко І. Зібр. творів: У 50-ти т. – Т. 48.
16. ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 215. – Арк. 10.

РОМАН ГОРАК,
ВАЛЕНТИНА КУХАР, ЛЮДМИЛА КУХАР

ІЛАРІЙ КАРБУЛИЦЬКИЙ: ФРАНКІВСЬКИЙ ШТРИХ ДО БІОГРАФІЇ

Іларій Карбулицький народився 17 вересня 1880 р. у буковинському селі Горішні Ширівці (тепер – Заставнівський район Чернівецька область) у сім'ї лісника. У зв'язку з новим призначенням батька у шестирічному віці хлопчик разом з родиною переїхав до с. Волока, де й розпочав освіту в початковій школі. Згодом Іларій продовжив навчання у Чернівцях – спочатку – у гімназії, а згодом – в учительській семінарії [5, с. 319]. Під час здобуття фаху в Чернівцях (1895–1900) з творчістю Івана Франка його ознайомив письменник Осип Маковей, який викладав тут українську мову та літературу.

В 1900–1902 рр. працював учителем початкової школи в с. Стрілецький Кут поблизу Чернівців. Тут за спонуканням Осипа Маковея розпочав літературну діяльність, публікуючись у "Буковині". Року 1901 доля подарувала йому знайомство з Ольгою Кобилянською та Лесею Українкою, які приїжджали в гості до місцевого священика. Після себе педагог залишив теплі спомини про обох письменниць [3, 4, 5].

Від січня 1902 р. до вересня 1906 р. І. Карбулицький вчителював у с. Старі Мамаївці, де й у 1902 р. одружився з донькою директора місцевої школи Отілією Прокопович. Тут у 1903 р. розпочалася його видавнича діяльність. Молодий учитель виступив ініціатором заснування "Крейцарової бібліотеки" (1903–1908) – дешевого популярного видання, призначеного для дітей та школярів. Започаткування бібліотечної серії спонукало його листовно звернутися до Івана Франка з проханням надіслати свою фотографію для публікації в одній з брошур. Цей лист поклав початок короткотривалому листуванню, фрагмент якого з фондів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України публікуємо у цій статті. В червні 1904 р. буковинський педагог виступає з доповіддю про життя і творчість Івана Франка на вчительській конференції, організованій Чернівецькою заміською філією товариства "Руська школа". Вабила в цей час І. Карбулицького і музична обробка творів І. Франка. У Інституті літератури до наших днів збереглася партитура Франкових "Каменярів",

написана І. Карбулицьким у селі Старі Мамаївці в 1904 р. [1, 1–8]. У липні 1905 р. чернівецька філія товариства "Руська школа" ухвалила відзначити 30-річчя літературної діяльності І. Франка, і це послужило ще одним приводом Іларію Карбулицькому звернутися до львівського письменника. За його ж ініціативою розпочато видання освітянського двотижневика "Промінь" (Вашківці, 1904–1907), про який у книзі головного промотора цього видання згадано так: *"До независимих учительських часописей належить "Промінь", суспільно-науковий орган українського учительства, що почав виходити 1904-го року головно за ініціативою учителів Іларія Карбулицького та Івана Герасимовича під управою комітету, зложеного із учителів Буковинців і Галичан"* [2, с. 116].

В 1906 р. І. Карбулицький стає директором школи в с. Горішні Станівці, де незмінно пропрацював до вересня 1935 р. Відтак в 1908 р. молодий директор став одним із співзасновників "Вільної організації українського вчительства на Буковині". Новостворена організація зініціювала створення учительського часопису "Каменярі" (1908–1914), активним дописувачем до якого та редактором від квітня 1909 до вересня 1911 р. був І. Карбулицький [7, 251–258; 8, 245–253; 9, с. 184–185]. Двотижневик відкривав вірш І. Франка "Каменярі". У 1910–1914 рр. назва видання поміщувалася на тлі цього Франкового вірша. Під заголовком поміщався епіграф з "Каменярів":

І так ми далі йдем, в одну громаду скуті,
Все вольнов думкою, а молотом в руках.
Нехай ми прокляті і світом позабуті,
Ми ломимо скалу, рівняєм правді путь. (1909–1911, 1921, 1922)

У 1912–1914 рр.:

Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить Вас! Зносіть і труд, і спрагу, й голод,
Бо Вам призначено скалу сесю розбить.

Перша світова війна відірвала Іларія Івановича від вчителювання. Він був покликаний до австрійської армії. Розвал Австро-Угорщини спонукав його виступити представником Радикальної партії в Буковинському Крайовому Комітеті Української Національної Ради. Із закінченням війни І. Карбулицький знову повертається до вчительської праці. Аж до виходу на пенсію він пропрацював на посаді директора школи у Верхніх Станівцях. Опинившись на новому становищі, І. Карбулицький переїздить до Чернівців, де поринає у громадсько-політичну діяльність. У 1936 р. його обрано членом виконавчого комітету Української національної партії. У вільний час колишній вчитель збирає і обробляє українські народні пісні та казки, перекладає німецькою мовою твори Івана Франка, Марка Вовчка й інших українських письменників з метою їх публікації [6, с. 322–325].

З приходом радянської влади І. Карбулицький повертається до праці на освітній ниві, але ненадовго. Румунсько-німецьку окупацію він зустрів

знову ж таки пенсіонером. Однак це не позбавило його пильної опіки з боку румунської сигуранци. З приходом радянської влади І. Карбулицького звинувачено в антирадянській діяльності і засуджено до восьми років заслання. У сталінських таборах йому довелося відбути дев'ять років і чотири місяці. Повернувшись із заслання, І. Карбулицький намагається реабілітувати своє добре ім'я, але безрезультатно. 30 січня 1961 р. він помирає. Довгоочікуване судове рішення про його реабілітацію прийнято лише у березні 1990 р. [6, с. 325–329].

У Львівському літературно-меморіальному музеї Івана Франка зберігається низка віршів Іларія Карбулицького та короткий перелік його оповідань із стислим викладом сюжетів, які й пропонуємо Вашій увазі.

ДРУГОВІ

Ти не гнівайся на мене,
Що на смуток твій студене
Серце так мос.
Кажеш, друже мій, крізь сльози:
Я марнію, я чорнію,
Стратив вже цілу надію –
А ти все своє:
Лиш не гніться, як ті лози!

Як ті лози ви не гніться,
А на ноги піднесіться,
Будьте раз людьми...
Не загибла рідна слава!
Побільшаться наші лави,
Сонце зійде величаве
Серед тої тьми...
Прийде воля, хоч кривава.

Прийде воля! Так, мій друже!
Я в це вірю сильно, дуже,
Правда ще жис,
Світ не годен її вбити!
То ж не гнівайся на мене,
Як на смуток твій студене
Серце все мос:
Нам не плакать, а робити.

Каменярі. – 1922. – Ч. 27.

ПАН МІНІСТЕР

Пан міністер Fitulesku –
Славний наш державний муж,
Хоч отруту має в писку –
Не кусає так, як вуж.

Цензуровано

Фінансист він славний, умний,
Знач касу наповнить,
Як біблійний змій розумний,
Орієнтуєсь в кожну мить.

В нього ціль одна: податки!
Ти плати лиш і плати,
І податки, і додатки, –
Він все знає щось знайти.

Міліони безпощадно
Тягне з бідних горожан.
Господарить все ощадно
Наш міністер, добрий пан.

Всі урядники і слуги,
Що працюють для краю,
Наче птиці без папуги
Проживають як – в раю.

І за труди, за хороші
У приписаній порі
Не гадають вже про гроші,
Лиш стягають очкурі.

Бо міністер Fitulesku –
Фінансист він і лікар –
Дасть на голод цілу низку
Різних рад цілющих в дар.

Каменярі. – 1921. – Ч. 21.

ТИ ДОБРЕ КАЖЕШ

Ти добре кажеш, друже мій,
"Каменярів" цілком не треба!
Вони ведуть завзятий бій,
Є перепоною до неба.

Читаєш їх, в той мент грішиш,
Страхаєшся за кожне слово,
З обуренням сей час палиш,
Щоб не читати їх наново.

Бо із душі моєї дна
Сичать гадюкою докори:
Пощо заліз ти до судна,
Яке пливе в вороже море?

Чи певний ти, що це судно
Щасливо плистиме роками?
Не перевернеться воно?
А що тоді буде із вами?

Ти добре кажеш, брате мій,
"Каменярі" коштовне діло:
Шість леїв місячно, як стій,
Плати за них, аж надоїло.

За гроші ці не краще нам
Напитися у спеку пива,
Як будувати рідний храм
Й читати всі газетні дива?

Не краще нам зійтися де,
Тарака гарного заграти?
За гроші хоч забава йде...
А що ж ми маєм з передплати?

Вже не одно читали ми,
Та все мудрішими не стали!
Ми впрочім звикли, що пани
Даром газету посилали...

Ти добре кажеш... До чортів
Усі учительські ідеї!
Ідея не для нас – рабів,
Ми обійдемося без неї.

На шию вложимо ярмо,
На руки знов міцні кайдани,
І наше "я", ціле єство
Буде трусливе і погане.

Хай другі зносять свій прапор
Братерства, волі і свободи,
А ми ширитиме роздор,
Бо ми не люди – а колоди.

Каменярі. – 1921. – Ч. 14.

В'ЯЗЕНЬ

Сидить за ґратами сильними,
хоч у житті не діяв злого...
Своє чоло схилив над ними
і думкою до дому свого
полинув він, пігнав стрілою...
Раненько ще, до сходу сонця,
Здавалось, пташкою малою
заковтав дзюбком до віконця:
– Як ти живеш, моя кохана?
Чого ти плачеш без упину
і слезами змиваєш зрана
ту нашу квіточку-дититу?
– Не пізнаєш? Воно вмирає...
Прийди скоріш, прийди, – благаю:
Хай його тато поховає,
Бо я вже сил на це не маю...
Ти прийдеш, правда?
– Прийду, певно!
Буду благати щиро, ревно,
Розіб'ю ґрати головою
і вирвуся на вольну волю.
Просив, благав – даремні труди,
чуття у них давно завмерло!
Камінне серце в їхній груді
з людини паси тільки б дерло.
Даремно бився у в'язниці,
кривавив голову о ґрати...
О, не йому серця із криці
доведеться переблагати.
І за що ці для його муки?
Чим він так сильно провинився?
– Злочинець цей? Давай під буки –
він українцем народився...

Робітник. – 1922.

КАПІТАЛІСТАМ

Чого тривожитесь, панове,
як перед батьком злим дитина?
Шершені так гудять тривожно,
як підійде до них людина.

Віками в світі панували
і хоч би і цісар був за вами.
Була у вас і сила дужа:
один міг битись з тисячами.

І бились ви, як ці герої,
не знали ласки, ні пощади...
Чому ж тепер, мужі великі,
Не можете найти поради?

Бо трон ваш гарний, що поклали
його із золота і крови,
на диво ваше, мов рудера,
зарисувався від основи.

І хоч ви кинулись на його
із всім приладдям до направи,
він ту живучу силу має,
як ці сухі осінні трави.

Бо там із золота в основі
зробилася гнила ялиця...
Тому тривожитесь, панове,
тому поблідли ваші лиця.

Не довго трупові стояти,
не довго й вам на нім сидіти...
Не думайте, що цей упадок
передасьте на ваші діти!

Самі ви гримнете із його,
бо він хитаєсь без упину;
А поки що – збивайте лобом
Кожнісіньку його щілину.

Робітник. – 1922.

ТОВАРИШЕВІ

Ти не гани мені правління,
міністрів залиши в спокою,
не сій отруйного насіння
з обуренням переді мною.

Бо уряд наш і всі закони
я боронити буду живо...
Нехай і серце похолоне,
я видержу тобі на диво.

Усе мерзке я звеличаю,
мене не зловиш із своїм ланцем,
бо знає світ і я це знаю:
ти є агентом сигуранци.

Каменярі. – 1921. – Ч. 16.

НА ТЕМУ ДНЯ

Ордери

Хто дістане їх за труди,
Декорує ними груди
І мов каже: подивись,
Я не той вже, що колись...

Бо ордери, ах ордери
не залишились у папері:
знають люди, знає світ
мої діла, мій обіт.

Также знають гори й ріки –
я штемпований навіки,
Кожний клаптик землі
скаже: слава, честь мені.

Добровольці

Мов на танок який, мов на лови у бір
вибиралися скоро і палко...
У них горді чола і жаркий у них зір,
їм нікого й нічого не жалко.

Їм старенькі мами, мовчазливі тати
ще сльозами скропили волосся,
а залені садки і низеньки хати
поклонились, як повне колосся.

І дівчата сумні, і хлоп'ята малі
без плачів розходились, без крику,
задавили у собі всі болі, жалі
у ту днину поважну, велику.

Один легінь з гурта, – на нім свита нова –
мов полковник із зором сокола,
поступив на майдан і сказав ті слова,
поклонившись громаді довкола.

Не вдавайтесь в тугу, бо це діло святе,
ми на його вже ждали роками...
Доконаєм тепер діло питоме це
лише тими сильними руками.

Ми це знам, що ви усі любите нас
що кохання це ясне, без тіні,
та ще більшу любов в небуденний той час
ми всі винні нещасній Вкраїні.

Ви прощайте тепер, бо нам спішно туди,
де кується українська доля...
Як скуємо її, то повернем сюди
буйним вітром з кривавого поля.

Мов на танок який, мов на лови у бір
вибиралися скоро і палко...
У них горді чола і жаркий у них зір,
їм нікого й нічого не жалко.

Каменярі. – 1951. – Ч. 25.

ДРУЖИНІ

В твоїх очах я бачу сум,
читаю в них важку зневіру...
До серця твого долі глум
здаєсь отрути вляв над міру.

Навіщо сієш в хаті жаль,
щодень слізми вмиваєш вії?
Чи ця непевна, мрячна даль
убила знов твої надії?

Чи рік оцей, що ждали ми,
що проминув так непомітно,
здавив стремління до мети,
і через це тужиш самітно?

Чи всі твої палкі чуття
цей рік змінив в одно квиління,
що й так пройде твоє життя
без сонця ясного проміння?

У жертви ці ти свято вір,
хотяй більшають все щоднини,
туман проженуть у простір
і нам відкриють небо синє.

І зійде наше сонце там,
умите сльозами-росою,
і заясніє волі храм
святою пишною красою.

Тоді над все щасливі ми,
що ми покінчили нашу драму,
ввійдем із своїми дітьми
до гарного оцього храму.

Дивіться, діти, скажем їм,
бо ту будівлю, мов богиню,
батьки й брати життям своїм
побудували цю святиню.

А стіни, що блищать вони,
як сонце ясне у погоду,
умиті кров'ю і слізми
цілого нашого народу.

Моліться, діти, за борців,
вклоніться їхній творчій силі,
моліться теж, що Бог велів
діждатись вам тієї хвилі.

Молитись наші діти муть
сердечно, щиро, як ніколи...
Ти склонишся на мою грудь
й казатимеш: о гарна долє...

Каменярі. – 1921. – Ч. 18.

НОВОРІЧНІ ЖЕЛАННЯ

Україні

Тобі, страдальнице велика,
бажаю вирватись з кайдан,
нехай від Сяну аж до Дону
засяє волею Твій лан.
Хай вороги Твої відвічні
перед Тобою впадуть ниць,
а жах, безсилість і тривога
нехай видніє з їхніх лиць.

Укр[аїнським] державним центрам

Менше партій, більше труду,
менше зависти і бруду,
менше фраз, пустих наук, –
за те більше чистих рук.

Буковині

Грубого й сильного муру,
щоб спинив цілу "культуру",
що пливе, як риба в кіш,
а найбільше – той "бакшіш".

Каменярам

Передплатників таких:
і культурних, і палких,
щоби кров у лицях мали,
вас за дурно не читали.
Ви доробитесь тоді
ворогам на перекір
і – ретельно відасте
редакторам за... папір.

Робітникові

Оповідань Кракалії
в числі кожному по п'ять
Соціалізм так з них віє,
аж буржуї всі дрижать.

Хто їх тільки прочитає,
то червоним вже стає
і есдекам по лектурі
свою душу віддає.

Укр[аїнським] учителям

Вам бажаю, щоб цей рік
трохи менше вже вас пік:
не переносив у грудні
між румунів на полудне,
не суспендував нізащо,
як робив старий ледащо...
Твердо йдіть, хоч по леду,
і начхайте на біду.

Укр[аїнським] дівчатам

Мужів гарних ще й багатих,
молоденьких, не старих:
є і в нас де вибирати,
пощо рватись до чужих?
До пудрованих, пузатих
нехай ваше серце спить!
Кожна чесна українка
народністю дорожить.

Інспект[ору] Климові

Не сидіти в своїм бюрі,
як та панна на "цензурі":
узброїтися в відвагу
й боронити правду нагу.

Послові Лукашевичеві

Послування в повній славі
не в Вижниці, а в Сучаві.
А тоді вже без об'яв
можем слухать всіх "заяв".

Новій орієнтації

Вам з душі желаю я:
хай та ваша "партія"
в році тім не заснітиться,
одним членом побільшиться.

Ром[анові] Івасюкові

Вискочити з суплєнтури
і дійти до професури...
Найти днину сяку-таку
й прочитать Данила Млаку.

Каменярі. – 1922. – Ч. 2.

НАШІ ДИПЛОМАТИ

(Посвята укр[аїнським] послам та прочим "політикам")

Прийшли, вклонилися повторно...
Хоч дриготіли всім єством,
уставились у ряд моторно
перед могучим божеством.
Як Зевс, він потупив брови,
згори поглянув на прочан:
– Чого бажаєте в Єгови ? –
гукнув на них вельможний пан.
Зігнулись наші у каблуки:
– Покірно просим о мандата...
До Зевса піднесли руки
прочани враз, як автомат.
– Бажаєм бути всі послами...
Прийми нас, пане, дай повіт!
За те святий буде між нами
Твій кожний даний заповіт.
– Пуста балачка, вірні слуги! –
Гукнув вельможний в той же час.
– До політичної прислуги
Досить мені одного вас.
Його вже маю, не балуйте!
Прийде колись й на вас пора...
На нашу ласку лиш будуйте,
а проче все, – то моя жура.
І знов вклонилися прочани,
до "ясності" піднесли зір,
і тихо славні громадяни,
Мов котики, пішли надвір.

X

Тієї самої години
з них кожний в місті голосив:
цілий повіт за мною гине...
І той, і цей благав, просив,
щоб я приняв кандидатуру.
Я це відпер з усіх зусиль,
бо серед завистi і дуру
найкраща сила – просто гниль.
Я рад би взятись за роботу,
Та воріженьки не дають,
вони всю волю і охоту
їдким жалом зарання вб'ють.

Каменярі – 1922. – Ч. 6.

УЛЯНКОВІ

Як математик по фаху
усе береш математично
і зимнокровно, без жаху,
той світ оцінюєш критично.

Ти взяв папір та олівець,
писав годину свої числа
і доказав мені оце:
моя ідея зовсім скисла.

Бо вийшов в тебе ясний квот,
що українського народу
ціла судьба, без всіх турбот
прийде напевно з Царгороду.

Цілий наш вузол тільки там
розв'яже Париж із Лондоном...
А проче все – дешевий крам –
не захистить нас перед скопом.

Хоч в тебе не політик я,
а мрійник, як дитина,
все ж математика твоя
для мене, друже, тільки трина...

Коли безчинно в бур'янах
засядемо усі в городі,
то вічно доля в пеленках
буде лежати в Царгороді.

Каменярі. – 1922. – Ч. 27.

ПРОЗА

1. Розбиті мрії. – *Каменярі. – 1921. – Ч. 16.*
   Сюжет: Оленка здала іспит зрілості. Її мати Ганна – біднячка, радіє, що Оленка дістане посаду вчительки, і вони краще житимуть. Мріють про своє майбутнє щасливе життя. Оленка не дістала посади. Мрії розбилися.
2. Наші поети. – *Каменярі. – 1921. – Ч. 22.*
   Сатирична критика молодих поетів.
3. Критика. – *Каменярі. – 1922. – Ч. 25.*
   Критичні замітки на збірку "Між верхами" Миколи Марфієвича, м. Чернівці, 1922 р.
4. Мій курс румунської мови. – *Каменярі. – 1922. – Ч. 25.*
5. Марійка. – *Каменярі. – 1921. – Ч. 23.*
   Сюжет: Освічену семінаристку Марійку Задорожну батько Василько хоче одружити з Грицем Тартаковим, який, проживаючи 10 років на Кавказі, доробився і став багачем. Гриць посватав Марійку, але вона вночі втекла з дому до Черновець – служити.
6. Брехун. – *Каменярі. – 1922. – Ч. 24.*
   Сюжет: Інвалід по зору Кирило Марчук довідується від свого сусіда Андрія про любовні стосунки своєї дружини з куркулем Матвієм, в якого вона працювала. Кирило вирішив покинути сім'ю і йти жебрати по селах. Його дружина Докія визнає свою провину – Матвій допомагав їй, але більше на роботу вона до нього не піде. Кирило прощає Докії, а свого кума Андрія називає брехуном.
7. Заплата. – *Каменярі. – 1921. – Ч. 27.*
   Сидора Олексенка, великого укр. патріота за австрійських часів, переносять у Сучавський повіт, і він, незважаючи на це, став "румуном".
8. Австрійській черні. – *Каменярі. – 1922. – Ч. 19.*
9. Українські збори. – *Каменярі. – 1922. – Ч. 19.*
10. Наймит. – *Громадський голос (Львів). – 1914, 23. IV. – Ч. 16.*
11. Угода. – *Україна (Чернівці). – 1914, 21. III. – Ч. 3.*
    Матвій Ганджин йде на заробітки до "пруса". Жінку відпускає братові.
12. Пророк. – *Громадський голос (Львів). – 1914, 01. I. – Ч. 1.*
    Тивка, підбурена попом, виглядає каміплан природи із села.
13. Де краще? – *Робітник (Чернівці). – 1921.*
    Де краще: в селі чи в місті (порівняння).
14. Любов. – *Робітник (Чернівці). – 1922.*

Листи Ілярія Карбулицького до Івана Франка

№ 1

Мамаївці, 16. 9. 1903

Високоповажаний Пане Доктор!

Чернівецька філія тов[ариства] "Руска Школа"[1] на Буковині взяла собі за задачу видавати для молодіжи-школяриків Крейцарову бібльотеку[2];

а ціль того видавництва є – защіплювати в діточих серцях охоту до читаня і любов до рідної бесіди. Особливу увагу звертаємо також на те, щоби познакомлювати дітей у вельми зрозумілій формі з деякими заслуженими людьми Руси-України. В слідуючім числі тої бібльотеки бажає комітет умістити Ваш портрет із короткою житєписею.

Тому звертаюсь до Вас, шановний добродію, з сердечною просьбою – подарувати нам Вашу фотографію (по змозі новішу) задля виготовленя кліша.

Очікуючи Вашої ласкавої посилки – взглядно відповіди – пишусь імени комітету – глибоким поважанєм

Ілярій Карбулицький, редактор в Мамаївцях на Буковині.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1630. – Арк. 459–461. Рукопис. Оригінал.

№ 2

Мамаївці, 29. 1. 1904

Шановний Добродію!

Даруйте, що вже тілько разів докучаю Вам своєю просьбою! Знаю, що Ви заняті ріжними пильнішими ділами, але наше видавництво конечно потребує Вашої фотографії, бо після того й книжечка приготовилася. Брошурка має вийти в лютім – а кліша ще немаємо.

Тому прошу Вас, Добродію, вишліть мені єї як найскорше, щоб ще встигло ся виготовити кліш. Поза як Ви ще в Львові мені казали, що вже єї маєте, то й сподіюсь, що зараз отримаю. В противнім разі прошу мене повідомити, що не надішлете.

З глибоким поважанєм пишусь

Ілярій Карбулицький, редактор "Крейцарової Бібліотеки"
Чернов[ицької] філії тов[ариства] "Руска школа".

ІЛ. – Ф. 3. – № 1630. – Арк. 465–466. Рукопис. Оригінал.

№ 3

Мамаївці на Бук[овині], дня 23. 3. 1904

Високоповажаний Добродію!

Рівночасно посилаю Вам кілька примірників "Крейцарової Бібліотеки", для котрої були такі ласкаві подарувати свою фотографію. Хоч, правду сказати, кліш не дуже вдатний, бо фотографія була троха за бліда, але таки дуже злий він не є... Був би Вам дуже вдячний, коли б Ви, Пане Доктор, дали свій осуд над тими книжечками. До тепер розійшлося сеї бібліотеки поверх 26 000 (від 1/1 1903), але коли би галицькі учителі познакомилися з нею, то я певний того, що розходило би ся може й втроє тілько як тепер заробку певно, що не маємо, але за те є моральний зиск, бо таке велике число руського слова пішло між руську дітвору. Правда, могло би ліпше

бути, але треба би й ліпших сил та й добірнішого матеріалу... Сих книжечок посилаю також в коміс книгарні Науков[ого] Тов[ариства] ім[ени] Шевченка. Ще раз сердечно спасибі за ласкавий подарунок.

Ще одну просьбу маю до Вас, Добродію! Наше товариство ухвалило відсьвяткувати – десь при кінци маю або поч[атку] червня б[удущого] р[оку] – скромним концертом, зполученим із декламациями, 30 літню річницю Вашої літературної діяльності, котра якраз припадає сего року.

Комітет поручив мені відчит, а я хотів би натякнути в нім на Вашу літ[ературну] і публічну діяльність у чужих мовах, чим познакомили Ви Европу про істнованє украін[ського] народу. Ну, але тут я вже не розуміюся як слід. Тому прошу Вас, щоби з ласки своєї подали мені деякі дати.

Очікуючи Вашої ласкавої відповіди, пишусь із глибоким поважанєм

Ваш слуга Ілярій Карбулицький.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1630. – Арк. 467–470. Рукопис. Оригінал.

№ 4

Мамаївці, дня 2 липня 1904

Високоповажаний Пане Докторе!

14 липня б[удущого] р[оку] уряджує наше товариство – черновецка філія тов[ариства] "Руска Школа" – нагоди 30-літної Вашої літературної діяльності в Вашу честь концерт, сполучений з відчитом і декламаціями. Концертові точки виконають самі народ[ні] учителі, значить ціле те скромне свято уряджено виключно власними силами і через те нема гарантії, що воно випаде величаво.

Виділ врядив, щоби на те наше свято запросити Вас до Чернівців, що було би для нас справжнім щастям повітати такого дорогого Сина України нашім гуртку.

Ми сподіємося, що Ви загостите до нас 14. VII. н[ового] ст[илю], а щоби ми се таки вже наперед знали, то прошу мене об тім зараз повідомити.

В імени черновицкої філії товариства "Руска Школа".

Ілярій Карбулицький, секретар.

ІЛ. – Ф. 3. – № 1630. – арк. 471–463. Рукопис. Оригінал.

ПРИМІТКИ

1. "Руська школа" – українське педагогічне товариство на Буковині (1887–1940), з 1908 р. – "Українська школа".
2. "Крейцарова бібліотека" – серія книжечок для дітей, які видавалися буковинським товариством "Руська школа" за редакцією І. Карбулицького, І. Синюка, І. Ілюка, Д. Пігуляка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Інститут текстології і рукописів. – Ф. 3. – № 2552.
2. Карбулицький І. Розвій народного шкільництва на Буковині. – Вашківці, 1907.
3. Карбулицький І. Велика дочка України//Ольга Кобилянська в критиці та спогадах. – К.: Вид-во художньої літератури, 1963. – С. 358–363.
4. Карбулицький І. Мої спомини про Лесю Українку з її побуту на Буковині в 1901 р. // Спогади про Лесю Українку. – К.: Радянський письменник, 1963. – С. 177–179.
5. Карбулицький І. Мої спомини про Лесю Українку з її побуту на Буковині в 1901 р.//Спогади про Лесю Українку. – Вид. 2-ге, доп. – К.: Дніпро, 1971. – С. 182–184.
6. Марусик Т. Іларій Карбулицький – визначний буковинський педагог і громадський діяч // http/www. history. org. ua/ zbirnyk/problems/.
7. Романюк М. Українська преса Північної Буковини як джерело до вивчення суспільно-політичного життя краю (1870–1940 рр). – Львів: Фенікс, 2000.
8. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Північної Буковини (1870–1940 рр.). – Львів, 1999.
9. Романюк М., Юрійчук М. Карбулицький Ілярій Іванович //Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М. Романюка. – Вип. 11. – Львів, 2004. – С. 183–187.

ВІРА БОНЬ

ПОВЕРНЕННЯ ДО РІДНОГО ДОМУ

2006 року до 150-річчя з дня народження Івана Франка повністю завершено побудову меморіальної експозиції у будинку письменника, в якому він жив з 1902 по 1916 рік. Після смерті Івана Франка тут постійно проживала його дружина Ольга і деякий час – вже одружені сини Тарас і Петро.

Теоретичною основою побудови меморіалу послужили спогади дітей Івана Франка, в першу чергу дочки Анни.

Відомо, що більшу частину свого життя Анна провела на чужині, далеко від рідного краю. Батьківський дім залишила у 1914 р. У Першу світову війну вона опинилась у Києві в родині своєї матері, згодом з чоловіком Петром Ключком (лікарем) 20 років проживала в селі Довге на Закарпатті. Друга світова війна застала сім'ю Анни у Відні. В повоєнний час жертвою радянських репресій став її чоловік. Після його смерті Анна з синами Тарасом і Мироном виїхала до Канади, де її чекала доля української емігрантки. Хотіла приїхати в Україну в 1956 р., вчас святкування 100-річчя з дня народження Івана Франка, але радянський уряд не дав на це згоди. Лише в 1967 р. Анні пощастило вперше приїхати на Батьківщину. *"Подорож на Україну була моєю заповітною мрією. Адже Україна залишилась Батьківщиною не тільки моєї молодості, мого 20-річного життя в селі Довге на Закарпатті, але незмінною Батьківщиною мого серця, мрій, думок, моїх прагнень, дарма, що доля кидала мною по різних країнах і континентах"*, – писала вона у статті "Тепло рідного краю"[1]. Дочка Івана Франка захоплено розповіла про своє трьохмісячне перебування в Україні, особливо у Львові: *"Лечу до Львова [...]. Ще якась мить, і літак приземлюється [...]. І до моєї свідомості вривається думка: "Я їду вулицями Львова, мого родинного міста" [...]. Десь глибоко в душі гніздиться почуття безмежно дорогого, рідного, але довга розлука зробила своє... Я скеровую перші кроки до "моєї хати", в якій міститься зараз музей Івана Франка. І я вже дома. До болю все рідне. Я обходжу хату, вітаю старі яблуні, вишню. Над вулицею розлогий дуб, посаджений у мою відсутність. Рівненькі рядки квітників. Яскраво-червоні бегонії оточили погруддя Івана Франка. Щось бракує... Вздовж ганку щороку я садила улюблені татом настурції... Заходжу до хати. Пізнаю*

меблі – їх небагато було і небагато є. Всюди розставлені музейні експонати. Це – історія життя мого батька.

Колись, ще як ми вперше входили до цієї хати нашою малою родиною, наші лиця ясніли щастям. Ми вірили, що те щастя буде окрилювати наше родинне тихе і скромне життя! Порядок і дбайливість, що проглядають у кожній кімнаті, свідчить, що тут працюють не тільки люди зі знанням, але й з пієтизмом, з любов'ю до пам'яті Івана Франка. Відзначена кожна дрібничка, пов'язана з його життям і літературною працею в цім домі"[2].

До зустрічі з Анною в музеї Івана Франка готувалися, як до великого свята. Крім цікавості побачити рідну доньку письменника, почути живу розповідь про життя їх родини, про її особисту долю, у працівників музею була давня мрія – відтворити квартиру Івана Франка так, якою вона була при його житті. Роками, по крупинці, збиралися меморіальні речі – вивчалися, описувалися і складалися до "скрині" – музейних фондів.

Експозиція музею, яку побачила Анна Франко, була літературною, – таким був музей з 1941 по 1986 рік (з перервою у 1941–1945 рр.). На стінах висіли фотографії, цитати, сучасні картини, стояли макети, вітрини. Меморіальні меблі містилися лише в робочому кабінеті Івана Франка – їх привіз Петро Франко (перший директор музею) з Наукового товариства ім. Шевченка, де вони зберігалися після смерті письменника.

Кожен прихід дочки Франка до музею – це довга розмова, пригадування, розпитування. Працівники музею переходили з кімнати до кімнати, зупинялися біля кожного куточка, звіряли її пояснення з відомими вже спогадами Тараса і Петра Франків, М. Мочульського, М. Колодія, Катрі Гриневичевої, О. Роздольської. Розповідь записали на магнітофонну стрічку[3]. Анна перейнялася бажанням допомогти працівникам музею, особливо після того, коли побувала в Чернігівському музеї Михайла Коцюбинського і побачила, як донька письменника, Ірина Михайлівна, відтворила меморіал.

"Я багато завинила перед пам'яттю батька, тому це тепер не дає мені спокою", – писала вона в одному з листів. По від'їзді до Канади, в листах до музею, Анна пригадувала, *"що було ще в нашій хаті"*, як було розміщене, у кого з родини щось сімейне збереглося. Вона також щиро вдячна Кіх Марії Семенівні (директору музею) *"за ввічливість і всесторонне піклування мною в наших подорожах в Західній Україні"*[4].

В музеї залишились цінні подарунки Анни: рукопис поезії Івана Франка "Блаженний муж, що йде на суд неправих", два листи й одна поштівка батька до доньки, біла мережана сорочка – дарунок Франкові від Христі Алчевської, дерев'яна паличка, яку письменник вирізьбив для своєї дружини.

Лист від 1 січня 1968 р. приніс добру вістку: *"Я би хотіла по змозі збагатити цей музей, щоб він не виглядав бідно, і коли я справді би приїхала, то напевно привезу те, що ще маю, бо залишати на пізніше нема сенсу"*.

Анна плекала надію в скорому часі побувати в Україні вдруге. У Києві вона мала зустріч з Петром Троньком – заступником Голови Ради Міністрів УРСР, який пообіцяв сприяти її поїздці в Крим, а також у лікуванні в Києві сина Тараса і внучки Галі. Але ці сподівання не здійснилися через несприятливі сімейні обставини, про які вона повідомляє у листі від 27 червня 1968 року: *"Збираюся довго вже до Вас писати, але радісні спомини на Львів, Київ і інші місця в Україні затемнюють сумні і для мене болючі події в моєму родинному житті. Мій старший син Тарас, що був присипаний землею в часі воєнних бомбардувань в Австрії, вже багато років терпить на тяжкі болі голови внаслідок розширення артерій. Жие тільки на порошках, не міг закінчити медичні студії, тут має невелику працю. Цего року йому сильно погіршилося, ліва сторона тіла майже безвладна, болі згіршилися. Просив, щоби я не їхала, і так моя поїздка стала тільки фікцією, зрештою, залишаючи хворого сина, я би з цеї поїздки в Крим і не мала радості, то ж її відсуваю. Як буде далі – не знаю, лікарі не мають на це помочі, а серце моє болить, бо він, як людина, дуже гарна, і я знаю, що він моє життя, і не хочу думати, як я мала би його стратити. Це пишу тільки Вам, не говоріть про це ніколи. Петро Т. знає, але його рада повезти сина і внучку на лічення в Київ не до сповнення"*[5].

Анну не покидає думка про поїздку в Україну, про свій обов'язок допомогти музеєві: *"Я оце все збираюся їхати, та, здається, "гріхи не пускають". Вже другий раз мої старання, як видно, дарелні [...]. Це є правда, що у мене ще дещо зберігається по моєму Батькові і Учителеві, але це речі, які змогла би я сама привезти, або як помру, то завіщаю двом моїм синам. Якраз із-за цего так дуже мені хотілось побувати в музею"*. (Лист до працівників музею від 2 вересня 1971 р.). "Гріхи" Анни – це її чесна і правдива розповідь про Україну. Вона бачила, якою всенародною любов'ю оповите ім'я її батька, як добросовісно зберігаються його рукописи в Інституті літератури ім. Шевченка в Києві, як дбайливо експонуються особисті речі І. Франка в його домі. У Канаді терпіла докори за свою любов і пошану до всього доброго, що бачила на Батьківщині. У Радянській Україні було незадоволення влади виступом Анни в канадській пресі про русифікацію в Україні.

В листопаді 1971 р. Анні пощастило вдруге приїхати в Україну – ще встигла востаннє побачитись з братом Тарасом, попрощатися перед його смертю. До музею привезла обіцяні речі: срібну ложку, подаровану Іванові Франкові його дружиною Ольгою в день їх вінчання 04. 05. 1886 р., малюнок "Святкове ворожіння" – копію з картини М. Пимоненка, виконану художником Гориним, різьблений куманець і різьблену тарілку – дарунок Франкові від друзів-різьбярів з Криворівні.

На пам'ять взяла із собою грудку рідної землі, гілочки з дерев батьківського саду та кущики голубих незабудок, що росли під вікнами її

кімнати. І на цей раз вона не отримала від музею того, що давно випрошувала – документа про хворобу свого батька. Тому в листі від 09. 01. 1972 р. до Семена Васильовича Стефаника (директора музею 1970–1981 рр.) пише: *"Порушуючи з Вами Вам відомі справи про мого Батька я, властиво, не хотіла мати діагнозу і причини його смерти, а його занедужання в 1908 році"*. У музеї на той час не було таких документів. Діагноз хвороби і причина захворювання Івана Франка встановлені лише в 1981 році[6]. Там, за кордоном, розповідала Анна, появились "франкознавці", які "смакували" бідою Івана Франка – його складною і недослідженою хворобою. *"Тепер я рішила зтерти гадість, кинену ворогами на Тата, а тим самим і на нас, дітей"*, – писала Анна[7].

І знову листи – все сумніші: *"[...] мені самій тяжко читати, а хочеться назад вернути добрі щасливі роки, про які я написала в моїх споминах і ще далі пишу [...]. Я би рада ще поїхати, але падаю на силах і від того, що впала кілька разів і голова також це відчуває [...]. Не маю нічого веселого, а навчилася сидіти перед вікном, дивитись на дерева і думати сумно"*[8].

"Я маю настрій убійчий. Пишу спомини [...]. Я тільки дивлюся на матір Божу – хоч одна порада"[9].

Року 1986-го, до 130-річчя від дня народження Івана Франка, в його будинку було відтворено п'ять кімнат першого поверху. В 2006 р. зроблено ще дві кімнати на другому поверсі – завершено побудову меморіалу. Анна вже не побачила відновлену рідну хату.

На смерть дочки письменника музей відгукнувся статтею Романа Горака (директор музею) – "Той наперсток рідної землі" (Світлої пам'яті Ганни Франко): "Ганна Франко померла 24 квітня 1988 року на 96-му році життя. Торонто. Канада. Оселя для літніх громадян ім. Івана Франка. Тільки трохи лягла спочити в канадську землю, напоєну потом і працею тисяч українських емігрантів, щоб вирушити у свою останню мандрівку. Додому. Тепер уже назавжди"[10].

Воля Анни – поховати її прах у рідній землі – не виконана.

У Франковому меморіалі в Львові експонується найдорожче, що вона мала – реліквії після батька й матері. В кімнаті матері – Ольги Франко – подаються фотографії дітей Івана Франка – серед них наймолодша Анна. Тут розміщені також фотографії Анни і її чоловіка Петра Ключка, синів Тараса й Мирона з їхніми сім'ями, Анни з працівниками музею, з рідними – братовою Ольгою та її родиною. В музеї зберігаються листи Івана Франка до дочки, рукописи Анни – її листи до матері, до братів Тараса і Петра, до працівників музею, які публікуються вперше із збереженням всіх особливостей тексту. Повернулася Анна додому. Назавжди.

Анна Франко-Ключко з чоловіком Петром і сином-немовлям на руках

Анна Франко-Ключко

Анна Франко-Ключко на відкритті пам'ятника на могилі Івана Франка (верхній ряд, зліва направо: Катерина Франко, дружина сина І. Франка Тараса, Тарас Франко, Анна Франко-Ключко, Ольга Франко, дружина сина І. Франка Петра; нижній ряд, зліва направо: діти Петра Франка – Віра, Іванна, діти Тараса Франка – Люба, Зеновія, 1933 р.

Анна Франко-Ключко (третя справа) в робочому кабінеті свого батька (праворуч від неї – братова Ольга, ліворуч – племінниця Віра, син племінниці Іванни Петро, дочка Віри – Надія; спереду – малі діти Іванни). 1967 р.

Анна Франко-Ключко (посередині першого ряду) під час відвідин музею (перший ряд: зліва – С. Стефаник, директор музею, справа – М. Кіх, попередній директор музею; стоять, зліва направо: працівники музею М. Забаршло, М. Давидова, О. Старак, О. Тарнавська, В. Бонь, З. Стець, братова Ольга, дружина Петра. 1971 р.

№ 1

[Торонто, 17 вересня 1967 р.]

Дорога і Шановна Марія Семенівна.

Думала я зараз по приїзді до Вас написати і ще раз Вам подякувати за Вашу ввічливість і всестороннє піклування мною в наших подорожах в Західній Україні. Рівно ж дякую за "Черемшину" і інші співанки, якими Ви так упріємнили мені час, і червоні маки, зібрані з поля, і сонце, і широкі поля України – це все залягло в моїм серці дорогим спомином, повним туги і незабутнього. Я не могла так скоро розлучитися з Україною і пішла на виставку в Монтреалі (з першу мусіла відвезти мій багаж) і майже весь час провела в павільоні, любуючись виставками "Українського дня" і імпрезами танців і співів. І знов на днях пішла слухати хор співаків ансамблю Вірьовки, чи це все? Не знаю, бо думками все ще залітаю туди в рідні незабутні сторони, а лиця стрінутих мерехтять перед моїми очима.

Я справді радісно провела там час, а найголовніше, що люде не такі як тут, сердечні і щирі, і мені здавалось, що там я проживала мої молоді літа знову, повні світла і сонця, теплоти і щирости.

Не забула я про музей і Ваших милих співробітників. Думаю, що в скорім часі зможу я Вам послати одну річ, яку уживав І. Франко. Тут же у мене до Вас прохання. Уже дві жінки, які побували в музею Т. Шевченка в Києві, переповіли мені, що там завідуюча дуже жаліється, що я всі дорогоцінні речі передала Вам, а їм нічого. Тому прошу Вас, будьте так добрі, дайте зробити копії з всіх оригіналів і прошу одну або дві переслати мені (бо я лишилася без нічого), а другу прошу переслати до Музею Шевченка в Києві, а якщо можливо, то і до музею в Івано-Франківську і Криворівні, най і вони щось мають, а Вам залишиться оригінал.

Я відвідала музей Коцюбинського в Чернигові і подивляла, як це все гарно зарядила його сестра (помилка: дочка. – *В. Б.*), відновлюючи все, що було колись, з пам'яти. Це навело мене на думку, щоби і у нашім музею дещо додати, щоби скрасило і виповнило музей. Думаючи, що було ще в нашій хаті, то я собі пригадала про ось такі річи: "нахткасники" коло кожного ліжка, властиво нічні столики, радше шафки, на кожний столик був срібний, радше посріблюваний ліхтар зі свічкою, на комоді було зеркало в срібній рамі і вишивана серветка маминої р боти, дальше на столі в їдальні була лампа з зеленим абажуром, стіл був накритий домашньої роботи з Косова обрусом. Ліжка накриті були ліжниками, коло ліжок невеликі килими. Це все можна набути, пошукаючи трохи в склепах зі старими річами (чи античними). Я відчуваю, що я багато завинила перед пам'яттю Батька, не думаючи про музей його пам'яти, тому тепер це мені не дає спокою. Я маю ще деякі речі, які я в послідній волі записала для музею, але чи хто туди це все перевезе, то не знаю, тому ще дещо хотіла би туди перевезти за життя. Верну ше до маминої комоди. Певна особа мені сказала, що жінка, яка працює в архівнім домі, знає напевно, що перед моїм приїздом, жінка, яка жиє в пивниці музею, попродала шафу і комоду, щоби їх я не знайшла у неї. Як найдете це потрібним, прошу розвідати, бо я певна, що вона позабирала ще і інші речи, бо жодного догляду ні контролі не було[11].

Я маю листи мами до мене, можливо, я в цих листах найду дещо цікавого, тоді це спишу і перешлю Вам також. Про листи, які я Вам передала, статтю я дала до друку до Жовтня. Віра написала мені, що будуть друковані аж в грудню, не знаю чи правда, в кожнім разі попрошу прислати мені хоч два примірники[12].

Ще одно питання – чи хтось з працівників музею зміг би для мене переписати статті Йосипа Олеськова про його побут в Канаді, що були друковані в ЛНВ (Літературно-науковім віснику), видаванім моїм Батьком. Цю працю я би заплатила, або послала пакунок.

Вкінці ще одна справа. В моїм завіщанню я висказала бажання, щоби урна моя була перевезена до Львова і цего має виконати мій молодший син Мирон, бажанням моїм є, щоби урна була вложена в гріб моєї мами, на що, напевно, найдеться місце, і щоби був доставлений пам'ятник з обома іменами. На цю ціль у мене будуть відкладені 2 тисячі долярів[13]. Думаю, що музей зі своєї сторони допоможе мому синови це моє бажання виповнити. Прошу вибачити, що про це пишу, але люблю порядок і не хочу нікому завдавати непотрібного клопоту.

Цілую Вас сердечно і здоровлю всіх гарних
і милих працівниць музею

Щиро віддана Анна Ключко.

Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка (далі ЛЛММІФ). – Інв. №3108 Ор. Оригінал. Машинопис. Підпис – автограф.

№ 2

[Торонто, 1 січня 1968 р.]
До музею Івана Франка у Львові.

Дорога і Шановна Маріє Семенівно.

Ваш лист мене дуже втішив, бо не маючи довго відповіді від Вас, я думала, що він пропав. Мушу сказати, що враження з музею, яке чим довший час минає, виявляється мені якнайліпше утсаткований музей з тих всіх, які я бачила, і часто думками зупиняюсь в нім разом з всіми Вашими працівниками. Думаю, що Ваш підбір є дуже добрий, на жаль, із винятком однієї особи, до якої я, коли приїхала до Львова, зараз по смерті моєї матері, почувши, що вона розказувала і не знайшовши ні кусочка з її власних річей – хочби її записну книжечку, чи вінчальний перстень, я відчула до неї неохоту і недовір'я, яке не могла затерти, побачивши її вдруге.

Це так між нами[14]. Думаючи про Музей, я стараюсь пригадати, що де ще було, в попереднім листі я вже дещо Вам написала. Як нічні столики, свічники, зеркало. Я таки пригадала собі, що в нас був великий персидський ковер, дарунок діда Таманова, може й не так великий, як мені малій тоді здавався – він був у нас в вітальні на вулиці Крижовій і, пам'ятаю, коли не було нікого, я дуже радо бавилася на нім з моїми ляльками, барви його мене манили і бавили. Цей ковер мама подарувала селянці, яка привозила нам молоко і инше (маму називали Хлопоманкою), і мама радо роздаровувала, що тільки могла, це було як раз перед нашим перепровадженням до

нашої хати. У мене, як я вже писала, є ще деякі речі, які я в моїм завіщанню записала музеєві у Львові, але можливо, що я ще зможу поїхати. Як я вже писала, жалію, що не побувала в Криму на лікуванню, і оце з думки мені не сходить ця поїздка. Якщо будете уряджувати їдальню з накриттям (як це в Чернигові), то добре би було найти самовар мідяний (пузатий), який ми, діти, все зранку нагрівали до снідання, роздуваючи в нім вугілля.

Я би хотіла по змозі збогатити цей музей, щоб він не виглядав бідно, і коли я справді би приїхала, то напевно привезу те, що ще маю, бо залишати на пізнійше нема сенсу.

Тут так, як і в Вас, є склепи з старовинними річами. Розглядати буду і шукати, щоби підійшло до кімнат так, як я пам'ятаю, хочби зеркало чи свічники, лямпа з зеленим абажуром і инше.

Річи, які я маю (дорогоцінності) по батькові чи мамі, я не уживаю. Привезу також деякі з моїх власних вишивок, щоби скрасити кімнати.

Я дуже Вам вдячна і всім Вашим співпрацівникам за це щире клопотання коло музею і коло музейних річей, і я є певна, що все буде зберігатися і на дальше так, як і до тепер.

Моя думка би була приїхати в серпні і вересні як туристка, поїхати зпершу в Крим, а потім оскільки буде часу, повернути в Київ і Львів, чи, може, ще заскочити в Криворівню, бо властиво я всюди, куди їхала, була дуже короткий час.

Здоровлю Вас всіх з Новим Роком, бажаю Вам набирати нових сил для Вашої цінної праці в музею І. Франка. Прошу не забути за настурції, вони були чудові в домі для старших, думаю що і коло пам'ятника не виглядали би гірше.

Цілую Вас сердечно

Щиро віддана Ганна Франко-Ключко.

[P. S.] Коцюбинська замовляла спеціяльно відповідний сервіс на фабриші.

ЛЛММІФ. Інв. №3109 Ор. Оригінал. Машинопис. Підпис – автограф.

№ 3

[Торонто, 2 вересня 1971 р.]

Вельмишановні і Дорогі
Працівники в музею Івана Франка у Львові.

Сердечно вітаю Вас, дорогі друзі, Вас всіх – не знаю, чи то тільки знакомі з давнього мого побуту в Україні, чи вже може і нові. Як бачу, Директор змінився (Марія Семенівна пішла на відпочинок) і його вітаю сердечно, згадуючи радісні хвилини мого побуту у Львові і зустріч з ним.

Я оце все збираюся їхати, та, здається, "гріхи не пускають". Вже другий раз мої старання, як видно, даремні, а так хотілося би побувати між Вами і з'їсти одну чи дві вишні. Але вишні та черешні минулися, і я, щоби помститися, наварила варення з тутешніх вишень, але вони, куди там, і не вмивалися тим, що мій батько садив, що росли кругом хати.

Не знаю, чи діждусь ще цего щастя, бо роки втікають і їх не зловиш.

Це є правда, що у мене ще дещо зберігається по мому Батькові і Учителеві, але це речі, які змогла би я сама привезти, або як помру, то завіщаю двом моїм синам. Якраз із-за цего так дуже мені хотілось побувати в музею. У мене є невеликий малюнок "Ворожки", здається, копія, що висів між двома головками (одна з них, як я бачила, пропала, бо не було її на стіні). Батько їх купив для себе і не раз я замітила, що він ставав перед ними і дивився, може, і щось думав. Є у мене шнурок гранатів (коралі), які купив мені батько, коли був в Празі, було їх два, але дещо з них я порозгублювала. Єсть у мене самовар, який Батько купив, як їздив вже хворим в Одесу (як казав мені: "це для тебе в придане"). Єсть у мене срібна ложка, яку мати моя подарувала йому по вінчанню і він її уживав до кінця, вона була переломалась, та я дала її направити (знітувати).

Ці всі скромні пам'ятки я переховую, бо мушу мати щось з дому від мого батька і матері, бо без них я почувалась дуже бідною сиротою. Це дуже мало, бо і ще менше залишилося в хаті після господарства ріжних людей.

Мені не дуже подобалося дивитися на нашу хату з того часу, як уже нічого не було, а прецінь у нас були і килими, а на давнім мешканю був великий перзький ковер, який мама привезла, дарунок від діда, було устаткування у всіх кімнатах, багато гуцульських прикрас, малюнків і портретів. Прикро мені було дивитись, що нічого цего не застала, як побачила і зайшла в хату, були і занавіски на вікнах, килим на стіні, а під ним на столі ріг, подарований співачкою Крушельницькою в день ювілею. В середній кімнаті на стелі була лямпа з зеленим абажуром, потім замінили її висячою. Та й у спальнях ліжка були закриті гуцульськими окрасами. Мій Батько діставав багато гарних річей від своїх приятелів Гуцулів, у мене є ще тарілка і дві різьблені посуди на воду.

І всі ті речі я і хочу передати в музей, так як написала вгорі, чи особисто, чи мої сини мали би це привезти.

Моя внучка Галя нарисувала гарний рисунок на тему з "Лиса Микити", і це я би також хотіла передати в музей, щоби знали, що вона читала книжки свого Прадіда і ними любувалася, їх цінила.

Щодо стін, то вони були мальовані пастелевими красками в тінях бежових, спальня мами – це був відтінок рожевого, а на горі дві кімнати – в зелено-жовтих відтінях. На стелях були розведені ріжні візерунки, якими я все любувалась і слідкувала за ними, чи то перед сном, чи ранком.

Спальня Тата була сірозеленої краски, як і бібліотека. Можливо, що той, хто мешкав, перемалював всі кімнати.

Чи були посаджені в городі коло бюсту настурції, які мій Батько любив?

Ще раз дякую Вам за милу вістку від Вас. Здоровлю Вас всіх щиро і сердечно.

З глибокою пошаною

Ганна Франко-Ключко.

ЛЛММІФ. Інв. №3111 Ор. Оригінал. Машинопис. Підпис – автограф.

№ 4

[Торонто, 9 січня 1972 р.]

Вельмишановний Директор Музею Івана Франка у Львові
С. В. Стефаник.

Від'їжджаючи зі Львова, я не мала нагоди з Вами попрощатися і подякувати за щире і тепле прийнятя в моїм домі Музею мого Батька. Порушуючи з Вами Вам відомі справи про мого Батька, я, властиво, не хотіла мати діягнозу і причину його смерти, а його занедужання в 1908 році, що, властиво, є для мене найважнійше. Буду дуже вдячна, як це буде для мене зроблене, бо це, як я Вам пояснила, для мене дуже важне. Тут один "франкознавець" мені написав – І. Ф. міг умерти на запалення легенів, але він мав при тім і ... Що ж я маю на це казати. Не можу ж кожного бити по морді.

Кромі того, ще така справа. Я, зовсім не думаючи, багато приняла в дарунку – вишивану свитку, яку я взяла тільки тому, що вона мені подобалася. Але тоді я не подумала, що коли цей дарунок від працівниць, то я не смію його брати не відлячившися. Тому, прошу про це мені написати, і я радо віддячуся тим, хто за цей дарунок заплатив. Я зможу кожній з них післати бажані речі посилкою, а як це пішло на конто музею, я охотно буду частинно посилати гроші. Прошу подати ціну свитки[15].

Я, як залишилася одна найблисша рідна донька І. Ф., уважаю своїм обов'язком обмежити вживання імени Франка для особистих користий дальше як в другій генерації – то є – сином і внуком (не включаючи мене), а як що хтось дальший схоче покликатися, от хоч би ні з того, ні з сього, для того, що він з Нагуєвич, то вже і "родина". Та людина може тільки тоді прилучитися "до родини", коли вискажеся на це заслугою, пошаною його пам'яти, працею над його творами, наукою, цінними споминами і т. і.

Такий випадок може рішити директор музею в порозумінню зі мною або висшою інстанцією "міністром охорони пам'яток".

Це є моя думка, буду Вам вдячна, як Ви на це задивляєтеся[16].

Моя братова Дзюня показувала мені стіл, який був у нас в їдальні і який є у неї в кухні. Я думаю, не було би зле, якби вона погодилася цей стіл дати до музею, а їй дати якийсь інший в заміну, все-ж-таки він був в домі І. Ф., і він туди належить.

Буду Вам вдячна, якщо вискажете Вашу думку вгорі наведених питань. Вітаю Вас з Новим Роком і всіх Ваших милих співпрацівниць.

З пошаною Анна Ключко.

ЛЛММІФ. Інв. №3112 Ор. Оригінал. Машинопис. Підпис – автограф.

№ 5

[Торонто, 27 січня 1972 р.]

Шановні і Дорогі мої Директор і
Працівники в музею Івана Франка у Львові.

Недавно післала я листа на руки Директора, але я сама не дістала ніякої відповіді. Посилаю Вам копію споминів Ольги Франко, моєї мами, так, як я

це обіцяла, не посилаю Вам оригіналу, бо боюся, аби він не пропав, а може буде нагода, то передам кимсь зі знакомих[17]. Маю замір посилати щось на пам'ятку за Ваш так цінний і дорогий мені від Вас дарунок, тому прошу подати мені Ваші назвиска, щоби я знала, хто у Вас старша робітниця, а котра молодша. Згадую Вас всіх милих і сердечних, це був мені цінний дарунок від Вас всіх зі Львова.

Хочу ще просити господаря архіву подати мені, на які кошти були роблені всі великі направи і відновлювання в хаті? Здається, їх було дві за весь час.

Щиро вдячна з пошаною

Ганна Франко.

ЛЛММІФ. Інв. №3113 Ор. Оригінал. Машинопис. Підпис – автограф.

Привітання

№ 1

Торонто, 22. 12. 1967

Дорогій Марії Семенівні і усім працівникам музею Івана Франка бажаю в Новім Році багато добра, здоров'я, утішатись працею в музею і відпочинком в затишному садку.

Вітаю всіх Вас щиро, сердечно

Ваша Анна Франко-Ключко.

ЛЛММІФ. Інв. №3119 Ор. Оригінал. Рукопис.

№ 2

Торонто, 20 грудня 1968 р.

Шановна і дорога Марія Семенівна.

Вітаю Вас і всіх Ваших співпрацівників в музейних справах в Новім Році. Бажаю Всім і щастя, і здоров'я, і сповнення всіх Ваших задумів. А як зацвітуть вишні в садку музею, згадайте за мене.

Щиро віддана

Ганна Ключко

ЛЛММІФ. Інв. № 3180 Ор. Оригінал. Рукопис.

№ 3

15. 12. 1969

Директор музею і Працівники. Вітаю Вас і всіх працівників музею з Новим Роком і бажаю щастя і здоров'я, і успіхів в Вашій праці.

Здоровлю щиро

Анна Ключко

ЛЛММІФ. Інв. № 3117 Ор. Оригінал. Рукопис.

До студентів

Виступ Анни Франко перед студентами Львівського університету ім. Івана Франка у липні 1967 року

Щиро дякую Вам за запрошення мене на Ваш концерт і за цю увагу, яку ось тут я маю від Вас. Я щаслива бути серед Вас, українських студентів. Ідіть слідами Івана Франка, великого нашого учителя. Він був серйозним учителем нас – дітей. Хоч сам весь занятий своєю літературною працею, він стежив за нашими поступами в науці. Скільки раз, коли я писала задачу чи читала книжку, я замічала його усміхнене лице, коли схилявся він наді мною з коротким запитом: "що читаєш?" або "що пишеш?". А коли було щось трудне, або я потребувала помочі, він все находив хвилину часу для мене, він відкладав перо, вислуховував мої жалі терпляче, і я відходила від нього з вияснениими моїми дрібними проблемами. Найбільш уваги він присвячував найстаршому братові Андрійові, що із-за своєї хвороби потребував сталої помочі і піддержки. Дбайлива рука батька і надзвичайна пам'ять самого Андрія дали йому змогу закінчити гімназію, університет і написати дисертаційну працю.

Середуші брати Тарас і Петро помочі батька не потребували, вони оба були здібні і скоро пішли власною дорогою. Тарас захоплений античною фільольогією, а Петро хімією.

А мене в школі приготовляли на учительку. По скінченню студій відчула я потяг до медичних студій і, йдучи за покликанням, проходила дорогу медсестри довгі роки.

І так виплекані з дитячих літ любов'ю і увагою нашого великого батька, ми всі пішли дорогами нашого власного покликання. Але його наука, його дороговказ життя, який прищіплювався нам з малих літ, його ідеї безмежної любови до батьківшини України, гордості на наше походження з селянського роду, любови до того найменшого темного пригніченого селянина, почуватися завсігди спорідненим з ним, не схитнутись з правдивої дороги і пам'ятати завсігди, хто ми і чиї ми діти. Це ті дорогоцінні скарби, які вклав нам у душі Іван Франко, велетень української культури, проповідник українського слова, будівничий української літератури і науки.

В кожній ділянці його творчості, той, що шукає джерело для своїх наукових студій, високих філософських думок, розваги, поради в життєвій дорозі, краси в поезії і прозі, ідеалів загально-людських і мудрих думок в українсько-національних проблемах, хто шукає і хоче вчитися, найде відповідь, пораду і науку серед його многосторонніх і численних писань.

І нині ми бачимо печать духа цього велетня в великім поступі думок, його розвитку цілого українського народу. Цей поступ крокує і міцніє і його не спинити.

Навіть у нас в Канаді і Америці читають його твори свої і чужі, українська молодь по його творах учиться любити свою Батьківщину, свою рідну мову, його твори опрацьовують науковці і студенти для своїх дисертацій на університеті, в народніх і висших школах діти пописуються знанням його чудових казок і поезій на своїх імпрезах і концертах, його твори дають

поштовх до співпраці і єдності численних організацій українців на еміграції. Чужинці з подивом і пошаною, і з повною солідарністю піддержують їх стремління, ствердкують правдивість і силу задумів української спільноти[18].

Анна Франко-Ключко.

ЛЛММІФ. Інв. №4087 Ор. Оригінал. Машинопис. Підпис – автограф.

Як учив і виховував Іван Франко нас, своїх дітей

Здається, таке звичайне питання. Здається, таке ясне і просте в життю кожної родини.

Та все ж таки, наша родина не була звичайна, може тому, що наш батько не був звичайним учителем. Навчання наше вдома було зовсім відмінне, бо методи, які уживав мій батько, випередили тодішню педагогіку на яких 50 літ вперед.

Можливо, це, що він сам вже від малої дитини зазнав всяких кривд, понижень, знущань і побоїв від деяких своїх малокультурних учителів, про що він так яскраво описує в своїх оповіданнях – він не міг застосувати таких же педагогічних методів і до своїх дітей.

Його вихова нас, на перший погляд, могла робити враження, що в ній немає жодної методи, а тим більше жадної дисципліни і системи.

Але, властиво, так не було. Мимо того, що в нас вдома не було ані змушування, ані побоїв, ані тілесно переконуючої тростини.

Невпинна працьовитість нашого Батька, немов якимсь флюїдом передавалась і нам, дітям. У нас вдома панувала атмосфера навчання, але навчання веселого, цікавого, а заразом серйозного. Ми всі четверо немов бавились в науці в перегони.

Два брати Андрій і Тарас були від Петра і мене старші на два і три роки, вони вже вчились читати і писати по-українськи і польськи, мали свої книжки з образками, до котрих нам молодшим не вільно було доторкатись, сшитки, в яких вони писали свої задачі. Нас двох менших це цікавило, наповняло заздрощами, і ми з свого боку стали рішучо домагатись і собі таблички, і писальця. І донині я пам'ятаю, як тато, держачи мою малу руку в своїй, учив мене писати перші букви. Я писала букву за буквою, піддаючи допомогу цілим тілом, а й язичком, висовуючи його то в цей бік, то в той, залежно від потреби. Перші букви були незугарні і чомусь ніяк не хотіли виходити такими, як татові.

Донині дивує мене обставина. В ті часи переважна частина української інтелігенції говорила вдома по-польськи, тоді це значилося по "панськи". Оточення наше – родини, що жили в одній камениці з нами, а тим самим їх діти, з котрими ми бавилися, були поляки. Але ми, діти, вже з самих ранніх літ поставилися уперто проти всего польського, як чужого, тим більше проти польських шкіл, до котрих мама хотіла нас посилати із-за вигоди, бо вони були близько нас.

Можливо, що рідне село батька, куди ми часто їздили, татові байки і казки, якими тато чарував наші серця, защіпили нам ту глибоку любов до всего рідного на ціле життя.

Ця любов немов сама по собі переходила невидимими струями від него до нас, і ми вже змалку знали, хто ми є і яка наша дорога.

Це була перша вихова, яку ми дістали від нашого батька, і вона була для нас дороговказом все і всюди.

Але любов до рідного українського, це не була святочна одежа, щоби нею пишатися, мов великою заслугою, перед другими на показ. Це була закраска закорінена в наших душах і серцях, бо такими були наші батьки, діди і прадіди, і такими бути мусіли і ми.

* * *

Батько ніколи не стояв над котримсь з нас з буком, як принукою до науки: по перше, він не мав на це часу, по друге, він уживав наймодернійших засобів науки на той час невиданих і незнаних.

Ще далеко до того, заки ми стали ходити до школи, на наших частих прогульках поза місто, потім в ріжні місцевості Галичини, дав нам тато початки знання природи: геології і мінеральогії, ботаніки та зоольогії (у нас був великий альбом Брема зі звірятами цілого світа), астрольогії і інш.

Він, надибавши чи то якийсь цікавий камінь (для нас), чи рослину, чи комаху, показував в першу чергу сам велике зацікавлення цею річчю, і ми ж тут же хотіли знати, що це є. Спільно разом з нами він розглядав дану річ та розбуджував в нас ще більше зацікавлення. Здогадами і питаннями він заставляв нас думати, висказувати нашу думку і вкінці наводив нас на це, що ми, немов самі, відкривали тайну цеї річи чи живого твору, і це наповняло нас незвичайною радістю і щастям.

От я пам'ятаю, як під його наглядом прийшла я до того, як справно уживати ножниці. Мені тоді здавалося, що я зробила велике відкриття і була тим дуже горда.

Можливо, що ми одідичили від Батька наклонність до праці, але якраз його власна метода додавала нам щораз то більшої охоти до науки.

Тато в вільну хвилину заходив до нас в кімнату, де ми вчилися. Приглядався, що хто робить, тут дав вказівку, там навів на правдиву дорогу, тут запитами заставляв думати і тим способом помагав до розв'язання трудної задачі. До цего всего докидав веселий жарт, чи приповідку, чи якийсь афоризм, або коротке оповідання, що було для нас моментальним відпочинком, а тим самим більшою заохотою.

Наша мама мала високу освіту, а заразом була педагогом, причім очитана і всесторонньо образована, виховувала нас по-спартанськи. Ми спали на ліжках з твердими солом'яними сінниками, застеленими простиралами з грубого сільського полотна. Спальні в зимі майже були неотоплювані, а рано, тільки вставши, ми натиралися холодною водою, аж ішла пара.

Ще перед сніданням ми ішли до пивниці різати і колоти дрова, або ішли з помічницею з коновками принести води до досить далеко віддаленого збірника (тоді у Львові ще не було водопроводів), а тоді смачний і видатний сніданок смакував нам ще більше.

Мама, мимо того, що провела молодість на студіях, уміла варити смачні українські страви, а поїздками по селах в ріжних околицях виучувала нові сільські приписи, які вона вводила в домашнє меню, як найліпші присмаки.

У нас вдома було все поддостатком молока, масла, сиру, сметани, яєць і разового хліба, і ці здорові й поживні страви нам, дітям, слабим і блідим – по перебуттю майже всіх діточих хоріб, повернули з часом сили, визвали здорові рум'янці на щоках і додали охоту до життя і праці.

Дорога зі школи додому була досить далека. Ми приходили додому голодні і накидалися на їду з великим ентузіязмом, а заспокоївши наш голод, бралися до писання задач, виучування оповідань, віршів і т. п. Багато часу забирало нам переписування викладів вчителів, бо українських шкільних підручників в той час майже ще не було і нам приходилося в школі записувати виклади.

Закінчивши наші шкільні праці, ми з тим більшою охотою бралися до наших забав. Поки ми жили ще на вул. Крижовій, якщо ми не ішли з батьками на прохід, або в погану погоду, місце наших забав були всі кімнати, з винятком татового кабінету, куди вступ в присутність тата був строго заборонений.

Як тата не було дома, нашими улюбленими забавами були хованки або забава в піжмурки, як ми її називали "цю-цю-бабка". При цих забавах було багато гармідеру, сміху, біганини і розгардіяшу.

Звичайно тато закінчував цей "гармідер" приходом додому. Ми, червоні, розгорячені і втомлені, засідали коло стола, над яким висіла нафтова лямпа з зеленим абажуром – біля тата і мами. Тато розказував нам байки з життя звірів або цікаві оповідання, мама читала нам казки Ґріма, Андерсена, Глібова і Крилова, але і тут це не було передавання самої фабули байки чи казки.

Тато обговорював з нами прочитане, ми висказували свої погляди і думки, ми училися пізнавати правду і кривду, добро і зло.

Ця виховна метода, що зачалася з малих літ, запала нам глибоко в душі. Коли ми читали яку книжку, ми читали її з отвореними очима і серцем. Ми шукали в них за високими, благородними ідеями і ідеалами: чесноти, вірності, відваги, любови до ближнього і до рідного краю, ми захоплювалася постатями – носіями цих високих ідей.

Коли ми перейшли до нашої хати при вулиці нині І. Франка, ми мали більше простору, більше воздуху, більше сонця. Взимі, кромі обов'язкового різання дров, ми відкидали сніг кругом хати, а часто і далеко по вулиці, при тім перекидалися до утоми сніговими кулями або ставили діда Мороза. Подвір'я ми заливали водою і мали цілу зиму лід для лижвування, а на майже пустій вулиці, їздили на санках і лешетах.

Весною, як потепліло, як тільки прийшли ми зі школи, скидали черевики – "мучила" – заводили кругом хати ігри і забави, перегони. Але не тільки город кругом хати був місцем наших забав, ми лазили на старі високі дерева, на стрих, на дах. Звідусіль доносився наш сміх і крики. Ця любов до забав перейшла у нас пізнійше до захоплення руханкою і спортами.

Науку і наші шкільні задачі (хлопці в гімназії, я в виділовій школі, а потім учительській семінарії) виконували ми вже більш самостійно, але тато

своїм дбайливим оком слідив за нашими поступами в науці, за тим, що ми цілий день робили, що ми читали, куди ходили, з ким приятелювали. Часом то було коротке питання, навіть погляд, це все було в такім тоні, що ми зовсім не відчували ані примусу, чи гнету, ані батьківського авторитету. Та цей авторитет був, але ми жили з татом в крузі приятельського відношення, до нього ми мали більш довір'я і находили більш порозуміння і вирозуміння, як у мами.

Велику частину дня, а то й ночі ми посвячували читанню книжок. Ми читали спершу українські твори, але з часом, виучивши мову польську і німецьку, ми читали на цих мовах класиків, необхідних для нашої шкільної лєктури.

В кімнаті на другім поверсі поставив тато дві великі шафи і наповняв їх книжками для нас, цікавими і потрібними, від часу до часу поповнюючи їх новими виданнями.

Під керуванням нашого батька ми научилися любити красу природи, її розуміти і нав'язувати душевний контакт з нею. Ми научилися розуміти красу благородньої людської душі, її змагання і твори, нас притягало все гарне і правдиве, і ми стреміли іти слідами нашого батька.

Щоправда, ніхто з нас, дітей, не перебрав ті чесноти і здібності, які в батька були розвинені в високім степені, ми були для нашого окруження "великих батьків малі синове", все-ж-таки дещо з них і нам дісталося в спадку.

Найстарший наш брат Андрій скінчив фільософію на університеті, приготовлявся до докторату – написав вже докторську працю про Ількевича – але передчасна смерть закінчила його страдницьке життя. Він мав найліпшу пам'ять з нас всіх, і коли нам треба було яке пояснення або факт в якій-небудь ділянці, ми всі і все найшли її у Андрія. Він любив збирати марки і мав їх тисячі. Був щирим і вірним помічником батька і писав під батьковий диктат тоді, як батько не міг уже сам писати. Любив найбільше німецьку літературу і культуру.

Тарас був найбільше здібний з нас всіх, був відзначаючим учеником в гімназії. Замилування до античної літератури – грецької і латинської проявилося у него ще в гімназії, він робив переклади з грецьких і латинських авторів, писав також і самостійні вірші, і прозу. Мав замилування до спорту і гімнастики.

Петро мав тверду холодку і енергійну вдачу. Його сталево-сірі очі дивилися тверезо і реально на світ. Ще з дитинства проявилася у нього любов до хемії, але його здібності і праця були дуже всесторонні. Він був гімнастик і спортовець. Писав також самостійно і перерібки. Смерть його до нині не вияснена.

Можливо, що ми по татові були також дітьми – "не такими як інші", хоч, може, в меншій мірі як тато, але ми це відчували, а ще більш нам давало відчувати наше оточення, можливо, також, що через це – горе і терпіння, які припали нам в уділ, були для нас більш болючі і страждальні.

Анна Франко-Ключко

Торонто, 4 грудня 1954.

ЛЛММІФ. Інв. №3131 Ор. Оригінал. Машинопис.

Дещо про тітку Гандзю

Франко-Ключко Ганна Іванівна народилася 3. 08. 1892 році у Львові. Вона закінчила учительську семінарію та курси медичних сестер. З 1916 року по 1920 роки вона працювала в поїзді Червоного Хреста медсестрою і там познайомилася зі своїм чоловіком Петром Ключком, який працював там лікарем. Я пригадую собі тітку ще з 1929 року, коли вона з Довгого (тоді Чехословаччина) приїжджала до Львова. У Львові вчилися її сини Тарас та Мирон. Вони вчилися у приватній школі товариства "Рідна школа".

В 1933 році Ганна Іванівна була між тими жінками, які збирали гроші на голодуючих жінок та дітей Радянської України. В цьому році вона забрала своїх синів (ми їхали до Харкова) і разом із чоловіком виїхала до Відня.

Вона дуже часто приїжджала до Львова, відвідувала свою маму Ольгу Федорівну.

Середнього росту, досить повна, але енергійна, веселої вдачі. Вона знала дуже багато українських пісень, любила співати.

Як всі Франки, любила солодощі, і в неї вдома завжди була велика кількість банок з варенням та коробки з сухим печивом.

У Відні, де вона жила по вул. Рімергассе, 6, всі говорили українською мовою, ходили в клуб українських емігрантів. Вдома у них була дуже велика бібліотека класиків української, німецької, французької літератури.

Тітка збирала вишивки, гуцульські вироби, картини народних митців. Її шість кімнат віденської квартири мали вигляд писанки. Вишивки та квіти.

Ганна Іванівна дуже любила своїх батьків, завжди була чуйна до них. Часто писала до них листи.

У Відні на всі Шевченківські вечори вона обов'язково одягала гуцульський одяг з низками червоних корал. Чоловік, хлопці і я мусіли бути у вишиваних сорочках. Вона обов'язково виступала на таких вечорах та ділилася спогадами про свого батька Івана Франка.

Після війни в 1945 році був арештований її чоловік. Його привезли до Львова, де він сидів більше року в пересильній тюрмі. Коли його випустили і дали дозвіл повернутися до Відня, він був дуже хворий і незабаром помер.

Тітка з синами переїхали в Канаду. Двічі на запрошення уряду Ганна Іванівна приїжджала на Батьківщину.

Будучи у мене, говорила про це, що написала завіщання, де просить речі, які ще має дома, передати в Музей І. Франка у Львові. Урну з її останками поховати біля її матері на Личакові. Як сповниться її бажання – невідомо.

Віра Франко[19]

ЛЛММІФ. Інв. №4086 Ор. Рукопис.

ПРИМІТКИ

1. Франко-Ключко Г. Тепло рідного краю//Літературна Україна. – 1967. – 1 лип.
2. Там само. – 1967. – 4 серп.
3. Магнітофонний запис спогадів А. Франко-Ключко. – Львів, 1967. – ЛЛММІФ. Інв. № 11 Ор.

4. Кіх Марія Семенівна – директор музею в 1958–1970 рр., сприяла приїздові в Україну Анни Франко-Ключко у 1967 р., організовувала її побут. Знаючи матеріальну скруту сім'ї Ольги Франко (дружина Петра Франка), в якої зупинялась Анна Франко, Марія Кіх організувала їм матеріальну допомогу.
5. Лист до Кіх М. С. – Торонто, 27 червня, 1967 р. Фонди. Інв. № 3110 Ор. Цього листа повністю не публікуємо з огляду на те, що у ньому йдеться про суто особисті справи.
6. Шеремета Н. А., Ясинская Л. Я. Ретроспективный диагноз болезни И. Я. Франко – особая форма ревматоидного артрита // III съезд патологоанатомов УРСР. Тезисы докладов. – Ивано-Франковск, 27–29 мая 1981 г.
7. Лист до Галі (особа не встановлена). Торонто, 12 лютого. Рік не вказаний. ЛЛММІФ. Інв. № 3115 Ор. (машинопис).
8. Лист до Дзюні (Ольга Федорівна Франко – дружина Петра). Без дати. Очевидно, з весни 1975 р. – ЛЛММІФ. Інв. № 3114 Ор. (машинопис).
9. Лист до Галі. – ЛЛММІФ. Інв. № 3116 Ор. (машинопис).
10. Жовтень. – 1988. – № 9.
11. Звинувачення Анни, що "жінка, яка жиє в пивниці музею, попродала шафу і комоду" несправедливе. Ці речі експонуються в музеї.
12. Стаття Анни "Франкові листи" і публікація листів була у ж. "Жовтень" за 1968 р. – № 5. – С. 123–126.
13. Заповітне бажання Анни не виконане. Її поховано в Торонто (Канада).
14. У кінці життя Ольга Франко була під опікою сина Петра та його родини і доступу до її цінних особистих речей стороннім людям не було, тому підозра щодо "однієї особи" не об'єктивна.
15. Як дарунок від музею Анна одержала білу вовняну свитку роботи львівської майстрині Стефанії Кульчицької. Дарунок зроблено за державний кошт.
16. Йдеться про жителя Нагуєвич Валька, який безпідставно претендував на посаду завідуючого музеєм Івана Франка в Нагуєвичах.
17. Спогади Ольги Франко "Епізоди з мойого життя", написані нею в 1926 році.
18. Виступ Анни перед студентами Львівського університету ім. І. Франка у 1967 році. – ЛЛММІФ. Інв. № 4087 Ор. (машинопис).
19. Франко Віра Петрівна (31. 01. 1923–31. 01. 1996) – племінниця Анни Франко-Ключко. Похоронена на Личаківському цвинтарі у Львові.

ЗИНОВІЯ СТЕЦЬ

ЖИВИЙ У ПАМ'ЯТІ НАРОДНІЙ

Відзначення перших річниць смерті Івана Франка (1917–1926 рр.)

Відзначати день пам'яті Івана Франка почали з першої річниці його смерті. День 28 травня став Франковим днем.

Року 1917 на могилу письменника, вірніше до гробівця, де тимчасово містилась домовина з його тілом, прийшли тільки друзі і знайомі покійного, вузьке коло інтелігенції, шкільна молодь. Перед ними виступив проф. М. Лозинський з доповіддю про "тернистий шлях життя Івана Франка і його значення для українського народу". На закінчення відспівали "Вічная пам'ять", "Не пора" і "Ще не вмерла Україна" (Діло. – 1921. – 2 черв.). До гробівця ліг вінок з колючого дроту, переплетений червоними трояндами.

Не дивлячись на те, що преса Львова наступного дня дуже скупо згадала про цю подію, газета "Діло", щоб надати на майбутнє дню Франка традиційності, 30 травня опублікувала звернення до української громади: "Думаємо, що висловимо думку всього нашого громадянства, – говориться в ньому, – коли предложимо вшановувати в цей день пам'ять великого українського письменника і громадянина святочною маніфестацією перед його могилою... Серце сповнюється радощами, що Україна мала такого сина, що український нарід могтиме величанням його пам'яті дати йому за його життя і його діла безсмертя" (Діло. – 1917. – 30 трав.).

Газета "Розвага" – часопис полонених українців, який видавало "Товариство ім. І. Франка" у Фрайштадті – 2 червня 1917 р. опублікувала статтю Костя Пархоменка "В перші роковини смерти Івана Франка", в якій, зокрема, сказано: "Франко у Вільній Україні стане поруч з найбільшими її синами – Шевченком, Драгомановим, Кулішем, а його пам'ять житиме серед українського народу так довго, аж поки світить з неба сонце" (1917. – 2 черв.).

Газета "Громадянська думка" (теж часопис полонених українців, який виходив у Венцлярі) 14 червня 1917 р. писала: "Сорок літ письменницької і громадської роботи Франка – це сорок літ історії галицької України".

У ці дні у Львові в залі "Бесіда" "Союз Українок" провів загальні збори своїх членкинь, а в залі ім. М. Лисенка зібралася українська інтелігенція, студенти й учні вищих гімназійних класів, перед якими із словом про Франка виступив художник І. Труш (Діло. – 1917. – 27 черв.).

Преса повідомляла також про панахиду, відправлену в Києві митрополитом Андреєм Шептицьким, який повернувся сюди з російського заслання. Дочка І. Франка Анна, що в ці роки також проживала в Києві, згадує: *"...У мене з'явилось бажання, щоб не хто інший, а митрополит відправив панахиду по татові, із тим бажанням я пішла до нього. Мене стрінув о. Михайло Цегельський. Почувши з чим я прийшла, він сказав мені: це річ неможлива, тато вмер без Бога, і митрополит напевно відмовиться. На ці його слова із сусідньої кімнати вийшов сам митрополит і, звертаючись до о. Цегельського, заявив: "Ви помилястесь, отче, тим більше за таких людей ми повинні молитися"* (К л ю ч к о - Ф р а н к о А. Іван Франко і його сім'я // Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 178).

19 травня київська газета "Нова Рада" дала оголошення про те, що 22 числа відбудеться панахида по І. Франкові, яку правитиме митрополит граф Шептицький. А 23 травня газета "Кіевськая мысль" писала, що о 3-й годині пополудні в костелі св. Олександра греко-католицький митрополит граф А. Шептицький відправив панахиду по українському поетові і громадському діячеві Іванові Франкові. "На панахиді були присутні українські громадські діячі, представники різних українських організацій, збігці з Галичини греко-католики, а також приятелі і почитателі покійного. Пошанувати пам'ять поета зібралось багато публіки, цілий костел був переповнений тими, що прийшли помолитися" (Кіевськая мысль. – 1917. – 23 трав.).

Володимир Гнатюк з нагоди 1-ї річниці смерті Івана Франка запропонував заснувати у Львові фонд ім. Івана Франка для матеріальної підтримки українських письменників. *"...Тут передусім належить мати на увазі тих, – мовить автор, – що так як покійний поет працюють умово, віддають свої сили на службу народові і підносять його на ту культурну висоту, на якій він може зрівнятися з іншими культурними націями"* (Діло. – 1917. – 11 берез.).

Письменник Михайло Лозинський у віденській газеті "Вісник Союзу визволення України" (26 травня 1917) друкує статтю "Життя і діяльність Івана Франка", в якій наголошує на величі українського письменника, вказуючи на його місце в європейській культурі.

У Відні виходить також календар січових стрільців і жовнірів-українців, який злагодила О. Велечківна, а видання здійснив Український жіночий комітет помочі пораненим. В. Сімович (В. Верниволя) видає книжку "Розсвіт", присвячену І. Франкові, Богдан Лепкий – календар на 1918 р. під назвою "Іван Франко".

В 1917 році у Відні побачила світ також поема І. Франка "Мойсей" російською мовою, переклад якої здійснив П. Дятлов ще за життя письменника.

Український жіночий комітет Відня 8 липня влаштовує у Lehrhaus'і, де містився табір для українських жовнірів і стрільців, франківський концерт, який назвали Академією. Як писали тогочасні газети, директор української жіночої семінарії у Відні д-р Й. Застирець заборонив семінаристкам брати участь у хорі на цьому концерті. Згодом пояснить відмову тим, що він просив через екзамени в семінарії перенести концерт на інший день, а ніякої неприязні до Франка, як писали газети, у нього не було. Навпаки, він з Франком довший час переписувався, що саме йому поет відправив чи не останнього листа (27 листопада 1915 р.), а також пересилав свої поезії. Д-р Застирець каже, що саме він 25 листопада в 1915 р. брав участь у Поданні до Королівської академії Стокгольма кандидатури І. Франка на Нобелівську премію і надрукував у газеті "Українське слово" заклик до української громади підтримати кандидатуру поета. Інші часописи, на жаль, промовчали. Поставилися байдуже до цієї ідеї українці як у Галичині, так і впливові члени нашої еміграції. Кандидатуру українського письменника підтримав тільки д-р Гарольд Г'єрне з Упсали на сході Швеції. І хоч, як каже д-р Застирець, *"...Комітет Нобеля не мав поміж поетами відповідної кандидатури, творчість Івана Франка якраз надавалася до його узгляднення. Та смерть Франка зробила всі старання на нагороду Нобеля безпредметною"*. (Спогади про І. Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 504).

У першу річницю смерті Івана Франка його шанувальники почали активно клопотатися про встановлення пам'ятника на могилі письменника. У квітні газета "Діло" (08 квітня 1926) надрукувала замітку "Найбільшому громадянинові Галицької України", в якій було сказано, що "гурт львівських українців з найближчим другом і куратором б. п. д-ра Івана Франка п. радником Карлом Бандрівським на чолі звертаються до українського загалу із зазивом до складок на зорудованє монументального портрету найбільшого письменника і громадянина галицької України. Складки на портрет і гроші надсилати на адресу Краєвого Союза Кредитового у Львові, число книжки щадничої 40 000". (Діло. – 1926. – 8 квіт.).

В липні місяці Магістрат м. Львова виділив безплатно місце на Личаківському цвинтарі (ріг 4-го поля, вартістю 1400 корон) для перезахоронення тіла І. Франка. Про це Магістрат повідомив Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, виконуючи, таким чином, його прохання від 8 листопада 1916 р. (Франко І. Документи та матеріали. 1856–1965 рр. – № 367. – Київ, 1966). У листі також сказано, що земля виділяється "під умовою, що гріб і пам'ятник будуть поставлені до трьох літ" (Діло. – 1917. – 17 лип.).

З того часу майже всі українські газети Львова друкують заклики збирати кошти на пам'ятник І. Франкові. За виготовлення проекту надгробника взявся "артист-маляр" Іван Труш. "Достойне І. Франка виконання цього портретового пам'ятника вимагатиме кількох місяців напруженої роботи", – писала газет (Діло. – 1917. – 17 трав.).

Але нестача коштів та інфляція не дозволили в такий короткий термін побудувати гробівець і поставити на ньому пам'ятник. Тільки після того, як було зібрано відповідну суму грошей, у 1921 р. побудували гробівець, а після проведення конкурсу на кращий надмогильник, у 1933 р. на могилі постали каменярі, що "лупають сю скалу".

Першу річницю смерті Івана Франка відзначили також за кордоном, де його ім'я і твори були відомі ще за життя поета. Так, у столиці Чехословаччини – місті Празі відбувся святковий вечір, на якому читали твори українського поета чеською мовою.

Особливо широко відзначили Франкові дні українські емігранти Канади. Цьому сприяла канадська українська преса та культурно-освітні організації, які старалися піднести культурний рівень українських емігрантів. Велику роль у цьому відіграли також твори самого І. Франка.

Відзначення у Канаді першої річниці смерті письменника проходили одночасно з днями скорботи з приводу його кончини, бо через воєнні події про смерть І. Франка вони дізналися значно пізніше, коли газета "Робочий народ" 10 липня 1916 р. на першій сторінці опублікувала портрет письменника в чорній рамці з повідомленням: "З Києва прийшла вістка, що у Львові в маю с. р. умер український письменник і політичний діяч Іван Франко".

Вінніпезька газета "Український голос" (№ 10, 1917) повідомляла, що 11 березня у Квінт-театрі відбудеться вечір у честь І. Франка. "Вашою присутністю, – писалось у газеті, – віддасте поклін синові України і, шануючи його, пошануєте свій нарід і самого себе".

Виходять друком календарі-альманахи на 1917 р. з біографічними відомостями й оцінкою письменницької, наукової і громадської діяльності. В календарі "Дніпро" читаємо: "Заслуги Франка для українського народу просто неоцінимі. Не будь його, ... певно наше народне життя стояло б далеко позаду нинішнього...".

В багатьох місцевостях Канади іменем Івана Франка названо читальні, товариства, народні доми, бібліотеки, школи: Український народний дім у Саскачевані, читальня у Бон-Бадоні, Дитяча громада у провінції Альберта, бурса у Вегревиллі та ін.

Про вшанування пам'яті українського письменника повідомляла також щоденна англійська преса. Газета "Дейлі Джорнал" широко описала відзначення першої річниці смерті Івана Франка українською громадою в місті Форд Вільям. А в 1918 р. вийшла англомовна збірка "Пісні України", в якій Рендел Ловсей вмістила декілька перекладів творів І. Франка й написала про нього статтю.

З того часу серед українців Канади стало традицією щорічно влаштовувати зібрання, концерти в честь пам'яті письменника.

І хоч у газеті "Діло" за 30. 05. 1917 р. пролунав заклик до громади кожного року вшановувати пам'ять І. Франка "маніфестацією перед його могилою", цього не відбулося, чи через воєнний неспокій, чи вирішили широко вшановувати тільки ювілейні дати смерті письменника. У газетах, крім закликів збирати кошти на пам'ятник Франкові і кілька статей про письменника, про ширше відзначення Франкових дат згадки немає. А газета "Діло", яка друкувала найбільше матеріалів про Франка, від 29 липня 1918 р. до 1 вересня 1922 р., тобто чотири роки, не виходила.

І тільки в червні місяці 1924 р. (1 і 4 числа) на сторінках цієї газети опубліковано статтю В. Дорошенка "Великий Каменяр" і широко описано загальні збори філії "Просвіти" та свято І. Франка в Бережанах, яке відбулося 29 травня о 9-й годині ранку, а також святковий ранок у залі "Надії" для дітей-сиріт, організований сс. Служнець Пресвятої Діви Марії.

Першим масовим вшануванням Івана Франка були п'яті роковини його смерті у 1921 р. З цієї нагоди було створено Франківський ювілейний комітет на чолі з д-ром Володимиром Бачинським. Секретар – Федь Федорців, члени: Михайло Галущинський, Осип Навроцький, Олександр Лушпинський, Іван Труш. "Ми в суматорі воєнщини, – сказано у Зверненні Комітету до громадськості, – втягнуті в круговорот біжучих і грядущих дій, на жаль, допустили до того, що тлінні останки ... Франка спочивають в чужім гробі, наражені на те, що кожної хвилі можуть бути звідтам викинуті" (Батьківщина. – 1922. – 22 трав.).

П'яту річницю смерті І. Франка мали відзначити по всіх селах і містах. Святкувати належало концертами, аматорськими виставами. Дохід призначувався на встановлення пам'ятника на могилі поета. Основним у плані Комітету було до 28 травня побудувати гробівець і перенести туди домовину з тілом І. Франка.

Ця подія стала центральною у відзначенні Франкових днів у 1921 р. Головою Комітету з організації перенесення домовини Франка до власного гробівця був проф. М. Галущинський, секретарем – Осип Навроцький.

Святкування проходило два дні. 28 травня о 8-й годині ранку на Личаківському цвинтарі зібралась невелика кількість громадян, які взяли участь у перенесенні домовини письменника з чиншового гробу Мотичинських-Свачинських до власного. Це дійство супроводжував священик Євген Дуткевич. Іван Франко спочив у тіні старих дерев Личаківського цвинтаря в сусідстві парохів М. Шашкевича, Барвінського, Коцка й інших відомих людей.

А в неділю 29 травня о 12-й годині на нову могилу письменника прийшли тисячі людей. День був, як писали газети, напрочуд гарний.

Сама природа, здавалося, хотіла причинитися до звеличання похоронів того, хто так любив ціле людство. Цей день став справжнім святом. "Кожна мати-українка, – сказано у Відозві Франківського Комітету, – повинна своїй дитині показати це місце і сказати: "Тут спочиває Мойсей українського народу". Місце спочинку Франка повинно стати осередком відвідин і паломництва із усіх українських земель, так як це діється з могилою Т. Шевченка".

Газета "Український вісник" 30 травня 1921 р. писала, що вулицями міста, які вели до Личаківського кладовища, йшли люди, щоб поклонитися могилі того, "котрий родився серед них, але так високо виріс над ними, якого знають і бачать далеко за Галичиною. І як до нині багато ще жаліють, що не довелося бачити тріумфального походу від Петербурга до Києва, яким везли домовину з тілом Шевченка, так колись завидуватимуть нам правнуки за те, що бачили наші очі цієї неділі".

Усі стежки на цвинтарі заповнили люди. Вони все йшли і йшли... з прапорами, синьо-жовтими стрічками. Йшла гімназійна молодь, студенти університету, учні шкіл під проводом учителів, представники народних установ.

Хоч обставини тогочасного лихоліття не давали надії на такий здвиг народу з цілого краю (з багатьох регіонів йшли тільки представники), але й "це показало, ким був Іван Франко, ім'я якого зібрало довкола могили тисячі українців" (Український вісник. – 1921. – 31 трав.).

Пластова молодь утворила коридор, полегшуючи доступ до поетової могили.

При великому здвизі народу, при цвинтарній тиші відбулося посвячення могили. Освячував могилу І. Франка священик із церкви Петра і Павла о. Євген Дуткевич. Він же відпровадив панахиду по усопшому.

Виступити на могилі власті дозволили тільки одній людині. Промовляв художник Іван Труш. Не всім сподобалася його промова. Своє незадоволення висловила газета "Вперед" (31 травня 1921 р.). На її думку, І. Труш не висловив про Франка того, що він заслужив, а показав його в тіні Шевченка і Драгоманова. Газета "Український вісник" (31 травня 1921 р.) писала, що промова І. Труша "ні своїм змістом, ні формою не відповідала моментові, який зібрав ті непроглядні маси народу в одне місце, навколо нової могили".

А газета "Українська трибуна", що виходила у Варшаві, 2 червня 1921 р. відмітила, що "промовець змалював постать поета в занадто блідих формах, не вказав з потрібною силою головні великанські заслуги поета-громадянина".

На закінчення свята хор "Бандурист" відспівав пісні "Вже воскресла Україна" і "Сміло, друзі".

Почалося покладання вінків на кам'яну плиту нової могили. Першим ліг вінок із терну, уквітчаний червоними маками від Української

галицької армії, вінок колючого дроту від українських в'язнів з Ланцута, Головного товариства "Просвіта" у Львові, Українського педагогічного товариства, Союзу українок, чоловічих і жіночих організацій пластунів, гімназистів Львова, Стрия, Перемишля, Товариства "Сокіл", вінок від Ліги соборності України, інтернованих старшин української армії, інтернованих учителів-наддніпрянців в Ланцуті й багато-багато інших. Одні газети писали, що було покладено 48, інші – 52 вінки. І всі, за винятком декількох, із живих квітів.

Коли на могилу ліг останній вінок, голова Комітету оголосив про закінчення свята. Непроглядна хвиля народу зі співом "Не пора" пішла до цвинтарної брами, а далі вулицями Львова, співаючи пісень, поки кінна поліція не розігнала цю імпровізовану маніфестацію. "Сунула поліція так вперед, неначе за хвилину мав би розгорітися бій. В ресторанах і кав'ярнях гарячково стали закривати вікна. Розійшлася версія, що українці на цвинтарі підняли повстання. Українська громада зі здивуванням оминала боєво прибрану поліцію і якнайспокійніше вертала домів" (Український вісник. – 1921. – 31 трав.). А газета "Батьківщина" за 5 червня 1921 р., повідомлячи про ці події, писала: "В м. Львові здивувалися чужинці, що десь набралось так багато українців, та й на кожний випадок вислала проти них поліцію. Досить великий загін під проводом поліційних комісарів розмістився в казармі на розі Личаківської вулиці і чекав наказу. Але все, слава Богу, пройшло спокійно".

Газета "Запорізька думка" (18 травня 1921 р.) – часопис запорізького культурно-освітнього відділу полонених українців табору "Вадовиця" наголошувала: "Щасливі ми, великі, багаті ми, що межи нами і посеред нас не переводились і не переводяться такі мужі, як І. Франко, які вміють "стояти, як дуби посеред бурі і грому"... Вони і тільки вони несли і несуть ідеали нашої нації".

Треба сказати, що святкування Франкових днів у ті часи дозволялось проводити тільки за письмовим дозволом пануючої влади і обов'язково в присутності представника влади. Наприклад, Станіславське староство заборонило "Просвіті" с. Опришківці святкувати п'яті роковини смерті письменника тому, що зміст доповіді, крім частини, яка стосувалася біографії і творчості Франка, "не годиться з огляду на спокій і публічну безпеку, для прочитання на громадських зборах" (Вперед. – 1921. – 10 жовт.). А Товариству "Буковинський кобзар" дозволили поставити п'єсу "Украдене щастя" тільки після того, як вона пройшла цензуру і на виставу був відряджений поліцейський. На жаль, таких прикладів можна привести чимало. Але громадськість все-таки широко відзначала дні свого письменника.

У НТШ 12 червня відбулась святкова Академія. Відкрив її д-р Василь Щурат. У своїй промові, навіяній глибоким пієтизмом до великого, як він висловився, "всеукраїнця", виступаючий сказав: "Коли історик Москви бачить у Петербурзі великого чоловіка, що отворив для Росії

вікно в Європу, історик України може сміло сказати: Франко отворив для Європи вікно на Галицьку Україну" (Український вісник. – 1921. – 15 черв.).

На Академії з науковим рефератом "Поема Івана Франка "Мойсей" виступив проф. Кам'янецького університету Леонід Білецький. Проф. К. Студинський порушив тему "Ів. Франко в одному епізоді з життя Львівської духовної семінарії". Однак, як пише газета, цей епізод мало чим пов'язаний з особою І. Франка 1876 р.

21 червня відбувся святковий концерт, присвячений Франкові у великій залі Музичного товариства ім. М. Лисенка. Доповідь "Semper Tiro". Завжди учень" прочитав проф. М. Галущинський. У концерті взяли участь зведений хор товариств "Львівський боян" і "Бандурист" під диригуванням д-ра С. Людкевича. Фортепіанний супровід Одарки Бандрівської.

Дрогобиччина відзначила 5-річчя смерті свого славного земляка багатотисячним зібранням. Люди прийшли на площу Смолки коло "Народного дому". Були там українці, поляки, євреї. Усі вони мали на грудях невеличкі портрети Франка з його прізвищем і датами життя, а також національними відзнаками, спеціально випущеними до цієї дати. Балкони і вікна домів прикрашали портрети письменника у вишитих рушниках.

Перед громадою виступив приятель Івана Франка народний учитель Василь Ратальський. (До речі, в музеї зберігається книжка поета "В поті чола" з дарчим надписом Ратальському). Чоловічий хор під керівництвом о. Антона Рудницького відспівав січову пісню "Ой зацвіла черемха". А потім читали вірші Франка, виступали зі спогадами про нього. Свято закінчилось гучним співом "Вічного революціонера".

Німецька газета "Berliner Tagebllatt" (08 травня 1921 р.) публікує статтю Анни Шарлоти Вуцкі "Іван Франко", в якій характеризує його як поета, вченого та суспільного діяча, ставить Франка другим після Шевченка і підкреслює його заслуги як перекладача "Фауста" Гете та поезій Гейне.

З нагоди роковин смерті І. Франка в 1921 р. у Берліні у видавництві "Українське слово" побачила світ збірка "В п'яті роковини смерти І. Франка", в якій наголошується на величезних заслугах письменника у формуванні української нації та національної свідомості українців, мовиться про те, що його твори допомогли нашому народові вистояти у випробуваннях воєнного лихоліття. "Іван Франко як Мойсей, – мовиться у "Посвяті Іванові Франкові", – провадив нас 40 літ до обіцяної землі по скалистій, безводній пустині нашого народного життя, виховав у цій важкій мандрівці нове, здорове, ідейне покоління борців за волю і правду народню, котрих передовою сторожею були наші "Січові Стрільці", – але самому йому не судилося увійти до нової країни, до соборної, незалежної української держави" (там же, с. 4). І далі: "Коли

ми за останні літа з невідомих і безмовних рабів стали народом голосним у світі, коли ми перетривали такі великі злидні, таку історичну руїну і не перемінилися у попіл і вугілля на згарищах народніх, коли не вмерли духом, лиш з надією на кращу будучність глядимо перед себе, так це в значній мірі заслуга його генія і його прямо безмірної, всесторонньої роботи" (там же, с. 5).

У статті "Іванові Франкові в п'яті роковини смерти", надрукованій в названій збірці, Богдан Лепкий, підкреслюючи про геніальність поеми "Мойсей", як "святую-святих" його творчості, пише: "Прольог" до цієї поеми, – його найсильніше слово. Мало коли українська мова доходила до цієї висоти тону, до цієї зворушливої, потрясаючої сили, що там. "Пролог" до "Мойсея" дзвенить як стріла з лука невідомої найвищої сили – абсолюту. Вбиває низьке і нікчемне ради високого і достойного..." (там же, с. 8–9).

В перші роки після смерти Івана Франка в Галичині та за кордоном виходить багато праць про життя і творчість письменника. На жаль, у радянський час вони були заборонені і заховані у т. зв. "спецфонди". Серед них: Галущинський М. Simper tiro. – Львів, 1921; Староселъський В. Теорія нації. – Відень, 1922; Дорошенко В. Нарис історії України. – Т. 1–2. – Мюнхен, 1922; Цеглинський М. Іван Франко. – Нью-Йорк, 1918; Струни: Антологія української поезії від найдавніших до нинішніх часів / Зладив Богдан Лепкий. – Берлін, 1921.

У ці роки про Івана Франка багато друкувалось і в зарубіжній періодиці. Наприклад, у газеті "Нова Рада" (№32, 1917, Київ) Сергій Єфремов друкує статтю "Мойсей українського відродження". У німецькому журналі "Ostevropasche zukuft" (2 травня 1917, Відень) опубліковано статтю Віктора Левицького "Іван Франко" – про велич Франкового генія. Американський журнал "Ukraine" (№1, 1918, Нью-Йорк) надрукував статтю Василя Левицького про модернізм в українській літературі, де багато уваги присвячено Франкові. Іван Панкевич публікує у ж. "Archiv fur slavische Philolodie" (№ 7, 1920, Відень) статтю про життя і творчість Івана Франка й ін.

У Берліні 1919 р. з'являється монографія "Українська література" М. Тишкевича, – передрук із швейцарського журналу "L Ukraine" за 1916–1917 р. Окремий розділ монографії – "Галичина як окрема держава", в якому певне місце відведено Іванові Франкові.

Того ж 1919 р. появилося цікаве українознавче дослідження французького літературознавця Шарля Дюбрея "Deux Anne's en Ukraine". Автор робить огляд української літератури від "Слова про Ігорів похід" до початку 20 ст. У розділі "Література" досить багато місця присвячує Франкові. (Мельник Я. Церква і культ Івана Франка // Українське літературознавство. – Вип. 60. – Львів: Світ, 1995. – С. 226).

На Великій Україні в роки ренесансу (т. зв. "українізації") почали також ширше популяризувати творчість І. Франка і увічнювати його

пам'ять. Так, у Чернігові за розпорядженням губернського відділу народної освіти в 1919 р. відзначили дні Каменяра.

До п'ятої річниці його смерті в Харкові випустили спеціальну листівку, присвячену письменникові. Оргінструкторський відділ Полтавського РАТАУ розіслав бюлетні, які складалися з біографії письменника й уривків його поезій. Ілюстрований матеріал рекомендували для використання у стінних газетах. За розпорядженням Губосвіти всі школи й інші культурні заклади Полтавщини мали 28 травня урочисто відзначити п'яту річницю смерті Івана Франка. (Вісті Полтавщини. – 1921. – 28 трав.).

Директор інституту літератури ім. Т. Шевченка звернувся через ж. "Культура і побут" (1921) до осіб й організацій з проханням надсилати до інституту рукописи Франка та інші матеріали, пов'язані з його життям і творчістю.

Київський драматичний театр (він тоді містився у Вінниці) в 1920 р. першим в Україні названо іменем Івана Франка. У 1921 р. режисер цього театру Гнат Юра інсценізував і поставив на сцені поему І. Франка "Похорон".

У багатьох містах України, починаючи з першої річниці смерті письменника, виходять його твори (Київ, Харків, Черкаси, Сквирка, Вінниця, Катеринослав, Одеса й ін.)

У Харкові в серпні 1921 р. засновано Товариство молодих митців ім. Франка, яке мало займатися творчою і видавничою діяльністю. Головою Товариства обрано Тараса Франка, який у цей повоєнний час опинився на Великій Україні (Вперед. – 1921. – 3 лип.).

Про відзначення перших річниць смерті І. Франка український тижневик "Покуття" (19 червня 1921, Коломия) писав: "Нема, здається, ні однієї закутини на нашій широкій Україні, ні свідомого українця, що хоч вдячною думкою, тихим словом не відбули б поминків цього заслуженого сина українського народу".

Десятиріччя з дня смерті Івана Франка відзначали протягом усього 1926 року.

"Ось уже десять літ, як замкнув свої струджені очі Іван Франко. І не тільки у нас у Галичині, але по всій широкій Україні й загалом скрізь, де лише є Українці, йдуть приготування, щоб якнайкраще, якнайвеличніше відсвяткувати цю річницю... бо Франко ціле своє життя віддав на те, щоб вивести нас у люди, щоб пробудити нашу народню самовідданість та навчити нас боротися за свої людські й народні права. У нім криється ключ до нашої будучності", – писав Володимир Дорошенко у своїй брошурі "Іван Франко", виданій у Львові Товариством "Просвіта". (1926, с. 3–4). "За часів Франкової молодості, – продовжує автор, – вороги сміялися з нас, невороги маловажили нас, називаючи нас народом "хлопів і попів"... Польські пани згори дивилися на хлопа й не дбали про його розвиток. Хлоп був у їх очах – темний, дурний, лінивий і

п'янюга. І коли дійсно пробудився український жвавий рід, то це саме його заслуга. За цю то заслугу і шануємо ми Франка і величаємо його пам'ять" (там же, с. 4).

Особливістю цього ювілею була боротьба за Івана Франка.

Насамперед тодішня влада намагалася перешкодити святкуванню, боячись Франкового слова, і робила все можливе, щоб зірвати урочистості і збори громадян, або хоч обмежити їх. Придумувалися різні причини, щоб заборонити Франкові дні або звести їх до мінімуму.

Інші боролися між собою за те, щоб присвоїти ім'я великого Франка тільки собі. Одні вбачали в ньому виключно співця національної ідеї і намагалися створити т. зв. "культ поета". "Можна надіятися, – писав Володимир Дорошенко, – ці ювілейні свята принесуть нам... тривалі сліди – докази глибоко вкоріненого культу Франка" (Діло. – 1926. – 30 трав.).

Інші робили з нього "вічного революціонера", пролетарського письменника, першим каменярем соціалізму" (Вісті Комуни. – 1926. – 30 трав.). Газета "Свобода" писала, що коли б прислухатися до таких міркувань, то можна подумати, що Франко брав участь у жовтневому перевороті і дуже жалів, що йому не вдалося служити в Червоній армії.

Були й такі, що взагалі не признавали Франка-письменника, Франка-поета, крім Франка-редактора.

"Як поет він [Франко] ані не оригінальний, ані не великий. Він не Гомер, ні Данте, ні Гете. Він навіть не Шевченко". То за що його шанувати? – патетично запитував В. Лукич у своїй статті, що була надрукована у Філадельфії у журналі "Єпархіальні вісті" (1926 р., № 2).

Дехто із священнослужителів теж закликав відмовитися від Франка, вважаючи його світогляд (як вони казали) "головним джерелом зла і слабості своєї нації" (Нова Зоря. – 1926. – 5 серп.). Орган оборони України газета "Українська громада" (1926, 28 серп., Нью-Йорк), звернувши увагу на цю боротьбу за Франка, писала: "У 1926 році взято на муки Івана Франка. І кричати хочеться з болю: перестаньте! Не ломіть його костей, не валяйте могили, не обріхуйте пам'яти чоловіка, котрий весь свій труд, все життя на те тільки віддав, щоб з вас людей повиводити".

Виступаючи 21 червня 1926 р. у Дрогобицькому кінотеатрі "Штука", проф. І. Свєнціцький намагався захистити Франка, критикуючи таке ставлення до письменника.

Відповідаючи на питання газети "Місіонер" (1926, № 6, с. 138) "Чи Іван Франко був християнином?", коломийський часопис "Наука і віра" (1926, № 6, с. 2) пише: "Іван Франко проти Христової віри ніколи не виступав, але виступав проти неправди та кривди, та здирства деяких священиків... і не на те, щоб їх знищити, але виправити їх...".

Зовсім по-іншому ставився до І. Франка митрополит А. Шептицький. Про це свідчить його листування з єпископом К. Богачевським з Філадельфії щодо відзначення 10-х роковин смерті письменника.

К. Богачевський, заборонивши духовенству та віруючим своєї єпархії брати участь у святкуванні 10-річного ювілею смерті І. Франка, звернувся до митрополита А. Шептицького з проханням "видати заборону духовенству брати участь у вшануванні Франка і в "Дієцезії Його Ексцеленції". Відповідь митрополита є напрочуд промовистою з огляду на визнання заслуг письменника для всієї української нації, багатогранності його феномена. А. Шептицький пише, що величати повинні І. Франка як національного поета і патріота, а не як атеїста, матеріаліста.

І далі: "На загальне викоріння слави Франка в нашім народі не може бути надій для того, що живемо в такім віці, коли народи хваляться своєю "аристократією духа" як своєю силою і іспитом зрілості. На жаль, у нас тої "аристократії ще замало" (ЦДІА у Львові. – Ф. 401. – Оп. 1. – Спр. 49. Рукопис. Автограф.).

Передова частина інтелігенції та селян Галичини, а особливо молодіжні організації "Луг" і "Сокіл-Батько" були найактивнішими в підготовці Франкового ювілею. 26 квітня 1926 р. було поновлено роботу Франківського комітету. Головою президії обрано проф. М. Галущинського, заступниками – Івана Огієнка і Кирила Студинського, секретарем – І. Стронського. У комісію зі святкування ввійшли І. Огієнко, д-р С. Людкевич, В. Барвінський, М. Драган, М. Рудницький, С. Гупало (Свобода. – 1926. – 25 квіт.).

Як писала газета "Наше життя" за 25 травня: "Комітет визначив час від смерти поета, тобто 28 травня, по кінець вересня 1926 року цілком посвятити для вшанування пам'яти Франка – урядженням академій, концертів, викладів, присвячених його пам'яті, святочних вистав, зборів і т. д.".

День 28 травня Комітет оголосив вільним від науки в усіх українських школах (яких було не так вже багато). Але Львівська міська шкільна рада обмежила відзначення Франкового дня. Дозволялось присвятити йому лише один урок у старших класах і розказати про життя й творчість письменника, уникаючи при цьому всяких політичних моментів, які б суперечили ідеї злагодженого співжиття націй або повазі величі Польської Речі "Посполитої" (Діло. – 1926. – 28 трав.).

Комітет звернувся також до українських робітників з проханням 28 травня між 11-ю і 12-ю годинами припинити роботу по всіх українських товариствах й установах: ця година мала бути присвячена пам'яті Франка.

30 травня (в неділю) у всіх читальнях "Просвіти" й у всіх культурно-освітніх установах краю мали відбутися святкові зібрання, присвячені письменникові.

"У п'ятницю 28 травня о 12 годині, – писала газета "Діло" 01 грудня 1926, – перервали службовики "Народної торгівлі" і "Центросоюзу" працю на одну годину і поїхали за внутрішнім голосом пієтизму на могилу Франка. Застали могилу вкриту квітами і вінками від дівочої школи, біля якої горіла спокійним, ясним світлом воскова свічка".

Складачі газети "Діло" також в 11^{50} перервали працю. Після реферату редактора Квасниці, делегація робітників завезла на могилу письменника вінок з написом: "Українські друкарі – своєму вчителеві".

Заплановане на 30 травня велике свято в честь Франка не відбулося через сильну зливу. Тільки 13 червня на т. зв. "українському майданчику" (у Стрийському парку) зібралася численна лугова сім'я. "Примаршировало або приїхало на площу 9 відділів луговиків, 9 відділів луговичок, не рахуючи менших гуртів і поодиноких членів товариства з різних сіл і повітів. До вправ стануло 520 юнаків і 305 дівчат. Усі в лугових строях. Глядачів було понад 2000 осіб". (Громадський голос. – 1926. – 19 черв.).

Гурт луговичок зі Львова виконав ритмічні вправи під спів пісні "Човен хитається", яку їм відспівали селянські хори луговиків із Чижкова та Рудного.

Як писала газета: "Це перше лугове свято в краю, уладжене в пам'ять незабутнього сурмача старої і нової Січі – Івана Франка, виявило, що не зломила нас буря, не здавив вільного Духа чужий гніт".

Франкові святкування мали різний характер, в залежності від того, що придумали їхні організатори. Це були або святкові гуляння з демонстрацією вправ луговиків, як, наприклад, у Львові, або народні вистави, як у Сокалі, де вулицями проїжджала кіннота в національному вбранні з національними прапорами. В різних кінцях міста оркестр виконував український гімн. Зібралося близько 10 000 люду.

"Усі Бандерії гарно прибрані, на гарних конях, удекорованих стяжками... Гарно відбивались однострої дівчат. Похід тягнувся кілька кілометрів". (Громадський голос. – 1926. – 7 серп.).

"Сокіл-Батько" Франкові дні відзначив по-своєму – садінням дубів-пам'ятників і встановленням під ними пам'ятних таблиць, присвячених 10-й річниці смерті письменника. Першого дуба посадили в Львові 13 червня у Стрийському парку. Значення І. Франка як народного діяча, письменника й організатора підкреслив редактор Паліїв. Згодом дуби посаджено у Винниках, Бібрці, Бродах, Ходовичах, Верганах, Стрию, Лисятичах, Станіславі (Світ. – 1926. – 15 серп.).

Свято у Криворівні почалося, за гуцульським звичаєм, під звуки трембіт, "які заголосили, затужили під скалою Франка. Покотився голос горами, долинами, задрожав, лився по грунях і кичерах, змішався з вічним шепотом лісів, понісся ген далеко аж у Чорне море українське, оповіщаючи свято Гуцульщини в поминки І. Франка. Це ті трембіти, які так дуже він любив. Вони через триклятих ворогів не могли йому в пам'ятний день 28 травня 1916 року заплакати над гробом у Львові", – так описала початок свята в Криворівні газета "Громадський голос" 21 серпня 1926 р.

Свято відбулося 18 серпня. З самого ранку з навколишніх сіл зібралися гуцули. Коло полудня гуцульський стрій як мак зацвів.

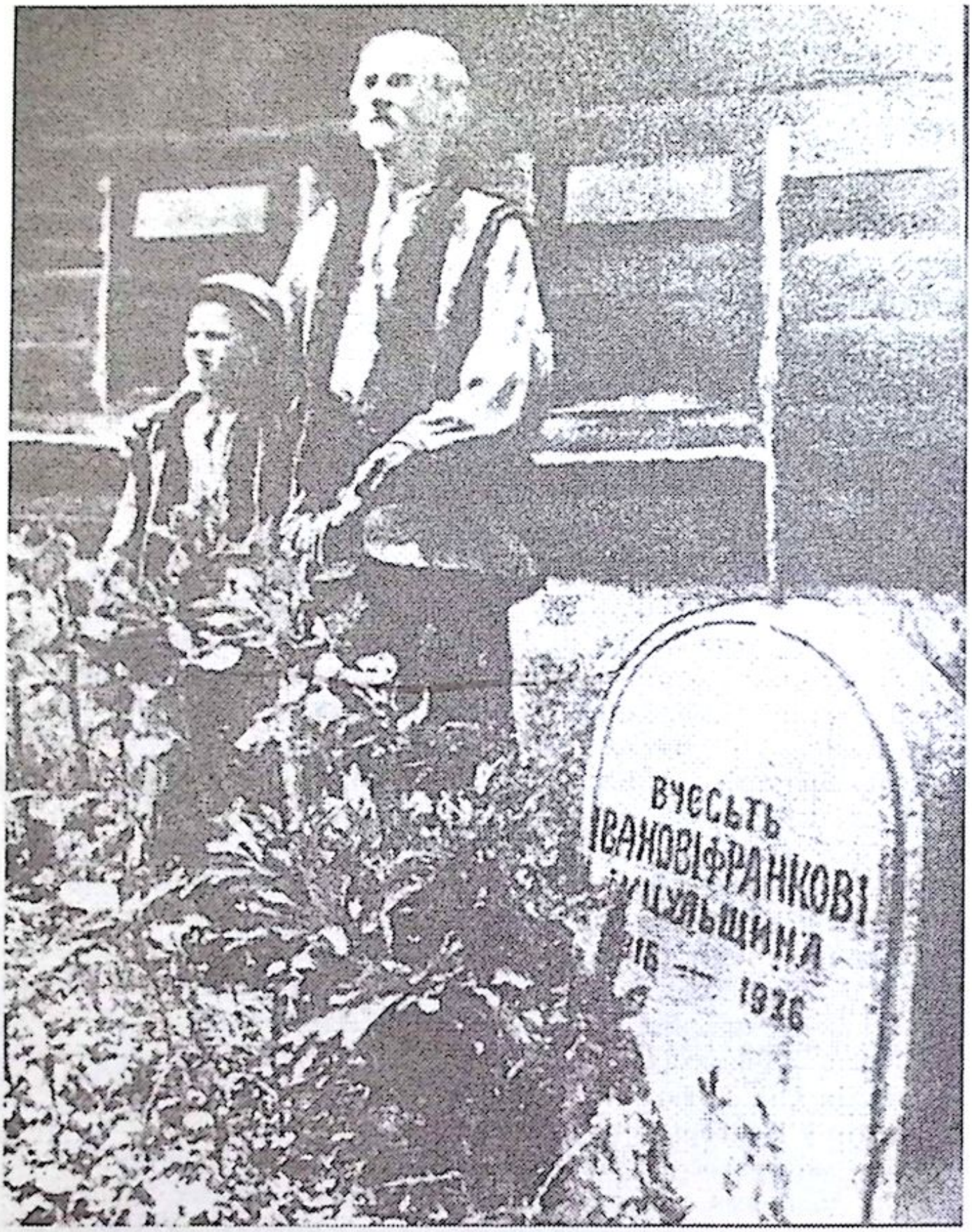

В. Якиб'юк біля пам'ятної таблиці. Криворівня. 1939 р.

На Франковій скалі, з якої він промовляв на народному вічі в 1912 р., гуцули встановили кам'яну плиту під урочисті звуки 20 трембіт. Витесав плиту з уламка скелі майстер Іван Марусяк. На ній викарбували слова: "В честь Іванові Франкові – Гуцульщина. 1916–1926". У 1928 р. поліція вирішила знищити плиту разом із скалою, але Василь Якиб'юк таємно переніс її на своє подвір'я і закопав. Року 1939 викопав її і встановив біля власної хати. Під час війни він знову закопав плиту, боячись воєнного лихоліття. Після його смерті реліквія зникла – ніхто не знав, де вона захована. Тому І. Марусяк зробив її копію і подарував сьомій Франківській конференції, що проходила в 1962 р. у Криворівні. Тільки згодом, коли вода розмила ділянку землі, вдалося знайти уламки плити. Після реставрації її передали Криворівнянському музеєві Івана Франка.

На мітингу біля скали виступало багато селян, серед них Семен Шекерик і Василь Саприянчук, а також священики Волянський і Вергун. Отець Волянський, як колишній парох Криворівні, в якого не раз гостив І. Франко, виголосив перед багатотисячною громадою промову. Відспівали національний гімн, і зі співом "Не пора" люди рушили понад Черемошом до т. зв. "Явора І. Франка", що ріс на царині Василя Якиб'юка. Тут відбулася друга частина свята. Святкове слово мав В. Якиб'юк. Промови виступаючих переплітались з хоровим співом дитячого хору з Краснопілля ("Ой та затужили стрільці січові", "Який то вітер шумно грає", "Ви, жертво, впали", "Гей січ іде").

В домі В. Якиб'юка було засновано пропам'ятну книгу й вирішено збирати гроші на утримання місць, пов'язаних з І. Франком.

Закінчення свята в Криворівні гуцульські трембіти "прощали полонинськими кругляками".

У Косові в Народному Домі відбувся великий концерт за участю спортивних товариств "Луг" і "Пласт". Дохід із виступу й добровільних пожертвувань (62 зол.) вирішили віддати на будову пам'ятника І. Франкові у Львові. На святі Франка в Печеніжині зібрали 22,96 зол.

В Бібриці, де часто Іван Франко бував у письменниці Уляни Кравченко, 11 липня після відправи в церкві Служби Божої і панахиди по ньому, люди пішли до будинку читальні, де поряд з таблицею М. Шашкевича відкрили меморіальну дошку І. Франкові з темного мармуру з двома філярами по боках роботи А. Коверка.

26 вересня меморіальну дошку відкрито також у місті Самборі, куди на свято І. Франка зібралося багато селян із Самбірського, Рудківського, Старосамбірського і рідного письменникові Дрогобицького повітів. Майже 5 тисяч громадян заповнили ринок. "Луговики" віддали шану великому духу почесним походом перед погруддям І. Франка.

3 жовтня в Городенці на Станіславщині зібралося також багато народу Городенківського, Коломийського, Товмацького і Снятинського повітів. Із словом про Франка виступив Василь Стефаник і голова Франківського комітету художник Василь Касіян. На пам'ятник І. Франкові у Львові зібрали 48 зол.

Рогатинщина святкувала, як називали старші люди, "другий Великдень 5 вересня, коли в народних строях з'їхалась до міста сила-силенна молоді на Франкове свято. Промову виголосив голова філії "Просвіти" в Рогатині А. Крушельницький. А потім "вдарили сурми в один такт і в один такт піднялися тисячі рук. Хто зломить їх волю? Хто посміє внести в ті корні ряди роздор, хто захоче посіяти в ті здорові груди зерна зневіри, зради, трусости?

Мертві люди хиляться до могил, живі рвуться до діла! В них сила! І будучність належить до них", – такими словами закінчує опис свята в Рогатині автор статті "Велике лугове свято" М. Козланюк (Громадський голос. – 1926. – 18 верес.).

В Рівному святкування Франкових днів відбулося 14 червня у залі "Просвіти". Слово про невтомну працю письменника для українського народу сказав п. сенатор М. Черкавський, якого спеціально на свято запросила Рада Товариства "Просвіта" м. Рівного.

Земляки І. Франка зібралися на урочисті збори в честь письменника в Дрогобичі 19 червня в читальні "Просвіти", яких було близько 300 осіб, переважно українська інтелігенція. З промовою виступив І. Труш.

Наступного дня, тобто 20 червня, в церкві св. Трійці відбулася церковна панахида по Франкові, а потім похід на чолі з "Пластом" із Дрогобича і Стрия (близько 5 тисяч чоловік) пішов на вулицю Сніжну, де зводилась будівля української гімназії ім. І. Франка. Але також через сильний дощ свято довелось закрити. Тоді ж міська рада Дрогобича ухвалила одну з найдовших вулиць міста Лішнянську назвати іменем Франка, а також ім'я письменника присвоїти міській бібліотеці. Це були перші місця в Галичині, названі його іменем (22. 06. 1926 р.; Облдержархів. – Оп. 56. – Спр. 1905. – Арк. 18–20).

На початку 1926 р. (20 березня) Голова Товариства НТШ К. Студинський і секретар Товариства Р. Цегельський звернулися до населення з проханням передати до архіву Товариства пам'ятки, пов'язані з іменем І. Франка. "Вважаємо їх національним майном, котре повинно бути збережено не в приватних руках, але в українській культурній інстанції", – сказано у зверненні (Діло. – 1926. – 20 берез.).

Також запропоновано крайовим і закордонним часописам передрукувати це звернення. А 30 квітня газета "Діло" повідомила, що вже деякі дарунки (від д-ра Лукич-Левицького, п. Ужицької, д-ра Володимира Охримовича, Андрія Чайківського, п. радника Кочеркера, п. К. Боярської та ін.) надійшли до НТШ, і "гріхом є задержання собі "на пам'ятку" які-небудь матеріали до життєпису Франка, а вже просто злочином є торгувати листами й автографами І. Франка".

У цьому ж номері газети було надруковано статтю Івана Німчука "Обов'язок перед пам'яттю І. Франка". "Доба Франка – це доба нашого національного відродження, – пише автор. – Зібрання таких важних матеріалів, як матеріали до життя і творчості Франка, є не тільки нашим

добром для його пам'яті, але й пристаням найвагоміших джерел до пізнання цієї доби. Франко не тільки письменник і поет, але й у повнім значенні того слова – історична особа. Його значення і його доля великі не тільки в Галичині, вони розтягнулися на всю Україну".

В ювілейний рік знову активізувався збір коштів на надгробний пам'ятник письменникові. Спеціально було видрукувано наліпки на вікна з портретом І. Франка роботи художниці О. Кульчицької (хоч у заходах ювілейного Комітету ця робота доручалась художнику Р. Лісовському). Газета "Діло" 14 травня друкує т. зв. "Відозву для всіх!", в якій мовиться, що "всі вікна в українських домах, установах і мешканнях мають мати наліпки з портретом І. Франка". Їх можна було придбати в книгарні НТШ за 20 центів за штуку, гроші з їх реалізації мали йти на побудову надмогильника Франкові.

Поліція переслідувала людей, які поширювали наліпки, погрожувала зривати наліпки з вікон і доносити про це карній владі (Діло. – 1926. – 21 травн.).

У Щирці, наприклад, поліція взагалі конфіскувала всі наклейки з портретом І. Франка, які привезли зі Львова розповсюджувачі (там же).

Цікаво, що збір коштів на пам'ятник письменникові взагалі можна було проводити тільки з дозволу тогочасної влади. Прикладом може бути збір грошей у Тернополі. Комітет дістав дозвіл тільки 28 травня, саме з цього дня дозволялося збирати кошти на теренах Тернопільського воєводства. Термін збору – тиждень, тобто до 3 червня. Збір грошей мали право вести тільки особи із спеціальними посвідченнями Комітету з вшанування пам'яті І. Франка і лише на спеціальних листках з підписами всіх членів Комітету із завіреним підписом воєводського рескрипту. Зрозуміло, що виконати це було неможливо – час збору грошей вже почався, а посвідчення навіть не замовлені.

З метою збору коштів на пам'ятник у ці дні М. Возняк упорядковує і видає збірку оповідань і поезій І. Франка "Пісня і Праця", в Ужгороді вийшов "Вибір творів І. Франка" із написом на титулі: "Увесь дохід на пам'ятник І. Франкові". На сценах театрів й аматорських колективів ставлять вистави за творами письменника. На афішах – написи: "Зберемо гроші на пам'ятник Франкові!".

В ці дні Франківський комітет виступає з новим закликом продовжувати збір коштів на надгробник І. Франкові. Звернення адресоване до всіх українців і закінчується словами: "...тільки спільними силами цілого українського народу на Україні, під Польщею, в Чехословаччині, в Югославії і Румунії, за далеким океаном можна буде достойно і гідно вшанувати пам'ять великого гуманіста, нашого поета і вчителя – Івана Франка".

Чи відгукнулося багато українців з-за кордону, невідомо. Знаємо, що в Чикаго "Відділ оборони України" разом з товариствами ім. І. Франка, ім. М. Драгоманова, товариством українських жінок США, товариством ім. В. Винниченка та інших 29 травня 1926 р. відсвяткували 10-річчя з

дня смерті Івана Франка святковими концертами. Зібрані 78 доларів відправили до Львова на пам'ятник письменникові (Громадський голос. – 1926. – 21 серп.). Великий концерт відбувся в Філадельфії. Із святковою промовою виступив д-р Лука Мишуга. На пам'ятник до Львова відправили 96 дол. (Діло. – 1926. – 18 черв.).

Ініціативу Комітету підтримали також українці з Великої України, які вирішили асигнувати кошти на пам'ятник через Всеукраїнський громадський комітет. Доля грошей невідома. Знаємо, що вони призначалися не на надгробник, а на пам'ятник І. Франкові на одній з площ міста Львова.

Даючи інтерв'ю одній із Харківських газет, К. Студинський, між іншим, зауважив: "НТШ передбачає поставити пам'ятник І. Франку у Львові, але його доведеться ставити не на прилюдному майдані, а, напевно, в подвір'ї Академії". І тоді Всеукраїнська Франкова пам'ятникова комісія Харкова вирішила, що в разі випадку заборони польською владою поставити пам'ятник Франкові у Львові, збудувати величний пам'ятник письменникові в якомусь великому центрі України. (Життя і революція. – 1926, черв. – № 8.). Але, на жаль, обіцянки одних і других залишились тільки на папері. Скоро про "величний пам'ятник" І. Франкові забули.

Інших відомостей про надходження із-за кордону грошей до Львова на побудову надмогильника І. Франкові не було.

Відтак 27 квітня 1926 р. в Харкові також було створено Всеукраїнський громадський комітет зі вшанування пам'яті Івана Франка. Членами Комітету були акад. Д. Багалій, професори Д. Яворницький, О. Білецький, письменники П. Тичина, Остап Вишня, О. Довженко, Гнат Хоткевич, Лесь Курбас, С. Пилипенко, М. Скрипник, М. Вороний, О. Шумський, артисти Гнат Юра, М. Садовський, М. Литвиненко-Вольгемут й ін. Більшість із цих видатних діячів України потім було репресовано й розстріляно у сталінських таборах.

Іменем Франка в ювілейний рік називають театри, парки, бібліотеки, навчальні заклади, вулиці і т. ін. (До речі, до 1956 р. іменем письменника в Україні не названо жодного об'єкту, а більшість із того, що носило ім'я Франка – зникло).

День 28 травня проголосили національним святом. Але, на жаль, на Радянській Україні це свято не стало традицією, уже в 1930-ті роки про нього забули взагалі.

Як позитивне треба відзначити, що в ювілейні дні в державних видавництвах України великими тиражами виходять твори Франка. Побачили світ ювілейний номер літературно-політичного журналу "Всесвіт" з портретом письменника на титулі, "Франківський збірник", який видала харківська 20-та школа ім. І. Франка. Матеріали про Івана Франка та його творчість друкувалися в журналах "Україна", "Червоний шлях", "Життя і революція", "Глобус", "За 100 літ" (ред. М. Грушевський). Згодом ці журнали заборонили більшовики, а їхні редактори і

члени редколегій були заарештовані і знищені (Х. Лакиза, О. Дорошкевич, Филиппович та ін.).

Найбільшим досягненням українських франкознавців у 1920-х рр. було видання, здійснене видавництвом "Рух" (1924–1929 рр.) і "Укркнигоспілкою" (1929–1931 рр.), 30-томної збірки творів Франка. Далеке від досконалості, але це було перше найповніше видання творів Каменяра. Редактора видання С. Пилипенка, а також співробітників видавництва І. Лизанівського, П. Косинку, В. Підмогильного, які працювали над підготовкою видання, в 1930-ті роки розстріляно.

З нагоди 10-річчя смерті письменника були виділені спеціальні кошти (1500 крб) для премій ім. І. Франка (клопотання підняв центральний комітет спілки українських письменників "Плуг"), які мали призначатися за найкращі праці з історії літератури.

В газеті "Зоря" (1926, серпень) надруковано повідомлення, що "Всеукраїнський громадський комітет, розглянувши роботу з історії літератури – ухвалив поставити питання перед журі по призначенню Франкових премій про призначення премії А. Корякові за його працю "Нарис з історії української літератури". Інших пропозицій не було.

Була постанова також про призначення стипендії для студентів: з них п'ять – вихідцям із Західної України) і 10 – для учнів профшкіл. Але все це лишилося тільки на папері (Життя і революція. – 1926, черв. – № 8).

Українці, що проживають за кордоном, також відзначили цю річницю. Часто на концертах-мітингах Канади збирали гроші для підтримки преси, яка поширювала тут ідеї І. Франка.

Газета "Українські робітничі вісті" за 27 травня 1926 року присвятила свій номер письменникові, в якому опубліковано об'ємну редакційну статтю "Велетень слова і думки", "Іван Франко в поезії" (за О. Дорошкевичем) і "Нові матеріали про Івана Франка".

Журнал "Робітниця", редактором якого був Мирослав Ірчан, 1 червня 1926 р. вмістив солідну статтю "Іван Франко".

В Росії твори українського письменника друкуються в періодичній пресі, виходять окремими виданнями (К свету. – М.: Госиздат, 1926; Есть ли дружба и другие рассказы. – Л., 1926; Фрузя. – Изд-во: Долой неграмотность, 1926 та ін.).

Білоруський журнал "Полимя" в 4-му номері опублікував статтю П. Бузуна "Памаці Франко". Чеський журнал "Stovansky prehled" (1926 р., № 7) друкує статтю І. Брика "Сторінка з чесько-українських відносин". Тоді ж у Празі в "Науковому словнику Массарика" побачила світ стаття "Іван Франко" (1926. – Т. 2. – 860 с.).

І з кожним роком, з кожним ювілеєм, з кожним перекладом творів І. Франка його слава ширилися і далі шириться по світу. Сьогодні, напевно, є дуже мало країн, де б не знали імені українського генія, не читали б його творів, адже вони перекладені майже на 60 мов народів світу. Один із останніх перекладів, як нам відомо, було здійснено в 1994 р. в Індії тамільською мовою тамільським поетом і вченим К. Ганешем.

ІВАН ГОРАК, РОМАН ГОРАК

ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ ІВАНОВІ ФРАНКУ НА ЛЬВІВЩИНІ

Якщо до 1991 року інформацію про пам'ятні знаки на Львівщині взагалі та ті, що пов'язані з Іваном Франком зокрема, збирали спеціальні відділи служби Товариства охорони пам'яток і вели з того приводу картотеку, то сьогодні ці питання не досліджують. Невідома й доля картотеки, яку вели досі. Питанням про нововідкриті пам'ятні знаки на Львівщині, на жаль, ніхто із державних служб не займається. Відповідь на це питання частково можна отримати з картотеки, яку ведуть у Львівському літературно-меморіальному музеї.

Таким чином багатофігурних пам'ятників на Львівщині, окрім надмогильного пам'ятника Іванові Франкові на Личаківському цвинтарі, два: у Львові перед університетом, авторства Е. Миська, Д. Крвавича, В. Борисенка, Я. Чайки, В. Одрехівського та архітектора А. Шуляра, відкритого 1964 року (повна інформація про всі перипетії, пов'язані з його проектуванням, виготовленням, дискусіями, які велися, піснями, які складав народ, кресленнями, постановами уряду та різного рангу чиновників зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка) та в Дрогобичі на площі перед Народним домом авторства Я. Чайки, Е. Миська та В. Одрехівського (арх. А. Новаківський та А. Консулов), відкритого 1966 року в литому камені. Опісля 2005–2006 років його вкрито бронзовою виколоткою.

Переважна більшість пам'ятників Іванові Франкові на Львівщині є погрудними портретними зображеннями. Найдавніший і перший такий пам'ятник відкрито перед будинком Івана Франка у Львові 1949 року з ініціативи Максима Рильського. Автор – скульптор з Пирятинщини Володимир Пивоваров, товариш М. Рильського, який загинув при визволенні Львова неподалік будинку Івана Франка. Максим Рильський привіз гіпсове погруддя з Києва, де його вже відлили в бронзі на скульптурній фабриці у Львові. Відкриття пам'ятника було величавим, зібрало чимало людей і проводилось згідно з протоколами відкриття пам'ятників у радянські часи та широко висвітлювалось у тодішній пресі. Постамент пам'ятника виготовлено із теребовлянського пісковика. Повна тека документів, пов'язана із встановленням цього пам'ятника, зберігається у фондах Львівського літературно-меморіального музею.

У справжню трагедію обернулась історія із встановленням першого пам'ятника Іванові Франку на Львівщині у Винниках, на території тютюнової фабрики, на місці знесеного пам'ятника Сталіну. Автор – В. Сколоздра. Пам'ятник відкрито 1956 року до сторіччя від народження Івана Франка з ініціативи робітників тютюнової фабрики. Відтак 1962 року завдяки спільним діям радянського патріотизму та польського шовінізму цей пам'ятник було знищено, і знову волею народу 1978 року відновлено, правда, в невеликому форматі на території школи у Винниках, потиху від людей. Спогади і свідчення тих людей, зібрані завдяки сподвижницькій праці краєзнавця Зиновія Слоти, зараз зберігаються у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка.

Великої художньої вартості є погрудний пам'ятник Івану Франкові з бронзи роботи скульпторів О. Супруна та А. Білостоцького, відкритий у Бориславі 1959 року перед новим рестораном "Карпати". Пам'ятник дуже подібний до того, який встановлено в Києві перед теперішнім Національним театром Івана Франка. Тему Борислава, а заразом і робітників та їхньої організованої боротьби з експлуататорами Іван Франко підняв вперше не тільки в українській, але й світовій літературі. На жаль, Борислав зберіг дуже мало меморіальних місць, пов'язаних з Іваном Франком. Завдяки зусиллям Львівського літературно-меморіального музею 1999 року в місцевому краєзнавчому музеї відкрито кімнату, присвячену Іванові Франку та його товаришеві письменнику Степану Коваліву, який провів свій вік у Бориславі і творчість якого тісно пов'язана з цим містом та робітниками.

У Нагуєвичах пам'ятник Іванові Франкові погрудного плану відкрито 1966 року на площі неподалік сільської ради. Автор – Євген Дзиндра. Робота не задовольнила районне начальство, а тому скульптуру було знято і 1981 року встановлено інший пам'ятник з бронзи (скульптор Е. Мисько, архітектор С. Мигаль), який поступається попередньому пам'ятнику, котрий після скинення забрано на збереження під опіку Львівським літературно-меморіальним музеєм Івана Франка, а 2001 року його зять скульптор Петро Дзиндра відреставрував, і тепер він міститься перед будинком нової літературної експозиції музею.

У більшості сіл та містечок області в різні часи було встановлено погруддя Івана Франка в основному роботи Я. Чайки та В. Сколоздри. Такі пам'ятники прикрасили площі в Трускавці (1955 рік), Самборі (1956 рік), в селі Середпільці Радехівського району (1956 рік), у селі Почапи Золочівського району (1960 рік), у смт Івано-Франкове на території меблевого комбінату (1965 рік), у м. Броди (1966 рік), у селі Кунині Жовківського району (1964 рік) та в селі Хлівчани Сколівського району (скульптор Е. Мисько, 1967 рік), Кам'янка-Бузька та Моршин (обидва 1966 року), в селі Боложинів Бузького району (1966 рік), у селі Тухлі Сколівського району (А. Білостоцький, 1967 року), в селі Словіта

Золочівського району (1968 рік), у селі Болотів Буського району (1969 року), в селі Верхня Білка (скульптор Я. Чайка, 1969 рік), 1970 року в селі Гринів Пустомитівського району (скульптор Я. Чайка), 1972 року в місті Комарно Городоцького району, 1981 року в смт Івано-Франкове Яворівського району. Року 1987 відкрито пам'ятник Іванові Франку в селі Голобутів Стрийського району, авторства скульптора Е. Миська та архітектора О. Матвіїва. Прекрасний чи не найкращий пам'ятник останніх років у повний зріст відкрито в селі Лішня по дорозі з Дрогобича в Нагуєвичі. Його автор скульптор Й. Садовський, архітектор – І. Француз. На пам'ятнику відчеканено відомий вираз Івана Франка з твору "Декадент": "Я син народа, що вгору йде".

Відтак 1989 року відкрито пам'ятник Іванові Франку в селі Завадів Стрийського району (скульптори – Василь і Володимир Одрехівські) на подвір'ї музею історії села. Року 1986 відкрито пам'ятник Іванові Франку в м. Стрию біля СШ № 3 (скульптори Василь і Володимир Одрехівські, архітектор – В. Блюсюк). Усі ці пам'ятники побудовано в радянський час. Їх загальна кількість – 25. Оскільки більшість з них зроблено з каменю та литого каменю, що має властивість "цвісти", місцеве керівництво не знайшло кращого способу їхнього відновлення, як щорічно ці пам'ятники фарбувати так званою "серебрянкою", в результаті чого важко в деяких з них добачити окремі риси обличчя. Про ці пам'ятники згадують виключно перед річницею Івана Франка, в серпні, в черговий раз роблять їх "срібними", обсаджують квітами і знову чекають наступного року. За яким принципом встановлювались пам'ятники Іванові Франку – також важко зрозуміти.

Від 1990 року починається новий період у вшануванні пам'яті Івана Франка. Перший пам'ятник Каменяреві відкрито в день проголошення української державності 1990 року в Рудках Самбірського району. Автор – Я. Чайка.

Опісля 1992 року біля школи в селі Бортники Жидачівського району відкрито пам'ятник Іванові Франку (скульптор В. Одрехівський, архітектор С. Крегембільд). Аналогічний пам'ятник встановлено 1992 біля сільської бібліотеки у селі Романів Перемишлянського району (скульптор С. Перепадя). Року 1994 відкрито пам'ятник Іванові Франку біля школи в селі Добрівляни Жидачівського району роботи скульптора Р. Романовича. Наступного 1995 року погруддя Франка роботи Я. Чайки встановлено на подвір'ї школи в місті Красному. В 1996 році відкрито погруддя Івана Франка в селі Березина Миколаївського району (скульптор І. Самотос, архітектор В. Каменщик).

Року 1995 в Стрию відкрито пам'ятник І. Франку, Лесі Українці та Т. Шевченку в одній скульптурній групі (скульптори – Василь та Володимир Одрехівські, архітектор – В. Сколоздра). Таким чином, 15 років української незалежності принесли лише п'ять пам'ятників Іванові Франку на Львівщині. Більше пам'ятників на території Львівщини не споруджувалось.

Найдавнішою пам'яткою на території Львівщини є керамічна дошка невідомих авторів у селі Романові Перемишлянського району на будинку, в якому виступав Іван Франко 12 червня 1904 року. Автори таблиці невідомі. Зараз в цьому будинку міститься сільська бібліотека.

В 1946 році меморіальну таблицю встановлено на будинку школи отців Василіан при церкві Святої Трійці у Дрогобичі, в якій Іван Франко навчався з другого до четвертого класу у 1865–1868 роках. Відтак 1981 року таблицю замінено на нову з тонованого гіпсу із неправильно визначеними роками навчання Івана Франка у нормальній школі та із портретним зображенням письменника. Цього ж 1946 року меморіальна дошка була встановлена в місті Самборі, де Іван Франко читав поему "Мойсей" у 1913 році по теперішній вулиці Шопена, 8.

Рік 1972 відкриває час меморіальних дошок у Львові. Найпершу меморіальну дошку з чавуну встановлено на будинку колишнього Крайового суду по вулиці князя Романа, 1–3. Скульптор А. Галян, архітектор М. Вендзилович.

На будинку старого корпусу Львівського університету, в якому навчався Іван Франко у 1875–1881 роках, художньо-меморіальну дошку із зображенням молодого Каменяра встановлено 1976 року роботи Е. Миська. Невдовзі її оточили багато інших меморіальних таблиць у пам'ять тих видатних людей, які навчались в університеті по колишній вулиці Миколая (зараз – М. Грушевського).

В 1978 році на розі будинку вулиці С. Крушельницької та Каменярів (колишня вул. Кляйнівська, 4), в якому жив Іван Франко разом з Михайлом Павликом після виходу з тюрми та видавав журнали "Громадський друг", а також альманахи "Дзвін" та "Молот", встановлено художньо-меморіальну таблицю скульптора М. Посікіри та архітектора Б. Черкеса. В цьому будинку були написані безсмертні "Каменярі" Івана Франка.

Наступного 1979 року в Дрогобичі на будинку колишньої гімназії, в якій навчався Іван Франко у 1868–1875 рр., встановлено прекрасну художньо-меморіальну таблицю з бронзи авторства скульптора Л. Яремчука і архітектора Є. Хомика. Року 1981 відкрито художньо-меморіальну таблицю на будинку на площі Вічевій, 1, в якому було заарештовано Івана Франка 1877 року і в якому він жив з 1876 року. Автор таблиці Дмитро Крвавич, архітектор М. Федик. Цього ж року відкрито бронзову художньо-меморіальну таблицю на колишньому будинку НТШ (вул. Винниченка, 26) у Львові, в якому Іван Франко працював з 1887 до 1906 року. Скульптор Ф. Бриж, архітектор Л. Романюк.

Опісля 1984 року відкрито меморіальну таблицю в будинку школи в Корчині Сколівського району, де виступав Іван Франко під час так званої Першої студентської екскурсії влітку 1884 року.

Відтак 1986 року відкрито художньо-меморіальну таблицю і на будинку по колишній вулиці Крижовій, 12 (зараз – Генерала

Чупринки, 14), де проживав Іван Франко із сім'єю з 1898 року до 1902 року, коли звів свій будинок. Автор таблиці скульптор Л. Мазур. 1989 року в селі Завадові, де часто бував Іван Франко, відкрито меморіальну таблицю. Автори невідомі.

У час української державності художньо-меморіальні бронзові таблиці відкрито в м. Судовій Вишні на будинку Народного дому, де під час виборчої кампанії 1897 року виступав Іван Франко. Автори – скульптор Л. Яремчук, архітектор В. Каменщик. Цього ж року встановлено художньо-меморіальну бронзову таблицю на будинку Наукової бібліотеки Львівського університету по вулиці М. Драгоманова, в якій працював письменник з часу побудови будинку аж до кінця свого життя. Для чого йому було виділено спеціальну кімнату на третьому поверсі. Автор – скульптор Л. Яремчук.

В 1992 році художньо-меморіальну бронзову таблицю роботи скульптора В. Кудлаєнка встановлено на будинку "Просвіти" в Турці, де Іван Франко виступав з читанням своєї поеми "Мойсей" 6 квітня 1913 року.

Від 1992 року майже кожного року на території Львівщини відкривались нові меморіальні дошки та стели, присвячені Іванові Франкові. Їх встановлювали в селах, де перебував Іван Франко, і цей факт документально підтверджений.

Року 1993 в Львівському літературно-меморіальному музею було вперше відсвятковано перші "Дні пам'яті Івана Франка", які розпочались 28 травня, в день смерті Івана Франка, урочистостями у Львові, а відтак продовжувались до десяти днів. Дні пам'яті завжди закінчувались урочистостями в одному із сіл Львівської області, де перебував Іван Франко та де жили його друзі. Саме цього року було вибрано село Миклашів, що біля Винник. Там 1935 року померла Ольга Озаркевич (до заміжжя – Рошкевич), колишня наречена Івана Франка. Тут жила її сестра Михайлина Рошкевич, українська письменниця, яка ввела в літературу бойківський діалект і творчість якої високо шанували Іван Франко та Михайло Павлик. У Миклашеві збереглась плебанія, яку було відновлено та в котрій тепер живе священик місцевої церкви. В селі відтоді стало традицією кожного року проводити дні пам'яті І. Франка. Цього ж 1994 року в місцевій школі встановлено мармурове погруддя Івана Франка роботи В. Сколоздри, подароване Львівським літературно-меморіальним музеєм. З допомогою працівників Львівського музею при школі відкрито музей Івана Франка, Ольги Рошкевич та родини Іванців. До відкриття музею було приурочено вихід творів Михайлини Рошкевич "Таку вже Бог долю судив". Книжка побачила світ 1993 року в "Каменярі", а відтак вийшов і краєзнавчий нарис Романа Горака та Володимира Лаби про село Миклашів. На основі віднайденої рукописної хроніки села, яку вела "Просвіта", вдалось встановити, що саме на відновленій плебанії колись містився штаб УГА при відступі зі

Львова і поході на Велику Україну. В 1996 році на будинку колишньої плебанії встановлено меморіальну дошку, присвячену Ользі Рошкевич, а ще через рік пам'ятну дошку, яка нагадувала, що тут містився штаб УГА після відходу армії на Схід.

Досвід проведення урочистостей у Миклашеві визначив методику проведення аналогічних свят вшанування пам'яті письменника у містах та селах Львівщини. Аналогічним чином пройшло вшанування пам'яті Івана Франка в Городку, де Іван Франко бував не один раз. Тут його приманювало озеро, в якому 1880 року мало не втопився, тут жили Озаркевичі, Лесь Мартович, Окуневські, Василь Стефаник. Сюди приїздила Наталія Кобринська. У результаті аналогічного святкування вийшов нарис Р. Горака "Городок" у видавництві "Каменяр" 1995 року, а 1994 року побачив світ спеціальний випуск "Галицької брами" у видавництві "Центр Європи", присвячений Городку. "Городок" став підручником для шкіл району з краєзнавства, а найголовніше – був врятований будинок "Просвіти", на якому невдовзі з'явилась меморіальна дошка в честь перших просвітян в Городку роботи скульптора Михайла Дмитріва з Києва. Він є автором художньо-меморіальних таблиць у Вовчухах і Долинянах, присвячених Іванові Франку, а також пам'ятника Січовим стрільцям на цвинтарі у Вовчухах, де гуцульська сотня кинулась на перейми поїзду, що йшов з армією Галлера на Львів. Михайло Дмитрів є також автором пам'ятника жертвам сталінізму в Городку, встановленого на центральній площі. Городок став одним з важливих міст постійного відзначення роковин Івана Франка. Проте не Городкові, адміністративному центру району, судилось стати справжнім центром святкувань, а селу Вовчухи цього ж району, в якому священиком до самої смерті (50 років) працював товариш І. Франка – письменник Василь Загаєвич. У цьому селі 1902 року Іван Франко читав у церкві Апостола, звідки вивіз і опублікував декілька старих документів, стародруків, які зберігаються в бібліотеці НТШ. У результаті спільних дій Музею з активістами села, сільською та районною радою 2001 року встановлено меморіальну стелу на місці плебанії в селі, де мешкав В. Загаєвич, а у видавництві "Каменяр" вийшло повне зібрання творів Василя Загаєвича (упорядник Р. Горак). Вовчухи – рідне село братів Отковичів та скульптора Дмитріва, який є також автором меморіальної дошки І. Франку, встановленої 2003 року в селі Вовчухи, та меморіальної дошки Каменяреві в селі Долиняни, котре належало до Вовчухівської парафії, де Іван Франко того ж самого року і того ж дня на зелені Свята читав "Апостола" через хворобу єдиного грамотного дяка в селі. Святкування днів пам'яті Івана Франка у Вовчухах стали традиційними. Отож 2005 року спільними силами Львівського державного коледжу ім. Івана Труша та Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка в селі, у місцевій школі, відкрито музей Івана Франка та Василя Загаєвича.

У кожній поїздці брали участь артисти Львівської філармонії та театрів, а також святкування широко висвітлювалось у засобах масової інформації.

Відтак 2000 року проведено в Бібрці "Тиждень пам'яті Івана Франка", куди письменник приїздив до Уляни Кравченко, з котрою мав намір одружитись. Святкування привело до відкриття в місцевій школі кімнати – музею Уляни Кравченко.

Рік 2001 увінчався відновленням пам'ятної дошки у Золочеві, де Іван Франко 1911 року читав "Мойсея". Урочистості в Золочеві закінчились великою виставкою про Івана Лизанівського, видатного державного діяча, знищеного сталінізмом, особистого секретаря Івана Франка у 1911–1912 роках та редактора першого тридцятитомного рухівського видання творів Каменяра. Аналогічні події відбулися в Завадові та Голобутові у 2002 році, куди часто приїздив Іван Франко.

Відзначення "Днів пам'яті Івана Франка" відбулось і в Кунині Жовківського району, де по дорозі у Крехівський монастир Іван Франко зупинявся в отця Загаєвича та куди на канікули з дітьми до місцевого вчителя Решетиловича, батька письменниці Ольги Дучимінської, приїздила з дітьми Ольга Франко. У селі Миколаєві біля Гаїв, де народилася Ольга Дучимінська, спільними силами учителів місцевої школи та Львівського літературно-меморіального музею було відкрито літературно-меморіальний музей письменниці, мучениці сталінських концтаборів.

В 2004 році встановлено меморіальну дошку на плебанії, яка збереглась у первісному вигляді в селі Нова Скварява. Там мешкав товариш Івана Франка, видатний громадський діяч, вчений-ботанік Осип Олеськів, в котрого на весіллі він був дружбою та до котрого втік, щоб сховатись від світу, коли Ольга виходила заміж. Тут розпочав писати "Борислав сміється". Про це нагадує сьогодні проста меморіальна дошка з чорного мармуру із портретом Івана Франка. Року 2006 на цьому ж будинку з'явилась ще одна меморіальна дошка в пам'ять Осипа Олеськіва. В 2004 році вийшла книжка Р. Горака "Іван Франко та Жовківщина" про перебування Івана Франка на Жовківщині та про його тутешніх товаришів, знайомих. Зокрема про Турчинських, вчителів Дрогобицької гімназії, які були родом із Сопошина. Під впливом Юлія Турчинського Іван Франко почав робити свої перші літературні проби. В Жовкві довгі роки жив і працював нотарем гімназійний товариш Івана Франка Антін Шіллер, який організував в гімназії літературний гурток, в якому Іван Франко прочитав своє перше оповідання. В Дублянах жив Юліуш Ау, постійний опонент Івана Франка з соціології. У самій Новій Скваряві хотів жити й Іван Франко і мав намір тут купити під забудову клаптик землі.

Рік 2005 відзначився відкриттям ювілейної стели роботи скульптора Р. Романишина в селі Антонівка, колишні Яйківці, куди 1905 року на Великодні свята приїздив Іван Франко з Михайлом Коцюбинським та

Володимиром Гнатюком. Франко саме працював над поемою "Мойсей", коли його відвідав М. Коцюбинський та плів рибацьку сіть, як первобутний апостол. М. Коцюбинський хотів побачити галицьке село, галицький Великдень, тутешні гагілки та побачити в дії "Просвіту". В честь 100-річчя приїзду шановних гостей відбулись урочистості з нагоди відкриття меморіальної стели, висадження парку та зустріч із нащадками І. Франка й М. Коцюбинського. В той час і вийшла у видавництві "Каменяр" краєзнавча книжка Р. Горака та Івана Гамлія "Загублені на Журавенщині" про ті невеличкі села, котрі 1910 року створили в себе "Просвіту" і назвали її іменем Івана Франка.

Опісля 2006 рік приніс меморіальну дошку і пам'ятний знак про Івана Франка та українську письменницю Климентію Попович в село Жовтанці Буського району. Тоді ж вийшла у видавництві "Каменяр" краєзнавча книжка Р. Горака "Дорога до Жовтанців", в якій було поміщено нариси про вихідця з Вислобоків, товариша Івана Франка – Василя Щурата, а також нарис про родинну каплицю в тому селі відомого церковного діяча Онуфрія Криницького.

Безумовним успіхом науково-пошукової роботи Львівського літературно-меморіального музею стало віднайдення та встановлення 2001 року пам'ятного знака на місці хати в селі Озимина Самбірського району, де 1802 року народився батько Івана Франка Яків, а також його дід Іван та прадід Теодор.

Варто зазначити, що в останні роки меморіальні дошки, стели в честь Івана Франка мають тепер інше значення, ніж колись. Найперше вони встановлюються в місцях, пов'язаних з іменем Івана Франка чи якоїсь близької йому людини. В їх створенні та встановленні бере участь усе село. Такі заходи активізують збирацьку роботу учнів, вчителів, місцевих краєзнавців, суттєво збагачують наші знання про рідний край і є великим живим уроком рідного краєзнавства, а також поповнюють фонди Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка.

ОЛЬГА ГЛІБОВИЦЬКА

ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ ІВАНОВІ ФРАНКУ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ

Понад сорок років обласний центр місто Івано-Франківськ, а з ним і область носять ім'я великого Каменяра. За цей час в області багато зроблено для вшанування пам'яті Івана Франка. Та це й не дивно, адже тут він бував неодноразово, виступав на різних імпрезах та зборах, тут зустрів своє кохання, а його літування в Криворівні зробило з глухого гуцульського села своєрідну Мекку або, як її називали, гуцульські Атени.

Попри безліч пам'ятників-погрудь, пам'ятних знаків та меморіальних дошок повнофігурні пам'ятники Іванові Франку в області були встановлені тільки в роки Незалежності України.

Отож 26 серпня 1995 р. в Івано-Франківську, під час святкування дня міста біля музично-драматичного театру імені Івана Франка, в урочистій обстановці на вулиці Незалежності відкрито скульптурний бронзовий монумент поетові (автори М. Посікіра і Л. Яремчук), який став візитною карткою міста. Скульптори виліпили величну поетову постать з похиленою головою і закладеними назад руками, яка ніби виростає з трьохступінчатого широкого постаменту. У створенні монумента митці виявили силу свого таланту, розуміння Івана Франка як пророка й речника України, втілили нестримний потяг українського народу до волі й протесту проти тиранії та насильства. Узагальненою виразною пластикою автори підкреслюють зосередженість, рішучість, силу волі великого Каменяра. Пам'ятник став домінантою, виразно вимальовується на тлі світлих будівель і водночас органічно вписується в загальну структуру площі.

Щоб глибше і краще пізнати спадщину Каменяра, оргкомітет з відзначення 150-річчя від Дня народження Івана Франка запланував звести три пам'ятники письменникові в містах Надвірна, Коломия та Болехів. На жаль, через брак коштів тільки в Болехові на знак шани "мислителю духа" постав монументальний бронзовий пам'ятник. Дорога до нього починалась 2001 року, коли сесія міськради прийняла рішення про його встановлення. Надалі на художній раді було затверджено та підписано угоди з виконанням робіт. У період будівництва фінансова допомога

надходила від фонду "Слобожанщина" на чолі з В. Братківом (25 тис. гривень), а також певні кошти зібрала громада за ініціативою П. Порохоняка, В. Куйбіди (30 тис. гривень). Більшу частину фінансування (вартість пам'ятника з постаментом 300 тис. гривень) виділила обласна та міська влада.

Монумент урочисто відкрито 27 серпня 2006 р. в присутності голови облдержадміністрації Р. Ткача, голови облради І. Олійника, народних депутатів Є. Гірника та В. Куйбіди, ректора Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника Б. Остафійчука, лауреата Шевченківської премії С. Пушика, депутатів міськради, просвітян.

Автор пам'ятника львівський скульптор Василь Ярич (він є також автором пам'ятника Данилові Галицькому в Львові) створив бронзового Франка, осяяного світлістю мрій і задумів, з книжкою в руках й у вишиваній сорочці. Зображення фігури на повний зріст встановлено на вертикальному ступінчастому постаменті, який набагато перевищує ріст людини. Загальна висота пам'ятника близько восьми метрів. Увечері промені прожекторів, завдяки світлотіньовій грі, надають скульптурі більшої об'ємності та чіткості контуру. Як твердять фахівці, це найкращий пам'ятник письменникові на ввесь західний регіон, він став окрасою Болехова.

Живе надія, що невдовзі бронзовий пам'ятник Каменяреві прикрасить скверик на центральній пішохідній вулиці міста Коломиї. Відповідно до цього реконструюють прилеглу територію.

Серед декількох проектів обрано один, який відображатиме постать молодого Франка. Автор проекту Василь Андрушко пропонує коломийцям своє бачення Франка – не як бунтаря і "вічного революціонера", а як інтелігентну високоосвічену особистість. Триметровий пам'ятник виготовлятимуть львівські скульптори. Приблизна вартість – 250–300 тис. гривень. Через брак коштів відкрито благодійний рахунок. Коломийці надалі працюють над втіленням своєї мрії.

Пам'ятники-погруддя письменникові на Івано-Франківщині почали встановлювати із середини п'ятдесятих років минулого століття.

По дорозі з Делятина на Коломию в невеличкому селі Товмачик, на пагорбі серед дерев, стоїть, витесане із природного каменя погруддя письменника (рішення Коломийського райвиконкому від 13. 10. 1951 р.). У постамент вмонтовано таблицю із написом: "Іван Франко. 1856–1916". До пам'ятника ведуть бетонні східці, справа від яких встановлено декоративні вази. Також у селищі Заболотові Снятинського району, через яке І. Франко неодноразово проїжджав (1892, 1898 рр.), рішенням райвиконкому від 03. 04. 1954 р. встановлено погруддя письменника на постаменті у вигляді зрізаної піраміди. У центральній частині постаменту викарбувано напис: "Іван Якович Франко. 1856–1916".

Новий етап встановлення пам'ятних погрудь розпочався в рік відзначення 100-річчя від Дня народження поета.

В мальовничому бойківському селі Лолин Долинського району, яке тісно пов'язане з життям і творчістю Івана Франка, рішенням Долинського райвиконкому від 29. 02. 1955 р. 15 травня на місці хати Рошкевичів у центрі села, поряд із церквою святого Михаїла, відкрито пам'ятник Каменяреві роботи випускника Одеського художнього училища Аркадія Мацієвського. На постаменті було викарбувано слова із вірша Франка: "Мій поклик: праця, щастя і свобода. Я є мужик, пролог не епілог". Року 1986 пам'ятник замінили на нове погруддя з кованої міді на високому отинькованому постаменті авторства львівського скульптора Якова Чайки. Таблиця з демонтованого пам'ятника зі словами І. Франка зберігається в будинку культури села Лолин, де 2004 р. відкрито музей Каменяра. Цьому музеєві початкувала створена 1981 р. літературна кімната-музей при середній школі села. Гордістю Лолина є герб із зображенням церкви, каламара та двох сердець – символ першого кохання Івана Франка, що зародилось понад 130 років тому.

Того ж року у сквері в центрі міста Калуша (зараз вул. С. Бандери) на постаменті пірамідальної форми встановлено погруддя І. Франка роботи скульптора Й. Николишина. Через 50 років міська рада вирішила встановити нове погруддя. Цю ініціативу дружно підтримало просвітянське об'єднання. Франколюби із села Підмихайля навіть виявили бажання забрати до себе старий пам'ятник. У львівських і місцевих скульпторів замовили проекти пам'ятника, які було виготовлено. Спеціально створена конкурсна комісія із запропонованих проектів вибрала найкращий. Відкриття нового пам'ятника внесли до плану ювілейних заходів до святкування 150-річчя від дня народження Івана Франка. Але, як завжди, через брак коштів пам'ятник і досі не виготовлено. Натомість у вересні 2006 р. урочисто відкрито оновлене погруддя І. Франка, відреставроване І. Семаком. Новий п'єдестал з каменю подарувала підприємець Г. Підкамінна. Встановлено цей пам'ятник біля музею-оселі родини Франків.

Бюст роботи Й. Николишина встановлено також у селі Підгірках, яке нині є одним з мікрорайонів Калуша. Через 30 років на тому ж місці з'явився новий бюст Каменяра відомого львівського скульптора, одного з авторів пам'ятників Іванові Франку в Львові та Дрогобичі, Якова Чайки. Скульптор не обмежився передачею зовнішньої схожості образу поета. Портретна точність, глибина розкриття внутрішнього світу поєднується з романтичною піднесеністю.

Подібні пом'ятники-погруддя відкрито в селі Черче (автор В. Щербаненко), Рогатині (реконструйований в 1992 р.), в Яблуневі Галицького району в сквері неподалік від центральної дороги (реконструйований в 1993 р.), в Ясенові Пільному, що біля Городенки (реконструйований в 1992 р.). У Косові біля Народного дому на вулиці Грушевського (автори Й. Николишин та М. Обрезюк, рішення Косівського райвиконкому від 14. 02. 1956 року). До постаменту, що має форму зрізаної

піраміди, прикріплено мармурову табличку із написом: "Іван Якович Франко. 1856–1916".

На Покутті громада села Поточище на зібрані серед селян гроші ще в 1926 р. спорудила улюбленому поетові скромний пам'ятник у формі піраміди. А 1956 року з нагоди 100-річчя від дня народження І. Франка його реконструйовано. Первісну основу підправили, в нішу вставили погруддя Каменяра й зробили напис: "Іван Якович Франко. 1856–1916".

З нагоди 102-ї річниці від дня народження поета скульптурне погруддя Каменяра, виготовлене з цементу й мармурової крихти, встановлено в Белелуї. Його автор скульптор Анатолій Скиба родом із Сумщини, закінчив Львівський інститут Прикладного та декоративного мистецтва (тепер ЛАМ) та був учнем І. Севери. Одна з його відомих монументальних робіт – пам'ятник Ользі Кобилянській у Чернівцях.

Того ж року встановлено пам'ятники-погруддя Каменяреві в селі Чесники (автор В. Щербаненко), в міському парку Надвірної (рішення райвиконкому від 13. 12. 1957 р. Масовий випуск), у селі Заланів.

В 1960-х роках з'явилось ще декілька пам'ятників масового виробництва: в селі Саджавці (1961 р.), у Красноставцях (1961 р.), в селі Чернятин, що розташоване недалеко від Городенки по дорозі на Гвіздець і Коломию, селі Чукалівці Тисьменицького району, Задубрівці Снятинського району та Пукові Рогатинського району.

В Делятині у сквері в центрі селища (навпроти Будинку культури) в 1962 р. було відкрито пам'ятник Каменяреві (скульптор А. Лендьєл) (Рішення райвиконкому від 18. 08. 1960 р.). У вересні 2004 р. делятинці встановили на його місці новий пам'ятник. Сповнений задуми і творчого натхнення образ молодого письменника увічнив скульптор Володимир Довбенюк. Погруддя, виготовлене з бетону, стоїть на прямокутному постаменті з природного каменю.

Бюст Каменяра на червоному пірамідальному постаменті встановлено також у с. Підпечери Тисменицького району (відкритий у 1965 р.; автор А. Болюк, рішення райвиконкому від 07. 02. 1965 р.).

До 110-річчя від Дня народження поета 1966 р. відкрито пам'ятник у селищі Рожнятові (автор Й. Николишин). Це бронзове погруддя поета у вишиваній сорочці ніби виростає із кам'яної брили. До постаменту прикріплено чорномармурову табличку із написом: "Іван Франко". Наступного року на честь Каменяра встановлено бюст у селищі Яблунів.

На території села Іваниківка, де проїздом у 1877–1879 р. бував Іван Франко, міститься єдиний у Богородчанському районі пам'ятник-погруддя письменнику, встановлений у 1970 р. (автор – скульптор І. С. Ткачук, рішення Богородчанського райвиконкому від 17. 01. 1970 р.). В 2006 р. завершилася його реставрація, на яку райдержадміністрація виділила дві тисячі гривень. Іншу частину коштів, необхідну для реставрації, перерахувала обласна організація з охорони пам'яток історії та культури. Тепер пам'ятник знову має привабливий вигляд.

Року 1971, до 115-ї річниці від дня народження І. Франка, в селищі Верховина відкрито пам'ятник у вигляді погруддя Каменяра на постаменті пірамідальної форми. У верхній частині постаменту – факсимільний підпис письменника, дещо нижче розгорнута книга з пером, а обабіч від неї накладними цифрами написано: "1856–1916".

Згідно з рішенням міськвиконкому від 27. 04. 1978 р., на однойменній вулиці Івано-Франківська у сквері, утвореному після знесення будинку № 28, встановили погруддя письменника, яке кардинально відрізняється від попередніх пам'ятників. Автори скульптор А. Болюк й архітектор А. Добрянський відтворили своє бачення поета як непересічної людини, мислителя та гуманіста – погруддя немов виростає зі скелі. Композиційне рішення скульптури чітке та лаконічне. Метою було не досягнення портретної схожості, а розкриття внутрішнього світу поета.

Крім згаданих двох пам'ятників поетові в Івано-Франківську (на вулиці Незалежності та І. Франка), був іще один, встановлений у 1956 р., але пізніше його знесено.

У Криворівню Іван Франко неодноразово приїжджав не тільки відпочивати, а й працювати. Тут він створив поему "Терен в нозі", написав автобіографічне оповідання "У кузні", повість "Великий шум", оповідання "Як Юра Шикманюк брів Черемош", вірш в альбом Ользі Макаревич "У безсонну ніченьку", записував фольклор. У Криворівні створено музей Івана Франка. Поряд із музеєм височить пам'ятник (автор Я. Чайка), відкритий у 1981 р.

Напередодні 130-річчя від дня народження поета, в 1985 році в селі Руда Рогатинського району біля школи, замість спорудженого в 1961 р. погруддя, відкрили новий пам'ятний знак роботи скульптора Ю. Амбіцького й архітектора В. Блюсюка.

Року 1991 на пірамідальному постаменті встановлено бюст Каменяра по вулиці Вербовій у місті Тисмениці.

На Покутті в селі Іллінці 14 червня 1992 р. на честь геніального письменника на подвір'ї місцевої школи відбулося відкриття погруддя І. Франка (автори – скульптор В. Лєндєл, уродженець села Залужжя Закарпатської області й архітектор О. Железняк). Погруддя встановлене на високому прямокутному постаменті, на якому накладними буквами зроблено напис "Іван Франко, 1856–1916". Того ж року відкрито пам'ятник у селі Корнич Коломийського району (автор Т. Штокаль).

У вересні 1993 р. відкрито бюст Каменяра біля Будинку культури в селі Дорогів Галицького району. На прикріпленій до гранітного постаменту табличці викарбувано його прізвище та роки життя.

Року 1994 Рогатинщина вшанувала "вічного революціонера" погруддям в селі Помонятах. Його автори, брати-лемки Юрій і Мирон Амбіцькі, учні І. Севери, закінчивши Львівський інститут Прикладного та Декоративного мистецтва, надалі розвивали традиції лемківського різьблення.

Погруддя Івана Франка на невисокому п'єдесталі освячено 25 серпня 1996 р. в селі Тенетники Галицького району. Жителі Болехова також відзначили 140-річчя від дня народження поета, встановивши погруддя Каменяра у своєму місті.

Внутрішнім спокоєм, врівноваженістю вражає пам'ятник поетові в селі Узин Тисменицького району, встановлений того ж року.

В центрі села Голинь, справа від автодороги Калуш-Долина, в день народження письменника 27 серпня 2000 р. відкрито пам'ятник Іванові Франку. Він споруджений на кошти уродженця села Миколи Жекела, який у свій час емігрував до Канади. В листі до односельців меценат написав: "Хай назавжди красується постать гіганта праці в моєму рідному Голині".

Один із найкращих в області пам'ятників Каменяреві стоїть у сквері навпроти Народного дому селища Єзупіль Тисменицького району. Його автор делятинець Володимир Довбенюк. Він закінчив Київський художній інститут, член СХУ з 1990 р., учасник конкурсів на проекти пам'ятників Т. Шевченкові в Львові та І. Франкові в Івано-Франківську. Пам'ятник Каменяреві відкрито в червні 2000 р. на кошти колишнього вчителя Єзупільської школи В. Войцюка. За його ж рахунок в Єзупілі поставили також монумент Тарасові Шевченку, а в Івано-Франківську пам'ятники – видатному українському вченому Петру Прокоповичу та на честь 85-річчя ЗУНР. В. Войцюк, вийшовши на пенсію після вчительювання у рідному селі, поїхав у США, де мешкала його мати. Відтоді колишній радянський педагог підмітає вулиці Нью-Йорка, а зароблені в такий спосіб долари вкладає у спорудження пам'ятників на Прикарпатті.

В селі Гостів Тлумацького району 8 вересня 2002 р. біля сільської ради відкрито пам'ятник-погруддя Каменяреві.

21 вересня 2003 р. в селі Малий Ключів Коломийського району відбулося урочисте відкриття пам'ятника-погруддя І. Франкові, спорудженого за меценатської допомоги уродженця села В. Кушляка, який нині проживає в місті Павлоград Дніпропетровської області.

Часто І. Франко проїздом бував у селищі Вигода Долинського району. Тут 2004 р. на вул. Данила Галицького побудовано один із найкращих в області пам'ятників Каменяреві. Його відкриття приурочене 120-річному ювілею від дня заснування населеного пункту. Автор скульптор П. Штаєр відомий львів'янам своєю роботою над пам'ятником жертвам комуністичних репресій, встановленому на вулиці Степана Бандери. Митець відтворив у міді динамічну півпостать поета у вишиваній сорочці, з накинутим на одне плече плащем, що розвівається на вітрі. Постать сповнена нерушимої волі, образ Каменяра історично правдивий і переконливий. Глибоко продумано архітектоніку пам'ятника, правильно обрано пропорції, співвідношення постаменту й бюста у всіх деталях. Цей монумент став окрасою села.

Отже, якщо за роки радянської влади на Франківщині встановлювали в основному тільки пам'ятники-погруддя Іванові Франкові здебільшого масового виробництва та сумнівної якості (загалом їх налічувалось біля тридцяти), що з плином часу потребували значної реставрації та відновлення, то за роки незалежності область збагатилась бронзовими повнофігурними статуями та погруддями, в яких митці відійшли від прямолінійного копіювання й надали перевагу поетичній інтерпретації постаті великого Каменяра.

Меморіальні дошки та пам'ятні знаки

Перший пам'ятний знак Іванові Франку було встановлено у десяті роковини від дня смерті письменника 18 серпня 1926 р. біля шляху над Черемошем в селі Криворівня. На скелі, біля якої часто любив відпочивати Іван Франко і з якої промовляв на народному вічі в 1912 р., було урочисто відкрито виготовлену народним майстром-різьбярем Василем Якіб'юком та каменотесом Іваном Марусяком з уламку скелі кам'яну плиту із написом: "В честь Іванові Франкові. Гуцульщина, 1916–1926".

Року 1936 з нагоди 80-річчя від дня народження й 20-х роковин з дня смерті Івана Франка польський письменник й етнограф Станіслав Вінценз (1888–1971), уродженець села Слобода, вирішив спорудити в рідному селі (тоді Слободі-Рунгурській) біля садиби батька пам'ятник Іванові Франку. З кам'яної брили витесали обеліск, в який вмурували мармурову таблицю. На ній місцеві каменярі Василь Остап'юк й Іван Кузьменко латинськими літерами викарбували напис: "Вірую в силу духа" і далі польською мовою: "Пам'яті Івана Франка, сина цієї землі".

С. Вінценз був особисто знайомий з Іваном Франком, якого глибоко й щиро любив і котрий залишився в його пам'яті "як людина правди" та "як будитель". У "Спогадах про Івана Франка" письменник писав, що вже в гімназії "підпав під вплив Франка", і "не одна поезія Франка промовляла до мене і залишилася у моїй пам'яті". Далі Вінценз уточнив: "... пам'ять про Франка промовляла до мене не тільки політично, суспільно і навіть героїчно, але й... літературно".

Під час Другої світової війни мадярські солдати розбили меморіальну дошку. В 1944 р. фольклорист Іван Прокопів домігся відновлення пам'ятника. Напис викарбували вдруге, тільки латинські букви замінили кириличними.

21 листопада 2006 р., під час перебування на Івано-Франківщині офіційної делегації Опольського воєводства (Республіка Польща), в обласному центрі урочисто відкрито меморіальну дошку з барельєфами Івана Франка та Станіслава Вінценза. За місяць до цієї події, 20 жовтня, під час візиту делегації Івано-Франківської області на чолі з головою ОДА Романом Ткачем у місті Ополє, відбулося відкриття аналогічної пам'ятної дошки.

На Гуцульщині в селі Голови з ініціативи І. Франка та Л. Гарматія місцеві жителі організували читальню, крамницю, спортивне товариство "Січ". У 1955 р. на фасаді будинку восьмирічної школи встановлено художньо-меморіальну дошку, на якій зображено барельєфи І. Франка й М. Коцюбинського, а внизу викарбувано напис: "В цьому будинку в 1910–1912 роках перебували видатні українські письменники-демократи Іван Якович Франко та Михайло Михайлович Коцюбинський". Автор роботи В. С. Турецький.

В музеї "Гуцульщина" на вул. Театральній, 25 фасад прикрашає мармурова дошка із написом: "Пам'яті Івана Франка. В десятилітню річницю смерті. Коломийська земля. 1926".

Коломийці свято шанують пам'ять про видатного сина України. Відтак 1956 р. в центрі міста на ратуші громада встановила меморіальну дошку з лаконічним написом: "У цьому будинку протягом трьох місяців був ув'язнений І. Я. Франко. Тут він написав вірші "Вічний революціонер", "Думи пролетарія", "Панські жарти". (Рішення міськвиконкому від 15. 05. 1956 р.).

В Івано-Франківську 26 листопада 1911 р. в залі "Руської Бесіди" (тепер вул. Січових Стрільців, 24) видатний поет читав для станіславської інтелігенції свою поему "Мойсей". На згадку про цю подію в 1966 р., з нагоди 110-річчя від дня народження письменника, на фасаді будинку встановлено меморіальну дошку. Реконструювали її через 20 років скульптор С. Топоркова й архітектор С. Соколовський. Пам'ятний знак відкрито 6 червня 1986 р. На його гранітній плиті під барельєфним погруддям поета викарбувано текст.

На Гуцульщині Іван Франко вперше побував у 1880 р. Тоді в липні-серпні він жив у Нижньому Березові у свого друга – вчителя та громадського діяча Кирила Ґеника (1857–1925).

В Березові біля хати, де зупинявся письменник в 1979 р., було встановлено пам'ятний знак із барельєфом Каменяра та викарбуваним написом: "В цьому будинку з 20 червня по 23 серпня 1880 р. перебував видатний український письменник, революціонер-демократ Іван Якович Франко (1856–1916). Тут він написав оповідання "На вершку".

В Болехові на будинку Озаркевичів-Кобринських (вул. Озаркевичів, 9) у червні 1980 р. встановлено меморіальну дошку (автор – скульптор М. Анденок) з барельєфом письменниці й написом: "В цьому будинку з 1884 по 1903 рік проживала українська письменниця і громадський діяч Н. Кобринська та неодноразово перебували видатні діячі української культури І. Франко, О. Кобилянська, М. Павлик".

12 серпня 1884 р. в Калуші відбувся літературно-музичний вечір, організований львівськими студентами. Іван Франко прочитав на ньому реферат "Дума про те, як гетьман козацький Самійло Кішка втікав з турецької неволі". У1981 р. на фасаді колишнього Народного дому, де,

за версією місцевих краєзнавців, проходив цей вечір, встановили меморіальну дошку з барельєфом письменника і написом: "В цьому будинку 12 серпня 1884 року Іван Франко виступав на засіданні літературного гуртка". Інші дослідники вважають, що літературний вечір відбувся в якомусь іншому приміщенні, бо Народний дім побудовано тільки у 1907 р.

Село Шевченкове Долинського р-ну (колись с. Велдіж) І. Франко відвідував у 1874–1876 р., мандруючи Карпатами з товаришами, студентами Львівського університету М. Павликом, В. Левицьким та іншими. За спогадами одного з учасників цих туристично-пізнавальних походів, у Велдіжі "велась широка розмова на актуальні теми". Тут Франко познайомився з учителькою Климентиною Попович-Боярською (1863–1945), якій погодився "помагати і вказувати дорогу" на поетичній ниві. Він присвятив поетесі вірш "К. П", публікував її кращі твори в часописах, альманасі "Перший вінок", а згодом в "Літературно-науковому віснику". Листування між ними тривало протягом 1884–1895 рр. У своїх листах письменник радив учительці з Велдіжа, як краще реалізувати свій поетичний талант. У написаних в 1926 р. спогадах К. Попович згадувала, що їхня дружба з І. Франком "перетопилась в чисте золото найшляхетніших почувань двох душ". У центрі с. Шевченкового на будинку школи в 1987 р. встановлено меморіальну дошку К. Попович-Боярській (автор А. Басюк).

Село Яворів – центр гуцульського народного мистецтва. Наприкінці XIX–у першій половині XX ст. тут жила прогресивна родина Окуневських, яка підтримувала тісні зв'язки з І. Франком. У 1986 р. біля хати встановлено пам'ятну плиту із написом: "В цьому будинку в кінці XIX– на початку XX століття бували видатні діячі української культури Іван Франко, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Наталія Кобринська, Остап Терлецький".

На згадку про перебування видатного письменника в селищі Яблунів у 1989 р. на будинку колишнього суду (тепер школа-інтернат) відкрито меморіальну дошку (автор і виконавець викладач Косівського технікуму народних художніх промислів імені В. Касіяна І. Андрійканич) з барельєфом І. Франка та викарбуваними написами:

"Я син народу, що вгору йде,
Хоч був запертий в льох".

"В будинку на цьому місці в березні 1880 р. перебував
під арештом український поет-революціонер І. Я. Франко".

В Шешорах для увічнення пам'яті Каменяра перед сільською радою на квадратній гранітній тумбі встановлено високу прямокутну стелу із чорного граніту. У верхній її частині поміщено барельєфне зображення письменника в овальному обрамленні, під яким накладними буквами зроблено напис: "Іван Франко, 1856–1916" Нижче викарбувано 4 рядки із вірша:

"Каждий думай,
що на тобі
міліонів стан стоїть,
що за долю міліонів
мусиш дати ти одвіт".

Вперше Каменяр побував у Кутах в 1898 р. Він оглядав оспівані в гуцульських легендах сокільські скелі, на одній із яких (біля Тюдова) в кінці XIX ст. встановлено пам'ятник Тарасові Шевченкові. На його постаменті І. Франко і Леся Українка в 1901 р. залишили свої автографи. У 1989 р. в селищі встановлено меморіальну дошку Каменяреві.

Відтак 1991 р. в Івано-Франківську на вулиці Галицькій, 7 на згадку про виступ Каменяра в цьому будинку встановлено меморіальну дошку.

З Велдіжа походив товариш І. Франка адвокат, мовознавець, громадсько-політичний діяч, посол до австрійського парламенту, засновник Національно-демократичної партії Володимир Охримович (1870–1931). Вони співпрацювали в газеті "Діло", яку певний час редагував В. Охримович. І. Франко високо цінував діяльність останнього і як вченого, і як громадського діяча. В 1992 р. на фасаді будинку сільради встановлено меморіальну дошку із барельєфом В. Охримовича.

В серпні 1999 р. в Підгірках освячено пам'ятну дошку на хаті племінника письменника Антона Франка.

25 серпня 2006 р. урочисто відкрито меморіальну дошку на будинку Коломийського медичного коледжу – колишньому місці ув'язнення Івана Франка. Коломийський медичний коледж імені Івана Франка разом з коломийським інститутом прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника та Коломийською міжнародною організацією товариства "Просвіта" був ініціатором встановлення меморіальної дошки коломийському досліднику життя й творчості І. Франка І. Білинкевичу. Дошку, оздоблену пам'ятним написом і портретом, встановлено в лютому 2006 року з нагоди 100-річчя від дня народження краєзнавця на будинку, в якому він мешкав.

У вересні 2006 р. фасади будинків прикрасили дві меморіальні дошки роботи молодого талановитого скульптора І. Ткачівського, уродженця села Комарова Галицького району. Це художньо-меморіальна дошка І. Франку на будинку Національного заповідника "Давній Галич" в районному центрі та скульптурний барельєф І. Франка на будинку культури в селі Сільці Тисьменицького району.

Вулиці міст і сіл Івано-Франківської області прикрашають близько двадцяти меморіальних дошок і пам'ятних знаків, присвячених Іванові Франку та людям, пов'язаних з його життям і творчістю. Саме пластична Франкіана є вагомим елементом увічнення пам'яті Каменяра й допомагає краще зрозуміти історію та сьогодення.

НАШІ ПУБЛІКАЦІЇ

Цей вірш Івана Франка свідомо був перероблений і видавався як оригінальний твір Івана Франка.

Вперше він був опублікований у виданні "Вся влада Радам" (К.: Державне видавництво художньої літератури, 1957. – С. 31).

НЕ ПОРА!

Не пора, не пора, не пора
Грубих трутнів на плечах носить!
Довершилась робітників кривда стара, –
Нам пора вже на себе робить.

Не пора, не пора, не пора
З недолюдків лить свою кров
І любити ката, що народ обдира, –
В комунізмові наша любов!

Не пора, не пора, не пора
Між собою плекати роздор!
Хай пропаде незгоди проклята мара –
Під червоний єднаймось прапор!

Бо пора ця послідняя є:
У завзятій важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю й свобідне житє
Всі невольні здобули собі.

"Не пора" – ця пісня виникла в роки збройної боротьби за Радянську владу на Україні. Вона була в числі найпопулярніших революційних пісень, які зібрані в книзі "Революційні пісні" 1920 року. Згодом, у 20-х роках, її включено до збірника "Пісні боротьби" (К.: Сораб-коп, 1923).

ПЕТРО ЗОЗУЛЯК

ХРОНІКА МУЗЕЮ: 2006-й рік

Дні пам'яті Івана Франка

Традиційні Дні пам'яті Івана Франка розпочалися 28 травня заупокійною Службою Божою в церкві Святої Софії.

На могилі Івана Франка відбулася панахида, яку відправив о. Богдан Смук церкви Святої Софії за участю хору "Благовіст" церкви Святого Архистратига Михаїла (диригент – заслужений діяч мистецтв України Я. Мелех, президент хору – П. Сидор). Слово пам'яті письменника виголосив доктор філологічних наук, професор Національного університету ім. Івана Франка І. Денисюк. Поезії Івана Франка читав народний артист України С. Максимчук.

Ввечері в театрі опери та балету ім. С. Крушельницької львів'яни й гості міста слухали оперу Ю. Мейтуса, лібрето М. Рильського за драмою І. Франка "Украдене щастя". Перед виставою виступив директор Музею Р. Горак. А в філармонії звучала кантата "Весна" М. Скорика на слова Івана Франка у виконанні лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Львівської державної хорової капели "Дударик" (художній керівник – заслужений діяч мистецтв України М. Кацал) та Львівського Галицького камерного хору (художній керівник – заслужений діяч мистецтв України В. Яциняк). Диригував автор, народний артист України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка М. Скорик.

"Якби ти знав, як много важить слово...", – ці Франкові слова, що стали уже крилатими, були своєрідним девізом VI обласного конкурсу читців – учнів шкіл області на краще виконання творів письменника, який проводять Музей та Головне управління освіти і науки облдержадміністрації. Конкурс включений у заходи облдержадміністрації до 150-річчя Івана Франка. Це було величне свято Франкового слова, яке сотворили переможці конкурсу в Обласному Будинку вчителя – Христина Соловій (Дрогобицька гімназія), Іван Доскіч (Червоноградський навчально-виховний комплекс "СШ-колегіум" № 3), Софія Парасюк (Львівська гімназія міжнародних відносин), Ірина Воїнська (Львівська СЗШ № 62), Христина Сапа (Мостиський будинок дитячо-юнацької творчості), Катерина Возіянова (Львівська СЗШ № 90), Даниїл Остюк

(Львівська СШ № 22), Андрій Мамчур (Лопатинська СШ Радехівського району), Ольга Крук (СЗШ-ліцей м. Великі Мости Сокальського району), Віра Попіль, Максим Дробот, Олена Шальвіра (театр "Крила" Центру творчості дітей та юнацтва Галичини м. Львова), Софія Шандра (Львівська СШ № 99), Володимир Сарабаха (Новокалинівська СЗШ Самбірського району), Христина Головко (Сокільницька ЗОШ Пустомитівського району), Марта Юркевич (Львівська ССЗШ № 80), Марта Вишневська, Володимир Крисько, Марта Красногор (Бродівська гімназія ім. І. Труша). Автор ідеї конкурсу – П. Зозуляк, голова журі – народний артист України С. Максимчук.

Свою квітку у вінок пам'яті Каменяра вплели учні Львівської середньої школи № 43 показом у Будинку вчителя літературно-музичної композиції за творами Івана Франка "... Підеш ти у мандрівку століть з мого духа печаттю...".

У Львівській державній музичній академії ім. М. Лисенка в проекті "Маловідомі сторінки музичної Франкіани" відбулися концерти Наталі Якимець та Соломії Приймак (концертмейстери О. Басса та О. Ксьондзик), у програмі яких солоспіви українських композиторів на тексти Івана Франка. Деякі виконувались вперше, в тому числі нові пісні відомого українського композитора Богдани Фільц, яка спеціально приїхала на святкування з Києва. Автор проекту й ведучий – доцент музичної академії, кандидат мистецтвознавства Яким Горак.

Долучилися до Днів пам'яті театр ім. М. Заньковецької ("Картка любові" Р. Горака), Перший український театр для дітей та юнацтва ("Захар Беркут" за Іваном Франком), театр ляльок ("Фарбований лис" за Іваном Франком).

Літературно-мистецьке свято "Шляхами Івана Франка" відбулося в селі Жовтанці Кам'янко-Бузького району, де колись вчителювала письменниця Климентина Попович, до якої неодноразово навідувався Іван Франко. З цієї нагоди в селі постав пам'ятний знак з ініціативи керівництва Музею і за сприяння голови Кам'янко-Бузької райдержадміністрації Тараса Харка, а Роман Горак представив свою книжку "Дорога до Жовтанців", випущену видавництвом "Каменяр".

З піснею і словом Франковим виступили перед громадою села артисти львівських театрів і філармонії. Режисер і ведучий – Петро Зозуляк.

Semper magister

Слово професора Івана Денисюка, виголошене на могилі Івана Франка 28 травня 2006 року

Сто п'ятдесят років від дня народження й 90 літ з дня смерті – такі часові параметри нинішнього франківського ювілейного року. Та стежки до могили з монументом Каменяра – до цієї української національної Мекки, як і до кургану Шевченкового над Дніпром, не заростали ніколи. То тільки

на життєвих шляхах-дорогах обох наших геніїв росли терни. Долаючи їх босими ногами, вони досягли зір, – прямуючи per *aspera ad astra.*

Ми прийшли сьогодні до могили великого Франка помолитися, схиливши голову перед його величчю. Ми прийшли до рідної могили, як приходять сироти на могили батьків, щоб порадитися, як їм далі жити у світі, "де щастя і горе так божевільно сплелися". Але наше і щастя, і горе, і наша надія залежать передусім від долі України, від гороскопу її нації, інтегральною часткою якої є ми.

Поетів завжди називали провидцями, пророками, віщими боянами. І хоч одна письменниця веліла на своєму надмогильному постаменті написати "Мене вже серце не болить", зором душі на пам'ятнику Франковому ми читаємо імматеріальні написи: "За Україну моє серце не перестає боліти". І далі: "Народе мій! На скрижалях, що їх мені подарувало Провидіння, написано: "Ти до землі обітованої дійдеш і будеш у ній господарем домовитим".

Іван Франко – то наш *semper magister,* а його велегранна спадщина – золотодіамантовий скарб, невисихаюче, життєдайне джерело національного здоров'я.

Дев'яносто років тому, коли доцвітали бузки й доспівували своїх пісень солов'ї, ангел смерті зійшов на землю по Франка. Десять тисяч представників тих, кого вів по кучугурах пустелі до землі обітованної пророк і духовний вождь Франко, прийшли сюди, на Личаківське кладовище, аби попрощатися з його матеріальними останками і з нетлінною його духа печаттю піти за його дороговказами. Труну з тілом свого ідейного батька несли Січові стрільці, а представник Січового стрілецтва у дусі каменярської стилістики назвав його своїм учителем, вождем каменярів і запевнив: "Ми зітремо скалу".

Надгробне слово пророк професор Львівського університету Олександр Колесса, який сказав: "Лежить перед нами золотострунна ліра, з якої дзвеніла ніжна мелодія і свистав бич сатири та йшла могутня Тіртеєва пісня.

Розлився у Всесвіт багатий духовний організм, наділений буйною уявою та глибоким чуттям і бистрим критичним розумом. Свій рівнобіжник має він хіба у великім Гете.

До нього зближається Франко й шириною світогляду, й основністю наукових дослідів, і універсалізмом своїх тем та видвигнених у них вселюдських питань".

Смеркалося. Фіолетове небо ще дужче запахло бузками. Настала якась дивна вечірня година. Золотими космічними жестами зорі давали знак землянам, що незнищенну духовність І. Франка приймають у Вічність. Але голос Духа не замовк і не замерз у космічному холоді.

Марко Черемшина феномен І. Франка уявляв в образі великого астрального тіла, що гріє на всю Україну, а світить ще далі.

Письменник-гігант. Будівничий величного храму української культури.

Це – Іван Франко. Поет, прозаїк, драматург, критик, публіцист, учений, філософ і політик.

Його порівнювали з багатострунним інструментом. Гучно рокотали ці струни, але були спроможні й на тихі тони ніжної інтимної лірики.

Його називають Каменярем, але він не тільки джаганом рубав скелі, а й камінними брилами мостив тверді, тривкі магістралі прогресу.

Був будителем мас й учителем нації. Шевченко і Франко – це "два генії українського мислення, вираженого в Слові" (Любомир Сеник).

Іван Франко – це наша національна Біблія. Ми розгортаємо його "Книги Биття" і за пошуками естетичної насолоди, і за пошуками ізмарагдів людяності й мудрості. Ми звертаємося до Франка в дні журби й у моменти тривоги, адже наша незалежна держава Україна подібна до тих відчайдушних квітів, які ростуть, тремтять, цвітуть на схилах діючих вулканів.

Як чутливий сейсмограф, син землі відчув у її глибинах симптоми прийдешніх катаклізмів й учив українців бути приготованими до них. Іван Франко передбачив, що російська імперія розпадеться. Але чи похитнеться її догматика – "самодержавне, православне і народность" (народность – синонім слова обрусєніє)? Ні, на зміну самодержавної особи прийде самодержавна ідея. Доктрина самодержавної імперії й русифікації буде діяти й при ліберальних урядах. Тобто живучою буде ідея "нероздільності й єдності Росії, непорушності політики руйнування, визискування та оглуплення окраїн для добра центра". І. Франко накреслить програму виходу:

1) Віра в національний ідеал, віра в те, що всі дороги, шляхи ведуть до осягнення цього ідеалу – створення української держави, прориву поза межі можливого.

2) Необхідність створення незалежної держави письменник обґрунтовує економічними й духовними факторами. Незалежна держава зупинить безкарний економічний визиск з боку сусідніх держав. Філософ Дмитро Чижевський резонно переконує в необхідності поєднання так званого романтичного націоналізму (духовного) з реальним – економічним. Задовго до Д. Чижевського це вже проголосив філософ І. Франко.

3) Умовою здійснення національного ідеалу є створення з етнографічної маси політичної сконсолідованої української нації. Консолідація всіх національних сил, організація, орієнтація на недержавні народи – прибалтів, а також грузинів.

На заваді стоять два чинники:

1) російська зімперіалізована суспільність, яка виразила мовчазну згоду з царським указом про заборону українського слова. ("Сухий пень");

2) зрусифіковані українці, яких І. Франко називає *gente ukraini, natione russi*, а ми їх називаємо перевертнями чи манкуртами.

Володимир Самійленко іронізував: їм уже соромно, що не в Москві родились, й іронічно закликав: "Ах, дайте, дайте сто рублів слузі всеруської ідеї".

Своєю національною епопеєю "Мойсей" Іван Франко, як дар весільний, вручив українському народові "співи повні віри". Під час російської інвазії в Галичину солідаризувався з січовим рухом і закликав іти "до брам державного життя".

Франко-критик перший у нас увів термін "політична поезія" і слідом за Шевченком був найвидатнішим її представником. У цьому ключі слід розглядати його гімни.

Каменярева політична поезія, як і Шевченкова, високохудожня. Досить навести приклад того грандіозного й того пророчого символізму, яким пост мовить в "Каменярах". Мовить гласом трубним і хвилює, тобто естетично впливає на нас, окрилює. І переконує, що нема меж між літературою заангажованою і незаангажованою. *"Кожен напрям добрий, якщо його репрезентанти справжні живучі таланти"*, – це послання І. Франка мертвонародженим хулителям його як нібито обскуранта у ставленні до нових напрямів. Та ж хто був новішим за Франка і в його натуралізмі й позитивізмі? Хто з модерністів дав художньо кращий "чуття скарб багатий", ніж автор "Зів'ялого листя"? Хто перевершив його, крім Т. Шевченка в поетикальності лірики, в філософічності епіки?

Прозовий Франків універсум – це наші Ругон Маккари за різнобічністю охоплення життя, за розмаїтістю типажу. Але вони перевершують французьких славетних панорамників неповторністю жанрово-стильового і наративного оформлення кожного образка, оповідання, кожної новели, повісті чи роману.

На схилі письменникового віку Європа визнала, що немає достойнішого за І. Франка кандидата на Нобелівську премію. Але проголосувала проти... одна "особа" – смерть. Посмертно Нобелівських премій не присуджують.

Українці ж присвоїли Івану Франкові символіко-поетичні "звання": Каменяр, український Мойсей, велетень думки і праці, Вічний Революціонер, невичерпний атом, універсальний геній тощо. Ці метафоричні епітети лише частково натякають на якусь одну грань розмаїтого Франкового обдарування. Не треба боятися культу Франка – то не штучно створений культ, а пошана своїх національних скрижалей, які є у кожного народу і які кожен народ по-своєму звеличує.

Зібрання творів Івана Франка, побитих градом трьох крапок – купюрами, було надруковане в 1976–1986-х роках у 50-ти томах. Повне видання спадщини письменника за орієнтовним передбаченням досягло б томів 80. Та головне – не кількість, а якість. Є автори тільки одного твору, які здобули світову славу. Якби Франко написав тільки одну збірку – "Зів'яле листя" чи "Semper tiro", лише поему "Мойсей" чи однісіньку новелу – "Сойчине крило", то й тоді б увійшов в історію літератури. Кілька тисяч повноцінних художньо чи науково творів Франка – то його щастя, то його зорі. І – наша національна гордість.

Читайте Франка – рапсода з естетичною насолодою! На дорогу далеку життя Франкове возьміте слово!

Великі письменники творять не лише для своїх сучасників, а й для грядущих поколінь. І про Івана Франка можна сказати його ж словами, – тими, якими він оцінював Нечуя-Левицького в ювілейній сильветі про нього: "...Творив повісті, призначені зовсім не для мужика, а для "всесословної" української нації, для українських інтелігентів, таких, яких бачив, може, очима Духа в будущині, в яких народження вірив, вірячи в живучість і суцільність своєї нації.

Доля судила йому дожити до своєї публіки, вона, ота українська, не гібридна або одужуюча від гібридизму публіка, святкуватиме його ювілей.

Ювілейні уродини Івана Франка

Рік 2006-й, рік 150-річчя від дня народження Івана Франка, був для працівників Музею особливим. Проводився капітальний ремонт Франкового будинку та будинку майбутньої літературної експозиції за фінансової підтримки Міністерства культури й туризму України.

Оновлену, доповнену й удосконалену меморіальну експозицію та нову літературну експозицію Музею відкрито для відвідувачів 27 серпня – у день 150-річчя від дня народження Івана Франка.

Меморіальна експозиція розширилась за рахунок двох кімнат на другому поверсі Франкового дому, в яких проживали Ольга Хоружинська – дружина письменника та сини – Тарас і Петро. Експонати розповідають про Ольгу Хоружинську та про всіх дітей Івана Франка. Тематико-експозиційний план склала завідувач науково-експозиційного відділу В. Бонь.

Нова літературна експозиція (попередня літературна експозиція містилася до 1997 р. в будинку М. Грушевського) створена згідно з тематико-експозиційним планом, у складанні якого брали участь наукові працівники музею під керівництвом й за участю директора музею Р. Горака.

Над створенням експозиції працювала творча група у складі: П. Зозуляк – заступник директора з наукової роботи, керівник, В. Бонь – завідувач експозиційного відділу, О. Стець – головний хранитель фондів, З. Стець – науковий працівник.

Художній проект експозиції виконали студентки Львівської національної академії мистецтв М. Стахорська та М. Умінська під керівництвом завідувача кафедри дизайну Р. Студницького та доцента цієї кафедри М. Зятика.

Проект втілили викладачі Львівської національної академії мистецтв М. Молчан і К. Молчан. Авторський нагляд здійснювали Р. Студницький та М. Зятик.

Львів'яни прийшли до Франкової оселі в день його уродин уже зранку. Протягом дня оглядали експозицію, а в Франковому саду виступали митці Львова: камерний оркестр Львівського державного музичного училища ім. С. Людкевича (художній керівник – заслужений працівник культури України Орест Козак), тріо бандуристок Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка у складі Наталки Борух, Наталки Паславської й Наталки Данило, аспірант академії лауреат міжнародних конкурсів, бандурист Дмитро Губ'як, артисти Львівської філармонії Мар'яна Лаба, Ірина Грех, лауреат міжнародних конкурсів Зоряна Орлова, Оксана Савицька, лауреат Всеукраїнських конкурсів читців Інна Павлюк, Василь Понайда, Богдан Косопуд, заслужений артист України Мар'ян Шуневич, Микола Габрук. Вів концерти й читав поезії Івана Франка Петро Зозуляк.

Директор Музею Івана Франка Роман Горак вітає Президента України Віктора Ющенка

Кульмінацією урочистостей був візит до Музею Президента України Віктора Ющенка, народних депутатів, керівників області, діячів науки і культури. В цей день Президент уже віддав шану Каменяреві в його рідному селі Нагуєвичі.

В музеї Івана Франка у Львові Віктор Ющенко не вперше. Оглянув експозицію, яку коментував директор музею Роман Горак. Свої враження Президент записав у Книзі почесних гостей.

Після відвідин Музею Віктор Ющенко вклонився Каменяреві на його могилі, а ввечері взяв участь у ювілейній урочистій академії "Нам пора для України жить", яка відбулася у Львівському національному академічному театрі опери та балету ім. С. Крушельницької. З промовами виступили поет Дмитро Павличко та Президент Віктор Ющенко.

На завершення урочистої частини оприлюднено Указ Президента України "Про заходи щодо вивчення та популяризації духовної спадщини Івана Франка", в якому, зокрема, доручено Кабінету Міністрів України "опрацювати питання щодо надання в установленому порядку статусу національного Львівському літературно-меморіальному музею Івана Франка, Державному історико-культурному заповіднику "Нагуєвичі".

Згідно з іншим Указом відзначено державними нагородами й почесними званнями групу діячів науки, культури і мистецтва, які особисто вручив Президент.

Президент України Віктор Ющенко робить запис у Книзі почесних гостей Музею Івана Франка. 27 серпня 2006 р.

Я маю велику честь вчинити перестуни святий порІг цієї осені і вшанувати ім'я великого мученика за Україну
– Івана Франка.

Хай Бог благословляє труди цієї людини, цей народ навічно зберігає пам'ять про цього великого мислі.

Вдячний всім, хто зберігає цей музей.

Мир!

27.08.06р. В. Ющенко

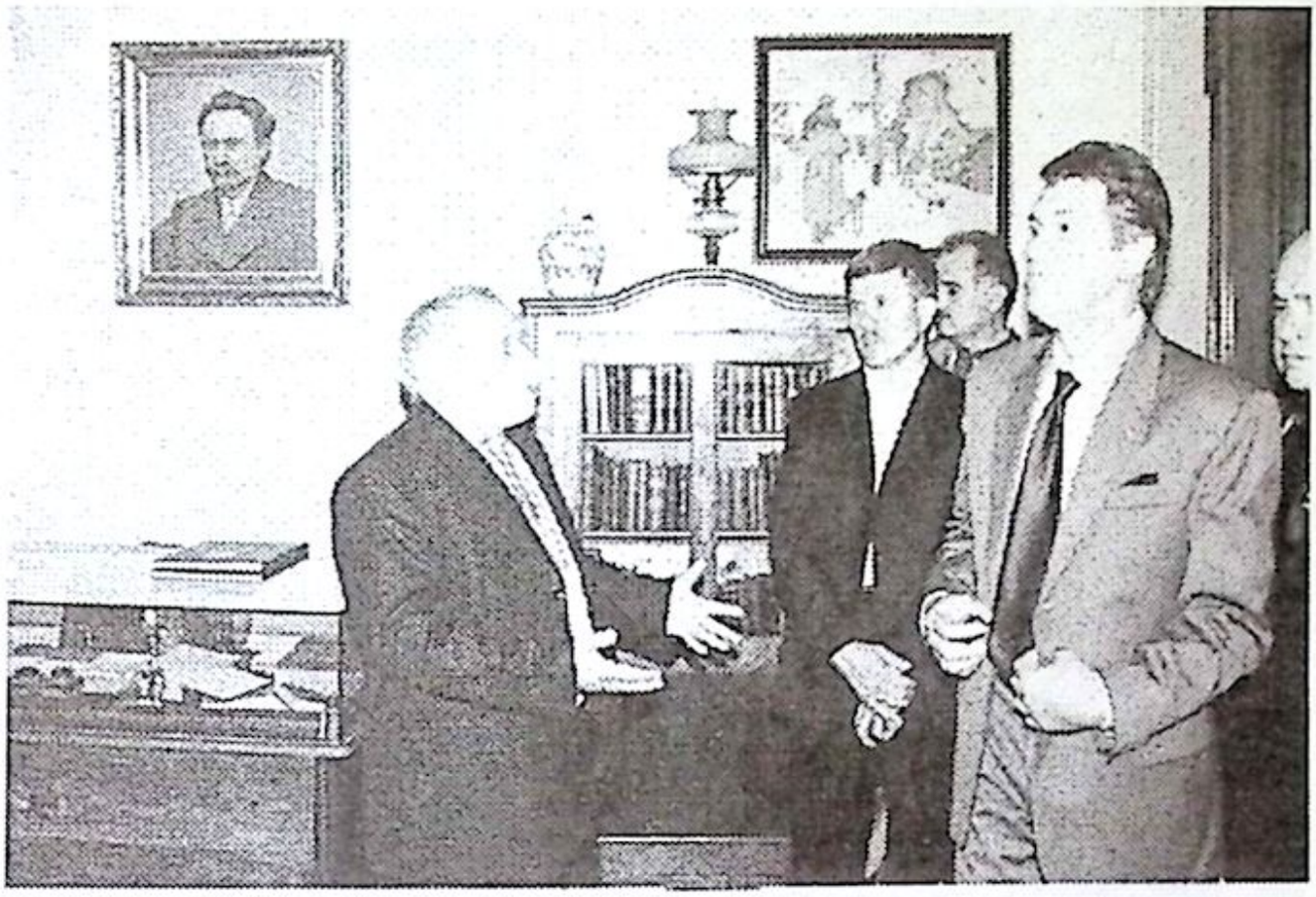

Екскурсія для Президента

Актори Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка у Музеї

В художній частині академії, в якій звучали поезія Івана Франка, пісні на його тексти й музичні твори у виконанні мистецьких колективів й окремих виконавців Києва та Львова. Головним режисером-постановником святкового концерту, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка, був відомий режисер з Києва, наш краянин, народний артист України Василь Вовкун.

Франківці у Франка

Музей Івана Франка відвідали митці Києва – група артистів Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка під час гастролей у вересні у Львові на сцені театру імені М. Заньковецької.

Про Івана Франка та про його музей розповідав Роман Горак.

Актори театру записали свої враження у Книзі відгуків, а художній керівник театру, колишній львів'янин, Народний артист України Богдан Ступка, зокрема, записав: "Дай, Боже, аби цей затишний будиночок завжди був осередком духовності й творчості".

* * *

27 вересня – 1 жовтня 2006 р. у Львівському національному університеті ім. Івана Франка відбувся Міжнародний науковий конгрес "Іван Франко: дух, наука, думка, воля", присвячений 150-річчю від дня народження Івана Франка.

Відкрив конгрес вступним словом ректор Львівського національного університету ім. Івана Франка Іван Вакарчук.

Привітали учасників конгресу голова Львівської облдержадміністрації Петро Олійник, голова Львівської обласної ради Мирослав Сеник, міський голова Львова Андрій Садовий.

З науковими доповідями на пленарному засіданні виступили Іван Денисюк (Львів) – "Іван Франко – речник національної ідеї", Микола Жулинський (Київ) – "Іван Франко: душа, дух, духовність, або Що визначає суспільний поступ", Стефан Козак (Варшава, Польща) – "Історіософська концептуальність Івана Франка", Ярослав Ісаєвич (Львів) – "Франкознавство в українській Академії наук", Леонід Рудницький (Філадельфія, США) – "Іван Франко та Андрей Шептицький: філософсько-наукові взаємини".

У конгресі взяли участь працівники музею з доповідями: Роман Горак – "Друга спроба Івана Франка посісти кафедру в університеті", Марія Войціцька – "Іван Франко та Олександр Пипін", Соломія Вівчар – "Мойсей національний і універсальний в поемах Сильвіє Страхимира Краньчевича та Івана Франка", Віолетта Чернієнко – "Іван Франко та Микола Ковалевський", Ольга Рикмас – "Іван Франко та Олексій Коваленко", Ольга Глібовицька – "Книжкові ілюстрації до творів Івана Франка у фондах Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка", Катерина Зозуляк – "Візитні картки у Франковому домі".

"Мойсей" в університеті

В актовій залі Національного університету ім. Івана Франка відбулася прем'єра драматичної ораторії "Мойсей" львівського композитора Мирослава Волинського за однойменною поемою І. Франка. Це була достойна мистецька подія до 150-річчя від дня народження письменника. Сценічне втілення ораторії здійснили хор й оркестр лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, заслужена капела України "Трембіта", хор Львівської державної музичної академії ім. М. Лисенка (мистецький керівник та головний диригент – заслужений діяч мистецтв України Микола Кулик), дитячий хор "Соломія" Львівської спеціальної

Учасники святочної Академії на честь Франка

Петро Зозуляк

Роман Горак

Ярослав Гнатів

музичної школи-інтернату ім. С. Крушельницької (художній керівник – Оксана Гоба), оркестр Центру військового музичного мистецтва (художній керівник – підполковник Микола Орач), камерний оркестр "Віртуози Львова" (керівник – концертмейстер, заслужений артист України Володимир Дуда), солісти. Диригент – заслужений артист України, професор Іван Юзюк, богословський консультант – Преосвященний Владика Михаїл Гринчишин, мистецький керівник проекту – заслужений діяч мистецтв України Сергій Бурко, продюсер проекту – Михайло Перун.

Музей надавав постановочній групі наукові консультації й звертався у відповідні інстанції Львова та Києва щодо фінансового сприяння. Завдяки цим клопотанням музею і відбулася згадана подія.

Нагороди

Згідно з Указом Президента України "Про відзначення державними нагородами України" № 726/2006 від 27 серпня 2006 року, за вагомий особистий внесок в увічнення пам'яті Івана Франка відзначено групу львів'ян – діячів науки, культури і мистецтва, в тому числі присвоєно почесне звання "Заслужений діяч мистецтв України" Зозуляку Петру Пилиповичу – заступникові директора Львівського літературно-меморіального музею Івана Франка.

Обласну премію в галузі культури, літератури, мистецтва, журналістики та архітектури в номінації "Літературознавство, сучасна літературна критика та переклади" імені Михайла Возняка за 2006 рік присуджено Романові Гораку та Ярославу Гнатіву за книгу "Іван Франко. Книга шоста. В поті чола".

* * *

150-річчю від дня народження Івана Франка присвячено такі видання працівників музею:

Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Вип. 6. – Львів: Каменяр, 2006.

Бонь В. Будинок-музей Івана Франка у Львові: путівник по меморіальній експозиції Музею. – Львів: Каменяр, 2006.

Горак Р. Дорога до Жовтанців. – Львів: Каменяр, 2006.

Горак Р., Пилип'юк В. Іван Франко. Завжди вчитель. – Львів, 2006.

Зозуляк К. Візитні картки Франкового дому. – Львів: Каменяр, 2006.

Написано сценарії до фільмів: "Іван Франко і Львівський університет" (виробництво телекомпанії "Культура"), "Іван Франко" (виробництво телестудії "Кінематографіст"). Автор сценаріїв – Р. Горак.

* * *

З 27 серпня по 31 грудня музей відвідала 6361 особа.

Проведено екскурсій – 398.

Організовано виставок – 3.

Музейна збірка поповнилася 564 одиницями основного фонду.

НАШІ АВТОРИ

Бонь Віра завідувач науково-експозиційного відділу Музею, заслужений працівник культури України

Войціцька Марія старший науковий працівник Музею

Глібовицька Ольга науковий працівник Музею

Горак Роман директор Музею, член Національної спілки письменників України, лауреат премій імені Івана Франка та Михайла Возняка, заслужений працівник культури України

Горак Яким доцент Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка, кандидат мистецтвознавства

Горак Іван старший науковий працівник Музею

Звір Ольга студентка філологічного факультету Національного університету імені Івана Франка

Зозуляк Катерина старший науковий працівник Музею, член Національної спілки письменників України

Зозуляк Петро заступник директора Музею з наукової роботи, член Національної спілки театральних діячів України, заслужений діяч мистецтв України, заслужений діяч культури Польщі

Кухар Валентина старший науковий працівник Музею, кандидат історичних наук

Кухар Людмила вчитель середньої школи № 23 м. Рівне

Оркуш Марія вчений секретар Музею

Рикмас Ольга завідувач науково-освітнього відділу Музею

Старак Олександра головний хранитель фондів Музею

Стець Зиновія науковий працівник Музею

Чернієнко Віолетта науковий працівник Музею

Наукове видання

Львівський літературно-меморіальний музей Івана Франка

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МУЗЕЮ ІВАНА ФРАНКА У ЛЬВОВІ
Випуск 7

Редактор і коректор *Оксана Лутчин*
Художній редактор *Ігор Шутурма*
Технічний редактор *Леся Пелехата*

Здано на складання 29.11.07. Підписано до друку 14.12.07.
Формат 84x108 1/32. Папір офсетн. Гарнітура Times. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 19,95. Обл.-вид. арк. 26,15. Тираж 250 прим.

Видавництво «Каменяр». 79000, Львів, МСП, Підвальна, 3.
Свідоцтво Держ. реєстру: серія ДК, № 462.
Ел. адреса: vyd_kamenyar@mail.lviv.ua

Віддруковано ФОП Кундельський Г. Л.
Львів, вул. Дорошенка, 14, тел. 272-78-97

Науковий вісник Музею Івана Франка у Львові [Текст] :
Н34 Випуск 7 / Редколегія: Р. Гром'як, І. Денисюк, М. Ільницький та ін.; Відповід. за вип. П. Зозуляк. – Львів: Каменяр, 2007. – 376 с.: іл.

ISBN 978-966-607-040-4

У черговому випуску "Наукового вісника Музею Івана Франка у Львові" публікуються наукові статті й дослідження працівників музею та науковців інших установ. Продовжується публікація листів до Івана Франка.

УДК 821:069.02
ББК 83.3 (2УКР) л6

НБ ЛНУ ім. Івана Франка
Уф 2574